

**MAAILMA
MAADE
PEALINNAD**

Teatmik

NA

A-30859

MAAILMA MAADE PEALINNAD

Teatmik

«EESTI RAAMAT»
TALLINN 1970

EUROOPA

Originaali tiitel:

СТОЛИЦЫ СТРАН МИРА.
Политико-экономический справочник.
Политиздат, Москва, 1965.

Tõlkinud E. Annuka, T. Loit, A. Mihkelsoo, T. Rea ja A. Saar.

Vastutavad toimetajad T. Rea ja A. Saar.

Tõlkes on tehtud mõningaid kärpeid, väiksemaid täiendusi ja konjunktuurparandusi. Pärisnimede transkribeerimisel on lähtutud Eesti Nõukogude Entsüklopeedias rakendatud põhimõtetest. Ülevaated pärast originaali ilmumist iseseisvunud maade pealinnadest (Bridgetown, Gaborones, Georgetown, Maseru, Mbabane, Port Louis, Santa Isabel, Saab, Yangor) on koostanud A. S a a r.

REIKJAVIK

OSLO

HELSINGI

STOKHOLM

MOSKVA

DUBLIN

KOPENHAAGEN

LONDON

AMSTERDAM

VARSSAVI

BRÜSSEL

BONN

BERLIIN

PARIIS

LUXEMBOURG

PRAHA

BERN

VADUZ

VIIN

BUDAPEST

MONACO

BELGRAD

BUKAREST

ANDORRA

MADRIID

SAN MARINO

SOFIA

LISSABON

ROOMA

TIRANA

ATEENA

VALLETTA

EUROOPA

AMSTERDAM

on Hollandi Kuningriigi ametlik pealinn. Kuid riigipea (kuninganna), parlament ja valitsus asuvad Haagis. A. (nn. Põhjamaa Veneetsia) on rajatud kohta, kus Amsteli jõgi suubub IJ lahte, mis kunagi oli Zuiderzee osa. Alates 28. maist 1932 ei ole enam Zuiderzeed: ta suleti kõige kitsamas kohas 30-kilomeetrise tammiga ja muudeti nii IJsselmeeri järveks. Mere tõkestamine võimaldas kaitsta A-i ülejutuste eest ja kuivendada suure osa Zuiderzeest. Eesti keelde tõlgituna oleks A. «tamm Amsteli». U. 20 km pikkune Põhjamere kanal ühendab A-i merega ja A. — Reini kanal (valmis 1952) Lääne-Euroopa suurima jõe Reini-ga. Linnas on 1 049 000 elanikku (1968), valdavalt hollandlased.

Linna ajaloo. Esmakordselt mainitakse A-i Hollandi krahvi Floris V aktis, mille kohaselt A. vabastati 1275. a. krahvile maksu maksimisest. 1300 sai A. linna õigused ja muutus seejärel kiiresti suureks kaubanduskeskuseks ning sadamaks.

Pärast Hispaania ikkest vabanemiseks peetud sõda (1566—1648) ja Madalmaade Ühendatud Vabariigi loomist muutus A. Lääne-Euroopa tähtsaimaks sadamaks ja kaubanduskeskuseks, hiljem ka finantskeskuseks. Hollandis algas hõivatud kolooniate ekspluaterimisel rajanev «kuldne ajastu». A-s ja kogu Hollandis arenes käsitöö, teadus ja kultuur. Sellesse aega kuulub hollandi maalikooli tekimine ja õitseng, mille kõige tuntum esindaja on Rembrandt.

Hollandi õitseajal käis A-s Vene tsaar Peeter I, esmalt inkognito, hiljem aga ka ametlikult. Peeter I õppis A-s laevahitamise ja -juhtimise kunsti. A-i lähedal Zaandamis on säilinud Peetri majake, Zaandami keskväljakule aga püstitati talle hiljem mälestussammas.

Madalmaade lüüasaamine sõdades Inglismaaga viis kaubanduse soikumiseni

Amsterdam.

ja nõrgendas sidet kolooniatega, mistõttu A. hakkas järk-järgult kaotama oma tähtsust. A-st 1795 oli A. Bataavia vabariigi pealinn, seejärel Prantsuse asehalduri Louis Bonaparte'i (Napoleoni venna) residents. Pärast Napoleoni sõjaväe purustamist 1813 loodi Madalmaade kuningriiki, mille pealinnaks sai A., kuninga ja valitsuse asukohaks aga Haag.

Seoses laevanduse arenguga ei suutnud suured laevad XIX saj. enam läbida Zuiderzeed ning A. sai uued pääsud Põhjamerele: Põhja-Hollandi ja Põhjamere kanali. Viimase avamine 1876 soodustas A-i muutumist suureks sadamaks ja kaubanduskeskuseks. A. eelsadamas IJMüdenis valmis 1930 maailma suurim merelüüs, kanalit süvendati ja sellest ajast võtab A. vastu ookeanilaevu veeväljasurvega kuni 80 000 brt.

1904 toimus A-s II Internatsionaali VI kongress; 1919—30 oli A. reformistliku Rahvusvahelise Ametiühingute Föderatsiooni (nn. A-i Ametiühingute Internatsionaali) büroo asukohaks.

Maist 1940 kuni maini 1945 oli A. hitlerlike vägede okupatsiooni all. Veebruaris 1941, kui hitlerlased hakkasid juudisoost amsterdamlasi are-

teerima ja koonduslaagritesse saatma, kuulutasid A-i töölised välja streigi. Okupatsiooniajal purustati linna tunduvalt. Linn taastati 1951. a-ks.

Viimastel aastatel on A-i töötajad korduvalt algatanud ulatuslikku streigiliikumist töötasu tõstmiseks. Näiteks päästis nad 1963. a. lõpus valla suure streigilaine. A-i töölised võtavad osa liikumistest, mis taotleb Ameerika aatomirelvade kõrvaldamist Hollandi territooriumilt.

Linna valitsemine. Linna haldavad kogukonna nõukogu, linnaepea ja linnaepeast ning munitsipaalnõunikest koosnev kolleegium. Kogukonna nõukogu esimeheks on linnaepea, kelle riigipea (kuninganna) määrab 6 aastaks valituse ettepanekul. Igapäevaseid asju otsustab alaliselt tegutsev linnaepea ja munitsipaalnõunike kolleegium, kes on vastutav kogukonna nõukogu ees.

Majandus. A. on suur tööstus-, kaubandus- ja finantskeskus. Siin on hästi arenenud masinaehitus, toidu- ja maitseainete, keemia-, polügraafia-, teemandilihvimis- jm. tööstus.

Kaugel väljaspool Hollandi piire on A. tuntud kui suurimaid kohvi, kautšuki, tubaka, kakao jt. kaupade, sealhulgas tööstuskaupade hulgiturge. Siin asuvad Hollandi suurimad kaubandusfirmad.

A. on rahvusvaheline panganduse ja väärtpaberitega kauplemise keskus. Siin asuvad peaaegu kõigi maa suuremate pankade juhatused, samuti riigi keskpank — Hollandi Pank. A-s paikneb ka fondibörs.

A-i sadam kuulub Lääne-Euroopa kõige suuremate ja paremini varustatud sadamate hulka ning on Hollandis suuruselt teine (Rotterdam järel). Tema veosekäive ületab viimasel ajal 11 milj. t aastas. Igal aastal võtab sadam vastu kuni 6000 merelaeva veeväljasurvega kokku u. 16 milj. brt. Paljud veosed laaditakse A-i sadamas jõelaevadele ja suunatakse A.—Reini kanali kaudu Reinile ning edasi Lääne-

Saksamaale. Transiitveoseid on 4—5 milj. t aastas.

Schipholi lennuvälja kaudu on A-i ühendus 105 linnaga kõigis maailmajagudes.

A. on Hollandi suurim raudteesõlm. Linnas on 4 vaksalit: Keskvakstal, Muiderpoorti, Haarlemmeri ja Amsteli vaksal.

Kaasaegsed automagistraalid ühendavad A-i Haagi, Utrecht, Rotterdami, Alkmaari jt. linnadega.

Tähtis osa linna majanduses on turismil. Uksnes 1964 külastas linna üle miljoni turisti.

Kui varem oli A-i elanike peamiseks jõukuse allikaks ning tegevusalaks kaubandus, siis viimaste aastakümnete vältel on selle asemele asunud tööstus. Praegu on 41% aktiivsest rahvastikust hõivatud tööstuses, 18% — kaubanduses, 14% — transpordis ja 5% — panganduses.

Plaanistus ja arhitektuur. A. on suuremas osas säilitanud XVII saj-st pärineva plaani ja ilme. Ümber keskaegse linna, mille kitsad ning kõverad tänavad suubuvad lahe äärde ja sadamasse, kaevati hiljem 4 poolringikujulist kanalit: Prinsengracht, Keizersgracht, Herengracht ja Singelgracht. Kujunenud pooring, mille diameetriks on IJ lahe kallas, lõigati läbi radiaalsete kanalitega. Kanalite kaevamisel väljavõetud mullaga tõsteti maapinda kanalite vahel, kuhu rikastunud kaupmehed ja väepealikud ehitasid oma elamud, mis põhiliselt on säilinud tänini. Tolle aja arhitektuuri võib lugeda nn. hollandi renessansiks. Sel ajal rajatud kanalite, Ida-India kompanii hoone, Zuiderkerki, Noorderkerki ja Westerkerki (Lõuna-, Põhja- ja Läänekeriku) loojaks oli arhitekt H. de Keyser. Renaissance asemele tuli hollandi arhitektuuris klassitsism. Selle näitena võib nimetada endist raekoda (praegust kuningalossi), mille on ehitanud XVIII saj. hollandi arhitekt J. van Campen. XIX saj. algul asendus klassitsism arhitektuuris uusrenes-

sansiga ehk hollandi uusgootikaga. Selle suuna tuntuimaks esindajaks on arhitekt P. Cuypers (1827—1921), kes oma pika eluea jooksul ehitas A-s Rijksmuseumi hoone, Keskvakali ja Vondelkerki. Hollandi arhitektid on andnud suure panuse kaasaegse arhitektuuri arengusse; kõige tuntum on selle poolest H. Berlage (1856—1934), kelle projektide järgi on ehitatud bõrsihoone ja linnaosa Java-buurt. Sõja-järgsele arhitektuurile on iseloomulik modernism.

A-s on rohkesti parke ja skvääre, sealhulgas Vondelpark, Sarphatipark, Oosterpark ja loomaaed «Artis».

Linnas on püstitatud L. Royeri valmistatud Rembrandti mälestussammas. Kaasaegsetest skulptuuridest on kõige huvitavamad Rahvusmonument (skulptor J. Rådecker) ja «Dokitööline» (skulptor M. Andersen). Viimane on pühendatud hitlerliku okupatsiooni vastu suunatud kangelaskule streigile veebr-s 1941.

Kommunaalmajandus. Lai laevatatav laht jagab A-i kaheks osaks. Nende vahel võimsate parvede abil peetav ühendus ei ole veel küllaldane. See pärast ehitatakse IJ lahe alla autotunnelit, mis ühendab tööstusrajoone lahe põhjakaldal linnaga lõunakaldal. A-i kunagi laiad tänavad on tänapäeva transpordile kitsaks jäänud. Trammid veavad ligi 130 milj., autobussid — 51 milj. sõitjat aastas. Paljud amsterdamlased eelistavad kõigest transpordivahenditest kõige kergemat — jalgratast. Koostatakse metroo rajamise plaani. Ehitamisel on uus pumbajaam.

Õppeasutused. A-s on ulatuslik riiklike ja erakoolide võrk. Kirjaoskamataid praktiliselt ei esine. Linnas on palju keskkooli, tehnikume ja gümnaasiume. Pärast algkooli lõpetamist katkestab enamik töölisperekondadest pärinevaid õpilasi õpingud ja püüab kiiremini omandada elukutset, sest edasiõppimine on maksuline. Kõrgemates kooli-

des on töölisperekondadest põlvnevaid üliõpilasi vaid 5%.

A-s on Vaba Ülikool ja A-i ülikool (munitspaalülikool), samuti veterinaariainstituudi osakond.

Teaduslikud ja kultuurhariduslikud asutused. A-s töötab Hollandi Kuninglik Teaduste Akadeemia ja mitu teadusliku uurimise asutust, sealhulgas Tuumafüüsika Uurimise Instituut.

Linnas on u. 35 muuseumi. Laialt tuntud on Rijksmuseum (Riigimuseum) hollandi maalikooli tööde koguga, milles kõige täiuslikumalt on esindatud Rembrandti looming. Linnamuuseumis on eksponeeritud kaasaegne maal, Kuningliku Troopikainstituudi muuseumis etnograafilised jm. esemed troopikamaadest. Tuntud on ka Rembrandti Maja, meremuuseum, mitmed kirjanikele ja kirjandusele pühendatud muuseumid. Amsterdamlased on säilitanud maja ja kambri, kus Saksa okupatsiooni aastail elas ja päevikut pidas tütarlaps Anne Frank, kelle hitlerlased hiljem mõrvasid.

A-i kontserdihoones (Concertgebouw) esineb sageli kaugel väljaspool kodumaad piire tuntud sümfooniaorkester Concertgebouworkest. Linnas on mitu teatrit, moodne saal suurendusteks — Apollohal, üle 10 kino.

Ajakirjandus, raadio, televisioon. A, on traditsioonidega rahvusvaheline raamatutrikkimise keskus, kus kirjastatakse raamatuid väga paljudes keeltes. A-i suurimad ajalehed: «De Telegraaf», «Trouw» («Truudus»), «De Volkskrant» («Rahvaleht»). Hollandi Kommunistlik Partei annab välja ajalehte «De Waarheid» («Tõde»). Raadio- ja televisioonikeskus asub A-i lähedal Hilversumis.

ANDORRA LA VELLA

— Andorra Riigi pealinn — asub Ida-Püreneeade lõunanõlval Enclari mäe jalamil, mägiorus Valira jõe kaldal. Linna elanike arv on 2500 (1968). Riig-

gikeeleks on kataloonia keel, levinud on ka prantsuse keel.

Andorra riik on 1278. a-st vasallsõltuvuses Prantsusmaast ja Seo de Urgeli piiskopist Hispaanias.

Riigipeadeks (vürstideks) on üheaegselt Prantsusmaa president ja Seo de Urgeli piiskop. Andorra vasallsõltuvuse väljenduseks on sümbolne andam, mida ta igal aastal maksab oma süseräänidele (960 franki Prantsusmaale ja 460 peseetat Seo de Urgeli piiskopile). Pealinnas asuvad süseräänide alalised esindused. Nad määravad kumbki omalt poolt ühe ametniku (nn. *viguier*), kes elavad A. l. V-s. Mõlemad *viguier*'d üheskoos kontrollivad Andorra valitsusorganite tegevust ja on maa kõrgeimaks kohtuinstantsiks.

A. l. V-t haldab kohalik (munitsipaal-) nõukogu, mille valivad perekonnapead.

Siin asuvad toiduainete ja tubakatööstuse ettevõtted, samuti hüdroelektrijaam. A. l. V. lähedal on tubakavabrik, kus kohalikust tubakast valmistatakse sigareid. Linnas on ketrus- ja kraasimistöökodad. Läheduses töötab väike lubjatehas.

A. l. V-t läbib üksainus maantee, mis ühendab teda Prantsusmaa ja Hispaaniaga.

A. l. V-s võib kohata nii iidsete aegade mälestisi kui ka moodsaid hooneid. Hallid madalad kitsaste akendega kivimajad seisavad kõrvuti ultramoodsate klaasist ja alumiiniumist hotellide ning kauplustega. Linna keskel on veel säilinud osake vanalinnast. Siin, Valira jõe kaldal, paikneb kõrge vahitorniga ajalooline hoone Orgude maja (Casa de la Vall), mis on ehitatud 1508. a. Praegu asuvad selles Peanõukogu, valitsus, kohus, võõraste-maja ja vangla. Peanõukogu liikmed eelistavad istungeid pidada naabrusesse ehitatud uues administratiivhoones. Vanas hoones käivad sageli turistikud.

A. l. V-s on 5 mugavustega hotelli,

kino, muuseum, raamatukogu ja riiklik arhiiv, kus säilitatakse vanu ürikuid.

Linnas on nii prantsuse kui ka hispaania koolid, mis annavad lastele 7-klassilise üldhariduse (koolid töötavad süseräänide kulus).

Raamatuid, ajalehti ja ajakirju ei trükitata, vaid veetakse sisse Prantsusmaalt ja Hispaaniast.

ATEENA (*Athenai*)

— Kreeka (Hellenite Kuningriigi) pealinn ja Atika noomi (*nomos*) keskus — asub Kreeka mandriala kaguosas Atika poolsaarel. Tasandik, millel linn asub, on kolmest küljest piiratud mägedega (Imittos, Pentelikon, Parnes, Aigaleos), edelas aga avaneb Saroni lahele. Koos Pireuse sadamaga moodustab linn nn. Suur-A., pindalaga 433,28 km². A. elanike arvu kasv: 1920. a. — 453 000, 1928. a. — 802 000, 1940. a. — 1 124 000, 1951. a. — 1 378 500. 19. märtsil 1961 elas Suur-A-s 1 852 709 inimest. Rahvastiku tihedus on 4278,7 in. km²-l (riigi keskmine 63,7 in. km²-l).

Linna ajaloo. Arheoloogid on leidnud A. akropolilt nn. pelasgide asulate jäänuseid, mis kuuluvad hilisneoliitikumi. Akropolisel kalju oli nagu looduse poolt määratud inimese varjupaigaks. Sel 156 m kõrgusel mäel, mis asub 8 km kaugusel merest, on tipul avar, asula rajamiseks sobiv platoo, kuhu pääseb ainult lääneküljelt. Teised nõlvad on peaaegu püstloodsed ning ligipääsmatud. Pärimuse järgi rajas legendaarne Atika esimene valitseja Kekrops siia XV saj. e.m.a. Kekropeia kindluse, mis oligi A. eellaseks. Kekropeia ehk — nagu teda hiljem hakati nimetama — Akropolis oli keskuseks, mille ümber tekkis üks maailma vanemaid ja tsivilisatsiooni arengu seisukohalt tähtsamaid linnu.

A. nime päritolu suhtes puudub ühtne seisukoht. Kõige enam levinud arva-

Ateena.

mus seostab linna nimetuse jumalanna Athena nimega.

Vana-A. oli orjandusliku demokraatia sünnikohaks. Siin elasid teadlased, arhitektid, skulptorid, riigitegelased, väepealikud. Solon, Peisistratos, Kleisthenes, Themistokles, Kimon, Perikles — nende riigitegelaste nimedega on seotud Vana-A. õitseng (VI—V saj. e.m.a.). Samal perioodil kaunistasid A-t silmapaistvad skulptorid ja ehitusmeistrid Pheidias, Iktinos, Kallikrates, Mnesikles, Myron, Kresilas, Nesiotes, Kritios, Polykleitos, hiljem Praxiteles. A. orjandusliku demokraatia «kuldne ajastu» sünnitas niisugused antiikkirjanduse ja -teatri hiiglased nagu Aischylos, Sophokles, Euripides, Aristophanes. Kaua aega elasid A-s ajaloolased Herodotos ja Thukydides, kes olid Periklese ja Sophoklese lähedased sõbrad. A-ga on seotud ka tuntud idealistliku filosoofi Sokratese ja tema õpilase Platoni kogu elu.

A. esimene ulatuslik ja plaanipärane hoonestamine toimus VI saj. e.m.a. Kõige märkimisväärsemaid ehitustöid tehti akropolil ja Pireuse sadamas.

Silmapaistvaimaks meie päevini säilinud selle aja rajatiseks on veevõrk, mida kasutati XVIII saj. keskpaigani. Suure osa sel perioodil ehitatud hoonetest purustasid pärslased. Kuid juba V saj. e.m.a., Periklese ajal, ehitati A. uuesti üles.

Tõhus ehitustegevus käis a-il 117—138, Rooma keisri Hadrianuse ajal. Linnamüüride taha kerkis tegelikult uus linn, mis piirati veel ühe müüri-ga. A. rikastus suurejooneliste ühiskondlike hoonetega, mille varemed on tänapäeval akropoli kõrval väärtuslikeks antiikarhitektuuri mälestisteks.

Kaasaegse A. ajalugu algas 18. sept. 1834, mil ta pärast sõltumatu Kreeka kuningriigi moodustumist kuulutati selle pealinnaks. Sel ajal oli A. väike linnake, kus elas vähem kui 8000 inimest.

1924 sai A. Kreeka vabariigi pealinnaks. 1935 monarhia restaureeriti ja kuninglik õukond paigutus jälle A-sse. 4. aug. 1936 toimus A-s fašistlik riigipööre. 6. apr. 1941 ületasid hitlerliku Saksamaa väed Kreeka piiri ja 27. apr. heisati A. akropoli kohale hitlerlik

haakristilipp. Kuid see plagu akropolil sai hoopis teiseks sümboliks — Kreeka vastupanuliikumise sümboliks. 31. mail 1941 rebiti haakristiga riidelaid maha. Alles mitu aastat hiljem said teatavaks sellega hakkama saanud uljaspeade nimed: need olid A. üliõpilased Manolis Glezos ja tema sõber Lakis Santos.

Kreeka Kommunistlik Partei seisis A-s organiseeritud võimsa pörandaaluse liikumise eesotsas, kes juhtis tuhandete ateenlaste streike ja demonstratsioone. 22. sept. 1942 lasksid pörandaalused Patissioni tänaval õhku okupantide heaks töötava reeturliku organisatsiooni ESPO hoone. Sama aasta detsembris haaras A-t ning Pireust tööliste, teenistujate ja üliõpilaste üldstreik. 5. märtsil 1943 võtsid linnaelanikud politseilt relvad, hõivasid tööministeeriumi ja hävitasid Saksa maale mobiliseeritud tööliste nimekirjad. 22. juulil 1943 toimus A-s üks grandioossemaid antifašistlikke demonstratsioone, millest võttis osa 300 000 inimest.

12.—13. okt. 1944 vabastas Kreeka Rahvuslik Vabastusarmee (ELAS) A. ja Pireuse. Kuid Inglise vägede toetusel õiendas Kreeka reaktsioon arved rahvusliku vabastusliikumisega ja 1946 taastati monarhia. Kuningas Georg II naasis Londonist A-sse.

A. on töölisliikumise keskus. Pireuse tänavast Pireuse, Falironi ja Kaisarianini ulatub A. «punane vöönd». Siin asuvad ametiühingute juhtivad organid ja tööliskeskus.

A. on maa poliitiline tsentrum, kus asuvad kõrgemad riigivõimuorganid ja valitsusasutused.

Linna valitsemine. Suur-A-t haldab *dimarheton* (munitsipaliteet). 36-st omavalitsusega administratiivrajoonist — deemist (*dimos*) alluvad dimarhetonile ainult 35, A. deem kaasa arvatud. Pireuse dimarheton on iseseisev. Peale deemide kuulub Suur-A-sse 30 kogukonda (*kinotit*), millel samuti on kohalik omavalitsus.

Linnapea valitakse linnanõunikega ühise nimekirja alusel. Linnapeaks saab selle partei kandidaat, kes kogub vähemalt 40% häältest.

Majandus. Kõige rohkem töölisi on A-s rakendatud tekstiilitööstuses. Järgnevad õmblus- ja jalatsi-, toiduainete ja tubakatööstus, metallurgia ja metallitöötlamine, laevaehitus, keemia-, jahu-, naha-, paberi-, tsemendi- ja naftatöötlemistööstus. Pealinnas on arenenud ka piirituse ja veini tootmine, õllepruulimine, vaibakudumine, mööbli, savi- ja fajanssesemete ning suveniiride valmistamine.

Välismaised kompaniid ujutavad pealinna üle oma kapitaliga. Kõige tugevam positsioon on Ameerika kapitalil.

Suur-A. on maa tähtsaim raudtee-, auto-, mere- ja õhutranspordi sõlm. Maa peamine raudteelin kulgeb Pireuse sadamast läbi A. Jugoslaavia piirini, ühendades Kreekat Euroopaga. See on riigiraudtee. Eraraudtee, mis ühendab A-t Peloponnesose poolsaarega, kuulub Peloponnesose raudteeühingule.

A-t läbib maa peamine autotee. See läheb Salonikini ja hargneb seal kaheks maanteeks, millest üks suundub Jugoslaavia, teine Türgi piirile.

A. lennujaam Elliniko on riigisiseste ja kümnete rahvusvaheliste lennuliinide sõlmpunkt, Kreeka õhuvärv ja Kreeka lennukompanii *Olympiaki Aeroporia* põhibaas.

Pireus on A. sadam ja Kreeka peamine merevärv. Sadama põhiosa ulatub sügavale maismaasse ning on lisaks kaitstud muulidega. Sadam võib vastu võtta suuri ookeanilaevu veeväljasurvega kuni 30 000 brt. Pireuse sadamat läbib 70% Kreeka impordist, 40% ekspordist ja 90% reisijatekäibest. Pireusel on ühendus Nõukogude Liiduga (Odessaga), Türgiga, Itaaliaga (Veneetsia ja Roomaga), Prantsusmaaga jne.

Plaanistus ja arhitektuur. A. on välisilmelt väga ilus, elav, päikeseküllane

lõunamaine linn. Siin valitsevad kaks värvust: taeva ja mere eresinine ning linna valge. Linna ehitamiseks on iidsetest aegadest kasutatud valget ja violetset marmorit, mille tohutud ladede asuvad linna vahetus läheduses.

A. tsentriks on iidne akropol. Linn kontsentreerub Akropolis kalju ja Lykabettose künka vahelise ala ümber. See pealinna osa hoonestati ühtse arhitektuurilise plaani järgi, mis koostati 1832 ja mille põhijooned on tänini nähtavad. A. keskus on rajatud kolmele teljele, mis sümmeetriliste kiirtena lähtuvad Omonia (Üksmeele) väljakult. Linna äärealad on hoonestatud üsna kaootiliselt.

Akropoliga külgnev linnaosa kujutab endast arhitektuuri- ja arheoloogiamuuseumi. Tähtsaim arhitektuurimälestis on akropoli ansambel: Pallas Athenale pühendatud Parthenoni tempel, väike elegantne Nike Apterose (tiivutu võidujumalanna) tempel, kuulsate kariatiididega Erechtheion ja akropoli samastikega värav — Propüleed. See ansambel — V saj-st e. m. a. pärinev antiikse A. «kuldse ajastu» reliikvia — on säilinud meie päevini, kuigi tugevasti rüües. Ainus V saj-st e. m. a. säilinud hoone — Hephasteion (ehk nn. Theseion) — asub muistse väljaku Agora ääres.

Rooma aja mälestistest on säilinud Olümpose Zeusi templi (Olympeioni) vundament ja sammastiku jäänused (akropolist kagus), Hadrianuse värav, Hadrianuse raamatukogu (II saj. m. a. j.) jt. Olympeionist idas asub valgest marmorist staadion (IV—II saj. e. m. a.), mis ehitati muistsete pidustuste — panatenaiaade — ajal peetud spordivõistlusteks. 1896 püstitati selle vundamendile uus staadion, kus toimusid esimesed rahvusvahelised olümpiamängud.

Keskajast on A-s säilinud Apostlite, Hagios Theodorose (XI saj.), Kapnikaria (XII saj.) jt. hinnaliste mosaiikidega kirikud.

Panepistimiu ja Akadimiase tänava vahele on ehitatud uusklassitsistlikus stiilis rahvusraamatukogu ja ülikooli (1837) hoonete ansambel, Teaduste Akadeemia (1859—85), Rahvuslik Arheoloogiamuseum (1860-74) Patisioni tänaval jt.

Kõige tuntumad mälestussambad A-s on püstitatud Kreeka vabastusrevolutsiooni rahvakangelasele Th. Kolokotronisele, Kreeka revolutsiooni laulikule K. Rigasele ja inglise poedile G. Byronile, kes sõitis Kreekasse võitlema selle vabaduse eest ning suri Kreeka pinnal.

A. on suurte kontrastide linn. Kesklinnas, kuhu on koondunud valitsusasutused ja pangad, paistavad silma kaunid prospektid, uhked hotellid ja esmaklassilised kaasaegsed paljukorterilised elamud. Heakorrastatud ja nägusad on ka haljastatud eeslinnad, kus asuvad rikaste luksuselikud villad.

Hoopis teist pilti pakuvad töölisrajoonid. Siin puudub komfort, sageli pole isegi elementaarseid mugavusi ega linnaeluks vajalikke sanitaarseid tingimusi. Paljudel tänavatel võimutseb suvel tolm ja talvel pori.

Kommunaalmajandus. Ainult kolmandik Suur-A. tänavatest on asfalteeritud (1960). ÜRO ekspertide arvestuste kohaselt kasutab veevärki ainult 67% ja kanalisatsiooni 29% linna elanikest. Elamuehitus (üürimajad või müügiks määratud majad) on A-s peamiselt erakätes. Munitsipaliteetide elamuehituse maht on u. 25 korda väiksem eraehitusest.

A. metroo on Kreeka ainus elektriraudtee. Ainult linna keskosas kulgeb ta maa all. Linnas liiguvad autobusid, trollibussid ja taksod.

Tervishoid. Suur-A-s oli 1961. a. 268 haiglat, kliinikut ja ravikeskust kokku 25 698 voodikohaga (sealhulgas 223 erakliinikut 8726 voodikohaga). Kõige suuremad haiglad ja kliinikud on riiklikud. Ravi nii era- kui ka riiklikes meditsiinasutustes on tasuta. Tasuta ravi saavad ainult IKA (sotsiaalkind-

lustuse organisatsiooni) liikmed ja isikud, kes ametlikult on kantud varatute kategooriasse.

Õppeasutused. 1960/61. õppeaastal oli Suur-A-s 847 algkooli 141 000 õpilase ja 3500 õpetajaga. Peale selle on A-s 221 gümnaasiumi (86 000 õpilase ja 3000 õpetajaga) ja 8 kommertseskooli (2600 õpilasega). A. kõrgemaist õppeasutustest on suurim ülikool (asut. 1837) 5 teaduskonnaga; lisaks sellele tegutsevad Rahvuslik Polütehniline Instituut, Kõrgem Ökonoomika- ja Kommertsteaduste Kool, Kõrgem Poliitiliste Teaduste Kool, Kõrgem Tööstuskool, Kõrgem Põllumajanduskool, Kõrgem Kunstikool, Rahvuslik Kehalise Kasvatuse Akadeemia, 3 pedagoogilist akadeemiat jt.

Teaduslikud ja kultuurhariduslikud asutused. A. tähtsaim teaduslik asutus on Ateena Akadeemia (asut. 1926), mis tegeleb loodusteaduste, matemaatika, kirjanduse, ajaloo, kunsti, filosoofia ja poliitika probleemidega. Töötavad Kreeka Pasteuri Instituut (asut. 1919) ja Kreeka Antropoloogiaühing (asut. 1924). Vanim teaduslik asutus on Rahvuslik Astronoomiaobservatoorium (asut. 1842). A. eeslinnas Aghia Paraskevis paikneb Demokritose-nim. Tuumaurimise Keskus. Teaduslikku tööd tehakse ka A. vanemais ja suuremais raamatukogudes: rahvusraamatukogus (asut. 1837), parlamendi raamatukogus (asut. 1844) ja Gennadeionis.

A-s on u. 10 riiklikku ajaloo-arheologia- ja kunstimuseumi ning 3 eramuuseumi (peamiselt maalikogud). Antiikmälestised on koondatud Rahvuslikku Arheoloogiamuseumi (asut. 1874), Akropoli Muuseumi (asut. 1878), Agora Muuseumi ja Kerameikose Muuseumi (Dipyloni hauakivid). Bütsantsi Muuseum (asut. 1914) säilitab peamiselt maalikunsti teoseid. Huvitavad on Ajaloo ja Etnograafia Ühingu muuseumi (asut. 1883), epigraafika, numismaatika jt. muuseumide eksponaadid. Rahvuslikus maaligale-

riis (Zappeionis) on esindatud lääne-euroopa ja uuskreeka kunst.

A-s töötab 25 teatrit, sealhulgas vanimad riiklikud teatrid — ooperiteater «Lyriki Skin» ja Kuninglik (end. Rahvuslik) Draamateater; aga ka Kun'i teater, Pireuse Rontiris'e Kreeka Tragöödia Teater jt.

Töötab ligi 260 kino, agulite ja eeslinnade väikesed kinod kaasa arvatud. Demonstreeritakse põhiliselt välismaa, peamiselt ameerika filme.

Ajakirjandus, raadio. A-s ilmub u. 20 päeva- ja 60 nädalalehte. Suurimad neist on «To Vima» («Tribüün»), «Eleftheros Kosmos», «Ta Nea» («Uudised») ja «Akropolis».

Ateena Agentuur (AA) on rajatud 1896. a. Töötab raadiojaam.

BELGRAD (*Beograd*)

— Jugoslaavia Sotsialistliku Föderatiivse Vabariigi ja Serbia Sotsialistliku Vabariigi pealinn — asub kohal, kus Sava jõgi suubub Doonause, 138 m kõrgusel merepinnast. Pindala — 184 km². B-i elanike arv oli 1966. a. koos eeslinnadega (Zemun, Zeleznik, Pančevo, Rakovica) 1 025 000. Valdav enamik elanikkonnast on serblased. Peale selle elab B-s horvaate, sloveene, tšernogoorlasi, makedoonlasi jt.

Linna ajaloost. III—I saj. e. m. a. oli praeguse B-i kohal keltide asula Singidunum, mille I saj. m. a. j. vallutasid roomlased. B-i («valget linna») kui slaavi asulat mainitakse IX saj. ürikutes. X—XV saj. oli B. Bütsantsi, Bulgaaria ja Ungari vaheliste tülide objektiks. 1521 anastasid linna türklased ja muutsid ta võimsaks kindluseks ning tugipunktiks oma valitusretkedele Balkanil. B. on korduvalt purustatud. Türgi valitsuse ajal, mis kestis mitu sajandit, oli linn suur sõjalis-administratiivne ja kaubanduskeskus. B-i läbisid teed Euroopast Lähis- ja Kesk-Itta, Doonau veeteed ühendas teda Kesk- ja Kagu-Euroo-

Belgradi kesklinn.

paga. Pärast Serbia ülestõusu (1815) läks B. Serbia kätte. Kuid alles 1867 andsid türklased Serbia vürst Mihajlo Obrenovićile Kalemegdani linnuse võtmed ja viisid välja oma garnisoni. B. sai Serbia riigi pealinnaks. Türklastest vabastatud linn hakkas kiiresti kasvama.

I maailmasõja ajal oli B. okupeeritud Austria-Ungari poolt. Linn kannatas tugevasti kahuritule all. Pärast sõda oli B. Serblaste, Horvaatide ja Sloveenide Kuningriigi, a-st 1929 aga Jugoslaavia pealinn.

Tööstuse areng B-s põhjustas töölisklassi kasvu, kes Jugoslaavia Kommunistliku Partei (JKP) juhtimisel pidas edukalt klassilahinguid. A-il 1918—20 astusid töötajad otsustavalt välja valitsevate ringkondade katsete vastu tungida kallale noorele Nõukogude vabariigile ja toetada Entente'i interventsiooni. Nad organiseerisid massimiitinguid Oktoobrirevolutsiooni kaitseks. A-il 1928—29 võitlesid töötajad

reaktsiooni määramise ja monarhistlik-fašistliku diktatuuri kehtestamise vastu. Märtsis 1941 kukutas rahvas Cvetkovići-Mačeki valitsuse, kes oli Viinis alla kirjutanud liidulepingule fašistliku Saksamaaga. Rahva survel pidi uus kodanlik valitsus sõlmima lepingu Nõukogude Liiduga. 6. apr. 1941 pommitas Saksamaa sõda kuulutamata B-i, kuigi see oli kuulutatud lahtiseks linnaks. 13. apr. astusid B-i Saksa väed.

Päeval, mil Saksamaa tungis kallale Nõukogude Liidule, toimus B-s JKP KK Poliitbüroo istung, kus võeti vastu otsus valmistada relvastatud ülestõusuks. 4. juulil 1941 otsustas JKP KK Poliitbüroo alustada ülestõusu kogu maal. Moodustati partisanisalkade peastaap J. Broz-Tito juhtimisel. Seda päeva — võitlejate päeva — tähistatakse Jugoslaavias igal aastal kui suurt püha.

20. okt. 1944, pärast koos peetud karme lahinguid, vabastasid Nõukogude armee ja Jugoslaavia rahvavabastusarmee B-i. Lahingutes linn pärast hukkus ligi 2000 Nõukogude sõdurit ja ohvitseri ning ligi 3000 Jugoslaavia armees võitlejat, kes on maetud vennashaudadesse B-i vabastajate kalmistul. 29. nov. 1945 kuulutas Asutav Skupštšina Jugoslaavia föderatiivseks rahvavabariigiks. See päev — vabariigi päev — on rahvus-püha.

B-s asuvad riigi ja partei keskorganid: presidendi residents, Liiduskupštšina, Täidesaatvate Liiduveetše (valitsus), Jugoslaavia Kommunistide Liidu (JKL) Keskkomitee, riigi- ja liidusekretariaadid (ministeeriumid).

Linna valitsemine. B-i haldab linna-skupštšina, mis koosneb kahest kojast (linnaveetšest ja töölisorganisatsioonide veetšest). Suur-B-i territoorium on jaotatud 14 kogukonnaks (rajooniks). B. ise koosneb 9 kogukonnast. 4 aastaks valitav linnaskupštšina moodustab täidesaatvad organid — mit-

mesuguste tegevusalade nõukogud, samuti ka teised haldusasutused.

Majandus. B-s on u. 150 tööstusettevõtet. Suurimad neist on Ivo Lola Ribari nim. raskemasinate tehas Železnikis, põllutöömashinate tehas «Zmaj», mootoritehased Rakovicas ja Novi Beogradis, 21. Mai nim. tehas Kneževces, laevaehitustehas, elektrotehnikatevõtted «Belind», «Elektrosrbija», «Dinamo», tekstiilivabrikud «Beograd», «Stefan Đukić», «Oktoobrivabadus», «Ivan Milutinović», farmaatsiatehased «Golenika», «Prolek», «Sutjeska» jt.

Pärast II maailmasõda taastati ning rekonstrueeriti B-s vanad ja ehitati uued masinaehituse, tekstiili-, elektrotehnika- ja keemiatööstuse ettevõtted.

B-i 286 000 töötavast elanikust tegutses 1964. a. 82 000 inimest tööstuses, 36 000 — ehituses, 25 000 — transpordis, 43 000 — kaubanduses, 39 000 — kultuurhariduslikes asutustes, 23 000 — riiklikes ja ühiskondlikes organisatsioonides, 23 000 — käsitööstuses jne.

B-l on raudtee-otseühendus Moskva, Sofia, Budapesti, Praha, Bukaresti, Varssavi, Berliini, Ateena ja Viiniga. B-i läbivad lennuliinid Lähis- ja Kesk-Itta ning Põhja-Aafrika maadesse. 18 km kaugusele linnast on ehitatud suur kaasaegne lennujaam «Beograd». Doonau on tähtis veeteed, mis ühendab B-i Kagu-Euroopa maadega. B-st läände, kagusse ja loodesse suunduvad suurepäraseid autoteed.

Plaanistus ja arhitektuur. B-i tuumik keskaegse Kalemegdani linnusega asub Sava jõe kõrgel kaldal. Linnus koos seda ümbritseva puistee ja pargiga on belgradlaste armastatuim puhkepaik. Siia on paigutatud sõjaajaloo muuseum. Kõrgelt kaldalt avaneb kaunis vaade Savale, Doonaule, vasakkalda-B-le ja äärelinnadele. Silmapaistva skulptori I. Meštrovići kavandi järgi on siia püstitatud ausammas noorukist võidukoolulatajale. Mitmed

tänavad ühendavad kindlust B-i keskusega, Vabariigi ja Marxi-Engelsi väljakuga. Linna peamagistraalideks on Terazije ja Marssal Tito tänav, Revolutsiooni puistee, Vürst Mihajlo, Vürst Miloši jt. tänavad.

B-i arhitektuur on mitmekesine. Ta peegeldab linna ajaloolist minevikku ja tänapäeva. Kalemegdani linnus on suursugune keskaja mälestis. Linnasüda on kuulus kaunite arhitektuuriansamblite poolest, nagu Serbia Teaduste Akadeemia, hotelli «Moskva», posti ja telegraafi ning Rahvaskupštšina vanad hooned, uus kaubamaja ja hotell «Metropol». Marssal Tito tänav suubub D. Tucovići nim. väljakule, kuhu hiljuti ehitati klaasist ja betoonist kerge nägus hotell «Slavija». Rahvaarmee puistee viib siit maalilisse Dedinje linnaossa, Topčideri ja Košutnjaki parki — belgradlaste puhkepaikadesse. 20 km kaugusel B-st, asub Avala mägi (519 m merepinna), kuhu 1938 rajati I. Meštrovići kavandi järgi tumedast graniidist mälestussammas I maailmasõja tundmatule kangelasele. Siia püstitati hiljuti ka kõrge televisioonimast, mis on arhitektuurilt originaalsemaid ehitisi Euroopas.

Sava jõe vasakule kaldale, alles hiljuti soisele alale, on kasvanud Novi Beograd. Siia on sõjajärgsetel aastatel ehitatud palju kaasaegseid ilusaid elamu- ja administratiivhooneid: Täidesaatva Liiduveetše (valitsuse) hoone, JKL KK 26-korruseline hoone jt. Need ehitised on kaunid arhitektuuri lihtsuse ning kerguse, joonte proportsionaalsuse ja värvide sära poolest. Uuslinna läbib Lenini puistee, mida varsti ehivad uued mitmekorruselised elamud.

Kommunaalmajandus. II maailmasõja ajal sai B. tõsiselt kannatada pommitamiste ja tänavalahingute tõttu. 1/3 elamutest oli purustatud või vigastatud, linnatransport täiesti rivist välja viidud, veevärk rikutud, paljud ettevõtted hävitatud. Sõjajärgsetel

aastatel taastati ja ehitati palju. 1964. a. koosnes B-i elamufond 159 000 korterist pinnaga üle 7 milj. m². Kuid linna elanikkonna kiire kasvu tõttu tuntakse elamispinnast veel puudust.

Tunduvalt on arenenud linnatranspord. 1964. a. oli B-s 221 km trammi- ja trollibussiliine ning 365 km autobussiliine. Veevarustusvõrgu pikkus on 659 km, kanalisatsioonivõrgu pikkus 303 km.

Õppe-, teaduslikud ja kultuurhariduslikud asutused. B-s töötab 91 algkooli (84 000 õpilasega), 50 erikooli ja gümnaasiumi (34 000 õpilasega), 43 kõrgemas koolis õpib üle 50 000 üliõpilase. Töötavad 12 töölisülikooli ja vana B-i ülikool.

Jugoslaavia pealinna tähtsaimaks teaduslikuks asutuseks on Serbia Teaduste ja Kunsti Akadeemia terve rea instituutide ja laboratooriumidega.

B-s on ligi 20 muuseumi, mille hulgas eriti populaarsed on etnograafiamuuseum, Jugoslaavia rahvaarmee sõjamuuseum, tarbekunstimuuseum, freskode galerii jt. Botaanikaaias (asut. 1887) võib Balkani poolsaare ja Doonau-äärsete steppide floora kõrval näha palju hiina, jaapani ja isegi austraalia taimi. B-s on 56 kino; ooperi-, draama-, laste- ja nukuteater. Linnas on 386 spordiorganisatsiooni. On rajatud Jugoslaavia rahvaarmee staadion (60 000 vaatajale), noortestaadion (40 000 vaatajale) ja Tašmajdani staadion. Ehitatakse staadioni, mis mahutab 80 000 pealtvaatajat.

Tervishoid. B-s on 19 haiglat (8631 voodikohaga), 74 apteeki, 146 hambaravi ambulatooriumi, 107 lasteambulatooriumi ja -kliinikut. Arstide arv küünib 2340-ni (keskmiselt üks arst 260 elaniku kohta). Tegutsevad mitmed spetsiaalsed raviasutused. Profülaktilised abinõud ja linna sanitaarse olukorra paranemine on võimaldanud tunduvalt piirata elanikkonna, eriti laste suremust, võrreldes sõjaeelse perioodiga.

Ajakirjandus, raadio, televisioon. B-s ilmutavatest ajalehtedest on kõige tuntumad JKL KK häälekandja «Komunist», «Borba», «Politika» jt. Linnas töötavad raadiojaam ja televisioonikeskus.

BERLIIN (*Berlin*)

— Saksa Demokraatliku Vabariigi (SDV) pealinn — asub Elbe ja Oderi vahelisel alal, Spree ja Haveli jõe ning laevatatavate kanalite ääres, mis ühendavad B-i Põhja- ja Läänemerega.

SDV pealinn jaguneb 8 linnaringkonnaks: Friedrichshain, Köpenick, Lichtenberg, Mitte, Pankow, Prenzlauer Berg, Treptow ja Weissensee.

Vabariigi pealinnas elas 31. XII 1968 1 084 000 inimest (6,3% SDV elanikkonnast). Rahvastiku tihedus (2690 in. km²-l) on pealinnas tunduvalt suurem kui teistes SDV linnades peale Leipzigi ja Görlitzi.

Linna ajaloost. XIII saj. rajati praeguse B-i kohal asunud männimetsade, põldude ja künnete järvede vahele kaks asulat — Kölln ja B., mis sajandi keskel Brandenburi markkrahvilt linna õigused. Kuigi neid eraldas Spree jõgi, oli mõlemal juba 1307 ühine administratsioon. Hea geograafiline asend kaubateede ristmel soodustas linna majanduslikku arengut.

XVIII saj. alguses sai B. kuninga residentsiks ja Preisimaa pealinnaks. Paljud tol ajal tuntud teadlased ja muusikud valisid B-i oma elukohaks. XVIII saj. avati siin ehitusakadeemia, Charité haigla, esimene kirurgia- ja veterinaariakool. 1810 asutas saksa õpetlane Wilhelm Humboldt B-i ülikooli. Siin õppisid L. Feuerbach, K. Marx, Fr. Engels ja W. Liebknecht, õpetasid tuntud filosoofid G. W. Hegel ja J. G. Fichte.

1871 sai B. Saksa keisririigi pealinnaks.

Berliini kesklinn.

Linna tööstuse kasvuga tugevnes tööliskummine. XIX saj. keskel (1848—49) muutus B. suureks klassivõitluse keskuseks. 1916 tekkis Karl Liebknechti ja Rosa Luxemburgi juhtimisel «Spartakuse» rühm — hilisem «Spartakuse» liit, mille baasil 30. dets. 1918 moodustati Saksamaal Kommunistlik Partei. 9. nov. 1918 kukutati B-s monarhia ja rajati kodanlik vabariik. Revolutsioonilahingute ajal 1918—19 hukkus B-s üle 1200 tööliste, nende juhid Karl Liebknecht ja Rosa Luxemburg tapeti aga metsikult.

Jaanuaris 1919, märtsis 1920, augustis 1923 ja mais 1929 toimusid B-s proletariaadi suured revolutsioonilised väljastumised, mis kasvasid relvastatud kokkupõrgeteks töölisklassi eesrindliku osa ja reaktsioonijõudude vahel. Fašismiaastaid tähistasid B-s, nagu kogu Saksamaal, reaktsiooni julmad repressioonid. Tuhanded revolutsioonäärid lasti maha või hukkusid hitlerlikes koonduslaagrites.

II maailmasõja lõpul toimusid B-s ägedad lahingud. 30. apr. 1945 heiskasid Nõukogude väed Riigipäevahoonele võidulipu. 8. mail 1945 kirjutasid Saksa ülemjuhatause esindajad B-s alla tingimusteta kapitulatsiooni aktile. B-i

asus Kontrollnõukogu, mis loodi liitlaste kõrgema võimu teostamiseks perioodil, mil Saksamaa täidab tingimusteta kapitulatsiooni põhinõudeid. Sellega seoses jaotati B., mis asus Nõukogude okupatsioonitsoonis, 4 sektoriks. Hiljem osutus B-i neljapoolne staatus lääneeriikide poliitika tulemusena faktiliselt likvideerituks ja linn 2 osaks lõhutuks: idaosaks — Demokraatlikuks B-ks ja lääneosaks — Lääne-B-ks.

Nõukogude Liidu ja SDV vahelises sõpruse, vastastikuse abistamise ja koostöö lepingus 1964. a-st käsitatakse Lääne-B-i iseseisva poliitilise üksusena.

SDV moodustamisega sai B. esimese saksa tööliste ja talupoegade riigi pealinnaks. 1961. a-ni oli piir Lääne-B-ga avatud. SDV ning kogu sotsialismileeri poliitilised ja klassivaenlased kasutasid seda aktiivselt massilise spionaazi, poliitiliste ja majanduslike diversioonide ning provokatsioonide eesmärgil. Riigipiiri kehtestamine Lääne-B-ga, mille SDV teostas Varssavi lepingu osaliste riikide toetusel, tugevdas SDV ja B-i kui tema pealinna positsiooni. SDV pealinnas asuvad Saksamaa

Sotsialistliku Ühtsuspartei (SSÜP) Keskkomitee, Rahvakoda, Riiginõukogu, Ministrite Nõukogu, keskasutused ja ministriumid, Demokraatliku Saksamaa Rahvusrinde Rahvuslik Nõukogu, SDV-ga poliitilisi, majanduslikke ja kultuurilisi sidemeid omavate riikide diplomaatilised jm. esindused.

Vabariigi pealinn on mitme rahvusvahelise organisatsiooni, sealhulgas Rahvusvahelise Demokraatliku Naiste Föderatsiooni Täitevkomitee, Vastastikuse Majandusliku Abistamise Nõukogu mõnede komisjonide jt. asukohaks. 1951 toimus B-s ülemaailmne demokraatliku noorsoo festival.

SDV pealinna kõrgeimaks võimuorganiks on linna saadikutekogu, täidesaatsvaks organiks aga magistraat eesotsas ülelinnapeaga. Pealinna kodanikud saavad SDV Rahvakotta 66 nõuandva häälega esindajat.

Majandus. II maailmasõja ajal sai linna majandus tugevasti kannatada. Taastamise ja uusehituse tulemusena ületati tööstustodangu sõjajaelne tase SDV pealinnas juba 1953. a.

Kõige rohkem arenes metallitöötlemine ja masinaehitus, peamiselt spetsiaalsete täppismasinade, tööpinkide, elektriseadmete, külmutite ja transpordivahendite tootmine. Nimetatud tööstusharude ettevõtteid: VEB Bergmann-Borsig (SDV suurim energia-seadmete tehas), rull-laagrite, metallkonstruktsioonide, tööpinkide, suurte treipinkide jm. tehased.

B. on laialt tuntud kui elektrotehnika-tööstuse keskus. Nimetamist väärivad sellised suurettevõtted nagu Karl Liebknecht'i nim. transformatoritehas, mis ekspordib sotsialismimaadesse kõrgepingetransformatoreid ja -lülitid, kaablitehas, sidevahendeid ja elektriaparatuuri tootvad tehased, raadiotehas jt.

Silmapaistev koht kuulub B-s ka keemia-, polügraafia-, õmblus- ja toiduainete tööstusele.

B. on suur transpordikeskus. Lichten-

bergi vaksalist viivad rongid vabariigi põhjaossa, Idavaksalist ja Friedrichstrasse vaksalist aga SDV lõuna-, ida- ja põhjarajoonidesse. Samadest jaamadest väljuvad rongid lääne suunas. Schöneweide vaksalist suunduvad rongid peamiselt SDV lõunaossa. B. etendab riigi keskse transpordisõlme osa ka auto-, jõe- ja lennuliikluses.

Pealinna aktiivsest rahvastikust on tööstuses ja käsitööstuses hõivatud u. 37%, ehituses — u. 10%, transpordis — 8%, kaubanduses — u. 16%.

Plaanistus ja arhitektuur. B-i keskosa piirab ringraudtee. Selle linnaosa teljeks on Spree jõgi koos peamiselt tema paremal kaldal kulgeva linna-raudteega (*Stadtbahn*). Linna sentriks on kahe tänava — Unter den Linden ja Friedrichstrasse — ristumiskoht. Lühike, kuid lai Unter den Linden lõpeb läänes Brandenburgi väravaga. Siia, Lääne-B-s asuva Riigipäevahoone lähedale on püstitatud mälestussammas Nõukogude sõjameestele.

SDV pealinna iseseisva arengu aastail on seal kujunenud oma keskus. Põhiliseks magistraaltänavaks on Karl-Marx-Allee, mis koos Unter den Lindeniga moodustab linna kesktelje. Karl-Marx-Allee on taashoonestatud kaasaja arhitektuuri laadis.

Teel Unter den Lindenilt Karl-Marx-Alleele on kaks suurt väljakut — Marx-Engels-Platz ja Alexanderplatz. Marx-Engels-Platz on SDV pealinna keskväljak — siin, hiljuti ehitatud suurepärase hoones asub SDV Riiginõukogu, eraldi hoones SSÜP KK ja nende lähedal (raekojahoones) magistraat. Väljak on massidemonstratsioonide, mitingute, paraadide ja rahvapidude kohaks.

Alexanderplatzil asuvad SDV suurim kaubamaja, linnaraudtee vaksal ja naabruses Opetajate maja — originaalne kaasaegne kõrgpalee. Samasse ansamblist kuulub Kongressihalli klaasist, plastmassist ja teistest nüü-

disaegsetest materjalidest kuppelehitis, kus toimuvad Rahvakoja istungid. Alexanderplatzi lähedale (Karl-Marx-Alleele) on püstitatud suur restoran «Moskau», kino «International», üks suuremaid ja moodsamaid hotelle «Berolina» ja palju teisi ühiskondlikke, kultuuri- ja elutarbelisi hooned.

SDV pealinnas on palju monumente ja huvitavaid vanu ehitisi. Arhitektuurimälestiste hulgast paistab silma 1861—70 ehitatud B-i raekoda. 30 kivitahvlil jutustatakse siin linna arenguloost alates tema asutamisest kuni 1871. a-ni. Raekoda hävis sõja ajal, kuid taastati hiljem täielikult.

Huvitav on XIV saj. ehitatud Marienkirche. Tornikiiver pärineb a-st 1790. Tähelepanu väärivad 22-meetrine fresko «Surmatants» (keskajast), kiriku kaansel (1703) ja pronksist ristimisvangel (1437).

1816—18 ehitas K. Fr. Schinkel rooma kindluse motiividel dooria stiilis Uue vahtkonnahoone (Neue Wache). Praegu on siin ööpäevane auvalve militarismi ja fašismi ohvrite mälestuseks.

Brandenburgi värav ehitati 1788—91 C. G. Langhansi kavandi järgi. Sõja ajal tugevasti kannatanud värav taastati 1956—58.

1949 avati B-i idaosas Treptowi parkis, ägedate lahingute paigas, mälestusmärk ja kalmistu Nõukogude armee sõduritele, kes langesid B-i vallutamisel. Autorid (skulptor J. V. Vušetitš, arhitekt J. B. Belopolski, insener S. S. Valerius ja kunstnik A. A. Gorpenko) on monumentaalse memoriaalansambli lahendanud omapärase mälestusparkina, mis hõlmab u. 12 ha suuruse territooriumi. Esiplaanile jääb kodumaad kujutava leinava ema figuur, mis on tahatud 50-tonnisest graniidirahnust. Skvääri ääres seisavad kaks suurt graniidist pülooni ja nende ees kahe põlvitava võitleja (vana ja noore põlvkonna esindaja) pronksfiguurid. Kau-

gemal kõrgub mausoleum, millel seisab sõduri-vabastaja kuju.

Kommunaalmajandus. II maailmasõja ajal hävis või sai tõsiselt kannatada ligi pool linna elamufondist. Rahva-võimu aastail on SDV pealinnas edukalt taastatud elumaju ja ehitatud töötajatele uusi elamukvartaleid. B-le on iseloomulik haljasalade küllus.

Linnatransport: tramm, autobuss, trolleibuss, metroo ja linna elektriraudtee.

Õppe-, teaduslikud ja kultuurhariduslikud asutused. Pealinnas asuvad Humboldti-nim. Ülikool (14 000 üliõpilasega), kuhu kuuluvad ka Charité kliinikud; Kõrgem Majanduskool, Kõrgem Kujutava ja Tarbekunsti Kool, Saksa Kõrgem Muusikakool ja palju kesk-eriõppeasutusi.

Suur tähtsus on B-l SDV teaduskeskusena. Siia on koondunud sellised tähtsad teaduslikud asutused nagu Saksa Teaduste Akadeemia, Põllumajandusteaduste Akadeemia, Ehitusakadeemia, Kunstiakadeemia, Sotsiaal- ja Tööhügieeni ning Arstide Täiendamise Akadeemia. Töötab arvukalt teadusliktehnilisi institute (Laevanduse ja Hüdrotehnilise Ehituse Instituut, Tööstusehituse Projekteerimise Büroo, Energiaseadmete Projekteerimise Instituut, Sideinstituut).

SDV pealinnas asuvad ülemaailmselt tuntud muuseumid. Rahvusgaleriisse (ehit. 1866—76 F. A. Stüleri ja J. H. Stracki projekti järgi) on kogutud mitmesuguseid maale ja skulptuure klassitsismiajastust tänapäevani. Pergamoni muuseumil (ehit. 1907—09 A. Messeli ja L. Hoffmanni projekti järgi) on Vana-Idamaa osakond ja antiikteoste kogu. Muuseumi Lähis-Ida osakonnal on Londoni Briti Muuseumi ja Pariisi Louvre'i kõrval suurim Väike-Aasia kultuurimälestiste kogu. Siin asub üks silmapaistvamaid vanakreeka arhitektuurimälestisi — Mileetose värav (u. 170 m.a.j.), samuti kuulus Pergamoni altar — hellenist-

liku ehituskunsti kivehitis 184.—159. a-st e. m. a.

Peale selle paiknevad linnas Märkisches Museum (B-i linna kultuuri- ja ajaloomuuseum), Saksa Ajaloo Muuseum jt. Siin asuvad ka Saksa Riigi- raamatukogu (üle 2 milj. köitega), linnaraamatukogu ja suur ülikooli raamatukogu.

Töötavad Riiklik Ooperiteater, Maksim Gorki nim. Teater, Berliner Ensemble, varietee-teater «Friedrichstadt-Palast», operiteater «Metropol-Theater», Koomiline Ooper, Saksa Teater jt.

Ajakirjandus, raadio, televisioon. Pealinnas on kõige rohkem levinud SSÜP väljaanded: ajaleht «Neues Deutschland» ja ajakiri «Einheit». Peale nende ilmuvad ajalehed «Neue Zeit», «Der Morgen», «National-Zeitung», «Tribüne», «Berliner Zeitung» jt. Siin asub ametlik ajakirjandusagentuur *Allgemeiner Deutscher Nachrichtendienst* (ADN), ringhäälinguorganisatsioon ja televisioonikeskus, mis on lülitatud Intervisiooni süsteemi.

BERN

— Šveitsi (Šveitsi Konföderatsiooni) pealinn ja B-i kantoni keskus — asub maa keskosas Aare jõe sügavas mägi-orus, prantslaste ja sakslaste levikuala piiril. B-s elab 168 000 inimest (1968. a.). Elanike arvu poolest on ta Šveitsis 4. kohal, jäädes maha Zürichist, Baselist ja Genfist. Suurem osa B-s elavatest šveitslastest kõneleb saksa, väiksem osa prantsuse keelt.

Linna ajaloost. B-i rajas 1191. a. hertsog Berchtold V Nydeggi lossi lähedale, mis kontrollis piki Aare jõe orgu kulgevat teed. Eksisteerib kaks versiooni linna nime saamisloo kohta. Ühe legendi järgi tappis Berchtold kohas, kuhu rajati loss, karu ja andis selle tähistamiseks tulevasele linnale nimeks Bern (Bäre). Karu on kujutatud ka praegusel linna embleemil. Teise versiooni kohaselt on B. saksa

variant Itaalia linna Verona nimest, mis oli Berchtoldile lähedane sugulus-sidemete tõttu.

Esmalt oli B. sõjaliseks vahipostiks sakslaste-alemannide ja prantslaste-burgundlaste vahelisel piiril. Pärast Berchtoldi surma 1218 kuulutas keiser Friedrich II B-i Saksa riigi jurisdiktsiooni aluseks vabalinnaks.

Selleks ajaks oli linn kasvanud. Hästi organiseeritud kaitse ja paksud kindlusemüürid, mis ümbritsesid B-i, aitasid tema elanikke vastu pidada Rudolf Habsburgi sõjaväe kahele piiramisele. Laupeni lahingus 1339 suutsid B-i elanikud jällegi kaitsta oma sõltumatust, purustades burgundia aadlikud.

1353 ühines B. Šveitsi Konföderatsiooniga. Sel ajal oli ta juba suur linn ja samanimelise kantoni keskus. Linnal oli kitsas vanade kindlusemüüride vahel ja neid nihutati korduvalt (1256, 1346 ja 1622) lääne suunas. 1405. a. tulekahju hävitas linna pea-aegu täiesti ja see hoonestati uuesti, nüüd juba kivimajadega.

XIX saj. I poolel kasvas B. Šveitsi Konföderatsiooni üheks suuremaks linnaks. 1848 kuulutati ta Šveitsi alaliseks pealinnaks.

XX saj. alguses oli B. üheks vene revolutsiooniliste emigrantide keskuks. Sept. 1914 kuni veebr. 1916 elas ja töötas B-s V. I. Lenin.

B. on maa poliitiline ja finantskeskus. Siin asub föderaalparlament (kaks koda — Rahvusnõukogu ja Kantonite Nõukogu) ja suurimad pangad (*Volksbank*, *Schweizerische Nationalbank*). B-i haldab valitav munitsipaliteet, kuhu kuuluvad peamiselt kohaliku kodanluse esindajad.

Majandus. B. on elukõige pealinn ning administratiivkeskus, kuid tema elus etendavad küllalt suurt osa kaubandus ja tööstus. B. on suur põllumajandus-saaduste turg ja Šveitsi tööstuse tähtis keskus, jäädes maha vaid Zürichist ja Baselist. Siinsed tööstusettevõtted toodavad mitmesuguseid masi-

naid (peamiselt täppismasinaid), villast, puuvillast ja siidriiet, teaduslikku aparatuuri ja instrumente, keemia-, farmaatsia- ja polügraafiatoteid, šokolaadi jne.

B-s lähtub 6 raudteeharu ja mitu maanteed, mis ühendavad teda kõigi Sveitsi linnade ja Lääne-Euroopa pealinnadega.

B-s asuvad mitme rahvusvahelise organisatsiooni keskorganid, sealhulgas Ülemaailmse Postiliidu Büroo (asut. 1874), Rahvusvahelise Raudtee- ja Transpordiliidu Büroo jt.

Plaanistus ja arhitektuur. B-i põhjaosa asub poolsaarel, silmuses, mille moodustab Aare jõgi. Üle jõe viib 7 silda. Poolsaare idaosas Molasse kõrgendikul paikneb linna vanim osa Nydegg, mis põhiliselt on säilitanud keskaegse ilme. Siin asub Hollandi torn, üks vana linnamüüri vähestest säilinud tornidest. Vanalinnale on iseloomulikud kiviplaatidega sillutatud kitsad tänavad arvukate võlvistike, maaliliste purskaevude ja iidsete kellatornidega. Väga populaarsed on karuaujud, kus 1513. a-st alates munitsipaliteet hoiab karusid.

Gooti arhitektuuri mälestised, mis asuvad B-i vanalinnas, kuuluvad peamiselt XV ja XVI saj-sse. Linna kohal kõrgub toomkirik (kõrgus 100 m) — silmapaistev hilisgootika mälestis. Kiriku ehitamist alustati 1421, kuid täielikult valmis see alles 1894.

Suurt huvi pakub ka XIV saj. alguses ehitatud prantsuse kirik. Selles on säilinud suurepärased gooti maalikunsti mälestised. B-i arhitektuurimälestiste hulka kuulub linna raekoda (1406), mis kujutab endast burgundia hilisgootika hinnalist näidet, aga ka Sveitsi parlamendi hoone ja kantoni raekoda. Parlamendihoone terrassilt avaneb suurepärase vaade Alpidele kuulsa Jungfrau tipuga (4166 m).

Teise tähtsa arhitektuurimälestiste rühma moodustavad hooned, mis on ehitatud B-s XVII ja XVIII saj. domineerinud barokkstiilis.

Kultuur. B. kuulub Sveitsi suurimate kultuuri- ja teadusekeskuste hulka. Siin asuvad ülikool (asut. 1834), alg- ja keskkoolid, muusikakoolid, teaduslikud uurimisasutused. B-s on Sveitsi Rahvusraamatukogu, linna ja ülikooli jt. raamatukogud, konservatoorium, linnateater (asut. 1903), kontserdisaalid «Kasino» ja «Kursaal».

Siin asuvad ka loodusmuuseum aafrika fauna rikkaliku kollektiooniga, ajaloomuuseum eksponaatidega B-i ajaloost, kunstimuuseum rikkaliku väljapanekuga šveitsi ja XV saj. itaalia maalikunstnike töödest, Sveitsi Alpmuuseum, relva- ja postimuuseum.

Pealinnas ilmub mitu ajalehte, sealhulgas «Der Bund» (sotsiaaldemokraatliku partei häälekandja), «Berner Tagblatt», «Berner Tagwacht» jt.

B-s töötab Sveitsi Telegraafiagentuur (asut. 1894).

BONN

— Saksa Liitvabariigi (SLV) pealinn asub Reini vasakul kaldal Põhja-Rein—Vestfaalis. Minevikus ülikoolilinn, sai B. pärast II maailmasõda administratiivkeskuseks. Elanike arv — 140 000 (1966). Majandusliku tähtsuse ja elanike arvu poolest jääb B. maha paljudest SLV linnadest.

Linna ajaloost. B. kuulub Euroopa vanimate linnade hulka. Ta rajati I saj. roomlaste sõjalaagrina. Hiljem purustasid B-i korduvalt bataavid jt. germaani hõimud. Linn taastati 359 Rooma keisri Julianuse korraldusel, kuid hävis pärast Rooma riigi langust taas ja 889 laastasid normannid ta lõplikult. XIII saj. B. taastati ja kindlustati. 1267—1794 oli ta Kölni kuurvürstide residentsiks.

XVI—XVIII saj. jooksul vallutasid linna korduvalt mitmed Euroopa riigid. Ta kuulus Hispaaniale, Prantsusmaale ja Hollandile. 1794 okupeeriti B. Prantsuse sõjaväe poolt, kuid anti pärast Napoleoni armee lüüasaamist Viini kongressi (sept. 1814 — juuni

1815) otsuse põhjal Preisimaale, hiljem aga läks Saksamaa koosseisu.

1777 asutati B-s akadeemia, mis 1786 muudeti ülikooliks. 1835—36 õppis seal K. Marx. B-s sündis ja kasvas L. van Beethoven.

Pärast II maailmasõda, Saksamaa lõhenemise ja kahe Saksa riigi moodustumise järel sai B. SLV pealinnaks.

B. on ametnike linn. Ta on keskuseks mitmesugustele revanšistlikele liitudele ja organisatsioonidele, millest võtavad osa ka mõned SLV juhtivad poliitikategelased.

Majandus. B-l ei ole märkimisväärset kohta SLV majanduses. Pääaegu kõik ettevõtted on ametis kasvava pealinna teenindamisega. Linnas ja selle lähistel valmistatakse värvilisest metallist esemeid, elektrotehnikatooteid, toiduaineid, tubakasaadusi, kantselitarbeid, kabinetimööblit, kirjutusmaterjale ja polügraafiatooteid. Enamik vastavaist ettevõttest ei kuulu SLV suurimate hulka. B-i lähedal kaevandatakse pruunsütt.

Pärast B-i kuulutamist SLV pealinnaks asus sinna riigi kaubandus-tööstuspalat, arvukalt tööstuskontsernide kontoreid, kindlustusseltse jne. Vaikse ülikoolilinna täitsid tuhanded administratiivasutuste teenistujad.

Linna läbib elektriraudtee. B. kasutab intensiivselt lennuvälja Wahnis, Brüsseliga on ühendus helikopteriliini B.—Brüssel kaudu. B-i linna piires asub jõesadam Reinil.

Plaanistus ja arhitektuur. Kuni II maailmasõjani oli B. tüüpiline Reiniäärne linn arvukate vanarooma ja keskaja arhitektuuri mälestistega. Linn ulatub laial rindel Reini vasakuldani. Üle jõe ehitati 1949 uus sild 1945 õhkulastud vana asemele. Piki Reini kulgeb 4 km pikkune kaldapealne. Selle lähedal paikneb parlamendihoone. Paralleelselt kaldapealsega kulgeb Adenauerallee, kuhu pärast II maailmasõda on ehitatud uued ministeeriumihooned, hotellid ja

koolid. Siin asuvad kantsleri ja föderaalpresidendi residentsid, samuti koolus A. Koenigi nim. Zooloogiamuuseum.

Enamik B-i vanu hooneid on ehitatud romaani stiilis.

Kitsaste tänavatega linnasüdames asub XII—XIII saj. ehitatud vana toomkirik. Seda kroonivad viis torni, millest keskmise kõrgus ületab 100 m. Kõige huvitavam on arhitektuuri poolest vana ülikoolihoone, mis on ehitatud XVIII saj. iidsete kindlustuste kividest.

Keskväljakul — Münsterplatzil — seisab 1737 arhitekt M. Levelly projekti järgi ehitatud raekoda. Siia püstitati 1845 ka Beethoveni mälestussammas.

Riigiaparaadi kasv ja mitmete asutuste loomine B-s nõudis uute hoonete ehitamist ja kitsaste, kasvanud auto-devoolu läbilaskmiseks ebakohaste keskaegsete tänavate laiendamist. Linnas ei jätku hooneid ministeeriumide, saatkondade ja suurte kontsernide esinduste paigutamiseks. Tuntakse teravat puudust korteritest ametnikearmee majutamiseks. Nende raskuste kõrvaldamiseks rekonstrueeritakse praegu linna vana keskust. Vanu väikseid maju lammutatakse, tänavaid laiendatakse, püstitatakse uusi kõrghooneid valitsusasutustele. Eriti palju ehitab SLV kaitseministeerium, kellel on juba valminud rühm mitmekorruselisi maju.

Kultuur. Reini Friedrich Wilhelmi nim. Ülikoolis on 7 teaduskonda: 2 usuteaduskonda (katoliiklik ja evangeelne), õigus-, arsti-, filosoofia-, matemaatika-loodus- ja põllumajandusteaduskond. Ülikooli raamatukogus on umbes 1 milj. raamatut.

B-s asub Reini Arheoloogiamuuseum ümbruskonnast leitud roomlaste ja frankide säilmete hinnalise koguga. Siin hoitakse ka neandertali inimese koljut, mis leiti Neandertali orust Düsseldorfil lähedal. 1889 avati muuseum Beethoveni sünnimajas. Linnas on ka

loodusmuuseum. Poppelsdorfi allee lõpul asub botanikaaed, mis ümbritseb Poppelsdorfi lossi. Samal tänaval paikneb observatoorium.

Pärast II maailmasõda ehitati B-s ülikooli kliinikud, teater ja kontserdisaal, kus igal aastal toimub Beethoveni festival. Linnas tegutsevad konservatoorium, kõrgem põllumajanduskool ja mitmed teaduslikud ühingud. Sageli korraldatakse siin kongresse, kokkutulekuid ja näitusi.

B-i suurimad ajalehed on «Bonner Rundschau» ja «General-Anzeiger». Linnas töötavad raadiojaam ja televisioonistuudio.

BRÜSSEL (pr. *Bruxelles*, flaami *Brussel*)

— Belgia Kuningriigi pealinn ja Brabandi provintsi keskus — asub riigi keskosas, väikese, maa all voolava Senne'i jõe ääres. B-t läbib kanal, mis ühendab teda meresadama Antwerpeni ja tööstuskeskuse Charleroi'ga. B. on maa suurim linn. Elanike arv — 1 079 000, s. o. 11% riigi elanikkonnast (1967). B-s koos eeslinnadega elas 1965. a. 1 512 000 inimest.

B-i elanikud kuuluvad kahte rahvusesse: vallooned räägivad prantsuse keelt ja flaamid flaami keelt.

Linna ajaloost. B-t mainitakse esmarkordselt ürikutes, mis on pärit 695. a-st. Linna nimi tuleneb kahest flaami sõnast: *broek* («soo») ja *sella* («asula»). Linn hakkab kiiresti arenema XI saj., mil ta kuulus Brabandi hertsogitele. XII saj. oli B. sõlmeks, mis sidus Brügget, tolle aja suurimat linna Põhjamere ääres, Kölniga. 1357—79 piirati B. kaitseehitiste rõngaga, mis püsisid XIX saj.-ni. Hiljem rajati nende kohale bulvarid, 1957—58 aga tunnelitega autotee.

XV saj. läks Brabandi provintsi Burgundia hertsogite valdusse, kes muutis B-i oma residentsiks. Sel perioodil õitsesid B-s kunst ja käsitöö. Raskeid aegu nägid Brabandi elanikud Hispaania kuninga Philipp II verise valitse-

mise ajal. XVI saj. tõsis rahvas tema asemiku hertsog Alba vastu. Philipp II vastasest opositsioonist osavõtu pärast hukati 1568 B-s Grand' Place'i väljakul krahvid Egmont ja Hoorn.

Esimene Prantsuse vabariigi ja Napoleoni keisririigi ajal oli B. Prantsusmaa departemangu La Dyle'i administratiivkeskus. 1815—30 kuulus Belgia koos Hollandiga Madalmaade kuningriiki ja B. oli vaheldumisi Haagiga Madalmaade kuninga residents. Hollandi ülemvõimu vastu suunatud 1830. a. ülestõusu ajal oli B. sõltumatust taotlevate Belgia ülestõusnute vastupanukeskus.

I maailmasõja ajal, 20. aug. 1914 hõivasid Saksa väed B-i. Linnaelanikud osutasid võõramaistele vallutajatele vastupanu. II maailmasõja ajal pommitas hitlerlik Saksamaa B-t juba esimesel agressioonipäeval, 10. mail 1940; 18 mail hõivasid linna hitlerlikud väed. 3. sept. 1944 pealinn vabastati, kuid linna pommitati kuni 1945. a. apr-ni.

Viimastel aastatel püüavad Belgia valitsevad ringkonnad muuta B-t «ühisturu» maade pealinnaks. Siia on asunud Euroopa Majandusühenduse ja Euroopa Aatomienergia Ühenduse (EURATOM) täidesaatvad organid. 1967. a-st on B-s NATO alalise nõukogu peakorter.

B. on etendanud silmapaistvat osa rahvusvahelise töölisliikumise ajaloos: 1845—48 elasid siin K. Marx ja Fr. Engels; juulis 1903 peeti B-s V. I. Lenini osavõtul esimene pool VSDTP II kongressist; B-s peeti I ja II Internationaali kongresse ja loodi 1920 Belgia Kommunistlik Partei.

B-s asuvad kuninga residents, parlament, valitsus, kõigi poliitiliste parteide ja ametiühingute juhtivad organid.

Linna valitsemine. B. on administratiivselt jaotatud 2 ringkonnaks: Bruxelles-Capitale ja Bruxelles-Périphérie. Esimene ringkond koosneb 19 kommuunist, teine — 6 kommuunist. Kom-

muuni kõrgeimaks valitsusorganiks on munitsipaalnõukogu. Täidesaatsvaks organiks on linnanõunike (*échevin*) kolleegium, mille munitsipaalnõukogu valib oma liikmete hulgast. Kolleegiumi eesotsas on kuninga määratud linnapea kui keskvoimu esindaja.

Majandus. B-i tähtsaimad tööstusharud on masina- (täppis- ja elektrimasina-), vaguni- ja aparaadiehitus. Töötavad välisfirmade — «Renault» (Prantsusmaa), «Fordi» (USA) ja «Volkswageni» (SLV) autode monteerimise tehased. Hästi on arenenud keemia-, farmaatsia-, õmblus-, toiduainete, parfümeeria-, polügraafia- ja mööblitööstus, samuti vanad käsitööstusharud (pitsi, kinnaste, lõuendi, vaipade jm. valmistamine). B-i tööstuses on hõivatud 250 000 inimest. B-s asuvad suurimad pangad, kindlustusseltsid ja tööstuskompaniide juhatused: Belgia Rahvuspank (*Banque Nationale de Belgique*), kindlustuskompanii *Compagnie Belge d'Assurances Générales sur la Vie et contre les Accidents* (Société Générale'i grupp), *Société Générale de Banque* jt.

Mõnedesse B-i majandusharudesse on tunginud väliskapital: Prantsuse kapital on mahutatud gaasitööstusse, suurtesse kaubamajadesse «L'Innovation» ja «La Bourse» ning farmaatsiatööstusesse, Ameerika kapital — toiduainete tööstusse ja masinaehitusesse.

Plaanistus ja arhitektuur. Linn asub künklikul maastikul. B-i keskosa jaguneb all- ja ülalinnaks. Neid piirab lai hoburauakujuline autotee. All-linna läbib sirge prospekt, mis ühendab Lõuna- ja Põhjavaksalit. Prospekt jaguneb üksikuteks bulvariteks (Maurice Lemonnier', Anspachi ja Adolphe Maxi bulvar) ning on linna peatänavaks.

All-linna idaosas on säilinud vanad kvartalid, mille hulgast paistab eriti silma Grand' Place'i arhitektuuriansambel. Selle keskseteks hooneteks on raekoda ja nn. kuningamaja —

endine kuninglik prefektuur. Grand' Place'ist idas asub linna suurim kirik — pühakute Micheli ja Gudula katedraal (XIII—XV saj.).

Ülalinna läbib lõunast põhja magistraal, mille moodustavad Régence'i ja Royale'i tänav. Siin paiknevad kuningaloss, parlamendi, valitsuse ja Kuningliku Akadeemia hooned, mille vahele on rajatud ilus park. Régence'i

Brüssel. Kindlustuskompanii hoone.

tänav suubub väljakule, kus kõrgub monumentaalne Kohtupalee. Väljakult avaneb kaunis vaade all-linnale.

Tsentrumist väljuvad kiirtena tänavad, mis lõpevad B-t Belgia teiste linnadega ühendavil maanteedel. Linna idaosas läbib bulvarite pooling. B-i lõuna-, ida- ja põhjaosas on palju rohelist. Louise'i avenüü, mida kutsutakse «B-i roheliseks tänavaks», viib tohutusse Bois de la Cambre'i metsaparki. Piki parki kulgeb Franklin Roosevelti avenüü, mida ääristavad elegantseid üksikelamud ja kotedžid. Siin elavad kõrgemad ametnikud, intelligendid, kodanlased ja aristokraadid. Louise'i avenüü lähedal asub tiikidega skväär (Ixelles'i tiigid). Linna idaosas paikneb suur park lossiga, mis ehitati 1880 Belgia sõltumata 50. aastapäeva auks. Pargi peaaltee lõpeb triumfikaarega.

Linna põhjaosas laiub suur Laekeni park lossiga, mis on kuningliku perekonna suveresidentsiks. Pargis on palju mälestussambaid ja paviljone. Laekeni pargile järgneb Heyseli park, kus 1958 toimus maailmanäitus. Sel ajal püstitati sija grandioosne metallkonstruktsioon — Atomium. Idas ja lõunas lõpeb B. ilusate järvederohkete metsadega (Tervuereni mets — 205 ha ja Soignes'i mets — 4000 ha).

Teistsugust pilti pakub B-i lääneosa. Seda läbib Willebroeki kanal, mis ühendab B-t Antverpeni ja Charleroi'ga. Kanali ääres seisavad kraanad ja laohooned, läheduses paiknevad tööstusettevõtted. Siinsamas elavad töölised, käsitöölised ja väikeametnikud. Elamistingimustelt erinevad need linnaosad järsult lõuna- ja idapoolse äärelinna aristokraatlikest kvartalitest.

Belgia pealinna koondub 10 raudteeliini, millest mitmed on rahvusvahelise tähtsusega. B-l on lennuühendus maailma kõigi suurte linnade ja maadega. Tsiivilennuväli asub linnast 12 km kaugusel Melsbroekis. Linna-

sisesteks liiklusvahenditeks on tramm, autobussid ja taksod.¹

Õppe-, teaduslikud ja kultuurhariduslikud asutused. Algharidus (6-aastane) on kohustuslik. Keskkoolis algab 3. õppeaastast spetsialiseerumine. On keskkool, mis valmistavad ette ülikooli- või tehnilise erihariduse saamiseks. Õppeaeg spetsiaalsetes kutsekoolides on 2—3 aastat. Alg- ja keskkoolid kuuluvad riigile, kommuniidile või kirikule (katoliiklikud koolid). B-s õpib üle 100 000 inimese, neist pooled katoliiklikes koolides.

1834 asutati B-i Vaba Ülikool, mis nimetati «vabaks» erinevalt Louvaini katoliiklikust ülikoolist. Siin õpib ligi 9000 üliõpilast. Ülikoolil on mitu filiiali: sotsioloogiainstituut, stomatoloogiaiinstituut, bakterioloogialaboratoorium jt. Léopoldi pargis asub Kuninglik Loodusteaduste Instituut muuseumiga, kuhu on kogutud rikkalikud kollektsioonid, eriti paleontoloogia alalt. B-s asuvad ka Kuninglik Meteoroloogia Instituut, observatoorium ja botaanikaaed. Paljud instituudid on vahetult seotud ministeeriumide ja mitmesuguste rahvamajandusharudega: Kuninglik Rahvusvaheliste Suhete Instituut, Rahvuslik Veterinaaria Instituut, Tööstuse ja Põllumajanduse Teadusliku Urimise Edendamise Instituut, Rahvuslik Elamuprobleemide Instituut jt. B-s asub Kuninglik Teaduste, Kirjanduse ja Kunsti Akadeemia.

Linnas on palju muuseumi: Linna Ajaloomuuseum, Kaasaegse Kunsti Muuseum (tuntud belgia ja välismaa kunstnike E. Delacroix', P. Gauguini, V. van Gogh'i jt. maalidega), Kuninglik Vana Kunsti Muuseum (flaami meistrite H. Memlingi, P. P. Rubensi jt. maalidega). Belgia sõltumata 50. aastapäevaks püstitatud lossis asub Kuninglik Kunsti- ja Ajaloomuuseum (belgia gobeläänide, vaipade, fajanss- ja portselantoodete rikkaliku kollektsiooni, antiik- ja vana-egiptuse

¹ Ehitamisel on metroo. Toim.

kunsti ekspositsiooniga). On loodud C. Meunier' muuseum (Ixelles'is), Rotterdami Erasmuse majamuseum, belgia kunstniku A. J. Wiertzi muuseum.

B-s töötavad kuninglik ooperiteater («Théâtre de la Monnaie»), teatrid «Royal du Parc», «Galleries», Rahvusteater, «Rideau de Bruxelles», «Poche» («Taskuteater»), Molière'i teater jt. Kontserdisaalid on Kunstipalees ja konservatooriumis.

B-i suurimad raamatukogud on Belgia Kuninglik Raamatukogu (2 milj. köitega), kus säilitatakse haruldasi käsikirju ja raamatuid, keskraamatukogu ja ülikooli raamatukogu.

Ajakirjandus, radio, televisioon. B-s ilmub üle 10 päevalehe alates Belgia Kommunistliku Partei ajalehest «Le Drapeau Rouge» («Punane Lipp») kuni üpris reaktioonilise katoliikliku leheni «La Libre Belgique». Ajalehed ilmuvad prantsuse ja flaami keeles. Kõige suurema tiraažiga on «Het Laatste Nieuws» («Viimased Uudised») ja «Le Soir» («Õhtu»).

B-s asuvad Belgia telegraafiagentuur *Agence Belga*, Belgia ringhäälingu ja televisiooni juhatus. Saated toimuvad prantsuse ja flaami keeles. Televisioonikeskus on lülitatud Eurovisiooni süsteemi.

BUDAPEST

— Ungari Rahvavabariigi pealinn — asub Doonau kaldal, seal, kus jõgi voolab mägedest Kesk-Doonau madalikule (Suur-Alföldile), Doonau ületamiseks kõige sobival kohal. Pärast linna administratiivpiiride laiendamist (1949) on B-i pindala 525,2 km². Linn jaguneb 22 rajooniks (15 — Pestis, 6 — Budas ja 1 — Csepeli saarel). B-i elanike arvu kasv: 1720. a. — 12 200, 1830. a. — 119 000, 1900. a. — 861 400, 1941. a. — 1 712 800, 1961. a. — 1 843 900, 1963. a. — 1 899 700, 1968. a. — 1 989 000. Pea-

linnas elab ligi 20% riigi elanikkonnast.

Linna ajalooost. Praeguse linna põhi-osad — Buda Doonau paremal ja Pest vasakul kaldal — arenesid kahe iseseisva linnana. Buda on tuntud alates II saj-st kui rooma sõjaline asula Aquincum. Esimesed teated Pestist pärinevad XIII saj. algusest. 1361 sai Buda Ungari kuningriigi pealinnaks. Pärast maa vabastamist Türgi ülemvõimu alt arenesid kiiresti nii Buda pealinnana kui Pest sadama ja kaubanduskeskuseks. Alates XVIII saj. algusest, mil Ungari sattus Habsburgide võimu alla, etendasid Buda ja Pest tähtsat osa ungarlaste rahvuslikus vabastusliikumises Austria monarhia vastu, eriti 1848.—49. a. revolutsioonis, mil nende tänavad olid ülestõusnud rahva ja keiserliku sõjaväe võitlusareniks.

Pärast Austria-Ungari moodustamist (1867) ühendati Buda ja Pest 1872. a. parlamendi aktiga üheks linnaks, mis sai Ungari pealinnaks.

Siin arenes kiiresti tööstus ja kujunes ungarlase kultuuri suurim kolle. Kapitalismi arenemisega kasvas B-s töölisklass. Ungari pealinn muutus töölisklassi keskuseks. 20. nov. 1918 loodi B-s Ungari Kommunistlik Partei. 1919 sai Ungari nõukogude vabariigiks ja B. selle pealinnaks. Kuid Entente'i abiga suruti nõukogude võim maha, B-i hõivasid kontrrevolutsioonilised väed.

II maailmasõja ajal, märtsis 1944 okupeerisid B-i hitlerliikud väed. Nõukogude armee vabastas linna 13. veebr. 1945. B-s asuvad Ungari RV Riigikogu, Ministrite Nõukogu, valitsusasutused ja Ungari Sotsialistliku Töölispartei Keskkomitee.

B. on Ülemaailmse Demokraatliku Noorsoo Föderatsiooni Täitevkomitee sekretariaadi ja Rahvusvahelise Doonau Komisjoni alaliseks asukohaks.

Linna valitsemine. B. on iseseisev administratiivne üksus komitaadi (*megye*) õigustega. Linna haldab lin-

nanõukogu, mis allub vahetult Riigikogule ja Ungari RV Presiidiumile. Täidesaatvaks organiks on täitevkomitee, mille liikmed valib linnanõukogu oma koosseisust. Igal pealinna rajoonil on oma nõukogu.

Majandus. B-i on koondunud $\frac{1}{2}$ Ungari tööstusest ja 41% tööstustöölisest.

Kõik Ungari tööstuse peamised harud (välja arvatud mäetööstus) on siin esindatud kõige võimsamate ettevõtetega. Kõrvuti tööstusharudega, mis teenindavad suurlinna (toiduainete, õmblus-, jalatsi-, mööbli-, farmaatsia- jm. tööstus) on Ungari pealinnale iseloomulikud küllaltki suured raske- tööstuse ettevõtted (värviliste metallide sulatamine, kvaliteetmetalli valmistamine, torutööstus, põhikeemia).

Juhtiv tööstusharu on masinaehitus: transpordivahendite tootmine (tehased MÁVAG ja «Ikarus», Csepeli kombinat), elektrotehnikatööstus, aparaadi- ja tööpingiehitus, põllumajandusmasinate tootmine. B-s asub Ungari suurim ettevõtte — masinaehitus- ja metallurgiakombinaat «Csepel» (u. 30 000 töötajaga), mille toodang on hästi tuntud paljude maailma maades. Tähtis koht kuulub tekstiili- (peamiselt puuvilla-) tööstusele. Arenenud on toiduainete tööstus, eriti jahu-, kondiitri-, konservi- ja veinitööstus.

B. on peamine transpordisõlm Ungaris ja üks suuremaid kogu Väli-Euroopas. Siia koonduvad 10 raudteemagistraali, autoteed, laeva- ja lennuliinid.

B. on maa suurim jõesadam, ainuke suur veoste ümberlaadimispunkt raudteel laevadele ja vastupidi.

B-i lennujaama Ferihegy'i kaudu on Ungaril otseühendus 20 maaga.

Plaanistus ja arhitektuur. B-i arhitektuurilise planeerimise struktuuris etendab erilist osa Doonau, mis oma suurepäraste sildade, kaldapealsete ja saartega moodustab peaaegu kogu ulatuses (25 km) hiigellinna telje. Peamised linnaosad — mägine Buda

ja tasandikuline Pest — on oma kõige suurejoonelisemad arhitektuuriansamblid pööranud Doonau poole. Linna piires on Doonaul mitu saart, milledest suurim on Csepel (pikkusega 48 km).

B-i kauneim arhitektuuriansambel paikneb Kangelaste väljakul, kus asub tuhandeaastase Ungari aasammas ja Tundmatu Sõduri haud. Prospektil, mis kannab 1514. a. talupoegade ülestõusu eestvedaja György Dózsa nime, toimuvad sõjaväeparaadid ja töötajate demonstratsioonid (4. aprillil, 1. mail). 2. apr. 1965 avati siin V. I. Lenini mälestussammas (skulptor P. Pátzay).

Vasakkalda linnaosas — Pestis, mis laiub kaugele (kohati kuni 20 km) itta, valitseb radiaal-ringtänavastik. Laiu radiaalmagistraale lõikavad kolm poolringikujulist puisteede vööd, mis algavad ja lõpevad Doonau kaldal. Doonau ja esimese puisteede vöö vahel asub Belváros — Pesti vanim osa. Kuid siingi kohtab tänapäeval vähestel säilinud kitsastel tänavatel vaid harva hooned, mis on ehitatud enne XIX saj. Nende hulgas on pealinna silmapaistev arhitektuurimälestis — linnanõukogu hoone (1716—35), mille ehitasid arhitektid F. de Prati ja A. E. Martinelli. 1894. a-st alates asub hoones linna raekoda. Teine silmapaistev ehitis, kuid hilisemast ajast, on rahvusmuuseumi monumentaalne hoone, mille rajas 1837—47 tuntud arhitekt M. Pollack.

Belvárosi ümber laiuvad kvartalid, mis tekkisid peamiselt XIX saj. Koos Belvárosiga moodustavad nad Pesti vanema hoonestuse põhimassiivi, kus on palju valitsushooneid ja teaduslikke asutusi. Siin kerkib parlamendi — Riigikogu — suurejooneline hoone (pikkusega 265 m), mis on ehitatud 1884—1904 I. Steindli kavandi järgi uusgooti stiilis. Üle 100 saali ja arvukad fuajeed on kaunistatud Ungari parimate meistrite teostega. Siin toimuvad Ungari Riigikogu istungid ja

Budapest. Pesti kaldapealne.

asub Ministrite Nõukogu. Läheduses paiknevad linna kõige kaunimad väljakud — L. Kossuthi ja Vabadusväljak. Ripp silla (1849) lähedal asub Ungari Teaduste Akadeemia palee, mille ehitas 1860—64 M. Ybl itaalia renessansi stiilis.

Teiseilmeline on paremkalda-linnaosa — Buda. Siin reastuvad hooned kitsale ribale Doonau ja Buda mägede vahel. Mäeharud jagavad Buda suhteliselt nõrgalt seotud osadeks. Doonau kaldal kõrgub Várhegy (Lossimägi) endise kuningalossi (XVIII saj.), linnuse müüri jäänuste (XIII saj.) ja paljude teiste vanaaja mälestistega. Nende hulgas on lossiteater, kus 1800 esines L. van Beethoven. Lõuna pool asub Gellérti mägi, millel seisab tuntud skulptori Zs. Kisfaludi Strobl'i 1947 loodud Vabadusmonument — palmioksa pea kohal hoidev pronksist naisfiguur, mis on hästi nähtav linna igast punktist.

Buda mägede nõlvad on suusatajate armastatud puhkepaigaks. Mägede jalamil on üle 120 kuumat tervisveeallika. Arvukad supelbasseinid ja vanniruumid, mugavad plaazid ja spordihooned on Ungari pealinnale väga

iseloomulikud. Sõjajärgsetel aastatel on B-s rajatud uued elumumassiivid; 1964. a. nov-s avati Erzsébeti sild, millega lõpetati kõigi II maailmasõja ajal purustatud sildade taastamine.

Kommunaalamajandus. II maailmasõja ajal purustati $\frac{2}{3}$ B-i hoonetest, pea-aegu $\frac{1}{4}$ elamispiinnast muutus elamis- kõlbmatuks, kõik 7 Doonau silda lasti õhku, viidi rivist välja linnatransport, veevarustus ja kanalisatsioon. Linn taastati lühima ajaga: juba 1948 ületas korterite arv sõjaeelse. Pealinnas, kus on 576 000 korterit (1964. a.), on elamispiinnaga varustatus parem riigi keskmisest. 100 korteri kohta tuleb 320 elanikku (kogu riigis 330 elanikku).

Linnasiseseks liikluseks on tihe autobussi- (527 km) ja trammiliinide (243 km) võrk; väiksem tähtsus on trollibussiliinidel (34 km), metrool ja taksodel. B-i metroo, mis rajati 1896, on vanim maa-alune tee Euroopa mandril, tema pikkus on 3,8 km.

Õppeasutused. 1962/63. a. oli B-s 324 üldhariduslikku (8-klassilist) kooli 215 000 õpilasega, 112 keskkooli 56 500 õpilasega (sealhulgas 68 gümnaasiumi, 28 tööstus- ja 15 majandustehnikumi ning 1 põllumajandustehnikumi) ja 60 töölisnoorte kooli, kus õppis 23 700 inimest õhtuses ja 32 700 kaugõppeasakonnas.

Pealinna 15 kõrgemas õppeasutuses õpib üle 36 000 üliõpilase. Kõige rohkem on neid Tehnikaülikoolis (8300), L. Eötvösi nim. Ülikoolis (7800), Meditsiiniülikoolis (3700), K. Marxi nim. Poliitökonoomia Ülikoolis (3500) ja Põllumajandusülikoolis.

Teaduslikud ja kultuurhariduslikud asutused. Ungari Teaduste Akadeemia (asut. 1825) koosneb 10 sektsioonist, kus teostatakse uurimisi füüsika-matemaatika, keemia, tehnika, bioloogia, meditsiini jt. aladel. B-s asub Tehnikamaja, mille juures töötab 30 teaduslikku ühingut.

B-s on 16 muuseumi. Riigi kõige rikkalikumat kollektsiooni hoitakse rah-

vusmuuseumis. Selle asutamine on seotud F. Széchenyi nimega, kes 1802 pärandas tulevasele muuseumile oma tohutu raamatukogu. Sellest fondist kasvas muuseumi ühes külgkorpuses asuv Széchenyi-nim. Riiklik Raamatukogu, mis on suurim Ungaris (2 milj. köidet ja 3 milj. käsikirja). Teised suured raamatuhoidlad: ülikooli raamatukogu (1,1 milj. köidet), Ungari Teaduste Akadeemia raamatukogu (1 milj. köidet) ja Ervin Szabó nim. Linna raamatukogu (0,6 milj. köidet). Kujutava Kunsti Muuseumis (ehit. 1900—06) asub Euroopa maalikunsti hinnalisemaid kollektioone (Raffaeli, Tiziani, Correggio, Veronese, Rubensi, Goya, Rembrandti, Düreri, Manet', Renoiri jt. lõunditega). Suur osa ungari kunstnike maalidest on antud Ungari Rahvusgaleriisse (asut. 1957), kus pidevalt eksponeeritakse XIX—XX saj. ungari kunstnike (M. Munkácsy, G. Benczúri jt.) parimaid teoseid, samuti kaasaegseid maale ja skulptuure.

B-s töötab 16 teatrit. Kõige vanem on rahvusteater (asut. 1840). Ooperiteater, mille itaalia renessansi stiilis hoone kuulub M. Ybli väljapaistvamate teoste hulka, avati 1885. Pealinnas on 107 kino. 1948—53 ehitati Rahvastaadion — üks suurimaid spordihetisi Euroopas.

Tervishoid. Pealinnas on üle 7000 arsti (rohkem kui 40% kõigist maa arstidest) ja 58 haiglat 26 800 kohaga. Keskmiselt tuleb 1000 elaniku kohta peaaegu 4 arsti ja 14 haigevoodit.

Ajakirjandus, raadio, televisioon. B-s ilmub üle 300 perioodilise väljaande, sealhulgas mitu päevalehte: «Népszabadság» («Rahva Vabadus», Ungari Sotsialistliku Töölispartei keskhäälkandja), «Magyar Nemzet» («Ungari Rahvus»), «Népszava» («Rahva Sõna»), «Esti Hirlap» («Ohtuleht»).

Igapäevast informatsiooni saavad ajalehed Ungari Telegraafiagentuurilt MTI (*Magyar Távirati Iroda*). B-s töötavad 2 raadiojaama (Kossuthi-

nim. ja Petöfi-nim.) ning alates 1958. a-st televisioonistuudio, mis kuulub Intervisiooni süsteemi.

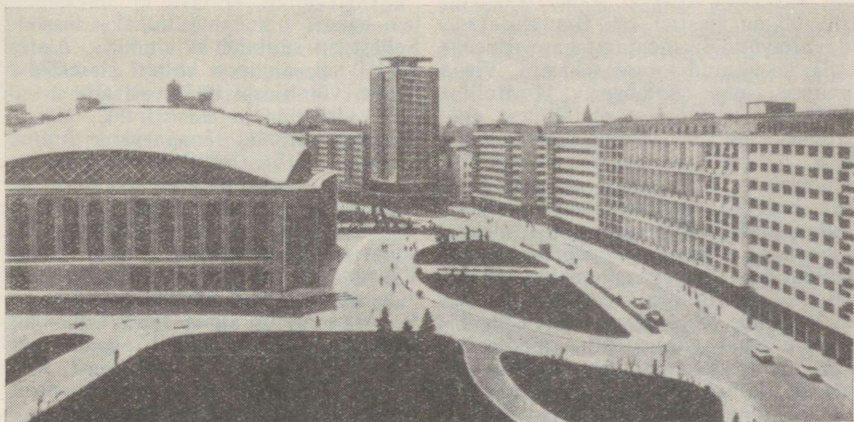
BUKAREST (*București*)

— Rumeenia Sotsialistliku Vabariigi (RSV) pealinn — asub maa lõunaosas viljakal Alam-Doonau madalikul, väikese mittelaevatava Dimbovița jõe ääres. Linna pindala — 556 km², koos eeslinnadega — 969 km². Elanike arvu kasv: 1912. a. — 341 300, 1930. a. — 639 000, 1941. a. — 992 500, 1962. a. — 1 226 000, 1963. a. — 1 236 300, 1964. a. — 1 239 500, 1968. a. juulis — 1 432 000 (koos eeslinnadega 1 526 000).

Linna ajaloo. Valahhia hospodar Vlad Tepeș ehitas XV saj. keskel praeguse pealinna kohale B-i kindluse, mis varsti sai hospodari teiseks residentsiks, XVI saj. aga muudeti riigi pealinnaks. Linna kindlustati ja kaunistati Mircea Ciobanuli valitsemisajal (XVI saj. keskel). Edaspidi kasvas B. kiiresti ja omandas üha suurema tähtsuse.

Pärast Valahhia ja Moldova majanduse kaasatõmbamist maailmakaubandusse Türgi monopoli likvideerimise tulemusena (Vene-Türgi rahulepingute põhjal, mis sõlmiti 1774 Kutšuk-Kainardzis ja 1829 Adrianopolis) muutus B. suureks kaubanduskeskuseks. B-i töörahvas etendas suurt osa 1848 Valahhias puhkenud revolutsioonis. Ta osutas 13. sept. 1848 visa vastupanu Türgi vägedele, keda bojaarid olid kutsunud revolutsiooni maha suruma. B-i kui poliitilise ja administratiivse keskuse areng hoogustus pärast Valahhia ja Moldova liitmist üheks riigiks (1859) ning eriti alates 1861. a-st, mil ta sai Rumeenia pealinnaks.

Pärast Rumeenia riikliku sõltumatuse väljakuulutamist (9. mail 1877) algas linna hoogne majanduslik areng. XIX saj. lõpuks muutus B. riigi suurimaks majanduslikuks keskuseks ja tähtsaks ühendusteede sõlmpunktiks.

Bukarest. Vabariigi väljak.

Tööstuse arenguga kaasnes proletaariaadi arvuline kasv; B. muutus Rumeenia revolutsioonilise liikumise keskuseks. B-i töörahvas pidas suuri klassilahinguid 13. dets. 1918 ja üldstreigi ajal 1920. a. okt-s. Mais 1921 asutatud Rumeenia Kommunistliku Partei juhtimisel toimus hulk proletaariaadi võimsaid massilisi revolutsioonilisi väljaastumisi, milledest kahe maailmasõja vahelisel perioodil oli suurim «Grivita» raudteetöökodade tööliste streik jaan.—veebr. 1933. B. oli rahvarevolutsiooni algust tähistava 23. aug. 1944. a. relvastatud ülestõusu keskuseks. Linna töörahvas etendas suurt osa võitluses Rumeenia ajaloos esimese demokraatliku valitsuse moodustamise eest, mis toimus 6. märtsil 1945 dr. Petru Groza juhtimisel, natsismivastase rinde toetamises, sõjapurustuste likvideerimises ja maa majanduse taastamises. Silmapaistev koht kuulub B-le ka võitluses sotsialismi lõpliku ülesehitamise eest Rumeenias.

B-s asuvad Rumeenia Kommunistliku Partei Keskkomitee, RSV Riiginõu-

kogu, Ministrite Nõukogu jt. riiklikud ning ühiskondlikud asutused.

Majandus. B-s on võimas kaasaegse tehnikaga varustatud tööstus, millest valdava osa moodustavad rasketööstuse harud. 1964 andis B. rohkem kui $\frac{1}{5}$ Rumeenia tööstuse kogutoodangust. Mõnede tööstusharude toodangus on pealinna osa veelgi suurem. Masinaehituses ja metallitööstuses moodustab see näiteks 25%, keemiatööstuses — 33,3%, tekstiilitööstuses — 33,2%, õmblustööstuses — 32,7%, ehitustööstuses — 31%, karusnaha-, naha- ja jalatsitööstuses — 29,4%. B-s on arenenud ka toiduainete, polügraafia- ja puidutööstus ning ehitusmaterjalide (tsemendi, monteeritavate raudbetoondetailide, telliste jm.) tootmine. Töötab palju kohaliku tööstuse ja töönduskooperatsiooni ettevõtteid.

Valdava osa tööstustoodangust (94,5%) annavad riiklikud sotsialistlikud ettevõtted. Kooperatiivsete ettevõtete toodang moodustab 3,8%, koopereerimata käsitöökodade ja väikeste eraettevõtete toodang aga ainult 1,7% (1963).

Rahvavõimu aastail on B-s ehitatud rida ettevõtteid: tööpingitehas «București», keevitatud torude tehas, T. Vladimirescu nim. autobussi- ja trollibussitehas, värvilistest metallidest armatuuri- ja metallkonstruktsioonide tehas, põllutöömashinate tehas «Semănațorea», «Electronică», kaabli- ja elektriisolatsioonimaterjalide tehas, «Automatică», «Electroaparataj», elektrimasinate tehas, raadiodetailide ja pooljuhtide tehas, gaasilampide tehas, malmradiaatorite ja -vannide tehas, autokummide tehas «Danubiana», plastmasside tehas «București», monteertavate ehitusdetailide tehas «Progresul» jt. Paljud vanad tehased seadistati põhjalikult ümber. B-i tööstuslikus arengus etendab tähtsat osa koostöö NSV Liidu jt. sotsialismimaadega.

B-s asuvad RSV Riigipanga, Investeeringispanga ja hoiukassa keskasutused, osakonnad on aga maa kõigis linnades.

B. on tähtis raudtee- (7 liini) ja maanteesõlm. Ta on ühendatud riigi suurimate keskustega (Iași, Brașov, Cluj, Timișoara, Arad), mere- ja Doonau-sadamatega (Constanța, Galați, Brăila, Giurgiu) ning naabermaade pealinnadega. Pealinna põhjaosas asuv Băneasa lennujaam ühendab B-i Euroopa tähtsamate pealinnadega.

B-i territooriumil on 4758 kaubandusettevõtet (1964), nende hulgas palju spetsialiseeritud ja universaalkauplusi ning kaasaegseid iseteeninduskauplusi. Linnas on suured turuhooded puu- ja kõögivilja ning liha müügiks.

1963. a. oli kogu B-i aktiivsest rahvastikust 42,2% hõivatud tööstuses, 10,3% — ehituses, 10% — kaubanduses, 7,4% — kommunaal- ja elamumajanduses ning mitmesugustes mitetootlikes teenindusettevõtetes, 3,9% — transpordis.

Plaanistus ja arhitektuur. B. hakkas arenema XVI saj., mil siia rajati hospodaride residents. Esimene suurem tuntud ehitis oli vürstliloss, mida hil-

jem hakati nimetama Vanaks lossiks. Sellest on säilinud ainult kirik. Alates XVIII saj. algusest ehitati sissesõiduhoove, vürstlilossi ümbrusse aga arvukalt kirikuid ja kloostrid. Mõned neist on säilinud tänapäevani: Antimi klooster (1715), Crețulescu kirik (1722) ja väike, kunstipäraselt kaunistatud Stavropoleose kirik (1724), mis kuulub rumeenia vanaaegse arhitektuuri kõige hinnalisemate mälestiste hulka. Välismaised reisijad märkisid B-i hoonete, tornide ja kellatornide ilu.

B-i kiire areng algas 1860. a-il. 1868 sillutati juba tänavaid graniidiga, 10 aastat hiljem aga asfalteriti esimesed kõnniteed. Linn moderniseerus vastavalt sellele, kuidas rajati uusi puisteid ja ehitati monumentaalseid hooned mõlemale poole Calea Victoriei'd (Võiduteed) — B-i üht vanimat tänavat, mis sai oma nime pärast sõl-tumatuse eest peetud sõja võidukat lõppu. Rajati Riigipanga hoone (1883), Ateneum kontserdisaaliga (1886—88), peapostkontori ja hoiukassa hoone (1900). Huvitava arhitektuuriansambli moodustavad Suure Rahvuskogu hoone, mis ehitati 1907 ühele üle linna paistvale künkale ja Patriarhi kirik, mis kuulub XVII saj. II poole. XIX saj. lõpul ja XX saj. algul ehitas arhitekt I. Mincu B-s mitu hoonet rumeenia rahvuslikus stiilis (restoran «Bufet», Tsentraalkool jne.).

I maailmasõja järel kasvas B. kaootiliselt, nagu see on omane kapitalistlikule linnale. Iseloomustav oli silmatorkav kontrast kesklinna ilusate heakorrastatud tänavate ja äärelinna süngete tööliskvartalite vahel.

Pärast 23. aug. 1944 algas linna rekonstrueerimine ja laiendamine. Hooned, arhitektuuriansamblid ja haljasaalad rajati ulatusliku rekonstrueerimisplaani alusel, milles kavandati pealinna igakülgne areng. Selle plaani järgi on ehitatud palju tööstusrajoonideks rühmitatud tehaseid ja vabrikuid. On rajatud uued elamurajoonid kaasaegsete kultuurilis-elutarbeliste

komplekside ja avarate haljasaladega (Floreasca, Balta Albă, Ferentari, Giurgiu, Drumul Taberei, Giulești, Jiu-Scinteia, Vatra Luminoasă jne.). Ainuüksi Balta Albă rajoon on arvestatud 100 000 elanikule. On rajatud ja moderniseeritud suur Põhja—Lõuna magistraal, Calea Crivitei, 1. Mai bulvar, Mihai Bravu ja Ștefan cel Mare maanteed jne. Üksnes a-il 1960—64 anti töötajate kasutusse üle 64 000 riiklike fondide arvel ehitatud korteri. Rahvavõimu aastail on püstitatud palju kultuur-elukondlikke hooneid, spordikomplekse jne., millede hulka võib lugeda polügraafiakombinaati «Casa Scintei» («Scinteia» maja), rahvamajandusnäituse paviljoni, kaasaege kontserdisaaliga ringhäälingu- ja televisioonimaja, 2500 kohaga riikliku tsirkust, ooperi- ja balletiteatrit, N. Bălcescu nim. Suveteatrit jt. RSV Paleehall (Sala Palatului) moodustab koos seda ümbritseva uue elamukompleksi ja vanemate hoonetega ansambli, milles stiili rangus harmoneerub elegantsiga.

Rekonstrueerimise tulemusena omandas B. lihtsate arhitektuursete joontega kaasaegse linna ilme, kus rumeenia arhitektuuri vanad traditsioonid on omalaadselt ühendatud uusima ehitustehnika elementidega.

Kuulsad on B-i pardid ja aiad. 1849 hakati rajama linna üht kaunimat parki — Cișmigiu'd, mis laiub Dimbovița jõe käärus 17 ha-lisel pindalal. 1906 avati botaanikaead, 1907 — Vabaduspark (Parcul Libertății), mis on rajatud küngastele, kus 1848 kuulutati välja revolutsioonilise valitsuse proklamatsioon. Peale nende vanade parkide on B-s loodud suur Herăstrău kultuuri- ja puhkepark, 23. Augusti nim. kultuuri- ja spordipark ja palju rajooniparke. Üheaegselt Vabaduspargi ümberkorraldamisega püstitati sinna hiigelsuur punasest ja mustast graniidist mälestussammas rahva vabaduse eest võidelnud kangelastele. B-i põhjaosas moodustavad 9 järve

omavahel ahela. Linna ümbruses on väga maalilisi paiku — Băneasa mets, Mogoșoaia park Brîncoveanu lossiga (ehit. 1702, praegu muuseum), Snagovi mets ja järv, Căldărușani park jne.

Kommunaalmajandus. Rahvavõimu ajal on B-st saanud hästi organiseeritud kommunaalmajandusega heakorrasatud linn. Siilutatud ja moderniseeritud on üle 5,5 milj. m² tänavaid. Kõikjal on elektrivalgustus, on laiendatud veevarustus- ja kanalisatsiooni võrku. Paljusid rajone kõetakse maagaasiga; on ehitatud elektri- ja soojusjaamad. Linnatranspordi põhilikeks on tramm (1963. a. — 273 km), autobuss (305 km) ja trollibuss (70 km).

Oppeasutused. 1964/65. õppeaastal oli B-s 260 keskkooli (220 000 õpilasega), 33 kutseskooli (21 869 õpilasega) ja 31 tehnikumi (7664 õpilasega). Pealinnas, nagu kogu maal, likvideeriti kirjaoskamatus juba 1956. a-ks. 1964/65. õppeaastal õppis kõrgemates koolides üle 57 000 üliõpilase (46% Rumeenia üliõpilastest). Pealinnas kõrgemad õppeasutused: B-i ülikool (asut. 1864), Gheorghiu Gheorghiu-Deji nim. Polütehniline Instituut, Ehitusinstituut, Ion Mincu nim. Arhitektuuriinstituut, Naf-ta-, Gaasi- ja Geoloogiainstituut, V. I. Lenini nim. Majandusinstituut, N. Bălcescu nim. Põllumajandusinstituut, Meditsiini- ja Farmaatsiainstituut, Pedagoogiline Instituut, Maksim Gorki nim. Pedagoogiline Instituut, Kehakultuuriinstituut, N. Grigorescu nim. Kunstiinstituut, Ciprian Porumbescu nim. Konservatoorium, I. L. Caragiale nim. Teatri- ja Kinematograafiainstituut.

Teaduslikud ja kultuurhariduslikud asutused. B-s on 70 teadusliku uurimise instituuti, millest 34 kuuluvad RSV Akadeemiale ja 36 mitmesugustele ametkondadele. Nendes instituutides on üle 5000 töötaja. B-s asub RSV Akadeemia — riigi kõrgeim teaduse- ja kultuuriasutus.

Pealinnas on 1686 raamatukogu kokku 23 593 000 raamatuga (1963. a.); suurimad neist on RSV Akadeemia raamatukogu, Riiklik Keskraamatukogu ja ülikooli keskraamatukogu. Rohkesti on muuseume, nende hulgas RSV Kunstimuuseum (rumeenia ja maailmakunsti galerii, gravüürikabinet), Ins. D. Minovici nim. RSV Akadeemia Feodaalkunsti Muuseum, RSV Rahvakunstimuuseum, Külamuuseum (Muzeul Satului), kus on 200 maja maa kõigist piirkondadest, kirikud ja üle 15 000 muu eseme, Dr. N. Minovici nim. Rahvakunstimuuseum, Rumeenia Kommunistliku Partei Ajaloo Muuseum, Marxi-Engelsi-Lenini Muuseum, Bukaresti Linna Ajaloo Muuseum, Kesk-Sõjamuuseum, Grigore Antipa nim. Loodusloomuuseum jne. Töötavad kultuurimajad ja klubid, Pioneeride Palee, 13 teatrit, mõned neist kahe saaliga (I. L. Caragiale nim. Rahvusteater, Lucia Sturdza-Bulandra nim. Teater, Komöödiateater, Constantin Nottara nim. Teater, Ooperi- ja Balletiteater, Operetiteater jt.), 107 kino, riiklik tsirkus, näitusesaalid (RSV rahvamajandusnäituse paviljon jt.). B-s on 3 kinostuudiot, sealhulgas kinokeskus «București».

Tervishoid. B-s on viimastel aastatel rajatud palju uusi haiglaid, polikliinikuid, sünnitusmajasid ja dispansereid (südamehaigete teenindamise keskus «Ascar», Dr. Ștefan Stîncă nim. haigla, hematoloogia- ja vereülekandekeskus, Fundeni haigla, laste neuropsühhiaatriakeskus, Emilia Irza nim. Kliiniline Pediaatriainstituut). Vanu haiglaid ja kliinikuid on tunduvalt laiendatud ning moderniseeritud. 1964. a. oli B-s 19 867 haigevoodit (üle 2 korra rohkem kui 1938. a.). Iga 2000 elaniku kohta tuleb 14,3 voodikohta.

Ajakirjandus, raadio, televisioon. B-s ilmub 20 suurt ajalehte ja 40 ajakirja. Suurimad ajalehed: «Scînteia» — Rumeenia Kommunistliku Partei Keskkomitee häälekandja, «Scînteia Tinere-

tului», «România Liberă», «Munca», «Informația Bucureștilui». 1949 alustas tööd Rumeenia ajakirjandusagentuur *Agerpres*. Kiiresti arenenud ringhäälingu kättes on B-s kaasaegse tehnikaga varustatud raadiojaamad. Avatud on palju releejaamadega televisiooni-keskus.

DUBLIN (*Baile Atha Cliath*)

— Iiri Vabariigi pealinn — asub maa idaosas, Liffey jõe suudmes, Iiri mere D-i lahe kaldal. Linn koos äärelinnadega hõlmab 116,5 km². Elanike arvu kasv: 1841. a. — 233 000, 1926. a. — 394 000, 1936. a. — 468 000, 1946. a. — 507 000, 1961. a. — 537 000, 1966. a. — 647 000. Elanike arvu poolest on D. Irimaal esikohal: pealinnas koos satelliitlinnadega elab u. 1/5 maa elanikkonnast. Rahvuselt on D-i elanikud peamiselt iirlased.

Linna ajalood. D-i rajasid muistsed skandinaavlased, keda iirlased nimetasid taanlasteks. Kõige varasem teade D-st on pärit 140. a-st. Linna nimi tuleb iiri sõnast *dubh-linn*, mis tähendab «must laugas». Skandinaavlased võimutsesid D-s kuni XI saj. alguseni. 1014 said nad lüüa Iiri kuninga Brian Boru vägedelt. Kuid võitlus jätkus vahelduva eduga 1171. a-ni, mil anglo-normannid tõrjusid skandinaavlased lõplikult välja ning muutsid D-i valutatud Iiri territooriumi keskuseks. 1172 kinkis Inglise kuningas Henry II D-i kolooniana Bristolilinnale. D-i loss, mille inglased ehitasid XIII saj. alguses, sai Inglismaa koloniaalvõimu sümboliks. Mitu korda tõusid iirlased kolonisaatorite vastu. Ülestõusnud püüdsid D-i hõivata 1534, 1641 ja 1646, kuid tagajärjetult. Sisemine võitlus katoliiklaste ja protestantide vahel nõrgestas iirlaste jõudu sõjas vallutajate ja kolonisaatorite vastu. XVII saj. muutsid inglased Iirimaa oma kolooniaks.

XVIII ja XIX saj. oli D. Iiri rahvusliku vabastusliikumise keskus. Liikumise etteotsa astus proletariaat. 1891 tekkis gaasitöölise liit; 1896—1903 tegutses töörahva hulgas Iiri Sotsialistlik Vabariiklik Partei, mida juhtis J. Connolly — esimene marksismi propageerija Iirimaaal. 1860. a-te lõpul loodi D-s I Internatsionaali sektioon.

1919. a. jaan-s kuulutasid 73 Inglise parlamenti valitud sinfeini D-s end Iiri Rahvuskoguks ja hakkasid maal looma riigiaparaati. Inglise katsed likvideerida loodud võimuorganeid põhjustasid partisaanisõja Inglismaa koloniaalvalitsuse vastu.

Rahvusliku vabastusliikumise survele oli Inglise valitsus sunnitud andma 1921 Lõuna-Iirimaaale dominiiooni staatus. D. sai Vaba Iiri Riigi pealinnaks. 1949. a-st on D. sõltumatu Iiri Vabariigi pealinn. Siin asuvad presidendi residents ja parlament.

Iiri töölisliikumise suurima keskusena on D. oma õiguste eest võitlevate töölise väljaastumiste areeniks (dokitöölise streik 1963, trükitöölise streik 1965 jt.).

Majandus. D. on Iirimaa suurim tööstuskeskus. Siia on koondunud 34% maa ettevõtetest, milles töötab ligi 40% Iiri töolistest. Linnas on palju töötuid (5—8% D-i töölise üldarvust). Suurim ettevõte on Inglise kompanii «Guinness» õlletehas (üle 3000 töölisega). D-s asuvad jahu-, piirituse-, viina-, kondiitri-, klaasi-, lina-, õmblus- ja metallitööstuse, masina- ja laevaehituse ettevõtted, samuti ka mineraalväetise tehased.

D-s on 9 suurpanka, millel on üle 400 osakonna teistes maades, sealhulgas üle 30 Inglismaal. Valitsev seisund Iiri majanduses ja pankades kuulub välismaisele, peamiselt Inglise ja Ameerika kapitalile.

D. on maa suurim sadam, mida läbib kuni $\frac{4}{5}$ Iiri väliskaubandusest. Sadam võib vastu võtta üle 7 m süvisega ookeanilaevu. 2 kanalit (Royal Canal)

Dublin.

ja Grand Canal) ühendavad D-i Shannoni jõega, 4 raudteed ja mitu automagistraali — Iirimaa mitmesuguste osadega. D-i lennujaama kaudu peetakse ühendust paljude maailma maadega.

Plaanistus ja arhitektuur. D-i ehitamist alustati XIII saj. lossi (nüüdse Kohtupalee) rajamisega, mis seisab künkal jõest lõuna pool. Vanade müüride vahele on ehitatud Kristuse kirik, raekoda, munitsipaliteet jt. hooned. Kasvades neelas D. palju külasid ja mitu linna.

Sadama ümber rühmituvad tööstuspiirkonnad ja tiheda hoonestusega,

ülerahvastatud tööliskvartalid. Mida kaugemale sadamast, seda sagedamini kohtab rikkaste üksikelaanuid, seda laiemaks muutuvad tänavad. Neis linnaosades on rohkesti aedu ja parke, milledest kauneim on Phoenix Park (7,5 km²) linna lääneosas.

D-s on rohkesti arhitektuurimälestisi: Kristuse kirik (Christ Church) Edwardi tänaval (1038), Saint Patricki katedraal (1190), end. parlamendihoone (XVIII saj.), kus asub Iiri Pank, praegune parlamendihoone (Leinster House), ülikool (Trinity College, 1591), tollihoone (1791), D-i loss (XIII saj.), raekoda (City Hall, 1769—79), kohtuhoone (1785), peapostkontor (1918), kuninglik haigla, lordmeeri residents-loss jt. Linnas liiguvad trammid ja autobusid.

Kultuur. Õppimine D-i algkoolides on tasuta; keskkoolides, kolledžites ja ülikoolides võetakse õppemaksu. Keskkoolid on erakoolid; nad kuuluvad enamasti kirikule, kuid saavad abi riigilt ja neid inspekteerib haridusministeerium. 1909 asutati D-s Iiri-maa Rahvuslik Ülikool. Suurimad õppeasutused on ülikooli kolledž ja Trinity College. Meditsiinitöötajaid valmistatakse ette Kuninglikus Kirurgide Kolledžis, tegutseb ka veterinaariakolledž. Linnas asuvad Iiri Akadeemia ja mitmesuguse profiiliga instituudid.

D-s on Iiri Rahvusmuuseum, Tsiviilmuuseum, Iiri Rahvusgalerii, Kaasaegse Kunsti Munitsipaalgalerii, Iiri Rahvusraamatukogu (0,5 milj. raamatu, käsikirja ja kaardiga), ülikooli raamatukogu, teater «Abbey», botaanika- ja loomaaed.

Elanikkonna meditsiiniline teenindamine toimub sundkindlustuse alusel. Varanduseta isikute abistamiseks on ettevõtjate, palgatööliste ja riigi arvel loodud kindlustusfond.

Ajakirjandus, raadio, televisioon. Iiri-maa 75 ajalehest ilmub 10 D-s. Suurimad neist on «Irish Press», «Irish

Times», «Evening Herald» ja «Irish Independent». 1930. a-st ilmub kommunistlik ajaleht «Irish Worker's Voice».

Töötavad raadiojaam ja televisiooni-keskus.

HELSINGI (Helsinki)

— Soome Vabariigi pealinn ja suurim linn — asub Soome lahe põhjaranniku keskosas väikesel lahte väljaulatuval Vironniemi (Estnäs) poolsaarel, mis on kaitstud mere poolt skääride rühmaga. H. hõlmab 165 km². H. elanike arvu kasv: 1850. a. — 20 700, 1890. a. — 61 500, 1917. a. — 162 000, 1930. a. — 219 000, 1945. a. — 277 300. 1. jaan. 1968 elas H-s 528 000 inimest, s. o. $\frac{1}{9}$ kogu maa rahvastikust.

Linna ajaloost. Ametlikuks H. asutamisaastaks loetakse 1550. a., mil Rootsi kuningas Gustav Vasa andis välja seadluse Soome lahe äärde Vantaanjõe suudmesse linna rajamiseks. Määratud koht osutus ebasobivaks.

1641. a. alustati Anders Torstensoni projekti järgi uue linna ehitamist 5 km lõuna poole kaljuse Estnäs'i neeme piirkonda. 1740. a-il laieneb H. rootslaste poolt ehitatud Sveaborgi kindluse arvel.

Pärast Soome ühendamist Venemaaga ja Soome suurvürstiriigi loomist viisid Vene võimud 1812. a. Soome pealinna Åbost (Turu) H-sse.

1860. a-il muudavad Soome üha tugevnevad kaubandussidemed Venemaaga ja H. ühendamine 1862. a. otseraudteeliiniga Peterburiga ühelt poolt ning Põhja- ja Kesk-Soome majanduskustega teiselt poolt linna XIX saj. lõpuks tähtsaks kaubandus- ja tööstuskeskuseks.

H. on suur töölis- ja demokraatliku liikumise keskus Soomes. Soome tööstus- ja kultuurilis-ühiskondliku keskuseks arenes H. pärast II maailmasõda tormiliselt. H-s toimusid paljud rahvusvahelised kohtumised: ülemaailmne rahuassamblee (1955), olümpiamängud (1952), ülemaailmne noorsoofestival

(1962), ülemaailmse rahunõukogu kongress (juuli 1965), rida kongresse, konverentse ja nõupidamisi. H. on presidendi, Eduskunna ja valituse asukohaks.

Linna valitsemine. H. on Uusimaa lääni administratiivkeskus. Kõrgemaks võimuorganiks on linnavolikogu (*kaupunginvaltuusto*). Linnavolikogu istungite vaheajal valitseb linna täidesaatva organina linnavalitsus. Linna- pea valitakse munitsipaalnõukogu poolt määramata ajaks.

Majandus. H. on riigi peamine kaubandus- ja tööstuskeskus. Siin paiknevad kõigi Soome suuremate kaubanduskompaniide kontorid ja laod. Samal ajal on ta peamiseks import- ja jaotusbaasiks. Siia saabub kuni 30% kogu sisseveost ning siit suunatakse riigi kõigisse osadesse importkaubad ja pealinna tööstuse toodang. Tunduvalt väiksemat osa etendab H. Soome väljaveo keskusena. H. arvele langeb vähem kui 10% kogu väljaveost.

H. juhtivaks tööstusharuks on masinaehitus (elekttrimasinaehitus, laevaehitus, aparaadiehitus). Arenenud on ka elektrotehnikatööstus (kaablitööstus), keemia-, tekstiili- ja õmblus- (peamiselt trikotaaž), naha- ja jalatsi- ning toiduainete (kondiitri-, piirituse-viina-, jahu-, tubaka-) tööstus, samuti keraamika. Suuremad ettevõtted: kontserni «Wärtsilä» laevatehased ja vabrikud, riikliku kontserni «Valmet» ettevõtted, mis lasevad välja peamiselt tõstemehanisme ja kraanasid, elektrilambi- ja kaablitehas, Strömbergi aktsiiselti elektrotehnikatehased, Euroopa suurim portselani- ja fajansivabrik «Arabia», farmaatsiavabrikud «Orion» ja «Medica», toiduainete tööstuse ühingu «Elanto» ettevõtted, Sinebrychoffi õlle- tehase ja kondiitrikontserni «Fazer», tubakavabrikud jt. ettevõtted.

H. on Soome rahanduskeskus. Siin asuvad Soome Riigipank, mis on ka emissioonipangaks, Rahvuspank, *Nordiska Föreningsbanken* ja kohalikud pangad.

Raudtee-, autobussi-, vee- ja õhuliinide kaudu on H. ühendatud kõigi rajoonidega riigis ja paljude välisriikidega.

H. sadam on väike võrreldes teiste Skandinaavia riikide sadamatega, kuid ta on haruldaselt mugav ja hästi mere poolt kaitstud. H. sadamakaid üldpikkus on 8 km. Sadamakaid ulatuvad päris linna keskossa Kauppatorini, mis asub presidendilossi kõrval. Siia saabuvad «mereautobussid» — kaatrid, mis ühendavad linna poolsaarelist ja arvukaid saarelisi osi omavahel. Kauppatori ääres silduvad ka kalalaevad, mis toovad H-sse igal hommikul värsket kala.

Kaugele linna sisse ulatub ka raudteeliin. Pealinna ainuke vaksal asub Rautatientoril, päris südalinnas. Ringraudtee kulgeb H-s üsna rannikul läbi kogu sadama ja pealinna kõige elavamale osale. Raudteeliini üldpikkus linna piires on 45 km. Sellel liinil on 11 kauba- ja sorteerimisjaama ning 9 reisijate peatust.

H-s on üsna arenenud trammi- ja autobussiliiklus. Trammiliinide pikkus on 80 km. Need ulatuvad linna kõigisse majanduslikesse punktidesse. Autobussid peavad eeskätt ühendust linna keskosa ja kaugemate eeslinnade vahel. Autobussiliinide pikkus on 125 km. Laialdaselt kasutatakse takso- sid.

Plaanistus ja arhitektuur. H. laiub haruldaselt ebatasasel, enamasti kaljusel maastikul. Pealinn on jaotatud 53 rajooniks. Tunduv osa neist asub äärealadel ja on vähe asustatud, kujutades osalt pargimetsa võõndit. Olejäänud rajoonid võib jagada 3 ossa: keskosa, töölisrajoonid ja Töölo — põhiliselt kodanlik uusehitiste rajoon, mis upub rohelusse.

H. planeerimises on selgelt läbi viidud sirgjoone printsiip, millest vaid mõnedes punktides on reljeefi tõttu tehtud tähtsusetud kõrvalekaldeid.

Arhitektuuriliselt on H. kaasaegne linn. Isegi vanemas, keskrajoonis on

jäänud vähe vanu hooneid. Selles osas domineerib vene ampiirstiil, mille esindajaks oli arhitekt C. L. Engel, kes lõi siin kuulsa Senaatintori ansambli: kolossaalse trepiga Püha Nikolai peakirik, ülikooli ja ülikooli raamatukogu hooned. Engeli projekti järgi on ehitatud presidendiloss Kauppatoril, rae-koda, linnavolikogu maja, kliinikud, rida kasarmuid ja elumaju. C. L. Engeli ja tema õpilaste loominguks on tähtsuselt ja monumentaalsuselt teine H. ansambel — Kauppatori. Eriti paistavad siin silma Rootsi saatkonna-hoone (arhitekt T. Grut), rüütlimaja (G. Chiewitz), Säätöyalo, riigiarhiivi hooned (G. Nyström), Soome Riigi-panga hooned (arhitekt L. Bundstedt). Nn. rahvusliku romantismi stiilis on ehitatud arhitekt E. Saarineni poolt uhke keskvaktsali hoone ja Põhja maja (kaasautorluses arhitektide H. Geselliuse ja A. Lindgreniga).

Linna keskosas kerkib Rootsi Teatri hoone, Kalevala maja, SOKOS'e kaubamaja, postkontor ja Soome pealinna suurim ehitis — Eduskunnahoone.

H. idaosas on töölisrajoonid, kuhu kõr-vuti elamukvartalitega on koondunud suur osa pealinna tööstusettevõtteid. Vanemaks osaks on Kallio ja Sörnäi-nen, mis on hoonestatud üksluiste stand-darmajadega.

Õppeasutused. H-s on 65 üldharidus-likku kooli (neist 44 soome ja 17 rootsi kooli). On 41 kutsekooli (mere-, kodu-majandus-, meditsiiniõdede, ämma-emandate, teatri-, lastekodukasvatajate kool), 11 kaubanduskooli.

H-s asub üle poole riigi kõrgematest õppeasutustest. Tähtsaimaks õppeasu-tuseks peetakse H. ülikooli, mis asutati juba 1640. a. Åbo linnas (Turu) ja viidi üle H-sse 1828. a. Selle 9 teadus-konnas õpib 12 000 üliõpilast. Üliõpi-laste arvult järgneb talle Tehnoloogia Instituut (asut. 1879), siis Kaubandus-instituut (asut. 1907), Rootsi Kauban-dusinstituut, Veterinaaria Instituut ja Pedagoogiline Instituut. Pealinnas asub ka Sibeliuse nim. Muusikaakadeemia.

Kultuurhariduslikud asutused. H. on kõigist Põhja-Euroopa pealinnadest kõige musikaalsem. Siin töötavad: Soome Ooperiteater (rahvuslik ooperi-teater; asut. 1911), Soome Rahvusteater (asut. 1872), Rootsi Teater (rajati 1866), Töölisteater (rajati 1899), Rah-vateater (asut. 1907). On kammerkoor, kammerorkester, 2 sümfooniaorkestrit ja noorte orkester. Iga aasta 9.—18. juunini viiakse pealinnas läbi rahvus-vahelise muusikafestivalina Sibeliuse nädal.

H-s on mitu suurt kontserdisaali, seal-hulgas Messuhalli paviljon 5000 vaata-jale — kaasaegne avar hoone, mis ehitati koosolekute, spordivõistluste ja näituste läbiviimiseks.

H-s asuvad: Rahvusmuuseum, Linna-muuseum, kunstimuuseum «Ateneum» (Soome, Vene, Lääne-Euroopa kunst), Suomenlinna (Sveaborgi) kindlus ja muuseum, vabaõhumuuseum Seurasaa-rel, loomaaed, botaanikaed jt.

Maa suurimaks avalikuks raamatuko-guks on ülikooli raamatukogu H-s, see on ka Rahvusraamatukogu (ligi 800 000 köidet, 250 000 dissertatsiooni, ligi 2 000 käsikirja). On Eduskunna raama-tukogu, Rahvusmuuseumi raamatukogu jt.

Ajakirjandus, raadio, televisioon. H-s ilmub 14 ajalehte ja 762 ajakirja. Suu-rem tiraaž on ajalehtedel «Helsinki Sanomat», «Maaseudun Tulevaisuus» («Küla Tulevik»), «Uusi Suomi», «Kansan Uutiset» («Rahva Uudised», Soome Kommunistliku Partei ja Soome Rahva Demokraatliku Liidu hääle-kandja) jt.

Soome telegraafiagentuur *Suomen Tietoimisto* (STT) ehk FTA asub H-s.

Raadio ja televisioon on aktsiaseltsi *Yleisradio* monopoliks, mille aktsiastest 93% kuulub riigile. H-s asub *Yleisra-dio* keskstuudio ja 3 raadiojaama. Saad-ete toimuvad soome ja rootsi keeles. H. kaudu toimub Intervisiooni saadete retransleerimine.

KOPENHAAGEN (København)

— Taani Kuningriigi pealinn — asub Taani suurima saare — Sjælland'i idarannikul ja sellega külgneval väiksel Amageri saarel, Sundi väina lõunaosas.

K-t nimetatakse sageli Skandinaavia pealinnaks või Põhjamaa Pariisiks. Need nimetused ei peegelda mitte ainult ja mitte niivõrd linna iidset päritolu, tema mõõtmeid, elanike arvu ja kultuurilis-poliitilist tähtsust, s. t. tunnuseid, mille poolest K. tõepoolest on domineerival kohal Skandinaavias, vaid kõigepealt linna geograafilist võtmeasendit Atlandilt Läänemerele ja Mandri-Euroopast Skandinaaviasse viivate mere-, maismaa- ja õhuteede ristmel.

Nn. Suur-K-i piires, territooriumil, mis moodustab pisut üle 1% Taani pindalast, elab peaaegu 30% maa elanikkonnast — 1 400 000 inimest (1969. a.). See on peaaegu 10 korda rohkem kui ükskõik millises teises Taani suuremas linnas. Pealinna territooriumi ulatus

Kopenhaagen. Üks peatänavaid.

läänest itta on 10 km, lõunast põhja — 13 km. Suur-K. koosneb K-st endast, kahest K-ga territoriaalselt liitunud suurest eeslinnast — Frederiksbergist ja Gentoftest, millel on iseseisva linna õigused, ning 19 väiksest eeslinnast. Kuid nimetus «pealinn» kuulub ainult K-le koos Frederiksbergi ja Gentoftega.

Linna ajaloost. K-i kohal oli asula juba X saj., kuid esmakordselt mainitakse K-t kroonikates alles 1043, esialgu Havni või Hafnia (s. t. «sadam») nime all. XII saj., kui Hafnia kaudu algas vilgas kauplemine sundi heeringaga, sai asula nimeks Købmandshavn («kaupmehe sadam»), millest hiljem (XIII saj.) kujuneski praegune nimi: taani keeles København («kaubasadam»), rootsi keeles Köpenhamn ja saksa keeles Kopenhagen. XII saj. keskpaiku kinkisid Taani kuningad K-i ja tema juurde kuuluvad maad kirikule. K-t valdavad piiskopid püstitasid siia 1167 kindluse, XIII—XIV saj. purustati K. korduvalt naabrite (Hansa, Holsteini jt.) poolt. XV saj. alguses läks ta uuesti Taani kuningate valdusse, kes 1443 muutsid ta oma residentsiks. 1520. a-te lõpul — 1530. a-te alguses oli K. reformatsiooni keskuseks Taanis, siit algas selle võidukäik kogu maal. XVI saj. keskel, pärast hävitavat Krahvisõda algas K-s intensiivne ehitustegevus. Sel perioodil rajati kuulus Õmartorn, raekoda ja börs; K-i territoorium laienes Amageri saarele ja vanade linnavallide taha.

Järgneval perioodil purustati K. korduvalt. Alles 1860. a-ist hakkas ta elustuma ja uuesti territoriaalselt kasvama. 1867 lammutati kindlustused ja linnamüürid, 1872 — muldvallid. Linnaehitus kandus järvede taha — läände, itta ja põhja. XX saj. alguses liitus linna külge mitu eeslinna: Valby, Brønshøj, Sundbyerne. K. kasvab ühte Frederiksbergiga.

1910 otsustati K-s, II rahvusvahelisel natsionalsialistide konverentsil, hakata

pühitsema naiste rahvusvahelise solidaarsuse päeva (1913. a. alates — 8. märtsil). 1910. a. aug.—sept-s elas siin V. I. Lenin, kes võttis osa II Internatsionaali VIII (Kopenhaageni) kongressist.

Kahe maailmasõja vahel koondus K-sse suurem osa Taani tööstusettevõtteid ja töölisklassist. 1940—45 oli linn okupeeritud hitlerlike vägede poolt. Sõja ajal oli K. maa peamine antifašistliku liikumise keskus. 1944. a. juunis korraldasid pealinna elanikud protestistreiigi Taani okupeerimise vastu.

Viimastel aastatel tugevneb K-s töötajate streigivõitlus. 1965. a. mais, seoses Bundeswehri õppedessandi maandumisega Jüütimaal, veeres K-st Skagenini demonstratsioonide, tõrvikrongkäikude ja mittingute laine, mis oli suunatud sõjalise koostöö vastu Saksa LV-ga.

K. on valitsuse, parlamendi (Folketingi) ja kuningakoja asukohaks.

Linna valitsemine. Mitmesugustest osadest koosneval pealinnal ei ole ühtset omavalitsust. Páris-K-t valitseb linnanõukogu. See koosneb 55 inimesest, kes valitakse 4 aastaks. Nõukogu täidesaatavaks administratiivorganiks on magistrat. Frederiksbergil ja Gentoftel, mida formaalselt käsitatakse iseseisvate linnadena, on oma kommunaalnõukogud ja magistradid.

Majandus. K. on mitte ainult Taani, vaid kogu Skandinaavia suurim kaubandus- ja tööstuskeskus. Tööstusliku tähtsuse poolest jätab ta kaugele maha teised Põhja-Euroopa pealinnad — Stokholmi, Oslo ja Helsingi. Eriti tähtis on K. kui sadam — Taani välis-kaubanduse keskus ning Põhja-Euroopa ja Läänemeremaade suurim transiitsadam.

K-sse on koondunud $\frac{1}{4}$ maa tööstus- ja äriettevõtteid, kus on tegev üle 40% kogu aktiivsest rahvastikust.

Siin on esindatud peaegu kõik põhilised tööstusharud: metallitöötlemine, elektrotehnikatööstus, aparadi-, ma-

sina- ja laevaehitus, autode monteerimine, puidu-, toiduainete, naha-jalatsi-, keraamika-, piirituse-viina-, tekstiili- ja õmblustööstus. Palju suuri ettevõtteid asub otse linnas. Samal ajal puuduvad sadamarajoonides peaaegu täielikult vähegi silmapaistvad tehased ja vabrikud, peale laeva- ja mootoritehaste ning dokkide.

K-i tööstus tervikuna on esmajoones töötleva iseloomuga: töötleb sisseveetavat ja kodumaist, peamiselt tööstuslikku, aga ka põllumajanduslikku toorainet.

K. on Taani finantskapitali keskus. Siia on koondunud Rahvuspank (*Danmarks Nationalbank*), *Københavns Handelsbank*, *Den Danske Landmandsbank*, *Privatbanken i København* jt. pangad, samuti ka suurte tööstus- ja kaubanduskompaniide juhatused.

K-i sadam on Skandinaavia suurim (ületab oma mõõtmetelt Stokholmi, Oslo ja Helsingi sadamad kokku). K-le langeb üle 60% Taani impordi ja üle 30% ekspordi väärtusest. Sadam koosneb 4 osast: Põhja-, Sise-, Lõuna- ja Prøvesteneni sadam. Igapähe neist on mitu spetsiaalset randumissilda. Sadama üldpindala on 1396 ha, kaide pikkus — 40,5 km.

Vaatamata oma perifeersele asendile on K. tähtis raudteesõlm, kust lähtub 6 raudteeliini, neist 2 kaugühendust: Lääne- ja Rannikuraudtee (viimaselt pääseb Helsingøris raudteepraami abil Rootsi ja sealte Norrasse).

Amageri saarel, 10 km kaugusel K-i tsentrist, asub Kastrupi lennujaam — üks Euroopa ja transatlantilise õhuliikluse keskusi ning Skandinaavia suurim rahvusvaheline lennujaam.

Linna välisilme. Nagu kõiki vanu Euroopa linnu, ehitati K-t esmalt radiaal-ringprintsibi alusel. Kuna aga linn kasvas rannikult sisemaale, jäid ringtänavad ostega rannikule toetuvaks kaarteks. Arvukate tulekahjude, üleujutuste ja sõjapurustuste tõttu ehitati K-t mitu korda ümber. XVIII saj. lõpul — XIX saj. algul lammutati vana-

linna suur osa vanu maju ja rajati varemte kohale uued magistraalid, vanalinna piiranud vallide taha rajati aga riskülikulise tänavastikuga hoonustus. Seetõttu on pealinna tänavastik praegu segatüüpi, kombineeritud iseloomuga.

K-i vanim osa asub territooriumil, mis esialgu oli piiratud vallidega ja mis hoonestati juba XVII saj. keskpaiku. See linnaosa koosneb nn. siselinnast, Slotsholmist ja Kastelleti ümbrusest. Siselinn kujutab endast nelinurka, mida piiravad Kongens Nytorv (Kuninglik Uusturg) ja 3 tänavat — Gøttersgade, Norre Voldgade, Vester Voldgade. See on linna süda, tema ajalooline tuumik. Lõuna pool, Kongens Nytorvi lähedal, asub Slotsholm (Lossisaar) — kanalitega ümbritsetud vana kvartal. Selle keskuseks on Christiansborgi loss — endine kuningapalee, kus praegu peab istungeid Taani parlament (Folketing) ning asuvad välisministeerium, kuninga ja valitsuse esindusruumid. Saarel on ka riigiarhiiv, Kuninglik Raamatukogu ja muuseumid. Kongens Nytorvist põhja poole jääb Kastellet — end. kindlus, mis kaitses K-t mere poolt. Kongens Nytorvi ja Kastelleti vahelisel alal asub peale elamumassiivide Amalienborgi loss (kuningliku perekonna elukoht) ning avaras kuninglikus pargis XVII saj. ehitatud Rosenborgi jahiloss.

Vanalinnale, eriti siselinnale, on iseloomulikud kitsad kõverad tänavad ja väiksed väljakud. Isegi peatänavad on siin üsna kitsad ning neid nimetatakse mitte tänavateks, vaid käikudeks (*stræde*). Enamik vanalinna maju on ehitatud a-il 1795—1855.

Vanalinna varem poolringina piiranud vallide kohal kulgeb nüüd linna-raudtee, mis suures osas varjub maa all. Veelgi kaugemal sisemaa pool on raudteega paralleelselt reas 3 väikest kitsast järve. Nende järvede ja raudteeliini vahel asub pindalalt väike parkide võõnd muuseumide, õppeasutuste ja haiglatega. Üle järvede on rajatud

sillad. Neid jätkavad laiad magistraalid, mis viivad järvedetagusesse linnaossa. See tekkis alles XIX saj. II poolel ning koosneb põhiliselt töölikvartaleist. Tänavad on siin tunduvalt laiemad kui vanalinnas, kuid nende välimus on üksluisem.

Erilise osa pealinnast moodustab Frederiksberg, mis rajati 1621 kui iseseisev linn Solbjerg (Päikesemägi) kuninga kaitsealuse jahialana kasutatud metsarohke kõrgendiku ümber. Tasa-pisi linn kasvas. XIX saj. algul hakati teda nimetama Frederiksbergiks lossi järgi, mille ehitas sinna Frederik VI. XIX saj. sai Frederiksberg suurbodanluse elukohaks. Siia on rajatud luksuslikud villad nende juurde kuuluvate avarate aedadega ja laiad tänavad — alleed. Viimaste aastakümnete jooksul on Frederiksbergis ehitatud mitu teatrit, varietee, palju restorane, 1938. a. — Taani suurim spordisaal. Laiad haljastatud alleetänavad on ka parkide rajoonis, mis on hoonestatud peamiselt ühiskondlike ja riigiasutustega.

Sjællandi saarel, kus asub K-i põhiosa, viivad 3 silda — Sjællandsbro, Knippelsbro ja Langebro — kagu suunas Amageri saarele. Neist kaks viimast viivad Christianshavi linnaossa, mis rajati 1618 sõjasadamana. Christianshavn kujutab endast vanade ja uute elumajade, arsenalide, ladude, kaubahoonete ja sadamaehitiste korrapäratut segu. Samas paiknevad ka firma «Burmeister og Wain» tehased ja dokid. Amageri saare ülejäänd osast eraldavad Christianshavi tänini vanaaegsed kindlustised, kroonvärgid, poollagunenud vallid ja kraavid-kanalid. Selle piiri taga laiuvad elamumassiivid, mis oma plaanilt ja arhitektuurilt meenutavad K-i järvedetaguseid linnaosi.

Kommunaalmajandus. K-i sisetranspordiks on rakendatud trammid, linna-raudtee, trollibussid, autobussid. Suur tähtsus massilise liiklusevahendina on jalgrattal. Peaaegu kõigis elumajades (sealhulgas ka vanalinnas) on gaas

(mida toodetakse tahke- ja vedelkütusest), kuum vesi, veevärk ja kanalisatsioon. Üldine sanitaarne olukord hoitakse eeskujulikul tasemel. Vanalinna peaväljakuid pestakse suvel iga päev sooja vee ja seebiga.

Õppeasutused. Suur-K-s on üle 20 riikliku, kommunaal- ja eragümnaasiumi, hulk tehnikume jt. kesk-eriõppeasutusi ning u. 120 üldhariduslikku rahvakooli. Kõrgematest õppeasutustest asuvad pealinnas K-i ülikool (asut. 1479), kõrgem tehnikakool, kõrgem kaubanduskool, kõrgem põllumajanduskool ja mitu kõrgemat erioõppeasutust (kõrgem veterinaaria- ja põllumajanduskool, kõrgem hambaarstide kool, kõrgem farmatseutiline kool, kehakultuuriinstituut, kõrgem õpetajate kool, kõrgem sõjakool, kunstiakadeemia, konservatoorium, tehnoloogiainstituut).

Kultuurhariduslikud asutused. Pealinnas on Taani 3 suurimat raamatukogu: Kuninglik Raamatukogu (asut. 1665—72, sisaldab üle miljoni köite), ülikooli raamatukogu (asut. 1482) ja Linna-raamatukogu (asut. 1885). Muuseumidest on suurimad: Rahvusmuuseum (asut. 1807), kus on 10 osakonda (taani muistised, rahvakunst, etnograafia, antiikkunst, medalite kogu, numismaatika jt.); Riiklik Kunstimuuseum (asut. 1896, sisaldab Taani kuningate kogutud välismaa ja taani kunstiteoste kollektsiooni); Hirschsprungi galerii — erakollektsiooni baasil loodud taani maalikunsti (alates XIX saj. algusest) kogu; B. Thorvaldseni Muuseum (asut. 1839, omaniku poolt linnale kingitud, sisaldab Thorvaldseni teoseid ning tema kollektsiooni antiik- ja euroopa kunstist); Ny Carlsberg Glyptotek (asut. 1888, sisaldab egiptuse, kreeka ja rooma skulptuuride ning taani ja prantsuse maalide kollektsioone); tarbekunstimuuseum (asut. 1894).

K-s on u. 10 teatrikollektiivi. Suurimad teatrid: Kuninglik Teater (draama, ooper ja ballett), asut. 1722; Uus Teater, asut. 1908 kui komöödia- ja vodevilliteater; Rahvateater, kus lavasta-

takse peamiselt komöödiaid; Kuninglik Ouetateer (asut. 1766), muudeti 1922 Teatri Memoriaalmuuseumiks, mille lava kasutatakse ajaloolis-memooriaalseteks lavastusteks.

Ajakirjandus, radio, televisioon. K-s ilmub üle 10 päevalehe, suurimad neist on «Berlingske Tidende» («Berlingi Teataja»), «Politiken» ja «Ekstrabladet». K-s asub Skandinaavia vanim (asut. 1866) ja suurim pressiajenduur — *Ritzaus Bureau*.

Linnas on 3 raadiojaama ja televisioonikeskus.

LISSABON (*Lisboa*)

— Portugali Vabariigi pealinn — asub 15 km kaugusel Ätlandi rannikust. Tejo (Tajo) jõe suudmelahe põhjakaldal. Linna pindala — 87 km², elanike arv — u. 1 milj. (1968. a.).

Linna ajalooist. Praeguse pealinna kohal asus iberide hõimu — lusitaanide tähtsaim asula. II saj. e. m. a. hõivasid L-i roomlased, V—VII saj. kuulus ta läänegootidele, 714. a-st mauridele. 1147 võideti linn mauridelt ja liideti Portugali kuningriigi koosseisu. 1260 sai L-st Portugali pealinn. Oitsengu tipu saavutas L. XV saj., suurte geograafiliste avastuste ajastul, mille tulemusena linn muutus Euroopa üheks suurimaks kaubanduskeskuseks. Kuid Portugali ühendamine tugevnenud Hispaaniaga (1581), samuti ka Hollandi koloniaalvallutused Kagu-Aasias likvideerisid L-i kaubandusliku tähtsuse. 1640 puhkes L-s ülestõus, mis viis maa vabanemisele Hispaania ülemvõimu alt.

Linna purustasid korduvalt maavärinad. Kõige tugevam neist oli 1755. a., mille järel linn ehitati uuesti üles. 1807—08 oli L. okupeeritud Napoleoni vägede poolt.

XIX saj. muutus L. vabariikliku ja töölislükumise keskuseks Portugalis. Ülestõusuga 1910. a. okt-s algas kodanlik revolutsioon. 1921 asutati Portugali Kommunistlik Partei.

Lissabon.

Pärast fašistliku diktatuuri kehtestamist (1926) sai L-st portugali rahva fašismivastase võitluse üks peamisi keskusi. Eriti laia ulatuse on see võitlus omandanud viimastel aastatel. 1962.—64. a. maidemonstratsioonidest võtsid osa kümned tuhanded inimesed. Mitmel pool L-s toimusid kokkupõrked politseiga.

L. on riigi poliitiline keskus. Siin asuvad presidendi residents, vabariigi seadusandlik organ — Rahvuskogu — ja valitsus.

Majandus. L. on arenenud tööstuslinn, kuigi Portugal tervikuna jääb tööstuse ja põllumajanduse taseme poolest ühele viimastest kohtadest Euroopas.

L-i on koondunud suured monopolistlikud rühmitused. 11 monopolistlikku rühmitust kontrollivad Portugali peamisi tööstusharusid. Kontsernil *Companhia União Fabril* (CUF) on kindel

positsioon meretranspordis ja laevaehituses, tal on oma suurpank (*Banco Totta-Alliança*), kindlustuskompaniid, suured tubakavabrikud, mineraalväetise, tselluloosi-, elektriseadmete jt. tehased. *Banco Espirito Santo* rühmitus ühendab naftakompaniisid, mitmeid kindlustusseltsse, elektrotehnika-tehaseid, õllevabrikuid jne., *Delfim Ferreira e Banco Atlântico* rühmitus aga tekstiilitööstust ja elektrienergia tootmist. *Banco Nacional Ultramarino* rühmitus kontrollib mitmeid väiksemaid panku ning on seotud paljude kompaniidega emamaal ja kolooniates.

Peamiste majandusharude suurimad ettevõtted kuuluvad täielikult või suurel määral väliskapitalile (Inglise, Prantsuse, Belgia, USA, SLV, Itaalia, Jaapani jne. kapitalile).

L-i on koondunud tähtsamad pangad:

Banco Nacional Ultramarino, Banco de Portugal, Banco Português do Atlântico, Banco Lisboa e Açores, Rahvusliku Arengu Pank (Banco de Fomento Nacional, asut. 1959).

L. on jae- ja hulgikaubanduse peamine keskus. Siin on registreeritud 55 000 kaubandusettevõtet (väikepoed kaasa arvatud). Peamine osa Portugali ekspordist ja impordist toimub L-i kaudu.

Linna piirides paiknevad peamiselt toiduaineid ja laiatarbekaupu tootvad ettevõtted. Montijo rajoonis on ettevõtte, mis töötlevad korgipuud. L-i peamisse tööstusrajooni Barreirosse on koondunud keemia-, metallurgia- ja tekstiilitööstus. Alfeites ehitatakse ja remonditakse laevu. Suurimad tööstusettevõtted (metallurgia- ja keemiatehased; ettevõtteid raudteeseadmete, raskete metalltoodete, sünteetilise kautšuki, kirjutusmasinate jm. valmistamiseks; marmori töötlemine, klaasi- ja portselanitööstus) paiknevad linna ida- ja kirdeserval ning satelliitasulates.

L. on riigi suurim sadam, millel on rahvusvaheline tähtsus Euroopa reisisadamana.

Lennujaama kaudu on L-i regulaarne ühendus paljude maailma riikidega, samuti ka kolooniatega. Sisevedudes on õhutranspordi osa tühine. Ohutranspordit kuulub praktiliselt Prantsuse kapitalile. Maa põhja- ja lõunaosaga ühendavad L-i raudteeliinid.

Viimastel aastatel on laialt levinud turism, mis on tähtis valuuta laekumise allikana.

L-i tööstuses on hõivatud u. 30% Portugali töölistest ja teenistujatest. 1/4 tööjõust moodustavad naised; nad saavad meestega võrreldes 15–40% madalamat palka. Õpilaste ja praktikantide sildi all kasutatakse rohkesti laste tööjõudu.

Plaanistus ja arhitektuur. Künklik maastik, arvukad aiad ja pargid ning veerohke Tejo jõgi teevad L-st ühe kaunima Lääne-Euroopa linna. Portu-

gali põlisaristokraatia toretsevad üksikelaanid, laiad ja sirged tänavad — niisugune on linna lääneosa. Tööstuslik suurbuudlus eelistab uusi kvartaleid Ajuda linnaosas, kus on rohkesti üksikelaanid, aedu, basseine. L-i idaosas — kitsaste kõverate tänavate ja põiktänavatega vanalinnas — elavad peamiselt töölisel.

Linna ja eeslinnades on palju vanu arhitektuurimälestisi: São Jorge kindlus (VIII saj. algus; restaureeritud 1940), torn Belémis (1515–20, ehit. Fr. de Arruda projekti järgi), Queluzi loss (1758–94, arhitekt I. Oliveira), loss-klooster Mafras (1717–30, arhitekt Fr. Ludovice), Jerónimo klooster, São Roque kirik, Sintra loss jt. Tuleb märkida ka mälestussambaid suurtele geograafilistele avastustele ja portugali poeedile Luis Vaz de Camõesile.

L-i suurim park on Monsanto metsapark (ligi 1000 ha). Pargi rajamine ja korrastamine, mida alustati 1938, pole veel lõpetatud. Linna keskel asub Eduardo VII park.

L-s on metroo (6,5 km), kuid peamiseks transpordivahendiks jäävad tramm (136 km) ja taksod.

Kultuur. Linnas töötavad 4-klassilised algkoolid ja kaht tüüpi keskkoolid: 7-klassilised lütseumid ning 5-klassilised tehnika-, kaubandus- ja põllumajanduskoolid. Õppimine keskkoolis on tasuta. Palju on lütseumi programmi järgi töötavaid erakolledžeid; domineerivad katoliiklikud koolid. Kõik kooliõpilased on kohustatud kuuluma fašistlikku liitu «Portugali Noorus», mis on rahvahariduse ministeeriumi kontrolli all. L-s on ülikool (asut. 1911) arsti-, humanitaar-, loodus- ja õigusteaduskonna ning farmatseutilise kooliga. 1930 asutati Tehnikaülikool, kuhu kuulub 5 instituuti: agronoomia-, tehnika-, veterinaaria-, ökonoomika- ja finants- ning sotsiaalteaduste ja välispoliitika instituut. Peale nende on linnas veel sõjakool, merekool, kõrgem kunstikool,

muusika- ja kunstikolledž ja konser-
vatoorium (asut. 1835).

L-s asuvad rahvusraamatukogu (asut.
1796), kus on umbes 1 milj. köidet, L-i
Teaduste Akadeemia, Portugali Ajaloo-
akadeemia ja Insenerikunsti Rahvus-
lik Laboratoorium. Viimastel aastatel
on avatud Tuumaenergia Teadusliku
Uurimise Instituut.

L-s on operiteater «São Carlos», süm-
fooniaorkester, draamateater (asut.
1846) ja komöödiateater. Teatriühing
«Teatro Moderno», kellel pole oma
hoonet, esineb suurtes kinosaalides.
Enamik teatreid eksisteerib eraisikute
ja organisatsioonide annetuste ar-
vel.

Suurimad kinod on «Imperio», «São
Jorge» ja «Monumental». Demonstree-
ritakse peamiselt Ameerika, Prantsuse
ja Lääne-Saksa filme. Rahvuslik filmi-
tööstus on nõrgalt arenenud.

Alalisi näitusi L-s ei ole. Linnas on
Vana Kunsti Rahvusmuuseum (nn.
«Rohelised Aknad», asut. 1883 orna-
mendinäituse baasil). Selles on Por-
tugali suurim maaligalerii, Kaug-Ida
maale ja keraamikat XV—XVI saj-st,
portugali ja välismaa kunstnike vana-
aegsete värviliste joonistuste hinna-
line kollektsioon, suur kogu XVIII saj.
(peamiselt prantsuse) kullassepatoo-
teid. Rahvuslik Töllumuuseum (asut.
1905) säilitab XVII—XIX saj. Portu-
galis, Itaalias, Prantsusmaal jt. maa-
des ehitatud töldade kollektsiooni.
L-s on veel Kaasaegse Kunsti Muu-
seum, Rahvakunstimuuseum, Sõjamuu-
seum, Etnograafia- ja Okeanograafia-
muuseum.

Tervishoid. L-s on 3008 arsti (39,5%
kogu maa arstidest, 1962. a.) ja 447
mitmesugust meditsiinasutust (seal-
hulgas 23 haiglat 6125 voodikohaga,
s. o. 29% voodikohtade üldarvust
riigis). Meditsiiniline teenindamine on
tasuline, tasuta abi antakse ainult
juhul kui munitsipalteet tõestab, et
klient kuulub vaeste hulka. Tuberku-
loos on rahvuslik nuhtlus. Ligi 50 000
L-i töötajat elab nn. plekk-kvartali-

London. Parlamendihoone.

tes — kõikvõimalikest jätmetest ehi-
tatud hurtsikutes, kus ei ole mini-
maalseidki mugavusi ega elementaar-
seid sanitaartingimusi.

Ajakirjandus, raadio, televisioon. L-i
suurimad ajalehed on «Diário de Noti-
cias» («Uudiste Leht»), «Diário do Go-
verno» («Valitsuse Leht»), «Repúb-
lica», «A Voz» («Häääl»), «Diário da
Manhã» («Hommikuleht») jt.

Pressiagentuurid: *Agência de Notícias
e de Informações* (Uudiste ja Infor-
matsiooni Agentuur) ja *Agência Lusi-
tania*.

Suurim raadiojaam on «Emissora
Nacional de Rádiodifusao», töötavad
ka «Rádiodi Clube Português» ja «Rádio
Renascença». Linnas on televisiooni-
keskus.

LONDON

— Suurbritannia (Suurbritannia ja
Põhja-Iirimaa Ühendatud Kuningriigi)
pealinn, üks maailma suurimaid lin-
nu — asub Thamesi jõe mõlemal kal-
dal, 80 km kaugusel Põhjamerest.
Suur-L. koosneb 32 linnaringkonnast

(borough) ja Cityst. Suur-L-i pindala on 1800 km² (kaks korda suurem New Yorgi pindalast ja umbes võrdne Tokio pindalaga). Elanike arvu poolest on Suur-L. oma maa suurim ja maailma kolmas linn (New Yorgi ja Tokio järel). L-i elanike arvu dünaamika: 1801. a. — 1 144 600, 1901. a. — 6 581 400, 1921. a. — 7 488 400, 1951. a. — 8 346 100, 1961. a. — 8 183 000, 1964. a. — 8 187 000, 1967. a. — 7 880 000.

Linna ajaloost. L-i nime päritolu pole täpselt kindlaks tehtud. Arvatakse, et see on tuletatud keldi sõnast *llyn-din*, mis tähendab «kindlustatud maja järve ääres». Esimene teade L-st on pärit Rooma ajaloolaselt Tacituselt (I—II saj. m. a. j.). Ta märkis, et tolleaegne L. (ladina keeles Londinium) oli elava kaubanduse keskus. VII saj. oli L. idasakside kuningriigi tähtsaim linn. Peamiste kaubateede ümberpaigutumisega Vahemerelt Atlandi ookeanile muutus L. XVII saj. ülemaailmse tähtsusega kaubasadamaks ja maailma suurimaks linnaks. L-i kasvu sel perioodil soodustas inglise talupoegade massiline eksproprieerimine. Kui XVI saj. lõpul oli Londonis 125 000 elanikku, siis XVII saj. keskpaiku lähenes nende arv juba 500 000-le.

Londonlased võtsid aktiivselt osa linna ülestõusudest 1196. a., talupoegade ülestõusudest Wat Tyleri (1381) ja Jack Cade'i (1450) juhtimisel ning 1640.—60. a-te Inglise kodanlikust revolutsioonist. 1830. a-il tekkis L-s esimene proletariaadi iseseisev poliitiline massiliikumine — tsårtism.

L-ga on seotud paljud tähtsad sündmused rahvusvahelise töölisliikumise ajaloos. Siin toimusid 1847 Kommunistide Liidu I ja II kongress ning ilmus 1848 «Kommunistliku partei manifesti» I. trükk. 1848—83 elas ja töötas L-s K. Marx, 1870—95 Fr. Engels, 1864 asutati Inglismaa pealinnas I Internatsionaal ja 1872. a-ni asus siin tema peanõukogu. 1857—65 toimetasid A. I. Herzen ja N. P. Ogarjov

siin «Kolokoli». 1902 elas L-s V. I. Lenin ja pidas läbirääkimisi «Iskra» trükkimise organiseerimiseks. 1903 lõpetati siin Brüsselis alanud VSDTP II kongress. 1905 toimus L-s VSDTP III kongress, 1907 — VSDTP V (Londoni) kongress. Nõukogude vabariigi vastu suunatud intervetsiooni ajal (1918—20) võtsid L-i töölisel aktiivselt osa liikumisest «Käed eemale Nõukogude Venemaast!». 1920 toimus L-s Suurbritannia Kommunistliku Partei I kongress.

II maailmasõja ajal hukkus L-s hitlerliku lennuväe rünnakute tagajärjel 30 000 ja sai haavata u. 50 000 inimest. Käesoleval ajal on L. Inglise töölisliikumise ja rahupooldajate liikumise suurim keskus.

Linna valitsemine. Pealinna haldab Suur-Londoni Nõukogu (*Greater London Council*), mis esmakordselt valiti apr-s 1964. Nõukogu liikmed valitakse 3 aastaks. Pealinna igal ringkonnal on samuti oma nõukogu. Erinev olukord valitseb Citys, mille eesotsas on lordmeer (*Lord Mayor*) ja linnanõukogu, kuhu kuuluvad eluks ajaks valitavad oldermannid (*alderman*) ja üheks aastaks valitavad linnanõunikud (*common councilman*). Valimistest võtavad osa ainult need isikud, kes alaliselt elavad City territooriumil, ja need, kellel on seal mingi tööstus- või kommertsettevõte.

Majandus. L-i osa Suurbritannia majanduselusel on erakordselt suur. Ta annab 1/4 kogu maal valmistatavast tööstustoodangust. L-i 13 000 ettevõtte töötab 1,5 milj. inimest ehk 1/5 kogu Suurbritannia proletariaadist. Ettevõtete suurus on erinev — East Endi väikestest 10—15 töölisega õmbelusvabrikutest kuni suurtehasteni Thamesi kaldail, kus töötab tuhandeid inimesi.

Juhtiv koht linna tööstuses kuulub masinaehitusele, eriti niisugustele harudele nagu lennuki- ja autotööstus, elektro- ja raadiotehnika. Suur-L-sse ja naaberkrähvkondadesse on koondu-

nud üle poole kõigist Suurbritannia lennukitööstuse tööstistest. Pealinna elektrotehnikatööstus on spetsialiseerunud peamiselt kaabli, elektrilampide, telegraafi-, telefoni- ja raadioaparatuuri tootmisele. Linnas on laevaremonditehased.

L. ja Kagu-Inglismaa on tähtis sõjatööstuse koondumispirkond, mille arvele langeb üle $\frac{1}{4}$ kõigist vastava ala töötajatest.

Thamesi suudmes asub 3 suurimat naftatöötlemistehast. Neist üks kuulub Inglise kompaniile *British Petroleum*, teine — Inglise-Hollandi *Shell*-ile, kolmas — Ameerika kompani *Mobile Oil* tütarfirmale. Nende ettevõtete võimsus moodustab u. $\frac{3}{5}$ Suurbritannia naftatöötlemistööstuse koguvõimsusest.

Laialt levinud on toiduainete, trikotaaži-, õmblus-, jalatsi-, mööbli-, paberi- ja polügraafiatööstus, täppismasinaehitus, tarbekeemia jt. suure linna vajadusi teenindavad tööstusharud. Pealinna on koondunud üle $\frac{4}{5}$ kõigist filmitööstuse alal tegutsejast.

L. on Suurbritannia tähtsaim transpordisõlm ja välis- ning sisekaubanduse keskus. L-i sadam on ligipääsetav mere-laevadele (mõõna ajal aitab Thamesi veetaset säilitada dokkide süsteem, mille akvatoorium on ligi 250 ha ja kai kogupikkus 60 km). Veosekäibelt on L-i sadam esimesi maailmas. Talle langeb $\frac{1}{5}$ kogu maa veosekäibest. L-i kaudu toimub üle $\frac{2}{5}$ kogu maa impordist, ekspordilt (peamiselt tööstuskaubad) on ta Liverpooli järel teisel kohal. Administratiivselt allub sadam erilisele juhatusele, mille liikmed määratakse esmajoones suurte kaubandusfirmade ja vähemal määral kesk- ning kohalike võimude poolt.

L. on raudteede ja autoteede abil ühendatud riigi kõigi piirkondadega. Linnas on 16 suurt vaksalit ja mitu kaubajama. Linnalähised raudteed, samuti ka reisiliinid, mis viivad La Manche'i sadamatesse (Portsmouthi, Southamptoni, Brighton'i jne.), on elektrifitseeritud. Lõpetatakse raudteede elektrifit-

seerimist, mis ühendavad L-t Midlandi ja Kirde-Inglismaa tööstuskeskuste — Birminghami, Manchesteri ja Liverpooliga. Autoteedest on suurima tähtsusega L.—Birminghami magistraal. L-i lennujaam, mis asub linnast 25 km läänes, on suurim Inglismaal ja võimsaimid kogu Lääne-Euroopas. L-st 40 km lõunasse on ehitatud uus lennujaam — Gatwick.

Tähtis osa Suurbritannia väliskaubanduses ja kogu maailmakaubanduses on L-i kaubabörsidel. Suurimad neist on *Baltic Exchange* (vilja, seemnete ja taimeõli ost-müük, tehingud mere- ja õhuvedudega), *London Commodity Exchange* (tehingud kakao, kohvi, kopra, karusnaha, naha, kautšuki ja suhkruga), *London Wool Exchange* (tehingud villaga), *London Metal Exchange* (tehingud metalltoodetega). L-i kullaturu kaudu toimub suur osa kogu maailma kullamüügist.

L. on Suurbritannia peamine ja New Yorgi järel maailma teine finantskeskus. Riikliku Inglise Panga (*Bank of England*) kõrval asub L-s 5 Suurbritannia kõige võimsamat era-kommertsbanka — nn. suur viisik (*Lloyds Bank, Westminster Bank, National Provincial Bank, Barclays Bank ja Midland Bank*), mis kontrollib suuremat osa Suurbritannia majanduselust. L-s on paljude välismaiste, sealhulgas Ameerika pankade osakonnad, Lloyd'i kindlustusselts (suurim riigis) ja tihedalt pankadega seotud monopolide juhatused. Siin asub üle $\frac{1}{3}$ Suurbritannia suurimatest trustidest ja aktsiaseltsidest. L-i fondibörs on kapitalistlikus maailmas New Yorgi järel tähtsuselt teine.

Tööpuudus on L-s väiksem kui riigis keskmiselt. Teistest rohkem kannatavad tööpuuduse all värvilise elanikkonnarühmad.

Linna välisilme. Erinevalt paljudest teistest maailma suurtest linnadest ei arenenud L. ühestainsast keskusest, vaid kujunes mitme iseseisva, sageli küllalt suure linna ja maa-asula kokku-

sulamise teel. Seetõttu on linna üksik-
osad tänini säilitanud oma spetsiifilise
seda jooned, mis on tingitud nende aja-
loolise arengu omapärasest, elanikkonna
sotsiaalsest, kutsealasest ja mõnikord
ka rahvuslikust koosseisust.

L-i ärilinnaosa — City — on Inglise
finantsoligarhia sünonüüm ja Wall
Streeti järel teine finantskeskus kapita-
listlikus maailmas. Siin asuvad suurimad
pangad, Lloyd'i kindlustuselts, fondi-
ja kaubabörs, hulgiturud, võimsate
monopolide kontorid. City alaliste
elanike arv on tühine (u. 5000). See-
eest sõidab hommikuti siia tööle üle
miljoni inimese.

City ja kogu L-i üks kõrgemaid hoo-
neid (110 m) on ladina risti kujulise
põhiplaaniga Saint Pauli katedraal,
mille ehitas 1675—1710 arhitekt Chr.
Wren. Katedraalis asuvad kuulsate
Inglise väejuhtide (Nelsoni, Welling-
toni jt.) haud ja kujud. Katedraali
kella helistatakse ainult kuningliku
perekonna liikme surmapäeval. City
kaguosas asub Toweri kindlus — end.
Inglise kuningate residents, hiljem aga
poliitiliste vahialuste vangla. Pärimuse
järgi rajati kindlus juba rooma ajal.
Toweris hoiti kroonitud jt. suursugu-
seid vange (Henry VI Lancaster,
Edward V, Thomas More jt.). II maa-
ilmasõja ajal olid kindluse suletud
natslikud kurjategijad. Toweris paik-
nev ajaloomuseum on tuntud oma
relvade, piinariistade ja kuninglike
regaalide kollektsiooni poolest.

City peatänava — Cheapside'i lähedal
asub 1694. a. asutatud Inglise Panga
hoone. Üks vanimaid City ehitisi on
raekoda — Guildhall (1411—39).

West End — laiade heakorrasstatud
tänavatega (Oxford Street, Piccadilly,
Regent Street, Charing Cross Road,
Bond Street jt.) linnaosa — paikneb
Cityst lääne pool. Siia on koondunud
lüksuskauplused, elegantsed hotellid,
kinod, restoranid, aristokraatlikud klu-
bid, lõbustusasutused, music-hallid.
Piccadillyst idas asuvad tänavad, eriti
Shaftesbury Avenue ja Strand, on teat-

rite koondumiskohaks. Loodes ja lõu-
nas külgnevad West Endiga avarad
pargid: Hyde Park, Kensington Gar-
dens, Regent's Park, Saint James's
Park ja Green Park. Regent's Parkis
asub loomaaed. Parkide lähedal —
Bayswater Roadil, Park Lane'il, Ken-
sington Roadil jt. tänavatel elab Lon-
doni suurkodanlus. Kaugemal läänes
ja loodes asuvad keskkodanluse, põh-
jas aga väikekodanluse kvartalid.

West Endi lõunaosas asub Westminsteri
rajoon — Suurbritannia poliitiline
keskus. Siin paikneb Buckinghami pa-
lee, mis kahe viimase aastasaja kestel
on olnud kuningate peamiseks resi-
dentsiks. Eriti paistab silma parlamen-
dihoone — Westminsteri palee, mille
ehitas arhitekt Ch. Barry 1840—52
peadogooti stiilis. Palee külgedel kõr-
gub 3 suurt torni. Kõige kõrgem on
Victoria torn (102 m), mille kaudu
lähevad parlamenti kuningad. Teises
tornis (98 m) on üles seatud kell («Big
Ben»), mille lööke transleerib raadio.
Downing Streetil on peaministri ja
välisministri residents. L-i peatänava
Whitehallil asuvad mitmesugused valit-
susasutused. XVII saj. ehitatud White-
halli lossis on säilinud banketisaal
Rubensi maalitud plafoonidega. West-
minster Abbey on Inglise monarhide
kroonimiskirik, ühtlasi ka kuningate,
riigitegelaste ja Inglismaa suurmeeste
matusepaik. Siin asub Tundmatu Sõ-
duri haud, siia on maetud I. Newton,
G. Stephenson, Ch. Darwin, D. Li-
vingstone. Nn. poeetide nurgas on
G. Chauceri ja Ch. Dickensi haud,
W. Shakespeare'i ja R. Burnsi mäles-
tussambad. Kirik rajati XI saj., XIII
saj. (Henry III ajal) ehitati ta ümber,
ehitus lõpetati XVI saj. alguses.

West Endis asuv Trafalgar Square on
linna kõige suurem ja kaunim väljak.
Nimetus on antud võidu auks, mille
saavutas Inglise laevastik admiral H.
Nelsoni juhtimisel Prantsuse-Hispaa-
nia laevastiku üle Trafalgari merela-
hingus. Väljaku keskel seisab sammas
admiral Nelsoni kujuga. Väljak on

traditsiooniliseks miitingute ja demonstratsioonide paigaks. Poliitiliste (sageli stiihiliste) miitingute ja ka pidustuste kohaks on Hyde Park. West Endiga külgneb Fleet Street — tänav, kuhu on koondunud L-i suurimate ajalehtede toimetused. Fleet Streeti nimi on saanud Inglise kodanliku ajakirjanduse sünonüümiks.

L-i loodeosas Highgate'i kalmistul on tagasihoidliku büstiga tähistatud K. Marxi haud.

East End — L-i idaosa — on dokkide ja tööliskvartalite rajoon, mida iseloomustab heakorramatus, üle-rahvastus ja haljasalade puudumine. Tänavad on hoonestatud ühetaloste madalate telliskivimajadega. Mõnedel East Endi kvartalitel on omapärane rahvuslik koloriit — näiteks juudi kvartalil Whitechapelis (Stepney lääneosas), hiina kvartalil Limehouse'is (Ida-India dokkide lähedal) ja skandinaavia kvartalil Rotherhithe'is.

Kirjeldatud linnaosi ümbritsevad elamu- ja tööstusrajoonid, mis moodustavad Suur-L-i nn. Välisringi (Outer Ring). Siin elavad sajad tuhanded inimesed, kes päeval täidavad City kontoreid, West Endi kauplusi, L-i vabrikuid ja tehaseid. Seepärast hüütakse Välisringi kvartaleid «L-i magamistubadeks». Selles linnaosas asub enamik suuri spordiehitisi: Wembley staadion, Wimbledon'i tenniseväljakud, Epsomi hipodroom.

Viimastel aastatel püstitatakse L-s pilvelõhkujaid. Muudetud on enne II maailmasõda kehtinud seadus, mis keelas ehitada üle 34 m kõrgusi (s. o. kuningapalee akendest kõrgemaid) hooned. Uued kõrghooned on peamiselt administratiivhooned. Kõige kõrgem neist (Thamesi lõunakaldal) kuulub naftakompaniile *Shell*. Lõpetatakse raadio-televisiooni ümarnorni ehitamist, mis ületab nii *Shell*'i hoone kui ka St. Pauli katedraali.

Kommunaalmajandus. Linnatranspordi põhilikideks on metroo, autobussid ja taksod. L-i metroo on vanim maailmas.

Metroo esimene liin paigaldati 1863 madalatesse tranšeedesse, kus vagunid liikusid auru jõul; 1890 avati esimene elektrifitseeritud liin. Metrooliinide kogupikkus on praegu ligi 400 km.

Enamikku L-i vanadest hoonetest võetakse kaminat abil. Suits ja tahm, mida nad eraldavad, seguneb niiskusest küllastunud mereõhuga ja moodustab tiheda udu, nn. *smog*'i, mis raskendab liiklust ning on sageli tänavõnnetuste põhjuseks. Uutes hoonetes on keskküte ja gaas.

U. 60% veest saab linn Thamesist, ülejäänud — Lea ja New' jõest.

II maailmasõja ajal sai L. tugevasti kannatada hitlerliku lennuväe õhurünnakute läbi (790 000 majast purustati 270 000). Elamufondi taastatakse aeglaselt. 1952 hakati L-i ümbrusse ehitama 8 satelliitlinna (Hemel Hempstead, Stevenage, Hatfield, Welwyn, Harlow, Basildon, Crawley ja Bracknell), kuhu kavatakse paigutada kuni 1,5 milj. inimest. Kuid see ei lahenda lähemas tulevikus pealinna korteriprobleemi.

Oppe- ja teaduslikud asutused. L-s töötavad alg- ja keskkoolid (nii riiklikud kui erakoolid), polütehnilised koolid, kommerts-, tehnika- ja pedagoogikakolledžid, samuti ka kõrgemad tehnikakolledžid. On olemas koolid füüsikalise ja vaimsete puudustega lastele. L-i ülikool (asut. 1836) on suurim riigis.

L-i Kuninglik Selts (asut. 1660) ühendab ja koordineerib Inglise teadlaste tööd matemaatika ja loodusteaduste vallas. Briti Akadeemia ühendab teadlasi, kes töötavad humanitaarteaduste alal. L-sse on koondunud ka mitmesugused Suurbritannia teaduslikud seltsid astronoomia, keemia, geoloogia, geograafia jt. aladelt.

Kultuurhariduslikud asutused. L-s on 30 muuseumi. Suurim neist — Briti Muuseum (avatud 1753) — on rikkalik teaduslike ja kunstikollektsioonide varasalg. Muuseumi juurde kuulub käskirjade hoidla ja maailma suurimaid

raamatukogusid (üle 7 milj. köitega), kus töötasid K. Marx, Fr. Engels ja V. I. Lenin. Victoria ja Alberti Muuseumi (ehit. 1860—1909) on kogutud erinevate maade ja aegade tarbe- ja dekoratiivkunsti ning inglise maalikunsti teosed. Muuseumi esimese korruse niššidesse on paigutatud tuntud inglise kirjanike, kunstnike ja arhitektide kujud. National Gallery (asut. 1824) on Louvre'i järel Euroopa teine maalikunsti kogu. Inglise kunstnike teoseid, nii kaasaegset maali kui ka skulptuuri, eksponeeritakse Tate Gallerys. Rikkalike väljapanekutega paistavad silma geoloogiamuuseum, Rahvuslik Portreegalerii, sõja- ja meremuuseum jt.

L-s on u. 40 teatrit, kuid ainult vähesel neist on püsivad trupid. Need on Covent Garden (ooper ja ballett), Shakespeare'i teater «Old Vic», Rahvusteater jt. Suurimad kontserdisaalid on Royal Festival Hall Thamesi lõunakaldal (3000 kohta) ja Albert Hall (üle 6000 koha). Linnas on üle 200 kino.

Tervishoid. Iga 1000 elaniku kohta tuleb keskmiselt 3 arsti ja 58 haiglakohata. Eraviisiliselt praktiseerivate arstide kõrval tegutseb riiklike (tasuta) ravi-asutuste võrk.

Ajakirjandus, raadio, televisioon. L-s ilmub üle 17 päevalehe, suurimad neist on «Daily Mirror», «Daily Express», «Daily Mail», «Daily Telegraph» jt. Ilmub ka kommunistliku partei kesk-häälekandja «Morning Star».

L-s asub maailma suurim informatsiooniagentuur — Reuter (asut. 1851), mis on spetsialiseerunud välisinformatsiooni levitamisele. Agentuurid *Press Association* (asut. 1868) ja *Exchange Telegraph* (asut. 1872) annavad informatsiooni Suurbritannia sise-elust. Peale selle tegutsevad L-s Ameerika agentuuride *Associated Press* ja *United Press* filiaalid.

Siin paikneb riikliku ringhäälinguorganisatsiooni *British Broadcasting Corporation* (BBC) juhatus. BBC annab inglise raadiokuulajatele saateid

neljal programmil ja välismaale 39 keeles. Televisioonisaateid annavad BBC (2 programmi) ja erakompanii *Independent Television Authority*.

LUXEMBOURG (ka Luksemburg)

— Luksemburgi Suurhertsogiriigi pealinn — asub Alzette'i ja Petrusse'i jõgede ühinemiskohal (Moseli jõgikonnas). Linna pindala — 5300 ha, elanike arv 90 000 (1965. a.). Jaguneb 3 eeslinnaks ja 17 kvartaliks (rajooniks).

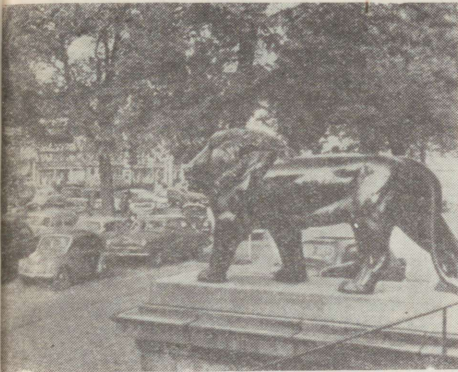
Linna ajaloo. L-i nimi tuleneb vanasaksa sõnast *lucilinburgus*, s. t. «väike kindlus». Nii nimetati vahitorni, mille roomlased ehitasid III—V saj. Bockfelseni kaljule vanale Reimsist Trieri viivale teele. 963 omandas krahv Siegfried selle ala vahetuse teel Trieri linna Sankt Maximini kloostri ja ehitas siia lossi, rajades seega aluse L-i linnale ja Luksemburgi riigile. Siegfriedi loss pole säilinud.

Oma 1000-aastase ajaloo vältel, käies käest kätte, on linn üle 20 korra sõjaretkede ja purustuste läbi kannatada saanud.

Londoni traktaadi põhjal 1867. a. muudeti Luksemburgi suurhertsogiriiki igavesti neutraalseks riigiks. Sellega seoses likvideeriti a-il 1867—83 L-i kindlus. Kuid seniajani on säilinud kindluse müürid, tornid, bastionid ja isegi maalalused ehitised, kasematid ning kaitsegaleriid.

1890. a-il arenes suurhertsogiriigis tormiliselt metallurgiatööstus. Sellest ajast alates kasvas töölisklass, linn laienes kiiresti. 1921 asutati L-s kommunistlik partei.

Neutraliteeti rikkudes okupeerisid Saksa väed L-i kaks korda: 1914.—18. a. ja 1940.—45. a. Linna elanikud astusid aktiivselt välja Saksa ekspansiooni vastu. 1942. a. sept-i üldstreik, mille fašistid karmilt maha surusid, oli okupeeritud Euroopas esimesi avalikke väljaastumisi hitlerliku «uue korra» vastu.

Luxembourg. Väljak munitsipalteedihoone ees.

L-s asuvad suurhertsogi residents ja valitsus.

Majandus. L. on riigi rahandus-, kaubandus-, transpordi- ja tööstuskeskus. Siin asub Euroopa Sõe- ja Teraseühenduse kõrgeim organ ja Euroopa ühe suurima monopolistliku terasevalamiskondise *Arbed* (Belgia-Prantsuse-Luksemburgi kapital) juhatus.

Linnas on 3 terasevalamistehast, 4 suurt õllefabrikut, suur hulk keskmisi ja väike-ettevõtteid, mis toodavad trammivaguneid, autobusse (mootoriteta), jalgrattaid, mööblit, kindaid, fajanssesemeid, veinil ja mitmesuguseid toiduaineid. L-s on 6 suurt pankat.

L. on raudteede ja maanteed abil ühendatud Euroopa tähtsamate linnade ja meresadamatega. Findeli lennujaam (6 km linnast kirdes) on sisseseadelt paremaid Euroopas. Maandumisrada võib vastu võtta igasuguseid kaasaegseid lennukeid.

Linna valitsemine. Linna haldab munitsipaalnõukogu, mis koosneb 25 inimesest: linnapeast, tema 4 asetäitjast ja 20 nõunikust.

Plaanistus ja arhitektuur. L. on kuulnud maalilise asukoha poolest. Linn jagu-

neb vanaaegsete ehitiste ja kitsaste tänavatega ülalinnaks ja uueks, kaasaegsete ehitistega all-linnaks. Pealinna populaarseim väljak — Paradiid väljak — asub ülalinna keskosas. Ülalinna vanim väljak on Fischmarkt (Kalaturg).

Arhitektuuri poolest on kuulud 1572 ehitatud suurhertsogi loss, mida hiljem on korduvalt moderniseeritud. 1831. a-st alates on loss valitsuse asukohaks, 1898. a-st — suurhertsogi residentsiks. Suurejooneline on munitsipalteedihoone, mis ehitati 1830. a. Selle peasissekäiku valvavad 2 suurt pronkslövi, mis asetati sinna 1930. a. Linnas on 3 kivist raudteesilda üldpikkusega 1400 m, 6 suurt ja 62 väiksemat silda.

Kesklinnas laiub 15-hektarisel pindalal linnapark, mis rajati 1870 arhitekt E. André projekti järgi endise kindluse asemele. 1957 püstitati pargis mälestussammas Victor Hugole.

1923 püstitati Konstitutsiooni väljakule mälestussammas I maailmasõjas langenutele. Samal väljakul asub ka II maailmasõja ohvrite hauaplaat.

Wilhelmi väljakul on luuletaja Rodange'i mälestussammas.

Linnas on üle 50 mitmesuguse kiriku. Kõige vanem — Saint Micheli kirik ehitati 987 Siegfriedi poolt. Seda on korduvalt restaureeritud. Katedraal (ehit. 1613—21) on põhiliselt gooti stiilis ehitis.

Kommunaalmajandus. Sõjajärgsel perioodil asuti L-s linna heakorramisele ja korterikriisi likvideerimisele. 1945—62 ehitati 9000 korterit. Veevärgi üldpikkus ulatus 1963. a. 220 km-ni, kanalisatsioonitorustikku oli 150 km. Joogivett saadakse maal-alaustest allikatest. Linnas on gaasivabrik ja gaasijuhe. 3 soojuselektrijaama rahuldavad elektrienergia vajaduse. Linnatranspordi moodustavad trammid, autobussid ja taksod.

Õppeasutused. Luksemburgis on kehtestatud 8-aastane koolikohustus lastele 6 kuni 14. a. vanuses. Keskkool

(lütseum) on tasuline, õppeaeg 7 aastat klassikalises ja 6 aastat kaasaegses harus. Keskkoolis õpivad enamasti jõukate vanemate lapsed. Linnas on mitu algkooli, poiste ja tütarlaste lütseum, gümnaasium, pedagoogiline instituut, konservatoorium. Opetamine kõigis koolitüüpides toimub saksa ja prantsuse keeles.

Kultuurhariduslikud asutused. Rahvusraamatukogus on üle 500 000 köite. Rahvusmuuseum koosneb ajaloo- ja loodusmuuseumist. 1959 avati linna maaligalerii. Limpertsbergi linnaosas asuvad näitusesaalid, kus korraldatakse iga-aastasi rahvusvahelisi L-i messe, samuti mitmesuguseid etendusi.

1963 ehitati uus teater, mis mahutab ligi 1000 vaatajat. Linnas on 6 suurt ja mitu väikest kino, staadion 20 000 inimesele, jalgpalliväljak, tenniseväljakud, korv- ja võrkpalliväljakud, velodroom.

Tervishoid. Elanikkonna meditsiiniline teenindamine on erapraksisega tegelevate arstide käes. 1963. a. oli linnas 45 kraadiga arsti, 54 hambaarsti, 18 terapeuti, 19 kirurgi, 8 silmaarsti, 6 kõrva-, kurgu- ja ninaarsti, 8 lastearsti jne.

Ajakirjandus, raadio, televisioon. L-s ilmuvad päevaleht «Zeitung vom Letzburger Vollek» (kommunistliku partei ja ühendatud vabade ametiühingute häälekandja), «Luxemburger Wort», «Tageblatt» jt. ajalehed.

Raadio ja televisioon on erakompanii *Compagnie Luxembourgeoise de Télédiffusion* (Prantsuse kapital) käes. Raadiojaam on võimsamaid Euroopas.

MADRIID (*Madrid*)

— Hispaania pealinn ja M-i provintsi administratiivne keskus — asub Pürenee poolsaare keskosas veevaese Manzanaresi jõe kaldail, tasandikul, mida põhjast ja loodest piirab Sierra de

Guadarrama mäeahelik. Linna pindala — 607 km²; elanike arv — 2 867 000 (1966. a. det-s), sealhulgas u. 16 000 alaliselt M-s elavat välismaalast; rahvastiku tihedus — 4723 in. km²-l.

Linna ajaloo. Täpseid andmeid Hispaania pealinna nime päritolu kohta pole ajalugu säilitanud. Oletatakse, et see on tekkinud väikeses Majorita (araabia keeles Madžrit) kindluse nimest, mis rajati 927. a. Esimene teade M-st pärineb X saj-st, mil M. oli mauride asula. 939 vallutas M-i Aragoni kuningas Ramiro II, siis läks linn taas mauride kätte. 1083 vallutas M-i Kastillaia kuningas Alfonso VI. 1118 sai M. linna õigused. Otse Kastillaia keskosas asuva M-i tähtsus tõusis XVI saj. Hispaania kuningas Karl V kutsus siia kaks korda (1524 ja 1528) kokku kortesed (feodaalide esindusorganid), kuigi Hispaania pealinnaks oli sel ajal Toledo. 1561 muutis Hispaania kuningas Philipp II M-i Hispaania pealinnaks. Linn kasvas kiiresti ja kujunes maa kaubandus- ja tööstuskeskuseks. XVII saj. ehitati suurejoonelised kuningalossid, aristokraatide paleed ja kirikud. 1851—64 rajati M-i ja Aranjuezi vahele esimene raudtee. 1858 kaevati suur Lozoya kanal linna varustamiseks alalise joogiveeallikaga.

Tööstuse ja käsitöö arenguga ning tööliklassi kasvuga muutus M. rahvaülestõusude koldeks. M-i garnisoni ülestõus õukonna kamarilja vastu (28. juunil 1854) oli signaaliks 1854.—56. a. revolutsioonile, mille käigus M-i töölised asusid esmakordselt barrikadidele iseseisva poliitilise jõuna. Üliõpilasrahutused M-s 1865. a. andsid tõuke revolutsioonilisele antimonarhistlikule liikumisele, mis 1868 kasvas revolutsiooniks. Samal aastal asutati M-s I Internatsionaali Hispaania sektiooni rühm.

XIX saj. lõpul ja XX saj. alguses M. rekonstrueeriti. 1868 hävitati vanad linnamüürid. Läbi terve linna ulatus

Madrid.

uus tänav Gran Vía, mis rajati väikeste lamutatud hoonete asemele.

Laienes demokraatlik ja revolutsiooniline liikumine. 1873 sai M. 1874. a-ni eksisteerinud esimese Hispaania vabariigi keskuseks. 1879 loodi M-s sotsialistlik töölispartei. 1916.—17. a. jooksul toimusid üldstreigid, mis avaldasid suurt mõju töölisliikumise arengule Hispaanias. 1920. a. asutati M-s kommunistlik partei.

14. apr. 1931 kukutas kodanlik-demokraatlik revolutsioon monarhia ja M. sai Hispaania vabariigi pealinnaks. 1936—39 oli M. vabariigi seadusliku valitsuse reetnud kindralite fašistliku mässu vastu võitlemise keskus. Siin kulges peamine rinne võitluses Hispaania rahvusliku sõltumatuse eest, Saksa ja Itaalia fašistliku interventsiiooni vastu. M-i kangelaslik proletariaat Hispaania Kommunistliku Par-

tei juhtimisel peatas hispaania rahva vaenlased pealinna lähistel. Madridlased kaitsesid kangelaslikult vabariiki. Reetmise tõttu anti M. 28. märtsil 1939 fašistidele.

Madridlaste praegune põlvkond jätkab revolutsioonilise võitluse traditsioone. Selle näiteks on viimastel aastatel M-s korduvalt toimunud töörahva mitmetuhandelised demonstratsioonid. 1965. a. jaan-s toimus selline demonstratsioon loosungite all: «Nõuame vabadust!», «Nõuame vabu ametiühinguid!».

M. on Hispaania poliitiline keskus. Siin asuvad riigipea residents, parlament (kortesed) ja valitsusorganid. **Linna valitsemine.** Linna haldab munitsipaliteet (*ayuntamiento de Madrid*), mille eesotsas seisab alkald — valitsuse poolt määratud esimees. Linn jaguneb 12 ringkonnaks (*dist-*

rito), mida juhivad munitsipalteedid (*municipio*).

Majandus. M-i majanduses valitses veel hiljuti põhiliselt käsitööndus; rasketööstuse ettevõtteid oli väga vähe. Näiteks 1950. a. oli M-s ainult kuus 500 ja enam töölisega tööstusettevõtet. Praegu on neid üle 30.

Pärast II maailmasõda muutus M. Hispaania üheks suuremaks tööstuslinnaks, jäädes maha ainult Barcelonast. Rasketööstuse harudest on M-s esindatud auto-, lennuki- (lennukiosade tootmine, lennukite montaaž ja mootoriehitus), veduri-, elektrotehnika- (raadio- ja elektriaparatuur) ja keemiatööstus. Hästi on arenenud sõjatööstus. On olemas toiduainete tööstus (suhkruvabrikud, jahuveskid jm.), samuti tubaka-, seebi- ja parfümeeria-, tekstiili- (siid- ja villane riie, gobeläänid, rätikud), õmblus-, naha-, puidu-, portselani-, fajansi- jm. tööstus. Säilinud on ka vanaaegne pitsivalmistamine, väljaõmblemine, kullasepatöö ja kuulsate hispaania lehvike valmistamine.

M-i on koondunud riigi tähtsaimad pangad (*Banco de España, Banco Exterior de España, Banco de Crédito Industrial, Banco de Crédito Local* jt.), kaubanduskompaniide, rahvuslike ja välismaiste aktsiaseltside ning kindlustusasutuste juhatused. M-i fondibörsil sõlmitakse iga aasta üle 1/3 kõigist tehingutest riigis.

M. on tähtsaim raudtee-, auto- ja lennukiikluse sõlm. Linnas on 3 suurt ja mitu kohaliku tähtsusega raudteajaama. Siit lähtuvad radiaalselt raudteed ja maanteed Irüni ja Barcelonasse (edasi Prantsusmaale), Cáceresse ja Badajoz, Cádizi, Alicantesse, La Coruñasse. M-i ümbruses ja eeslinnades on mitu lennuvälja, millel on suur tähtsus rahvusvahelises õhuliikluses.

Plaanistus ja arhitektuur. Pealinna keskus asub kolmnurgas kolme tähtsava väljaku — Puerta del Soli (Päikese Värav), Plaza Mayori (Peaväljak)

ja Plaza de España (Hispaania väljak) vahel. Puerta del Sol on keskseks väljakuks, kust lähtub kiirteena 10 tänavat. «Kõik teed viivad Puerta del Solile», öeldakse M-s. Siin, kõnriteel on raiutud kivisse riigi kontuur, mida piirab kaarena pealkiri: «0 km. Teede algus igasse suunda». Kõrval asub kõrge sünges hoone, mille esimese korruse aknad on trellitatud. See on politsei peyalitsus, mille keldris on kasematid poliitvangide jaoks.

Puerta del Solist läänes ulatub Manzanare si kaldani vanalinn, kus paiknevad endine kuningaloss, ooperiteater ja relvamuuseum. M-i kõige suuremal ja ilusamal väljakul Plaza de Orientel (Idaväljakul) asub kuningaloss on maailma suurejoonelisemaid hooneid. Väljak hoonestati 1811. a., tema keskel on Hispaania kuninga Philipp IV mälestussammas. Inkvisitsioon korraldas siin varem autodafeesid. Teistest lossidest tuleb märkida Kohtupaleed — end. saalelannade kloostrit (1758. a.), Senatipaleed ja Kongressipaleed (1843. a.). Plaza de Dos de Mayo väljakule (2. Mai väljakule) on püstitatud mälestusmärk madriidlaste väljaastumise auks Prantsuse okupantide vastu 2. mail 1808.

Vanas M-s oli palju väravaid (*puertas*), mille asemel on säilinud monumentaalsed kaared, nagu Puerta de Alcalá (1778. a.) ja Puerta de Toledo. Viimane ehitati XIX saj. algul hispaania rahva eduka võitluse auks sõltumatuse eest sõjas prantslastega.

XVII saj. ilmusid M-i korrapärasusse hoonestusse aristokraatide luksuslikud lossid, kirikud ja kloostrid (Buen Retiro loss, San Isidro katedraal). XVIII saj. ehitati M-s suurepäraseid barokstiilis viimistlusega kirikuid. XVIII saj. suurim hoone on kuningaloss (Palacio Real), mille arhitektuuris peegelduvad klassitsismi jooned. Parim hoone on Prado maali- ja skulptuurimuseum.

M. paistab silma arvukate puisteede ja parkide poolest, kus on rohkesti

mälestusmärke ja purskkaeve. Pealinn suurim park Casa de Campo (pindala 1747 ha) asub Manzanaresi jõe paremal kaldal. Pargis on 3 järve ja 6 imeilusat purskkaevu, sealhulgas Prinsi purskkaev (1725. a.).

11 silda ühendavad M-i parem- ja vasakkalda osi. Silmapaistvamad nendest on Toledo sild (1720.—32. a., autor P. de Ribera) ja Segovia sild (1584. a., arhitekt J. de Herrera).

M. on teravate kontrastide linn. Kesklinnas on imeilusad monumentaalsed hooned, elava liiklusega tänavad, suurepärased muuseumid, pargid, aiad ja arvukad usehitised (administratiivhooned, elamud, hotellid, lõbustusasutused). Poollagunenud majadega töölisrajoonidest räägitakse Hispaanias aga kui «urgaste võõndist» ehk «pealinn okaskroonist».

Töölisrajoonid võtavad enda alla peamiselt linna põhja- ja lõunaserva, kus tihedalt kokkusurutuna on leidnud ulualuse vaesemad rahvakihid. Siin asub Carabancheli vangla, mille süngetes kambrites on määratud aeglasele surmale sajad poliitvangid.

Kommuunalmajandus. Pealinn tunneb teravat puudust elamutest, elektrienergiast ja eriti veest. Sageli tekivad linna tänavatel, eriti töölisrajoonides, vee järele tohutud järjekorrad.

Linnatransport: tramm (67 km), autobuss (232 km), trollibuss (umbes 43 km), metroo (ehit. 1919). Metroo linnaliinide pikkus on 30,7 km ja linnalähiliinide pikkus 9,5 km.

Õppeasutused. Alg- ja keskhariduse andmine on M-s tegelikult vaimulike käes. Kesk- ja eriti kõrgem haridus on kättesaadav ainult kõige jõukamatele kihtidele.

M-s on ülikool (asut. 1508, reorganiseeritud 1836; 1965. a. veebr-s 30 000 üliõpilasega), 16 muud kõrgemat õppeasutust (ehitusinseneride, tööstuse, arhitektuuri, kaubanduse jt.), konservatoorium, kujutava kunsti ja draamakunsti kõrgemat koolid jne.

Teaduslikud ja kultuurhariduslikud asutused. M-s asub Teaduslike Uurimiste Kõrgem Nõukogu. Teadusteakadeemia funktsioone täidab Hispaania Instituut, mille koosseisu kuuluvad Hispaania Kuninglik Akadeemia (Hispaania Keele Akadeemia), Ajalooakadeemia, Ühiskonna- ja Poliitikaeaduste Akadeemia, Täppis-, Füüsika- ja Loodusteaduste Akadeemia, Meditsiiniakadeemia, Õigusteaduse ja Seadusandluse Akadeemia, San Fernando Kunstiakadeemia ja Farmaatsiaakadeemia. Peale selle asuvad linnas Hispaania Kultuuriinstituut, Rahvuslik Tööstusinstituut ja Madriidi Ametlik Tööstuspalat.

Rida M-i muuseumide on maailmakuulsad. Prado muuseum on maali- ja raidkunsti rahvusmuuseum, kus hoitakse hispaania kunstnike (Velázquezi, Goya, El Greco, Murillo), itaalia renessansi meistrite (Tiziani, Correggio, Raffaeli), hollandi ja flaami maalikunstnike (Weydeni, Rubensi) jt. teoseid. Prado muuseum on end. kuninglik galerii arvukate gobeläänidega (avati 1819). Siia on koondatud u. 3000 unikaalset teost, mis on loodud kuni XVIII sajani. Hilisema perioodi teosed asuvad Kaasaegse Kunsti Rahvusmuuseumis.

Pealinnas suuremad muuseumid on veel loodusteaduse muuseum (asut. 1771), antropoloogia, etnograafia ja esiajaloo muuseum, rahvuslik arheoloogiamuuseum (asut. 1867). Suurt huvi pakub ka «Armeria Real» — riiklik relvade ja sõjariistade kogum (avati 1893).

M-s on Albenize, Alcazari, Beatrice'i, Calderoni, Hispaania, Fontalba, Infant Isabeli, Lope de Vega, Kuninganna Victoria jt. teatrid (kokku 23), samuti suur hulk kinosid.

Tervishoid. Riiklikke ja ühiskondlikke raviasutusi on M-s väga vähe. Haiglaid peetakse ülal enamasti katoliku kiriku ja annetuste abil ning ainult osaliselt munitsipaliteedi arvel. Sanitaarseid abinõusid elanikkonna

tervise kaitseks rakendatakse äärmiselt piiratud ulatuses. Nakkushaigused on laialdaselt levinud. Suureks nuhtluseks on tuberkuloos. Kuid tuberkuloosi vastu võitlemise asutusi on üksikuid ja need on enamasti ühiskondlike organisatsioonide ülalpidamisel.

Ajakirjandus, raadio, televisioon. M-s ilmub 8 suurt päevalehte: «ABC», «Arriba», «Ya», «Informaciones» jt. Hispaania teadeteagentuuriks on EFE. Töötavad 4 raadiojaama ja televisioonistuudio.

MONACO (ka *Monako*)

— Monako Vürstiriigi pealinn — asub Vahemere ääres, Rannikualpide kaljusel neemel. Linn on ära mahtunud väikesele alale laiusega 350 m ja pikkusega 700 m. Elanikke on veidi üle 2000.

X—IX saj. e.m.a. asus linna kohal foiniiklaste kindlus. II saj. tulid siia rooma leegionärid. Seejärel tõrjuti roomlased välja araablaste ja viimased omakorda genuaalaste poolt. XIII saj. lõpul kujunes Monako väikeseks vürstiriigiks Genua protektoraadi all. 1641—1793 oli Monako Prantsusmaa protektoraadi all, 1793—1814 Prantsusmaa koosseisus, 1815—61 Piemonte protektoraadi all, 1861. a-st taas Prantsusmaa protektoraadi all. Prantsusmaa ja Monako suhted määrab kindlaks 1918. a. leping. M-t valitseb munitsipaalnõukogu.

Tööstusettevõtteid M-s ei ole. Tunduv osa linna elanikkonnast tegeleb välituristide-kuurordikülastajate teenindamisega, kelle arv ulatub 600 000-ni aastas.

Linna vanim hoone on vürstiloss (XIII—XVI saj.), mida ümbritseb hambuliste tornide ja laskeavadega kivimüür. Lossihoone ees on avar Place du Palais, väljakule on üles rivistatud kuningas Louis XIV poolt Monako vürstidele kingitud pronkskahurid. Üsna linna serval on väike lähistroopiline park, kus kasvab mitut

liiki palme, magnooliaid, oleandreid, kohvi- ja oliivipuid ning hulgaliselt lilli. M-s on üks maailma parimaid kaktusekogusid.

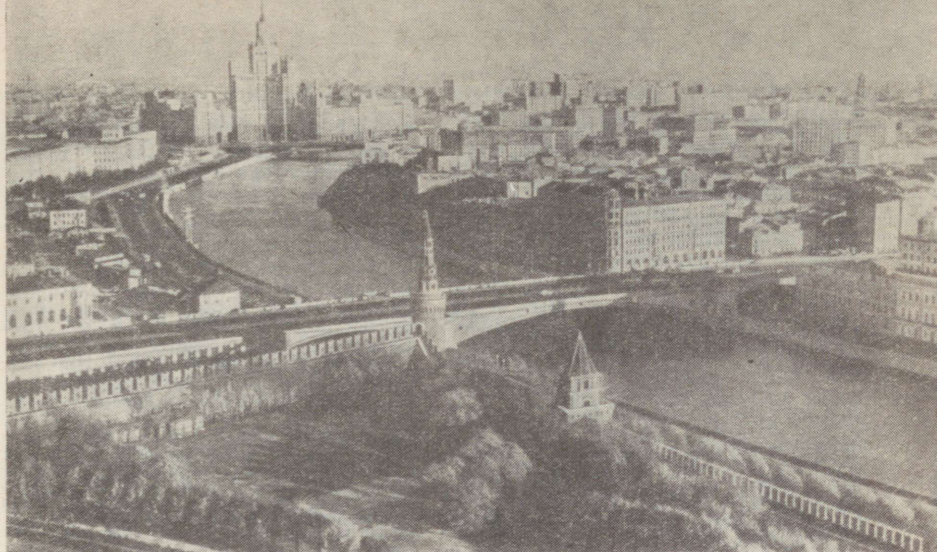
Kuulus on sinne okeanograafiameuseum, mis on tuntumaid mereuuri-mise teaduslikke asutusi kogu maailmas. Muuseumihoone seisab päris mere kaldal kaljujärsaku juures. Ta on ehitatud 1910. a. prantsuse arhitekti Deleforty projekti järgi. Muuseumi organiseerimise aluseks olid Monako vürsti Albert I kogutud loomade ja taimede kollektsioonid. Oskuslikult kujundatud saalidesse on koondatud kõik, mis nii või teisiti on seotud merega: kalapüügi- ja kalatöötlemisvahendid, navigatsiooniriistad, kõigi aegade ja rahvaste meresõidukite mudelid, kaasa arvatud viimased tehnikauudised. Muuseumis säilitatakse maailmamere sügavuste kaarti, mille on koostanud Monako okeanograafid. See oli esimeseks maailmamere batümeetriliseks kaardiks (24 lehel, mõõdus 1:10 000 000), mille teaduslik tähtsus on säilinud tänapäevani. M. muuseumis on rikkalik elusate mereloomade kollektsioon.

Muuseumi juurde on tekkinud instituut, kus töötavad paljud prantsuse teadlased. Siin on organiseeritud ka Rahvusvaheline Hüdrograafia Büroo, mis 1923. a. saadik tegeleb mere klassifikatsiooni küsimustega ja merede uurimise arvelevõtmisega. Muuseum annab välja büllետääni ja okeanograafilist ajakirja.

M-s on mitu alkooli ja üks kesk-kool.

MOSKVA

— Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu ja samaaegselt Vene NFSV pealinn — asub Nõukogudemaa Euroopa-osa südames Okaa ja Volga vahelisel alal. Linn paikneb M. jõe kallastel. M. pindala on 886,5 km² (1967). Revolutsioonieelsega võrreldes on linna pindala kasvanud 5-kord-

Moskva. Vaade linnale.

seks. Pealinna territoorium suurenes eriti tunduvalt 1960.—61. a. (356,4 km²-lt 1960. a. 884,8 km²-ni 1961. a.), kui võeti vastu otsus linnapiiri edasi nihutamise kohta.

M. uus piir kulgeb mööda ringauto- teed. Pealinna utesse piiridesse jäid temaga tegelikult juba varem liitunud Babuškini, Perovo, Ljublino, Kuntsevo ja Tušino linn ning teised asulad. Linna ulatus läänest itta on praegu ligi 35 km, põhjast lõunasse u. 40 km. Administratiivselt jaguneb M. 29 rajooniks.

Elanike arvult on pealinn esikohal NSV Liidus ja esimeste hulgas maailmas.

M. elanike arvu kasv: 1871. a. — 602 000, 1897. a. — 1 039 000, 1926. a. — 2 026 000, 1939. a. — 4 542 000, 1959. a. — 6 040 000, 1964. a. — 6 388 000, 1970. a. — 6 942 000. Rahvastiku keskmine tihedus M-s ületab 7000 in. 1 km² kohta. Suurem osa M. elanikest on venelased, kuid elab ka ukrainlasi, tatarlasi, valgevenelasi,

juute, armeenlasi jt. Pealinnas on esindatud peaaegu kõik NSV Liidu rahvad.

Linna ajaloost. Esimesed asulad praeguse M. territooriumil tekkisid juba II aastatuhandel e.m.a. X—XI saj. asusid siin slaavi hõimu vjaatitšite linnused. XII saj. oli jõe kaldal, Neglinnaja jõe suudmes asuval künkal, Suzdali vürstile Juri Dolgorukile kuuluv küla. 1147. a. pidutses ta siin oma liitlase ning sõbra Novgorod-Severski vürsti Svjatoslaviga. Sellest jutustades mainib Ipatjevi kroonika esimest korda M-t. Nimetatud koht asus vürstiriigi piiril. Siin ristus mitu kaubateed, mis ühendasid omavahel Suur-Novgorodi, Kiievit, Smolenskit, Vladimirit jt. suuri linnu. Seepärast otsustas Juri Dolgoruki püstitada siia väikese puust linnuse ja nimetada selle M-ks. 1156 kerkis esimene puittara, millega rajati alus tulevasele M. Kremlile. Peaaegu 100 aastat oli M. tähtsusetu osastisvürstiriigi keskus, kus valitsesid Suzdali vürstide noore-

mad pojad. 1238. a. Batu-khaani mongoli-tatari jõukude poolt mahapõletatud linn taastus kiiresti: kerkisid uued kindlustused, kirikud ja kloostriid; arenes käsitöö ja tööndus. Taastatud ning kiiresti kasvas M. sai 1263 iseseisva vürstiriigi pealinnaks.

Ivan Kalita ajal sai M-st suurvürstiriigi pealinn (1328. a.). Vladimirist kolis M-sse metropoliit ning uus kiriklik pealinn muutus külgetõmbekeskuseks kogu Venemaale; siia voolasid kokku ka kiriku tohtud rikkused.

1339. a-ks ümbritseti linn uue tammepalkidest taraga ning püstitati esimesed kivist kirikud. M-sse ilmusid osavad valajad, relva- ja kullassepad. M. jõe kaldal käis elav kauplemine. Agulid kasvasid ka väljapoole palktara.

1365. a. tugeva põua ajal põles M. maha. Tuli hävitas ka tammepalkidest tara. Kuid M. oli juba nii rikas ja tema meistrid nii osavad, et 2 aasta pärast valmis uus kindlusemüür valgest kivist — esimene kivikiriklustus Suzdali-Venemaal.

1382 tungis tatari khaan Tohtamõš reeturite abiga M-sse ja hävitas selle. Rikkast linnast jäid alles ainult kivimüürid. Kuid M. ehitati uuesti üles, kusjuures eslinnand ulatusid kaugele väljapoole Kremli müüre.

XV saj. lõpul ehitati Kremli tellistest uued tornid ja müürid, mille harju lõhestasid kahehambulised sakid — «pääsusabad». Seespool müüre asusid tsaarilossid, kirikud, bojaaride majad ja esimesed tellistest eluhooned. M. — nüüd juba tsentraliseeritud Vene riigi pealinn — üha rikastus ja laienes. Linn oli nii suureks kasvanud, et vaenlase kallaletungi korral ei suutnud Kreml enam mahutada kõiki kaupmehi ja käsitöölisi. Seepärast ümbritseti possaad sügava kraavi ja muldvalliga, mida hiljem, XVI saj. keskel tugevdati Kitai-gorodi kivimüüri-ga.

XVI saj. oli M. mitte ainult riigi administratiivne, vaid ka kultuurikeskus. Siin ilmus mitmeid raamatuid, nagu «Domostroi», «Azbukovnik» jt.,

mis mõjutasid Venemaa elu. Loodi M. esimene trükikoda «Petšatnõi Dvor», mida juhtis Ivan Fjodorov.

Tsaar Ivan IV ajal levis linna territoorium kaugele Kremli ja Kitai-gorodi müüride taha. 1593 lõpetati kolmanda kindlustusvööndi — Belõi Gorodi («Valge linna») kivimüüri ehitamine, mis kulges mööda praegust bulvarite rööngast.

XVII saj. esimesed 20 aastat (nn. «segadusteage») töid kaasa M. laostumise: Poola vallutajad põletasid maha M-lähedased asulad ning teine Poola interventsioon purustas isegi Kremli ja Kitai-gorodi. Vene maakaitsevägi Kuzma Minini ja Dmitri Požarski juhtimisel purustas Poola väed ja ajas nad M-st välja.

Ja uuesti taastas vene rahvas oma pealinna. 1640. a-ks kasvas Belõi Gorodi kõrvale uus agulitevöönd ja nende ümber muldvall. Kogu M-s püstitati uusi kivist kirikuid ja bojaaride maju, Kremli rajati M. esimene veejuhe, üle jõe ehitati esimene kivisild. Tekkis vajadus haritud inimeste järele; avati koole, sealhulgas esimene kõrgem õppeasutus — kreeka-ladina kool Tšudovi kloostri juures.

M-s puhkesid sageli rahva rahunused, milledest suurimad olid Soolamäss 1648. a. ja Vasemäss 1662. a. Kõik need suruti karmilt maha.

Peeter I valitsemisajal avati M-s Pokrovkal Matemaatika- ja Navigatsiooniteaduste Kool — esimene gümnaasium laialdase õppeprogrammiga. Asutati meditsiinilis-kirurgiline kool anatoomikumiga. Slaavi-Kreeka-Ladina Akadeemiast kujunes nii vaimulik kui ilmalik õppeasutus. Trükiti palju raamatuid ja õpikuid, M-s ilmus esimene vene ajaleht. Paranes ka linna heakord — 1700 rajati esimene kivisillutus.

M-s nagu kogu riigis tekkisid uued manufaktuuriid — üsna suured kalevi-, purjeriide, siidi- ja sukavabrikud. Arenes kaubandus.

XVIII saj. alguses, kui hakati ehitama Peterburit, keelas Peeter I M-s kivi-

majade püstitamise: ehitajaid oli vaja Neeva äärde. 1712 viis Peeter I pealinna üle Peterburisse, kuid M. jäi impeeriumi teiseks pealinnaks, säilitades oma majandusliku, poliitilise ja kultuurilise tähtsuse.

Tähtsaks sündmuseks M. ja Venemaa kultuurielus oli Venemaa esimese ülikooli — M. V. Lomonossovi poolt asutatud ülikooli avamine 1755. a. 1780 avati kutseliste näitlejatega Petrovka teater. M-sse kolisid vene valgustajad N. I. Novikov ja N. M. Karamzin. Kasvas ajalehtede ja raamatute väljaandmine.

M. ettevõtetes olid rasked tööttingimused ning puhkesid aeg-ajalt tööliste rahutused. Eriti sageli toimusid need linna vanimas ettevõttes — kalevimanufaktuuris («Sukonnõi Dvor»). Just seal algas 1771 artisanitaarsete tingimuste tõttu katkuepideemia, mille ajal tõusid üles meeleheitel viidud töölisel. Katkumäss suruti karmilt maha.

Keisrinna Kateriina II plaanis M. ümberehitamist. Kuid riigikassa oli tühi ja linna kaunistati ainult üksikute suurepärase hoonetega, mille püstitasid geniaalsed kunstnikud Vassili Baženov ja Matvei Kazakov.

1812. a. isamaasõja ajal toimus pealinna lähedal Borodino lahing, mille järel Vene vägede ülemjuhataja Kutuzov käskis armee ja riigi päästmiseks taganeda ning loovutada M. vaenlastele. Moskvalased lahkusid linnast, viies ära või hävitades kõik toidu- ja hobusemoota varud. Napoleon hõivas 2. sept. tühja linna; M-s puhkes tulekahju, mis möllas mitu päeva. Prantsuse sõjaväe hulgas algas nälg ja laostumine.

Prantsuse armee taganes M-st, lastes seejuures õhku Kremli ja mõned teised hooned. Okupatsiooni ajal põles maha või sai tugevasti kannatada üle $\frac{3}{4}$ M. hoonetest. Kuid mahapõletatud M. ehitati kiiresti üles: 1840. a. oli seal juba 350 000 elanikku.

Peterburi kõrval oli M. tähtsaks revo-

lutsioonilise liikumise keskuseks. Linnas asusid dekabristide organisatsioonid, pärastpoole aga teisedki revolutsioonilised ringid. Eriti kuulus oli A. Herzeni ja N. Ogajovi üliõpilaste revolutsiooniline ring.

M-ga olid XIX saj. seotud suurte luuletajate ja kirjanike A. S. Puškini, M. J. Lermontovi, A. S. Gribojedovi, N. V. Gogoli, V. G. Belinski, F. M. Dostojevski, A. N. Ostrovski, I. S. Turgenevi jt. nimed, siin tegutsesid paljud väljapaistvad teadlased, heliloojad, kunstnikud ja näitlejad.

XIX saj. lõpul kasvas M-s proletariaadi revolutsiooniline liikumine. Ikka sagedamini puhkesid streigid. 1870. a. streikis M-s 182, 1875. a. — 2868, 1879. a. — juba 6430 töölisl. 1894 loodi marksistlik sotsiaaldemokraatlik organisatsioon «Töölisliit». 1898 moodustati VSDTP Moskva komitee. M-ga on seotud paljud episoodid V. I. Lenini revolutsioonilise tegevuse algeriidist. Siin viis ta läbi kogu ettevalmistustöö esimese ülevenemaalise marksistliku ajalehe «Iskra» loomiseks.

Esimeses Vene kodanlik-demokraatlikus revolutsioonis (1905.—07. a.) etendasid M. töölised väljapaistvat osa. Revolutsiooni kõrgpunktiks oli relvastatud detsembriülestõus M-s 1905. a. 10 päeva pidasid tuhanded relvastatud töölised kangelaslikku võitlust isevalitsuse vastu. Ülestõus suruti karmilt maha.

Pärast proletarse revolutsiooni võitu 1917. a. Petrogradis kehtestas M. töörahas 25. okt. — 3. nov. relvastatud ülestõusu tulemusena ka siin nõukogude võimu.

1918. a. märtsis kolis M-sse Nõukogude valitsus eesotsas V. I. Leniniga ja M. sai maailma esimese sotsialistliku riigi pealinnaks.

M-s toimunud I Üleliidulisel Nõukogude Kongressil (30. det. 1922) kuulutati välja NSV Liidu loomine. Sotsialistliku ülesehitustöö aastail arenesid M-s tormiliselt tööstus, kultuur ja linnamajandus.

Suure Isamaasõja aastail (1941—45) asusid pealinnas Riiklik Kaitsekomitee ja Kõrgema Olemjuhataste peakorter, kes juhtisid lahinguoperatsioone fašistliku Saksamaa vägede vastu. Pealinn oli Nõukogude armee suuremaid arsenaale. 1941. a. sügisel ja 1941.—42. a. talvel sai Saksa armee M. all esimest korda tõsiselt lüüa.

6. sept. 1947, seoses linna 800. aastapäevaga, autasustati M-t Lenini ordeniga.

1965. a. mais anti M-le väljapaistvate teenete eest kodumaa ees, pealinna töötajate mehisuse ja massilise kangelaslikkuse eest võitluses saksa fašistlike vallutajatega ning nõukogude rahva poolt Suures Isamaasõjas 1941.—45. a. saavutatud võidu 20. aastapäeva tähistamiseks kangelaslinna austav nimetus koos Lenini ordeniga ja medaliga «Kuldtäht». 1967. a. nov-s autasustati M-t Oktoobrirevolutsiooni ordeniga.

M-s asuvad NSV Liidu kõrgeimad riigi- ja valitsusasutused (NSV Liidu ja Vene NFSV Ülemnõukogu Presiidium, NSV Liidu ja Vene NFSV Ministrite Nõukogu), kõrgeimad partei- (NLKP KK), ametiühingu- (ÜAÜKN), komsomoli- (ÜLKNU KK) jt. organid.

Linna valitsemine. Kohalikeks riigivõimuorganeiks on Moskva Linna Tõrahva Saadikute Nõukogu ja 29 rajooni tõrahva saadikute nõukogud. M. linna ja rajoonide tõrahva saadikute nõukogud valivad täitevkomiteed, mille koosseisu kuuluvad esimees, selle asetäitja, sekretär ja täitevkomitee liikmed. Linnanõukogu ja rajooninõukogude saadikute volituste tähtaeg on 2 aastat.

Linnanõukogu juhib oma peavalitsuste, valitsuste ja osakondade kaudu elamuehitust, tervishoidu, haridust, heakor-rastust, sotsiaalkindlustust, kommunaal-elukondlikku teenindamist jne.

Majandus. M. on NSV Liidu suurim tööstuskeskus. Nõukogude võimu aastail rekonstrueeriti vanad tehased ja ehitati sajad uued tööstusettevõtted,

sealhulgas palju hiigeltehaseid. Võr-reldes 1913. a. tasemega kasvas M. suurtööstuse kogutoodang 1966. a. juba 112-kordseks. See on tohtu kasv, kuna ka revolutsioonieelne M. oli tähtis tööstuskeskus (kergetööstuse üle-kaaluga).

Tähtsast osa M. tööstuse struktuuris etendab rasketööstus, peamiselt masinaehitus ja metallitöötlemine. Kui M. tööstuse kogutoodang kasvas 1940—66 5-kordseks, siis kasvas masinaehituse ja metallitöötlemise toodang samal perioodil 10-kordseks. Pealinna töös-tuse muutus kõigi liiduvabariikide üheks tähtsamaks varustajaks masina-te, tööpinkide ja instrumentidega. Maailmakuulsuse on saavutanud auto-, lennuki-, tööpingi- ja instrumendi-, elektrotehnika-, raske- ja täppisma-sina-, aparaadi-, keemia- jt. tehaste toodang. Hoogsalt arenesid kerge- ja toiduainete tööstuse mitmesugused harud, samuti ehitusmaterjalide (raud-betooni, telliste, mitmesuguste sünteetiliste materjalide) tootmine.

Tööpingitööstuse gigantideks on A. I. Jefremovi nim. tehas «Krasnõi Proletari» ja S. Ordžonikidze nim. tehas. Viimane üksi annab rohkem toodangut kui kogu revolutsioonieelse Venemaa tööpingitööstus. Masinatehaste hulgas on silmapaistev koht Lihhatšovi-nim. Autotehasel, mille toodang on tuntud mitte ainult NSV Liidus, vaid ka pal-judes välisriikides. On rajatud Leninliku Komsomoli nim. Väikeautode Tehas. Töötab mitu musta ja värvilise metal-lurgia ettevõtet. Musta metallurgia tehastest on suurim «Serp i Molot». Määratu suure hooga arenes energia-tööstus, ehitati uusi soojus- ja elektri-jaamu.

Keemiatööstust esindavad pealinnas kummi, kummitoodete ja mitmesuguste sünteetiliste ainete valmistamine, naf-tatöötlemine jm.

Töötavad suured elektrotehnika ette-võtted (S. M. Kirovi nim. tehas «Dü-namo», V. V. Kuibõševi nim. tehas «Elektrozavod», «Moskabel» jt.).

Üleliidulise tähtsusega on pealinna tekstiilivabrikud, mis lasevad välja suurel hulgal mitmesuguses sortimendis puuvillaseid, villaseid ja siidkangaid («Trjohgornaja Manufaktura», Esimene Sitsitrukkimisvabrik, «Krasnaja Roza» jt.), samuti kõrgekvaliteedilise toodanguga jalatsivabrikud — suured tootmiskoondised «Zarja» («Parižskaja Kommuna» jt. vabrikud), «Burevestnik», «Vostok» jt.

M-s asuvad suured toiduainete tööstuse ettevõtted: lihakombinaadid, auto- maatsed leivatehased, kondiitri- vabrikud («Krasnõi Oktjabr», «Rotfront», «Bolševik», «Udarnitsa»), õlle-, likööri- viina- jt. tehased.

Arenenud on ka polügraafiatööstus (suuremad trükikojad: A. A. Zdanovi nim. Esimene Näidistrukikoda, «Pravda» kombinat, Poliitilise Kirjanduse Kirjastuse trükikoda «Krasnõi Proletari» jt.).

M. on NSV Liidu tähtsaim transpordikeskus. Siia koondub 11 raudteeharu, mida linna piires ühendab vana ringraudtee. Uus (välimine, üherööpmeline) ringraudtee ehitati Suure Isamaasõja aastail. Raudteemagistraalid ühendavad pealinna kõigi NSV Liidu osadega.

M. raudteesõlme kuulub 9 reisijate- vaksalit, kümneid sorteerimis- ja kaubajaamu. Kõik pealinnast lähtuvad radiaalsed raudteed on elektrifitseeritud.

Tohutu tähtsusega on M-le linnalähised raudteed, mida kasutab iga päev üle miljoni reisija. M. raudteesõlme kaubavedudele on iseloomulik sisseveo suurekaaluline domineerimine väljaveo üle.

M. on suurim autoteede sõlm, kust lähtub 16 maanteed. Tähtsamad autoteed: M.—Minsk, M.—Simferopol, M.—Gorki, M.—Leningrad jt. Umber M. on rajatud 110 km pikkune ringauto- tee, mis ühendab tähtsaid radiaalseid autoteid.

M.—Volga kanali avamisega (1937) kasvas järsult M. jõesadama tähtsus

(hiljem nimetati kanal Moskva-nimeli- seks). Volga—Doni kanali valmimisega (1952. a.) ja otseühenduse avamisega Aasovi ja Mustale merele muutus M. 5 mere sadamaks. Volga vesi tõstis tunduvalt veetaset M. jões ja isegi selle lisajõgedes. Moskva-nim. kanal lühendas tunduvalt veeteed M-st Põhja-, Loode- ja Kirderajooni linna- desse (Leningradi näiteks 1100 km võrra).

M-s on 3 jõesadamat (Põhja-, Lääne- ja Lõunasadam) ja 2 jõe vaksalit.

M. on suurim lennuliikluse keskus NSV Liidus ja üks suuremaid Euroo- pas. Siin on 4 suurt lennujaama (Vnu- kovo, Seremetjevo, Bõkovo ja Domo- dedovo; viimane avati 1965). Erakord- selt suur on lennutranspordi tähtsus ühenduse pidamisel riigi kauge- te piirkondadega.

M. on NSV Liidu suurim kaubandus- jaotuskeskus. 1966. a. lõpul oli siin 10 327 jaekaubandusettevõtet. Linnas on 68 kaubamaja, sealhulgas määratu suur «kaubanduslinn» GUM (Riiklik Universaalkauplus), Keskkaubamaja (TsUM), esimene uusimatest kauban- dusettevõttest — kaubamaja «Mosk- va» jt. Suur hulk kauplusi paikneb Sadovaja ringtänava- ja vabrikkoõki, 2412 kohvikut, puhvetit ja einelauda.

M. on Nõukogude Liidu suurim rahan- duskeskus. Siin asub NSV Liidu Riigi- pank (krediteerib rahvamajandust, teostab emissiooni ja kassaoperatsioo- ne), NSV Liidu Ehituspank (üleliidu- line kapitaal mahutuste finantseerimise

pank) ja Väliskaubanduspank. M-s on ka riikliku kindlustuse keskasutus. Tööliste arvu poolest paistab M-s eriti silma masina- ja metallitööstus (1966. a. — 51% tööstustöötajate üldarvust), järgnevad tekstiili- (8%), õmblus- (8%), toiduainete (6%), ehitusmaterjalide (4%) ja jalatsitööstus (3%). (Revolutsioonieelses M-s langes kõige suurem tööliste arv tekstiilitööstusele.) Suur osa inimesi töötab hiigellinna elanikkonna teenindamisel: linnaehituses, transpordis ja kaubanduses, haridus- ja tervishoiusüsteemis, sides. Mitte ühelgi linnal maailmas pole nii suurt ehitajate armeed kui M-l.

Plaanistus ja arhitektuur. M. on määratu suur heakorrastatud linn mitmekorruseliste majade, avarate haljastatud tänavate ja väljakute, graniidist kaldapealsete ja sildade, laialdaste pargimassiivide ja varjukate puisteedega.

Pealinna laialdaselt hargnenud tänavatevõrgu aluse moodustavad ühelt poolt radiaalsed magistraalid, mis kujunesid Kremlist teistesse linnadesse viivate teede kohale, teiselt poolt aga nendega ristuvad ringmagistraalid, mis tekkisid endistele kindlustusteliinidele. Läbi linna voolavate jõgede kohati kõrged kaldad muudavad relieefi maaliliseks. Iidse Kremli suurepärase ansambel oma sihvakate tornide ja kõrge kellatorniga, samuti kõrghooned lisavad omapära M. välisilmele.

M. Kremli on suurim arhitektuuriline mälestusmärk. 19 torniga Kremli müür ümbritseb iidseid peakirikuid (XV—XVI saj.), vanaaegseid losse (XVII saj.) ja suurepäraseid paleisid. Kirikutest on suurim 5 kuldkupliga kroonitud Uspenski peakirik, mille ehitasid 1475—79 Aristoteles Fioravanti juhtimisel vene meistrid. Tähelepanu väärib ka Blagoveštšenski (1484—89) ja Arhangelski peakirik (1505—09). Kremli territooriumil asub kaheksanurkne Ivan Veliki kellatorn — revo-

lutsioonieelse M. kõrgeim hoone. Viiele Kremli tornile (Borovitski, Vodovzvodnoi, Nikolski, Troitski ja Spasski) on üles seatud rubiintähed.

XVI saj. loodi ka niisugused vene rahvusliku arhitektuuri aarded nagu telkakatusega Voznessenski kirik end. Kolomenskoje külas ja Vassili Blažennõi kirik (Pokrovski peakirik) Punasel väljakul. Viimane ehitati Kaasani ja Astrahani khaaniriikide alistamise mälestuseks. XVII saj. mälestusmärkide hulka kuuluvad djakk Averi Kirillovi kivimaja (Averkijevõ palatõ) Bersenevi kaldapealsel, kirik Putinkis (Tšehhovi tänaval), Krutitski värvamaja (Krutitski teremok) Krestjanskaja Zastava lähedal jt.

XVIII saj. II poolel püstitati linnas rida imeilusaid hooneid. Elegantsi ja proportsionaalsuse poolest paistab nende hulgast välja V. I. Baženovi ehitatud end. Paškovi maja (nüüd Lenini-nim. raamatukogu vana hoone). Andekas arhitekt M. F. Kazakov ehitas Ohhotnoi Rjadile harmoonilise hoone (praegu Nõukogude Maja) maailma ühe ilusaima sammassaaliga, Petrovski palee (praegu N. J. Žukovski nim. Lennuväeinseneride Akadeemia hoone); Senatihooone (praegu NSV Liidu Valitsuse hoone) Kremli territooriumil jt.

Vene arhitektuuri suurepäraseks mälestiseks on endine Seremetevi vaestemaja (nüüd Sklifossovski-nim. Kiirabi Instituut), mille ehitasid 1794—1803 krahv Seremetevi pärisorjadest arhitektid J. Nazarov jt. Peterburi arhitekti G. Quarenghi osavõtul. Pärast 1812. a. tulekahju algasid linnas laialdased ehitustööd. Loodi Punase ja Teatri väljaku ansamblid, ümber end. Beïõ Gorodi rajati bulvarite rõngas (Bulvarnoje Koltso), ehitati ühiskondlikke hooneid (sealhulgas Suure Teatri hoone).

XIX saj. II poolel — XX saj. algul ümbritsesid linna stiihiliselt kasvanud tööstusrajoonid; püstitati palju üürimaju; kerkisid raudteevaksalite, kaubandus- ja tööstusfirmade, kindlustus-

seltside, pankade jt. hooned. Teravnes kontrast ühelt poolt ärikeskuse ja arisokraatlike linnaosade, teiselt poolt mugavusteta maju täisehitatud prolettaarsete agulite vahel. Revolutsiooni-eelset M-t iseloomustasid madalad hooned, mis olid kas täiesti puidust või puidust ülaosaga.

M. rekonstrueerimine uute linnaehituse printsiipide alusel hoogustus pärast nõukogude võimu kehtestamist. Töötajatele soodsate korteriolude loomiseks ja heakorrastamata agulite likvideerimiseks ehitati 1920. a-il suured majadekompleksid — «töölislinnakesed» Ussatševka, Danguerovka, Dubrovka, Malõje Kotški, Trjohgorka jt. rajoonides. Rajati laiad tänavad mitmekorruseliste mugavate elumajadega, loodi lasteaastuste, haiglate, klubide ja kultuurimajade võrk.

1924.—30. a. ehitati punasest graniidist ja mustast labradoriidist V. I. Lenini mausoleum (arhitekt A. V. Ššussevi projekti järgi). 1930. a-il rekonstrueeriti ja laiendati Ohhotnõi Rjad. Madalate poodide asemele kerkis mitmekorruseline hotell «Moskva» (arhitekt A. V. Ššussev jt.) ja NSV Liidu Ministrite Nõukogu hoone (arh. A. J. Langman), laienes Maneeži väljak. Keskne magistraal — Gorki tänav koos naabruses olevate Puškini, Nõukogude ja Majakovski väljakutega vabanes väärtuseta ehitustest. Tänav muutus peaaegu kolm korda laiemaks ja hoonestati uute mitmekorruseliste majadega.

1935. a. vastuvõetud M. rekonstrueerimise generaalplaan, mille aluseks oli juba väljakujunenud radiaalringikujuline põhiplaan, algas linnas hiiglaslik ehitustöö. Sellest võtsid osa tuntud nõukogude arhitektid V. A. Vesnin, A. V. Vlassov, V. G. Gelfreihh, A. G. Mordvinov, L. V. Rudnev, V. A. Ššuko, A. V. Ššussev jt. 1926—41 püstitati pealinnas tuhandeid uusi hooned (6,6 milj. m² elamispiinda). Heakorrastamata agulitänavate asemele tekkisid ilusad laiad magistraal-

lid (Kutuzovi, Lenini, Rahu jt. prospektid). M. keskosa võotas lai Sado- vaja ringtänav (Sadovoje Koltso).

M. rekonstrueerimise tähtsaim etapp saabus pärast Suure Isamaasõja lõppu. Tekkisid uued, kümnetele ja sadadele tuhandetele elanikele määratud kompleksse hoonestusega elamurajoonid (Peštšanõje Ulitsõ, Edelarajoon, Novõje Tšerjomuški ja Zjuzino, Volhonka-ZIL ja Nagatino, Fili-Mazilovo, Horošev-Mnevnik, Himki-Hovrino, Novõje Kuzminki, Izmailovo jt.). Paljud neist ei jää mõõtmeilt maha omaette linnadest.

Ehitati kõrghooneid (sealhulgas Välisministeeriumi hoone Smolenski väljakul, suurejooneline teaduspalee — M. ülikool jt.). M. jõe kaldale püstitati suur spordiehitiste kompleks — V. I. Lenini nim. Keskstaadion, kuhu kuuluvad suur ja väike spordiväljak, ujula, spordipalee, lastestaadion jt.

Ehitati ka tohtu Pioneeride ja Kooliõpilaste Palee (M. edelaosas), pealinnas suurim kino «Rossija» (Puškini väljakul), suur mugav vöörastemaja «Junost», suurepärane kaubamaja «Moskva» (Lenini prospektil) jt. 1961. a. sulas harmooniliselt Kremli iidsele ansamblisse lumivalgest marmorist ja klaasist range ning ühtlasi kerge Kongresside Palee (arhitektide kollektiiv eesotsas M. V. Possohhiniga).

Sõjajärgsetel aastatel püstitati linnas hulk mälestussambaid: 1951. a. M. Gorkile (skulptorid I. D. Sadr, V. I. Muhhina jt.), 1954. a. — Juri Dolgorukile (skulptor S. M. Orlov jt.) ja P. I. Tšaikovskile (skulptor V. I. Muhhina jt.), 1958. a. — F. E. Dzeržinskile (skulptor J. V. Vutšetiš), 1959. a. — A. S. Gribojedovile (skulptor A. A. Manuilov, arhitekt A. A. Zavarzin), 1961. a. — Karl Marxile (skulptor L. J. Kerbel) jt. 1964. a. püstitati Rahvamajanduse Saavutuste Näituse peasissekäigu ette 90 m kõrgune obelisk esimese Maa tehiskaaslase väljasaatmise auks (arhitektid M. O. Barštš ja A. N.

Moskva. Punane väljak.

Koltšin, skulptor A. P. Faidõš-Krandijevski).

Pealinnas on palju kultuuri- ja puhkeparke. Tähtsaimad neist on M. Gorki nim. kultuuri- ja puhkepark, Sokolniki (600 ha), Izmailovo (1180 ha), Ostanokino jt. pargid.

Kommunaalmajandus. Juba esimestel aastatel pärast Oktoobrirevolutsiooni hakati M. kommunaalmajandust ümber korraldama, s. t. tegelikult uena rajama. M. muutus riigi kõige heakorstatumaks linnaks. 1967. a. alguses oli 100% pealinna elamispiinast varustatud elektrivalgustuse, 97% — veevärgi ja kanalisatsiooni, 93% — kesk- või kaugkütte ja 98% — gaasiga.

Nõukogude võimu aastail kasvas tunduvalt pumbajaamade võimsus (läks käiku Možaiski hüdroosõlm, ehitati valmis Lääne-pumbajaama esimene järk jt.). 1965. a. alguseks kasvas vee andmine linnale sõjaeelse 1940. a-ga võrreldes 3-kordseks. M. asus veega varustatuse poolest maailma pealinnade esirinda.

1966. a-ks kasvas gasifitseeritud korterite arv võrreldes 1917. a-ga enam kui 115-kordseks (võrreldes 1940. a-ga 22-kordseks).

Iga aastaga suureneb linnas haljasalade pindala. 1966. a. lõpul oli M-s 14 032 ha üldkasutatavaid haljasalaid (1958. a. — 4600 ha).

Põhjalikult rekonstrueeriti linnatranspord. Loodi autobussi-, trollibussi- ja taksomajandid. Reisijateveos on suurima tähtsusega metroo, mille esimesed liinid rajati 1935. a. Metroo arvele langes 1966. a. 33% kogu linnasisest reisijateveost. Metrooliinide pikkus oli 1967. a. 129 km, metroojaamade arv — 82. 1965. a. läks käiku metrooliin Sokolniki—Preobraženskaja väljak, 1966. a. — Ždanovi radiaalliin (Taganskaja jaamast Võhhiinoni).

Hoogsalt areneb elamuehitus. Ainuüksi 1967. a. anti käiku 5,3 milj. m² elamispiinda, uude korterisse kolis 400 000 moskvalast (kaasa arvatud perekonnaliikmed). Kuue aasta jooksul (1961—66) ehitati elamuid kasuliku piinaga 30,2 milj. m², mis ületab kogu vastava pinna sõjaeelses M-s (1940. a.).

Õppeasutused. Tähtsat osa NSV Liidu kultuurielus etendavad M. teaduslikud asutused, kõrgemad koolid, raamatukogud, muuseumid jt. kultuurhariduslikud asutused. M. on riigi suurim kultuurikeskus. 1966/67. õppeaastal oli siin 980 üldhariduslikku kooli (ilma töölisnoorte koolideta), milles õppis 787 000 õpilast ja töötas 37 000 õpetajat. Peale selle oli töölisnoorte koolides 156 900 õpilast.

Suure ulatusega on kutseharidus. 1966/67. õ.-a. oli 136 kesk-eriõppeasutuses 250 600 õpilast (koos kaugõppijatega). Linna kesk-eriõppeasutustes õppijate arv kasvas revolutsioonieelsega võrreldes 42-kordseks. Üle poole kesk-eriõppeasutustest laseb välja tööstusja ehitusala spetsialiste.

M.- 76 kõrgemas õppeasutuses õpib 603 900 üliõpilast — see võrdub suure linna elanikkonnaga. Neist õpib 180 700 päevastes teaduskondades, 117 400 — õhtustes teaduskondades ja 305 800 — kaugõppes (1966/67. õppeaastal).

Tähtsaim kõrgem õppeasutus on M. V. Lomonossovi nim. M. Riiklik Ülikool — vanim vene ülikool. 1966/67. õppeaasta algul oli MRÜ-s 14 teaduskonda 30 445 üliõpilasega (koos kaugõppe ja õhtuste teaduskondadega). Nõukogude võimu aastail ehitati MRÜ loodusteaduskondade jaoks Lenini mägedel uued võimsad korpused, sealhulgas 34-korruseline peahoone. MRÜ-s õpivad peaaegu kõigi Nõukogudemaa rahvaste esindajad ja üliõpilased paljudest välisriikidest.

Laialt tuntud on ka N. E. Baumani nim. Kõrgem Tehnikakool, Energeetika Instituut, K. A. Timirjazevi nim. Põllumajanduse Akadeemia, P. I. Tšaikovski nim. Riiklik Konservatoorium, V. I. Lenini nim. Pedagoogiline Instituut, S. Ordžonikidze nim. Lennundusinstituut, I. M. Setšenovi nim. M. Esimene Meditsiiniinstituut, V. V. Kuibõševi nim. Ehitusinseneride Instituut, M. Thorezi nim. M. Esimene Võõrkeelte Pedagoogiline Instituut, G. V. Plehhanovi nim. Rahvamajanduse Instituut, Polügraafia Instituut jpt. Üks M. nooremaid kõrgemaid õppeasutusi on P. Lumumba nim. Rahvaste Sõpruse Ülikool (1960. a.), milles õpib peamiselt Aasia, Aafrika ja Ladin-Ameerika maade noorsugu.

Kultuurhariduslikud asutused. Pealinnas on 26 teatrit 32 700 kohaga (1966. a. lõpul). Miljonid vaatajad külastavad iga aasta M. teatreid. Üleliidulise ja ülemaailmse kuulsusega on Riiklik Akadeemiline Suur Teater, Riiklik Akadeemiline Väike Teater, M. Gorki nim. Akadeemiline Kunstiteater, K. S. Stanislavski ja V. I. Nemirovitš-Dantšenko nim. Akadeemiline Muusikateater, Jevgeni Vahtangovi nim. Riiklik Akadeemiline Teater, Nõukogude Armeeskeskteater, Operiteater jt. Kindlate truppidega alaliselt töötavate teatrite arvu poolest on M. maailma linnade hulgas esikohal. Valdavad enamik pealinna teatreid on koonduvad kesklinna.

1967. a. alguses ulatus kinoseadmete

üldarv pealinnas 848-ni, sealhulgas oli alaliselt töötavaid kinosid ja nende filiaale 232, suvekinosid 17. Statsionaarsetes kinodes oli kokku 278 800 kohta. 225 kinoseadet on klubides ja kultuurimajades.

M-s on 58 muuseumi ja alalist näitust (1. jaan. 1967). Laialt on tuntud V. I. Lenini Keskmuseum, NSV Liidu Riiklik Revolutsioonimuseum, Polütehniline Muuseum, Riiklik. Ajaloomuseum, Kremli muuseumid, Tretjakovi galerii, A. S. Puškini nim. Kujutava Kunsti Muuseum (kokku on pealinnas 15 kunstimuseumi), NSV Liidu Relvastatud Jõudude Keskmuseum ja panoraammuseum «Borodino lahing». Haruldane populaarsus on Rahvamajanduse Saavutuste Näitusel, mida külastab miljoneid ekskursante ja üksikkülastajaid. M. muuseumide hulgas on 13 memoriaalmuseumi — maja ja korterit, kus on elanud Venemaa ja NSV Liidu väljapaistvad inimesed.

1966. a. lõpul oli M-s 1108 rahvaramatukogu 30,2 milj. raamatu ja ajakirjaga. Tähelepanvaid kohti on V. I. Lenini nim. NSV Liidu Riiklikul Raamatukogul — riigi suurimal raamatuhoidlale (1967. a. alguses enam kui 24 milj. säilitusüksusega, mis on 24 korda rohkem kui enne Oktoobrirevolutsiooni). Raamatukogus on üle 20 hästisisustatud lugemissaali. Laialt on tuntud ka NSV Liidu Riiklik Avalik Teaduslik Tehniline Raamatukogu, V. P. Volgini nim. NSV Liidu TA Ühiskonnateaduste Pearaamatukogu (6,4 milj. säilitusüksusega), A. M. Gorki nim. MRÜ Teaduslik Raamatukogu (5,8 milj. säilitusüksusega), Riiklik Avalik Ajaloo-raamatukogu (2,5 milj. säilitusüksusega) jt.

Teaduslikud asutused. M-sse on koonduvad tähtsad teaduslikud asutused: NSV Liidu Teaduste Akadeemia oma arvukate instituutidega ja erialased akadeemiad (V. I. Lenini nim. Üleliiduline Põllumajandusteaduse Akadeemia, NSV Liidu Meditsiini Akadeemia,

NSV Liidu Pedagoogika Akadeemia jt.).

1964. a. alguses oli M-s 693 teadusliku asutust (kaasa arvatud 412 teadusliku uurimise instituuti, nende filiiaali ja osakonda ning 117 teadusliku uurimise laboratooriumi) 118 400 teadusliku töötajaga. M. on üleliiduline teadusliku kaadri sepikoda. 1966. a. lõpul oli pealinna kõrgemates koolides ja teaduslikes asutustes 29 557 aspiranti. Vähe on riigis kõrgemaid õppeasutusi, kus ei õpetaks M. koolide kasvandikud; sama raske on leida suuremat teaduslikku asutust ilma M-s stažeerinud teadlasteta.

Tervishoid. Nõukogude võimu aastail on M. tervishoiusüsteem tublisti arenenud.

Võrreldes sõjaeelse 1940. a-ga kasvas kohtade arv raviasutustes 1966. a-ks enam kui 2-kordselt, arstide arv — 2,6-kordselt. 1966. a. lõpul oli M-s 280 raviasutust 81 700 kohaga, 47 700 arsti (hambaarste arvestamata) ja 92 900 kesk-meditšiinipersonali hulka kuuluvat isikut. Arstide kaadrit valmistavad ette eelkõige M. meditsiiniinstituudid.

Paljude haigustega võitlevad edukalt M. teadusliku uurimise instituutide ja kliinikute teadlased ja praktikud: Tuberkuloosinstituudi, N. N. Burdenko nim. Neurokirurgia Instituudi, Eksperimentaalse ja Kliinilise Onkoloogia Instituudi, I. I. Metšnikovi nim. Vaktiini- ja Seerumiinstituudi jt. töötajad.

Ajakirjandus, raadio, televisioon. Linnas asuvad riigi tähtsaimad kirjastused, suurimate ajalehtede ja ajakirjade toimetused. Raamatute ja ajakirjade tiraaž ulatub sadadesse miljonitesse eksemplaridesse. M-s on poliitilise ja ilukirjanduse kirjastused, «Mösl», «Ekonomika», «Nauka», «Sovetskaja Entsiklopedia», «Iskusstvo», «Molodaja Gvardija» ja rida teisi kirjastusi. Suurt tööd nii Nõukogude Liidus kui ka välismaal teeb ajakirjandusagentuur «Novosti» (APN), mis organisee-

riiti 1961. a. M-s asub NSV Liidu Telegraafiagentuur (TASS) — NSV Liidu keskne informatsiooniorgan.

1966. a. ilmus M-s 31 ajalehte ühe-kordse tiraažiga 52 milj. eksemplari. Ilmuvad päevalehed «Pravda» (NLKP KK häälekandja, tiraaž 1967. a. 7,4 milj. eks.), «Izvestija» (NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi häälekandja, tiraaž 8,0 milj. eks.), «Trud» (Üleliidulise Ametiühingute Kesknõukogu häälekandja) ja «Komsomolskaja Pravda», nädalaleht «Literaturnaja Gazeta» jt.

M. on riigi suurim raadio- ja televisioonikeskus. Pealinna raadiojaamad annavad iga päev saateid mitmel programmil. On olemas ka televisiooniteater. Ostankinosse on ehitatud üleliiduline televisioonikeskus (533 m kõrguse televisioonimastiga), mis annab saateid mitmel programmil, sealhulgas ka värvilisi.

OSLO

— Norra Kuningriigi pealinn — asub maa kaguosas Oslo fjordi tipus. Fjordil on suur hulk väiksemaid lahtesid. Linn hõlmab 453,4 km² (0,14% riigi territooriumist). O. pindala suurenes pärast seda, kui 1948. a. jaan-s ühendati linnaga Akeri kommuun (436 km²), mis varem kuulus Akershusi fylke (maakonna) koosseisu. Linn moodustab omaette administratiivüksuse, mis võrdub fylkega. O. elanike arvu kasv: 1661. a. — 2500, 1900. a. — 227 700, 1930. a. — 253 100, 1950. a. — 434 000, 1960. a. — 475 600. 1. jaan. 1968 elas O-s 484 000 in. (13% riigi rahvastikust).

Linna ajaloo. O. on maailma vanimaid linnu. 1048. a. paiku käskis kuningas Harald Hårdråde (Harald III Julm) «ehitada kaubalinn, mida võiks kasutada kaitseks ja sõjakäikudeks taanlaste vastu». Aastat 1048 loetakse O. asutamisaastaks. Linna nimi, nagu arvavad mõned

norra ajaloolased ja keeleteadlased, tähendas vananorra keeles «jumalik salu» (*ás* — «jumal», *lu* — «salu»). Teise versiooni järgi tuleneb O. (norra häälduses «uslu») nimi kahest sõnast: os — «suue» ja Lu — väike jõgi, mille suudmesse linn esialgu ehitati.

Juba XI saj. muutus linn tänu soodsa geograafilisele asendile (aasta läbi jäävabasse O. fjordi voolavate jõgede ääres, Euroopa mandri põhiosa läheduses) majanduslikuks ja hiljem ka poliitiliseks keskuseks. XIII—XIV saj. sai O. algul piiskopi, hiljem ka kuninga residentsiks, Norra pealinnaks ning administratiivseks keskuseks. Kuid XV—XVI saj. elas linn üle languse. Saksa Hansa kaupmehed õonestasid linna arengu majanduslikku alust — kaubandust. Linn lakas olemast ka poliitiliseks keskuseks, kuna Norra kaotas oma rahvusliku sõltumatuse, sõlmides liidu Taaniga.

Sageli kannatas O. tulekahjude läbi, mis hävitasid kogu linna. Pärast ühte sellist tulekahju 1624. a. aug-s käskis Taani kuningas Christian (Kristian) IV O. elanikke ümber asuda Bjorvika lahe idarannalt läänerannale ja ehitada sinna, Akershusi kindlusest kirdesse, uue linna. Kuninga auks nimetati see Kristianiaks. Niisugust nime kandis O. kolm sajandit. [1924. a. otsustas Norra parlament (Storting) seoses liikumisega taani mõju jäänuste kõrvaldamiseks nimetada Kristiania alates 1. jaan. 1925 ümber O-ks.] Pärast liidu katkestamist Taaniga ja Norra põhiseaduse vastuvõtmist sai O. 1814 uuesti Norra pealinnaks.

1860. a-il asutati O-s esimesed töölisklassi poliitilised ühingud ja XIX saj. lõpul sotsiaaldemokraatlik Norra Töölispartei.

Ajal, mil Nõukogude Venemaal möllas kodusõda ja välismaine sõjaline interventsioon, võtsid O. elanikud aktiivselt osa liikumisest «Käed eemale Nõukogude Venemaast!». 1923. a. nov-s loodi O-s Norra Kommunistlik Partei.

Oslo.

Pärast hitlerliku Saksamaa kallale tungi Norrale 1940. a. apr-s oli O. esimesi linnu, mis okupeeriti hitlerlaste poolt. Okupatsiooniaastail oli ta norra rahva vastupanuliikumise keskuseks. 1941. a. sept-s korraldati O-s streik, millest võttis osa 40 000 suuremate vabrikute ja tehaste töolist. Linna patrioodid panid toime rea suuri diversioonakte. 1945. a. mais kapituleerusid fašistlikud väed Akershusi kindluses.

Aktiivset tegevust avaldavad O-s Norra rahupooldajad, kes organiseerivad protestidemonstratsioone NATO agressiivsete plaanide ja imperialistlike riikide teiste aktsioonide vastu.

O-s asuvad Norra kuninga residents, parlament (Storting) ja valitsus. Pealinna on koondunud kõigi poliitiliste parteide ja Norra ametiühingute koondive juhtivad organid.

Majandus. O. annab 20% Norra tööstustoodangust. 1962. a. lõpuks töötas kõigis linna majandusharudes u. 280 000 inimest ehk 23—25% kogu riigi töötajast. Tööstuses ja ehituses oli

rakendatud 88 000 inimest. O-s on u. 4000 tööstusettevõtet, neist 13 enam kui 500 töötajaga. Kõige enam on arenenud masinaehitus, metalli-, elektrotehnik-, tekstiili-, õmblus-, toidu- ja maitseainete, puidu-, polügraafia-, laki- värvi- ja kummitööstus. O-s on u. 20 ettevõtet, mille kapital kuulub kas täielikult või suuremalt osalt välismaa monopolidele. Näiteks on nafta ning kütte- ja määrdeainete hankimise, töötlemise ja turustamise peaaegu 100%-liselt monopoliseerinud Ameerika naftakompaniid.

O. on suur sadam ja transpordisõlm. 1963. a. toimus siitkaudu 45% Norra impordist ja 16% ekspordist. Sadama-kaide kogupikkus on ligi 13 km.

Raudteed ja lennuliinid ühendavad O-t kõigi suuremate linnadega Norras ja välismaaga. O. peamine tsiviillennujaam Fornebu võtab vastu kõige suuremaid reisilennukeid. Iga aasta läbib seda ligikaudu miljon reisijat ja üle 8000 t veoseid.

Plaanistus ja arhitektuur. Linna territoorium kujutab endast tohtu suurt poolringi, mille O. fjordi suubuv Akerselva jõgi jagab väiksemaks ida- osaks ja suuremaks lääneosaks.

Kesklinnas on tänavad planeeritud korrapäraselt ja hooned ehitatud kaasaegses stiilis. Siin paiknevad valitsusasutused, pankade, Norra ja välismaa tööstuskompaniide ja -firmade juhatused, suured kaubamajad, teatrid ja kultuurhariduslikud asutused. Peatänav Karl Johans gate läbib kesklinna loodes kagusse, kuningalossist Idavaksalini. Siin elavad peamiselt ametnikud, intelligents ja kodan- lused.

O. idaosas on koondunud tööstusette- võttes. Siin elavad töölised, käsitöölised ja väiketeenistujad. Elamistingi- mused on neis linnaosades tunduvalt halvemad, tehaste suits reostab õhku ning rahvastiku kuhjumus on suurem kui linna lääne- ja loodeosas.

Huvitavad on arhitektuurimälestised, samuti kaasaegsed hooned, mis on

ehitatud norra arhitektuuri rahvus- likke traditsioone arvestades. Akers- husi loss ja kindlus on püstitatud Akersneseti neemele, mis eraldab Bjør- vika ja Pipervika lahte. Esimesed tea- ted pärinevad 1308. a-st. Kindlus on läbi teinud mitu piiramist, sealhulgas ka Rootsi kuninga Karl XII vägede 6-nädalase piiramise 1716. a. XIX saj. alguses ei olnud kindlusel enam sõja- list tähtsust. 1905. a-st alates teostati siin algul arhitekt H. Sinding-Larseni, hiljem A. Arnebergi juhtimisel suured restaureerimistööd, mis lõppesid 1963. a. Fašistliku okupatsiooni ajal muudeti loss poliitiliste vahialuste vanglaks. Hitlerlaste poolt mahalastud patriooti- dele on lossis püstitatud mälestus- märk.

Kuningaloss on arhitekt H. D. Lins- towi projekti järgi 1825—48 klassit- sistlikus stiilis ehitatud hoone. Loss asub linna loodeosas keset suurt parki. Siin on kuninga ja tema pere- konna residents.

Kuningalossi juurest algab tänav — Karl Johans gate — mille ääres asub Norra Stortingi (parlamendi) hoone (ehit. 1861—66 arhitekt E. V. Langlet' projekti järgi). Stortingi kaasaegses stiilis tiibhoone ehitati 1956, arhitekt oli N. Holter.

Omapärane on Pipervika lahe ääres asuva linna raekoja arhitektuur (arhi- tektid A. Arneberg ja M. Poulsson). Hoone nurgakivi pandi 1931, ehitus- tööd algasid 1933. Vaatamata fašistide keelule jätkusid need osaliselt ka oku- patsiooniperioodil. 15. mail 1950 toi- mus raekoja ametlik avamine. Sise- mistest viimistlustöödest võttis osa ligi 30 norra skulptorit ja maali- kunstnikku. Paljud seinu kaunistavad maalid on kunstiteoste originaalid.

Linna lääneosas paikneb Frogner- parken (32 ha), kuhu on püstitatud üle 150 kuulsa norra kujuri Gustav Vige- landi skulptuuri. Park rajati autori enda jooniste järgi tema vahetel osa- võtul.

O-s on palju mälestusmärke. Norra ja

maailmakirjanduse klassikuile H. Ibse-nile ja B. Bjørnsonile on püstitatud mälestussambad Rahvusteatri sisse-käigu juurde (1899. a., kujur S. Sin-ding), luuletajale ja ühiskonnategela-sele H. Wergelandile Studenterlundeni parki. Huvi pakuvad O. rajaja kunin-gas Harald Hårdråde mälestussam-mas (kujur L. Unte), allegooriline mälestusmärk suurele norra matemaat-ikule N. H. Abelile (kujur G. Vigel-land) jt. O-s on püstitatud mälestus-sammas II maailmasõja ajal Norras hukkunud Nõukogude sõdureile. Sam-bal on pealkiri: «Norra tänab teid».

Kommunaalmajandus. Pärast sõja lõppu on O-s ehitatud üle 60 000 kor-teri. Linna ümbrusse on tekkinud mitu satelliit-asulat. 1. jaan. 1962 oli O. elamufondis 168 900 korterit, millest rohkem kui 50 000-l puudusid need või teised mugavused ja rohkem kui 2000 olid ilma veevärgita. Linnatranspordis on kasutusel trammid, autobussid (linnalähiseks liikluseks) ja metroo. Viimane ehitati 1928. a. Ainult 2 ja-a ma on mitte sügaval maa all, kõik ülejäänud maa peal. Metrooliinide pikkus on 80 km. 1. jaan. 1964 oli O-s 71 000 registreeritud eraautot.

Tervishoid. 1960. a. oli O-s 1167 arsti, s. o. $\frac{1}{3}$ Norra arstidest, ja 468 hamba-arsti. O-s ja ümbruskonnas on rida kaasaegseid haiglaid. Riiklike haiglate kõrval on erahaiglaid, Punase Risti, mitmesuguste usu- ja heategevusorga-nisatsioonide omi. 17 riiklikus haiglas on 5500 voodikohta. Ullevåli haigla O. eeslinnas (2075 voodikohta) on suu-rim mitte ainult Norras, vaid kogu Põhja-Euroopas.

Õppeasutused. 1962. a. oli O-s 60 esi-mese astme (seitsmeklassilist) kooli, 27 gümnaasiumi ja kombineeritud kooli, kus õppis üle 60 000 õpilase. Kohustuslik on 7-klassiline hari-dus.

Siin asub riigi suurim ülikool (asut. 1811). 1963. a. õppis seal 8800 üliõpi-last ja töötas 736 õppejõudu. Kõrge-mas veterinaarkoolis õppis 160, kõrge-

mas pedagoogilises koolis 700 üliõpi-last.

Teaduslikud ja kultuurhariduslikud asutused. O-sse on koondunud riigi suurimad teadusliku uurimise asutu-sed. Ainuüksi ülikooli matemaatika-loodusteaduskonna koosseisus on 15 teadusliku uurimise instituuti, 2 labo-ratooriumi ja botaanikaead (teadus-kond loodi 1960. a.). O-s on Norra Polaarinstituut, Vaalapüügi Teadusliku Uurimise Instituut, Norra Tööstus-probleemide Uurimise Ühing, Raud-teede ja Maanteede Laboratoorium jne. Põhilised teadusliku uurimise institu-udid asetsevad hiljuti ehitatud kaasaeg-ses hoones, mis on asukoha järgi saa-nud nimeks Blindern.

1857 rajati Norra Teaduste Akadeemia, millel on 219 Norra ja 183 välismaist tegevliiget.

O-s Bygdøy poolsaarel asub Norra Rahvamuuseum. Lahtise taeva all on eksponeeritud üle 150 puitehitist, mis on kohale toodud mitmesugustest paik-kadest. Muuseumi ruumides peegeldab rikkalik ekspositsioon norra rahva elu ja kultuuri XVIII—XIX saj. Viikingi-laevade muuseumis võib näha kolme väljakaevamistel leitud IX—X saj. laeva. Samas on välja pandud unikaal-seid esemeid norra muinasajast. On loodud polaarlaeva «Fram» muu-seum. «Framil» tegi Fr. Nansen 1893—96 ekspeditsiooni Arktikasse ja R. Amundsen 1910—12 Antarkti-kasse.

«Kon-Tiki» muuseumis asub parv, mil-lel norra etnograaf Th. Heyerdahl üle-tas 1947 Vaikse ookeani. Bygdøyl asu-vad ka Norra Tehnikamuuseum ja Norra Meremuuseum. Linnas on R. Amundseni Maja, Fr. Nanseni Maja, kujur G. Vigelandi muuseum, linna-muuseum, kunstnik E. Munchi muu-seum, ajaloomuuseum, loodusmuu-seum, Rahvusgalerii ja tarbekunsti-muuseum. Suusahüppemäe juures Hol-menkollenis asub maailma esimene suusamuuseum, kus võib jälgida suus-

kade arengulugu mitme sajandi jook-
sul.

O-s töötavad Rahvus-, Norra, Kesk-,
Uus ja Rahvateater ning varietee. 1957
loodi Norra Ooperiteater, 1953 teatri-
kool. Norra suurim teater — Rahvus-
teater (1827) — jätkab suurte norra
näitekirjanike Ibseni ja Bjornsoni tra-
ditsioone. O-s on 20 kommunaal- ja
10 erakino.

O. suuremad raamatukogud: ülikooli
raamatukogu (1,5 milj. köidet), Deich-
mani Avalik Linnaraamatukogu (asut.
1785), Norra välisministeeriumi, Nobeli
Instituudi ja Stortingi raamatukogud,
Sõjaväeraamatukogu Akershusi kind-
luses jt.

Ajakirjandus, raadio, televisioon. O-s
ilmub 10 päevalehte, alates Norra
Kommunistliku Partei ajalehest «Fri-
heten» («Vabadus») kuni äärmiselt
parempoolse reaktsioonilise ajaleheni
«Morgenbladet». Üksikud ajalehed
ilmuvad Norra kohta küllalt suures
тираажis, näiteks «Aftenposten» ja
«Arbeiderbladet».

O-s asub Norra riikliku ringhäälingu
juhatus. Raadio annab saateid ühel
programmil 17 tundi päevas. O. tele-
visioonikeskus on lülitatud Eurovi-
siooni süsteemi, samuti Põhjamaade
(Rootsi, Soome, Taani) televisiooni-
süsteemi.

PARIIIS (*Paris*)

— Prantsuse Vabariigi pealinn —
asub Põhja-Prantsuse madaliku kesk-
osas, kohal, kus Seine'i jõkke suubu-
vad selle peamised lisajõed Marne ja
Oise. P-i territooriumi hulka kuuluvad
Seine'i saared Cité ja Saint-Louis.

Päris-P-i, mis alates 1964. a-st moodus-
tab P-i departemangu, pindala on 105
km² ja elanike arv 2 607 000 (1968).
Suur-P-i (kaasa arvatud lähedaste de-
partemangude P-ga külgnevad osad
koos nende piiresse kuuluvate linnadega
nagu Saint-Denis, Neuilly, Ivry, Ar-
genteuil jt. territoorium on 1450

km² ja elanike arv 9 250 000 (1968).
Suur-P-i elanike arvu kasv: 1851. a. —
1 424 000, 1901. a. — 3 670 000, 1921. a.
— 4 461 000, 1936. a. — 4 963 000,
1961. a. — 7 700 000, 1968. a. — üle
9 000 000.

Pariislased moodustavad üle 16%
Prantsusmaa rahvastikust. Valdav ena-
mik P-i elanikkonnast on prantslased.
Kuid linnas, eriti arvukates eeslinna-
des, elab ka märgatav hulk itaallasi,
hispaanlasi, poolakaid, belglasi, alžeer-
lasi, tuneeslasi, marokolasi, tulnukaid
Indo-Hiinast, Ladina-Ameerikast, Kana-
dast jt. Nad töötavad tavaliselt kõige
tervistikahjustavamatel ja raskematel
aladel.

Linna ajaloost. P. tekkis I saj. e. m. a.
Cité saarele, kus praegu asub pea-
linna vanim osa. Kuulsate Gallia sõja-
käikude perioodil ehitasid roomlased
siia Lutetia kindluse. Oma nime sai
linn gallia hõimult pariisidelt, kes
asustasid neid alusid juba enne meie
ajaarvamise algust.

Ümber Cité saare kujunes 2000-aastase
ajaloo kestel kaasaegne P., mis on
näinud oma pinnal roomlasi ja hunne,
normanne ja inglasi.

Kuningavõimu tugevnemisega muu-
tus P. XII saj. riigi vaieldamatuks
pealinnaks. 1420 vallutasid linna ing-
lased, kes püsisid siin 16 aastat.
Renessansiajastul ulatus P-i elanike
arv 300 000-ni. Kuningate residents oli
selleks ajaks üle viiud väikesest gooti
linnakesest Cité saarel Louvre'i lossi
Seine'i paremal kaldal.

P. on mitmel põhjusel kallis ning lähe-
dane kogu progressiivsele inimkon-
nale. XVIII saj. lõpul tõusis prant-
suse rahvas üles feodaal-absolutistliku
korra vastu ja pani 1789–94 toime
revolutsioonilise pöörde, mis avaldas
tohutut mõju kogu inimkonna ajaloole.
P-i hoonete frontoonidele ilmusid kõi-
gile rahvastele lähedased sõnad: «Va-
badus, võrdsus, vendlus». Suure Prant-
suse revolutsiooni võitlejate esiridades
olid P-i tööliseesinnade elanikud —
Saint-Antoine'i, Saint-Martini, Saint-

Denis', Belleville'i ja Montmartre'i proletarilased ning käsitöölised. 1830. a. revolutsiooni, 1848. a. veebruarirevolutsiooni ja 1848. a. juunilüüdluse ajal, mil töölisklass asus esmakordselt avalikku relvastatud võitluses kodanluse vastu, oli P. taas vabadusvõitluse otsustavaks areeniks.

1843—45 elas P-s K. Marx. Siin kohutus ta oma lähima sõbra ja kaasvõitleja Fr. Engelsiga, siin algas nende loominguine koostöö.

1871. a. märtsis võttis P-i töölisklass võimu enda kätte. Pariisi Kommuun, mille 70-päevast võitlust versailaste ja preislaste vastu jälgis teraselt K. Marx, oli ajaloos esimeseks proletariaadi diktatuuri algkujuks.

1908—12 elas P-s V. I. Lenin.

Pariislaste, eelkõige proletarsete eeslinna (Prantsusmaa pealinna nn. «punase vööndi») elanike vabadustarmastav vaim ilmes ka II maailmasõja aastail. Pärast linna vallutamist hitlerlaste poolt võtsid pariislased osa vastupanuliikumisest. Pariislaste ülestõus 1944. a. aug-s viis okupantide väljakihutamiseni pealinnast.

1949. a. apr-s kogunesid hea tahtega inimesed 82 maalt P-i I ülemaailmsele rahupooldajate kongressile.

Pealinna töötajad on avangardiks prantsuse rahva võitluses monopolide ülevõimu vastu, demokraatia kaitseks, rahu ja desarmeerimise eest.

P-s asuvad vabariigi presidendi residents, parlament (koosneb Rahvuskogust ja Senatist), ministeeriumid ja teised valitsusasutused, samuti Prantsusmaa suuremate poliitiliste parteide (kommunistliku, sotsialistliku, UDR-i¹, radikaalide ja radikaal-sotsialistide, ühendatud sotsialistliku partei) juhtkonnad ja Prantsuse ametiühingukoondiste juhtivad organid.

Linna valitsemine. Prantsusmaa pealinnal pole valitavat meri. Linnapea

Pariis. Place de l'Opéra.

instituut likvideeriti P-s juba möödunud sajandil, varsti pärast Pariisi Kommuuni mahasurumist. P-s valitakse munitsipaalnõukogu, mille esimees vahetub igal aastal. Nõukogu täidesaatvaks organiks on munitsipaalbüroo. P-i munitsipaalnõukogu õigused on piiratud. Tema tegevust kontrollib keskvalitsuse ametnik — P-i departemangu prefekt.

P. on jaotatud administratiivseteks ringkondadeks (*arrondissement*). Nende eesotsas on meeri, kelle määrab Prantsusmaa siseminister P-i prefekti ettepanekul.

Majandus. P. annab 1/4 Prantsusmaa tööstustoodangust. Ülemaailmselt tuntud hiigeltehaste kõrval jätkavad tegutsemist arvukad poolkäsitöenduslikud pisiettevõtted ja käsitöölised.

P-i tähtsaim tööstusharu on autotööstus. «Renault'», «Citroën'i», «Simca» («Chrysler'i») jt. firmade hiigeltehased paiknevad Billancourt'is, Puteaux'is, Suresnes'is, Neuillys jt. P-i eeslinnas. 1960. a-te alguses töötas P-i autotööstuses üle 150 000 inimese. 1/3 Prantsusmaal toodetud autodest (neid aga lastakse riigis välja ligi 2 milj. aastas) kannab P-i tehaste marki. II maailmasõja järgseil aastail natsionaliseeriti tunduv osa rasketööstuse suurettevõtteist, sealhulgas «Renault'» autotehased. Issy Puteaux' ja Boulogne-sur-Seine'i eeslinnas asuvad lennuki-

¹ Võimul olevat režiimi toetav Demokraatide Liit Vabariigi kaitseks (*Union des démocrates pour la République*). Toim.

ja mootoritehased. Masina- ja tööpingeritehased paiknevad Bourget', Saint-Denis' ja Aubervilliers'i eeslinnas. Arenenud on ka keemia-, polügraafia-, ehitus- ja toiduainete tööstus. Tähtis koht P-i tööstuses kuulub moodsate rõivaste ja parfümeeriakaupade tootmisele. Puidutöötlemise ettevõtted lasevad välja peamiselt kunstipärast mööblit ja parketti.

P-i arvele langeb pool kogu Prantsusmaa kaubakäibest. Hiigelkaubamajades «Prentaine», «Galeries Lafayette», «Bazar de l'Hôtel-de-Ville», «Samaritaine», «Louvre» võib osta sõna otseses mõttes kõike: autodest kudumisvarrasteni. Iga aasta korraldatakse P-s kaubanduslikke aastalaatu (*Foire de Paris*), autode näitusi (*Salon annuel de l'automobile*) jt. üritusi, mille eesmärgiks on suurte kaubatehingute sõlmimine ning uudiskaupade müük. P-s on 60 turgu.

P. on riigi suurim transpordisõlm. Linna kuuest vaksalist väljuvad rongid kõigisse Prantsusmaa osadesse, samuti enamikku Euroopa riikidesse.

P-i peamistes lennujaamades Orly ja Le Bourget's ristuvad paljudesse Prantsusmaa osadesse, samuti Aafrikasse, Lähis-Itta, Indiasse, Põhja- ja Lõuna-Ameerikasse ning mitmesugustesse Euroopa maadesse (sealhulgas NSV Liitu) suunduvad õhuteed.

Seine ja tema lisajõed ühendavad kanalisüsteemide abil P-i riigi tähtsate laevateede — Somme'i, Meuse'i, Rhône'i, Saône'i ja Loire'iga. Marne'i ja Marne — Reini kanali kaudu on P. ühendatud Champagne'i ja tähtsa metallurgia-rajooni Lorraine'iga (Lotringiga), Oise'i ja selle kanalite kaudu Põhja-Prantsusmaa tööstusrajooniga.

Juba XVIII saj. ja eriti XIX saj. alguses oli P. tuntud maailma pankurina. 1800 avati P-s Prantsusmaa emissioonikeskpank *Banque de France*. Suurimad pangad: *Banque de Paris et des Pays-Bas*, *Banque de l'Indochine*, *Banque Frères Rothschild*, *Banque de*

l'Union Parisienne, *Crédit Industriel, et Commercial*, *Crédit Lyonnais*.

Plaanistus ja arhitektuur. P. kasvab ümber Cité saare. Linna seda vanimat osa ümbritseb kaks kontsentristiivset vanu eeslinna, mis läksid linna koosseisu juba XVIII saj. Seda võõndit ääristab 20 meetri laiune välimine puistetering, mis on rajatud XVIII saj-ni eksisteerinud linnavallide kohale.

Teine, keskusest kaugem võõnd tekkis XIX saj. Siia kuuluvad uued tööstusrajoonid, samuti XIX ja XX saj. ehitatud elamukvartalid. Võõndi lääne- ja lõunaosas asuvad P-i nooblimad rajoonid, kus elab kodanlus, kõrgem ametnikkond jne. Siin on palju luksuslikke üheperekonnaelamuid ja villasid, hiigelsuur maaliline park — Boulogne'i mets, hipodroom. Võõndi põhja- ja idaosa hõlmavad töölisagulid: La Chapelle, Belleville, Saint-Antoine, Charonne, Ménilmontant. Need on Prantsusmaa pealinna kõige vähem heakorrasstatud, ülitihedasti asustatud rajoonid, kus kümnete tuhandete majade iga ületab sajandi. Teise võõndiga lõpebki P-ri territoorium ja algavad eeslinnad, mis moodustavad Suur-P-i.

XIX saj. I poolel rajati üks pikimaid tänavaid — lääne-idasuunaline Rivoli, mis algab avaralt Place de la Concorde'i väljakult ja lõpeb Saint-Antoine'i töölisagulis.

XIX saj. II poolel, Napoleon III ajal tehti P-s ulatuslikke rekonstrueerimistöid. Lammutati 27 000 vana maja, ehitati 95 km pikki sirgeid tänavaid, rajati uued veejuhtmed, kanalisatsioon, vaksalid, turud ja kaubamajad. Tänapäeva P-i tähtsamaid keskusi on Place de l'Étoile (Täheväljak), kust lähtub kiirtena 12 tänavat. Väljakule on püstitatud kuulus triumfikaar (Arc de Triomphe de l'Étoile). Selle all asub Tundmatu Sõduri haud, millel põleb igavene tuli. P-i lääneossa rajati XIX saj. pealinna ilusaim tänav —

Champs-Élysées' avenüü, kus asuvad uhked kauplused, restoranid, kohvikud ja kinod.

Keskusest eemal on tänavad seevastu kitsad ning poolpimedad, mõnest tänavast on autoga võimatu läbi sõita.

Kaugest minevikust on meie ajani säilinud mõnede vanade tänavate salapärased nimed — Õnnetuse, Halbade Laste, Märtrite, Pärl, Paradiisi, Rebase, Puumõõga tänav. Esineb mitmeid vene päritoluga nimesid, nagu Leningradi, Moskva, Odessa, Kroonlinna, Neeva, Volga, Peeter Suure tänav. Üks P-i väljak nimetati pärast II maailmasõda Stalingradi väljakuks.

P-s on maailmakuulsaid kultuuri- ja kunstimälestisi. Cité saarel asub Notre-Dame'i katedraal (Pariisi Jumalaema kirik) — üks keskaja kunsti šedöövreid, mis ehitati 1163—1330.

Louvre'i muuseum on suuremaid maailmas. Esialgu oli siin kindlus, mis ehitati XIII saj., alates XIV saj-st kuninga residents. Nüüd on suurem osa lossist muuseumi all.

Bastille' väljak on Suure Prantsuse revolutsiooni legendaarseks mälestusmärgiks. Väljakul on tänini mustade kividega tähistatud endise kuningliku Bastille' vangla plaan. Vangla purustasid ülestõusnud pariislased 14. juulil 1789. Siia on püstitatud Vabadussammas, mille jalamile on maetud 1830. ja 1848. a. revolutsiooni ohvrid.

Père-Lachaise'i kalmistu on tohutu surnute linn arvukate teede ja mälestussammastega. 27. ja 28. mail 1871 laskisid vairselased siin maha palju relvituid kommunaare. Sellest ajast peale nimetatakse müüri kalmistu kiridenurgas Kommunaaride müüriks. Père-Lachaise'ile on maetud palju kommuniste ja töölisliikumise tegelasi; siia on sängitatud ka Molière ja Balzac, Daudet ja Sarah Bernhardt, Chopin ja paljud teised, kes on läinud maailma kultuuri panteoni.

1887—89 ehitatud Eiffeli torn on kõr-

gemaid ehitisi Euroopas (300 m pluss 1957. a. püstitatud 20-meetrine televisioonimast).

Cité saarel asub Kohtupalee, kus Suure Prantsuse revolutsiooni ajal oli vangis kuninganna Marie Antoinette.

P-i lähedal on oma looduslikus ilus säilinud Rambouillet', Chantilly, Fontainebleau' ja Compiègne'i metsamas- siivid suurepäraste losside ja arhitektuuriansamblitega.

Elamute ehitamine väheneb P-s aastast aastasse. Juba ehitatud uued elumajad on kõrge üüri tõttu töölistele ja väiketeenistujatele tegelikult kättesaamatud. 1964. a. okt-st saadik on korteriüür ka vanades majades tõusnud 20—40% võrra. Ametlikel andmeil elab P-s 165 000 perekonda hal- bades korterioludes.

Linna peamiseks liiklusooneks on metroo. Selle pikkus oli 1964. a. 170 km. Arvukaist võrdlemisi lähestikku paiknevaist metroojaamadest pääseb Seine'i vasaku ja parema kalda rajoonidesse, Cité saarele ja paljudesse eeslinnadesse.

P-s on u. 150 autobussiliini ja u. 15 000 taksot. Autode üldarv ulatub üle 1,5 milj.

Kultuur. Seaduse järgi kehtib kogu Prantsusmaal kooliealiste laste kohustuslik ilmalik õpetus. Kuid kaugelki kõik P-i lapsed ei käi koolis. Ei piisa koolihooneid ega pedagooge. Samal ajal käib tunduv osa õpilasi kirikukoolides. P-i (arvestamata eeslinna) algkoolides õppis 1963. a. u. 300 000 last.

70% Prantsusmaa üliõpilastest saab kõrgema hariduse P-i ülikoolis, instituutides ja lütseumides. Pealinna suurim kõrgem õppeasutus on Sorbonne'i ülikool (asutati XIII saj. vaimuliku õppeasutusena, hiljem muudeti ilmalikuks ülikooliks). Sorbonne'is on ajalo- keele-, õigus-, arsti-, farmaatsia- ja matemaatika-loodusteaduskond. Peale selle kuulub ülikooli koosseisu suur hulk teaduslikke ja õpeinstituute, mil-

lest paljud on peaaegu iseseisvad asutused.

Teised suuremad kõrgemad õppeasutused on Collège de France, polütehniline instituut (École polytechnique), pedagoogiline instituut (École normale supérieure) jt. P-i töölise ja käsitöölise lastele jääb kõrgem haridus vähe kättesaadavaks.

P-s on üle 60 teatri- ja kontserdisaali. Väga tuntud teatrid on operiteater (Opéra), Comédie-Française ja Opéra-Comique. P-s on u. 350 kino.

Prantsusmaa pealinnas tegutseb peale Louvre'i veel 60 muuseumi. Lailadalt tuntud on Cluny (keskaja kunst), Guimet' (idamaa kunst), V. Hugo, A. Rodini jt. muuseumid. Marie-Rose'i tänaval asub V. I. Lenini kortermuuseum. Montparnasse'i linnaosas, kus elasid ja töötasid niisugused kuulsad kunstnikud nagu Daumier ja Delacroix, Renoir ja Degas, Rodin ja Modigliani, asuvad tasuta sissepääsuga maaligaleriid, kus kunstnikud tutvustavad individuaalnäitustel publikule oma teoseid.

P-s asub Prantsusmaa Rahvusraamatukogu (Bibliothèque Nationale) üle 6 milj. köite ja arvukate hinnaliste unikaalsete käsikirjadega erinevaist ajastutest. Avalikud raamatukogud on kõigis P-i ringkondades. Palju on eramoduslikke kommertsraamatukogusid, mis laenuvad raamatuid tasu eest.

P. on Prantsusmaa teaduslik keskus. Seine'i vasakul kaldal paiknevad vabariigi tähtsaimad teaduslikud asutused: Institut de France (ühendab 5 akadeemiat), Pariisi Observatoorium, Kosmoseuurimise Rahvuslik Keskus jt.

P-i töörahva levinumad haigused on tuberkuloos (20 surmajuhtumit iga 100 000 inimese kohta aastas), reuma ja vähktõbi. P-i haiglad ei rahulda elanikkonna vajadusi: puudus on 8000 voodikohast.

Alates 1965. a. jaan-st tõsteti P-i raviasutustes tasumäärasid.

P-s ilmub rohkesti päeva- ja nädala-

lehti ning ajakirju. Tähtsamad ajalehed on «Le Figaro», kommunistlik «l'Humanité», «La Nation», «Le Populaire de Paris», «Le Monde». Euroopa suuremaid telegraafiagentuure *France Presse* on poolametlik valitsusasutus, millel on üle 400 korrespondentspunkti kõigis maailmajagudes. *Office de Radiodiffusion et Télévision Française* on riiklik raadio- ja televisioonorganisatsioon. 1963 avati suur Raadiomaja, kus paikneb kogu P-i raadio- ja televisiooniteenistus. P-s on ka eraraadiojaam «Europe-I», samuti ülikooli raadiojaam «Sorbonne».

PRAHA

— Tšehhoslovakkia Sotsialistliku Vabariigi ja Tšehhi Sotsialistliku Vabariigi pealinn — asub Tšehhi nõo keskosas Vltava jõe mõlemal kaldal.

Suur-P. moodustati 1920. a. mitmekümne ammugi kokkukasvanud asula lülitamisega linna piirsesse. Enne 1920. a. oli P. territoorium 20 km², praegu aga 185 km².

Rahvaarvu kasv (Suur-P. piires): 1850. a. — 157 200, 1900. a. — 373 300, 1921. a. — 678 700; 1962. a. — 1 005 000, 1969. a. — 1 103 000.

1969. a. elas P-s 7,6% riigi rahvastikut. Rõhuv enamus P. elanikke on tšehhid, elab ka slovake jt.

Linna ajaloost. Esimesed slaavi kaubandusasulad eksisteerisid P. territooriumil juba V saj. Oletatakse, et linna nimi tuleneb slaavi sõnast *prag* — kari. Linna aluseks oli 2 kindlust Vyšehrad ja Hradčany. X saj. oli P. Euroopa rikkamaid kaubalinnu. XIII saj. saab linna kaubandus- ja ühiskondliku elu keskuseks Staré Město (Vanalinn), siia ehitatakse suured lossid, kloostrid ja kirikud. Laienevad Hradčany kvartalid — Malá Strana. 1348. a. rajati Nové Město (Uuslinn), siia tuuakse üle kõik kaubandusettevõtted. 1784. a. Staré Město, Malá Strana ja Hradčany ühinevad ühtseks linnaks.

1851. a. ühineb sellega Josefovi rajoon, 1883. a. Vyšehrad, 1884. a. Holešovice, 1901. a. Libeň, 1920. a. ühinevad tööstuslikud äärealad Karlín, Žižkov, Vinohrady, Smíchov jt. väikesed asulad. 1960. a. alates kuulub P. koosseisu Ruzyně.

Kogu Tšehhima ja hiljem Tšehhoslovakkia riigi ajalugu on seotud P-ga. XV saj. võtsid P. elanikud osa antifeodaalsest hussiitide liikumisest. Prahalsed tõusevad esimestena üles Habsburgide ja paavstide vastu XVII saj. saksavastane ülestõus 1618. a. oli 30-aastase sõja alguseks. Pärast lüüasaamist lahingus Valgemäe (Bílá Hora) juures, kui Tšehhi maade valitsemine läks üle Viinile, lakkas P. olemast pealinn. Kuid XVIII saj. lõpust alates muutub P. Tšehhima rahvusliku liikumise keskuseks. P. ülestõusu ajal 1848. a. toimusid linnas barrikaadilahingud.

1880. a-il algab tööstuse kiire kasv. 1890. a. tähistas P. proletariaat koos teiste maade proletariaadiga I. maid. 1912. a. toimus P-s VSDTP VI konverents, millest võttis osa V. I. Lenin.

I maailmasõja ajal kasvas järsult P. proletariaadi revolutsiooniline aktiivsus. 1918. a. oktoobris organiseerisid P. töölisel üldstreigi. See etendas tähtsat osa Tšehhoslovakkia sõltumatu väljakuulutamisel, kuid võimu riigis haaras kodanlus. P. saab kodanliku Tšehhoslovakkia pealinnaks. 1921. a. toimus P-s kongress, mis vormistas Tšehhoslovakkia Kommunistliku Partei (TSKP) moodustamise.

1939. a. märtsis okupeerisid P. fašistliku Saksamaa väed. P. põranda all ilmusid ajalehed, sealhulgas ka «Rudé Právo», mille väljaandmist juhtis kuni areteerimiseni TSKP põrandaaluse Keskkomitee liige Julius Fučík. 1942. a. tapeti P-s hitlerlik protektor Heydrich. 1945. a. mais alustas töötav P. ülestõusu okupantide vastu. Ülestõusnutele appitlunud Nõukogude armee vabastas linna ja päästis ta purustamisest. P. tööliklass etendas otsus-

Praha Hradčany.

tavat osa Tšehhoslovakkias rahvademokraatliku korra kehtestamisel. P. tööliste revolutsioonilisi väljaastumisi 1948. a. veebruaris toetasid kogu maa töötajad. Väljaastumised kindlustasid sisemise reaktiooni purustamise. Suurt meelekindlust ja klassiteadlikkust näitasid P. töölisel üles ka 1968. a. sündmuste ajal.

1947. a. toimus ülemaailmne noorsoo festival, 1949. a. I ülemaailmne rahupooldajate kongress.

P-s asuvad Rahvuskogu, vabariigi presidendi residents, valitsus, TSKP Keskkomitee.

Linna valitsemine. Administratiivselt moodustab P. eraldi üksuse. Kohalikuks riigivõimuorganiks on linna rahvuskomitee, mis võrdub piirkonnamitega ja allub vahetult vabariigi valitsusele. 10 linnarajoonis on oma rahvuskomiteed. Linna rahvuskomitee juhib kohaliku majandust, ühiskondlikku ja kultuuritööd.

Majandus. P. on Tšehhoslovakkia suurim tööstuskeskus. P. arvele langes 1963. a. kõigist riigi tööstuses töötajait 9,4%.

1955—63 kasvas tööstustoodang linnas 86% võrra. P. tööstuses on juhtival kohal masinaehitus. Areenud on transpordimasinate tootmine. CKD Praha, Gottvaldovi-nim., 9. Mai nim., Tatra Smíchovi jt. tehastes lastakse välja veoautosid, lennukeid, vaguneid,

vedureid, trollibusse, tramme, jõelaevu jm. P. annab 20% riigi elektrotehnikatööstuse toodangust (turbiinid, elektrimootorid, generaatorid, transformatorid). «Tesla» tehased toodavad raadio-, telefoni- ja telegraafiaparatuuri. P-s toodetakse ka mäetööstuse, metallurgia ja katlaseadmeid, ehitusmehhanisme ja tõstekraanasid. Arenenud on aparaadiehitus, optika ja mehaanikatööstus («Aritma», «Hirana», «Metra» jt. tehased), keemia (ravimite, kosmeetikakaupade, fotomaterjalide, eriliste lakkide ja värvide tootmine), kummi- ja toiduainete tööstus (eriti suhkru-, kondiitri-, jahu-, liha-piima- ja õlletööstus), Kõrge on P. erikaal polügraafiatööstuses, kinofilmide, muusikariistade, näitlike õppevahendite tootmises.

P. raudteesõlm on suurim Tšehhoslovakkias, samuti tähtsaimad Euroopas; pealinnast lähtuvad raudteeliinid 10 suunas. P. etendab tähtsat osa rahvusvahelises reisisliikluses, P. kaudu kulgeb ekspress Pariisist Doonaumaadele ja Balkanile, samuti Poolast Sveitsi ja Itaaliasse. P-l on raudtee otseühendus Moskva, Varssavi, Budapesti, Berliini jt. keskustega. Kümnete autobussiliinidega on P. ühendatud riigi teiste linnadega. P-t läbivad rahvusvahelised autoteed Budapest—P.—Berliin, Varssavi—P.—Nürnberg.

P. on tähtis rahvusvaheliste lennuliinide sõlm. Lennujaam laieneb, tulevikus võib ta teenindada aastas 1 milj. reisijat. Lennutransport on tähtis ka siseühenduses. P-st lähevad lennuliinid riigi 12 linna. P. sadamaks on Holešovice, üks suuremaid Vltaval. Pealinna saavad sõita kuni 700 t veeväljasurvega laevad.

P-s töötab ligi 5000 kauplust ja ühiskondliku toitlustuse ettevõtet. Jaekaubanduse üldine käive on ligi 11 mljrd. krooni. P. tööstusrajoon annab märgatava osa kogu Tšehhoslovakkia ekspordi maksumusest.

Linna välisilme. P. laiub Vltava künklikel kallastel. Üle Vltava on ehitatud

13 silda (neist 2 raudteesilda). Liigestatud reljeef annab linnale erilise maalilisuse (kõrguste vahe linna piires ulatub 200 m).

Vltava vasakul kõrgel kaldal paikneb P. vanim osa Hradčany. Künkal paikneb P. linnus — Hrad — vabariigi presidendi residents. XIV saj., 500 a. pärast rajamist ehitati Hrad ümber gooti stiilis, praeguse välimuse sai ta XVIII saj. I poolel. Hradi kohal kõrgub Püha Viituse katedraal (*chrám svatého Víta*) — Tšehhi kuningate matmispaik. Katedraali ehitamine algas XIV saj. keskel, tööd alustas arhitekt Mathias Arrasest, hiljem jätkas Peter Parler. Alles 1929. a. sai katedraal praeguse väljanägemise. Püha Viituse katedraali orel on üks suuremaid Euroopas. Endises Strahovi kloostris asub tšehhi rahvusliku kirjavara muuseum. Muuseumi raamatukogus säilitatakse tuhandeid vanas kirjaviisis raamatuid, käsikirju, vanu gloobuseid, Kepleri ja Koperniku raamatute unikaalseid väljaandeid.

Hradčanyst lõuna pool paikneb Malá Strana rajoon, mis tekkis X saj. Malá Strana on täielikult säilitanud oma keskaegse ilme. Iga tänav, iga maja kujutab enesest muuseumi. Linnajao keskuseks on Malá Strana väljak (Malostranské náměstí) endine turuplats. Siin asub Püha Nikolai kirik (*kostel svatého Mikuláše*), mis on ehitatud barokkstiilis 1704.—51. a. arhitektide Kryštof ja Kilián Dientzenhoferi poolt. Kiriku kuppel on 79 m kõrge.

Rikkalikult skulptuuridega kaunistatud Karli sild (Karlův most), mis ehitati XIV saj., ühendab Malá Strana jõe paremal kaldal asuva Staré Městoga. Staré Město raekoda Karli ülikooli matemaatiku Hanuši loodud maailmakuulsa kellaga kaunistab juba mitu sajandit Staré Město väljakut. Väljaku keskel kerkib Jan Husi mälestussammas, Hradčany, Staré Město, Malá Strana ja Vyšehrad moodustavad vana «tuhande torniga» P. hästi-

säilinud keskaegse tänavastiku, loside ja arvukate mälestusmärkidega. Suurem osa maju on kivikatusega ja sageli tornikestega.

Staré Město piirab poolringina arvukate kaupluste, restoranide ja kinodega Nové Město. Nové Město lahutamatuks osaks on Vltava paremal kaldal asuv rahvusteater (Národní divadlo), mis on ehitatud 1868—81 arhitekt J. Zítkei projekti järgi tšehhi rahva vabatahtlike annetustega. Teatri ajalugu on tihedalt seotud B. Smetana nimega. Etendused teatris toimusid ainult tšehhi keeles. P. vaatamisväärsuste hulka võib kanda ka panteoni, mis asub Vítkovi mäel. P. kirdeosas asuvad linna uued tööstusrajoonid Libeň, Karlín ja Vysočany.

Kommunaalmajandus. 84% sõitjaist veavad trammid, 8% trollibussid, 8% autobussid. Kavandatakse linnatranspordi moderniseerimist.¹ Trammid jäävad ka tulevikus linnasisese transpordi pealiigiks, kuna vana P. kitsaid tänavaid ei saa läbida trollibussid ja autobussid. Liiklustingimuste parandamiseks ehitatakse tunneleid. 500-meetrine autotunnel ühendab Letná väljakut kaldapealsega; jalakäijate tunnel on ehitatud Vítkovi mäe alt läbi (pikkus 330 m).

P. elamufond on üle 11 milj. m², arvestatakse 330 000 korterit. Ulatuslik elamuehitus käib uutes Petřín, Vršovice, Jaroví, Pankrác I ja II, Na Invalidovně, Malešice, Hloubětíní jt. rajoonides. P-s on palju aedu, parke, nende hulgas J. Fučíki nim. kultuuri- ja puhkepark.

Õppeasutused. P. on maa suurim kultuurikeskus. 1963/64. õppeaastal õppis 163 9-klassilises ja 21 keskkoolis (10—12 klassi) üle 130 000 õpilase, 37 kutsekeskkoolis ja kutsekoolis ligi 33 000, 21 tehnika- e. tööstuskoolis üle 20 000 õpilase.

P-s asub 11 kõrgemat õppeasutust (ligi

45 000 üliõpilast). P-s asub üks Euroopa vanemaid ülikoole — Karli Ülikool (asut. 1348). XV saj. valiti Jan Hus kaks korda selle rektoriks. Ülikooli 10 teaduskonnas õpib üle 10 000 üliõpilase; ülikooli juures on teadusliku uurimise instituudid, kliinikud. Laialdane kuulusus on inseneride kaadrit ettevalmistaval Tšehhi Kõrgemal Tehnikakoolil, Kõrgemal Majandus- ja Poliitiliste Teaduste Koolil, Kõrgemal Keemia-Tehnoloogita Koolil, Põllumajanduse Instituudil, Kunstide Akadeemial, Kõrgemal Kutjutava Kunsti Koolil jt. Tšehhoslovakkia pealinnas on pedagoogiline instituut ja rida teisi kõrgemaid õppeasutusi. Töötab kümneid uurimisinstituute ja teaduslikke asutusi, mida juhib Tšehhoslovakkia Teaduste Akadeemia.

Kultuurhariduslikud ja tervishoiuasutused. Linnas on 19 teatrit (ligi 12 000 kohta). Rahvusteater, B. Smetana teater, I. K. Tyli teater, Z. Nejedlý Realistlik teater, Kammerteater, Komöödiateater, Spejblí ja Hurvíneki nukuteater, kesknukuteater, lasteteater, «Laterna magika» jt.; 6 kontserdisaali, millest suurim on «Lucerna» 6000 kohaga. Umbes 80 P. kinos on 40 000 kohta. 1960. a. avati panoraamkino. Töötab rida muuseume, millest tähtsamad on Rahvusmuuseum (rajati 1818), pealinna Praha muuseum (1900), Rahvuslik kunstigalerii, V. I. Lenini muuseum (1953), A. Dvořáki muuseum (1934), B. Smetana muuseum (1926). Töötab planetaarium.

P-s on 11 raamatukogu 52 osakonnaga. Peale Karli Ülikooli raamatukogu «Clementinum» 1,5 milj. raamatuga ja Rahvusmuuseumi raamatukogu (üle 1 milj. köite) on tuntud ka linna keskraamatukogu, kus on üle 0,5 milj. köite, ja suur Kõrgema Tehnikakooli raamatukogu.

Töötab 16 haiglat (sealhulgas 2 kliinilist) ja 139 haigla osakonda üldse ligi 11 000 voodikohaga, 30 polikliinikut ja 60 meditsiinipunkti. Kokku on P-s ligi 2500 arsti.

¹ Ehitamisel on metroo. Toim.

Ajakirjandus, raadio ja televisioon. P-s asuvad suuremad kirjastused ja trükikojad. Keskajalehed «Rudé Právo» (TSKP KK häälkandja), «Práce», «Kulturny Tvorba» jt. Ilmub kommunistlike ja töölisparteide teoreetiline ja informatsiooniajakiri «Rahu ja Sotsialismi Probleemid».

P. on raadio- ja televisioonikeskus. Saated P-st toimuvad tšehhi, slovaki ja mitmes võõrkeeles.

REIKJAVIK (*Reykjavik*)

— Islandi Vabariigi pealinn — asub väikese Seltjarnarnesi poolsaare ranniku põhjatipus Faxaflói lahe ääres Euroopast Ameerikasse suunduvate mere- ja õhuteede ühinemiskohal. R-s elab üle 40% riigi rahvastikust. Elanike arvu kasv: 1850. a. — 1000, 1900. a. — 6680, 1914. a. — 12 000, 1934. a. — 33 000, 1944. a. — 53 000, 1954. a. — 62 000. 1968. a. 80 900.

Linna ajaloost. R. tekkis sellel kohal, kuhu Islandis saabusid esimesed asukad — norralased 874. a. eesotsas Ingolfur Arnarsoniga. Esialgu oli siin väike küla ja alles XVII saj. algul muutus R. silmapaistvaks asulaks.

Reikjavik. Vaade linnale.

1786. a. sai R. kaubalinna õigused. Seda aastat loetaksegi R-i asutamise aastaks.

XX saj. alguseni kasvas R. äärmiselt aeglaselt. Ametlikult sai ta Islandi valitsuse asukohaks ja autonoomse Islandi administratiivkeskuseks alles 1904. a. Ametlikult kinnitatakse Islandi pealinnaks R. 1920. a. konstitutsiooni põhjal, 1944. a. konstitutsiooniga aga sõltumatu Islandi Vabariigi pealinnaks.

R-i töötajad on olnud rea suurte töölistklassi väljaastumiste (näiteks 10. dets. 1963 üldstreik, mis haaras kogu maa), samuti USA vägede Islandisse saabumise vastu suunatud protestidemonstratsioonide initsiaatoreiks.

R-s asub parlament, valitsus ja riigiasutused. R-i valitseb linnanõukogu.

Majandus. Pealinna majanduse põhiharudeks on kalapüük ja -töötlemine. R. on Islandi kalakülmustus- ja ekspordikeskus, mis valmistab ekspordiks kalafileed (riigi 2 suuremat külmustustehast). Siin on kalakonservitehased, riigi ainuke laevatehas, kus ehitatakse kalapüügilaevu ja remonditakse keskmise suurusega kauba- ja reisilaevu.

Kohalikul toorainel töötab R-s mitu väikest ettevõtet, mis valmistavad jalatseid, jämevillaseid meremeestööriivaid ja villast trikotaazi ekspordiks (firma «Hekla»), vihmamantleid, meremeeste eririietust, seepi, tahkeid rasvu, margariini; on ka lämmastikväetiste tehas (kalatööstuse jäätmeil). Maagaasi ja vulkaanide purskeainete, samuti kalatöötlemise jäänuste baasil areneb viimaseil aastail keemiatööstus. R-i sadam on suurim riigis nii kaupade impordi kui ekspordi poolest. Ta võtab vastu iga aasta üle 3000 laeva. Pealinna elanikkond tegeleb peamiselt tööstusega (35–40%).

Linna piires asub R-i lennujaam, mida kasutavad Islandi lennukompaniid sisemaisteks ja rahvusvahelisteks len-

dudeks. R-i lähedal asetseb üks Põhja-Euroopa tähtsamaid lennuvälju Keflavik — Skandinaaviast ja Inglismaalt Gröönimaale, USA-sse, Kanadasse ja Newfoundlandile suunduvate lennu-liinide sõlm. Keflavik on USA sõjaväe-baas ja samaaegselt lennujaam.

Linna välisilme. R. on noor vähese-korruseline (2—3 korrust) linn. XX saj. alguseni oli ta peamiselt puust. Kuid ka praegu on linnas palju lainelise plekiga ülelöödud puuelamuid, kuigi Island ja R. ise sõna otse-ses mõttes seisavad kivil. Viimas-tel aastatel on linnaservades kerkinud 4—5-korruseliste majade kvar-taleid.

R-i plaanistus on täisnurkne. Laiad magistraaltänavad läbivad terve linna põhjast lõunasse, nendega lõikuvad läänest itta, põhiliselt paralleelselt mererannaga kulgevad tänavad. Keskväljakul on Alltinget (parlamendi-hoone) ja Islandi rahvuskangelase Jón Sigurdssoni monument. Linna keskuse lähedal paikneb uus ülikooli-hoonete kompleks (ülikoolihoone, raamatukogu, rahvusmuuseum, üliõpilaste ja õppejõudude ühiselamud, staadion, laboratooriumid). R-s valdab vaba hoonestus, äärelinnas on majade ümber suured aiamaad. R-s on palju mälestussambaid. Suurem osa neist on tuntud kaasaegse kujuri Einar Jóns-soni looming. Sellised on näiteks mälestussammas Ingolfur Arnarsonile, Jón Sigurdssonile. Jónas Hallgrims-sonile, Thorfinn Karlsefnile jt. silma-paistvatele islandlastele.

Kommunaalmajandus. Spetsiifiliseks elemendiks on R-i soojusvõrk, mis toi-tub geiserite looduslikust kuumast veest. See kütab ühiskondlikke hooned ja üle 50% elumaju. R-s on 2 elektri-jaama üldvõimsusega 70 000 hj. Lin-natranspordi põhiliigiks on autobussid ja taksod. Linnal on oma abimajan-did, kus kasvuhooneis kasvatatakse aed- ja puuvilju. Kasvuhooneid soo-jendatakse kuuma veega. Sellepärast loetakse pealinna aktiivsest rahvasti-

kust ligi 1% põllumajandustöötaj-ajaks.

Kultuur. R-i uhkuseks on ülikool, mis asutati 1911. a. Ülikoolis on usu-, arsti-, õigus-, majandus-, filosoofia-(ajaloo-keeleteaduse osakonnaga) ja inseneriteaduskond. Ülikoolis õpib ligi 800 üliõpilast. Linnas töötavad güm-naasium ja kesk-eriõppeasutustest kau-banduskool, õpetajate kolledž, mere-kool, mehaanika- ning raadiotehnikum. Mittetäielik keskharidus (14.—15. elu-aastani) on Islandis rangelt kohus-tuslik.

Pealinnas asuvad Rahvusmuuseum (saare loodust, ajalugu, etnograafiat ja materiaalselt kultuuri käsitlevad väljapanekud), Islandi Rahvusgalerii (maal ja skulptuur), Einar Jónssoni muuseum (skulptuur). Peale Rahvus-raamatukogu (20 000 köidet), on veel ülikooli, linna-, ja riigiarhiivi raama-tukogu.

R-s töötab rahvusteater (rajati 1923. a.), staadion (ehitati 1961. a.), 50 km kaugusel linnast asub Thing-velli riigipark (ajaloomälestised ja looduskaitseala).

Linnas on mitu riiklikku haiglat, mis kindlustavad kogu elanikkonna teenin-damise.

Ilmub 5 päevalehte, sealhulgas «Mor-gunbladid» («Homnikuleht»), «Ti-minn» («Aeg»), «Thjóðviljinn» («Rah-va Tahe»).

R-s asub Islandi ainuke raadiotrans-latsioonijaam, mis annab edasi rah-vuslikku saatekava.

ROOMA (*Roma*)

— Itaalia Vabariigi pealinn — asub Apenniini poolsaare keskosas Lazio (Latium) regioonis, mis eraldab töö-sutuslikku Põhja põllumajanduslikust Lõunast. Linn laiub Tiberi jõe künk-likel kallastel 27 km kaugusel suud-mest Türreeni merre. Linna pindala on 208,7 km². Elanike arv — 2 650 000 (dets. 1968). Koos eeslinnadega oli

R-s 1968. a. u. 3,3 milj. elanikku. Administratiivselt jaguneb R. 17 kvartali ja 2 linnalähedaseks vööndiks. Ta on Lazio regiooni ja Rooma provintsi administratiivkeskuseks. R. on ainuke linn maailmas, mille piiresse kuulub teine linn — Vatikani riik (vt. lk. 84—85).

Linna ajaloost. R. on maailma vanimaid linnu. Pärimuse järgi rajasid ta 753. a. (või 754) e. m. a. linnast kagu-pool asuvate Albano mägede karjused. Esialgu rajati linn merele kõige lähemale Palatinuse künkale. Hiljem haarati linna alla naaberkünnad Capitolium, Quirinalis, Viminalis, Esquilinus, Caelius ja Aventinus Tiberi vasakul kaldal, samuti orud nende vahel. Ühe versiooni järgi sai linn nime oma legendaarse asutaja Romuluse järgi, teise põhjal Tiberi jõe vana nime Rumoni järgi.

Orjandusliku korra ajal oli R. suurima ja võimsaima riigi pealinnaks. Linnas oli ligi 1 milj. elanikku ning ta oli antiiktsivilisatsiooni tähtsaimaks keskuseks. Kuid alates II saj. algab R. langus. III—V saj. oli ta korduvalt põhjast tulevate barbarite suuharude sissetungi ohver. VI saj.

lõpus sai Rooma impeeriumi ametlikuks usuks kristlus, järk-järgult kasvavas Rooma piiskopi — paavsti mõju. Ristiusu esimestel sajanditel loobusid Rooma valitsejad kahjutundeta rikkalikust antiiksest pärandist ja purustasid halastamatult antiikkultuuri mälestusmärke. Lakkamatud sõjad põhjustasid hirmsaid purustusi sellele kunagi rikkale elavale linnale. 1 milj. elanikust jäi alles ainult 50 000. R. tänavad tühjenesid, lausa linnas hakati külvama teravilja. Ainult kirikute hulk ja paavsti loss meenutasid, et see on katolitsismi juhi residents.

Linna järkjärgulisele majanduslikule taassünnile aitasid kaasa palverännakud paavsti juurde, mis kutsusid esile kaubanduse elavnemise ja käsitöö arengu. Suuri sissetulekuid andis arvukate palverändajate teenindamine.

XIV saj. lõpus hakatakse R-s ehitama uusi ühiskondlikke ja erahooneid. XV saj., mil paavst-humanist Nicolaus V seadis eesmärgiks teha oma riigi pealinn kunsti ja teaduse keskuseks, hakkab R. etendama silmapaistvat osa poolsaare kultuuris, võisteldes Firenze-ga. Kuid saavutanud renessansiajastul kultuuri tõelise suuruse, purustati R. 1527. a. Karl V vägede poolt. XVII—XVIII saj. kasvab linn uuesti, linna kaunistavad suurepärased lossid, kirikud, mälestussambad. Selle perioodi lõpus seoses paavsti poliitilise osa vähenemisega ja sel ajal kogu Euroopas möllanud sõdade tõttu elab R. üle sügava majanduskriisi ja jääb elanike arvult (100—150 tuh.) maha Napolist, Veneetsiast, Milaanost, Palermost.

XIX saj. I poolel oli R. Prantsuse Kuningriigi tugeva mõju all. 1840. a-te lõpul mööda kogu Euroopat veerenud revolutsioonilaine kutsus esile tormilisi rahvademonstratsioone Itaalia linnades, sealhulgas ka R-s. 1849. a. kuulutati Rooma vabariigiks. Vabariigi vastu astusid välja rahvusvahelise reaktsiooni jõud, kuid neile seisid kindlalt vastu Rooma Vabariigi kaits-

Piazza del Popolo väljak Roomas.

jad, kelle hulgas paistsid erilise mehisuse poolest silma Itaalia rahvuskangelane Giuseppe Garibaldi ja tema leegionärid. Kuid jõud olid ebavõrdsed ja 3. juulil 1849 langes Rooma Vabariik, paavsti despootlik võim taastati täielikult. XIX saj. keskel algas Itaalia järkjärguline ühendamise protsess. Pärast Itaalia lõplikku ühendamist (1870—71) sai R. Itaalia Kuningriigi pealinnaks, paavst aga jäi ilmalikust võimust ilma. R. elanikkond hakkas kiiresti kasvama, linna ehitamine laienes, heakorrastati Tiberi kaldapealne ja ehitati uusi sildu. Tööstuslikult jäi R. endiselt riigi teistest rajoonidest maha.

1922. a. moodustati R-s B. Mussolini fašistlik valitsus. Fašistide türanlik diktatuur kestis 1943. a-ni. I ja II maailmasõja vahel laienes R. edasi. Kuid fašistlik valitsus takistas tööstuse arenemist R-s, kartes seal revolutsiooniliselt meelestatud proletariaadi kontsentreerumist, püüdis säilitada linna kroonulikku ja kodanlik-klerikaalset iseloomu. 1944. a. juunis saabusid R-sse Inglise-Ameerika väed. 1946. a. pärast monarhiat kukutamist sai R. Itaalia Vabariigi pealinnaks, parlamendi, ministeeriumide, poliitiliste parteide juhtivate organite ja tähtsamate valitsusasutuste asukohaks.

R. on suur töölisliikumise keskus. Viimastel aastatel arenes pealinnas hoogsalt ehitustöölise streigivõitlus.

Linna valitsemine. Linna valitsemine on koondunud munitsipalteedi kätte, mille eesotsas seisab linnapea. Linna tsentraliseeritud valitsemist raskendab tema formiline kasv. R. kommunistid võitlevad oma programmi elluviimise eest linna töötajate majandusliku ja sotsiaalse olukorra põhjalikuks muutmiseks valitsemise detsentraliseerimise ja omavalitsuse arendamise teel linna eri rajoonides ja Rooma provintsis.

Majandus. Tööstuse poolest jääb R. maha sellistest tööstuslikult arenenud linnadest nagu Milaano, Torino, Genova, osalt Napoli. Ainult 8% R. rah-

vastikust töötab tööstuses, ülejäänud kaubanduses, transpordis, rahanduse ja teeninduse alal ja administratiivvabaraadis. Tähelepanvõrg on loominguilise intelligentsi kiht. Palju on kultuseteenijaid.

R. tööstuses on enam arenenud elanike ja arvukate turistide vajaduste rahuldamisega seotud harud. Need on polügraafiatööstus (16 000 töötajat), õmblus- (10 000), toiduainete tööstus (8000). Eriline koht on ehitustööstusel (100 000 töötajat) ja R. kaguserval asuvasse filmilinna Cinecittasse koondunud filmitööstusel (6000). Nende tööstusharude ulatuselt ületab R. suu- resti teisi Itaalia linnu. Üha suurema tähtsuse omandab keemiatööstus (9000 töölist).

Suurem osa R. tehaseid ja vabrikuid on väikesed. Võrdlemisi suured ettevõtted on tubaka-, polügraafiatööstuses, elektriseadmete tootmises. R-s asuvad naftatöötlemistehas «Purfinas» võimsusega 1,5 milj. t naftat aastas, suur gaasitehas. R. lähedal asub üks Euroopa suuremaid antibiootikume, ravimeid ja kosmeetikavahendeid tootvaid tehaseid.

Varemalt oli R-le iseloomulik tööstus- eeslinnade peaaegu täielik puudumine. Pärast II maailmasõda luuakse uusi tööstusharusid R-t ümbritsevasse väikestesse linnadesse, peamiselt pealinnast lõunas. R. ja tema ümbrusse on koondunud peaaegu kogu Lazio tööstus. Siin on arenenud metallitöötlemine, elektrotehnikatööstus, täppis- mehaanika, optika ja sõjatööstus. Metallurgia on esindatud valtsimisettevõtetega. On sideaparatuuri tootmise ja transpordivahendite remondi ettevõtteid, lennukiremondi ja lennuseadmete tootmise ettevõtteid.

Linnas asuvad paljude Itaalia suurte tööstuskontsernide (*Finsider, Terni, Societa metallurgica italiana* jt.), pankade (*Banco di Roma* jt.) juhatused. R. tööstusele on iseloomulik hulga väikeste käsitöökodade olemasolu (naha-

keraamika- ja juveliirtooted, vaibategemine).

R. on Itaalia suurim transpordisõlm. R. keskvalsalist Terminist lähtub 5 riikliku tähtsusega raudteed, kolmest teisest vaksalist aga kohaliku tähtsusega liinid. R. koondub 8 magistraalautoteed. 30 õhuliini ühendab Itaalia pealinna suurema osa maailma maadega (Fiumicino, Ciampino ja Aeroporto d'Urbe lennujaamade kaudu). Tiberi jõgi on varustatud kanalitega lõigis R.—Fiumicino. Siin võivad sõita suured jõelaevad. R. merevärvaks on Civitavecchia sadam Türeeeni mere rannikul. Seal toimub merd kaudu pealinna saabuva tooraine esmane töötlemine.

Plaanistus ja arhitektuur. Kordumatu ja omapärane on Igavese Linna välisilme. Iga ajalooline epoch on jätnud sinna oma jälje. R-s võib vaid ligikaudu iseloomulikke rajoone eraldada, kuna seal on sageli lähedases naabruses antiikmällestised, toredad barokkstiilis lossid ja ultramoodsad ehitised. Antiikaja mälestusmärgid on koondunud peamiselt linna keskossa. R. tekkinise ajast on säilinud vaid mõned suured kivid Palatinuse künkal. Kõige populaarsem antiikmällestis (on muutunud R. sümboliks) on Colosseum, mis ehitati Flaviuste ajastul (I saj.) ja hämmastab seniajani oma mõõtmete ja ehitustehnika täiuslikkusega. Teistest antiikaja mälestusmärkidest on paremini säilinud panteon — silmapaistvate itaallaste matmispaik, kus puhkab ka muide Itaalia suurimaid kunstnikke Raifael (Rafaello Santi), kelle lühike elu oli lahutamatu seotud R-ga. Palatinuse ja Quirinalise küngaste vahel orus on säilinud foorumi — iidse R. poliitilise, kaubandus- ja kultuurikeskuse varemed. Varasele Rooma arhitektuurile on iseloomulik massiivsus (sillad, akveduktid, linnamüürid, termid jm.). Antiikehitisi kasutati hilisemal ajal sageli hoopis teiseks ülesandeks. Nii juhtus näiteks keiser Hadrianuse mausoleumiga (Püha Ingli

loss), mille paavstid muutsid keskaja poliitiliste vangide vanglaks, 1911. a. sai ta muuseumiks. Antiikmällestiste vundamente, müüre ja detaile kasutati sageli keskaja ja hilisemate ehitiste juures.

Keskajast on R-s säilinud terved tänavad ja kvartalid linna keskosas, kus elavad vaesed. Kitsad, pimedad ja niisked tänavad viivad ootamatult mõnikord maalilistele väljakutele, mida kaunistavad vanaaegsed purskkaevud. Nende tänavate ääres on lõputud read majade alumisel korrusel asuvad väikesi poode ja töökodasid. Vanade tänavate võrku Hispaania väljaku ja Via del Tritone vahel asustavad kunstnikud, skulptorid, luuletajad. Vanaaegsed kvartalid jätkuvad ka Tiberi paremal kaldal, moodustades Trastevere rajooni.

Palju arhitektuurilisi mälestusmärke jättis R-le renessansiajastu. Michelangelo lõi terve arhitektuurilise ansambli — väljaku kapitoolumi (R. linnavalitsuse hoone) ees, kandes sellesse harmooniliselt karmi keskaegse kapitoolumihoone. Renessansi arhitektuuri imeilusateks näideteks on XV—XVII saj. ehitatud Palazzo Venezia, Palazzo della Cancelleria, kus paiknevad paavsti kantseleid, Palazzo Farnese, kus asub Prantsuse saatkond, Palazzo del Laterano jt.

R. vanale osale Tiberi ja Corso Vittorio Emanuele II vahelises rajoonis on iseloomulikeks barokkstiilis paleed ja kirikud, mille ehitasid XVII—XVIII saj. arhitektid F. Borromini, G. L. Bernini jt. (Montecitorio palee, Palazzo Barberini). Paljude väljakute — Hispaania, Piazza Navona, Piazza del Popolo ansamblis peegelduvad selle eriskummalise hiilgava arhitektuurstiili jooned. Sellesse ajajärku kuulub ka R. arvukate ja mitmesuguste purskkaevude ehitamine, mille hulgas kuulsaim on Fontana di Trevi (arhitekt Salvi). Kordumatu ilme küngastel paiknevale linnale annavad arvutud ja mitmesugused trepid: kitsad ja avarad,

sünged ja pidulikud, väikesed langu-
sed mõne astmega ja terved treptäna-
vad.

Möödunud saj. 70.—80. a-il, pärast Itaalia ühendamist, kui R. sai pealin-
naks ja tähtsaks ärikeskuseks, ehitati
rajoon Termini vaksali lähedal, Via
Nazionale ning Viminalise, Esquiline
ja Quirinalise künka nõlvad täis
üksluseid tulutoovaid üürimaju. Hil-
jem, XX saj. alguses tekkisid sellised
ükslused kvartalid mõnede vanade lin-
navärvate: Porta Pia, Porta Salaria jt.
taha. Endise Ludovisi villa asemele
kerkis uus rikas kvartal, kuhu asus
elama Itaalia valitsev ladvik. R. rikas-
te, aristokraatide, kõrgemate ametnike
villad haaravad enda alla roheluse-
rikkad R. äärelinnad: Parioli, Nomen-
tana, Aventinuse küngad.

R-s on võrdlemisi vähe avalikke parke
ja aedu. Neist kõige suurem populaar-
sus on Villa Borghese pargil, mis 1901.
a. alates kuulub riigile. Borghese par-
giga külgneb varjurikas Pincio aed
samanimelise künka otsas. Seda kau-
nistavad Itaalia kuulsuste skulptuur-
portreed.

Viimasel ajal on haaranud R-t ehitam-
ispalavik. Kuid kasvanud on peami-
selt R. eeslinnad. Siia on ehitatud era-
kapitalimahutustega kaasaegse arhi-
tektuuriga mitmekorruseliste elanute
kvartalid.

Ehitamine ei ole aidanud lahendada
teravat korteriprobleemi Itaalia pea-
linnas. Korteriüür on viimase 10 aasta
jooksul suurenenud 5 korda. Uutes
majades on korterid väga kallid, selle-
pärast on praegu neist ligi 80 000 tüh-
jad.

Külgetõmbavaks on R. maa lõunapiir-
kondade laostunud talupoegadele. Nad
suunduvad siia töö ja korteritsingul.
Ainuuksi 1948—58 immigreris R.
434 000 inimest. Need inimesed on sun-
nitud asuma linna servadele kiiruga iga-
sugusest kolist ehitatud barakkidesse
ja hurtsikutesse. Kerjuslikud ehitised
moodustavad terveid vööndeid.

R-s elab rasketes korteritingimustes

üle 0,5 milj. inimese ja mitte ainult
proletaarses agulis, vaid ka keskrajoo-
nides, kus vanaaegsed ilma mugavus-
teta majad absoluutselt ei vasta kaas-
aegsetele sanitaar- ja hügieeninõu-
dele.

Kitsad tänavad raskendavad transporti.
Linna transpordi põhiliigid on tramm
(üle 200 km), trollibuss, autobuss, met-
roo. Tiptundidel on tänavad autodest
ummistunud.

Tervishoid. Nagu kogu Itaalias nii ka
R-s on põhiliselt eraviisiline meditsii-
niline teenindamine. R. provintsis on
ligi 170 raviasutust 28 000 voodi-
kohaga, 449 apteeki. R. ja tema ümb-
ruskonna elanikkonda teenindab umbes
3000 arsti, 4000 sanitari ja ligi 270
ämmaemandat. 1000 inimese kohta tu-
leb keskmiselt 1 arst.

Õppeasutused. R-s ja tema eeslinnades
on ligi 1000 kooli 5-aastase õppeajaga,
mis haaravad üle 200 000 õpilase. Neis
õpetab üle 9000 õpetaja. 50 kooli annab
4- ja 3-klassilise hariduse 2000 õpila-
sele. Rahvaharidusele eraldab linna-
valitsus ainult 3% linna eelarvest.

R. on üks paljudest Itaalia vanadest
ülikoolilinnadest. Juba 1303. a. asuta-
tud Rooma ülikooli 12 teaduskonnas
(õigus-, majandus-, arsti-, matemaat-
ika-, füüsika-, loodusteaduste jt.)
õpib ligi 35 000 üliõpilast. 40 aastat
tagasi ehitati linna kirdeservale üli-
koolilinnake.

**Teaduslikud ja kultuurhariduslikud
asutused.** R. ülikooli juures töötavad
uurimiskeskused ja instituudid (geo-
loogia, keemia, ehituse, mineraloogia,
geofüüsika, kõrgema matemaatika,
mitu bioloogia instituuti). Mitu insti-
tuuti ja teaduslikku keskust töötab va-
hetult tööstuse ja põllumajanduse va-
jadusteks. Reas institutides, mis pole
seotud ülikooliga, toimub teaduslik
töö meditsiini, õiguse, ajaloo ja tehnika
alal. Tuumauurimise Rahvuslikul
Keskusel on teadusliku uurimise insti-
tuut ja laboratoorium R. eeslinnas
Frascatis. Teadusliku uurimise rahvus-
lik nõukogu juhivad paljude instituutide

tegevust matemaatika, füüsika ja loodusteaduste valdkonnas. Monte Mario künkal linna äärel asub astronoomia-observatoorium.

R-s, kus säilitatakse ülemaailmse tähtsusega rikkalikke kunstivarasid, tegeleb üle 20 instituudi, akadeemia, teadusliku keskuse kujutava kunsti, teatri, kino, muusikaprobleemide uurimisega. Nende hulgas on mitte ainult Itaalia, vaid ka välismaa instituudid (Ameerika, Inglise, Rootsi, Hollandi, Poola). Ülemaailmne kuulsus on Rooma Santa Cecilia konservatooriumil (asut. 1570). 25 R. raamatukogus hoitakse üle 7 milj. raamatu, mille hulgas on mitu tuhat haruldast vanaaegset väljaannet. Ainuüksi Rahvuslikus Keskraamatukogus on ligi 2 milj. köidet. Üks vanimaid raamatukogusid, konservatooriumi juures, asutati 1584. a. Tähelepanuväärseid bibliograafilisi väärtusi on Alexandrini, Corsiniani jt. raamatukogudes.

Itaalia maali ja skulptuuri šedöövrind on kogutud Borghese galeriisse, Kapiitooriumi muuseumi ja Palazzo del Lateranosse. Arheoloogiliste kaevamiste leiud on välja pandud Rooma Rahvusmuuseumis, Villa Giulia muuseumis jt. XX saj. kunstiteosed on kogutud kaasaegse kunsti rahvusmuuseumi ja estambi rahvuslikku kabinetti. Moodsa kunsti näitusi korraldatakse Nuova Pesa, Rocco, Ballestrari jt. galeriides.

R. teatrites mängivad valdavalt rändtrupid, stationsaarseid on vaid 2. Linnas on üks 2260 kohaga ooperiteater, oopereid lavastatakse samuti Caracalla termides, Eliseo teatris, Uues teatris. R. vanimaid teatreid on Valle. Kuulsamad draamateatrid on «Goldoni», kus etendused toimuvad inglise keeles, «Arte» ja Väike teater. Antiikklassikat lavastatakse vanas R. amfiteatris Ostias, Caio Melisso teatris. Rooma Filharmoonia (asut. 1821) korraldab sümfoonia- ja kammerkontserte Eliseo teatris, ülikooli aulas ja paljudes teistes saalides. Santa Cecilia conserva-

toorium laseb iga aasta välja abonementse sümfooniakontsertidele. Mitmes rahvateatris (Adriano, Cuattro Fontane, Rossini) muusikal vaheldub kinofilmide näitamisega. Linnas on üle 200 kino.

Ajakirjandus, raadio ja televisioon. R. suuremad ajalehed on «l'Unità» («Ühtsus», Itaalia Kommunistliku Partei häälekandja), «Il Messaggero» («Teataja»), «l'Avanti!» («Edasi!»), «Il Popolo» («Rahvas») jt.

R-s asuvad telegraafiagentuurid: Rahvuslik Ajakirjanduse Agentuur (ANSA), Rooma Informatsiooni Agentuur jt. Raadio- ja televisioonisateid annab aktsiaselts «Radiotelevisione Italiana».

VATIKAN (*Città del Vaticano*)

Rooma-katoliku kiriku rahvusvahelise keskuse asukoht, Rooma paavsti ja 9 püha kongregatsiooni (Rooma kuuria) residents, nn. Püha Tool. Kongregatsioonid juhivad peaaegu 400 000 katoliku vaimuliku ning enam kui miljoni munga ja nunna tegevust kõigis maailmajagudes, kontrollivad 40 rahvusvahelise katoliikliku organisatsiooni tööd, avaldavad mõju mitmesuguste katoliiklike parteide ja liitude tegevusele Itaalias, SLV-s, Hollandis ja teistes maades.

V. asub samanimelisel künkal Itaalia pealinna Rooma lääneosas. Ta hõlmab 44 ha suuruse pindala, mida ümbritseb keskajal ehitatud kindlusemüür. Elanike arv — ligi 1000 inimest. Praegusel kujul hakkas V. eksisteerima 1870. a. pärast Paavstiriigi likvideerimist, kui paavsti võimu all olnud Rooma ja Rooma provintsi ühendati Itaalia riigiga. 1929. a. sõlmiti Itaaliaga nn. Laterano leping, mis määras ära V-i kui maailma religioosse katoliikliku keskuse rahvusvahelise ja juriidilise seisundi. V. muutus juriidiliselt Roomast ja Itaaliast isoleeritud iseseisvaks poliitiliseks üksuseks. V-l on

oma diplomaatilised esindajad 49 riigis. V-l on mitte ainult suur poliitiline, vaid ka majanduslik võimsus. Tal on suuri varandusi majade, maa ja aktsiakapitalina paljudes maades. Ainuüksi Itaalias kuulub talle 464 000 ha.

Püha Tooli valuuta- ja kullafondi arvestatakse 11—12 miljardi dollariga. V-l on tugev positsioon Itaalia pangasüsteemis. Ta kontrollib ja suunab *Banco di Roma*, *Banco di Santo Spirito* jt. tegevust. V-i kapitalimahutuste kogusumma itaalia panga-finantssüsteemis moodustab ligi 1 miljard dollarit. Prantsusmaal on V. tihedalt seotud suurte Prantsuse pankade *Banque de Paris*, *Société Generale de Crédit*, Prantsuse-Itaalia Pangaga (ligi 70% nende pankade aktsiaid kuulub V-le), Sveitsis *Crédit Suisse*'i pangaga, USA-s Morgani pangaga.

V-i varanduslike ja rahaasjadega tegeleb spetsiaalne administratsioon, mille korralduses on V-i kogu kinnisvara, samuti V-i vara teistes maades.

1/3 V-i territooriumist on ehitiste all. Siin asuvad Püha Peetri kirik, paavstiloos, V-i muuseumid, kuberneriloss (sellega külgneva raudteejaama, raadio- ja elektriijaamaga), trükikoda, valveteenistuse kasarmud ning remondi- ja mehaanikatöökodad.

Paavsti residents meelitab arvukaid turiste. V-s asuvad kuulsad ajaloolised kirikuhooned. Grandioossuse ja toreduse poolest paistab silma Püha Peetri peakirik. Selle kiriku ehitamisest, mis kestis vaheaegadega 1506—1626, võtsid osa Itaalia parimad arhitektid Bramante, Raffael, Sangallo, Michelangelo ja Bernini. Peakirik on rikas raidkunsti mälestistest, mille hulgas kuulsam on skulptuurigrupp «Pietà» (Michelangelo). Kirikuga külgneb Sixtuse kabel (ehitati 1483), kus asub Michelangelo kuulus fresko «Viimsepäevakohus». Suurt huvi pakuvad ka V-i muuseumid, kuhu on koondatud arvukad renessansiajastu kuulsate itaalia kunstnike (Michelangelo, Perugino, Raffael, Bot-

ticelli) maalid, antiikskulptuuri aarded (Apollon, Laokoon, Herakles, Antaios jt.).

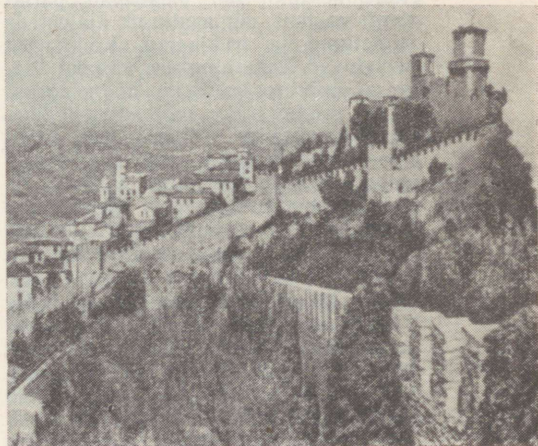
V-s on oma post ja telegraaf, radiojaam, ilmub päevaleht «L'Osservatore Romano» («Rooma Vaatleja»).

SAN MARINO (ka San Mariino)

San Marino Vabariigi pealinn — asub Monte Titano kõrgustiku järsu nõlva 4 terrassil. Elanike arv 1966. a. 4000.

Linna asutamisajaks loetakse 301. a. Linna asutamislugu seotakse III saj. lõpul ühel Dalmaatsia saarel Arbel elanud müürsepa Marinusega, kes oli tuntud oma väljaastumistega kohalike feodaalide vastu. Päästes end vastaste jälitamise eest ületas ta Aadria mere ja peitus kuhugi koopasse Monte Titano mäel. Siin lõi ta vabade müürseppade kogukonna. Pärast kogukonna pühaks peetud rajaja surma sai see koht tema

San Marino.

auks San Marino nime. Hiljem kujunes siia vabariik.

S. M. linnas pole tööstusettevõtteid. 1951. a. otsustas S.M. valitsus rahalistel kaalutlustel avada linnas kasiino ja alustada võimsa raadio- ja televisioonijaama ehitamist. Vastuseks sellele kuulutas Itaalia valitsus välja blokaadi väikese vabariigi vastu. 1951. a. lõpul blokaad tühistati, kuid 1953. a. lepingu alusel loobus San Marino sellest ehitusest ja kasiino avamisest.

Väliturism ja sissesõitnute teenindamine annavad vabariigile suurt tulu. S.M-s on ehitatud mitu hotelli, restorani, spordiväljakut ja teatrit. Igal aastal külastab S.M-t üle 2 milj. turisti. Üheks tähtsaks tuluartikliks riigi eelarves on postmarkide väljalaskmine — mitte niivõrd posti vajaduseks, vaid filateliste huvides. Linnas on arenenud käsitööstus. Käsitöölised tegelevad turistidele müüdavate märkide, mitmesuguste suveniiride, ehete ja muude iluasjakeste valmistamisega.

Osa linlasi töötab Monte Titano kivi-murdudes. Siinset väärtuslikku ehituskivi murtakse kaugest keskjast alates ja eksporditakse tänapäeval Itaaliasse. S. M. on vabariigi poliitiline ja kultuuriline keskus. Siin paiknevad parlament, valitsus, riigiasutused, ajalehete toimetused ja trükikojad. Kõik need koonduvad linna ainukese väljaku Pianello ümbrusesse. Selle hoonetegrupi keskel paistab silma arhitektuurilt imeilus 4-korruseline valitsuse loss. Lossi ees on Vabaduskuju — vabariigi valgesinist lippu hoidev naine. Väljaku lähedal kerkib suur valgest kivist Püha Peetri kirik, mis samaaegselt on San Marino silmapaistvate suurmeeste pantheoniks.

Linnas on palju ajaloomälestisi: Püha Franciscuse värav — üks linna vanemaid ehitisi, Püha Franciscuse kirik (a-st 300), end. kaputsiinide klooster (1549). Linna ümbritseb müür, mis ulatub päris mäetipuni. Siin ta lõpeb 1525. a. ehitatud kindlusega. S.M. on

omapärane ja ilus linnake, mis hiilgab oma puhtusega.

Suurt huvi pakub Garibaldi muuseum, milles eksponeeritakse garibaldilaste lippu, Garibaldi ja tema võitluskaaslase Ugo Bassi riideid, relvi, kirju.

Cesta lossis paikneb San Marino Relvade Muuseum (1200. a. kuni XX saj. alguseni). On veel riiklik muuseum (rajati kuulsa arheooloogi Bartolomeo Borghese poolt) ja Riigiraamatukogu (üle 50 000 köite), kus säilitatakse palju vanu dokumente.

Linnas nagu kogu vabariigis on möödunud sajandi keskpaaigast kehtestatud tasuta arstiabi saamine ja kooliharidus. S. M-s on mitu alg- ja keskkooli, gümnaasium, kutsekool (kokku on vabariigis 60 õpetajat ja 1500 õpilast).

1932. a. ehitati Itaalia abiga elektrifitseeritud raudtee (32 km), mis ühendab S. M-t Itaalia linna Rimini. 17 km riigi territooriumi läbivast teest langeb tunduv osa tunnelile Monte Titano all. Rimini sadamaga ühendab pealinna lai maantee.

S. M-s ilmuvad ajalehed «Il Nuovo Titano» («Uus Titaan»), «San Marino», «Riscossa Socialista» («Sotsialistlik Uuendus»). Kommunistlik partei annab välja ajalehte «La Scintilla» («Säde»).

SOFIA

— Bulgaaria Rahvavabariigi pealinn — asub Balkani poolsaare keskosas. Poolteistkümmend kilomeetrit linnast põhjas kerkib uhke Balkani mäeahelik — Stara Planina, lõunas on suhteliselt madalad mäed Ljulin, Vitoša, Lozenska Planina jt. S. territoorium koos lähedaste asulatega (Suur-S.) on 210 km². 1880. a. elas S-s üldse 21 000 linlast. Kuni II maailmasõja lõpuni suurenes elanikkond aeglaselt, 1946. a. oli elanikke 437 000, seejärel muutus juurdekasv kiireks ja 1964. a. lõpus loendati linnas koos

ühinenud asulatega 802 000 elanikku, mis moodustab peaaegu $\frac{1}{10}$ vabariigi rahvastikust. 1968. a. elas S-s 858 876 inimest.

Linna ajaloo. Juba enne meie ajaarvamist olid Vitoša soojade mineeraalveeallikate juures traaklaste asulad. Traakia serdide suguharult sai linn oma esialgse nime Serdica. Rooma ajal loeti Serdicat impeeriumi ilusaimate linnade hulka.

Muinasbulgaaride tulekuga siia VII saj. m. a. j. sai linn endale slaavi nimetuse Sredets. Arvukad röövretked ja purustused, mida linn pärast Esimese Bulgaaria riigi langust üle elas, takistasid tema arengut. Kuid juba Teise Bulgaaria riigi perioodil (XII—XIV saj.) kasvas linn tunduvalt ja jäi maha vaid riigi pealinnast Veliko Tarnovost. Sel ajal (XIV saj.) sai S. oma praeguse nime.

Türklaste sissetungiga Balkani poolsaarele XIV saj. teisel poolel läks S. 1386. a. türklaste valdusse. Pärast viiesaja-aastast võõramaist iket vabastati S. 1878. a. jaanuaris Vene vägede poolt.

Pärast Bulgaaria vabastamist kasvas ja arenes S. kiiresti. Laienesid varasemad käsitöökohjad, loodi mõningaid uusi ettevõtteid, mis põhjustasid tööstustöölise arvu kasvu. S. muutus tähtsaks proletariaadi revolutsioonilise liikumise keskuseks. 1893. a. toimus S-s Bulgaaria ajaloo esimene maidemonstratsioon, suured bulgaaria tööliste revolutsioonilised väljaastumised toimusid a-il 1905—07. Ajalooline kongress, mis võttis vastu otsuse Bulgaria Sotsiaaldemokraatliku Töölispartei ümbernimetamise kohta Bulgaaria Kommunistlikuks Parteiks, toimus S-s 1919. a. mais.

Bulgaaria tsaari ja valitseva kliki liiduni Saksamaaga viinud kuritegelik poliitika raskendas S. arengut. 1944. a. lõpuks moodustas S. tööstuslik toodang vaid $\frac{2}{5}$ sõjaeelset tasemest. Sõja lõpus hävis Inglise-Ameerika lennuväe rünnakute tagajärjel tuhan-

Sofia.

deid elumaju, palju asutusi ja ettevõtteid.

Pärast rahva antifašistliku relvastatud ülestõusu võitu 1944. a. septembris kõrvaldasid S. töötajad kiiresti sõja tagajärjed.

Praegu asuvad S-s Rahvakogu — riigi kõrgem seadusandlik võimuorgan, Ministrite Nõukogu ja BKP Keskkomitee.

Linna valitsemine. Kohalikuks riigivõimuorganiks S-s on linna tööraha saadikute rahvanõukogu, mis allub vahetult riigivõimu ja valitsuse keskkorganeile. Valitakse 3 aastaks. Tal on ringkonna rahvanõukogu õigused ja kohustused. Abiorganina valib rahvanõukogu saadikute hulgast alalise komisjonid mitmesuguste valitsemisalade järgi. Pealinna koosseisus on 6 rajooni ja rida külakogukondi. Igaihes neist on tööraha saadikute rajooni rahvanõukogu.

Majandus. S. tööstus annab peaaegu $\frac{1}{5}$ vabariigi kogutoodangust. Hästi on linnas arenenud masinaehitus, elektrotehnika, keemia-, tekstiili-, õmbulus- ning naha- ja jalatsitööstus. Suuremateks ettevõteteks on V. Kolarovi nim. Elektrimasinatehas, mis laseb välja elektrimootoreid, transformaato-

reid ja muud toodangut, Raadiotehnikala-, Televisori- ja Telefonitehas, Metallilõikepinkide Tehas, elektrikäru- sid tootev 9. Septembri nim. tehas, tekstiilivabrikud jt.

Nõukogude Liidu kaasabil käib (18 km kaugusel S-st) Balkani suurima Kremikovtzi metallurgiakombinaadi ehitamine võimsusega 1 milj. t valts- metalli aastas. Kombinaadi üksikud tehnid aastavad riigile juba valmis- toodangut.

S-s on tekkinud uued keemiaharud (plastmasside ja karbiidi tootmine). Toodetakse autokumme, paberit (kõr- gekvaliteetset) ja mööblit.

⁹/₁₀ tööstustoodangust langeb riiklike ettevõtete ja ¹/₁₀ kooperatiivettevõtete arvele.

Tööstuses, ehituses ja transpordis töö- tab ²/₃ S. töötavast rahvastikust (¹/₃ vastu sõjaeelisel ajal); teaduses, hari- duse ja tervishoiu alal ¹/₆ (¹/₂₀ vastu).

Plaanistus ja arhitektuur. Pärast rah- vademokraatliku korra kehtestamist riigis toimus S-s pidevalt ühtesid või teisi rekonstrueerimisi. Praeguse plaani järgi ehitatakse ümber mitte ainult keskus, vaid kogu linna territoorium.

Linn säilitab väga ilmeka keskuse, millest lähtuvad radiaalsed tänavad, mis linnaserval lähevad üle kas magistraalmaanteedeks või lähedastesse küladesse ja puhkekohtadesse viiva- teks teedeks. Kiirekujulised tänavad keskuses ja selle lähedal ristuvad poolringsetega.

Linna keskosa on tähtsate administ- ratiiv-, majandus- ja kultuuriasutuste, väikeste mugavate skvääride ja suurte parkide, väljakute ja avarate puies- teede, vanade kirikute ja mošeede, skulptuuri- ja arhitektuurimälestiste kogumiks. Aastasadu on näinud väike Püha Sofia kirik, mis on andnud pea- linnale nime.

Kaasaegne ja vana on kõrvuti pea- aegu igal väljakul. Tohtu suured hotelli «Balkan» ja keskkaubamaja val-

gusküllased hooned ning samas tillu- ke varakristluse ajast säilinud Püha Georgi kirik; Kyrillose ja Methodiose kirik modernses stiilis ja Kliment Orhidski nim. Riikliku Ülikooli renes- sants-stiilis tiibhoone.

Linna keskväljakus on 9. Septembri väljak, kus asuvad Georgi Dimitrovi mausoleum ja Ivan Vazovi nim. Riik- lik Draamateater.

Viimastel aastatel on S-s tekkinud uued suured elamukvartalid, linna kaunistavad Parteimaja, valitsuse re- sidentsi ja hotelli «Rila» suurepära- sed hooned.

Pealinna arvukad monumendid pee- geldavad eredalt Bulgaaria kangelas- likku ajalugu. Bulgaaria rahva andeka poja V. Levski hukkamiskohal seisab range ja ilus mälestussammas. Bul- gaaria võõramaisest orjusest vabasta- mise eest võitlejaile, töörahva poega- dele, kes hukkusid võitluses tsaari ja fašismi vastu, on tänuelik rahvas püs- titanud arvukaid monumente ja ase- tanud mälestustahvleid.

S-s on palju mälestusmärke vene ja nõukogude rahva kuulsatele poegadele. Kümneid aastaid seisab ülev Püha Aleksander Nevski kirik, mis ehitati venelastest vabastajate mälestuseks. Vabaduse pargis on püstitatud monu- mentaalne mälestusmärk Nõukogude sõjameestele-vabastajaile, ülikooli vas- tas skvääril mälestussammas marssal F. I. Tolbuhhinile, Vene puisteel — Vene mälestussammas, mugaval skvää- ril Sipka tänavas Kyrillose ja Metho- diose nim. raamatukogu taga mäles- tusmärk vene arstidele, kes hukkusid võitluses Bulgaaria vabastamise eest.

Linna piires on suured haljasalad. Suurim neist on Rahvuspark, mis asub Vitoša mäel.

Linna läbivad trammi-, autobussi- ja trollibussiliinid. Keskusest 10—20 km kaugusel asuvate asulatega on loodud autobussiühendus.

S. keskosas, äärelinnas ja linnaähe- dastes asulates (Gorna Banja, Knja-

ževo, Pantšarevo jt.) on kuumad ter-
visveeallikad, mille baasil töötavad
sanatooriumid ja puhkekodud.

Kultuur. Rohkem kui 250 üldharidus-
likus koolis, kesk-eri- ja kutsekoolis
õpib üle 140 000 inimese.

S-s asub ülikool ja 14 kõrgemat õppe-
asutust (meditsiini-, ehitusinseneride,
masinaehituse-elektrotehnika, põlluma-
janduse, majanduse, geoloogia, kuju-
tava kunsti, teatri- ja kehakultuuri
instituut, konservatoorium jt.). Tööta-
vad Teaduste Akadeemia rea teadus-
liku uurimise instituutidega ja Põllu-
majandusteaduste Akadeemia.

Pealinnas on 9 teatrit, sealhulgas
Rahvateater, Rahvaoperiteater, teater
«Trudov Front» jt.; ligi 20 muuseumi,
sealhulgas arheoloogia- ja etnograafia-
muuseum, G. Dimitrovi muuseum;
sajad raamatukogud, millest suurim
on Kyrillose ja Methodiose nim. Riik-
lik Raamatukogu (600 000 köidet).
D. Blagojevi nim. Polügraafiakombi-
naadis trükitakse peaaegu kogu Bul-
gaaria kirjandus. Lastakse välja kuni
20 filmi aastas (1964. a. 11 kunstilist
ja 170 dokumentaal-, vaatefilmi ja
kinokroonikat).

Ilmub ligi 50 ajalehte ja ajakirja.
Suuremad ajalehed on «Rabotničesko
Delo» (BKP KK häälekandja), «Otet-
šestven Front», «Trud», «Narodna
Mladež». S-s asub Bulgaaria Tele-
graafi Agentuur (BTA). Töötab ra-
diojaam, hiljuti avati televisioonikes-
kus.

STOKHOLM (*Stockholm*)

— Rootsi Kuningriigi pealinn ja kogu
riigi ning Skandinaavia suurim linn —
asub Mälari järve Läänemerega ühen-
dava väina mõlemal kaldal ja väina-
saartel. S. hõlmab 186 km² ja jaguneb
territoriaalselt 83 rajooniks. 1968. a.
algul elas linnas 762 600 (eeslinnadega
1 354 500) inimest. Tihedus ületab
41 inimest ha kohta, keskosas — 98
inimest. S-i elanike arvu kasv: 1910. a.

— 342 000, 1940. a. 591 000, 1950. a. —
744 000, 1961. a. — 807 000, 1966. a. —
779 000. S-i rahvastiku väike vähene-
mine viimastel aastatel seletub mõnin-
gate muutustega linna rajoneerimi-
ses.

Linna ajaloost. S-i rajajaks loetakse
jarl Birgerit, kes organiseeris XIII
saj. ristikäigu Novgorodi vastu ja
purustati Aleksander Nevski vägede
poolt 15. juulil 1240. a. lahingus Nee-
va jõel. Esmakordselt mainitakse S-i
nime jarl Birgeri kirjas 1252. a.
Seda aastat loetakse linna asutamise
aastaks. Esialgselt asus S. Stadeni
saare ühel osal. Linn kasvas kiiresti
tänu mäetööstuse õitsengule Bergsla-
genis. Mäetööstuse toodangut veeti
välja mööda Mälari järve läbi S-i.
Juba XIII saj. lõpul hakkas linn laie-
nema saarest kaugemale, ilmusid asu-
lad Vanalinnast põhja ja lõuna pool —
Norrholm ja Söderholm.

Linna arengule XIV—XV saj. jättis
oma pitseri Põhja-Saksa hansa lin-
nade ülemvõim. Õitseva kaubandusega
linn meelitas siia suure hulga Han-
saga seotud sakslasi ja taanlasi. Han-
sa poolt pealesunnitud linna staatuse

Stokholm. Vaade linnale.

paragrahvid, mille kohaselt pool linna magistraadist pidi koosnema sakslas-
test, muudeti ära alles 1471. a. XV—
XVI saj. oli S. rootslaste võitluse
keskuseks rahvusliku vabastamise
eest, Taaniga liidu likvideerimise eest.
1520. a. vallutasid S-i taanlased ja
linn oli Taani kuninga Christian II
vastaste massilise hukkamise paigaks
(nn. S-i veresaun). Kuid juba 1523. a.
Rootsi rahvusriigi rajajaks peetava
Gustav Vasa ülestõusu ajal lahkusid
taanlased jäädavalt S-st.

Sellest ajast alates kasvab linn kiiresti
nii Rootsi majandusliku kui ka poliitilise-
administratiivse keskusena. XVIII
saj. muutub ta suureks tööstuslin-
naks.

Euroopas 1848.—49. a. toimunud revol-
utsiooni perioodil toimusid S-is revol-
utsioonilised rahutused, rahva kokku-
põrked sõjaväega.

Korduvalt viibis S-s ja töötas kuning-
likus raamatukogus V. I. Lenin. 1906. a.
toimus S-is VSDTP IV (ühendav)
kongress.

1950. a. toimus S-is ülemaailmse
rahupooldajate kongressi alalise komi-
tee istung, kus võeti vastu Stokholmi
üleskutse tuumarelva keelamise
kohta.

Käesoleval ajal on S. Rootsi riigi
poliitiliseks keskuseks. Siin asub
kuninga residents, parlament (*Riksdag*),
valitsus (riiginõukogu), minis-
teriumid (departemangud) ja ülem-
kohus.

Linna valitsemine. S. on eraldatud
iseseisvaks, lääni parlamendile (*Land-
sting*) mittealluvaks üksuseks. Rootsi
pealinna valitseb linnavolikogu, mis
valitakse 4 aastaks 100 liikmelisena.

Kohtade jaotus S-i volikogus pärast
kommunaalvalimisi 1962. a. on järg-
mine: sotsiaaldemokraatidel — 49 koha-
ta, Rahvaparteil ja Parempoolsel par-
teil — 23 kohta ning kommunistidel
5 kohta.

Majandus. S. annab $\frac{1}{10}$ maa tööstus-
toodangust. Linnas on ligikaudu 1400

tööstusettevõtet, millest valdav ena-
mus on eramaanike käes. Tööstuses
ja kaubandusvõrgus töötab ligi 28%
kogu S-i elanikkonnast. Peamised
tööstusharud on metallitöötlumine, ma-
sinaehitus, elektrotehnika, samuti
keemia-, kerge- ja polügraafiatööstus.
Tööstus koondub peamiselt Suur-S-i
loode- ja kaguossa. S-s asuvad selliste
suurte Rootsi firmade nagu aktsia-
seltsi L. M. Ericsson (radari-, tele-
foni-telegraafiseadmed), «Alfa-Laval»
(mitut liiki koorelahutajad, toiduainete
ja keemiatööstuse seadmed), «Atlas
Kopko» (mäetööstuse seadmed, puuri-
misinstrumendid), «Electrolux» (elekt-
rotehnikaseadmed ja elutarbelised
elektririistad) jt. ettevõtted. Tunduv
osa nende ettevõtete toodangust läheb
ekspordiks.

S-is asuvad riigi majanduses juhtivat
osa etendava 3 suurema panga
Svenska Handelsbanken, *Stockholms
Enskilda Bank* ja *Skandinaviska Ban-
ken* juhatused, samuti tähtsamad kind-
lustusseltsid.

S. on Rootsi tähtsaim transpordisõlm.
Linnast lähtub 5 raudteed. S-i sadam
on kaubakäibe üldmahult riigis teisel
kohal (Göteborgi järel) ja esikohal
impordis. Sadamakaide üldpikkus on
üle 17 km.

S-i lennujaamad on Bromma ja hiljuti
ehitatud Arlanda.

Plaanistus ja arhitektuur. Linna asend
arvukatel kaljustel saartel ja pool-
saartel, vee ja roheluse rohkus anna-
vad S-le omapärase ilu.

S-i ajalooliseks keskuseks on Stadeni
saar (Vanalinn, Sildadevaheline linn).
Stadenil asub Kuningaloss ja valitsus-
hoone. Stadeniga külgneval Helge-
andsholmeni saarekesel on Rootsi par-
lamendihooned (Riksdag). Stadenist
põhjas asuvad Norrmalmi, Östermalmi
ja Kungsholmeni linnajaod. Läbi
Norrmalmi kulgeb kirde suunas S-i
peatänav Kungsgatan. Kungsgatani
ja Sveavägeni tänavate ristumiskohta
ehitati 1950. a-il Rootsi pealinna kaas-
aegne ärikeskus Hötorgs City kõrg-

hoonete rühmaga. Kungsholmeni idatipus asub S-i raekoda. Stadenist lõunas on Södermalmi rajoon. Linna idaosas asuvad etnograafiamuuseumid (Skansen, Nordiska Museet) ja linna suurim looduslik park Djurgården. Brunnsvikeni lahe rannikul rikkaliku rohelusega eeslinnades asuvad S-i õppe-, teaduslikud ja ka raviasutused.

Vanalinnas on S-i vanimad ehitised — Suur kirik e. Storkyrkan (püstitati XIII saj. ja ehitati ümber XVIII saj.) ja Riddarholmeni kirik (püstitati XIII saj.). XVII saj. kujunesid teised arhitektuurilised ansamblid — Saksa kirik (1636.—42. a.), Riddarhuset (1648—74), Kuningaloss (alustati 1697, uuendati 1898—1902). Neile ehitistele, vastavalt S-i arhitektuuri üldisele iseloomule, on omane tasakaalukus ja lihtsus. XVIII saj. ehitatakse börsihoone, kus praegu asub Rootsi Fondibörs, Rootsi Akadeemia ja Nobeli raamatukogu.

S-i arhitektuuris XIX ja XX saj. alguses valitses klassitsism. Selle ajastu peamisi ehitisi on: Rahvusmuuseum (1850—65, arhitekt F. A. Stüler), Riksdagi hoone (1894—1906, arhitekt A. Johansson), ooperiteater (1891—98, arhitekt A. Anderberg), Nordiska Museet (1892—1907, arhitekt I. G. Clason).

Alates 1910. a. hakkab S-i arhitektuuris suurt osa etendama rahvusliku romantismi stiil püüdega monumentaalsetele imposantsetele vormidele (Engelbrekti kirik, 1904—14, Kuninglik staadion, 1912. a.). 1926. a. ehitas arhitekt I. Tengbom Kontserdimaja (Konserthuset). Selle ajastu Rootsi ehitusmeistrite andekamaks teoseks on ülev Stokholmi raekoda (1911—23, arhitekt R. Östberg).

1930. a-il hakkab arenema «majad pargis» tüüpi vaba hoonestuse süsteem. Kuid suur hajuvus linna üldplaanis viis Rootsi arhitektid enam linna tüüpi ehitamise otsingule. Vahetuseks nn. linnadele-magamistubadele tulevad nii

elamuid kui töökohti ja kaubanduskeskusi sisaldavad mikrorajoonid. Selle lahenduse näiteks on 1950. a-il ehitatud S-i eeslinn Vällingby.

S-s on suur hulk Rootsi kuningate monumente: Riddarhuseti juures seisab Gustav Vasa (1774), Gustav II Adolfi (1796, kujur P. H. L'Archevêque) leiame samanimeliselt väljakult, kuningas Gustav III (1808, kujur J. T. Sergel) samast kuningalossi juurest; vaatamist väärib ka Karl XII (1868, kujur J. P. Molin). Hüvitav on Vanalinnas asuv XIII saj. Engelbrekti juhtimisel toimunud rahvaülestõusu mälestuseks loodud «Vibukütt» (kujur Kr. Eriksson). «Päikeselaulik» Riksdagi hoone juures ja Orpheus Kontserdimaja juures on kuulsal rootsi skulptori C. Millesse tööd.

S. on rikas parkide ja metsamassiivide poolest, mis sulavad orgaaniliselt linna plaani. Linna keskosas asuvad S-i vanimad pargid Kungsträdgården ja Humlegården. Linna piires asuvad ka suured metsamassiivid Djurgården, Lill-Jansskogen ja Hagaparken.

Kommunaalamajandus. Sõjajärgsetel aastatel toimus S-is ja tema eeslinnades suur elamuehitus. Kuid seniajani pole linna elamufond küllaldane. 2/3 sellest on eravalduses, mis võimaldab majaomanikel pidevalt üüri tõsta.

1933. a. anti S-is eksploatatsiooni esimene metrooliin. 1963. a. oli töötavate metrooliinide pikkus 40 km, ehitata- vaid — 20 km. S-i metroo võib teenindada kuni 500 000 reisijat ööpäev. Peale selle on linnas veel tramm-, autobussi- ja trollibussiliinid.

Õppeasutused. 1961. a. oli S-is 68 riiklikku ja kommunaalalgkooli (78 500 õpilast), 50 riiklikku ja kommunaalkeskkooli ja gümnaasiumi (27 200 õpilast). Neis koolides on üle 5000 õpetaja. Peale selle töötavad S-is 12 eraalgkooli (2500 õpilast) ja 22 erakeskkooli ja -gümnaasiumi (5200 õpilast). Erakoolides õpetab üle 600 õpetaja.

S-is on ülikool (asut. 1877), Kuninglik

Tehnoloogia Instituut (asut. 1827), kõrgemad metsanduse, kaubanduse ja veterinaaria koolid, sotsiaalinstituut, Kuninglik Muusikakool jt.

Arstide ja tervishoiukaadri ettevalmistamise tähtsamad keskused on Karoliina instituut (*Karolinska medikokirurgiska institutet*), Stomatoloogia instituut ja Farmaatsia instituut.

Teaduslikud ja kultuurhariduslikud asutused. S-i on koondunud maa suu-remad teaduslikud asutused. Kuninglik Kirjanduse, Ajaloo ja Muististe Akadeemia (1786), Rootsi Akadeemia (1786), Kaunite Kunstide Akadeemia (1735), Põllumajanduse Akadeemia (1811), Rootsi Inseneriteaduste Akadeemia, Riiklik Psühholoogia ja Pedagoogika Teadusliku Uurimise Instituut (1944) jt.

Suurim rootsi ja Euroopa meistrite maali-, graafika- ja skulptuurikogu Rootsis paikneb Rahvusmuuseumis (1792). S-is asuvad Nordiska Museet (Põhja Ajaloo ja Etnograafia Muuseum; asut. 1872), Riiklik Ajaloomuuseum, Rahvuslik Looduse Ajaloo Muuseum, Riiklik Meremuuseum jt. S-i muuseumide hulgas paistab silma Skanseni Vabaõhumuuseum (asut. 1891 A. Hazeliuse poolt). Sellesse muuseumi on kogutud mitmesuguste ajastute rootsi eluhooned, käsitöölise töökojad jne. Siin asub ka looma-aed.

S-i teatritest kuulsamad on: Kuninglik Ooperi- (1773) ja Kuninglik Draamateater. S-i lähedal endises kuningasuveresidentsi hoones asub Drottningholmi teater. S-is on 196 kino 47 000 kohaga (1961).

Kuninglik Raamatukogu on suurim riigis. 1961. a. oli seal 926 200 raamatut ja 14 000 käsikirja.

Tervishoid. S-i haiglates oli 1961. a. 13 700 voodikohta (16,9 1000 inimese kohta), neist üle 4100 erahaiglates. Tervishoiusüsteemis töötab 1800 arsti, 1100 hambaarsti, 2700 meditsiiniõde ja ämmaemandat. S-is on laste tervisekaitse teenistus, millel on suur

hulk ravi- ja kasvatusasutusi ja tasuta arstiabi keskusi. On fluorograafia keskus elanike massiliseks röntgenoloogiliseks läbivaatamiseks.

Ajakirjandus, raadio ja televisioon. 300 Rootsi ajalehe üldarvust üle $\frac{1}{3}$ ilmub S-s. «Dagens Nyheter» («Päevauudised»), «Expressen», «Stockholms Tidningen» («Stokholmi Ajaleht»), «Aftonbladet», «Svenska Dagbladet» jt. Alates 1930. a. ilmub päevaleht «Ny Dag» — Rootsi Kommunistliku Partei häälekandja.

S-s asuvad Rootsi Telegraafi Büroo TT (*Tidningarnas Telegrambyrå*), Rootsi Raadio saatejaam ja televisioonikeskus.

TIRANA (*Tiranë*)

— Albaania Rahvavabariigi pealinn — asub maalliste mägedega ümbritsetud Ishmi ja Erzeni jõe orus. Linna territoorium on 30 km². T. elanike arvu kasv: 1928. a. — 10 800, 1938. a. — 25 100, 1945. a. — 59 900, 1961. a. — 140 300; 1965. a. — 161 000.

Linna ajaloo. T. on Euroopas nooremaid pealinnu. Linn asutati 1614. a. Suleiman Paša Bardini poolt. T. soodus asend tähtsate kaubateede ristumiskohas soodustas kaubanduse ja käsitöö arengut.

Nimetus «Tirana» esineb muistendites, mis on seotud albaania rahva võitlusega Skanderbegi (Georg Kastriota) juhtimisel Türgi ikke vastu.

9. II 1920 kuulutas Lushnja kongress T. esmakordselt Albaania pealinnaks. Feodaalvõimu kukutamise eest peetava poliitilise võitluse teravnemise tingimustes tekkis T-s progressiivne organisatsioon «Bashkimi». 1926. a. löid rätsepä ja 1929. a. puusepä esimesed ametiühingud tüüpi ühingud. 1930. a-il tekkisid pealinnas töölisorganisatsioonid.

1939. a. aprillis vallutas T. nagu kogu riigi fašistlik Itaalia. T. töötajad astusid esimeste hulgas võitlusse itaalia

ja neid asendanud saksa fašistlike valitajatega. T-s loodi 8. nov. 1941 Albaania Kommunistlik Partei. 17. nov. 1944 vabastas Rahvavabastusarmee linna fašistlikest okupantidest. Alates 28. nov. 1944 on T. rahvademokraatliku valitsuse asukohaks. 11. jaan. 1946 kuulutas Asutav Kogu Albaania rahvavabariigiks. T-s asuvad Rahvakogu, Ministrite Nõukogu ja Albaania Tööpartei Keskkomitee. Linna haldab Rahvanõukogu, mille täidesaatsvaks ja korraldavaks organiks on täitevkomitee. 3. juunil 1962 valitud Rahvakogus on T. esindatud 16 saadikuga.

Majandus. Rahvavõimu aastail muutus T. käsitöö- ja poolkäsitöökodade linnast töötleva tööstuse keskuseks. T-s ja ta eeslinnades lastakse välja üle $\frac{1}{5}$ kogu maa tööstustoodangust. Suurem on T. erikaal kerge-, toidu- ja maitseainete, metallitöötlemise ning klaasi- ja keraamikatööstuses. Pealinna peamine tööstuslik võõnd on läänes ja edelas. Siin asub riigi suurim tekstiilikombinaat ja 6 vabrikust ja tehastest koosnev toiduainete kombinaat. T-s asub ka ehitusmaterjalide kombinaat, puidutöötlemise kombinaat «Misto Mame», mehaanika- ja autoremonditehased, tehas «Partizan», jalatsi-, tubaka-, mööbli-, kondiitri-, tiku- jt. vabrikud, trükikoda «Mihal Duri». T. kirdeossa on ehitatud lihakombinaat ja külmhoone.

1. jaan. 1964 seisuga töötas T. tööstuses 43% kõigist töötajast, ehituses — 12, transpordis — 6,5, kaubanduses — 6,7%.

T. on riigi tähtis transpordisõlm. Maanteega (40 km) ja raudteega on ta ühendatud riigi mereväärava Durrësi sadamaga. Läbi T. kulgevad Albaanijat põhjast lõunasse ja läänest itta läbi vald automagistraalid. Pealinna lähedal asub Rinase lennujaam.

1963. a. moodustas sotsialistliku sektori osa T. kaubanduses 93,2%. Kõik finantsoperatsioonid riigis teostab Riigipank.

Tänav Tiranas.

Plaanistus ja arhitektuur. Välisilmelt on T. kummaline segu vanadest idamaistest ja kaasaegsetest joontest. Idamaade arhitektuuri mõju peegeldub nii linna plaanistuses kui ka tema üksikutes ehitustes.

T. koosneks nagu kahest, vanast ja uuest osast. Linna vana osa on enamasti madalaid maju täis ehitatud, kõverad, labürinditaolised tänavad on munakivisillutisega. Madalate ehitiste kohal keruvad mõeseed minaretid. T. uues osas on kaasaegsed 2-, 3- ja 5-korruselised hooned. Nende kaasaegne arhitektuur harmoneerub ümbritsevate mändide, akaatsiate ja mimooside rohusega. Tänavad on asfalteeritud. Linna peamagistraalideks on Permeti kongressi, Pesa konverentsi, Avni Rustemi ja Barrikaadide tänav ning T. ülikooli vaksaliväljakuga ühendav prospekt.

Linna keskosas asub Skanderbegi väljak ümbritsevate valitsus- ja kultuuriasutuste hoonetega. Siin on tähelepanuväärsemateks arhitektuurilisteks mälestisteks Hadži Etehembei mõse (lõpetati 1821) ja vana kellatorn. Pealinnas on ligi 200 skvääri ja väikest parki, millest kõige heakorrastatum on «Rini» («Noorus»). Luuakse tehisarvega linnaparki.

Kommunaalmajandus. Sõjajärgsel perioodil on linnas ehitatud üle 10 000

korteri; asfalteeritud teelõigud suurenesid 8 korda. Heakorrastatakse ja ehitatakse välja T. keskosa. Tänavaliikluses on suurim osa autobussil.

Linnas on kaks veetorstikku (ligi 130 km); rahvavõimu aastail suurenes kanalisatsioonivõrgu pikkus umbes 6 korda ja moodustab üle 110 km.

Kultuur. T-s on üle 70 alg- ja 7-klasilise kooli, kus õpib üle 30 000 õpilase, ja 9 11-klaslist kooli (üle 6500 õpilase). Alg- ning 7- ja 11-klasliste koolide õpetajate arv on vastavalt 509, 414 ja 197 inimest.

1957. a. loodi Tirana Riiklik Ülikool 6 teaduskonnaga (inseneri-, majandus-, ajaloo-keele-, õigus-, loodusteaduste ja arstiteaduskond). Linnas on veel Põllumajanduse Instituut ja kaheaastane Pedagoogiline Instituut, 7. Novembri nim. Polütehnikum, Põllumajandustehnikum, Meditsiinikool, Pedagoogiline Kool, Draama- ja Tarbekunsti Kõrgem Kool.

1963/64. õ.-a. õppis T. igasugustes õppeasutustes ligi 55 000 inimest ehk iga kolmas pealinna elanik.

T-s on ooperi- ja balleti-, draama-, nuku- ja 2 estraaditeatrit, 2 kultuuripaleed, pioneeride palee, 7 kino 3195 kohaga, 2 raamatukogu (533 500 raamatut), 5 muuseumi (sealhulgas Rahvavabastusvõitluse, Arheologia ja Etnograafia, Loodusteaduste muuseum) ning kinostuudio «Uus Albaanja». T-s on 10 spetsiaalset raviasutust 2500 voodikohaga, polikliinik ja 5 rajooni-ambulatoriumi (1938. a. oli 1 haigla 300 voodikohaga). 1963. a. oli T-s 281 arsti (rohkem kui 1938. a. kogu Albaanias).

T-s ilmuvad kõik Albaania keskajalehed, sealhulgas päevalehed «Zëri i Popullit» («Rahva Hääle»), Albaania Tööpartei KK häälekandja), «Bashkimi» («Ühtsus»). 2 korda nädalas ilmuvad «Zëri i Rinisë» («Noorte Hääle»), «Puna» («Töö») jt.

T-s töötavad Albaania Telegraafi Agentuur (ATA) ja «Radio Tirana».

VADUZ

— Liechtensteini Vürstiriigi pealinn — asub Reini jõe paremal kaldal Rätikoni mäeaheliku jalamil. Elanike arv — 3800 (1964. a.).

V-i rajas 1342 end. V-i krahvkonnas švaabi vürst Hartmann I. Linn on ühe Ülem-Liechtensteini kogukonna keskus (kogukondi on 11).

Tööstus on V-s esindatud väikeste, peamiselt hästi mehhaniseeritud ettevõtetega, kus töötab 30—50 inimest. Peaaegu kõigi tööstusharude (välja arvatud toiduainete tööstuse) toodang läheb ekspordiks. Linnas on kaks täppisaparaatide tehast: üks toodab automaatseid kontrollmõõteriistu, teine — laias valikus täppismõõteriistu. V-s asub ka selle tööstusharu vanim ettevõte — soojustehniliste seadmete tehase «Howal», mis asutati 100. aastat tagasi. 1943 ehitati V-i lähedale tehase «Glomera», mis toodab briketipresse, peenestusseadmeid ja spetsiaalseid masinaid kummitööstusele. Tehas on Kanada firma «International Wood-Bricketting» filiaal. On veel mõned väiksed tehased, mis valmistavad detaile lennuki- ja optikatööstusele, raketi- ja radariseadmetele. 1945 ehitati V-i eeslinna Euroopas unikaalne ettevõte — portselanist kunsthammastehase «Neoliza». Tehases töötab 60 töölist, toodang on 60 milj. kunsthammast aastas. Tehas varustab oma toodanguga paljusid Euroopa ja Ameerika maid.

Arenenud on tarbekunst: valmistatakse mitmesuguseid iluasjakesi ja keraamikatooteid, maalitakse nõusid ning suveniire, mida suurel hulgal müüakse turistidele.

V-s asub 2 Liechtensteini panka, mis on tihedalt seotud rahvusvahelise, esmajoones Sveitsi kapitaliga. Linnas on valitsuse palee.

V-i läbib asfalteeritud maantee, mis ühendab teda riigi teiste asulatega. V. pole suur, tunni jooksul võib läbi käia kogu linna. Hooned asuvad mõni-

kord üksteisest üpris kaugel ning on eraldatud rohkearvuliste aedade ja viinamarjaistandustega. Linna kohal kõrgub mägi — Kolm Ode. Selle ühel nõival paikneb loss (1523—26), kus hoitakse vanu kultuuriväärtusi: hollandi koolkonna maale, gooti skulptuure, renessansiajastu keraamilisi esemeid, relvi.

Peatänaval — Hauptstrassel — asub Rahvusliku Turismibüroo hoone. V-s on postmuuseum, flaami kunstnike (Rubensi, van Dycki, Bruegheli) näitus, postmarkide turg (postmarkide väljalaskmine ja levitamine on vürstiriigi üks suuremaid tuluallikaid). Liechtensteini Panga hoones asub ajaloomuuseum.

Pealinnas töötavad 2 riiklikku realkooli, mis annavad keskhariduse, katoliiklik reaalgümnaasium (Collegium Marianum), kutsekool ja Rahvuskool (vastab Prantsuse lütseumile).

V-s ilmub 3 ajalehte.

VALLETTA (ka *La Valetta*)

— Malta Riigi pealinn — asub Malta saarel, Vahemere keskosas. Linna pindala — 50 ha, elanike arv — 18 000 (1964. a.).

V. on kunagine johanniitide (Ristija Johannese) ordu peamine kants, mis on nimetatud ordumeister Giovanni de La Valette järgi. Kuulutati Malta pealinnaks 28. märtsil 1566, pärast võitu türklaste üle.

Linna intensiivne kasv algas 1571. a. alates. 1798 hõivas V. Napoleon Bonaparte, 1800 — Inglismaa. Malta muudeti Inglise kolooniaks. 21. sept-st 1964 on Malta sõltumatu riik.

Linn on olnud Inglise ülemvõimu vastu suunatud proletariaadi klassilahingute tunnistajaks. Kuningliku laevatehase töölisel korraldasid 1955 üldstreigi, võideldes oma õiguste eest.

Majandus. V. on maa kaubandus- ja tööstuskeskus. Siia on kontsentreerunud peaaegu kogu saare tööstus: puuvilla-, tiku- ja tubakatööstus, makaronivabrik, õlletehas. Üle poole aktiivsest rahvastikust töötab laevatehases «Bailey», kus on mitu dokki.

Linnas on arenenud käsitöenduslik pitside ja kodukootud kangaste valmistamine. Kuulsad on ka kohalikud kunstipärased kivesemed.

Sadama kaudu on V. tihedais kaubandussidameis Itaalia, Inglismaa, Lääne-Saksamaa ja Lähis-Ida maadega.

V. on üks Inglise mereväebaase. Vaatamata sellele, et saarele anti sõltumatus, kontrolliib ja kasutab Inglismaa endiselt seda baasi ning tema ehitisi. V-s asub NATO relvastatud jõudude Vahemere-juhtkonna Malta staap.

Linna välisilme. V. asub kaljusel neemel, kahe sügavale maismaasse ulatuva soodsa lahe — Grand Harbouri ja Marsamxett Harbouri (Quarantine Harbouri) vahel. Linn kujutab endast kindlust, mille kaitsehitised (San Elmo fort) on suurelt osalt kaljusse rajatud. Linna võib pääseda kas mööda järsku looklevat maanteed või spetsiaalselt selleks ehitatud, 15-korruselise maja kõrguse liftiga. V. 15 km pikkune peamagistraal kulgeb rannaga paralleelselt. Stiililt erinevad kahekorruselised rõdudega majad on tihedasti üksteise kõrvale lükitud. Pole ühtegi maja, kus ei oleks poodi. Väikesed ja suured, ahtad ja avarad majad ning poed võistlevad omavahel vitriinide dekoratsiooni ja barokkstiiilis voolitud kaunistustega. Linna igalt tänavalt paistab meri. Koorekiht elab peamiselt äärelinnas. Tööliskvartalid on äärmiselt ülerahvastatud.

Kõige vaatamisväärssem on hoone, kus asub maltalase Giovanni Barbara asutatud raamatukogu. Siia on kogutud üle 100 000 köite. Vanas Albergo d'Italia lossis on arheoloogia- ja ajaloomuuseum. Ordu arhiivis säilitatakse akte ja dokumente XII—XVIII saj-st.

Varssavi. Marszałkowska tänav.

Kesklinnas paistab arhitektuuri poolest silma 1573—77 ehitatud San Giovanni klooster, pargis suurejooneline samastega hoone — end. Malta kubeneri palee.

Enne Maltale iseseisvuse andmist etendasid linna klubid kahe poliitilise voolu staabi osa. *Union Club*'i ümber koondusid inglise võimu säilitamise pooldajad: kompradoorlik kodanlus, mõisnikud, kõrgemad ametnikud ja katoliiklik aristokraatia. *Casino Maltese* ühendas maa sõltumatuse pooldajaid.

Kultuur. V-s tegutsevad mõned alg- ja keskkoolid ning Malta Kuninglik Ülikool (250 üliõpilasega).

Linnas on mitu kino.

Pealinnas ilmub rida ajalehti: «Il-Hel-sien» (malta keeles), «Voice of Malta» (inglise keeles), «L-Orizzont» (malta keeles) jt.

VARSSAVI (Warszawa)

— Poola Rahvavabariigi pealinn — asub Euroopa keskosas, «Poola jõgede ema» — Visla mõlemal kaldal, 30 km kaugusel Visla suurima lisajõe Bugi suudmest. Linna pindala on 446 km². V. elanike arvu kasv: 1860. a. — 163 000, 1913. a. — 845 000, 1941. a. — 1 334 000, 1945. a. — 1 620 000, 1955. a. — 1 001 000. 1968. a. lõpul oli pealinnas 1 279 000 elanikku, s. o. 4% Poola

elanikkonnast. Keskmine rahvastiku tihedus on 2870 in. 1 km² kohta.

Linna ajaloost. V. territoorium asutati X saj. Esimesed dokumendid V-st kuuluvad a-sse 1265. Ühe versiooni järgi asutasid linna ümberasujad. Siileesia linnast Wrocławist, linna nimi on aga antud kellegi Warcisławi-järgi. Kuid oletatakse ka, et Warszawice (s. o. tulevase V.) rajasid Poola rannikuelanikud, kes tulid jõge pidi ülesvoolu ja võtsid osa Masoovia (Mazowsze) koloniseerimisest.

V. asus teel, mis ühendas Masoovia kaht suurt keskust — Czerskit ja Plockit. See soodustas asula kujunemist elavaks kaubanduskeskuseks, mille tähtsus tõusis eriti XI—XIII saj. 1343 sai V. Masoovia vürstiriigi pealinnaks. 1596 viis Poola kuningas riigi pealinn Krakovist V-sse. Sellest ajast algas linna kiire areng. V. muutus riigi poliitilise, majandus- ja kultuurielu keskuseks. Poola jagamine XVIII saj. lõpul ja sõltumatuse kaotamine tõid kaasa V. languse. Kuid samal ajal oli V-l suur tähtsus poola rahva rahvuslik-vabastusliku ja demokraatliku liikumise keskuseks. A-il 1795—1806 kuulus V. Preisimaale. Pärast Viini kongressi (sept. 1814 — juuni 1815) sai ta Vene impeeriumi koosseisu kuuluva autonoomse Poola kuningriigi pealinnaks.

1830. a. ülestõusu ajal sundisid V. töölised, käsitöölised ja osa sõjaväest tsaristliku ülemjuhataja V-st põgenema. Ülestõusnud hõivasid linna ja kuulusid Nikolai I Poola troonilt tõgatuks. Pärast ülestõusu mahasurumist ehitas tsaarivalitsus Vasakkalda-V. põhjaossa tsitadelli, kus hiljem hukkusid paljud Poola patrioodid, revolutsionäärid ja demokraadid.

XIX saj. II poolel arenes V-s kapitalistlik metalli- ja kergetööstus ning kasvas töölisklass. Endises šlahta pealinnas tekkisid proletaarsed agulid (läänes Wola eeslinn, idas — rida Praga kvartaleid), mis järsult erinesid Vasakkalda-V. heakorrastatud äritäna-

vatest ja ka linna aristokraatlikust edelaosast (Aleje Ujazdowski, Belweder).

1882 loodi V-s L. Waryński juhtimisel Poola töölispartei «Proletariat». I. mail 1905 toimus V-s võimas proletariaadi demonstratsioon, mille organiseerisid F. E. Dzeržinski jt. revolutsionäärid. 1905. a. dets-s toetasid V. töölist Moskva relvastatud ülestõusu, organiseerides massistreike ja demonstratsioone. 16. dets. 1918 V-s toimunud kongressil organiseeriti Poola Kommunistlik Töölispartei (1925. a-st — Poola Kommunistlik Partei). 1918. a. lõpul — 1919. a. algul tegutsesid V-s töörahva saadikute nõukogud, mis hiljem reaktioonilise kodanliku valitsuse poolt laiali saadeti.

II maailmasõja ajal laastasid saksa fašistlikud anastajad kolm korda tugevasti V-t: 1939. a. sept-s vastuseks varssavlaste mehisele kaitsele, 1943. a. apr.-mais geto vangide ülestõusu ajal ja eriti 1944. a. sügisel pärast V. elanike ülestõusu. Selle tagajärjel hävisid üle 85% linna elumajadest, 90% tööstusettevõtetest, peaaegu kõik Vasakkalda-V. kirikud ja ajaloomälestised, samuti sillad ja viaduktid. Viie okupatsiooniaasta vältel hävitasid hitlerlased $\frac{2}{3}$ pealinna elanikkonnast.

Okupatsiooniajal oli V. vastupanulikumise keskuseks. Sügaval põranda all loodi V-s 1942 Poola Töölispartei. Siin asusid partei keskkomitee ja tema initsiatiivil loodud sõjalise organisatsiooni — Gwardia Ludowa, hiljem aga Armia Ludowa juhtkond.

1945. a. jaan-s vabastasid V. Nõukogude armee I Valgevene rinde väeosad, kelle koosseisu kuulus ka Poola sõjaväe (*Wojsko Polskie*) I. armee.

Pärast V. vabastamist asus Poola rahvalitsus kohe linna taastama. V. taastati paremana ja kaunimana, kui ta oli enne sõda.

14. mail 1955 kirjutati Poola pealinnas alla sotsialismimaade sõpruse, koostöö ja vastastikuse abistamise Varssavi lepingule.

V. on riigi poliitiline keskus. Siin asuvad Seim, Riiginõukogu, Ministrite Nõukogu, Poola Ühinenud Töölispartei Keskkomitee, teiste poliitiliste parteide ja ühiskondlike organisatsioonide juhtivad organid.

Linna valitsemine. V. moodustab administratiivse üksuse, millel on võrdsed õigused vojevoodkondadega ja mida valitseb pealinna rahvanõukogu (*Rada Narodowa*). Pealinna territoorium on jagatud 7 rajooniks, mille eesotsas seisavad rajooninõukogud.

Majandus. V. annab 6% Poola tööstuse toodangust (1962). Talle kuulub juhtiv koht polügraafia- ja elektrotehnikatööstuses (vastavalt 35,3% ja 24,7% riigi kogutoodangust), tähtis koht masinaehituses, keemiatööstuses ja elektrienergia tootmises. Tähtsat osa etendab V. ka ehitusmaterjalide, kvaliteeterase, klaas- ja portselaneseemete tootmises, naha-jalatsi-, õmblus- ja toiduainete tööstuses.

Üle $\frac{1}{3}$ V. tööstustoodangust annavad masinaehitus- ja metallitehased. Suurim neist on sõiduaudote tehase Zerafiis (V. kirdeosas), mis toodab autosid «Warszawa» ja väikeautosid «Syrena». Tähtsamate masinaehitustehaste hulka kuuluvad M. Kasprzaki nim. Raadioaparatuuri Tehas, täppisaparatuurite, televiisorite, mootorrattade, tõstekraanade ja kuullaagrite tehased.

Vasakkalda-V. põhjaservale (Miocynysse) on ehitatud suur kvaliteeterase tehase — «Huta Warszawska». V. keemiatehased toodavad ravimeid, värve, fotomaterjale, parfümeeria- jt. kaupu. V-s asub Poola polügraafia-tööstuse suurim ettevõtte — «Dom Słowa Polskiego» («Poola Sõna Maja»). Mitmed tööstusettevõtted on ehitatud Nõukogude Liidu tehnilise abiga.

V-s on tihe kaubandusettevõtete võrk. Kaubanduses on laialt levinud iseteenindamine jt. kaasagessed müügivormid, töötab palju restorane, populaar-

sed on rohkearvulised mugavad kohvikud, piimabaarid jne.

V. on üks suuremaid raudteede (9 liini) ja maanteed sõlmi. Kõik linnalähised raudteeliinid on elektrifitseeritud. Linna läbib elektrifitseeritud magistraal, mis ühendab pealinna riigi tähtsaimate tööstuskeskustega: Lodzi, Ülem-Sileesia linnade, Krakovi ja Poznańiga. Lõpetatakse V-t Terespoliga (Poola-Nõukogude piiril) ühendava tee elektrifitseerimist.

Poola pealinna aktiivne rahvastik on tegev peamiselt tööstuses (üle 30%), ehituses (u. 14%), teaduse ja hariduse alal (12%), kaubanduses (12%), ühiskondlikes ja administratiiviasutustes (10%), transpordis ja sideasutustes (8%), elamu- ja kommunaalmajanduses (6%) ning tervishoiu alal (5%).

Plaanistus ja arhitektuur. Sotsialistlikku V-t ehitatakse generaalplaani järgi, mille koostamist alustati juba esimestel sõjajärgsetel aastatel. Restaureeritud on arhitektuuriliselt kõige hinnalisesm vasakkalda-linnaosa meridonaalne magistraal (kunagine kuninglik tee V-st Krakovi suunas), mille koosseisu kuulub rida tänavaid ja väljakuid: Lossiväljak, Krakowskie Przedmieście, Nowy Świat, Aleje Ujazdowskie ja Belwederska tänav, samuti nendega külgnevad kvartalid. Linna vanimat osa, mis asub Lossiväljakust põhja pool, nimetatakse Stare Miastoks (vanalinnaks). Kõveraid tänavaid ääristavad siin tihedalt 3- ja 4-korruselised majad. Restauratorid taastasid need majad, vanad kirikud ja osa kindlusemüürist poolümara Barbakani torniga (XV—XVI saj.). Lossiväljakul on taastatud V. vanim monument (1644) — kõrge sammas, mida kroonib kuningas Sigismund (Zygmunt) III pronkskuju.

Vanalinnast lõunasse suunduva Krakowskie Przedmieście tänava ääres asuvad V. ülikooli hoone ja mõned vanad paleed, kus praegu on asutused, muuseumid ja koolid. Selle tänava kirikutest on kõige tuntumad monumen-

taalne Püha Anna kirik (XV—XVIII saj.) ja elegantne Püha Risti kirik, kus säilitatakse urni Pariisis surnud poola helilooja Fr. Chopini südamega. Krakowskie Przedmieściel püstitati 1898 mälestussammas suurele poola poeedile Adam Mickiewiczile (skulptor C. Godebski).

Krakowskie Przedmieściest lääne pool asuvad nn. Saksi telje (Oś Saska) kvartalid. Selle linnaosa kõige tähelepanuväärsem hoone on Suur (ooperi-) Teater (1825—44, arhitektid A. Corazzi ja B. Zochowski), mille juurde 1964 püstitati mälestussammas V. kangelastele. Figuur kõrge pjedestaalil kujutab naist tõstetud mõõgaga ning meenutab legendaarset sireeni — V. keskaegset vappi.

Suure Teatriga külgnab Rahvateater (draamateater), mille aknaist võib näha Saksi parki (Ogród Saksi). Lääne pool asub Dzeržinski väljak (Plac Dzierżyńskiego), kus vana klassitsistlikus stiilis hoone taustal seisab F. E. Dzeržinski mälestussammas.

Krakowskie Przedmieście lõunapoolseks jätkuks on Nowy Świat tänav, mille alguses asub Koperniku mälestussammas (1828—30, taani skulptor B. Thorvaldsen).

Aleje Ujazdowskie ja Belwederska tänav paistavad silma üksikelamute ja villade erilise iluga ning on varssavlaste armastatud jalutuskohtaks. Nende alleede ääres asuvad terrassidena Vislani laskuv kultuuri- ja puhkepark, Ujazdowski park, botaanikaaed ja end. kuninglik Łazienki park, mis on kuulus oma tiikide, Suvelossi elegantse paviljoni (XVIII saj.) ning Chopini mälestussamba poolest.

Kuninglikust teest läänes kulgeb vasakkalda teine meridonaalne magistraal, mille põhiosaks on Marszałkowska tänav. Selle ristumisel Aleje Jerozolimskiega kõrgub Kultuuri ja Teaduse Palee kõrghoone (234 m), mis ehitati 1952—55 nõukogude rahva kingitusena vennalikule poola rahvale. Siin asuvad 2 konverentsisaali (3000

ja 765 inimesele), 4 teatrit, 7 kino-
saali, tehnikamuuseum, Noortepalee,
Poola Teaduste Akadeemia asutused,
V. ülikooli 3 teaduskonda ja mõned
teaduslikud ühingud.

Vasakkalda teise magistraali põhja-
osaks on Marceli Nowotko tänav, mil-
lest läände on ehitatud Muranówi
elamukvartalid. Hitlerliku okupatsiooni
ajal asus siin juudi geto. Getoelanike
ülestõusu meenutab 1948 rajatud gra-
niidist monument (skulptor N. Rappo-
port, arhitekt Suzin).

Tunduvalt on rekonstrueeritud parem-
kalda linnaosa Pragat. Selle põhja-
ossa, auto- ja autoremonditehase kõr-
vale, Vislat lisajõe Bugiga ühendava
laevatatavale kanalile on ehitat-
ud jõesadam.

Kindral K. Świerczewski ja Targowa
tänav ristumiskohale on püstitatud
Nõukogude ja Poola armee relvavend-
luse monument, Praga lõunaosa aga
«Tänu ja kuulsuse monument» Nõuko-
gude armee sõdurite, Poola pealinna
vabastajate auks.

V-st läänes ja idas asuvad esmajoo-
nes industriaalsed satelliitlinnad:
Pruszków, Grodzisk Mazowiecki, Zy-
rardów, Blonie, Mińsk Mazowiecki,
Wolomin, Radzymin.

Kommunaalmajandus. Pealinna elamu-
fond on suurem kui enne sõda. Uute
ehitusprojektide järgi rajatakse 2500
elanikule määratud hoonetegruppe las-
teadade ja -sõimedega. Iga 2 maja-
degrupi kohta ehitatakse keskkool ja
kauplusehoone, iga 4 grupi kohta —
elukondliku teenindamise kombinat.
Umbes 20 grupist koosnevale linna-
osale lisatakse tööstusettevõtete ja
administratiivasutuste hooned.

V-sse on ehitatud 2 suurt soojuselekt-
rijaama. Pealinna varustatakse toru-
juhtmete kaudu Ees-Karpaatia maa-
gaasi ja Ülem-Sileesia koksigaasiga.
Linnatransport: trammid, auto- ja
trollibussid.

Õppeasutused. 1962/63. õppeaastal
õppis V. 240 algkoolis 161 700 õpilast,
teise astme keskkoolides (lütseumi-

des) — 27 400, 38 töölisnoorte koo-
lis — 11 800, 232 kutsekoolis ja tehni-
kumis — 85 100 õpilast. Peale selle
õppis 27 erikoolis (pimedatele, kurt-
tummadele jt.) 3300 inimest. Õppijate
üldarv alg- ja keskmaste koolides oli
289 300. On saavutatud elanikkonna
100%-line kirjaoskus.

Linna 13 kõrgemas koolis on 50 000
üliõpilast (26% üliõpilaste üldarvust
riigis). Pealinna kõige suurem kõr-
gem õppeasutus on V. ülikool (asut.
1818) 9 teaduskonna, observatooriumi
ja botaanikaaiaga. Linnas on veel
polütehniline instituut 16 osakonnaga,
rida akadeemiaid (põllumajanduse,
plaanistatistika, meditsiini, kujutava
kunsti, kehalise kasvatuse), kõrgemad
muusika-, teatri- jt. koolid.

**Teaduslikud ja kultuurhariduslikud
asutused.** V-sse on koondunud suur
osa Poola Teaduste Akadeemia asu-
tusi (presiidium ja ligi 20 teadusliku
uurimise instituuti ning abiasutust).
Teaduslike ühingute hulka kuuluvad
filosoofia, ökonoomika, matemaatika,
keemia, ajaloo, geograafia, loodustea-
duse, meditsiini jt. seltsid.

V-s töötab 1124 avalikku raamatu-
kogu ja 205 raamatulaenutuspunkti
(1963). Tähtsaimad neist on Rahvus-
raamatukogu, Poola Teaduste Akadee-
mia Raamatukogu ja Varssavi Avalik
Raamatukogu 12 rajoonifiliaaliga.

Poola pealinnas on Rahvusmuuseum
(kujutava kunsti teosed), Poola Arme
Muuseum, Poola Revolutsioonilise Lii-
kumise Muuseum, V. I. Lenini Muu-
seum, Varssavi Ajaloo Muuseum,
A. Mickiewiczi, Fr. Chopini, geoloogia,
zooloogia jt. muuseumid, 12 näituse-
saali ja maaligaleriid.

V. 18 teatris ja filharmonia kont-
serdisaalis on u. 12 000 kohta. V-s toi-
mub iga viie aasta tagant Chopini-
nim. rahvusvaheline pianistide kon-
kurss, igal aastal — kaasaegse muu-
sika festival «V. sügis». Linnas on
52 kino (27 000 kohaga) ja 10 rajooni-
kultuurimaja.

Tervishoid. 1962. a. lõpul tuli 10 000

elaniku kohta 41,8 arsti ja 92,5 haigevoodit (umbes 3 korda rohkem kui enne sõda).

Suurt osa V. meditsiinilis-sanitaarse olukorra parandamisel etendavad linna haljastamine, heitvete puhastamine ja kahjutukstegemine, profülaktilised abinõud massiliste haigestumiste vältimiseks. Eriolist tähelepanu osutatakse emade- ja lastekaitsele, eriti sünnitusmajade (1373 voodikohta), lastehaiglate (819 voodikohta) ja -sõimede organiseerimisele.

Ajakirjandus, raadio, televisioon. V-s on üle 30 perioodilise kirjanduse kirjastuse ja toimetuse. Kõige levinumad ajalehed: «Trybuna Ludu» («Rahva Tribüün», Poola Ühinenud Töölispartei häälekandja) ja «Zycie Warszawy» («Varssavi Elu»).

Töötavad raadiojaamad ja televisioonikeskus.

VIIN (Wien)

— Austria Vabariigi pealinn — asub Doonau ääres, Alpide kirdeharu — Viini Metsa jalamil, kohal, kus jõgi murrab läbi nn. Viini Väravast ning väljub madalikule. V-i pindala — 414 km². Administratiivses suhtes jaguneb V. 23 ringkonnaks. Elanike arv — 1 637 000 (üle 22% Austria elanikkonnast), rahvastiku keskmine tiheus — 3950 in. 1 km² kohta (1966. a.). Elanikkonna rahvuslik koosseis on ühtlane.

Linna ajaloo. I saj. asus V-i kohal kindlustatud rooma laager Vindobona, millest tuligi Austria pealinna praegune nimi. Esimesed teated V-st kuuluvad a-sse 881. XII saj. keskpaigast alates on V. Austria suurim linn ja tähtis kaubandus-käsitöökeskus. 1276 läks linn koos Austriaga Habsburgide dünastia valdusse. Suureks pealinlikuks keskuseks muutus V. XVI saj., kui hakkas kujunema 1918. a-ni eksisteerinud paljurahvuseline Austria impeerium. XVIII saj. lõpul oli V. või-

mas majandus- ja kultuurikeskus, mis elanike arvu poolest jäi Euroopas maha ainult Londonist, Pariisist ja Moskvast. Neil aastail püstitati palju silmapaistvaid hooned, mis kaunistavad linna veel praegugi, asutati mitmeid teaduslikke ja õppeasutusi, kasvab V-i kui maailma ühe suurima muusikakeskuse kuulsus.

1830.—40. a-il muutus V. kapitalistliku manufaktuurtööstuse ja kaubanduse tähtsaks keskuseks. Kapitalismi areng tingis paljusid ka V-i osa 1848.—49. a. revolutsioonis, mil linnatänavad olid rahvamasside revolutsiooniliste väljastumiste areeniks.

1867 sai V. Austria-Ungari pealinnaks. Seoses kapitalistliku tööstuse kiire kasvuga XIX saj. viimastel aastakümnetel muutus V. töölisliikumise keskuks.

Pealinna töölistel on rikkalikud võitlustraditsioonid, mida nad järgivad ka tänapäeval. Näiteks 1965. a. märtsis võtsid nad osa Austria töötajate streigist, mis haaras 120 000 transpordi-, posti-, televisiooni- ja raadiotöötajat.

1938 okupeerisid hitlerlikud väed pealinna nagu kogu Austriagi. Pärast vabastamist Nõukogude armee poolt (13. apr. 1945) jagati V. neljaks (Nõukogude, Ameerika, Inglise ja Prantsuse) okupatsioonisektoriks. Samuti eraldati rajoon, mille okupeerisid 4 riigi relvastatud jõud. 1955. a. mais kirjutati V-s alla riigilepingule, mille kohaselt Austria sai jälle suveräänseks riigiks. 1955. a. okt-s kuulutas Austria välja alalise neutraliteedi. V-s asuvad presidendi residents, parlament ja valitsusasutus.

Linna valitsemine. V. moodustab liidumaa (provintsi) õigustega administratiivse üksuse. Linna haldab V-i kogukonnanõukogu, mille täidesaatvaks organiks on linna magistrat (senat) eesotsas linnapeaga.

Majandus. Majanduskeskusena etendab V. erakordselt suurt osa maa elus. V-i on koondunud 40% Austria tööstusest

ja 90% pangakapitalist. Austria pealinnale on iseloomulikud suhteliselt väikesed ettevõtted (u. $\frac{4}{5}$ tööstusettevõtetest on vähem kui 100 töölisega) ning käsitöünduse ulatuslik levik (üle 40 000 ettevõtte).

Enne II maailmasõda kuulus tähtis koht mitmesugustele kergetööstusharudele, eriti kallite, peamiselt ekspordiks määratud moekaupade (kangaste, rõivaste, trikootaazi, jalatsite, kübarate, mööbli jne.) tootmisele. Pärast sõda vähenes traditsiooniliste kergetööstusharude osatähtsus tunduvalt. U. 40% V-i tööstustoodangust annab nüüd masinaehitus. Kõige enam on arenenud transpordivahendite valmistamine ja elektrotehnikatööstus, mida esindavad suurimad ettevõtted (tehased «Semmering-Paucker», «Steyr-Daimler-Puch», «Austro-Fiat», «Siemens-Schuckert»), kontrollimootoriistade, tööpinkide, polügraafiaseadmete ja optikatarvete tootmine. Keemiatööstus valmistab peamiselt tarbe-(farmaatsia-, kosmeetika-, fotokeemia-)kaupu. V-s asub ka näitatöölemistehas. Hästi on arenenud toiduainete tööstus. Uldse on tööstuses (koos käsitöündusega) tegev 54%, kaubanduses ja transpordis aga 23% V-i töötavast elanikkonnast.

V. on tähtsaim transpordisõlm Austrias ja üks suuremaid Euroopas. Siin ristuvad 12 raudteeliini. Tähtsate rahvusvaheliste magistraalide osadena on enamikul neist oluline koht transiitvedudes.

V-i lennujaama Schwechati kaudu on Austria ühenduses enamiku Euroopa pealinnadega, Aafrika ja Aasia maaedega. V. on (Linzi järel) maa teine jõesadam.

Pealinna on koondunud 1800 kaubandusfirmat, millest 450 kuuluvad aktsiaseltsidele. Tähtsal kohal kaubanduses on tarbijate kooperatiivid (ligi 300 kauplusega). Suurte kaubandusettevõtete kõrval on palju väikseid poode. Alates 1921 korraldatakse linnapargi Prateri suurel territooriumil 2 korda aastas (kevadell ja sügisel) rahvus-

Viin. Parlamendihoone.

vahelisi V-i messe, mis meelitavad osa võtma kõiki maailma maid. V-s on 460 finants-, krediit- ja kindlustusettevõtet; 2 suurimat V-i panka — *Creditanstalt-Bankverein*, ja *Österreichische Länderbank* kontrollivad kümneid Austria tööstus- ja kaubandusfirmasid. Viimastel aastatel kasvab V-i pankade sõltuvus USA, Inglise ja SLV monopolistlikust kapitalist.

Plaanistus ja arhitektuur. Arhitektuuriansamblite terviklikkus, mälestussammaste, purskkaevude ja parkide rohkus ning ümbruskonna maalilisus on toonud V-le Euroopa ühe kaunima linna kuulsuse.

V-i peamisele, paremkalda osale on iseloomulik radiaal-ringtänavastik — 2 poolringikujulist puiesteed (Ring ja Gürtel) lõikuvad 9 radiaalmagistraaliga. Esimese poolringi ja Doonau ühe sängi (Doonau kanali) vahel asub Siselinn — Viini iidne tuumik. Sellele on tüüpiline kitsaste kõverate tänavatega keskaegsete kvartalite ja kaasaegsete elamute, kaupluste ning restoranidega liiklusrohket peamagistraalide kummaline põiming. Paljude endisaegsete mälestiste hulgast paisab silma Sankt Stephani toomkirik — keskaegse arhitektuuri šedööv, Austria suurim gooti ehitis (rajatud XII saj., praeguse kuuju saanud XIV—XV saj.). Tema 140 m kõrge torn on tähtis element linna siluetis. Läheduses

asub G. R. Donneri purskkaev, üks pealinna ilusamaid ehteid; siis endine Habsburgide residents — tohutu Hofburgi loss, mis ühendab eri aegadest ja eri stiilis hooned. Hofburgi ühel siseväljakul paikneb suurejooneline Rahvusraamatukogu hoone (rajatud 1526, ümber ehitatud XVIII saj.). Arvukalt on keskaegseid kirikuid (XIII saj. ja hilisemad).

V-i peamagistraal on poolringikujuline lai (60 m) Ring. Piki Ringi, mis rajati 1857 tasandatud kindlusevallide asemele, paiknevad tähtsaimad valitsus- ja ühiskondlikud hooned. Nende hulgas on parlamendihooned (ehit. 1873—83), linna üks originaalsemaid ehitisi — raekoda, ooperiteatri (1861—69, arhitektid E. van der Nüll ja A. Sicard von Sicardsburg) ja Burgtheateri (1874—88) monumentaalsed hooned, ülikool (itaalia renessansi stiilis), kunstimuuseum ja viini baroki šedöövr — Sankt Karl-Borromäuse kirik (1739, J. B. Fischer von Erlach). Barokkstiilis on ehitatud ka ilusaimad kõrgeadlile kuulunud XVII saj. lõpu — XVIII saj. alguse lossid, mis asuvad väljaspool Ringi. Kõige kaunim pargiloss — Belvedere (ehitanud 1693—1724 J. L. von Hildebrandt) on viini baroki pärl; mainimist väärivad veel Schönbrunni, Schwarzenbergi, Schönborni ja Liechtensteini loss.

Ringi ja Gürteli vahel paiknevad kõige tihedamini asustatud linnaosad, kus elavad keskmised ja väikeametnikud, poodnikud, käsitöölised, üliõpilased. Gürteli poolringi taga, linna ida-, lõuna- ja lääneosas, samuti nagu Doonau vasakul kaldalgi (Floridsdorfis), asuvad üksluiste, kasarmu tüüpi majadega töölistkvartalid. Järsuks kontrastiks neile on põhjapoolsed eeslinnad (Döbling ja Währing) Viini Metsa jalamil, kus asuvad kodanluse luksuslikud üksikelamud ja villad. Doonau kanali ja jõe peasängi vahele jääb Prateri saar, kus on viinlaste peo- ja puhkepaik — V-i suurim park avara staadioni ja spordiväljakutega,

aga ka jõesadam, kaubajaamad ja laod.

Kommunaalmajandus. II maailmasõja ajal tekitati V-i linnamajandusele palju kahju: ligi 3500 hoonet hävis täielikult ja üle 17 500 sai tõsiselt kannatada. peaaegu kõik Doonau sillad lasti õhku, linnatransport ja veevärk muutusid töökõlbatuks. Pärast sõda on paljudi taastatud. Sündmuseks V-i elus oli ooperiteatri avamine (1955). A-il 1946—59 ehitati pealinnas 53 000 korterit.

Linnasisest liiklust teenindavad trammid (ligi 300 km), linnaraudtee (26 km; kulgeb ainult kohati tunnelis, suuremalt osalt aga 2.—3. korruse kõrgusel), autobussid (160 km), halvasti sisustatud metroo ja taksof. Aastas veavad trammid u. 470 milj. sõitjat, autobussid — üle 40 milj. inimese.

Oppeasutused. 1963/64. õppeaastal oli V-s 247 algkooli (56 000 õpilasega), 139 põhikooli (30 000 õpilasega), 66 üldhariduslikku keskkooli (28 000 õpilasega) ja 34 keskaste kutsekooli (kaubandus-, tehnika- ja majapidamiskooli, kokku 11 000 õpilasega).

V-i ülikool (asut. 1365) on vanimaid ja suurimaid (17 000 üliõpilast) Euroopas. Teisi suuri kõrgemaid õppeasutusi: kõrgem tehnikakool (5000 üliõpilast), kõrgem maailmakaubanduse kool (4900 üliõpilast), muusika- ja kunstiakadeemia (1700 üliõpilast), kõrgem põllumajanduskool.

Teaduslikud ja kultuurhariduslikud asutused. Austria Teaduste Akadeemia on laialt tuntud oma uurimustega füüsika, meditsiini, geoloogia jne. valdas. 1957 loodi V-s Rahvusvaheline Aatomienergia Agentuur tuumaenergia rahumeelse kasutamise võimaluste teadusliku uurimise koordineerimiseks.

V. on ülemaailmse tähtsusega kultuurikeskus. Eriti suur on tema osa muusikakunsti arengus. Austria pealinna on tihedalt seotud Glucki, Haydni, Mozarti, Beethoveni, Schuberti, Brahmsi, Straussi jt. maailma suuri-

mate heliloojate elu ja looming. V. on kuulus sümfooniaorkestrite meisterlikkuse ja kõrge koorikultuuri (kuulus poistekoor) poolest. 15 teatri hulgast paistavad silma Riigiooper ja maa suurim draamateater — Burgtheater. Pealinnas on mitu kontserdisaali.

V-i 15 muuseumisse, arvukatesse näitusesaalidesse ja lossidesse on koondatud rikkalikud kunstikollektsioonid, mis sisaldavad euroopa maalikunsti suurteoseid (Raffaeli, Rubensi, Tiziani, Leonardo da Vinci, Rembrandti ja Murillo maale; Düreri gravüüre), pronks-, hõbe- ja kuldesemeid, relvi, haruldasi gobelääne jm. Maa suurimateks raamatuhoidlateks on Austria Rahvusraamatukogu (1,8 milj. köidet) ja ülikooli raamatukogu (1,4 milj. köidet). Rahvusraamatukogu spetsiaalse-

tes hoidlates asuvad Mozarti, Schuberti, Brahmsi ja Wagneri teoste noodid, käsikirjad paljudes keeltes, globused ja kaardid.

Tervishoid. Pealinnas on 5500 arsti (39% Austria arstidest, 1963. a.) ja 50 haiglat 22 000 voodikohaga. 1000 elaniku kohta tuleb keskmiselt 3,5 arsti ja 14 voodikohta.

Ajakirjandus, raadio, televisioon. V-s ilmub 27 ajalehte, sealhulgas 10 päevalehte, ja sadu teisi perioodilisi väljaandeid. Pealinna suurimad ajalehed on «Arbeiter-Zeitung», «Wiener Zeitung» ja «Volksblatt». Austria Kommunistlik Partei annab välja ajalehte «Volksstimme».

V-s asub *Austria Presse Agentur* (APA). Töötavad raadiojaam ja televisioonikeskus.

AASIA

- AASIA

Amman. Vaade linnale.

AMMAN (ka Ammaan)

— Jordaania Hašimiidi Kuningriigi pealinn ja ühe provintsi (*liiva*; kokku on neid riigis 10) keskus — asub maa loodeosas. Elanike arv — 378 800 (1965. a. lõpul). Valdava osa elanikkonnast moodustavad araablased, vähemusrühvustest on esindatud tšerkesid, kreeklased, armeenlased ja kurdid.

A-i elanike arvu kasv: 1937. a. — 12 000, 1943. a. — 30 000, 1946. a. — 40 000, 1950. a. — 170 000, 1961. a. — 245 000.

Rahvastik kasvas peamiselt Palestiina põgenike juurdevoolu arvel.

Linna ajaloo. A. (muistse nimega Rabbat Ammon) asutati mitu aastatuhat tagasi ja oli esialgu ammoniitide riigi pealinnaks. Hiljem vallutasid A-i assüürlased, babüloomlased, pärslased, kreeklased, nabatealased, roomlased. Linn purustati ja taastati korduvalt. III saj. e. m. a. vallutas linna ja ehitas selle ümber Egiptuse kuninga Ptolemaios II Philadelphos, kelle auks linna kaua Philadelphiks nimetati. Nende kaugete aegade mälestuseks kannab linna parim võorastemaja

tänapäeval «Philadelphia» nime. 63. a. m. a. j., olles Rooma ülemvõimu all, ühines A. Dekapolise nime all tuntud vabade linnade liiduga.

A-st 635 kuni X saj-ni kuulus A. Araabia kalifaati, pärast selle lagunemist aga mitmesuguste Egiptuse ja Süüria riikide koosseisu. XVI saj. algusest oli linn Osmanite impeeriumi koosseisus, 1918—20 Süüria kuninga Feisali võimu all. Transjordaania emiraadi loomisega 1921 sai A. selle pealinnaks. A-st 1946 on ta sõltumatu Jordaania pealinn.

Siin asuvad valitsus ja parlament, samuti provintsi kubernerij (*mutasarrif*) residents.

Majandus. A-s ja tema ümbruses asuvad riigi tähtsamad tööstusettevõtted, rahvuslikud ja välismaa pangad ning nende filiaalid, kindlustus- ja kaubanduskompaniide juhatused, välisriikide kaubandusesindused. 1954. a-st töötab A-i lähedal tsemenditehas (võimsusega üle 300 000 t aastas). See kuulub Jordaania tsemendikompaniile, mille kapitalist (1 milj. Jordaania dinaari) valitsuse osa moodustab 50%; tööliste ja teenistujate arv on 250. Pealinnast 24 km kaugusele ehitas Itaalia kompanii 1960 näitattöötlemistehase (võimsusega 330 000 t aastas). Ettevõtte kuulub rahvuslikule kompaniile *Jordan Petroleum Refining* kapitaliga 4 milj. Jordaania dinaari; tööliste ja teenistujate arv on ligi 750. A-st 1959 töötab akumulaatoripatareide tehas, mis kuulub *United Industries Corporation*-ile, kapitaliga 325 000 Jordaania dinaari. Tehase võimsus on u. 36 000 akumulaatorit aastas. Väiksematest ettevõtetest asuvad linnas: 34 tellise- ja katusekivitöökoda, mitukümmend nahatöötlemis- ja nahkesemete valmistamise töökoda, kummitoodete töökojad, väike värvivabrik, mitu väikest tekstiili- ja kudumisettevõtet, kaks sigaretivabrikut, sigaretipaberi tootmise töökoda jne. Võrdlemisi arenenud on A-s toiduainete tööstus, mida esindavad aed- ja puuviljakonservitehas, pii-

matööstus, mitukümmend kondiitri-, makaroni- ja biskviiditööstuse ettevõtet.

A-s ristuvad autoteed, mis ühendavad teda kõigi suuremate Jordaania linnadega, samuti Süüria ja Iraagiga. Linnas läbib riigi ainuke raudtee. Siin on ka rahvusvaheline lennujaam.

Linna välisilme. A. asub mitmel kõrgel kiviste nõlvadega künkal, mis maju täisehitatud terrassidena laskuvad linna keskuse — Feisali väljaku suunas. Jordaania pealinn on täis kontraste. Kesklinna kaasaegses stiilis hooned kriipsutavad alla elamute heakorrastamatust äärelinnas, kus elavad vaesed ja Palestiina põgenikud. A-s ei ole hooned, mis oleksid säilinud meie ajani kaugest hallist minevikust. Aeg on need hävitanud. Linna kirjus rahvamassis võib näha idamaise ja euroopaliku lõikega rõivaid, tänavatel ja väljakutel liiguvad niklist säravate limusiinide viimased margid kõrvuti eesli- või kaamelirakenditega. Osavate rahvahetajate liikuvad putkad, mis on täis kleebitud paljude maade rahamärkide näiteid, seltsivad Ottomani, Briti Kesk-Ida, Kairo-Ammani jt. pankade soliidsete kontoritega. Feisali väljaku lähedal, vana Husseini mošee juures sumiseb hommikust õhtuni mitmehäälnelne idamaa turg. Üksteise külge liubuvates väikestes poeketes kaubeldakse puuvilja, kirjude kangaste, ehete, hõbe- ja vasknõude ning iga-suguse muu kaubaga. Käsitöölise arvukates töökodades valmistatakse jalatseid, savinõusid, mitmesuguseid metallist ja pärlmutrist suveniire, majapidamistarbeid jne. Suurem osa vanu arhitektuurimälestusi kuulub roomlaste valitsemisaega. Kõige paremini on säilinud linna kirdeosas kerkiva tsitadelli ja kõrge künka nõlval asuvad tohutu suure rooma tsirkuse (6000 kohaga) varemed. Need varemed on varjupaigaks paljudele Palestiina põgenike ja laostunud fellahite perekondadele.

Viimastel aastatel arenevad seoses A-i

elanikkonna kiire kasvuga elamuehitus ja kommunaalmajandus.

Kultuur. Linnas on õpetajate kolledž, käsitöö- ja kunstikool, agrotehnika-kool, kõrgem muhameedlik kolledž jne. 1962 avati A-i eeslinnas Džubaihas riigi esimene ülikool. Töötavad arheoloogiamuuseum (asut. 1923), islami muuseum, Ameerika raamatukogu (5000 köitega) ja avalik munitsipaal-raamatukogu (17 000 köitega, asut. 1960), samuti mitu raamatukogu, mis kuuluvad mitmesugustele religioossetele kogukondadele. Linnas on kinod.

1950. a-ni puudus riigis organiseeritud tervishoiusüsteem. Alles 1950 loodi tervishoiuministerium. 1957 avati pealinnas esimene tuberkuloosidisperser, 1962 — 120 voodikohaga haigla (ehitati eravahenditega, haigla juures töötab meditsiiniõdede kool). Linnas on veel mitu väikest riiklikku ja erahaiglat, kuid kasvava elanikkonna jaoks pole olemasolev raviasutuste võrk küllaldane.

A-s ilmub mitu päevalehte, sealhulgas «Al-Džihad», «Al-Difaa», «Falastin» ja 8—10 nädalalehte.

Raadiojaam annab saateid araabia ja inglise keeles.

ANKARA

— Türgi Vabariigi pealinn ja samanimelise vilajeti administratiivne keskus — asub Anatoolia kiltmaal, A. ja Çubuki jõe ühinemiskohas, u. 1000 m kõrgusel merepinnast. Linnal on soodus geograafiline asend tähtsate Anatooliat (Türgi Aasia-osa) läbivate liiklusteede ristumiskohas. Elanike arvult (1965. a. — 902 000) on A. teine linn riigis Istanbuli järel; asustatud peamiselt türklastega. Viimase 50 aasta jooksul on linna elanike arv kasvanud 30-kordseks. See kasv on toimunud peamiselt laostunud talupoegade arvel, kes töö ja ülalpidamise otsinguil on asunud elama pealinnas.

A. elanike arvu kasv: 1920. a. — 30 000, 1927. a. — 75 000, 1940. a. — 155 000, 1950. a. — 286 000, 1960. a. — 646 000.

Linna ajaloo. A. on Väike-Aasia vanimaid linnu. Ta on tuntud alates VII saj-st e.m.a. kui vana Ancyra asula — kaubanduskeskus Euroopat ja Aasiat ühendavate elava liiklusega kaubateede ristumiskohal. Linna asutas Früügia kuningas Miidas. Roomlaste ajal oli ta Rooma võimaluse Galaatia pealinn. Sellest ajajärgust on A-s säilinud Augustuse tempel ja mõned teised arhitektuurimälestised. IV—V saj. langes linn korduvalt pärslaste ja araablaste vallutusretkede ohvriks.

XI saj. vallutasid A. seldžukid, XIV saj. I poolel aga läks ta Osmanite impeeriumi koosseisu kui A. pašalöki (hiljem sandžaki, 1864. a-st vilajeti) administratiivne keskus (impeeriumi pealinnaks oli Istanbul). A. oli Idamaade suuremaid kaubandus- ja käsitöökeskusi, eriti kuulus kalevi töötamise poolest. XIX saj. I poolel hakkas A. majanduslik tähtsus Lääne-Euroopa kapitali sissetungi ja Osmanite impeeriumis nn. kapitulatsioonirežiimi kehtestamise tagajärjel vähenema. I maailmasõja alguseks kaotas ta lõplikult endise juhtiva kaubandusliku tähtsuse, langes ka käsitöö. Kunagi õitsev linn muutus tegelikult külaks.

Pärast I maailmasõda hakkas A. osa maa elus seoses rahvusliku vabastusliikumise tõusuga uuesti kasvama. 1919. a. lõpul asus siin rahvusliku vabastusliikumise juhi Mustafa Kemal (Atatürgi) peakorter. 1920. a. apr-s tuli A-s kokku Türgi Suur Rahvuskogu, kes moodustas rahvusliku valitsuse. 1923. a-st on A. Türgi vabariigi pealinn. Siin asuvad riigipea, Suur Rahvuskogu (Medžlis), valitsus ja kõrge- mad riigiasutused.

Majandus. Linn asub maa majanduslikult kõige enam arenenud osa — Kesk-Anatoolia piirkonna keskuses.

A. asend Karabüki metallurgiabaasi ja Zonguldaki söekaevanduste lähedal,

Ankara.

põllumajandusliku tooraine poolest rikkas piirkonnas tingis linnas ja eeslinnades paljude töötleva tööstuse harude arengu. Siin töötavad lennuki-, masina-, elektrotehnika-, autokumide, tsemendi-, gaasi-, traktorite monteerimise (osad veetakse sisse USA-st) jt. tehased. Kergetööstuses on ülekaalus villa-, puidu-, toiduainete ja nahatööstus; tegutsevad suured veskid, elevaatorid, raudteetöökodad, mitu trükkikoda. On säilinud tähelepanuväärne hulk käsitööstuslikke töökodasid, mis toodavad peamiselt majapidamistarbeid. Väga kuulsad on käsitöötooted A. piirkonnas kasvatatavate angoora kitsede villast (*tiftik*), samuti kõikvõimalikud odavad sepioliidist esemed.

A. on suur raudteede ja autoteede sõlm, kust lähtuvad teed Türgi tähtsamatesse rajoonidesse ja peamistesse meresadamatesse: Istanbuli ja Izmitisse (Marmara meri), Izmiri (Egeuse meri), Iskenderuni ja Mersini (Vahe-meri), Zonguldakki ja Samsuni (Must meri). A. lennujaama Esenboga kaudu kulgeb mitu kohalikku ja rahvusvahelist lennuliini.

A-s asuvad Türgi suurimad pangad: *Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası*

(Türgi Vabariigi Keskpank — tegeleb raha ja väärtpaperite emissiooniga), *Etibank* (Heti pank), *Sümerbank* (Sumeri pank), *Türkiye İş Bankası* (Kommertsbank) jt.

Linna kehvikkonna moodustavad töötud ja vaesunud talupojad, kes on jätnud maha oma külad maapuuduse ja madala elatustaseme tõttu.

Linna välisilme. Linn koosneb kahest osast, mis on eraldatud raudteega. Põhja pool raudteed asub vana A. Nagu paljud Lähis- ja Kesk-Ida linnad, säilitab ta keskaegse muhameedliku planeerimise ja arhitektuuri jooni: siin on vana kindlus, tsitadell, arvu- kad mošeed, kitsad kõverad tänavakesed, rahvarohked lärmakad turud, käsitöölise kvartalid ja üksluised viletsad elumajad, kus tavaliselt puuduvad elementaarsed mugavused.

Linna uus, lõunapoolne osa tekkis pärast A. muutumist Türgi vabariigi pealinnaks ning hoonestati põhiliselt alles II maailmasõjale järgnenud aastail. Sel on kaasaegse euroopaliku suurlinna ilme. Puisteede ja parkide lopsakas roheluses asuvad riigiasutuste ilusad mitmekorruselised hooned ja välissaatkondade ning türgi ladviku üksikelamud. Linna kõige paremini korrastatud peamagistraaliks on Atatürgi prospekt. Kuid ka uuslinnas võib kohata hurtsikuid, kus leiavad endiselt ulualust Türgi pealinna töölised. A. edelaosas asuvad raudteevaksal, staadionid, noortepark ja Atatürgi mausoleum (avat 1953. a.).

Linna sisetranspordi põhilikeideks on trollibussi- ja autotransport.

Kultuur. A-s on palju alg- ja keskkooli, ülikool (koosneb 10 teaduskonnast) ja rida teisi õppeasutusi. On olemas konservatoorium, 6 riiklikku teatrit, arheoloogiamuuseum, etnograafiamuuseum, rahvusraamatukogu, kinod. Töötab 5 riiklikku haiglat, 1959 avati esimene riiklik sünnitusmaja.

A-s asub poolametlik informatsiooniagentuur *Anadolu Ajansı* (Anatoolia agentuur); ilmub suur hulk ajalehti ja

ajakirju, sealhulgas päevalehed: «Adalet» («Öglus»), «Yeni Tanin» («Uus Kaja»), «Resmi Gazete» («Ametlik Ajaleht»), «Ulus» («Rahvus») jt. Linnas on suur raadiojaam.

BAGDAD

— Iraagi Vabariigi pealinn ja B-i provintsi (*liva*) administratiivne keskus — asub Tigrise jõe mõlemal kaldal, kohal, kus Tigris kõige enam läheb Eufraatile. B-l on üsna soodne geograafiline asend Mesopotaamias. Vahe- mere rannikut (Levandi maid) Kesk- ja Lõuna-Aasiaga ühendavate teede ristmel. B. on riigi suurim linn 787 000 (koos eeslinnadega 1 085 000) elanikuga (1962. a.), kes on peamiselt araablased; nende kõrval elavad ka kurdid, armeenlased, türklased jt.

Linna ajaloo. B-i nimi tuleneb vanapärsia sõnadest *bag* («jumal») ja *dad* («antud»), s. o. «jumala antud» või «jumala and». Linn asutati 762. a. ning ta oli Abassiidide (B-i) kalifaadi pealinn. Tänu soodsale majandusgeograafilisele asendile kasvas B. kiiresti ja muutus varsti suureks kaubanduse, käsitöö ja keskaegse araabia kultuuri keskuseks. B. saavutas erilise õitsengu kaliif Harun ar-Rašidi ajal (786—809), kelle nime kannab praegu linna üks peatänavaid.

B-i kalifaadi languse ja feodaalsete kodusõdade tagajärjel hakkas linna kultuuri- ja majanduselu järk-järgult känguma. XIII saj. keskel vallutasid B-i mongoli khaani Hulagu hordid, röövisid linna paljaks ja purustasid peaaegu täielikult. Pärast mongolite kallaletungi käis B. korduvalt ühe vallutaja käest teise kätte. XVI saj-st kuni I maailmasõja lõpuni oli linn Türgi sultanite võimu all. Tolleaegne B. oli kõrvalise tähtsusega linn — algul pašalöki, 1878. a-st aga Osmanite impeeriumi B-i vilajeti administratiivne keskus. B-i vilajett (provintsi) hõlmas ligikaudu praeguse Iraagi ter-

ritooriumi keskosa. Linn oli maksukogumise tegelevate arvukate Türgi ametnike residentsiks.

I maailmasõja ajal okupeerisid B-i Briti väed. 1921 kuulutati ta Inglise imperialistide poolt loodud «sõltumatu» Iraagi kuningriigi pealinaks.

Edaspidi muutus B. rahvusliku vabastusliikumise keskuseks, mis eriti tugevnes pärast II maailmasõda. 14. juulil 1958 toimus siin antifeodaalne ja antimonarhistlik revolutsioon. Ülestõusnud Iraagi sõjaväeosad kukutasid rahvamasside toetusel monarhia ja kehtestasid riigis vabariikliku režiimi.

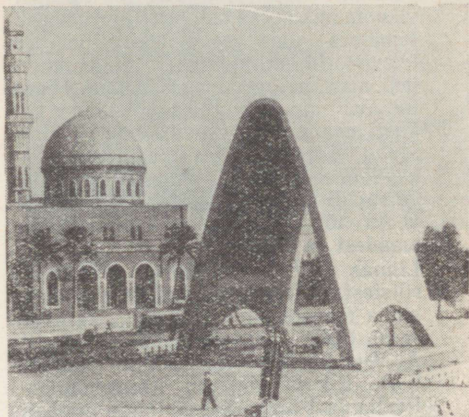
B-s asuvad vabariigi presidendi residents ja valitsus.

Majandus. B. on raudteede, autoteede ja lennuliinide sõlm (Hinaidi lennujaamal on rahvusvaheline tähtsus), suur kaubandus- ja ümberlaadimispunkt.

Linnas on rohkesti rahandus- ja kaubandusasutusi; siia on koondunud u. 25% Iraagi tööstusettevõtteid, mille hulgas on ülekaalus tekstiili-, naha-, õmblus- ja toiduainete tööstus. Pärast juulirevolutsiooni ehitati B-i lähedal Doras suur naftatöötlemistehas. NSV Liidu tehnilisel kaasabil on rajatud raudbetoonliiprite tehas, õmblusvabrik jne. Linnas on ka raudteetöökodjad ja palju käsitööstuslikke töökodasid. B-i ettevõtteid töötab ligi 40% kogu riigi tööstistest.

Linna välisilme. Kesklinn asub B-i lõunaosas Tigrise vasakul kaldal. See on põhiliselt moodsate ärikvartalite all. Siin asuvad peamised valitsus- ja kaubandusasutused ning pangad. B-i kõige elavama liiklusega magistraaliks on Harun ar-Rašidi tänav. Linna keskossa püstitati pärast 1958. a. revolutsiooni suursugune mälestusmärk Tundmatule Sõdurile.

B-i paremkalda-osas paiknevad kesk- ja jõevasal, raudteetöökodjad, paljud vabrikud ja tehased. Äärelinnas

Bagdad. Tundmatu Sõduri mälestusmärk.

on säilinud prised asfalteerimata tänavad vanade viletsate majadega, kus elab vaeselt ja kokkurusutult pealinna töörahvas. Kuigi neis majades pole mugavusi, näivad nad siiski toredatena *sariif*ide — savist, palmiokstest ja plekitukkidest onnide foonil, kus elutsevad töötud (põhiliselt vaesunud talupojad, kes elatisvahendite otsingul on jätnud maha oma külad). Viimastel aastatel on suur osa sariife maha lõhutud, nende elanikud aga välja tõstetud linna piiri taha.

Vasakkalda ja paremkalda linnaosi ühendab 6 suurt silda.

B-i, nagu teistegi Iraagi linnade peatänavail on alati rahvarohke ja kärrarikas. Otse kõnniteel kaubeldakse veega lahjendatud hapupiimaga (põhiliselt pühvlipiim), kateldes keeb lambapeadest ja -jalgadest *patša*, söepanidel säriseb šašlõkk, praetakse maisitõlvikuid. Igal sammul on kohvikud ja teemajad, sageli vabas õhus. Siia tullakse tavaliselt mitte ainult tassikese lõhnava tee, musta kohvi või lihtsalt tavalise veega janu kustutama,

vaid ka vestlema. Sageli seavad kohvikuoomanikud külastajate juurdemeelitamiseks üles raadioaparaadid või televiisorid, mille ümber õhtuti koguneb alati palju rahvast. Samas kõrval töötavad aga tillukestes töökodades koidust ehani plekksepad, sepad, kingsepad, rätsepad, juveliiroid jt. osavad käsitöölised. Muide, vanad käsitöölased käivad B-s alla tööstuskaupade juurdevoolu tõttu Euroopa kapitalistlikest maadest ja USA-st.

Linnas on palju mošeesid. Arhitektuurilistest vaatamisväärsustest paistavad silma mausoleum (XIII saj.), karavan-serai (XIV saj.), Abassiidide palee ja Al-Mustansiriya (keskaegne õppeasutus). B-i lähedal on Ktesiphoni — Partia ja Pärsia Sassaniidide dünastia kuningate pealinna ning talveresidentsi varemud.

Kultuur. B-s asub suur hulk alg- ja keskkooli, 2 ülikooli, teaduste akadeemia, rahvusmuuseum. Suuremad raamatukogud: B-i avalik raamatukogu (asut. 1955) — ligi 30 000 köitega, ülikooli keskraamatukogu — 20 000 köitega, humanitaarteaduste kolledži raamatukogu — 23 000 köitega. Linnas on veel paarkümmend väikest erialast raamatukogu; tegutsevad kinod.

Suuremaist päeva- ja nädalalehtedest ilmuvad araabia keeles «Al-Džumhuriya», «Al-Thawra al-Arabia», «Al-Fadžr al-Džadid», «Al-Arab» ja «Al-Manar»; inglise keeles — «Baghdad Observer».

Linnas on võimas raadiojaam ja televisioonikeskus.

BANGKOK (*Krung Thep*)

— Tai Kuningriigi pealinn — asub maa lõunaosas Menami (Chao Praya) jõe vasakul kaldal (paremal kaldal on B-i eeslinn Thon Buri), 30 km kaugusel Lõuna-Hiina mere Siiami lahest. Elanikke on 1 608 000, koos Thon Buri jt. eeslinnadega aga 2 068 000 (1963. a.). Rahvastiku põhimassi moo-

dustavad siiamlased (khon-taid), peale nende elab linnas märgatav hulk malailasi, hiinlasi ja indialasi. B-i elanike arvu kasv: 1900. a. — 400 000; 1909. a. — 628 000; 1937. a. — 685 000; 1950. a. — 884 000; 1959. a. — 1 286 000.

Linna ajaloo. B. sai Tai faktiliseks pealinnaks 1769. a., pärast seda, kui Birma väed olid 1767. a. apr-s purustanud riigi vana pealinna Ayutthai (Ajuthia, asut. 1350) ja kuninga residentsi viidi üle B-i. Kuid ametlikult hakati B-i Tai pealinnaks nimetama alates 1782. a-st. Sise- ja väliskaubanduslikeks suhtlemiseks soodus geograafiline asend aitas kaasa linna kiirele kasvule. XVIII saj. lõpul ja XIX saj. algul toimus ehitustegevus Menami jõe vasakul kaldal, kohas, kus jõgi moodustab kumerusega läände pöörduva kaare. Siia kujunes B-i keskosa, mis kujutab endast saart jõe ja spetsiaalselt kaevatud kanali vahel; sellesse linnaossa ehitati kuningaloss mõned administratiivhooned ja rida templeid. Edaspidi kasvas linn piki jõe vasakut kallast üles- ja allavoolu, samuti ida suunas. XIX saj. keskel hakati järk-järgult hoonestama ka Menami paremat kallast, kuhu tekkis suur Thon Buri eeslinn, mis praegu moodustab pealinnaga ühtse terviku. 1932 ühendati linna vasakkalda- ja paremkalda-osad sillaga.

B-s asub alates 1946. a-st ÜRO Aasia ja Kaug-Ida Majanduskomisjoni sekretariaat ja rida ÜRO eriorganisatsioonide osakondi. Pärast Tai astumist agressiivsesse SEATO blokki 1954. a. sept-s asus linna selle organisatsiooni peakorter. Pealinna asusid ka nn. Ameerika Rahvusvahelise Koostöö Valitsuse osakond ja Ameerika sõjainõunike ühendgrupp.

B-s asuvad kuninga residents ja valitsusasutused.

Pealinna haldusorganiks on munitsipaalnõukogu (*tetsaban*), mis tegeleb kommunaalmajanduse küsimustega, ühiskondliku korra kaitsega, ühiskond-

like töödega jne. Nõukogu allub sise-
ministeeriumile.

Majandus. B-i on koondunud üle
poole kõigist Tai tööstusettevõttest:
laevaremonditehased, Tai suurimad
kudumisvabrikud «Krunghthep Kanto»
ja «Thai Patrapon», toidu- ja maitse-
ainete, paberi- ja jalatsitööstuse ette-
võtted, sae- ja riisiveskid. Riisi puhas-
tamine on pealinna kui suure riisiek-
spordisadama põhiline tööstusharu. B-i
eeslinnades on väikesed masinaehitus-
ettevõtted ja remonditöökojad, elektri-
jaamad, naftatöötlemis- ja tsemendi-
tehased, samuti väikesed autode ja
traktorite monteerimise tehased. Suu-
rem osa linna tööstusobjekte on väike-
sed ettevõtted tööliste arvuga 5—25
inimest.

Kodumaise tööstuse arengut B-s ahel-
dab väliskapitali peremehetsemine.
Tähtis osa linna, samuti nagu kogu
riigi majanduselus kuulub Ameerika
monopolide *Ford*, *General Electric*,
Bank of America, Inglise kompanii
Bombay-Birma jt. filiaalidele.

Laialdase levikuga on linnas suveniir-
ide — mitmesuguste puidust ja me-
tallist tarbekunstiesemete käsitöön-
duslik valmistamine.

B-s asub Tai Keskpank (asut. 1942),
samuti rida teisi suuri rahvuslikke ja
välismaa (peamiselt Ameerika ja Ing-
lise) panku.

Raudtee ja maanteed ühendavad B-i
põhiliste majandusrajoonidega maa
põhja-, kirde- ja kaguosas, samuti
naabermaade — Kambodža ja Malai-
siaga. B-i lennujaam Don Muang on
tähtsamaid punkte rahvusvahelistel
lennuliinidel. B-i meresadam on riigis
suurim. Siitkaudu toimub 80% Tai
ekspordist ja 90% impordist. Rida
aastaid käib töö madalaveelise ja
Menami jõe veetaseme kõikumiste all
kannatava sadama rekonstrueerimi-
sel.

Linna välisilme. B. asub madalas kohas
riisipõldude, viljapuuaedade ja
istanduste keskel. Paremini heakorras-
tatud linnaosad külgnevad sadamaga.

Bangkok. Parlamendihoone.

Need on hoonestatud euroopalike ehi-
tistega, milles asuvad enamasti valit-
susasutused, linna haldusorganid,
saatkonnad, välisfirmade esindused ja
mitmesuguste rahvusvaheliste organi-
satsioonide osakonnad. Siin elavad
pealinna elanikkonna kõige jõukamad
kihid. B-i põhjaosas asub enamik
linna tööstusettevõtteid. Menami jõel
paiknevas «jõelinnas» elab hulgaliselt
kehvikuid koos perekondadega alali-
selt paatides — sampanites. B-s on ka
omapärane rahvarikas hiina linnaosa
(Sampeng).

Alles hiljuti iseloomustasid B-i arvukad
linna igas suunas läbivad kanalid,
mistõttu B-i nimetati «Idamaa Ve-
neetsiak» või amfiiblinnaks. Viimastel
aastatel on tunduv osa kanaleist kinni
aetud ja nende asemele ehitatud auto-
teed.

B-i välisilmes, tema ehitiste iseloomus
on märgata rahvusliku ja euroopaliku
stiili põimumist. Niisugust lahendust
on huvitavalt kasutatud ülikoolihoone
(rajati 1917) ja mitme administratiiv-
hoone juures. Pealinna arhitektuurili-
seks vaatamisväärsuseks on arvukad
budaisu pühamud (*vat*) — templid,
pagoodid ja kloostrid, mida on kokku
üle 300. Enamik neist on väärtuslikud
ajaloo- ja kunstimälestised, mida kau-
nistavad kuld- ja peegelmosaiik, ke-
raamika, lakkmaalid, nikerdused ja
skulptuurid. Kuulsamad vatid on Vat
Mahadatu (B-i eeslinnas asuv riigi-

usu — budismi sümbol), Vat Phra Keo, Vat Banchamabopit, Vat Po, Vat Indaram, Vat Arun, Vat Tepvararam jt. Tai kõrgeim pagood, mis ehitati enam kui 350 aastat tagasi, asub B-i läänepoolse eeslinna lähedal (Nakhon Pathomis) Vat Pharabatis.

Linnatranspordis etendavad peaosas autobussid, taksod, jõetrammid ja -kaatrid.

Kultuur. B-s töötavad alg- ja keskkoolid ning rida kõrgemaid õppeasutusi: Chulalongkorni ülikool (asut. 1917), Thammasati humanitaarteaduste ülikool (asut. 1934), meditsiiniülikool (asut. 1943), põllumajanduse instituut (asut. 1943), kunstiakadeemia (asut. 1933), polütehniline instituut (asut. 1952).

Linnas on Rahvusraamatukogu (üle 160 000 raamatuga), Rahvusmuuseum, milles on palju ajaloolisi kultuurimälestisi, rida teatreid ja kinosid.

Viimastel aastatel on meditsiiniline teenindamine B-s mõnevõrra paranenud. Kuid paljud haigused on endiselt laialdase levikuga, eriti mao- ja sooltehaigused (düsenteeria, kõhutüüfus).

B-s ilmub valdav enamik Tai päevalehti jt. perioodilisi väljaandeid. Pealinnas levinumad ajalehed on «Pim Thai», «Siam Rath», «Siam Nikoru», «Chao Thai» jt. Pealinnas on mitu raadiojaama ja televisioonikeskus.

BEIRUT

— Liibanoni Vabariigi pealinn ja suur sadam — asub künklikul poolsaarel Vahemere idarannikul.

U. 600 000 el. (1964. hinnang), mis on üle $\frac{1}{3}$ Liibanoni rahvastikust. Enamuse moodustavad araablased, vähemusrahvustest on esindatud armeenlased, kreeklased, türklased ja kurdid.

B-i elanike arvu kasv: 1860. a. — 20 000, 1920. a. — 160 000, 1963. a. — u. 600 000. Linna elanikkonna kiire kasv algas pärast Liibanoni iseseisvumist, eriti aga alates 1950. a-te keskelt.

Linna ajaloost. Esmakordselt mainitakse B-t silmapaistva foiniiklaste asulana (Berytos) XV saj. e. m. a. pärinevatel kiilkirjatahvlitel. Hellenismi ja rooma ajastul oli B. tähtis kaubasadam. 633. a. hõivasid linna araablased ning ta oli X saj. alguseni kaliifi asehaldurite, seejärel aga mitmesuguste Süüria ja Liibanoni valitsejate võimu all. 1110. a. anastasid B-i ristsõdijad, kes hoidsid linna oma valduses lühikeste vaheaegadega kuni 1291. a-ni. XIV—XV saj. oli linn Egiptuse mamelukide võimu all, a. 1516 vallutati türklaste poolt ning lülitati Osmanite impeeriumi koosseisu. Kui Liibanoni emiir Fahr ed-Din (1584—1635) kujundas sõltumatu riigi, sai B. selle pealinnaks. XVII—XVIII saj. valitsesid linna Liibanoni emiirid või Türgi kuberneriid Saidast. XIX saj. teisel poolel muutus B. samanimelise vilajeti keskuseks Osmanite impeeriumi koosseisu. 1918. a. lõpul okupeerisid linna Prantsuse väed. Alates 1920. a-st oli B. Prantsusmaa mandaatteritooriumi Liibanoni pealinn; Liibanoni sõltumatusse väljakuulutamisest saadik (1944) on ta Liibanoni Vabariigi pealinn. Siin asub riigi valitsus ja parlament (Rahvuskogu).

Majandus. B-sse on koondunud üle poole kogu riigi tööstusest, 80—90% sise- ja 100% väliskaubanduse käibest ning peaaegu kogu rahandus. B-s on tekstiili-, trikotaaži-, naha-, tubaka-, metalli- ja toiduainete tööstuse ettevõtteid.

1964. a. algul oli B-s üle 40 panga, neist umbes pooled kuulusid välismaalastele (prantslastele, ameeriklastele, inglastele jt.). B-i tänavail võib kõikjal kohata rahavahetajaid, kes vahetavad ükskõik millise riigi valuutat. 75-st kindlustuskompaniist on 72 välismaised.

Linna välisilme. B-s eristuvad selgepiiriliseltsitaste tänavate ning lagunenud majadega vanalinn (sadamarajoon) ja laiade prospektide ning kaasaegsete mitmekorruseliste hoone- tega uuslinn (linna lääne- ja lõuna-

osa). Enamik B-i tänavaid on ilma nimeta, see raskendab tunduvalt orienteerumist: teed juhatatakse tavaliselt ligema kiriku, kooli, surnuaia vms. järgi. 1963. a. kehtestas linnavalitsus tänavate ja rajoonide numeratsiooni, jagades linna 58 sektoriks, kuid see abinõu korra loomiseks ei taha juurduda. Linnas eksisteerivad traditsiooniliste nimedega linnaosad, mis üksteisest teravalt erinevad oma elanikkonna koosseisult. Nimetagem mõningaid neist:

Ašrafie linnaosa koos Sursoki kvartalliga, kus elab peamiselt liibanoni vana aristokraatia, on hoonestatud aedadest ümbritsetud villadega. Siin asub je-suüidi (Saint Josephi) ülikool ja suur liibanoni haigla.

Ras Beirut koos Hamra ja Rauše kvartaliga on rikkaim ning kõige aristokraatlikum pealinna linnaosa, tema rajamist ning kõrghoonete püstitamist alustati pärast 1954. a-t. Selles lajade tänavate ja avara rannapiiestikuga linnaosas elavad põhiliselt välismaalased, siin asuvad ameerika ülikool, USA, Prantsuse ja Suurbritannia saatkond ja kümned luksushotellid nagu «Carlton», «Continental» jt. Hamra tänaval

asuvad parimad ärid, mitu linna esinduskino («Sarulla», «Hamra» jt.) jne. Korteriüür on selles piirkonnas kõrgeim linnas.

Zeitun on põhiliselt ärikeskus. Siin paikneb kümneid välisfirmasid (eeskätt autoärisid) ja palju ööklubisid. Samas asub ka kaks riigi parimat hotelli — «Phoenicia» ja «Saint George». Elanikkonna moodustavad peamiselt välismaalased ja liibanoni suurkaupmehed.

As-Sur on juudi linnaosa, mille elanikud tegelevad põhiliselt käsitöö ja kaubandusega.

Al-Basta jaguneb üla- ja all-linnaks. Üla-Basta on töölislinnaosa, mis piirneb ühelt poolt hipodroomiga, teiselt poolt Ašrafie ja Mazraa linnaosaga. Al-Bastas, mis ulatub trammiliinist Rijad Solhi väljakuni, elavad väikekaupmehed. Rijad Solhi väljaku äärne Basta osa on kaubandus- ja rahanduskeskuseks.

Badavi, Tšartšabuk ja Maslah — kõige vaesemate rahvakihtidega asustatud linnaosad — paiknevad piki Beirut'i jõge. Tšartšabukis elavad peamiselt töölised, enamasti armeenlased. Maslahis on rohkesti tehaseid ja vabrikuid, samas asub tapamaja.

Haljasalased on linnas vähe. Hamra linnaosas asub väike linnapark; hipodroomi lähedal on suur hooletusse jäänud männisalu.

Kultuur. B. on suur kultuurikeskus. Siin asub 4 ülikooli — ameerika, prantsuse (Saint Josephi), liibanoni ja araabia, kus õpib üliõpilasi mitte ainult Liibanonist, vaid paljudest araabia ja Aafrika maadest. Õppetöö toimub isegi liibanoni ülikoolis põhiliselt prantsuse või inglise keeles. Suur on keskkoolide (enamasti prantsuse, inglise või ameerika) arv. B-s asub rahvusraamatukogu (ainus avalik raamatukogu riigis), ka ameerika ülikooli juures on suur raamatukogu.

Arheoloogiamuuseumis säilitatakse unikaalset kollektsiooni Zubeili (Byblosi) hauakambreist leitud tarbeese-

Beirut.

meist ja relvadest, mis on pärit foiniikia linnade õitseajast. Ajaloomälestiseks on Omari mošee Weygandi tänaval.

B-s on 46 kino. A-il 1962—63 ehitati kaasaegsed kinohooned, mis võivad võistleda parimatega Euroopas. Teatrid puuduvad, kui mitte arvestada väikest Faruki teatrit Place de Canonil, kus etendatakse pisistseene araabia elust. Rohkesti on oöklubisid ja kabareesid, kus esinevad sissesõitnud trupid. 15 km kaugusel B-st on rajatud meelelahutuskeskus «Casino du Liban» teatrietendusteks sobiva saaliga. Ilmub üle 350 mitmesuguse perioodilise väljaande, sealhulgas u. 50 päeva-lehte.

COLOMBO

— Tseiloni pealinn ja ühe distrikti keskus — asub Tseiloni saare edelarannikul. C. munitsipaalringkonna pindala on 36,5 km². Linnas elavad singaleesid, tseiloni tamilid, tseiloni maurid, burgherid (hollandlaste ja singaleeslannade segaabelude järglased), malailased ja eurooplased.

C. elanike arvu kasv: 1871. a. — 92 600, 1901. a. — 155 000, 1931. a. — 284 000, 1946. a. — 362 000, 1953. a. — 426 000, 1966. a. — 516 000 inimest.

Linna ajaloo. Esmakordselt mainib C-t araabia reisija Ibn Battuta, kes külastas linna 1346. a. XVI saj. oli C. Kotte vürstkonna sadamalinnaks, suuruselt neljandaks linnaks Tseilonil. Pärast portugallaste tulekut Tseilonile sai C. Kotte vasallvürstkonna nominäälselt pealinnaks ja koloniaalvõimude asukohaks. Portugallased ehitasid siia esimese kindluse. 1656. a. vallutasid C. hollandlased. 1796. a. anastati C. Inglismaa poolt ja muudeti Tseiloni vallutamise järel (alates 1815) saare administratiivseks keskuseks. Seoses suure muuli ehitamisega sadamasse 1885. a. muutus C. Tseiloni peamiseks sadamaks ja suureks maailma-

kaubanduse keskuseks. Alates 1948. a. on C. sõltumatu Tseiloni pealinn.

Linnas on peaministri residents, kõrgemad valitsusasutused ja riigi parlament.

Majandus. C. on märkimisväärne tööstus- ja käsitöökeskus. Tegutsevad teekaalumisvabrikud, väikesed loodusliku kautšuki töötlemise ja koprast kookosõli valmistamise ettevõtted, seebivabrik, autoremondi-, mööbli-, jalatsi- ja õmblustöökojad, piimatööstus ja soojus- elektrijaam (võimsusega 25 000 kW). Ratmalana eeslinnas on suured raudteetöökojad. C. lähedal ehitatakse NSV Liidu abiga metallurgiatehast ja autokummide tehast (sise- ja väliskummide tootmiseks).

C. on tähtis auto- ja raudteede sõlm. Katunayakas on suur rahvusvaheline lennujaam.

Linna välisilme. C. paikneb meridionaalselt piki India ookeani rannikut. Linna põhjaosaga külgneb kunstlik sügavveeline sadam pindalaga 250 ha, mille kujundavad kolm kaugele merre ulatuvat massiivset muuli. Sadama territooriumil on rohkearvulised laoruumid, reservuaarid nafta ja kookosõli säilitamiseks, tollihoone ja töökojad väikeste laevade remondiks.

Sadamaga külgnev rajoon — Fort — on C. ärikeskus, kuhu on asunud välismaa pangad, laeva- ja lennukompaniid, Tseiloni suurimate ajalehtede toimetused ja turismikontorid. Samas paiknevad ka tähtsamate valitsusasutuste hooned, peapostkontor ja telegraaf, rahvuspannad. Viimastel aastatel on kindlustuskompaniid ja pangad püstitanud Fordi rajooni 14—16-korruselised betoonist ja klaasist hooned. Kell 6 õhtul elu selles C. rajoonis soikub, siin ei elata — siia sõidetakse tööle või asju ajama.

Fordist ida pool paikneb Pettah' linnaosa — C. kaubanduskeskus, kus majad ei ole kõrgemad kui kahekorruselised, kusjuures alumised korrused on võetud kaupluste ja poodide alla. Eriline ele-

vus algab pühade eel, kui kaupmehed laotavad otse kõnniteele seisma jäänud kauba, mida pakutakse alandatua hindadega.

Slave Islandi (Orjasaare) linnaosa on säilitanud oma nime orjakaubanduse aegadest. Selle linnaosa kitsastel tänavakestel ei ole võimalik mööduda kahel vastusõitval autol. Vanade tihtedalt kokkusurutud majakestega kvartaleis puudub igasugune haljastus. Siin elab linnakehvistu.

Kõige privilegeeritumas linnaosas, Colombo 7, ümbritseb seevastu iga heakorrastatud kotedžit puude mahlakas rohelus. Varjulises Vihara Maha Devi linnapargis kõrgub I maailmasõja ohvrite mälestussammas. Selle kõrvale on asetatud memoriaaltahvlid II maailmasõja rinnetel hukkunud tseilonlaste nimedega. Pargi sissekäigu ees on klassikalises stiilis munitsipali-teedihoone.

Lõunapoolses eeslinnas Dehiwalas asetseb õitsvate puude ja pöösaste rohelusse uppuv loomaaed. Linnas on palju autosid ja trollibusse. Samal ajal võib igal pool näha ka raskete vankrite ette rakendatud hargi.

Kultuur. C-s on palju õppeasutusi. Tseiloni ülikooli teaduskondadest on pealinna jäänud kaks — inseneri- ja arstiteaduskond, teised on üle viidud Kandy linna. Budistlikes Vidyalankara ja Vidyodaya ülikoolis uuritakse buda filosoofiat, ajalugu ja võõrkeeli. Linna rohkearvulistest kolloidžitest võib ainult väheseid (tehnilist, juriidilist, pedagoogilist ja kaunite kunstide kolloidžit) pidada võrdseks tehnikumiga, ülejäänud on keskkooli tasemel.

Rahvusmuuseumis eksponeeritakse mapajapidamisnõusid ja -riistu, relvi ja kunstiesemeid; on olemas numismaatika osakonnad; on esindatud Tseiloni fauna ja maavarad ning välja pandud muistsete tseiloni freskode koopiad. C. kunstigaleriis alalisi maalide ekspositsiooni ei ole. Raamatuhoidlatest on suurim Avalik Raamatukogu (kuni 100 000 köidet), mis kuulub linna

Colombo.

munitsipali-teedile. Mahult väiksemasse Rahvusmuuseumi raamatukogusse on kogutud loodusteaduslik kirjandus. Palju on kinosid.

C-s ei ole alalisi näitetruppe, kuid siin võib näha ballette rahvuslikel teemadel jt. etendusi, peamiselt asjaarmastajate kollektiivide ettekandes.

On olemas mitu suurt riiklikku haiglat («General Hospital» jt.) ja kliinikut, samuti ka erahaiglad. Iga tuhande pealinlase kohta tuleb haiglates 5,5 voodikohta.

C-sse on koondunud maa suurimad kirjastused. Ajalehekontsern «Associated Newspapers of Ceylon» annab välja 5 päeva- ja 3 pühapäevalehte inglise, singali ja tamili keeles («Ceylon Daily News», «Dinamina», pühapäevaleht «Silumina» jt.). Kontsern «Times of Ceylon» annab välja 3 päeva- ja 2 pühapäevalehte inglise ja singali keeles. Ajalehekoondis «Independent Newspapers of Ceylon» annab singali keeles välja suureтираžilist päevalehte «Daasa», kirjastus «Virakesari» — tamlikeelset päevalehte. Nende ajalehekotsernide aktsiate omanikeks on suurkodanluse esindajad. Progressiivsed nädalalehed on

«Tribune», «Forward» ja «Mau-bima».

Tseiloni raadiol on mitu kesk- ja lühilaine saatejaama.

DAMASKUS (*Dimašk*)

— Süüria Araabia Vabariigi pealinn — asub 690 m ü. m. Kassiuni mäe (Anti-liibanoni haru) jalamil.

Linnas elab 636 000 inimest (1967), neist valdav enamik on araablased; elab ka kurde, armeenlasi, juute, tšerkesse ja kreeklasi. D-e elanike arvu kasv: 1935. a. — 250 000, 1950. a. — 303 000, 1955. a. — 408 800, 1967. a. — 636 000.

Linna ajaloost. Esimesed teated D-st on pärit XVI sajandist e. m. a., mil linn oli Egiptuse vaaraode võimu all. X—VIII saj. e. m. a. oli D. samanimelise riigi keskus. Hiljem kuulus ta Assüüria, Uus-Babüloonia riigi, Pärsia ja Aleksander Suure impeeriumi koosseisu. 64. a. e. m. a. hõivasid linna roomlased, IV saj. lõpul m. a. j. sattus ta Bütsantsi võimu alla, VII saj. 30. a-il vallutati araablaste poolt. Järgnevate sajandite jooksul siirdus linn korduvalt ühelt vallutajalt teisele. 1516.—1918. a. kuulus D. Osmanite impeeriumi koosseisu. Rõhuv Türgi ike ning kohaliku rahvastiku tagakiusamine kutsusid korduvalt esile elanikkonna ülestõuse.

1918. a. lõpul okupeerisid D-e inglased, kes andsid linna peagi üle Prantsusmaale mandaatteritooriumi administratiivse keskusena. 1919. a. sügisel D-sse kogunenud Süüria rahvuskongress kuulutas kogu maal välja «seadusliku kaitse seisukorra». Sellest päevast alates võitlesid D-e elanikud aktiivselt prantsuse imperialismi vastu kuni Süüria sõltumatuse kättevõitmiseni. 1920. a. suvel langesid halvasti relvastatud süüria vabatahtlike salgad eesotsas Jussuf Azmaga ebavõrdses võitluses, kaitses oma pealinna pealetungiva Prantsuse armee eest. Aktiiv-

selt võttis süüria rahva vabadusvõitlusest osa Süüria Kommunistlik Partei, mille esimesed organisatsioonid tekkisid D-s juba 1920. a-il. 1941. a. oli Prantsusmaa sunnitud loobuma Süüria haldamisest mandaadi alusel.

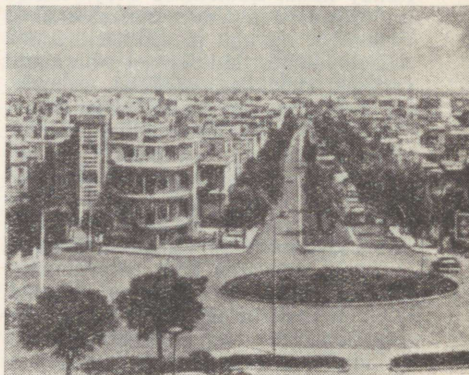
D-s asuvad presidendi residents, valitsus jt. riigivõimu organid.

Majandus. D. on suhteliselt arenenud majandusega linn. Siin asuvad suured tööstusettevõtted, elektrijaamad, pangad, kindlustus-, kaubandus- ja transpordikompaniide juhatused. Töötavad mitu kudumis- ja ketrusvabrikut, klaasivabrik, farmaatsia-, kaabli- ja tsemenditehas, kummijalatsite vabrik, mitu seebivabrikut, vaibavabrik; palju väike- ja keskmisi autoremondi-, valamis-, õmblus-, värvimis- ja nahaparkimisettevõtteid; puidu, vase, kulla ja hõbeda kunstilise töötlemise, külmlrelvade ja brokaadi valmistamise töökodasid.

Arenenud on toiduainete tööstus: suhkru-, šokolaadi-, pastöriseeritud piima, gaseeritud vee ja konservivabrik ning mitu kondiitrivabrikut.

1963. a. mais natsionaliseeriti kõik D-e pangad ning loodi nende baasil 5 panka: Araabia Maailma Pank, Omai-

Damaskus. Vaade linnale.

jaadide Pank, Araabia Ida Pank, Süüria ja Välismaade Pank ja Araabia Uhtsuse Pank. Samaaegselt natsionaliseeriti tähtsamad kindlustuskompaniid. 1965. a. jaanuarist märtsini natsionaliseeriti u. 50 D-e ettevõtet.

D. on suur transpordisõlm. Rahvusvahelised lennuliinid ühendavad teda Euroopa, Aasia ja Aafrikaga; on loodud lennuotseühendus Moskva. Raud- ja maanteed seovad D-t Süüria linnade Homs, Hama ja Deraaga ning Liibanoni pealinna Beirutiga. Linnasiseks reisijateveoks on trammid, autobussid ja taksoid.

Linna välisilme. D. laiub maaliliselt Barada jõe orus. Linn on asustatud vastavalt elanikkonna rahvuslikule ja usulisele kuulvusele: läänekvartaleis elavad muhameedlased, kagus juudi-usulised, kirdes kristlased, põhjas ja loodes kurdid ja tšerkessid. D-e vanim osa, mida ümbritsevad tornide ja väravatega kindlusemüüri varemed, asub Barada jõe paremal kaldal. Selle linnaosa keskuseks on Omajjaadide (Valid I) mošee, mis ehitati ümber 708. a. Ristija Johannese kirikust. Virtuossed marmor- ja puulõiked, hiiglasuured värvilised klaasimaalid ja arvukad sambad muudavad mošee väärtuslikuks kunstimälestiseks. Vähe lõuna pool kulgeb 1,6 km pikkune sirge tänav võlvide ja kahekordse sammastiku jäänutega, mille kõrval paikneb rikkalikult kaunistatud palee Kasr al-Azm (ehitatud 1749. a.); põhja pool asub Salah ad-Dini mausoleum ja tsitadell. Tunduva osa vanalinnast hõlmab Hamidie turg — s.o. kahekordsete kivimajadega hoonestatud ning poolkaarja võlviga kaetud tänav, millest hargneb mõlemale poole põiktänavate labürint. Majade alumistel korrustel on ärid ja väikesed poekesed. Ülemaailmse kuulsusega on käsitöömanufaktuur «Naasan» Idavärvate juures. D-s on tänini säilinud ka XVI saj. arhitektuurimälestis — ilus ning range Sulaimani mošee.

1940. a-te ja 1950. a-te alguse ühis-

kondlike ja valitsushoonete — parlamendi, Kohtupalee jt. arhitektuuris on laialdaselt kasutatud rahvuslikke motiive. Keskpanga, televisioonimaja ja sõjaväeteatri hooned on ehitatud modernistlikus stiilis. Merdža väljakule on püstitatud monument 1914.—18. a. võitluses Türgiga langenud süüria patriootide auks, kindralstaabi hoone ette on rajatud mälestussammas Maisaluni lahingu kangelsale Jussuf Azmale. Süüria pealinnas toimub ulatuslik elamuehitus, laiendatakse ja asfalteeritakse vanu tänavaid.

Kultuur. Linnas paiknevad Araabia Teaduste Akadeemia (asut. 1919), Damaskuse ülikool (asut. 1923. a.), mille 9 teaduskonnas õppis 1963. a. u. 14 000 üliõpilast, Idamaa Muusika Instituut, Kõrgem Pedagoogiline Kool, kaubanduskool, sõjaväeakadeemia ja -kolledž; 1961.—62. a. avati Kõrgem Sotsiaalteaduste Kool ja Kõrgem Polütehniline Kool.

D-s tegutsevad Rahvusmuuseum (asut. 1919. a.), Idamaa Etnograafiamuuseum ja Sõjamuuseum; mitu suurt raamatukogu: Araabia Teaduste Akadeemia raamatukogu (asut. 1881. a., fondides säilitatakse 59 000 raamatut ja 9000 käsikirja), Rahvusraamatukogu (65 000 raamatut ja 8000 käsikirja), Damaskuse ülikooli raamatukogu (üle 60 000 köite), Prantsuse Arabistkainstituudi raamatukogu (17 000 köidet); teater «Kabbana», nukuteater ja 16 kino.

Linnas on riiklik tuberkuloosi-, silmahaiguste ja psühhiaatriaiaigla, 4 üldtüüpi haiglat, 2 sünnitusmaja, mitu erahaiglat ja -poliklinikut.

Ajakirjandus ja raadio. D-s ilmub kaks päevalehte: «Al-Baath» («Taassünd») ja «Al-Thawra» («Revolutsioon»); nädalaleht «Kifah al-Ummal in al-Ištiraki» jt. On olemas raadiojaam ja televisioonikeskus.

DELHI (ka Dehli)

— India Vabariigi pealinn — asub riigi loodeosas, Yamuna (Jumna) jõe paremal (läänepoolsel) kaldal. Pärisd. koos ümbritsevate maarajoonidega moodustab omaette administratiivüksuse — liiduterritooriumi, pindalaga 573 ruutmiili. Liiduterritooriumi rahvastik ületab 2 650 000 in. (1961), neist üle 2 350 000 elab Päris-D-s. Elanike arvult on D. Indias 3. kohal (Bombay ja Kalkuta järel), rahvastiku tiheduselt (4600 in. ruutmiilil) aga esikohal. Elanike arvu kasv: 1901. a. — 405 000, 1911. a. — 413 000, 1921. a. — 488 000, 1931. a. — 636 000, 1941. a. — 917 000, 1951. a. — 1 744 000, 1961. a. — 2 658 000 inimest.¹

Linna ajaloo. Nagu arvatakse, asus kauges minevikus praeguse D. kohal Indraprastha linn. Hiljem rajas valitseja Maurjate dünastiast, radža Dillu, siia oma pealinna, mis sai nimeks Dilli (võimalik, et sellest tulebki linna nüüdne nimi). XI saj. ehitas Radžpuudi dünastia esindaja Tomara Anang Pal Dilli kohale kindluse. Pärast India valutamist muhameedlaste poolt (XII saj. lõpul) oli D. 500 aasta jooksul üksteisega vahetunud impeeriumide (Delhi sultanaat, Suurmogulite impeerium jt.) pealinnaks. Korduvalt purustasid linna mitmesugused vallutajad: Timur 1399. a., Iraani šahh Nadir 1739. a. jt. 1803. a. anastas D. Briti Ida-India Kompanii. Aastail 1857—59 oli linn india rahvusliku ülestõusu üheks keskuseks. Mitu kuud kestsid linnas ning ümbruses ägedad kokkupõrked sipoide ja Briti vägede vahel. 1911. a. toodi India pealinn Kalkutast D-sse. Seoses sellega rajati alates 1912. a. linna edelaosaga külgnenud vabale territooriumile Uuslinn (New Delhi). 1947. a. kuulutati D-s välja India sõltumatus ning D. muutus algul dominiiooni, 1950. a-st alates aga India Vabariigi pealinnaks.

D. on tähtsamaid keskusi töötajate võitluses oma õiguste eest ja progressiivse avalikkuse liikumises rahu ning desarmeerimise eest, imperialistide agressiivsete sepitsuste vastu. D. on India presidendi ja valitsuse residents.

Linna valitsemine. D-t nagu kogu liiduterritooriumigi valitseb parlament India siseministri kaudu. Täidesaatva võimu esotsas seisab valitsuse poolt määratud komissar. Siseministeeriumi juures tegutseb nõuandev kogu, kes annab konsultatsioone reas liiduterritooriumi haldamise puutuvais küsimustes. Peale selle on loodud administratsioon pealinna kolme põhiosa — New Delhi, Sõjaväeasula ja ülejäänud linna jaoks. Sõjaväelinna haldab spetsiaalne valitsus, New Delhit — munitsipaalkomitee ja linna ülejäänud osa — D. munitsipaalkorporatsioon, kes valib enda koosseisust linnaeape.

Majandus. Tööstus on D-s nõrgalt arenenud. Suurettevõtteid peaaegu ei olegi; nendeks on põhiliselt puuvilla-, tekstiili-, jalatsi- ja trikotaaživabrikud, keraamikatehased, veskid ja õlivabrikud. D. on tuntud kunstkäsitöö (kuld- ja hõbefiligraan, elevantluunikerdus, nahkehästitöö, väljaõmblus) poolest. Riigi abiga on viimasel ajal taas elustumas kodutööstuslik tekstiilitööstus jt. käsitöölal, mille toodangu turustamiseks on avatud mitu spetsiaalset kauplust. Tööstuse arendamiseks tehakse suuri jõupingutusi. Uhel linnaserval avas Väiketööstuse Abistamise Korporatsioon 1958. a. tööstuskompleksi, mis ühendab 35 väike-ettevõtet. Need toodavad võimendajaid, raadiodetaile, elektrimootoreid, õhujahutajaid, presse, autode ja jalgrataste tagavaraosi, puurmasinaid, tööpinke, žilette, kaablit jm. kaupu. Samalaadseid tööstuskomplekse luuakse ka teistes pealinna rajoonides.

D. on India peamisi raud- ja maanteed sõlmi. Lennujaamade (rahvusvaheline Palam ja sisemaine Safdar Jang) kaudu on linn seotud kõigi In-

¹ 1966. a. elas Delhis 3,4 milj. inimest. *Toim.*

dia tähtsamate keskuste ja paljude välisriikide pealinnadega.

Linna välisilme. Nüüdisaegse D. territooriumil asetses minevikus 8 linna, millest igaüks on jätnud oma jälje linna kaasaegsesse välisilmesse. Kõige paremini on säilinud ning sulanud üldisse arhitektuurilisse ansamblesse nn. Vana-D., mille ehitas XVII saj. šahh Džahan, ja Uus-D. (New Delhi), mis ehitati 1912.—29. a. vanalinnaga edelas külgnenud vabale maa-alale.

D. tihedasti asustatud kesklinna ümbritseb kivimüür, mis kaasajaks on paljudes kohtades täielikult hävinud. Kesklinna kirdeosas asetseb kuulus kindlus — Punane Fort, mille müüride kohale 1947. a. heisati sõltumatu India lipp. Fort kujutab endast keset pargi rohelist paiknevat vabalt planeeritud paleekompleksi (Mogulite palee), mida ümbritseb tornidega varustatud punane liivakivimüür. Vanasti seisis palees imetlusväärne kunstiteos — Paabulinutroon, kuid 1739. a. viis Pärsia šahh Nadir selle ära. Fordist edelas paikneb suursuguse kupliga kroonitud Džama Masjid e. katedraalmošee, mis ehitati 1644.—58. a. punasest liivakivist valgete marmorlisanditega. Katedraalmošee, mille tiibadel on kaks minaretti, tõuseb kõrgele ümbritseva maaala kohale. Tema juurde viivad laiad trepiastmed.

Yamuna jõe paremal kaldal asetseb India pühimaid paiku — Rajghat. Siin toimus M. Gandhi ja D. Nehru põrmu krematsioon, mille mälestuseks on püstitatud marmorist monumendid.

D. vaatamisväärsuseks on samuti kuulus Raudsammas, mis on valmistatud peaaegu puhtast taotud rauast. Samba pealiskiri on pärit IV sajandist. India muistse arhitektuuri mälestusmärgiks on meie päevini säilinud Kuwat al-Islami mošee (ehitatud 1193—1200) varemud koos Kutb Minari tornminaretiga. Võrdudes mõõtetelt (kõrgus 72,5 m, aluse läbimõõt 15 m) suurimate seda laadi ehitistega, ületab Kutb Minar neid monumentaalse suu-

New Delhi.

rejoonelisuse ning proportsioonide läbimõelduse poolest.

Vana-D. rahvarohkeimaks paigaks on Chandni Chauki turg. Siin müüakse mitmesuguseid väärismetallist esemeid, mida meistrid samas kohapeal on valmistanud.

Linna välisosa hargneb lehvikuna vanadest müüridest loode suunas. Siin asuvad hotellid, klubid, Delhi ülikool ja amfiteater (ehitatud 1911).

Kaunis on linna uus osa — New Delhi, mis on India Vabariigi ametlikuks pealinnaks. New Delhi lossid ja ehitised, mis on rajatud kaasaegses stiilis, kehastavad ühtlasi india arhitektuuri parimaid traditsioone. Linna tsentrumis asub India keskvalitsuse residents, mille juurde viib muruplatside ja väikeste tiikidega ääristatud lai bulvar — Raj Path. Viimane algab India Väravate juurest, mis püstitati I maailmasõjas hukkunud india sõdurite mälestuseks 1921. a. Presidendipalee (kuulus varem asekuningale) on püstitatud punasest liivakivist ja marmorist. Valitsuse peahoone ja ametiasutuste residentsid on ehitatud klassikalises palladiaanlikus stiilis, mille juures on

kasutatud indiapäraseid fragmente. India Väravaist idas asub üle 30 000 pealtvaataja mahutav Rahvusstaadion, kus 1951. a. toimusid Aasia I mängud.

Linnatranspordis kasutatakse autobusse, taksoide, moto- ja velorikksid ning voorimehi (viimaseid on u. 4000).

Kultuur. D-s on rohkesti alg- ja keskkooli, Delhi ülikool ja mitut tüüpi kolledžeid (kunsti-, loodusteaduste ja kutsealaseid). 1961. a. avati D-s India Tehnoloogiainstituut.

Pealinna on koondunud India teaduseelu keskused, Kunstiakadeemia (asut. 1954), Tantsu-, Draama- ja Muusikaakadeemia (asut. 1953) ja Rahvuslik Kirjandusakadeemia (asut. 1954).

D-s on palju muuseume. Delhi Rahvusmuuseum (asut. 1949) on suurim Indias. Siia on kogutud näidised arheoloogilistest leidudest, mis kuuluvad India vanimate tsivilisatsioonide — Mohenjo Daro ja Harappa aegadesse. Muuseumis säilitatakse rikkalikke kogusid india rahvusliku kunsti väärtustest (skulptuur, keraamika jne.) alates II saj. e. m. a. Seoses saja aasta möödumisega suure india kirjaniku ning humanisti Rabindranath Tagore sünnist asutati D-s 1961. a. kunstigalerii «Rabindra Bhavan». Rahvuslik Kaunite Kunstide Akadeemia korraldab seal regulaarselt näitusi.

Suurimaiks raamatuhoidlaiks on Delhi ülikooli raamatukogu (226 000 köidet) ja avalik raamatukogu (üle 400 000 köite).

D-s on hulgaliselt kinosid ja mitu teatrit.

Tegutseb 35 haiglat ja 87 polikliinikut kokku u. 5000 voodikohaga. Suurimaiks haiglaiks on «Irving Hospital», «Willingdon Hospital», «Victoria Zenana Hospital» jt.

Ajalehed ja ajakirjad ilmuvad paljudes India keeltes ja inglise keeles. Suurimad päevalehed on: inglise keeles «Indian Express», «Times of India», «Hindustan Times», «Patriot»; hindi keeles — «Nav Bharat» ja «Hindustan».

Nädalalehed: inglise keeles — «Link», «New Age» (India Kommunistliku Partei häälekandja); hindi keeles «Saptahik Hindustan» jt.

D-s asub ajakirjandusliku informatsiooni büroo (annab informatsiooni inglise ja India rahvaste keeltes), Üleindialise Raadio keskvalitsus ja suurim raadiojaam, mis annab saateid 11 India rahva keeles (hindi, urdu jt.) ja 18 võõrkeeles.

DJAKARTA

— Indoneesia Vabariigi pealinn — asub Jaava saare rannikul, kohal, kus Tjiliwungi jõgi suubub Jaava mere Djakarta lahte. Koos eeslinnadega moodustab ta pealinna-eriringkonna — Suur-D., mis jaguneb kolmeks administratiivrajooniks (*kabupaten*'iks): Põhja-, Kesk- ja Lõunarajoon. Suur-D. pindala on 577 km². Linn kasvab kiiresti: 1930—1968 suurenes elanike arv 533 000-lt 4 774 000-le. Elanike arvult on ta suurim linn riigis. D. elanikkonna hulgas leidub kõigi Indoneesia rahvaste esindajaid — jaavalasi, sundalasi jt., tunduva osa rahvastikust moodustavad hiinlased.

Linna ajaloo. Nüüdse D. kohal asetses kuni XVI sajandini väike Sunda Kelapa linn, mis oli Sunda vürstiriigi Padjadjarani peamiseks sadamaks. 1527. a. vallutas Lääne-Jaaval asunud Bantami vürstiriigi sultan Sunda Kelapa ja nimetas selle ümber Djakartaks ehk Djakatraks (nimi tuleneb nähtavasti sõnast «djajakerta», mis tõlkes tähendab «kuulus ehk võimas kindlus»). 1619. a. vallutas Hollandi Ida-India Kompanii D. ja põletas selle maha. D. asemele ehitati Bataavia linn, mis eksisteeris selle nimetuse all üle kolme sajandi. Alles pärast rahvusliku vabastusliikumise võitu Indoneesias omandas linn taas esialgse nime.

Linna esimesed hooned ehitati kindluse lõunaküljele, Tjiliwungi jõe paremale

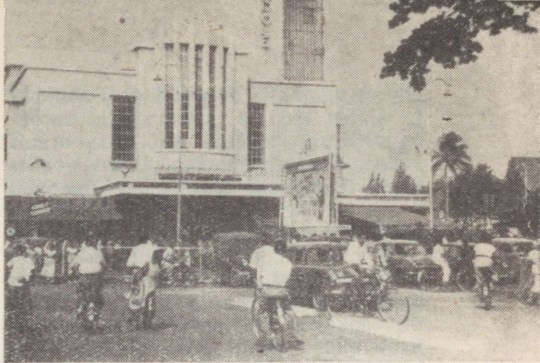
kaldale, hiljem linn kasvas ning laienes jõe vasakule kaldale. XIX saj. algul hakati jõekaldast 5–6 km lõuna pool ehitama uut linna nimega Weltevreden. Selle esialgse territooriumiga liitusid hiljem uued elamukvartalid: Tanah Abang, Menteng, Gondangdia jt.

Hollandi Ida-India Kompanii tegevuse ajal oli D. Hollandi koloniaalekspansiooni peamiseks tugipunktiks, hiljem aga kõiki Indoneesia saarestikus asuvaid Hollandi koloniaalvaldusi hõlmava Hollandi Ida-India tsentrumiks. Samal ajal oli linn ühtlasi rahvusliku vabastusvõitluse keskuseks, mida indoneesia rahvas pidas oma rõhujate vastu. D-s asusid paljude rahvusliku sõltumatuse eest võitlevate organisatsioonide peakorterid. 17. augustil 1945. a. kuulutati D-s välja Indoneesia sõltumatus ning heisati esmakordselt Indoneesia Vabariigi puna-valge riigilipp.

D-s asub presidendi ja valitsuse alaline residents.

Pealinna-eriringkond, nn. Suur-D. on õigustelt võrdstatud esimese astme rajoonidega (provintsidega), milliseid kogu riigis on 25. Linna valitseb Rahvasindajate Nõukogu eesotsas kuberneriga. Kuberner ja Nõukogu liikmed määratakse presidendi poolt.

Majandus. D. tähtsaimad tööstusharud on toiduainete, tekstiili-, õmblus-, polügraafia-, naha- ja jalatsitööstus ning transpordivahendite tootmine (väikeste laevade ehitamine; autode, raudteevagunite, merelaevade jms. montaaž ja remont). Ülekaalus on väikesed käsitööstuslikud töökojad vähem kui 10 töölisega igaühes. Pealinna suurimad tööstusettevõtted on laevaremonditehas Tandjungpriokis, kompanii *Carya Shipbuilding* laevatehas (Antjolis), raudteetöökojad (Djatinegaras), seebi ja toidurasvade vabrik (u. 2000 töötajaga), Indoneesia riiklike kompaniide *Gaja Motors* ja *Indonesian Service Company* automontaažitehased, Bata firma jalatsivabrik.

Djakarta kesklinn.

D-sse koondub 4 raudteeliini ja 3 automagistraali. Siin toimub veoste ümberlaadimine laevadelt raudtee- ja autotranspordile ja vastupidi. Raud- ja maanteed ühendavad D-t kõigi Jaava saare suuremate linnadega. Raudteeliin D.—Bogor (54 km) on elektrifitseeritud.

D. meresadam Tandjungpriokis (10 km kaugusel linna vanast sadamast) on suuremaid Indoneesias; laevaliikluselt (aastane läbikäik 12–16 milj. brt) on ta riigis esikohal, veosekäibelt (üle 3 milj. t) teisel kohal Palembangi järel. Siin on suur välissadam ja kolm sisesadamat, kuhu pääsevad laevad süvisega 8–12 m. Sadamat ühendavad D-ga kahe rööpmepaariga elektriraudtee, maantee ja kanal, mis on laevatatav väikestele laevadele ja pargastele. Pealinna sadama kaudu toimub üle 1/2 Jaava saare impordist ja u. 2/5 kogu Indoneesia ekspordist. Kuid ekspordi väärtuselt jääb Tandjungpriok maha Palembangist ja Belawanist, ekspordivedude mahult aga teistestki Indoneesia sadamatest. Tandjungpriokki läbib palju saartevahelisi sisekaubanduse veoseid (kolmas koht riigis Palembangi ja Surabaja järel).

D. ja Tandjungprioki vahel, linna kirdeserval, asub pealinna õhuvärv ning Indoneesia vabariigi lennuliinide sõlmipunkt — Kemajorani lennujaam. Rahvuslik lennuühing «Garuda» peab

ühendust Manila, Hongkongi, Bangkoki ja alates 1965. a. märtsist ka Euroopaga. Suur tähtsus on Kemajoranil vahemaandumisjaamana rahvusvahelisel õhutrassil Euroopast Austraaliasse ja Okeaaniasse.

Pealinna on koondunud Indoneesia suurimad riiklikud (*Bank Indonésia*, *Bank Negara Indonésia* jt.) ja erapangad, samuti Indoneesia suurimate, nii riiklike kui eravalduses olevate kaubandus-, transpordi- ja tootmisettevõtete ning Indoneesias tegutsevate välismaa firmade peakontorid ja juhatused.

Linna välisilme. Páris-D. võib jagada kolme ossa. Kõige enam põhja pool asetseb Vanalinn (e. All-linn), mis on kasvanud ümber vana hollandi kindluse, Tjiliwungi jõe suudme lähedusse. See on D. árikeskus, kus asuvad pangad ja suurkompaniide kontorid, kaubandus- ja tööstusettevõtted. Ehituslaadilt ja arhitektuurilt meenutab Vanalinn oma tiheda kanalitevõrgu ja kitsaid tänavaid ridadena palistavate paksumüüriliste teravakatuseliste kivimajade poolest Hollandi linnu. Kuid samas paiknevad ka pankade jt. asutuste moodsad hooned, mis on ehitatud vanade lammutatud majade asemele. Vanalinna kalaturu läheduses asetseb akvaarium, kus on rikkalik kollektsioon troopikamerede kalu ja mereloomi.

D. keskosa — Uuslinn (e. Ülalinn), mis varem kandis Weltevredeni nime, on peamiselt elamurajoon (Gambiri rajoon). Siin on laiad sirded puudega ääristatud tänavad ja aedade roheline uppuvad villad. Uuslinna tsentrumis asetsev Merdeka väljak on suurim D-s. Seda neljast küljest piiravate tänavate ääres paiknevad presidendi ja asepresidendi residents, kaitse-, religiooni- ja informatsiooniministeerium, linnavalitsus, Indoneesia Teaduste Instituut jt. asutused. Väljaku lähedalt mööduvad peamised áritänavad: Pasarbaru, Madjapahit ja Nusantara. Merdeka väljaku lääneserval (Merdeka

Barati tänaval) asub kuulud D. etnograafiamuuseum rikkalike kogudega muistsetest kultuurimálestistest (Indoneesia saarestiku mitmesuguste hõimude ja rahvaste müüdid, rahamárgid, pitsatid, käsikirjad, sööginõud ja majapidamisriistad). Muuseumi juures on 700 000-kõiteline raamatukogu. Pintu Besari tänaval asub linna ajaloomuuseum — Museum Kota, Merdeka väljaku lõunaserval (Merdeka Selatan) — suur avalik ajalooramatukogu. Erinevalt vanalinnast kasvab uuslinn pidevalt. Kagus on uuslinna kvartalid ühte kasvanud D. endise eeslinna Djatingaraga, mis 1935. a. liideti D. koosseisu.

7—10 km D-st kirdes asetseb XIX saj. lõpul ehitatud Tandjungprioki sadam. Sellest ida ja lõuna poole on kujunenud asula, mille elanikud töötavad sadamas või Tandjungprioki tööstusettevõtteis. D. ja Tandjungprioki vahel asetseb soine maa-ala, mis takistab linna kasvu selles suunas.

Viimaseil aastail käib linnas hoogne ehitustöö. Valdavad 1—2-korruselised kotedžid ja 3—4-korruselised kaasaegse arhitektuuriga klaasist ja betoonist hooned (õhu konditsioneerimise seadmetega), kus asuvad riigiasutused ja firmad. Kuid nende kõrval püstitatakse ka paljukorruselisi hooned (näit. 14-korruseline hotell «Indonésia» jt.). Rohkesti elumaju, kaubandus- ja tööstushooneid ehitatakse pealinna edelaosas, D-t satelliitlinna Kebajoraniga (7 km kaugusel D. tsentrumist) ühendava autotee ääres. Siin asetseb ka kogu linna kaunistav suurehitis — NSV Liidu tehnilise abiga püstitatud suur spordiehitiste kompleks (Moskva Lenini-nimelise Lužniki staadioni tüüpi).

Linnatransport on nõrgalt arenenud. On avatud mõned autobussiliinid, viimaseil aastail kasutatakse järjest rohkem marsruuttaksosid (*opelét*) — reisisjate veoks kohandatud mikroveoautosid. D. spetsiaalseteks iseárasuseks on velorikšade (*betja*) suur arv. Liikluse

tippaegadel täidavad nad kitsad sõiduteed ning tänavalt ei kao nende signaalkellade meloodiline kõla. Reisijate veoks kasutatakse ka Tandjungprioki — Bogori elektriraudteed. Rohkesti on linnas eraomanikele kuuluvaid sõidautosid.

Joogivesi saabub linna 60 km pikkuse torujuhtme kaudu Tjomasi piirkonnas (Bogori lähedal) asuvast veehoidlast. Üsna hiljuti ehitati D-s suur veepuhasusjaam Pedjompongan. Sellele vaatamata võtab tunduv osa elanikest, eriti äärelinnas, joogivett kaevudest.

Kultuur. D-s on üle 500 alg- ja keskkooli ning eriõppeasutuse, sealhulgas maa suurim ülikool — riiklik Indoneesia Ülikool (10 000 üliõpilasega), Rahvuslik Ülikool (kõrgem eraõppeasutus), välissuhete akadeemia, žurnalistika-akadeemia, religioossed eraõppeasutused — D. Islamiülikool, Indoneesia Kristlik Ülikool jt.

D. on Indoneesia teaduslikuks keskuks. Siin asuvad Indoneesia Teaduste Instituut (Teaduste Akadeemia) ja maa vanimad teadusliku uurimise organisatsioonid: Indoneesia Rahvusliku Kultuuri Instituut (asut. 1778 Bataavia Kunstide ja Teaduste Seltsi nime all), Kagu-Aasia vanim Meteoroloogia ja Geofüüsika Instituut (asut. 1866), Eijkmani Instituut (asut. 1888) ja suur hulk teisi teadusliku uurimise instituute ning asutusi (Statistika Keskbüroo, Rahvuslik Arhiiv, Ajakirjanduse ja Ühiskondliku Arvamuse Instituut, Sotsiaalsete Probleemide Uurimise Instituut jt.).

D-s on üle 40 kino, mitu teatri-, kontserdi- ja näitusesaali: «Gedung Kesernian», «Gedung Pertemuan Umum», «Balai Budaja» jt.

Linnas on u. 15 haiglat ning hospitali ja u. 50 riiklikku või erakliinikut. Suurimad haiglad on tervishoiuministeeriumi keskhaigla (1000 voodikohaga), sõjaväe keskhaigla ja 200 voodikohaga haigla koos polikliiniku ning meditsiinilise personali elamuga, mis kingiti

Indoneesia vabariigile Nõukogude Liidu poolt.

D-s kirjastatakse rida päevaletti ja rohkesti perioodilisi väljaandeid, mis ilmuvad kord kvartalis, kuus, nädalas või iga kahe nädala järel.

Pealinnas tegutseb raadiokeskjaam «Indoneesia Hääle», mis annab indoneesiakeelse programmi kõrval saateid ka inglise, prantsuse, hiina, araabia jt. võõrkeeltes.

ER-RIJAD

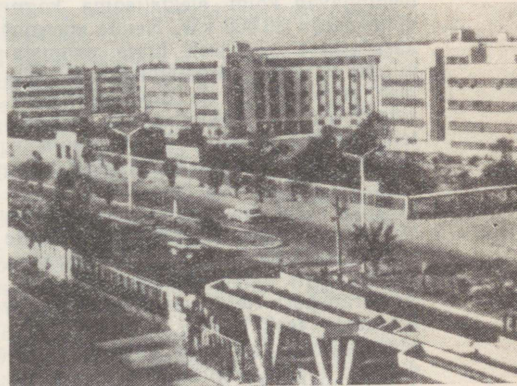
— Saudi Araabia pealinn ja Nedždi provintsi administratiivne keskus — asub maa keskosas, Vadi Hanifa viljakas orus.

E.-R. on Saudi Araabia suurim linn. Riigis ei ole veel korraldatud rahvaloendusi. 1963. a. hinnangu järgi elas E.-R-s u. 170 000 inimest (mõningate allikate järgi 300 000 inimest).

E.-R-i elanike arvu kasv: 1939. a. — 30 000, 1946. a. — 60 000, 1952. a. — 80 000, 1963. a. — u. 170 000.

Kuni II maailmasõjani elasid linnas peaaegu eranditult araablased Nedždi provintsist — sisemisest, majandus-

Er-Rijad.

likult kõige mahajäänumast piirkonnast. Praegu langeb vähemalt 50% elanikkonnast Saudi Araabia teistest provintsidest ja araabia naabermaadest sisserännanute arvele. Paljud E.-R-i elama asunud egiptlased, süürlased ja liibanonlased töötavad mitmesugustes valitsusasutustes ja eraettevõtetes. (Saudi Araabia on täieliku kirjaoskamatus maa ja tema pealinn tunneb suurt puudust kvalifitseeritud kaadrist.)

Linna tekkimise täpne aeg on teadmata. Ta kasvas muistse kaubanduskäsitööasula kohale, mis asus maantee- ja karavaniradade ristmel.

XIX saj. algusest etendab E.-R. silmapaistvat osa vahhabinismi poliitilise keskusena. See XIX saj. ja XX saj. alguse kohta progressiivne liikumine ühendas Araabia suugarud Muhamedi usu lipu alla võitluseks Türgi anastajatega ja soodustas tsentraliseeritud riigi loomist üksteisest eraldatud vürstiriigikeste asemele.

E.-R-s asub Saudi kuninga residents ja siia on koondatud kõik kesksed valitsusasutused.

Tööstuslikku tootmist esindavad E.-R-s esmajoones ehitusettevõtted. Linnas on neli soojuselektrijaama. Üks neist, võimsusega 23 000 kW, varustab energiaga eranditult kuningalosse. Linna teenindavad kolm elektrijaama koguvõimsusega 30 000 kW. Nende energiat kasutatakse peamiselt linna valgustamiseks ja veega varustamiseks. On olemas autoremondi- ja raudteetöökodjad, samuti rida käsitööstuslikke ettevõtteid, peamiselt toidu- ja maitseainete, tekstiili- ja õmblustööstuse alalt.

E.-R. on riigi tähtis kaubandus-jaotuskeskus. Vanu maanteid ja karavaniradu kasutatakse laialdaselt kandamite veoks pealinna ja Araabia kõrbeaasides hajusalt paiknevate asulate vahel. Autotransport tegutseb ainult linna lähedastel teelõikudel.

Maa ainuke kasutatav raudtee ühendab E.-R-i Dammamiga — suure Ameerika naftakompanii ARAMCO naf-

tatöötlemiskeskusega. Raudteel linna toodavate veoste hulgas on ülekaalus naftasaadused (peamine linnas kasutatav kütuseliik), imporditud toiduained ja laiatarbekaubad, ehitusmaterjalid.

On olemas lennujaam. Regulaarsed lennuliinid ühendavad E.-R-i Dhafrani, Džidda ja mõnede teiste Saudi Araabia suuremate linnadega, samuti paljude välisriikide pealinnadega.

Tegutseb Rahvuspank.

Tohutud sissetulekud, mida Saudi aristokraatia hakkas alates II maailmasõjast saama välismaistelt naftakontsessioonäridelt, kutsusid pealinnas esile suhteliselt kiiretempolise ehitustegevuse. Kerkisid kaasaegsete suurte majade kvartalid, kus asuvad mitmesugused riigiasutused ja eraettevõtted, kauplused ja hotellid, uued luksuslikud lossid ja mošeed. Nendes rajoonides on elektrivalgustus, veevõrk ja telefon.

E.-R-i vaatamisväärsuseks on kuninga hobusetallid puhastverd araabia hobustega. Ratsavõistlused E.-R-s, millest vahel võtavad osa ka printsid, meelitavad kohale rohkearvuliselt pealinna elanikke ja beduiinide aristokraatiat. Kesklinnas asuv suur kärarikas idamaa turg, kus müüakse kariloomi, põllundus- ja käsitöösaadusi, meelitab samuti juurde suurel arvul E.-R-i ja teiste Saudia linnade elanikke.

E.-R-s paiknevad sõjaväeakadeemia, Saudi Araabia esimene ülikool (1350 üliõpilasega) ja kõrgem tehnikainstituut. Inglise koolitüübi eeskujul on asutatud alg- ja keskkoolid. On avatud erikool tütarlastele, kel varem polnud võimalik saada haridust.

Erinevalt teistest, sealhulgas ka araabia maailma pealinnadest ei ole E.-R-s ühtki kino. Viimastel aastatel on avatud esimesed haiglad ja polikliinikud. Antakse välja eraomanikele kuuluvat nädalalehte «Al-Jamama», kirjanduslikku ajakirja «Džazira» jt. Töötab raadiojaam.

HANOI

— Vietnami Demokraatliku Vabariigi pealinn — asub Hong-ha (Punase jõe) paremal kaldal, üle 100 km kaugusel kohast, kus jõgi suubub Lõuna-Hiina mere Tongkingi lahte. H. pindala on 586 km² (Suur-H.). Kuni 1960. a. hõlmas linn 152 km² suuruse maa-ala. H. elanike arv ületas 1964. a. lõpul 1 100 000 in. H. on Põhja-Vietnami ainuke miljonilinn. Rahvastiku absoluutse enamiku moodustavad kinhid (pärisvietnamlased). IX saj. anastasid selle Lõuna-Hiina feodaalid, kes ehitasid vana kindluse alusel uue, oma aja kohta suure Dai-La (Suur-La) kindluse. 1010. a. sügisel, kui pealinn

Linna ajaloost. H. tekkimise ametlikuks daatumiks loetakse a. 1010. Kuid linna ajalugu algas tunduvalt varem. Esmakordselt mainiti asulat tulevase H. kohal VI saj. VII saj. püstitati selles rajoonis kindlus. IX saj. anastasid selle Lõuna-Hiina feodaalid, kes ehitasid vana kindluse alusel uue, oma aja kohta suure Dai-La (Suur-La) kindluse. 1010. a. sügisel, kui pealinn

Hanoi.

Hoa-lu oli uputusohus, otsustas kuninga Ly Thai To viia pealinna üle ohutumasse kohta. Valik langes Dai-La kindlusele, mis sellest ajast hakkas kandma Thang-longi («lendu tõusev draakon») nime.

XV saj. saavutas Vietnami feodaalriik suurima õitsengu. Pealinn Thang-long nimetati ümber Dong-doks (1428) ja seejärel Dong-kinhiks (1430), mis tõlkes tähendab «idapealinn» (hiina keeles Tong-king). Hiljem hakkasid eurooplased Tongkingiks nimetama kogu Põhja-Vietnami. Kuid kuni XIX saj. lõpuni oli pealinna üldkasutatavaks nimeks Thang-long.

1839. a. muudeti linn kuninga erikorraldusega provintsi keskuseks ja sai nimeks Hanoi («jõgedevaheline ala»). 1882. a. vallutasid H. Prantsuse kolonisaatorid. H. ajalugu XIX saj. lõpul ja XX saj. esimesel poolel — see on vietnami rahva visa ning lakkamatu võitluse ajalugu Prantsuse kolonisaatorite vastu.

Esimese maailmasõja aastail astus võitlusse vietnami noor tööliklass. H. proletariaadi esimesed streigid ja väljaastumised toimusid 1919. a. (trükitöölised) ja 1924. a. (piiritööstusvabrikutöölised). 1927. a. tekkis H-s rahvusliku kodanluse partei — Viet-nam Quoc Dan Dang (Vietnami Guomindang).

1930. a. loodi Indo-Hiina Kommunistlik Partei.

II maailmasõja ajal, 1940. a. septembris, okupeerisid linna jaapanlased. Jaapani anastajate vastu peetava võitluse etteotsa asus Indo-Hiina Kommunistlik Partei. Tema initsiatiivil loodi 1941. a. Vietnami Ühtne Rahvusrinne — Viet-minh. 19. aug. 1945 läks võim ülestõusu tulemusena rahva kätte. 2. sept. 1945 kuulutati välja «Vietnami sõltumatuse deklaratsioon». H. sai iseseisva vietnami riigi — Vietnami DV pealinnaks.

Kõigest 15 kuud elas H. rahulikku elu. 19. dets. 1946 tulistasid linna Prantsuse koloniaalväed. Algas vastupanu-

sõda. Kuni 1947. a. veebruari keskpaigani kaitsesid H. elanikud mehiselt oma linna. Ööl vastu 17. veebr. jätsid kaitsjad Vietnami Rahvaarmee juhatuse käsul H. maha. Peaaegu 8 aastaks sattus pealinn okupantide kätte.

1954. a. juulis oli Prantsuse valitsus sunnitud alla kirjutama Genfi kokkulepetele sõjategevuse lõpetamiseks Indo-Hiinas, mille kohaselt H. 10. okt. 1954 anti üle Vietnami DV-le. H. muutus uuesti riigi poliitiliseks ja administratiivseks keskuseks.

1965. a. veebruarist oli Vietnami DV territoorium USA lennuväe ründeobjektiks. Korduvalt ründasid ameeriklased ka H-d ning tekitasid linnale palju purustusi, kuid õhurünnakutele vaatamata jätkus H-s hoogne majanduselu.

H-s paiknevad Vietnami DV valitsus, kolme poliitilise partei — Vietnami Töörahvapartei (kuni 1951 Indo-Hiina Kommunistlik Partei), Demokraatliku ja Sotsialistliku Partei keskkomiteed; Vietnami Isamaarinne (loodud 1955), Vietnami DV Rahvuskogu Alaline Komitee ja kõigi ühiskondlike organisatsioonide juhtivad organid.

Linna valitsevad pealinna elanike poolt valitav rahvanõukogu ja H. administratiivkomitee.

Majandus. Prantsuse koloniaalvõimu ajal oli H-s ainult u. 10 väikest ettevõtet. Rahvuslikku tööstust esindas peamiselt väike- ja kodutööstus. Suurem osa pealinna elanikest oli rakendatud teenindussfääris.

1958—60 ehitati suured ettevõtted: saeveski; vineeri-, riisipuhastus- ja farmaatsiatehas; tuletiku-, tubaka- ja trikotaaživabrik. 1958. a. lasti käiku Vietnami masinaehituse esiklapp — H. mehaanikatehas (ehitatud Nõukogude Liidu abiga).

Käesoleval ajal loendatakse H-s u. 200 suurt ja väikest ettevõtet ning 756 käsitööstuslikku tootmiskooperatiivi. 1963. a. lõpul oli tööstuses rakendatud kuni 170 000 inimest (Prantsuse või-

mu perioodil 5000). Kiiresti areneb kodutööstus, mille toodang läheb osaliselt ekspordiks.

H. on Vietnami DV tähtsaim raudteesõlm: siit lähtub 5 magistraali. Kaks raudteeliini ühendavad H-d Hiinaga ja selle kaudu teiste sotsialismimaa-dega. H. lennujaama Gia-lami nime-tatakse Vietnami DV õhuväe-areneks.

Plaanistus ja arhitektuur. H. kaas- aegne plaan kujunes XIX saj. lõpul ja XX saj. algul. Linna keskuseks on Gagastatud Mõõga järv. Keslinna kvar-talid koosnevad üksikutest 2—3-korru-selistest puudega ümbritsetud villa-dest, tänavad on sirged ning laiad. Siin asuvad peaaegu kõik pealinna skväärid.

Tunduvalt vähem on rohelist «36 vana tänavat» rajoonis, mis külgneb linna keskuru — Dong-xuaniga. «36 vana tänavat» on endine kaubandus-käsitöö-agul. Väikesed tihedasti üksteise vastu surutud majad moodustavad tõelisi labürinte. See on kõige tihedamini asustatud linnaosa. Siin elavad käsi-töölised.

Uute ettevõtete ehitamine H. äärelin-nadesse ning kolonisaatoritelt päritud rahvastiku liigne tihedus tööliste ja käsitöölise kvartaleis nõudsid elamu-ehituse arendamist ning puhketsoonide rajamist H. põhja- ja lõunaosas. Bay Mau järve piirkonnas on üle 50 ha suu-rusele maa-alale rajatud kultuuri- ja puhkepark «Ühtsus». Läänes külgneb sellega uus elamurajoon Kim-lien. Linna põhjaosas, Läänejärve ja Truc Bachi järvega külgneval territooriumil, asub teine puhkerajoon. Siin on laiendatud järvede vahelist teed (Noorsoo tee), samas asuvad botaa-nikaed ja väike loomaaed. See rajoon on hanoilaste armastatuim puhke-koht.

Endised pealinna eeslinnad, mis lüli-tati Suur-H. koosseisu, ei erine ena-mikus millegagi tavalistest vietnami küladest.

Linna vaatamisväärsusteks on arvukad

templid ja pagoodid, mis peegeldavad pealinna ja maa ajalugu. Pagoode, templeid ja palvemaju on üle 400. Mõnikümnest neist on väärtuslikud ajaloomälestised. Kõige tuntum on linna keskväljaku — Ba-dinhi lähedal asetsev Ühesambapagood. See 1049. a. ehitatud pagood vietnami rahvusliku kunsti meistriteos. Miniatuurne pagood seisab ühelainsal kivisambal keset ruudukujulist basseini. Pagoodi sees asub buda jumalanna Quan Am'i raidkuju. 1954. a. purustati see vanaaegne mälestusmärk Prantsuse kolonisaatorite käsul, kuid taastati täielikult juba 1955. a. aprilliks. Nüüd on Ühesambapagoodi kujutis Vietnami DV pealinna omapäraseks vapiks.

Suurt huvi pakub 1070. a. ehitatud konfutsianistlik Kirjanduse tempel (Van-mieu). See on vähendatud ning veidi muudetud koopia Hiinas asuvast Kong Fuzile ja tema 72 õpilasele pühendatud templist. Kirjanduse templi territooriumil on säilinud 82 suurt tahvlit kivist kilpkonnadel; nendele tahvlitele on raiutud pealinnas XV—XVIII saj. iga 3 aasta tagant toimunud üldrahvalike teadlaste konkurside võitjate nimed.

XII sajandisse kuulub Kahe õe Trung'i tempel, mis paikneb linna kaguosas: see on püstitatud õdede Trungide auks, kes I saj. juhtisid ülestõusu välisvallutajate vastu.

Vietnami arhitektuuri hilisemate laialdaselt tuntud mälestusmärkide hulka kuulub Nefriidimäe tempel (XVIII saj.), mis on püstitatud maalilisele saarekesele Tagastatud Mõõga järves.

Meie päevini on säilinud 60 m kõrgune Liputorn (1812), mis asub Dien-bien-phu tänaval. Pühade ajal heisatakse sellele tornile Vietnami Demokraatliku Vabariigi lipp.

Kommunaalmajandus. Prantsuse kolonisaatorite võimuperioodil oli linnas ainult 90 üldkasutatavat veevõtu kohta. Nüüd on neid üle 200. Uued

elumajad on varustatud veevärgi ja kanalisatsiooniga. Suurem osa linnatänavast on asfalteeritud või teistiti sillutatud.

Kõige levinumaks transpordivahendiks on H-s jalgratas. Linnas on palju kooperatiividesse ühinenud velorikšasid. Trammiliinide üldpikkus on 30 km. Viimaseil aastail on avatud mõned autobussiliinid.

Õppeasutused. 1954. a. ei osanud pooled H. elanikest lugeda ega kirjutada; praegu on H. muutunud peaaegu täieliku kirjaoskuse linnaks. 1964. a. õppis pealinna üldhariduslikes koolides ligi 195 000 last; 77 000 last kuulus koolieelse õpetamise süsteemi. Öhtukoolides ja kursustel õppis 115 730 in. (1963).

Pealinnas on 14 kõrgemat õppeasutust: ülikool, polütehniline, pedagoogiline, meditsiini ja farmaatsia, rahanduse ja majanduse, irrigatsiooni-, põllu- ja metsamajanduse instituut; kõrgem kunstikool, kõrgem kujutava kunsti kool jt. 1964. a. oli neis üle 25 000 üliõpilase.

Teaduslikud ja kultuurhariduslikud asutused. H-s on olemas majanduse, ajaloo, kirjanduse, põllumajanduse, silmahaiguste, tuberkuloosi jt. teadusliku uurimise instituudid. Vietnami rahvameditsiini uurimise ja arendamise tegeleb Idamaa Meditsiini Instituut.

Ainuke Prantsuse kolonisaatorite ajal eksisteerinud avalik raamatukogu muudeti rahvavõimu aastail Vietnami DV Riiklikuks Raamatukoguks. 1959. a. avati H-s Teaduslik Keskraamatukogu. Suure populaarsusega on Rahvaraamatukogu ja ettevõtete ning asutuste raamatukogud.

H-s on neli muuseumi (Ajaloo-, Revolutsiooni-, Vietnami Rahvaarmee ja Geoloogiamuuseum), viis näitusesaali, Vietnami DV moodustamise 15-ndaks aastapäevaks avatud näitus, 7 teatrit, 15 kino ja lahtist väljakut filmide demonstreerimiseks, klubid ja kultuurimajad. 1959. a. alustas esmakordselt

tegevust rahvuslik tsirkus; veidi hiljem toimused riikliku sümfooniaorkestri esimesed kontserdid.

Tervishoid. 1954. a. oli H-s ainult 3 haiglat, 3 apteeki ja 6 sünnitusmaja. Sageli puhkesid epideemiad. 1964. a. oli linnas juba 47 haiglat, 521 meditsiinipunkti, 123 rajooni- ja kogukonnasünnitusmaja. Kui 1954. a. tuli üks arst või velsker 50 000 pealinna elaniku kohta, siis 1964. a. — 2300 elaniku kohta. Praktiliselt kadunud on ohtlikud epideemilised haigestumisjuhud.

Ajakirjandus ja raadio. H-s ilmuvad ajalehed «Nhan Dan» («Rahvas») — Vietnami Töörahvapartei KK häälekananja, «Thoi Moi» («Uus Aeg»), «Tien Phong» («Avangard») ja «Lao Dong» («Töö»). Raadiojaam «Vietnami Hääle» annab iga päev saateid vietnami keeles ja mõningates võõrkeeltes.

KABUL

— Afganistani pealinn, Kabuli provintsi administratiivkeskus — asub Asmai ja Sir-Darvaza mägede vahel, Kabuli jõe äärses oasis, u. 1800 m kõrgusel.

K. jaguneb 11 administratiivüksuseks, mis alluvad linnavalitsusele. Viimasele allub ka K. eeslinna ning Afganistani kuningate suveresidentsi Paghmani munitsipaliteet.

K-i rahvaarv on u. 480 000 in. (1969. a.) — peamiselt afgaanid e. puštunid (kõnelevad puštu keelt) ja tadžikid.

Linna ajaloo. K. eksisteerib üle 2000 aasta. Esimesi teateid võib tema kohta leida muistsete hindude pühadest raamatutest Kubha nime all. Korduvalt läbisid K-i läänest itta suunduvate vallutajate jõugud. Kaks korda olid siin Aleksander Suure leegionid. 1221. a. tegi Tšingis-khaan linna maa-tasa. 200 aastat hiljem anastas K-i Timuri järglane, Suurmogulite impeeriumi rajaja Babur, kes muutis linna

oma laialdase impeeriumi pealinnaks. 1738. a. vallutas K-i Iraani valitseja Nadir-šahh. 1747. a. läks linn Durrani dünastia rajaja Ahmed-šahh Durrani poolt loodud afgaani riigi valdusse. 1774. a. viis Ahmed-šahhi poeg Timur-šahh Durrani oma riigi pealinna Kandaharist üle K-i. XVIII saj. ja XIX saj. algul ründasid K-i kolm korda inglased, tekitades suuri purustusi.

Alates 1919. a. on K. iseseisva Afganistani pealinn.

Siin asuvad Afganistani kuninga ja valitsuse residents ja riigi kõrgemad võimuorganid.

Linna valitsemine. K-i valitseb salajase hääletuse teel neljaks aastaks valitav linnavalitsus. Selle koosseisus domineerivad jõukate klasside esindajad. Linnavalitsuse tööorganik on kuuest inimesest koosnev nõukogu.

Majandus. K-s ja ümbruses asuvad tekstiili-, toidu- ja maitseainete, polügraafia-, ehitusmaterjalide, nahaja portselanitööstuse ettevõtted ning autoremonditöökojad. Töötavad viskoos- ja villaste esemete, puidu- ja kivitöötlemise vabrikud ning asfaltbetoonitehas. NSV Liidu abiga on ehitatud leivakombinaat, autoremonditehas ja majaehituskombinaat. Polügraafiatööstust esindab riigi trükkoda.

Kolm hüdroelektrijaama varustavad K-i elektrienergiaga.

Arenenud on kodutööstus ning käsitöö (puuvillakangaste, vask- ja raudesemete, sööginõude, hõbe- ja kuld-ehete jne. valmistamine).

K. on tähtis maanteedesõlm. Siit suunduvad teed nii teistesse Afganistani linnadesse kui ka välismaale. Peamiseks transpordiettevõtteks on riiklik koondis (*šerket*) «Service». Selle kõrval tegutsevad ka eraettevõtted.

K-i lennujaam on ehitatud NSV Liidu kaasabil. Kaupade ja reisijate vedu õhuteel teostab Afganistani-Ameerika segakompanii *Ariana*, mille aktsiatest 51% kuulub riigile ja 49% *Pan-American Airways*'ile.

K. on tähtis sise- ja väliskaubanduse keskus. Siin asuvad ka tähtsamate *šerket*ite peakontorid. K. on Afganistanis esikohal ekspordi- ja impordiope ratsioonide ulatuselt.

Riigi suurimaiks pankadeks on Afganistani Riigipank ja Afgaani Rahvuspank (kommertspank). On olemas ka kaubandus-, ehitus-hüpooteegi- ja põllumajanduspank.

Töölise töötasu katab ainult hädavalajaliku elatusmiinimumi. Käsitöönuduslikes töökodades kasutatakse laialdaselt laste tööd.

Linna välisilme. Kabuli jõgi jaotab linna kaheks osaks — vanaks ja uueks. Vana K. laiub jõe paremal kaldal, uuslinna moodustavad kuningalossiga (Ark) piirnevad vasakkalda rajoonid. Linna vanim osa asetseb Sir-Darvaza aheliku jalamil. Mäeaheliku idanõlval on säilinud muistse linnamüüri varemed. Siin paikneb vanaaegne kindlus Bala Hissar, kus praegu asub Afganistani sõjaväeakadeemia. Mida kaugemale Bala Hissarist, seda nooremana näib linn. Uued rajoonid kujutavad endast kaasaegset linna sirgete asfalteeritud tänavate ja aedadega. Siin paiknevad aristokraatlikud kvartalid 2—3-korruseliste majade ja moodsate euroopa tüüpi kotedžitega, kuningaloss, riigiasutused, firmade kontorid, pangad, õppeasutused, kauplused jms.

K-s on vähe vanu mälestusmärke — need hävisid Inglise-Afganistani sõdade ajal. Olemasolevad mälestusmärgid on ühel või teisel määral seotud afgaani rahva võitlusega iseseisvuse eest. Niisugune on, näiteks, Sõltumatus monument (samanimelisel tänaval), mis on püstitatud võidu auks inglaste üle III Inglise-Afganistani sõjas, ja Vabadussammas (Bala Hissari kindluse lähedal), mis ehitati 1929. a. mälestuseks maa vabanemisest Batše Sakkao võimust.

Linnatranspordi põhivahenditeks on autobussid ja taksod. Laialt on levi-

Kabul.

nud jalgrattad ja kahe rattalised ühehobusetõllad — gadid.

Korteri- ja elukondlikud tingimused on linnas rasked. Afganistani valitsus võtab tarvitusele abinõusid nende parandamiseks.

Kultuur. K-s asub suurem osa Afganistani õppeasutustest. Algharidust (konstitutsiooni alusel tasuta) annavad 6-klassilised koolid. On olemas 9-aastase õppeajaga mittetäielikud keskkoolid ja 12-aastase õppeajaga keskkoolid. Kokku on K-s 36 algkooli, 15 keskkooli ja lütseumi, üks ülikool.

Kutseharidust esindavad mitmesugused tehnilised õppeasutused ja koolid (näiteks mehaanika-, tööstus-, käsitöö- ja veterinaariakool, kommerts-, pedagoogiline ja põllumajanduslik õppeasutus), samuti rohkearvulised kursused (kesk-meditšiinilise personali, masinistide, autojuhtide, radistide jms.).

Tegutsevad kolm lütseumi, mis valmistavad ette põhiliselt naisõpetajaid tütarlaste algkoolidele, vaimulikud seminarid, koolid, mis valmistavad ette muhamedi vaimulikke ja šariaadikohtu ametnikke.

K-i ülikool asutati ametlikult 1946. a. juba varem eksisteerinud teaduskon-

dade baasil. Seal õpib 2700 üliõpilast. Ülikooli juurde on loodud komisjon aatomienergia kasutamiseks rahulikel eesmärkidel. NSV Liit abistab 1967. a. asutatud polütehnilise instituudi ehitamist. Eriline koht maa teaduslikus elus kuulub Afganistani Akadeemiale (Puštu Tolõna), mis on pigem afgaani keele ja kirjanduse instituudiks.

K-i suurematest kultuurhariduslikest asutustest võib nimetada 1918. a. asutatud ajaloomuuseumi (teiste eksponaatide hulgas on siia kogutud rikkalik müntide kollektsioon islami-eelsest perioodist, mis spetsialistide arvates on maailma parim), kaht suurt raamatukogu (avalikku ja ülikooli oma) ja teatrit, mis alustas tegevust kutselisesena alles 1964. a. K-s on 5 kino.

Riigi 67 raviasutusest paiknevad 20 pealinnas. Nende hulgas on sünnitus- ja günekoloogiahaigla, lasteasutarium, malaaria- ja tuberkuloosiinstituut. Peale selle asuvad K-s 500 voodikohaga meeste- ja 200 voodikohaga naistehaigla, kus ravi on tasuta. Meditsiinitöötajatest ja raviasutustest tuntakse puudust. Suurt abi nakkushaiguste profülaktikaks ja raviks osutavad Afganistanile Nõukogude spetsialistid.

Antakse välja 3 keskajalehte — «Islah», «Anis» ja «Hivad» ning K-i munitsipaalteedi ajalehte «Pamir». Agenteer *Bahar* annab välja riigi ainsat ingliskeelset ajalehte «Kabul Times». On olemas raadiojaam.

KATMANDU

— Nepaali Kuningriigi pealinn — asub mägedevahelises nõos, mida nimetatakse Katmandu oruks, 1360 m kõrgusel merepinnast. Linna territoorium, mis ulatub põhjast lõunasse ligi 3 km, meenutab piklikku ristkülikut Baghmati jõe (lõunas) ja selle lisajõgede — Višnumati (läänes) ja Dhobi-Kola (idas) vahel.

Administratiivselt kuulub pealinn Katmandu ringkonda. See on territooriumilt (u. 600 km²) kõige väiksem, aga kõige tihedamini asustatud (üle 700 in. km²-l) Nepaali piirkond.

K. elanike arv oli 1941. a. 69 000, 1952. a. — 106 000, 1964. a. — 120 000 in. Ligikaudu pool elanikkonnast on pärisnepaallased, teine pool — nevarid (muistsed maa asukad, kõnelevad nevari keelt, kuid valdavad ka riigikeelt — nepaali keelt).

Linna ajaloost. K. on asutatud Kantipuri nime all 724. a. Oma praeguse nime sai linn vanaaegse, 1596. a. ehitatud hoone — Kastamandapi järgi.

XII saj. kuni XVIII saj. keskpaigani oli K. väikese riigi pealinnaks, mille üle valitses nevari kuningate Malla dünastia. XV saj. lagunes Malla riik 3 vürstiriigiks: Katmandu (Kantipur), Bhadgaon (Bhaktapur) ja Patan (Lalitpur). 1749.—69. a. hõivas Katmandu oru Gorkha vürstiriigi valitseja Prithvi Narajan-šahh. Liitnud kogu Nepaali rohkearvulised killustatud vürstiriigid ühtseks tsentraliseeritud riigiks, muutis Prithvi Narajan-šahh K. linna oma pealinnaks. 1846. a. tuli võimule julm diktaator Džang Bahadur Rana. Rana dünastia valitses Nepaali tegelikult kui oma pärusmõisat üle 100 aasta (1846—1951).

K-s paiknevad Nepaali kuninga residents ja kõrgemad valitsusasutused.

Majandus. K-s on arenenud kodutööstus. Käsitöölised valmistavad riidet, jalatseid, juveelitooteid. Linna lähedal, Thimi asulas, on igivanast ajast arenenud pottsepatöö. Paljud kodutööstajad on ühinenud kooperatiivideks. 1956. a. asutati linnas õppe-töötiskombinaat, mis valmistab ette kangruid, tislereid, lukkseppi, treialeid jne. On olemas väike piimatööstus ja trükikoda. K. eeslinnades asub kolm väikest elektrijaama (kaks hüdro- ja üks diiselelektrijaam) koguvõimsusega 4000 kW.

K-t ühendab riigi lõunaosaga autotee

Tribhuvan Radžpath (pikkus 126 km), mis ehitati India abiga 1956. a. 1947. a. sai linn regulaarse õhuühenduse Indiaga ja seejärel ka Nepaali tähtsamate keskustega. K-st idas on ehitatud Gautšari lennujaam.

Arvukatele turgudele toovad ümberkaudsete külade talupojad müügiks põllumajandussaadusi, küttehagu jm. Kauplustes ja poodides on ülekaalus India päritoluga tööstuskaubad. Linnas on kaks rahvuspanka.

Suur osa elanikkonnast tegeleb kodutööstuse ja kaubandusega. Paljud töötavad pakikandjatena, kandes kaupu K-st teistesse asulatesse ja tagasi. Tunduv osa elanikkonnast ei suuda leida mingit alalist tööd.

Linna välisilme. K. keskosas asub suur väljak Tundikhel. Sellest läänes paikneb linna vana osa muistsete templitega. Vanalinna lõikab läbi New Road — tänav euroopa stiilis majade ja arvukate kauplustega. Linna vanas osas kõrgub nepaali arhitektuuri silmapaistev teos — Hanuman-Dhoka loss. Lossi punaste tellistega kaetud katusel on sissepoole painutatud nurgad, kõik ukсед ja aknad on kaunistatud nikerdustega, hoone seintel on palju kunstipäraseid freskosid. Lossi väravate juures seisavad ahvipeadega tarkusejumalate raidkujud — Hanumanid. Lossi kõrval asetseb kuninga-perekonna isikliku templi — Taledžu Bhavani suursugune viiekorruseline hoone.

Suurem osa K. elumajadest on ehitatud nepaali stiilis. Nad on kahekorru-selised, laotud punastest põletatud tellistest ja valgendatud lubjaga. Majade fassaadid on tihti puust, alumi-ised korrused meenutavad verandaid — seal paiknevad poed või käsitöölise töökojad. Aknad on klaasideta, ööseks suletakse need võrejate puuluukidega. Tellistest katus ulatub harilikult ette, moodustades karniisi, mis toetub kaldtugeledele. Aknad, ukсед ja karniisid on kaunistatud fantastiliste nikerdatud mustritega.

Katmandu kesklinn.

Linna idaosas paikneb uusklassitsistlikus lossis valitsuse residents. K. keskosas on kuningapalee Narajanhiti Darbar, maa suurim kolledž Tri Chandra, võõrastemajad ja kauplused.

Kõige vanemad ja tuntumad Nepaali templid on Svajambunath ja Bodnath. Väliselt on nad väga sarnased. Pealinnast poolteist kilomeetrit lääne pool asuv Svajambunath seisab kõrgel metsastunud künkal. Ta kujutab endast kuplisarnast hoonet, mida kroonivad kuup ja kullatud koonus. Kuubi neljale külgtahule on maalitud kaks kaarjate kulmudega silma ja küsimärgikujuline nina. Nepaallased arvavad, et silmad on kõikenägeva jumaluse kehastuseks. Svajambunath püstitati budistliku stuupana umbes 100 a. e. m. a. Teda austavad ka hinduistid. Bodnath on veel vanem tempel. Ta on ehitatud 300 a. e. m. a. ja paikneb linnast ida pool. Oma mõõtmetelt ületab ta Svajambunathi.

K-s on palju teisiigi vanaaegseid mälestusmärke — templeid, väikesi kel-lakujulisi pühamuid (nn. stuupad),

legendaarsete jumaluste raidkujusid jt.

Rana diktatuuri kukutamisest möödunud aastate jooksul on astunud esimesed sammud linna heakorrastamiseks. Peatänavad on asfalteeritud ja varustatud elektrivalgustusega. On remonditud vanu ja ehitatud uusi teid — pealinnast lennujaama, naaberlinna-desse ja massiliste palverännakute objektiks olevate templite juurde. On organiseeritud autobussiühendus, liiguvad taksoid.

Kultuur. Peale algkoolide on K-s mitu 7-aastase õppeajaga keskkooli (5. kuni 11. kl.). Tähtsamad neist on riiklik poeglaste keskkool Darbar College ja tütarlaste erikeskkool Kanya Mandir College. 1959. a. avati Tribhuvani-nim. ülikool (200 üliõpilasega), mis on esimeseks maa ajaloo. Üliõpilaste arvu selles tahetakse viia 1000-ni. Ülikoolis on loodus-, kunsti-, kaubandus- ja õigusteaduskond. 1963. a. alates töötab riiklik juriidiline kool. Tri Chandra kolledžis (loodus-, kunsti- ja kaubandusteaduskonnaga) õpib 2000 in. Õppeaeg kestab 4 aastat. On olemas ka Nepaali rahvuslik kolledž.

1956. a. loodi kuninglik Kirjanduse ja Kunsti Akadeemia, mis ühendab riigi silmapaistvamaid kirjanikke, ajaloolasi ja sanskriti keele tundjaid. On organiseeritud geoloogia departemangu geoloogia laboratoorium.

Tegutseb 3 suurt raamatukogu: Bir Library asutati XVIII saj. lõpul, tema hoidlates on 15 000 käsikirja nepaali, nevari, sanskriti jt. keeltes, vanim käsikiri palmilehtedel on 1600-aastane; Keskraamatukogu (asut. 1958, raamatufond — 13 000 köidet) ja Tri Chandra kolledži raamatukogu (9000 köidet).

Rahvusmuuseumis on ulatuslikult esindatud vanaaegne relvastus, muistne keraamika, puu- ja kivilõike näited, kohalikud omavalmistatud põllutööriistad, kultusetarbed, rõivaste, mün-

tide, markide, ordenite ja piltide kollektsioonid jm.

Linnas on mitu kino ja staadion. On ehitamisel kontserdi- ja teatrihoone. Arstiabi saamine ja sanitaarne olukord jätvad soovida. Väheses võimsusega veevärk suudab varustada puhastatud veega peamiselt kesklinna, suur osa elanikest kasutab aga jõevett. Pealinnas on vaid sademetevee kanalisatsioon — piki tänavaid kaevatud kraavid vihmavee äravooluks mussoonide perioodil. Sinna valatakse sageli ka solki. Esineb röuge-, katku- ja koolerataude. Linnas on kaks haiglat: Kanti, mille ehitas NSV Liit kingitusena Nepaalile 1963. a., ja USA abiga ehitatud Bir Hospital. 1963. a. avati riiklik meditsiiniline kool.

30-st Nepaalis väljaantavast ajalehest ja ajakirjast ilmub K-s 14. Põhiosa väljaandeist trükitakse nepaali keeles, üks ajaleht nevari ja kaks inglise keeles. Nende tiraaž ja formaat ei ole suured. Ajaleht «Gorkha Patra» («Gurkhade Kodumaa») on maa vanim; inglise keeles ilmuvad ajalehed «Motherland» ja «Commoner». Raadiojaam annab saateid nepaali ja nevari keeles.

KUALA LUMPUR

— Malai Föderatsiooni pealinn, mis 16. septembril 1963 kuulutati ka Malaisia pealinnaks — paikneb Selangori osariigis, u. 50 km kaugusel Malaka poolsaare läänerannikust, künklikul maastikul Kerbau mägede Keskaheliku ja rannikul asuvate soostunud džunglite vahel. Pindala on u. 93 km². Elanike arvult — u. 500 000 in. — on see suurim linn Malai Föderatsioonis. Rahvuslik koosseis: malailased — 15%, hiinlased — 62%, india lased — 17%, teised rahvused — 6%.

Linna ajaloo. Kuala Lumpur tähendab malai keeles «mudane jõesuu». Linn asutati 1859. a. väikese asula kohale.

Kuala Lumpuri lennujaam.

mis oli püstitatud rühma hiinlaste poolt, kes avastasid 1857. a. mitte kaugel kohast, kus Lumpuri jõe suubub lisajõgi Gombak, rikka tinaleiukohta. Asula muutus tinakaevandamisrajooni keskuseks ja hakkas kiiresti kasvama. XIX saj. lõpul kehtestas Inglismaa faktilise koloniaalvalitsuse Malai vürstiriikide üle, kuigi formaalselt jäeti neile protektoraadi õigused. 1890. a. töid inglased Selangori vürstiriigi pealinna Klangist üle K.L-i. Uhendanud 1895. a. neli Malai vürstiriiki «Malai Ühendriikideks», muutsid nad 1896. a. K.L-i nende pealinnaks. 1948. aastast on K.L. Malai Föderatsiooni pealinn.

K.L-s on korduvalt peetud rahvusvahelisi konverentse, muuseas ÜRO Aasia ja Kaug-Ida Majanduskomisjoni konverentse.

Pealinnas asuvad Malai (alates 1963 Malaisia) ülemvalitseja (kuninga) residents ja parlament.

Linna valitseb föderaalpealinna komisar (meer) ja nõuandev munitsipaalnõukogu, mille koosseisu kuulub 6 valitsuse poolt määratud ametnikku ja 5 valitud liiget.

Majandus. K.L. on riigi suurim töös-

tuskeskus. Keskmiste ja väikeste ettevõtete (kautšuki töötlemine ja kummi esemete valmistamine, kookosõli tootmine, väikesed saeveskid, konservitehased, karastusjookide, tekstiili- ja tubakavabrikud) kõrval on olemas ka kaasaegsed suuretöötmed. Kõik nad kuuluvad inglastele. Nende hulgas on kompanii *Lever Brothers* uus keemiliste pesemisvahendite vabrik ja kompanii *Malayan Cement* tsemenditehas Rawangis. 1959. a. lõpuks ehitati kohaliku Malai-Hiina kapitaliga veel üks tsemenditehas. Tehased töötavad täielikult kohalikul toorainel ja rahuldavad ligi $\frac{4}{5}$ maa tsemendivajadusest.

On mitu kaasaegset ehitusmaterjalide tootmise ettevõtet. 1961. a-st töötab K.L-s Malai-Jaapani segakompanii poolt ehitatud asbestitehas. Inglise kompanii *Concrete Industries* valduses on selles piirkonnas kaks katusekivitehast.

Pealinnas paiknevad tähtsamad kaubandusfirmad ja -kontorid, suurimad pangad, sealhulgas ka välismaa (peamiselt inglaste) omad.

Viimasel aastakümnel riigis ehitatud tööstusobjektide põhiosa on koondunud K.L-i eeslinna — satelliitlinna Petaling Jayasse. K.L-i ümbruskonnas on palju kautšukiistandikke ja tinakaevandusi, nende hulgas maailma suurimad.

K.L-t läbib riigi põhja- ja lõunaosa ühendav raudtee ja mitu maanteed, milledest suurim viib pealinnast läände, Port Swettenhami sadamasse (43 km). K.L-i lennujaam paikneb soodsalt linna läheduses. Seda läbivad niisuguste kompaniide nagu Inglise BOAC ja Austraalia QANTAS rahvusvahelised lennuliinid. Kuid stardi- ja maandumisraja väike pikkus raskendab lennuvälja kasutamist moodsate suurte reaktiivlennukite poolt. 1962. a. detsembris alustati Subangis (24 km pealinnast) uue rahvusvahelise lennujaama ehitamist.

Linna välisilme. K.L-s põimuvad üksteisega kitsaste tänavatega hiina

kvartalid, malai külad — *kampong*'id, mis tervenisti koosnevad kergetest ühekorruselistest muldpõrandaga ehitistest, korralike inglise tüüpi villade ja moodsate mitmekorruseliste hoonete rajoonid. Linna iseloomustab ka roheline küllus.

K.L.-i vana ning kõige tihedamini asustatud osa paikneb Klangi jõest ja viimase ühinemiskohast Gombaki jõega ida pool. Siin pole näha minigeid planeerimise tunnuseid. Esile tõusevad mõned valitsushooned ja suur raudteejaam, mis on ehitatud nagu rida teisi suuri hooneid linnas omapärase pseudomaui stiilis. Nende naabruses paiknevad mitmekorruselised erafirmade (peamiselt inglise) ja asutuste hooned. Viimastel aastatel on ehitatud rida moodsaid kõrghooneid, sealhulgas 18-korruseline parlamendihoone ja mitu kuni 10-korruselist hotelli.

Linna ülerahvastatud keskosa «kopsudeks» on Lake Gardensi park, mis on planeeritud ning kujundatud tüüpilises inglise laadis. Selle pargi ühel rohelistel künkjal seisab Kings House, mis varem oli Briti Malaja ülemkomissari residentsiks. Praegu on see valitsuse vastuvõtude maja. Samas pargis on kaks kõige peenemat klubi kohalikele aristokraatidele ja välismaalastele. Südalinna kohal kõrgub künkale ehitatud suur poolümmargune kõrge torniga hoone — Chinwu, mis kuulub jõukatele kaupmeestele ja ettevõtjatele kohalikust hiina kogukonnast. Hoones on ruumikas koosolekusaal, ujula ja restoran.

K.L.-s on palju mošeesid; suurimal neist on u. 80 m kõrgune minarett. K.L.-i ümbruskonnas asub hiigelkoobas Stone Cave, mis on templiks kohalikele hinduistidele. Koopa suurim kõrgus ületab 100 m. Paljusid turiste meelitab kõrgmäestiku park Fraser's Hill, mis asub 110 km linnast, ligikaudu 1400 m kõrgusel merepinnast. Pealinna elamufond on, välja arvatud harvad erandid, eraomanike käes. Kor-

teriprobleem on väga terav. Elamu-ehitus on suunatud vaid jõukate rahva kihtide vajaduste rahuldamisele.

Pealinnas on suhteliselt arenenud vaid autobussiliiklus. Peamiseks transpordiliigiks töötavale rahvale on kolme rattalised velorikšad (*beche*), samuti mootorrattaraamile monteeritud jalgvankrid (*pedicab*'id).

Kultuur. Linnas tegutsevad inglise, hiina, malai ja india koolid. Suuremad kõrgemad õppeasutused on Malaja Ülikool (asub uues, õhu konditsioneerimise seadmetega varustatud hoones), tehnikakolledž ja keeleteaduse instituut.

On olemas rahvuslik kunstimuseum, mitu kino ja inglise raamatukogu. Haiglatest ei piisa elanikkonna normaalseks teenindamiseks. Levinud on tuberkuloos, malaaria, pidalitõbi ja suguhaigused.

Ilmub 8 päevalehte malai, inglise, tamili ja hiina keeles, sealhulgas «Straits Times» inglise keeles, «Utusan Melayu» («Malaja Saadik») ja «Berita Harian» («Päevauudised») malai keeles.

6 raadiojaama annavad saateid malai, inglise, tamili ja hindi keeles ning neljas hiina murdes. Töötab televisioonijaam.

KUVEIT (ka *El-Kuveit*)

— Kuveidi riigi pealinn — paikneb Kuveidi lahe (Pärsia lahe osa) lõunarannikul.

K. on riigi suurim linn. Tema elanike arv kasvab kiiresti, eriti pärast II maailmasõda, seoses Kuveidi naftarikkuste ekspluateerimisega välismõnopolide poolt. Kui 1950. a. oli linnas 150 000 elanikku, siis 1964. a. tõusis nende arv 300 000-ni. K-i elanikkonna rahvuslik koosseis on ebaühtlane. Ligi poole moodustavad nn. põlised kuveitlased, s. t. enne 1922. a. Kuveiti elama asunud araablased. Peale nende eluneb linnas suur arv mittekuveitlasi —

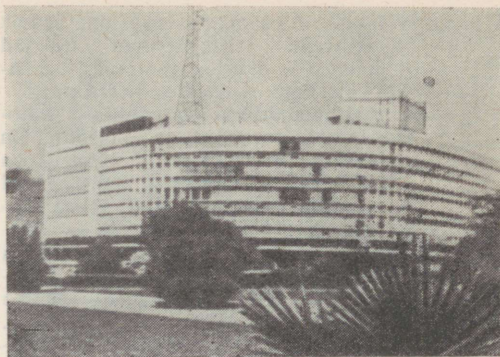
iraaklasi, pärslasi, indialasi, pakistanlasi ja liibanonlasi, samuti ka eurooplasi. K-le on iseloomulik elanikkonna voolavus, mida põhjustab välismaise tööjõu palkamise praktika. Sellest on tingitud ka meeste suur ülekaal K-s (63%).

Linna ajaloost. Vanimad asulad K-i piirkonnas eksisteerisid juba enne meie ajaarvamise algust. Praeguse linna lähedal on avastatud jäänuseid kreeka templitest, mis ehitati Aleksander Suure vallutusretke ajal Idamaadele (334. a. e. m. a.). Praeguse linna asutamise aeg kuulub XVIII saj. algusesse, mil varem kõrbes elanud araablaste anaiza suguharu asus ümber rannikule ning rajas asula nimega El-Kuveit, mis araabia keeles tähendab «väike kindlus». 1756. a. muutus K. Sabahi valitseva dünastia resident-siks.

K. oli naaberriikide ekspansiooni objektiks. 1871. a. sattus ta Türgi võimu alla. 1899. a. kehtestas Kuveidi üle oma protektoraadi Inglismaa. Alles 1961. a. saavutas Kuveit Briti protektoraadi tühistamise ning kuulutas välja sõltumatus. K. muutus Kuveidi riigi pealinnaks. Siin asuvad riigipea residents, valitsus ja parlament.

Kuni II maailmasõjani valitses riigipea ise linna. 1930. a. asutati esmakordselt munitsipaliitet. Praegusel ajal kuulub selle koosseisu 12 liiget eesotsas peadirektoriga, kes määratakse kõrgemate ametnike hulgast.

Majandus. K. on tähtis kaubandus- ja transpordikeskus, mis on autoteede abil ühendatud Iraagi ja Saudi Araabiaga. K-i naabruses asuva Šuveihi sadama kaudu toimub elav väliskaubandus, peamiselt Inglismaa, Saksamaa, Hollandi, Jaapani, Norra ja Itaaliaga. Sadamas on neli kaid naftatanklaevade lastimiseks. Siia sõidavad u. 40 kompanii reisilaevad. Viimaseil aastail on K-s hakanud arenema tööstus. Linna on koondunud ehitusmaterjalide (telliste, betooni, asbesttorude) tootmise ettevõtted. 1964. a. valmis

Kuveit.

Šuveihis merevee destilleerimise tehas, võimsusega 27 milj. liitrit joogivett päevas (varem veeti Kuveiti vett Iraagist paatidel).

On käimas tööd meresadama laiendamiseks ja uue lennuvälja ehitamiseks.

Plaanistus ja arhitektuur. Alles hiljuti ümbritses K-i kindlusemüür, mille taga pesitsesid rohkearvulised kitsaste akende ja lamedate katustega majakesed. 1951. a. alustatud rekonstrueerimise tulemusena kasvas vana linna asemele täiesti uus, eeslinnade arvel kiiresti laienev linn. K. on hästi planeeritud ja haljastatud, olgugi et vesi on siin «kulla kaaluga».

Linna peatänavaks on Fahed Salem. Tänav on hoonestatud kõrgete (4–10-korruseliste) ultramoodsate ehitustega. See on pealinna ärikeskus, kus paiknevad paljud valitsusasutused, pangad ja moodsad kaubamajad.

Araabia linnade traditsiooni kohaselt on linna vanas keskuses säilinud vanaaegne idamaa turg (*suk*). Lähedal käib uue turu ehitamine. Linnas on neli hotelli konditsioneeritud õhu ja euroopaliku kõõgiga. K. on selgelt eraldatud eeslinnadest laia maanteega. Eeslinnades on palju luksussuvilaid.

K-s elavad peamiselt feodaalne ladvik ja Kuveidi äriiringkonnad. Lihtsad inimesed — araabia töötajad — elavad äärelinna viletsates hurtsikutes. Linnatranspordiks on põhiliselt autotransport (eraautod ja takso). On olemas soojuselektrijaam võimsusega 160 000 kW (kuni 1934. a. ei olnud K-s elektrivalgustust). Ehitatakse veevärki.

Kultuur. K-s on üle 10 keskkooli ja tehnikakolledži. Paljud sõidavad pärast keskkooli lõpetamist edasi õppima välismaale. Suveihis avati 1966. a. Kuveidi ülikool. Ehitatakse naisõpetajate kolledžit. Pealinna tähtsamaiks kultuurhariduslikeks asutusteks on keskraamatukogu (12 000 köidet), millel on kolm filiaali, ja Kuveidi muuseum, mille varade hulgas on aastast 325 e. m. a. ja vahest veelgi vanemast ajast pärit eksponaate. Linnas on 4 kino, staadionid ja spordiklubid.

Viimasel ajal ehitatakse intensiivselt meditsiini-asutusi (kliinikuid, haiglaid ja meditsiiniodede koole).

On olemas raadiojaam; antakse välja ajalehti «Ahbar al-Kuveit» («Kuveidi Udised»), ingliskeelset «Daily News» jt.

MALE

— Malediivi Vabariigi pealinn — asub Malediivi saarestiku keskosas, Malé ehk Sultani saarel, mille mõõtmed on kõigest 1,5×2 km.

M. on ainus linn Malediividel. Elanike arv on u. 12 000 in. (1967). Elanikkonna valdava enamuse moodustavad malediivlased, on ka araablast ja tulinukaid Tseilonilt ning Lõuna-Indiast. Administratiivselt jaguneb M. neljaks rajooniks.

Praeguse M. kohal oli asula juba kauges minevikus. 1342. a. Malediivi saari külastanud araabia reisija ning geograaf Ibn Battuta kirjeldas M-d oma aja kohta suure linnana. XVI saj.

anastasid M. portugali kolonisaatorid, kuid ülestõusnud rahvas ajas nad peagi minema. 1887. a. surus Inglismaa Malediivi saartele jõuga peale protektoraadilepingu. M. muutus protektoraadi administratiivkeskuseks. Alates 1965. a. juulist on M. sõltumatu Malediivi saarte pealinn. Siin asuvad parlament (Rahvamedžlis) ja valitsusasutus.

M. on Malediivi saarte majanduslik keskus ning ainus sadam, mille kaudu kulgeb kogu kaubandus teiste riikidega, peamiselt Tseiloni ja Indiaga. Suured laevad on sunnitud peatuma välisreidil, sisesadam võtab vastu ainult väikesi laevu. Peamiseks väljaveotikliks (kuni 97%) on kuivatatud nn. malediivi kala. M-s on levinud käsitööstus: kalapaatide valmistamine; võrkude, mattide ja korvide punumine; sepa- ja juvelirito.

500 m kaugusele M-st, Hulule saarekesele, rajati 1960. a. väliaerodroom.

Linn on korrapärase plaaniga ning rikas roheline puolest. Sadamat ääristab kaldapealne, mis õhtuti, kalurite kopjöördumisel, muutub kärarikkaks kalaturuks. Kaldapealsega paralleelselt kulgeb mitu tänavat, milledest tähtsamad on Amir Ahmedi ja Madžidi Magu tänav. Peatänavatel on kohalikule ülemkihile kuuluvad korralikud kahekorruselised majad. Nad asuvad enamasti aedade sügavuses, piki tänavaid kulgevad aga inimesest vähe kõrgemad lubjaga valgendatud kivi-müürid. Linna hooneistikust paistavad välja 1820. a-il araabia stiilis ehitatud end. sultani palee ja imposantne peamošee — vanaaegne Reede mošee, mida kaunistavad ilusad kivilõiked. Omapärane on peaminarett — madal ning jäme silindriline torn, kust muezzin hõikab viis korda päevas õigeusklike palvele. Minaretid ja mošeed (M-s on neid 35) on linnapildi lahutamatuks koostisosaks. Peaminaretti kõrvalt viib suurepäraselt kaunistatud sammaskoda malediivlaste pühamu juurde. Selleks on 1153. a. malediiv-

lased muhamedi usku pööranud arabia jutlustaja Abdul Barahatul Barbara mausoleum. Läheduses asub malediivlaste rahvuskangelase Mohamed Thakurufar al-Azami haud. Nimetatu etendas tähtsat osa portugali orjastajate minemakihutamisel.

Linnatranspordi põhivahendiks on jalgratas.

M-s on mitu 6-klassilist üldhariduslikku kooli, neist üks tütarlaste jaoks; kaks täiendusklassi (nn. kommerts-klassi) valmistavad ette arveametnikke ja masinakirjutajaid. Opetajaiks on enamasti lepingu alusel töötavad tseilonlased. Opetöö toimub inglise keeles.

On olemas muuseum, üks suur kaasaeagne ja mitu väikest kino.

M-s asub kogu riigi ainus ambulatoorium, kus töötavad kohalikud arstid, kes on saanud ettevalmistuse Indias või Tseilonil. Ilmub kaks malediivikeelset päevalehte — «Vijapari mijadhu» ja «Fatis», mida paljundatakse steklograafil mõnessajast eksemplaris. Tegutseb raadiojaam.

MANILA

— Filipiinide Vabariigi tegelik pealinn (ametlikult on alates 1948. a-st pealinnaks M-st 10 miili loodes asetsev Quezon City) — asub Luzoni saare edelarannikul, kohal, kus Manila lahte suubub Pasigi jõgi. Viimasesse voolab hulgaliselt pealinna lähivaid lisajõgesid. Linna pindala on 40 km². Administratiivselt jaguneb M. 13 rajooniks. Linna ja eeslinnade (Quezon City, Pasay, San Juan jt.) elanike arv moodustab 2 milj. in. (1962. a.), kes on peamiselt filipiinlased, hiinlased, jaapanlased, ameeriklased, hispaanlased ja inglased.

Linna ajaloost. Ammu enne seda, kui Filipiinidele hakkasid tungima Euroopa kolonisaatorid, asus kaasaegse M. kohal Luzoni saare suurim kindlus ja tagali hõimu asula, mis kandis

Manila.

Maynila nime. 1571. a. hõivasid M. Hispaania kolonisaatorid ning muutsid selle samal aastal Filipiinide administratiivkeskuseks. XIX saj. lõpul alustasid M-s tegevust esimesed filipiini patriootlikud organisatsioonid. 1898. a. piiras hispaania ikke vastu ülestõusnud rahvas M. ümber, kuid linna okupeerisid Filipiinidele tunginud USA väed ning sinna asus Ameerika koloniaaladministratsioon. 1942. a. jaanuaris loovutas Ameerika armee M. lahinguta Jaapani vägedele. 1945. a. veebruaris vabastati M. filipiini partisaanide otsustaval kaastegevusel jaapani anastajatest. Kaasajal on M. Filipiinide töölis- ja ametiühinguliikumise ning riigi demokraatlike jõudude poolt välismaa (peamiselt Ameerika) monopolide ülevõimu vastu peetava võitluse keskuseks.

M-s asuvad parlament, presidendi residents jt. valitsusasutused.

Pealinna valitseb linnapea, kelle määrab president ja kinnitab senat, koos kolmeks aastaks valitava kümneliikmelise munitsipaalnõukoguga.

Majandus. M-l on soodne asend maailma mereteedel. Ta on suur rahvus-

vahelise tähtsusega kauba- ja reisijatesadam, mille kaudu kulgeb peaaegu kogu Filipiinide import (väärtuse järgi u. 90—95%) ja u. 1/3 ekspordist. Kaubasadama neli kaid suudavad korraga vastu võtta 12 ookeanilaeva; teised kaid on USA sõjaväevõimude kasutuses. M. lähedal asetseb USA peamine mereväebaas Filipiinidel.

M-sse ja ümbrusesse on koondunud Filipiinide töötleva tööstuse põhiosa: jalatsi-, tubaka-, õli-, riisipuhastus-, viina-, köie- ja nõõri-, tekstiili-, klaasi-, seebi- ja kummivabrikud, puidutöötlemis-, keemia- ja farmaatsiatehased, alumiiniumvaltsimistehas, automontaažitehas, suur arv toiduainete tööstuse väikeettevõtteid, õmblus-, käsitöö- ja autoremontitöökodasid.

M. on riigi finantselu keskus. Siin asuvad kõik peamised ekspordi- ja impordikontorid, kaubandusfirmad, börsid ja pangad, milledest paljud kuuluvad välismaalastele (eeskätt ameeriklastele).

Pealinn on Luzoni saare tähtis raudteesõlm. Läheduses asetseb rahvusvahelise tähtsusega lennujaam.

Linna välisilme. M. paikneb linna idalääne suunas läbiva Pasigi jõe mõlemal kaldal ja selle arvukate väikeste lisajõgede ääres. Linn on ebakorrapärase plaaniga. Arhitektuuri iseloomustab suur mitmekesisus, milles avaldub erinevate kultuuride — hiina, hispaania ja ameerika — mõju. Linna põhja- ja lõunaosa ühendavad viis suurt kivisilda: Ayala, Quezon, MacArthur, Jones ja Del Pan.

Linna keskuses, Pasigi jõe vasakul kaldal, paikneb rajoon nimega Intramuros («Seespool müüre»). See vana kindlusemüüri piiratud linnaosa on säilitanud keskaegse hispaania linna ilme. Siin on palju katoliku kirikuid, katedraale, kloostreid, kolledžeid ja losse, mis on rajatud hispaanlastest valitsejate jaoks. Kuni II maailmasõjani oli Intramuros tõeliseks hispaania arhitektuuri muuseumiks, kuid jaapanlaste pommirünnakud a-il 1941

—44 purustasid enamiku ehitismälestisi. Säilinute hulgas on rooma-katoliku katedraal, dominiiklastest misjonäride poolt 1605. a. asutatud Santo Tomási ülikool ja hispaanlastest valitajate (Magalhãesi ja tema leitnandi El Cano, Legazpi, Úrdaneta ja Filipiinide esimese rooma-katoliku peapiiskopi Benavidesi) skulptuurmonumendid. Intramurosi muuseumis säilitatakse hispaania ja filipiini maalikunstnike lõuendeid.

Paljud mälestusmärgid teistes linnaosades on pühendatud filipiini rahva rahvusliku vabastusliikumise kangelastele. Nende hulka kuulub José Rizali mälestusmärk (keset Luneta parki, lahe ääres) ja Andrés Bonifacio monument (Bonifacio Drive'i tänaval).

Kõige kaasaegsemaks linnaosaks on lahe kaldapealne ja sellega külgnev Dewey bulvar moodsate mitmekorruseliste hotelli-, äri- ja pangahoone ning villadega. Siin asuvad kongressihoone ja raekoda, kuid ka suurimad restoranid ja ööklubid.

Täielikuks vastandiks sellele linnaosale on Quiapo rajoon (linna tsentrumis, Pasigi jõe paremal kaldal), kus kindlustena kõrguvad jõukate hispaanlaste vanaaegsed kivimajad raudvõrede ja punastest katusekividest karniisidega. San Migueli rajoonis, Pasigi jõe kaldal, asub presidendipalee Malacañan, mis varem oli Hispaania ja USA kindralkuberneride residentsiks. Palee läheduses, Malate rajoonis ning M. lähedastes Pasay ja Quezon City linnades paiknevad ameerika kolonisaatorite ja filipiini kodanluse luksuslikud villad, mida kõrvaliste pilkude eest varjab troopikataimede tihe rohelus. Siin elavad «Manila 400 rikkaimat perekonda».

Pasigi jõest põhja pool asetseb Binondo linnaosa, mida lõunakaldaga (vasaku kaldaga) ühendab ilus suur Jonesi sild. Sillatagune väljak Plaza Moraga on koos Escolta tänavaga linna ärikeskuseks.

M. töörahvas — sadamalaadijad, vab-

rikutöölised, käsitöölised ja väikeametnikud — elavad Tondos, pealinna kirdeserval paiknevas urgaste rajoonis. Töölised ja töötute perekonnad elavad kokkusurutult hurtsikutes, mis on kokku löödud vanadest kastidest ja korrustetanud plekist ning kaetud palmilehtedega. Pasigi lisajõed on alaliselt täis arvukaid paate, mis on elamuiks sadadele M. töölistele ja töötutele ning nende perekondadele.

Filipiinide pealinn on igati heakorras-
tatud linn (kui mitte arvestada urgaste rajooni), kus on võimalik kasutada kõiki tänapäeva kommunaalteenuseid. Põhilisteks transpordivahenditeks on trammid, autobussid, trollibussid ja taksod.

Kultuur. M-s on u. 200 kooli ja kolledžit, 2 tehnoloogiasinstituti ja 12 ülikooli, millede hulgas suurimad on Filipiini ülikool, Manila ülikool (asut. 1585) ja Santo Tomási ülikool (asut. 1605).

Pealinnas asuvad rahvusmuuseum (ajalooreliikviad, maalid ja skulptuurid), Filipiini maaligalerii, Filipiini Kunstiasotsiatsioon ja maaligalerii Malacañani palees (suur kogu hispaania ja filipiini meistrite teoseid). Filipiinlastele on ajaloolisteks mälestusmärkideks Santiago kindlus, kus veetis viimased päevad enne hukkamist J. Rizal, ja Apollinario Mabini hausasammas.

Pealinnas on mitu avalikku raamatukogu, milledest suurimad fondid on Filipiini Rahvusraamatukogul. Tegutseb u. 30 haiglat, sealhulgas Filipiinide Keskhaigla, Põhja-Keskhaigla, Luna-nim. haigla, tuberkuloosiinstituut ja psühhiaatria haigla. Ülejäänud on erakliinikud.

Ilmub 10 päevalehte inglise, tagalogi, hiina ja hispaania keeles. Suuremad neist on ingliskeelsed: «Manila Times», «Philippine's Herald». M-s tegutseb informatsioonagentuur «Philippine's News Service» (asut. 1950). Töötab 9 raadio- ja televisioonijaama.

NIKOSIA

(kr. *Levkosiá*, türki k. *Lefköşa*)

— Küprose Vabariigi pealinn — asub tasanikul, peaaegu saare keskpunktis. Linna ümbritseb Pidiase jõgi, mis talvel on kiire- ning käreдавooluline, suvel aga kuivab. N. ja eeslinnade elanike arv ulatub peaaegu 100 000-ni (1963), mis moodustab $\frac{1}{6}$ vabariigi rahvastikust. Neist on kreeklasi 64 000, türklasi 22 000, armeenlasi 2500 ja eurooplasi (peam. inglasi) üle 6000.

Linna ajaloost. N. tekkis muistse Küprose linnriigi Ledrose kohale ja muutus Küprose pealinnaks VII saj., mil rannikulinnad kaotasid välisvallutajate pidevate röövretkede tõttu oma tähtsuse. N. on näinud Pärsia, Aleksander Suure ja Egiptuse vaaraode sõdalasi, rooma leegionäre ja paljusid teisi vallutajaid. XVI saj. sattus saar kolmeks sajandiks Osmanite impeeriumi võimu alla. 1878. a. muudeti Küpros Inglise asumaaks.

N. oli peamisi koldeid küproslaste rahvuslikus vabastusliikumises, mis eriti tugevnes pärast II maailmasõda. Küprose vabariigi sõltumatuse

Nikosia. Vaade linnale.

väljakuulutamisega 16. augustil 1960. a. muutus N. uue riigi pealinnaks. Siin asuvad vabariigi presidendi ja asepresidendi residents, valitsus ja rahvaesindus (parlament).

Majandus. N. ettevõtted töötlevad põllumajandussaadusi (puuviljamahla tootmine, tekstiili- ja tubakavabrikud), arenenud on ka toornaha, puidu ja metalli töötlemine ning potsepatöö. Anti käiku suur tuletikuvabrik.

N. on riigi peamine maanteeõilm. Pealinna lennujaam teenindab paljusid rahvusvahelisi lennuliine, sealhulgas Moskva—N. liini. Üht osa N. lennuväljast hoiab enda käes Inglismaa, kasutades seda oma baasina.

Linna välisilme. N. tsentrumis, ümbritsetuna rõngakujulisest kindlusemüürist, asuvad kõige vanemad ehitised. Nende hulka kuulub keskaegne katoollik Püha Sofia katedraal, mis ehitati ristisõdade ajal. Hiljem muutsid türklased kiriku mošeeks ning ehitasid juurde kaks minaretti. Väikeses majas katedraali lähedal asub Sultan Mahmudi raamatukogu, mis kannab oma asutaja nime. Siin hoitakse kollektiooni türki, iraani ja araabia raamatutest. Keset Atatürki väljakut kõrgub 6-meetrine Veneetsia sammas. Pärimuse kohaselt töid veneetslased samba ära Salamise (Küprosel) templist ning püstitasid N-sse, et see sümboliseeriks nende võimu saare üle. Keslinnas asub ka vabariigi presidendi, peapiiskop Makariose uus palee, mis on ehitatud traditsioonilises bütsantsi stiilis. Kindlusemüri varemed on armastatud mängukohaks lastele ning jalutuspaigaks turistidele. Kunagi müüri ümbritsenud kraav on muudetud maaliliseks pargiks, mis ühendab linna vana ja uut osa. Samas kõrval asub tüüpiline idamaa turg, kus käsitöölised valmistavad rohkearvuliste töökodades vask-, hõbe- ja saviesemeid. Uuslinn ja kaugele laialivalgunud eeslinnad on hoonestatud kaasaegsete ehitiste ning väikeste üheperekonnaelamutega. Siin on palju rohe-

lust ja aedu. Uusi hooned eristavad 1—2-korruselistest vanadest majadest mitte ainult mõõtmed (5—7 korrust), vaid ka moodsa arhitektuuri lihtsus, mugavus ning kergus. Linnatranspordi põhilikideks on autobuss ja takso.

Kultuur. N-s tegutsevad pedagoogiline kool (valmistab ette algkooliõpetajaid), hästi sisustatud polütehniline kool jt. õppeasutused. N. keskuse lähedal asetseb Küprose muuseum, kus pronksiaja kultuuri esemete kõrval võib näha klassikalise kunsti šedöövreid (antiiksed raidkujud, vaasid jne.). Muuseumi juurdeehitisse on paigutatud keskaja kultuuri näidised. Muuseumi raamatukogus on rohkesti kirjandust saare ajaloost ja arheoloogiast. N-s asuvad ka Küprose suurimad raamatukogud — Panküprose gümnaasiumi ja «Faneromeni» kogu. Siin tegutseb saare ainus teater ja rida kinosid. N. haiglates on u. 400 voodikohta.

N-s ilmub üle 30 ajalehe ja ajakirja (põhiliselt kreeka ja türki keeles), sealhulgas päevalehed «Haravgi» («Koit») — Küprose Tööraha Progressiivse Partei häälekanaja, «Fileleftheros» («Liberaal»), «Mahhi» («Võitlus») jt.

N-s asub valitsuse raadiojaam ja televisioonikeskus.

PEKING (*Beijing*)*

— Hiina Rahvavabariigi pealinn — asub Suure Hiina tasandiku põhjaosas, 44 m kõrgusel merepinnast. Kolmest küljest — läänest, põhjast ja kirdest — piiravad linna mäed. Enam kui 50 km P-st põhja pool lookleb piki mäeharusid lääne-ida sihis Suur Hiina müür. Linna ümbruses voolavad mitmed väikesed jõed, suurim neist — Yongdinghe — kannab oma veed läbi P-i länepoolsete eeslinnade.

* Tekstis ei kajastu alates 1966 a-st linna valitsemises, kultuurielus, tänavanimedes jne. aset leidnud muudatused. — Toim.

Peking.

Administratiivüksusena hõlmab P. 8 linnarajooni ja 9 linnalähedast maakonda. Linna üldpindala on 16 800 km², elanike arv — 6,8 milj. in. (1959). Elanike arvult läheneb P. Hiina suurimale linnale Sanghaile. Linna põhirahvastikuks on *han*'id (hiinlased).

Linna ajaloo. P-i ajalugu on kestnud üle 3000 aasta. Selle pika aja jooksul on linn korduvalt muutnud oma nime. Vanimat P-i kohal paiknevat asulat nimetati Youzhouks. Enam kui 2000 a. tagasi, Võitlevate riikide ajastul (475.—221. a. e. m. a.) kandis linn Yani vürstiriigi pealinnana ametlikku nimetust Ji. Hiljem, kidaanide vallutuste perioodil, sai ta nimeks Nanjing (ehk Yanjing). Seejärel tunti teda Zhongdu, Dadu jt. nimede all. 1403. a. nimetas keiser Cheng-zu (Mingi dünastiast) linna P-ks ja tõi sija 1420. a. Nankingist oma pealinna. Nimi «Peking» tuleb hiinakeelsest sõnast «Beijing», mis tõlkes tähendab «põhjapealinn».

Meie ajani säilinud linnamüür, tempelid ja paleopaviljonid, samuti linna

ning ümbruse pargid on rajatud peamiselt Mingi (1368—1644) ja Qingi (1644—1911) dünastia ajal.

P. on oma ajaloo kestel korduvalt olnud hiina rahva võitluse tunnistajaks võõramaiste orjastajate vastu, ägedate klassilahingute areeniks. XIII saj. langes Hiina mongolite sissetungi ohvriks. P., mis sel ajal kandis Dadu nime, muutus mongolite Yuani dünastia pealinnaks. XVII saj. vallutasid Hiina mandžud. Mandžude Qingi dünastia (1644—1911), mis tegi P-st oma residentsi, oli viimane Hiina impeeriumi ajaloos. 1860. a. rüüstasid P-i Qingi valitsuse vastu väljaastunud Inglise ja Prantsuse väed. 1900. a., imperialismivastase yihetuanide ülestõusu ajal, hõivas P-i 8 imperialistliku riigi ühendatud armee ning riisus linna paljaks.

4. mail 1919 toimus P-i keskvaljakul — Tiananmenil — enam kui 5000 üliõpilase ja noore tormiline demonstratsioon protestiks Pariisi rahulepingu vastu. See väljaastumine oli uudemokraatliku revolutsiooni alguseks Hiinas ning andis ühtlasi uue tõuke liikumisele uue kultuuri eest, feodaalse konfutsianistliku ideoloogia ning kultuuri vastu.

1929. a. veebruaris võttis P-i töölisklass osa P.—Hankou raudtee tööliste poliitilisest üldstreigist. Militaristid uputasid tööliste väljaastumise verre. 1928. a., Jiang Jie-shi poolt organiseeritud kontrrevolutsioonilise pöörde järel, viidi pealinn P-st üle Nankingisse. Uus eepohh P-i elus algas 31. jaanuaril 1949, kui Hiina Rahvavabastusarmee üksused astusid guomindanglastest vabastatud linna. 1. okto. 1949. a. kuulutati P-s välja Hiina Rahvavabariik.

Hiina Rahvavabariigi loomisega sai P. taas Hiina pealinnaks. Siia on koondunud Hiina kõrgemad partei- ja riigiorganid: Hiina Kommunistliku Partei Keskkomitee, Riiginõukogu — HRV keskrhavalitsus, ministeeriumid ja komiteed.

Linna valitsemine. Administratiivselt allub P. vahetult keskrahvavalitsusele. Linna kõrgeimaks võimuorganiks on P-i Rahvaesindajate Kogu, kes valib linnapea, selle 10 asetäitjat ja 36 P-i Linna Rahvakomitee liiget.

Majandus. Enne 1949. a. P-s suuri tööstusettevõtteid peaaegu ei olnudki. Siin domineerisid käsitööstuslikud väiketöökodad. Töölise üldary ulatus vähe üle 70 000 inimese. Pärast 1949. a. hakkasid kiiresti kasvama metallurgia, energeetika, masinaehitus, keemia- ja tekstiilitööstus. Rekonstrueeriti ning laiendati paljusid vanu ettevõteteid ja ehitati uusi. Vanade ettevõtete baasile kasvasid Shijingshani metallurgia-kombinaat, Changxingdiani veduri- ja vagunitehas, põllumajandusmasinate tehas jt. Kerkisid uued kaasaegsed tehased, kus toodetakse elektron-lampe, raadioaparatuuri, polügraafiamasinaid, telefoniseadmeid ja kellasid; P-i elektri- ja soojuskeskused, kolm suurt tekstiilivabrikut jt. P-i uusettevõtete ehitamisel ja vanade rekonstrueerimisel osutasid suurt abi Nõukogude Liit jt. sotsialismimaad.

Teataval määral arenesid edasi ka email-, puit-, elevantiluu- jt. esemeid valmistavad käsitööstusettevõtted. Nende toodang on võitnud suure populaarsuse mitte ainult Hiinas, vaid paljudes maailma maades.

P. on suur transpordisõlm. Siit algavad raudteed, mis suunduvad Hiina kirde-, lääne- ja lõunaossa. P-st lähtub neli raudteemagistraali: P.—Shanghaiguan, P.—Šanghai, P.—Guangzhou ja P.—Baotou. P-l on reisisjate- ja kaubaveo otseühendus NSV Liidu, Mongoolia RV, Korea RDV ja Vietnami DV-ga.

1959. a. lõpetati P-s suure kaasaegse lennuvälja «Shoudu» («Pealinn») ehitamine, mis suudab vastu võtta kõige moodsamaid lennukeid. Üle 50 kohaliku lennuliini ühendavad P-t 70 Hiina linnaga. Peale selle algavad siit mitmed rahvusvahelised lennuliinid.

Plaanistus ja arhitektuur. P-i võib tinglikult jaotada kolme ossa, mis on kujunenud erinevail ajaloo perioodidel. Kahte esimest — Vana-P-t ehk nn. Siselinna ja Välislinna — ümbritseb linnamüür. Põhja pool asetseb Siselinna ehitati välja Yuani perioodi (1280—1367) lõpul ja seda asendanud Mingi epohhi (1368—1644) esimesel perioodil. Mingi ajastu keskmisel perioodil tekkis Välislinn. Ja lõpuks, kolmanda osa moodustavad P-i uued kvartalid, mis on kasvanud väljapoole vanu linnamüüre peamiselt pärast 1949. a-t.

Arvukate paleede, templete ja parkidega Siselinna võib viimaste aastate ehitustööle vaatamata kõige enam märgata vanale feodaalsele pealinna iseloomulikke jooni. Selle linnaosa keskuses asub endine keisripalee — nn. «keelatud linn» (ehitatud enam kui 500 a. eest), mis 1914 muudeti Gugongi muuseumiks.

Viimase lõunaküljel asub Tiananmeni väljak. See on linna keskväljak, kus rahvuspüha ajal (1. okt.) toimuvad pealinna töötajate massidemonstratsioonid. HRV 10. aastapäevaks väljak rekonstrueeriti ning laiendati. Läänes ja idas ulatuvad fassaadidega väljaku äärde Ülemaalise Rahvaesindajate Kogu, Hiina Revolutsiooni Muuseumi ja Hiina Ajaloomuuseumi 1959 ehitatud monumentaalsed hooned. Väljaku keskel tõuseb ligi 40 meetri kõrgusele 1. mail 1958 avatud rahvakangelaste mälestussammas.

Tiananmeni väljakult läände ja itta viib lai Chananjie tänav (Igavese Rahu tänav), mis nagu lõikaks linna kaheks — põhja- ja lõunaosaks. Ka teised tänavad kulgevad korrapäraselt põhja-lõuna või lääne-ida suunas.

Siselinna territooriumil paiknevaist vaatamisväärsustest võib veel nimetada vanaaegseid Beihai ja Jingshani parke kunstlike mägede ja ažuursete lehtlatega, samuti budistlikku Yonghegongi templit (1725), mis on rajatud vana lamaistliku kloostriga kohale.

Tempel on kuulus hiiglasliku Buddha kuhu poolest (kõrgus 25 m), mis on välja nikerdatud üheainsa sandlipuu terviklikust tüvest.

Välislinn kujunes minevikus P-i kaubandus- ja käsitöökusena. Pindalalt on ta Siselinnast väiksem ega ole nii rikas ka templite ja parkide poolest. Välislinna lõunaosas asub Taevatempel — kaunis arhitektuuri-ansambel, mis sirutub põhjast lõunasse. Taevatempli tähtsaimaks osaks on Qiniandiani saal — kolmeastmelise katusega ümmargune hoone (ehitatud 1420, tules hävinud 1899, hiljem restaureeritud), mis asetseb valgest kivist pjedestaalil. Sellest lõunas paikneb väiksemate mõdedetega Huangqionü saal (1530), mida piirab korrapärase ringjoone kujuline Huoyinbi sein (Tagasipõõrduva Heli sein).

Hiina Rahvavabriigi väljakuulutamisest mõõdnud aja jooksul on P. kasvanud kaugele väljapoole Sise- ja Välislinna müüre. P-i idapoolsed eeslinnad arenevad eeskätt tööstusrajoonina, neisse on koondunud enamik uuettevõtteid; P-i läänepoolseisse eeslinnadesse on koondunud paljud kõrgemad õppeasutused, sealhulgas rahvaülikool, Pekingi ülikool, «Qinghua» ülikool, kehakultuuriinstituut, Vähemusrahvuste Instituut jt. Siin laib imeilus Yiheyuani (Suvepalee) park suure järve ja kaunite tempelitega. Vanasti oli see koht Hiina keisrite suveresidentsiks, praegu on ta töötajate armastatuid puhkepaiku.

Linna idaosas ehitati 1959 vana linnamüüri taha Pekingi Töölisstaadion, mis mahutab 80 000 pealtvaatajat. Selle kõrval kõrgub 15 000 inimesele määratud Töölise Spordipalee. 1955 püstitati P-i lõunaossa, Välislinna territooriumile, Pekingi Kehakultuuripalee (6100 inimesele). Viimase läheduses paiknevad Xiannongtani staadioni tribüünid.

Kommunaalmajandus. Viimastel aastatel on P-s rajatud uute hoonete kvartaleid, laiendatud paljusid täna-

vaid ja parandatud veevarustussüsteemi. 1949. a. moodustas P-i kanalisatsioonivõrgu üldpikkus 280 km, kuid suurem osa sellest oli ummistunud ning hooletusse jäetud, tegutses ainult 20 km. A-il 1949—59 korrastati vana kanalisatsioonitorustik ning pikendati võrku 561 km-ni. Samal ajavahemikul suurenes asfaltkattega tänavate pindala 2,19 milj. m²-lt 10,81 milj. m²-ni.

Juba ammu on tänavail kadunud rikkad. Vaid harva võib tänapäeval näha kolmerattalisi taksijalgrattaid, mis kunagi olid üldkasutatava transpordi põhiligiks. Erinevaid linnaosi ühendavad bussi- ja trollibussiliinid. Trammiliinid on jäänud ainult P-i lõunaossa. Hommikutundidel ja pärast tööpäeva lõppu täidab tänavaid pidev jalgratturite vool. Linnas liiguvad taksoid.

Õppeasutused. 1. septembril 1963. a. istus P-s koolipinkidesse u. 1,5 milj. alg- ja keskkooliõpilast — neli korda rohkem kui 1949. a. 1963. a. avati ligi 50 uut kooli: 29 kesk- ja 20 algkooli.

P-s tegutsevad HRV Teaduste Akadeemia, 34 kõrgemat õppeasutust, 5 pedagoogilist kooli ja 28 tehnikumi (1959).

Teaduslikud ja kultuurhariduslikud asutused. P-s asuvad mitmesugused teadusliku uurimise instituudid. 1957. a. rajati siia Aasia suurim tuumareaktor. Pealinnas asuvad: Hiina vanim ning suurim raamatukogu — Pekingi raamatukogu (asut. 1909), mille fondid sisaldavad üle 7 milj. köite, HRV Teaduste Akadeemia raamatukogu (3 milj. köidet), Pekingi ülikooli raamatukogu, linna avalik raamatukogu «Shoudu», lasteraamatukogu jt.

P-s on 9 töölistklubi, 23 kino (sealhulgas üks laiaekraaniline) ja 24 teatrit (1959. a.). On ehitatud kaasaegsed teatrid «Shoudu» ja «Tianqiao» («Taevasild»). Väga populaarsed on traditsioonilise teatri lavastused (eeskätt pekingi ooper — *jingxi*).

Muuseumideks muudetud vanade templite ja paleede kõrvale on loodud uued muuseumid: Hiina Revolutsiooni Muuseum, Ajaloomuuseum, Rahva-revolutsiooniline Sõjamuuseum, Loodusloo Keskmuuseum.

P-i tsentrumis avati hiljuti kujutava kunsti muuseum, mis paikneb uues ilusas rahvusliku ornamendiga kaunistatud hoones. Siin korraldatakse perioodiliselt näitusi parimate hiina kunstnike ja graafikute teostest. Väga populaarsed on Lu Xini muuseum, mis on pühendatud suure hiina kirjaniku elule ja loomingule, ja Xiu Bei-hongi — suurepärase hiina kunstniku, kes ühendas oma loomingus meisterlikult Lääne ja rahvusliku stiili — memo-riaalmuuseum.

Tervishoid. Kui 1949. a. oli kogu linnas veidi üle 4000 arsti ja haiglais 3000 voodikohta, siis 1958. a. lõpuks tõusis arstide jt. meditsiinitöötajate arv juba peaaegu 30 000-ni ja voodikohtade arv haiglais üle 21 000. Suuremateks raviasutusteks linnas on Pekingi haigla, Sehe haigla, Pekingi lastehaigla (600 voodikoha-ga) jt.

On olemas traditsioonilise hiina meditsiini haiglad, kliinikud ja insti-tuut.

Ajakirjandus, raadio ja televisioon. P-s ilmuvad ajalehed «Renmin Ribao» («Rahvaleht» — Hiina Kommunistliku Partei häälekandja), «Guangming Ri-bao» («Valgus»), «Gongren Ribao» («Töölisleht») jt.

Tegutseb HRV ametlik informatsiooni-agentuur — *Xinhua*; töötavad Pekingi Rahvaraadiojaam, Rahvakeskraadio-jaam ja televisioonistuudio.

PHNOM PENH

— Kambodža Kuningriigi pealinn — asub Tonlé Sapi ja Mekongi jõe ühi-nemiskohal. Administratiivselt jaguneb linn 7 kvartaliks. Elanike arv on ligi-kaudu 600 000 (1966) — põhiliselt khmerid, u. 1/3 hiinlasi ja vietnamlasi

ning väikesed tšamide (islamiusu-liste khmeride), laode (laotianide), indialaste, taide jt. rühmad.

Linna ajaloost. P. P. asutati 1372. a. 1434. a. otsustas kuningas Tšau Pon-hea Jat muuta P. P-i pealinnaks. Kuid hiljem hakkasid seda osa täitma tei-sed linnad ja alles 1886. a., kuningas Norodom'i valitsuse ajal, muutus P. P. Kambodža alaliseks pealinnaks. Linna nimi tähendab tõlkes «Penhi kungas» (Penh on naise nimi, kes legendi kohaselt rajas siia esimese asula ning ehitas künkale pagoodi).

Alates XIX saj. teisest poolest, mil Kambodža territooriumi anastasid Prantsuse kolonisaatorid, pidasid P. P-i elanikud koos kogu kambodža rahva-ga 90 aastat mehist võitlust vabaduse eest. II maailmasõja ajal okupeerisid P. P-i nagu kogu Kambodžagi Jaapani väed. Kambodža patrioodid etendasid tähtsat osa Jaapani vägede purustami-sel 1945. a. Kuid 5. oktoobril 1945 hõi-vadasid P. P-i taas prantslased, maan-dades linnas langevarjurit dessandi kindral Leclerci juhtimisel. Alles 1953. a. sai P. P. kambodža rahva väsimatu võitluse tulemusena sõltumatu riigi pealinnaks. 9. nov. 1953 toimus P. P-s tseremoonia, millega lõpetati Prant-suse koloniaaladministratsiooni tege-vus Kambodžas. Kambodža rahvas tähistab seda päeva rahvusliku ise-seisvuspühana.

P. P-s on riigipea residents, Rahvus-kogu ja valitsusorganid.

P. P-i linnakogukond kujutab endast Kandali provintsist eraldatud iseseis-vat administratiivterritooriumi. Linna eesotsas on kuberner, kes allub vahe-tult valitsusele.

Majandus. P. P-i on koondunud riigi tähtsamad tööstusettevõtted: laeva- ja autoremonditöökojad, automontaaži-, riisipuhastus- ja puidutöötlemisteha-sed, seebi-, tubaka-, tekstiili- ja viina-vabrikud, tellisetehased, palmisuhkru töötlemise ettevõtted, õlivabrikud jt. P. P. on riigi peamine kaubanduskes-kus, mille kaudu kulgeb suur osa nii

Phnom Penh. Kuningapalee.

sise- kui väliskaubandusest. Siin asuvad Rahvuspank, Rahvuslik Valuutavahetusbüroo, Rahvuslik Kaubanduspank, Rahvuslik Põllumajanduspank, Rahvuslik Krediitpank, Rahvuslik Ekspordi- ja Impordiühing, Rahvuslik Kindlustusselts jt. riigi tähtsamad ühinged ning kompaniid.

Asfaltteed ühendavad pealinna kõigi provintsi keskustega. Raudtee viib P. P-st Battambangi ja edasi Bangkoki (Tai). Ehitatakse P. P.—Sihanoukville'i raudteed. Pealinna lennuväli — Pochentong — vastab rahvusvahelise klassi nõudmistele ning suudab vastu võtta raskeid reaktiivlennukeid. Lennuväli on varustatud moodsa seadmetega ja 3 km pika betoonist stardirajaga. P. P-s on suur jõesadam, kuhu pääsevad ka 4,5—5 m süvisega merelaevad. Sadama lennu toimub suur osa Kambodža impordist ja ekspordist. Sadama veosekäive on u. 800 000 t aastas.

Linna välisilme. P. P. on Kagu-Aasia kaunimaid linnu. Pealinnas on rohkesti rahvuslikus stiilis hooned ja ehitisi: Sõltumatuse monument, kuningapalee,

Rahvuskogu ja Rahvusmuuseumi hooned jt. Samal ajal ehitatakse linnas üha rohkem moodsaid mitmekorruselisi maju. P. P-i peamagistraalide ääres on palju administratiiv- ja õppeasutusi, panku ja kontoreid. Magistraal, mille ääres asub Khmeri-Nõukogude Sõpruse nimeline Kõrgem Tehnikainstituut, nimetati 1965. a. aprillis ümber NSV Liidu bulvariks. 1964. a. nov-s avati P. P-s 50 000 kohaga Rahvusstaadion.

Viimaseil aastail on linnas rajatud palju skvääre ja laste mänguväljakuid. Peatänavad on varustatud moodsaate elektrivalgustitega. Intensiivselt ehitatakse elamu- ja administratiivhooneid, asfalteeritakse tänavaid, lammutatakse väikesi puumaju, hoonestatakse äärelinnu. Uute hoonete juures on kaasaegse maailmaarhitektuuri saavutused ühendatud rahvusliku arhitektuuripärandi traditsioonidega.

Transpordi põhilikideks on autobussid, taksod ja velorikšad; viimaste arvu linnas hinnatakse ligi 5 tuhandele velorikšade kärule. P. P. on elektrifitseeritud, varustatud veevärgi ja automaattelefonijaamaga.

Kultuur. P. P-s töötavad alg-, mitteamalised kesk- ja keskkoolid ning tehnikumid. Linnas on 5 ülikooli: Khmeri Kuninglik Ülikool, Khmeri Kuninglik Tehnikaülikool (selle koosseisu kuulub 1964 avatud Khmeri Nõukogude Sõpruse nim. Kõrgem Tehnikainstituut), Kuninglik Agronoomiateaduste Ülikool, Kuninglik Kaunite Kunstide Ülikool ja Budistlik Ülikool. 1964. a. loodi Kuninglik Akadeemia. Suurimaiks kultuurhariduslikeks asutusteks on Rahvusraamatukogu, Rahvusmuuseum ja Sihanouki muuseum.

P. P-s tegutsevad kuninglik balletitrupp koos selle juures asuva kooliga, Rahvusteater, Rahvuslik Teatrikool, Rahvuslik Muusikakool ja üle 20 kino. Kinosaalide mahutavuse poolest, võrrelduna elanike üldarvuga (üks iste-koht iga 50 elaniku kohta), on P. P. esimesi linnu Kagu-Aasias.

Iseseisvuse aastail on pealinnas oluliselt paranenud meditsiiniline teenindamine, tunduvalt suurenenud arstide ja haiglate arv. P. P-i suurimaks ravi-asutuseks on 1200 voodikohaga Preah Ketmele Rahvuslik Haigla. Spetsialiseeritud arstiabi andmise ja rahvusliku meditsiinkaadri ettevalmistamise keskuseks on Khmeri-Nõukogude Sõpruse nim. haigla 500 voodikohaga ja polikliniik, kus võib päevas vastu võtta 500 haiget. (NSV Liidu kingitus Kam-bodža rahvale ja valitsusele).

Ajalehed ilmuvad khmeri, prantsuse, hiina ja vietnami keeles. Suurimaks ajaleheks on khmerikeelne «Neak Tšeat Nijum» («Natsionalist»). Tegutseb rahvuslik informatsiooniagentuur — *Agence Khmère Presse* (asut. 1951). P. P-s asub rahvuslik raadiojaam. Töötab televisioonistuudio.

PHŌNJAN

— Korea Rahvademokraatliku Vabariigi ajutine pealinn ja Phjonan-Namdo (Lõuna-Phjonani) provintsi administratiivkeskus — asub Tedongani jõe ääres, 89 km selle suubumiskohast Kollasesse merre. P-i ja ümbruse elanike arv on u. 1,2 milj. in. (1965).

Linna ajaloost. P. on Korea vanemaid linnu. IV saj. asutati praeguse linna servale P-i kindlus. 427—668 oli P. muinaskorea Kogurjo riigi pealinnaks. Pärast pealinna üleviimist Kesoni linnu jäi P. sise- ja väliskaubanduse keskuseks ning tähtsaks sõjaväebaasiks. 1592. a. mais vallutasid P-i Kореasse tunginud Jaapani väed, 1593. a. aga vabastas taas Korea-Hiina sõjavägi. Alates 1899. a. avati linn välismaa kaupmeestele. XX saj-ni jäi P. väikeseks, kitsaste ning kõverate tänavatega linnaks. P-i kiire kasv algas XX saj. algul seoses tööstuse arenguga. Linna töötajad võtsid aktiivselt osa rahvuslikust vabastusliikumisest Jaapani imperialistide vastu, kelle või-

mutsemine kestis 1905. a-st 1945. a-ni. 1919. a. võtsid P-i töötajad osa Jaapani-vastasest märtsiülestõusust. 1930. a. organiseeris linna tööliklass streigi kummitööstuse ettevõtetes.

Pärast vabastamist Nõukogude armee poolt 1945. a. augustis muutus P. Põhja-Korea poliitiliseks, majanduslikuks ja kultuuriliseks keskuks. 9. sept. 1948 kuulutas Kõrgema Rahvaskogu esimene istungjärk P-s välja Korea Rahvademokraatliku Vabariigi. P-s asuvad valitsus ning poliitiliste ja ühiskondlike organisatsioonide juhtivad organid.

Linna valitsemine. 1946. a. sept-s anti P-le eristaatus, millega linn allutati otseselt keskvalitsusele. Alates 1960. a. okt-st on P. jaotatud 18 rajooniks. Kohalikuks võimuorganiks on linna rahvakogu ja selle täidesaatajaks organiks linna rahvakomitee. P-i rahvakomitee esimees kuulub ministrite kabineti koosseisu.

Majandus. P-s toodetakse ligi ¼ vabariigi tööstuse kogutoodangust. P. on Phjonan-Namdo provintsi söebasseini keskus; linna ümbruses asetsevad Sardon, Samsini, Sintšani ja Hökrjoni söekaevandused. Linnas endas on üle 100 suurettevõtte, sealhulgas rida masinaehituse (tekstiilimasinate, mõõte-aparaatide, täppismasinate, ehitusmehhanismide jt. tehased), kergetööstuse (tekstiilikombinaat, kookonihaspeldamis-, siidiketrus-, suka-, ketrus-, naha- ja jalatsivabrikud), elektrotehnika-tööstuse (elektrilambi-, elektromehaanika- ja elektrikaablitehased), transpordimasinate ehituse (elektrivedurite ja trollibuside tootmine), ehitusmaterjalide, kummi- ja toiduainete tööstuse ettevõtteid. Paljud P-i ettevõtted on ehitatud sotsialismimaade abiga. NSV Liidu tehnilise abiga lõpetati 1966. a. põhiliselt 500 000 kW võimsusega elektri- ja soojusentraali ehitamine.

Linnas asuvad KRDV keskpank, tööstuspank (asut. 1964) ja väliskaubanduse pank.

P. on transpordisõlm, mille kaudu kulgevad tähtsaimad lääne- ja idarannikud ühendavad raudteeliinid. 1964 lõpetati P.—Sinõidžu (HRV piiril) raudteelõigu elektrifitseerimine. 1954 alustasid liiklust otseühendusrongid P.—Moskva ja P.—Peking. Nampo sadam Kollase mere ääres on avatud sissesõiduks välislaevadele. On organiseeritud rahvusvahelised lennuliinid P.—Moskva, P.—Peking ja P.—Irkutsk. Rahvusvaheline lennujaam Sunan asetseb P-st 23 km loode pool. Tedongani jõgi, mis voolab läbi P-i, on osaliselt laevatatav jõelaevadele. P. on ka maantesõlm.

Plaanistus ja arhitektuur. Korea sõja ajal (1950—53) purustati P. peaaegu täielikult. Kohe pärast vaheerahu sõlmimist 1953. a. juulis loodi komisjon P-i taastamiseks. Linnas arenes ulatuslik ülesehitustöö, millest võttis osa kogu elanikkond. Kümne sõjajärgse aasta jooksul ehitati P-s elumaju, õppe-, kultuuri- ja tervishoiuasutusi, lasteaedu ja -sõimi üldpinnaga 5,7 milj. m². Vanade kitsaste ning kõverate tänavakeste asemele rajati laiad, kõva katttega magistraalid ja linna keskusse avarad väljakud. Mitmekorrueliste elamute ehitamisel kasutatakse laialdaselt plokkke ja paneele. Viimaseil aastail toimub ulatuslik ehitustöö P-i idaosas, samuti Pothonboli ja Thosonrani (endine urgaste piirkond) rajoonis. Tähtsaimaks arhitektuuriansambleiks on ministeeriumide hoone keskend Kim Ir Seni väljakul, Pioneeride ja Kooliõpilaste Palee, Suur Teater (ehitatud 1960), mis ühendab kaasaegset stiili korea rahvusliku arhitektuuri elementidega, elumumassiivid, Tedongjo (taastatud pärast sõda) ja Okrjugjo (ehitatud 1960) sillad. P-i elanike armastatud jalutuskohaks on Tedongani jõe kõrgel kaldal asuv Moranboni park, kuhu on püstitatud obelisk Korea vabastanud Nõukogude armeele («Hebanthap»). Linnas on noortepark, kus toimuvad rahvapeod, miitingud ja kontserdid, Hebani (Va-

Pjöngjan.

bastus) park P-i idaosas, park Pothongani jõe kaldal ja lastepark. Linna idaosas paikneb 70 000 kohaga Moranboni staadion.

On säilinud vanu arhitektuurimälestisi.

Õlmilde paviljon, mis rajati esialgselt kindluse suurtükitornina, taastati pärast sõda kujul, mille ta omandas 1714. a.

Pärast sõda taastati ka Tedonmun — P-i kindluse idavärv koos selle kohal asetseva puipaviljoniga. Pärimuse kohaselt ehitati värv 226. a., praeguse kaju omandas ta 1635. a.

Sõjajärgseil aastail on taastatud veel Jongvandeni paviljon (ehitatud 1111, praeguse kaju omandas a-st 1670). Vanaja mälestiste hulka kuulub ka Pothonmun — P-i kindluse läänevärv, mis ehitati 997. a.

Kaasaegsete skulptorite teostest väärivad tähelepanu Tšhollimi monument (suure kujuritekollektiivi töö 1961. a-st, nimetatud muinasjutulise tiivulise hobuse järgi, kes jooksis tuhat liid päevas), mis sümboliseerib KR DV kiiret edasilükkumist sotsialismi teel; mälestussammas Korea rahvaarmee langenud võitlejatele (1959) ja Sõp-ruse monument (püstitatud Hiina vabatahtlike auks, kes võitlesid kõrvuti Korea rahvaarmeeaga).

Kommunaalmajandus. Suurt tähelepanu osutatakse linna haljastamisele, mil-lest igal aastal võtab aktiivselt osa kogu elanikkond. Lähemal aastail saavad kõik linna tänavad kõva katte, laieneb veevarustus- ja kanalisatsio- ni võrk. Tedongani jõe kaldal on hea- korrastatud. Linnatranspordis raken- datakse autobusse, trollibusse ja tak- sosid.

Õppeasutused. P-s on ehitatud palju uusi hooneid koolide, tehnikumide ja lasteasutuste jaoks.

Enne vabanemist ei olnud Põhja-Ko- reas ühtki kõrgemat õppeasutust. P-s oli ainult kaks tehnikumi ja paar teist õppeasutust. 1946. a. sügisel avati Kim Ir Seni nim. ülikool. Käesoleval ajal ehitatakse ülikooli uusi hooneid — mitmekorruseliste korpuste kompleksi. 1964. a. okt-s tegutses P-s 19 kõrge- mat õppeasutust: ülikool; Kim Tšaki nim. polütehniline instituut; rahvama- janduse, masinaehituse, transpordi-, ehitus-, industriaal-, side-, meditsiini-, rahvusvaheliste suhete, pedagoogiline, õpetajate ja võõrkeelte instituut; kom- munistlik ülikool (mittetatsionaarne); konservatoorium; filmidramaturgia, kunstiteaduse, kunsti-, kehakultuuri- ja spordiinstituut. Rahvuslikku arstide kaadrit valmistavad ette P-i meditsii- niinstituut jt. meditsiinilised koolid.

Teaduslikud ja kultuurhariduslikud asutused. 1952. a. loodi KR DV Teaduste Akadeemia, mis ühendab tehnoloogia, füüsika ja matemaatika, bio- loogia, mehhaniseerimise ja automa- tiseerimise, metallurgia jt. teadusliku uurimise instituute ja osakondi. 1964. a. loodi Ühiskonnateaduste Akadee- mia. Tegutsevad Arstiteaduse Aka- deemia, Põllumajandusteaduste Aka- deemia ja Pedagoogikaakadeemia. Mõnel ministeeriumil ja minist- rite kabineti komiteel on omad teadusliku uurimise instituudid (põllu- majanduse, energeetika ja kergetöös- tuse alal).

P-s asuvad vabariigi põhilised muu- seumid: Ajaloo Keskmuseum, Riiklik

Kunsti Keskmuseum, Korea Revolüt- siooni Muuseum, Isamaa Vabastussõja Muuseum, Etnograafia Keskmuseum, tööstus- ja põllumajandusnäitus.

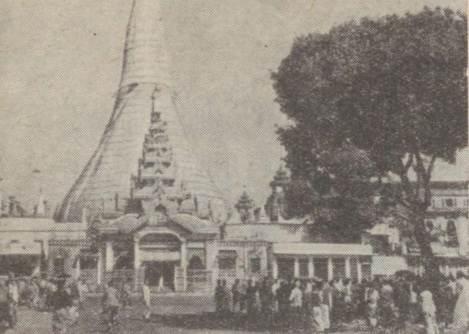
Suurimaiks raamatukogudeks on: Riik- lik Keskraamatukogu, KR DV Teaduste Akadeemia raamatukogu ja ülikooli raamatukogu. Need raamatukogud on saanud hulgaliselt õppe- ja teaduslik- ku kirjandust kingituseks NSV Liidu raamatukogudelt ja õppeasutustelt.

P-s asuvad järgmised teatrid: Phön- jani Suur Ooperi- ja Balletiteater (2300 kohaga), Riiklik Rahvuslik Kunstiteater, Riiklik Draamateater, Phönjani Draamateater, «Moranbon» (koosneb sõja ajal ehitatud maa-alu- sest ja maapealsest osast), Raudteede- ministeeriumi Kunstiteater, Korea Rahvaarmee Draamateater, Noorsoo- teater, Pioneeride Palee Teater, Riik- lik Balletiteater, Suveteater (Noor- tepargis), Kultuurimaja ja Filminäit- lejate Teatristuudio. Tegutsevad riik- lik sümfooniaorkester ja riiklik filhar- moonia. 1964. a. lõpetati riikliku tsir- kuse uue 1800-kohalise hoone ehitam- ine. Linnas on 14 kino, sealhulgas lastekino. Kinoseadmed on ka klubides, koolides ja ettevõtetes.

Tervishoid. Enne vabastamist oli P-s ainult mõni väike haigla, 1961. a. kes- kel aga 23 suurt haiglat ja 247 muud raviasutust. On loodud laialdane ravi- profülaktiliste asutuste, sünnitusmaja- de, ettevõtete ning asutuste arstipunk- tide ja ambulatooriumide võrk. Pea- linna tähtsaimad raviasutused on Nõu- kogude Liidu poolt kingitud sisustuse- ga Punase Risti Haigla ja Rumeenia abiga ehitatud Phjonan-Namdo pro- vintsi keskaigla.

Ajakirjandus ja raadio. P-s ilmuvad järgmised ajalehed: «Nodon Sinmun» («Töölisleht») — Korea Tööpartei Keskkomitee häälekandja, «Mindžu Tšoson» («Demokraatlik Korea»), «Phjonjan Sinmun» («Phönjani Aja- leht») jt.

Tegutsevad Korea Kesktelegraafiagen- tuur ja kaks raadiojaama.

Ranguun.

RANGUUN

— Birma Liidu pealinn — asub Ranguuni jõe vasakul kaldal, 40 km suudmest. Pindala ületab 200 km². Elanike arv on umbes 1,8 milj. inimest — põhiliselt birmalased (80%), indialased, hiinlased, kareenid, monid jt.

Linna ajaloo. Ei ole teada, millal rajati esimene asula R-i kohale. Birma allikad kinnitavad, et juba V saj. e. m. a. eksisteeris seal Okkala asula. Keskajal oli R-i kohal Dagoni küla, mis sai nime Svedagoni pagoodilt. Enne XVIII saj-t arenes Siriami linn ja sadam — praegune R-i paremkalda eeslinn. 1755. a. rajas Birma keiser Alaungpaja Dagoni kohale linna nimega Jangon (Rankon), mis tähendab «lõpp vaenule». Esimese Inglise-Birma sõja ajal 1824—25 oli R. peamiseks võitlusareeniks. 1852. a. annekteeris Suurbritannia teise Inglise-Birma sõja tulemusena R-i ning muutis selle Briti Birma pealinnaks. 1885. a., kolmanda Inglise-Birma sõja järel, sai R. kogu koloniaalse Birma pealinnaks.

Rahvusliku vabastusliikumise arenguga Birmas muutus R. kolonialismivastase võitluse keskuseks. XX saj. algul kujunesid siin «budistlikud assotsiatsioonid». 1920. a. toimus esimene ülikooli boikott. 1930. a-te algul organiseeriti *thakin'*ite partei (*Dobama Asiaion*), mis seadis endale eesmär-

giks Birma vabastamise. 1936. a. toimus teine ülikooli boikott, mille järel loodi Ülebirmaaline Üliõpilasliit. Sõjaeelsel perioodil oli R. Birma töölis- ja ametühinguliikumise tsentrum.

1942. a. okupeerisid R-i Jaapani väed. Jaapani okupatsiooni aastail tekkis R-s Antifašistlik Rahvavabastusliiga, mille etteotsa tõusis Birma rahvuskangelane kindral Aung San. Liiga juhtis jaapanivastast ülestõusu 27. märtsil 1945.

1945. a. mais vabastati R. Birma relvastatud jõudude ja Inglise armee ühise tegevuse tulemusel. Sõjajärgne R. oli Birma sõltumatus eest peetava rahvusliku vabastusliikumise keskuseks. Korduvalt toimusid siin demonstratsioonid, streigid jt. väljaastumised Inglise võimude vastu. 1947. a. juulis organiseerisid kolonisaatorid ja neid toetavad reaktioonilised jõud R-s kindral Aung Sani ja tema kabineti liikmete mõrvamise. See andis tõuke vabastusliikumise hoogustumiseks. 4. jaan. 1948 kuulutati R-s välja Birma sõltumatus.

R. on Birma valitsuse ja riigiorganite asupaigaks.

Majandus. R-s ja eeslinnades asub rida tööstusettevõtteid: riisipuhastus- ja õlivabrikud, saeveskid, mehaanika- ja raudteetöökodad, laevaehtus- ja -remonditehased. Iseseisvuse aastail ehitati ketrus- ja kudumisvabrik (Tammain), terasevaltsimistehas ja farmaatsiatehas, taastati naftatöötlemistehas Siriamis. Viimasel ajal on käiku lastud autode, raadiovastuvõtjate ja elektronseadmete montaažitehased, jalgrattatehas jms. Linnas on palju väikesi naha-, kudumis-, õmblus-, mööbli- ja toiduainete tööstuse ettevõtteid ning käsitöölise töökodasid, kus vermitakse hõbehteid, valmistatakse roost ja bambusest tarbeesemeid jms.

R. on Birma tähtsaim kaubandus- ja transpordikeskus. R-i sadamasse, mis on suurim Birmas, pääsevad ookeanilaevad. Siitkaudu kulgeb 70% riigi

ekspordist ja 90% impordist. Raudtee- ja jõe transpordi (piki Iravadi jõe) abil on pealinn ühendatud kõigi Birma suuremate linnadega. R-i lennujaam Mingaladon on suurim riigis ning teenindab nii sisemaiseid kui ka rahvusvahelisi lennuliine, mis ühendavad Birmat India, Tai jt. riikidega.

R-i kaudu toimuvad kõik ekspordi- ja impordioperatsioonid. Pealinnas asub Riigipank ja rida teisi suuri panku.

Linna välisilme. R. jaguneb kahte ossa. Üks neist on ärilinnaosa — korrapärase plaanistuse ja 3—5-korruseliste hoonetega, kus asuvad pangad, kinod, riigiasutused ja kauplused. R-i kesklinnas paikneb Maha Bandula väljak Sõltumatuse monumendi ja skvääri, Ranguuni ajaloolise keskuse — Sule pagoodi, Riigipanga ja uue valitsushoonega. Ärilinnas võib täheldada jagunemist eri rahvustega (hiinlased, indialased jt.) asustatud kvartaleiks.

Teine osa R-st — linna põhjaosa — on kasvanud plaanituult. Siin asuvad haljendavate aedadega ümbritsetud üheperekonnaelamute rajoonid, ülikool, maailma suurim pagood Svedagon (u. 100 m), mitu hotelli (sealhulgas NSV Liidu abiga ehitatud «Inya Lake»), välissaatkonnad ja 1—2-korruselised rahvuslikus stiilis puumajadest koosnevad elamukvartalid.

Kamajutis, Inseinis, Džogonis ja teistes R-ga tegelikult ühtekasvanud eeslinnades asuvad tööstusettevõtted, samuti mõned õppeasutused.

R-i pargid paiknevad väljaspool ärilinnaosa. Tähtsaim neist on Aung Sani park, mis asub Kandodži järve kaldal. Pealinnas on palju spordiehitusi, sealhulgas Aung Sani nim. staadion ja ujula.

Peale Svedagoni pagoodi on R-s veel mitu suurt pagoodi — Sule, Botataun jt. 1956 ehitati Ülemaailmse Rahu pagood ja Kaba-Ei — hiiglasuur kunstlik koobas, mis mahutab 2000-kohalise konverentsisaali. Rahu pagood ja Kaba-Ei rajati ülemaailmse budistliku

kirikukogu läbiviimiseks. Linnas on palju india, hiina ja ristiusu pühakodasid.

Mälestussammastest pakuvad suurimat huvi Aung Sani raidkuju (Aung Sani pargi sissekäigu juures) ja koloniaalvõimu vastu võitleja, munk U Vizara monument (Svedagoni läänepoolse sissekäigu ees).

Paljude linna ehituste juures on kasutatud rahvusliku stiili elemente. Nii sugused on munitsipaliteet, R-i ülikool ja vaksal. Moodsas stiilis on püstitatud insenerikolledži, raadiokeskuse jt. hooned.

Viimaste aastate jooksul on Birma valitsus rakendanud abinõusid linna heakorrastamiseks. Likvideeriti urkad ja ehitati uued elamurajoonid — Okkalapa, Jankin jt. Kaotati varem nakkushaiguste koldeks olnud vana aedvilja- ja kalaturg.

R. on elektrifitseeritud, eksisteerib veevärk. Kanalisatsioonisüsteem tekitab ainult ärikeskuses ja mõningais uutest linnaosades. Põhiliseks transpordiliigiks on autobussid, nende kõrval ka velorikšad ja väikesed kolmerattalised taksoid.

Kultuur. Birma valitsus pühendab suurt tähelepanu rahvaharidusele. R-s töötavad alg-, mittetäielikud kesk- ja keskkoolid. Algkoolides on õpetus kohustuslik ning tasuta. On avatud rida tehnikakoole ja kolledžeid, sealhulgas mehhaniseerimiskool, kus valmistatakse ette traktoriste ja traktorijaamade mehaanikuid. Kõrgemad õppeasutused kuuluvad Ranguuni ülikooli koosseisu, kuid praktiliselt kujutavad endast iseseisvaid institute. Nende hulka kuuluvad tehnoloogiasstituut (ehitatud Nõukogude Liidu tehnilise abiga), insenerikolledž, polütehniline kolledž, meditsiini- ja pedagoogiline instituut, samuti tehnikainstituut Inseinis. Tegutseb Kunstikeskus balleti-, draama- ja kunstikooliga. On olemas ka mitu budistlikku õppeasutust ja Pali Ülikool. Teaduslikest asutustest töötavad Rakendusteaduste Instituut, Teaduse

Assotsiatsioon, Uurimisselts jt. Suuremaid teadusliku uurimise asutusi on Rahvusmuuseum, mille juurde kuuluvad Rahvusgalerii ja raamatukogu.

R-s ei ole alalist teatrit. Isetegevuslikud trupid annavad etendusi väljakuutel ja ajutistes ruumides või kasutavad Vabaõhuteatri ja Garnisoniteatri ruume. Linnas on u. 30 kino, mis on enamasti laiaekraanilised.

R-s on mitu riiklikku haiglat, sealhulgas Keskhospital, «Dufferin Hospital» ja kaitseministeeriumi hospital, samuti Pasteuri Instituut. Rida arste tegeleb erapraktikaga.

Ilmub mitu birma- ja ingliskeelset ajalehte, tähtsaim nende hulgas on «Ludu Pidun Neisin» («Töölise Päevaleht») — Revolutsiooninõukogu häälekanal. Töötab Birma informatsiooniagentuur — NAB. R-i raadio annab saateid birma jt. kohalikes rahvuskeeltes, samuti inglise keeles.

RAWALPINDI

— Pakistani Islamivabariigi ajutine pealinn ja R. ringkonna administratiivkeskus — asub riigi loodeosas Lehi jõe ääres.

Elanike arv on u. 430 000 (1964) — peamiselt puštunid, kašmiirid, gudžaratid ja pandžaabid.

Kohalikuks omavalitsusorganiks on munitsipaalnõukogu, kes tegeleb heakorrastuse, ühiskondliku korra kaitse jt. küsimustega.

Briti koloniaalvalitsuse ajal oli R-s Inglise sõjaväebaas. Alates 1947. a. on R. sõltumatu Pakistani linn ja 1959. aastast — riigi ajutine pealinn.

Linnas asub presidendi ajutine residents, rida ministeeriume ja vabariigi parlament. R-st 15 km kaugusel rajatakse 351 ruutmiili suurusel territooriumil uut pealinna — Islamabadi. 1960. a. alustatud ehitustööd katatakse täielikult lõpetada 1975. aastaks. Vastavalt uute ruumide valmimisele on suur osa ministeeriume juba üle

viidud tulevasse pealinna. 1969. a. algul oli Islamabadis 80 000 elanikku. Uue pealinna planeerisid itaalia arhitektid.

R-s on keemia-, puuvilla-, villakudumis- ja toiduainete tööstuse ettevõtted (sealhulgas suure õllevabrikud) ning raudteetöökodad. Arenenud on käsitööstuslik jalatsite, riide, trikootaazi ja punutud esemete valmistamine.

Pakistani pealinn R. on tähtis kaubandus- ja transpordikeskus. Linn asub Lääne-Pakistani põhilise raudteemaistraali ääres; R-st lähtub mitu maanteed.

Maaliliste Murree mägede jalamil paiknev R. jaguneb teravalt vana- ja uuslinnaks. Vanalinnas liibuvad üksteise külge madalad majad, jättes endi vahel kitsad tänavad, kus kaks autot suudavad vaevu teineteisest mööduda. Uuslinnas on laiad prospektid, palju villasid ja roheluse uppuvaid tänavaid. Linnas on suur park.

Linnatransport toimub põhiliselt autobussidel, taksodel ja velorikšadel.

Linnas tegutsevad algkoolid, kolledžid, sõjaväemuuseum, kino ja hästi sisustatud haigla.

R-s ilmuvad urdukeelsed ajalehed «Džang» ja «Tamir». Inglise keeles antakse välja ajakirja «Pictorial» jm. perioodikat.

Tegutseb raadiojaam.

SANA

— Jeemeni Araabia Vabariigi pealinn — asub riigi keskosas, viljakas mägiorus, 2400 m kõrgusel. Linn laiub 5 km ulatuses idast läände. Rahvaarvult — u. 100 000 in. (1966) — on S. Jeemeni suurim linn; elanikud on peaaegu eranditult Jeemeni araablased.

Linna ajaloost. S. on muistne linn, mis rajati meie ajaarvamise alguses. IV—VII saj. oli ta Jeemeni poliitiliseks keskuseks. Ajal, mil maal levis islam (VII—VIII saj.), ning kuni XVI saj.-ni, millal Türki väed okupeerisid Jee-

meni, ei olnud S. poliitiline keskus. XVII saj. sai S. taas riigi pealinnaks. 1918. a., kui Jeemen kuulutas enda Türgist sõltumatuks, sai S. (Taizi kõrval) üheks kahest pealinnast, Jeemeni imaamide residentsiks.

Türgi ülemvõimu ja sellele järgnenud imaamide valitsemise ajal oli S. nagu teisedki Jeemeni linnad välismaailmast kunstlikult isoleeritud. Linnas valitsesid nagu kõikjal riigis kesk-aegsed kombad ja tavad. Orjus oli seaduspärastatud ning jõudakad linlased pidasid orje. Valitses üldine kirjaoskamatus. Linna elanikkonnalt võeti imaami laekasse üle jõu käivaid makse.

S. etendas tähtsat osa 1962. a. anti-feodaalses ning antimonarhistlikus revolutsioonis. Ööl vastu 27. sept. 1962 hõivasid Jeemeni armee ülestõusnud üksused elanikkonna aktiivsel toetusel imaami palee S-s. Imaamide keskaegne türannia kukutati, Jeemen kuulutati vabariigiks ja S. selle pealinnaks. Siin asub Jeemeni presidendi ja valitsuse residents.

Majandus. S-t iseloomustab majanduslik mahajäämus. Linnas on väike valitsusele kuuluv tehas, kus valmistatakse padruneid ja külmrelvi, püssirohu- ja tekstiilivabrik, väike diiseli-

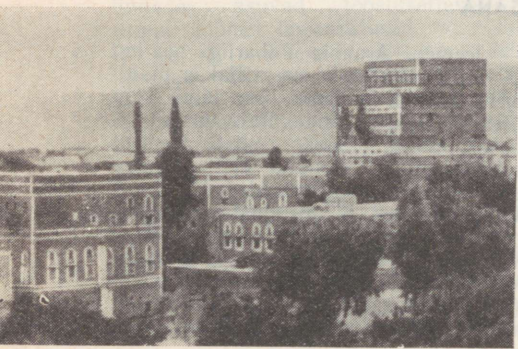
elektrijaam ja petrooleumimootoriga veski.

S. on Jeemeni suurim käsitöökeskus. Laildase kuulsuse on võitnud jeemeni hõbeesemed — kõrvarõngad, käevõrud, medaljonid, sõrmused, uuri- ketid, vermitud koraanikatted, pist- odatuped, peekrid, küünlajalad, viiru- kipannid, möögapidemed, keerulised tubakatoosid, nõõbid jne. Valmistatakse ka kuldesemeid. Nii hõbedat kui kulda inkrusteeritakse sageli pool- vääriskividega (ahhaat, oonüks, kalt- sedon, jaspis), mida igivanast ajast saadik on hangitud linna ümbrusest. Jeemeni juvelitoodete järgi valitseb suur nõudmine mitte ainult Araabia poolsaare maades, vaid ka Somaalias ja Etioopias. Rasketel puutelgedel kootakse traditsioonilisi lihtsa must- riga, kuid tugevaid ning praktilisi kangaid. Käsitöölised valmistavad hulgaliselt muidki kõige hädavajali- kumaid kaupu: seepi, lukke, vasest kõõginõusid, rõivaid jm. S-s asub Jeemeni Rekonstrueerimise ja Arenda- mise Rahvuslik Pank.

S. on Jeemeni suurim teedesõlm. Täht- samaid teid on kolm: S.—Ibb—Taiz ning edasi Adenisse; S.—Manahha— Badžil—Hodeida ja S.—Amran—Saa- da ning edasi Mekasse. S-l on regulaarne lennuühendus Taizi, Hodeida ja veel mõne Jeemeni linnaga, samuti Adeniga. 1963. a. rajati S. lähedal Rahhas NSV Liidu abiga esmaklassi- line rahvusvaheline lennujaam.

Linna välisilme. Linn koosneb kolmest osast: Vanalinn, Bir el-Azab ja Kaa el-Jahud. Vanalinn asub lääne pool Nukumi mäe, mille tipul on tsitadell. Vanalinna vaatamisväärsuseks on VII saj. esimesel poolel ehitatud Suur mošee. Teistest mošeedest on tuntui- mad Mahdi Abbasi ja Bakilija mo- šeed (mõlemad ehitatud XVI saj.). Linna vanimaid ehitisi on VI saj. rajatud suurepärase El-Kalisi kated- raal. 1925.—26. a. ehitati Suure mo- šee müüride vahele suur raamatukogu- hoone. Sellesse on kogutud hulgaliselt

Sana.

vanu araabiakeelseid käsikirju ja raamatuid, mis pakuvad spetsialistide arvates teadusele suurt huvi.

Vanalinnas asub ka vanaaegne turg Es-Suk. Teed on seal nii kitsad, et kaks vankrit ei suuda teineteisest mööduda. Kaitseks palavate päikesekiirte eest on poekeste kohale tõmmatud purje- ja kotiriide tükiid, mis moodustavad peaaegu pideva katuse. Turg pakub värvikat ning kärarikast vaatepilti. Vanalinna on koondunud sugukonnaaristokraatia majad.

Bir el-Azab asetseb Vanalinnast läänes ning on enamiku valitsusasutuste ning paleede koondumiskohaks. Bir el-Azabis asub ka S. keskväljak — At-Tahrir (Vabastuse väljak). See linnaosa on rikkas rohkearvulistest varjulistest aedadest.

Kaa el-Jahud asetseb Bir el-Azabist läänes. See linnaosa on vanem kui Bir el-Azab, kuid noorem kui Vanalinn. Siin elas Jeemeni u. 50 000-linajuudi vähemusrahvus, kes 1949. a. siirdus Iisraeli. Kaa el-Jahud tühjenes elanikest ning paljud hooned on praegugi asustamata.

Majade arhitektuur on S-s vägagi omapärane. Jõukas maja on 5—6-korruselise. Kaks alumist korrust on tavaliselt eraldatud majapidamisruumide jaoks ning ehitatud massiivsetest kividest. Akende asemel on seal kitsad ambrasuurid nagu vanaaegsetes kindlustes. Ülemised korrused on väljastpoolt väikeste tellistega vooderdatud. Seal on juba aknad, kuid klaaside asemel on raamidesse paigutatud õhukesed alabasterplaadid, mis lasevad vähe valgust läbi. Majade fassaadidel on palju mitmekesiseid arhitektuurilisi kaunistusi, peamiselt kipsist. Katused on lamedad, neile on sisse seatud paviljonid külaliste vastuvõtmiseks ja õhtujaheduses puhkamiseks. Iga maja juurde kuulub aed basseini, vahel ka purskkaevuga. Maja piirab tingimata kõrge akendeta savimüür. Eemalt vaadatuna, eriti õhtuhämaruses, näivad niisugused

hooned ligipääsmatute kindlustena. Jeemeni pealinnas üllatab kõrgete tornide ja minarettide küllus (linnas on 48 mošeed). Juba kauges minevikus nimetasid rändurid S-t «paljutorniliseks». On võimatu mitte vaimustuda mošeede nikerdatud mustritega minarettide ilust.

Kultuur. Vabariigi valitsus osutab suurt tähelepanu S. heakorramamisele ja kultuurilisele arengule. On asfalteeritud üle 20 000 m² tänavaid ja väljakuid; linnas on liikuma hakanud uued autobussid. On avatud 6 kino (kuni 1962. a-ni oli kinofilmide demonstreerimine keelatud). Uue sisustusega varustatud linnahaiglas, kus töötavad nõukogude ja egiptuse arstid, antakse tasuta arstiabi. Tegutseb Ülemaailmse Tervishoiuorganisatsiooni osakond.

Kuni 1962. a. revolutsioonini oli linnas vaimulik kool ja mõned algkoolid, kus õpiti peamiselt ainult koraani. Alates 1962. a. on avatud 12 ilmalikku üldhariduslikku kooli; kavatakse luua põllumajanduslik erikool. On olemas kaubanduskolledž. Ilmuvad päevalehed «Saut el-Jemen» ja «Al-Fikr». Tegutseb raadiojaam.

SINGAPUR

— Singapuri Vabariigi pealinn ja tähtis sadam — asub samanimelisel väikesel saarel, mida Malaka poolsaare lõunaosast eraldab Johore'i väin. Linna pindala on 600 km², elanike arv 1 079 000 (1962). Elanikkonna põhiosa moodustavad hiinlased; nende kõrval elab ka malailasi, indialasi, pakistanlasi ja eurooplasi.

Linna ajaloost. XIII—XIV saj. oli saarel suur kaubalinn Singa-Pura, Singapuri riigi keskus (*singa-pura* tähendab sanskriti keeles «lõvi linn»). Linnatornil seisva lõvi kujutis on praegugi S-i embleemiks. 1377. a. paiku, sõja ajal, tegid võõramaised

vallutajad linna maatas. Seejärel oli saar neli sajandit püsiva asustusega ning ainult piraadid kasutasid seda varjupaigana.

1819. a. sai Inglise kindralkuberner Jaaval S. Raffles Malaja Johore'i sultanaadi *tremenggong*'ilt (peaminist-rilt) nõusoleku Singapuri üleandmise kohta Ida-India Kompaniile. Samal aastal rajati kohale, kus praegu asub S., esimene inglaste asula ning kuulutati see «vabasadamaks». Siia asus Inglise garnison. Linna soodne geograafiline asend soodustas rahvaarvu kiiret kasvu ja kaubanduse arengut. 1829. a. liideti Inglise koloniaalvaldused Kagu-Aasias — Singapur, Penang ja Malaka — ühtseks asumaks ühise nimega Straits Settlements (Väinaäärseid asulad). S. kuulutati selle koloonia administratiiv- ja majanduskeskuseks. XIX sajandi lõpul muutus linn Inglismaa uute koloniaalvalduste tulemusena Malaka poolsaarel kujunenud nn. Briti Malaja keskuseks. 1938. a. rajas Inglismaa saare põhjossa, Johore'i väina rannikule, suure mereväebaasi.

II maailmasõja ajal okupeerisid Singapuri saare jaapanlased. 1946. a. kujundati saar Inglise valitsuse poolt omaette kolooniaks, 1959. a. kuulutati aga ametlikult «autonoomseks sise-mise omavalitsusega riigiks».

16. sept. 1963 liideti Singapuri saar Malaisia Föderatsiooni koosseisu. Singapuri väljaastumisega Malaisiast (9. aug. 1965) sai S. iseseisva riigi pealinnaks.

Majandus. S. on maailma suurimaid kaubanduskeskusi ning sadamaid, mida läbib ligi 60 rahvusvahelist laevaliini. Majanduse aluseks on reeksportkaubandus. S-i kaudu kulgeb tunduv osa Indoneesia, Tai jt. Kagu-Aasia maade kaubandusest mitmesuguste maailma maaedega. S-i sadamas toimub kauba sorteerimine, veoste väljasaatmine, ühelt laevalt teisele ümberlaadimine jt. operatsioonid. S. on suur tööstuskeskus. Linna tööstuse

põhiosa moodustavad laevaehitus- ja remondi-, tinasulatus- ja tsemenditehased, 10 000 t-se tootmisvõimsusega terasesulatusetehas, kaks naftatöötlemistehast, kautšuki esmase töötlemise, kookosõli, kummijalatsite ja ehitusmaterjalide tootmise ettevõtted, konservitehased ja õlivabrikud. S-i suurimaks laevaremondi- ja -ehitusettevõtteks on dokid Seletaris (mereväebaasi territooriumil), kus on rakendatud u. 9000 töölit. S-i sadamas on kuus kuivdokki suurte laevade remondiks. Aastas remonditakse seal laevu summaarse veeväljasurvega üle miljoni tonni.

S. on endiselt Malaja ja rea teiste Kagu-Aasia maade majandust kontrollivate Inglise pankade ja monopolide tegevuse keskus.

S. on tähtsamaid rahvusvaheliste lennuliinide sõlm. Kallangi ja Paya Lebari lennujaamad võtavad päevas vastu kümneid lennukeid, mis sooritavad regulaarseid reise Euroopa ja Austraalia, Euroopa ja Jaapani jne. vahel. Malaiaga ühendavad S-i raud- ja maanteed. S-l on erakordne tähtsus ülemaailmse posti- ja telegraafiühenduse keskuseks (siin on näiteks 11 rahvusvahelise süvavee-telegraafikaabli lõpp-punkt).

Linna välisilme. Linn on pöördunud mere poole ilusate mitmekorruseliste hoonete valgete ja hallide fassaadidega, mille taga peituvad pangad, mitmesuguste kompaniide kontorid ja administratiiviasutused. Kollaste, helesiniste ja roosade kiviplaatidega silutatud kaldapealset palistab nn. vihmapuude jt. troopikataimede rivi. Tänavail on palju lilli. Kesklinna lähedal asub sadam, kus alati seisab kümneid suuri laevu kõigi maailma lippude all. Sadama üldpilti täiendavad sajad väikesed edasi-tagasi saalivad hiina džonkid ja malai prahausid.

Kesklinna luksuslike üheperekonna- elamutega tänavast ja rajoonidest kaugemal laiub teine S. — kitsaste

ning poriste tänavate linn rohkearvuliste pisipoodide ja vanadusest kokkuvarisevate majadega, kus kohutavas ruumipuuduses elutsevad kehvikud. Tuhanded kodutud elavad ning ööbivad tänavail.

Linnatranspordis kasutatakse takso-
sid, autobusse ja tramme.

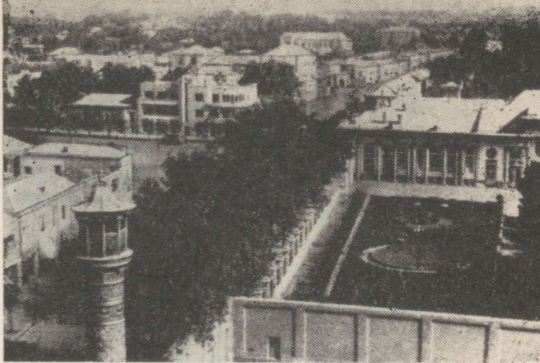
Kultuur. S. on suur kultuurikeskus. Töötavad alg- ja keskkoolid. On olemas riiklik ülikool (asut. 1949), erannetustega ülalpeetav hiina Nanyangi ülikool, Rahvuslik Kunstmuuseum, mitu raamatukogu ja palju kinosid.

Linnas on 13 riiklikku haiglat 6700 voodikohaga. Kuid meditsiiniline teenindamine ei hõlma kaugeltki kogu elanikkonda. S-s on levinud tuberkuloos, pidalitõbi, suguhaigused ja malaaria.

Ilmub rida päevalehti. Töötavad mitu raadiojaama, mis annavad saateid hiina, malai ja inglise keeles, ja 2 televisioonijaama.

ŠAAB (Aš-Šaab)

— Lõuna-Jeemeni Rahvavabariigi pealinn — asub riigi suurimast linnast Adenist u. 17 km loode pool, Adenit Väike-Adeniga ühendava maantee ääres, Bandar Tawahi lahe ranniku läheduses. Elanike arv — u. 30 000 (1967). Linn rajati 1960. a-te algul marionetliku Lõuna-Araabia Föderatsiooni pealinnana ja kandis esialgu Al-Ittihadi nime. Seoses rahvusliku vabastusliikumise võiduga, mis avaldus monarhistliku föderatsiooni laialisaatmises ja Lõuna-Jeemeni Rahvavabariigi väljakuulutamises, nimetati Al-Ittihad ümber Saabiks («Vabadus») ja kuulutati 30. XI 1967 vastloodud suveräänse rahvavabariigi pealinnaks.

Teheran. Vaade linnale.

TEHERAN

— Iraani pealinn — asub Iraani kiltmaal, ligikaudu 100 km Kaspia merest lõuna pool, Elbursi lõunapoolsetes eelmägedes, 1200 m kõrgusel merepinnast. T-i pindala on 225 km², elanike arv — üle 2 milj. (1964, hinnang). T. on maa suurim linn. Elanikkonna põhiosa moodustavad pärslased (farsid); vähemusrahvustest leidub armeenlasi, asebaidžaanlasi ja juute. Linna elanike arvu kasv: XVIII saj. lõpul — 15 000, XIX saj. lõpul — kuni 230 000, 1941. a. — 540 000, 1950. a. — üle miljoni, 1960. a. — 1,7 milj. ja 1966. a. 2,8 milj. in.

Linn jaguneb 10 rajooniks. On olemas linna ja rajoonide valitavad omavalitsusorganid — endžumenid.

Linna ajalooost. Esimesed teated T-i kohta on pärit XII sajandist. XIII saj. algul purustati linn mongolite poolt, kuid ehitati varsti taas üles. Tänu soodsale geograafilisele asendile muutus T. juba XIV saj. suureks kaubanduskeskuseks. Esimese eurooplaseks külastas T-i 1404. a. Kastilia saadik Timuri õukonna juures. 1722. a. laastati linn afgaanide poolt, kuid taastati jällegi kiiresti. Kadžaaari dünastia rajaja šahh Aga Mohammed kuulutas 1786. a. T-i Iraani riigi pealinnaks. 1905.—11. a. Iraani revolutsiooni perioodil oli T. üks peamisi

revolutsioonilise liikumise koldeid riigis. 1906. a. rajasid T-i töölised Iraani ajaloos esimese ametiühingu. Samal aastal hakkas T-s esmakordselt tööle parlament (Medžlis) ja kehtestati šahhi võimu piirav konstitutsioon. 1950—53 toimusid Iraani pealinnas imperialismivastased massidemonstratsioonid.

28. nov-st 1. dets-ni 1943 toimus linnas NSV Liidu, USA ja Suurbritannia valitsusjuhtide ajalooline konverents.

T-s asuvad riigipea — šahhi residents, parlament (koosneb Medžlisest ja Senatist) ja riigi kõrgemad valitsusasutused.

Majandus. T-i ja temaga külgnevatesse rajoonidesse on koondunud ligikaudu $\frac{1}{3}$ Iraani tööstusettevõtteid: arsenal, kuulipilduja- ja püssirohutehas; lennukitöökodad; tekstiili-, naha- ja klaasivabrikud; tsemendi- ja tellisetehased; raudteetöökodad; polügraafiaettevõtted; autokummide tehased («Goodrich»); Willyse (Ameerika kapitali osavõtuga) ja Fiati (Itaalia kapitali osavõtuga) automontaažitehased; väikesed autobussikeredehased ja suur hulk käsitööstuslikke töökodasid. Linnas on suur tubakavabrik (üle 2500 töölisega); konservi-, alkohoolsete jookide ja õllefabrikud; tapamaja, elevaator-veski ja üle saja väike pagaritöökoda; pastöriseeritud piima ja võitööstused. On olemas 3 riiklikku ja u. 30 väikest eraelektrijaama. Kavandatakse naftautmistehase ehitamist.

T. on maa finantskeskus. Linnas on 28 panka ja üle 10 kindlustusseltsi. T. asub Transiraani raudteemagistraalil ning on raudtee-, maantee- ja õhuliikluse sõlmeks. Mehrabadi lennuväli T-s on Lähis- ja Kesk-Ida suuremaid.

Linna välisilme. T. jaguneb teravapiirilisel kahte ossa. Iraani pealinna lõunaosas asuvad vanad kvartalid, mis on hoonestatud ühe- ja kahekoruseliste põletamata tellistest majade-

dega. Siin on palju halvasti valgustatud kitsaid tänavaid ja umbtänavaid. Linnaosa on ülitihedasti asustatud tööliste, käsitöölise, väikekaupmeeste ja teenistujate poolt. Siin paiknevad põhiliselt kõik ettevõtted ning suurem osa käsitöölise töökodadest, palju on mõsesid.

T-i kesk- ja põhjaosa meenutab Euroopa linnu — siin on laiad, hästi valgustatud asfalteeritud tänavad, pankade ja kaubandus- ning tööstuskompaniide mitmekorruselised hooned, šahhi perekonnaliikmete lossid, rahameeste ja aristokraatide kaunid villad, arvukad valitsusasutused, välisriikide diplomaatilised esindused, esmajärgulised kauplused, luksushotellid ja -restoranid, pargid ja skväärid. Linn kasvab peamiselt mägede suunas (põhja poole). Linnas asub 1860. a-il idamaa stiilis ehitatud Golestani palee. Seda peetakse šahhi esinduspaleeks, kus toimuvad pidulikud tseremooniad riigipühade tähistamiseks ja võetakse vastu kõrgeid väliskülalisi. T-s asub Sepah Salari mošee (1831) ja 16 km linnast Reza-šahh Pehlevi hauasammas-mausoleum.

Linnatranspordi põhivahendeiks on autobussid (1962. a. üle 1400) ja taksood (u. 10 000). Linna varustatakse veega veejuhtme kaudu Karadži veehoidlast (60 km T-st lääne pool) ja arõkkidest.

Õppe- ja kultuurhariduslikud asutused. T-s on üle 200 era- ja riikliku lasteaia, üle 2000 alg- ja keskkooli, Teherani Riiklik Ülikool (asut. 1934. a., 13 000 üliõpilast), Rahvuslik Ülikool (2500 üliõpilast), pedagoogiline instituut, polütehniline ja kaubanduskool, Teaduste Akadeemia (asut. 1937. a.), Pasteuri Instituut, Razi-nimeline Vaktsiinide ja Seerumite Teadusliku Uurimise Instituut (48 km T-st, asut. 1930). Linnas on rida muuseumi: arheoloogiamuuseum (eksponeeritud on riigi erinevatest osadest leitud kiilkirjad, freskod, mündid, relvad ja majapidamisriistad), etnograafiamuuseum.

seum, kunstimuuseum, šahhiperekonnale kuuluvate väärisesemetete hoidla ja Golestani palee muuseum, kus säilitatakse Nadir-šahhi, Nasreddin-šahhi ja Reza-šahhi troone ning mitmesuguseid kingitusi Inglismaa, Prantsusmaa, Venemaa, Jaapani jt. maade monarhidelt Iraani šahhidele. Raamatukogudest väärivad nimetamist Rahvusraamatukogu (100 000 köidet ja käsikirja), Medžlise raamatukogu (60 000 köidet ja käsikirja), Teherani ülikooli kirjandus- ja usuteaduskonna raamatukogud. Linnas on 3 väikest erateatrit ja üle 80 kino.

T-s on üle 20 haigla (enam kui 8000 voodikohaga), mis kuuluvad riigile, eraisikutele ja linnavalitsusele; arste on 1673 (1963. a.).

Ajakirjandus ja raadio. Ilmub üle 60 ajalehe ja ajakirja. Tähtsamad ajalehed on «Ettelaat» ja «Keihan», ajakirjad: «Teherane Mossavvar», «Sepid Va Sijah», «Handaniha», «Roušanfekr» ja «Omid Iran». 100 kW võimsusega raadiojaam annab edasi kaht programmi («Iraani Raadio» ja «Teherani Raadio») ning välissaateid inglise, prantsuse, araabia, türgi, vene ja urdu keeles. Alates 1958. a. töötab eravalduses olev televisioonikeskus.

TEL AVIV

kuulutati 1948. a. mais äsja loodud Iisraeli Riigi pealinnaks vastavalt Uhinunud Rahvaste Organisatsiooni otsusele 29. novembrist 1947. a. Kuid 1950. a. jaanuaris kuulutasid Iisraeli võimud oma pealinnaks Jeruusalemma, viies selle lääneossa enamiku valitsusasutustest. See toimus hoolimata ÜRO resolutsioonist, mis andis Jeruusalemmale spetsiaalse rahvusvahelise režiimiga eraldi seisva üksuse staatuse. Iisraeli valitsuse niisugune samm ei leidnud rahvusvahelist tunnustamist. Enamiku riikide (sealhulgas NSV Liidu, USA, Prantsusmaa, Inglismaa ja Itaalia) diplo-

maatilised esindused asuvad endiselt T. A.-s.

T. A. (tõlkes «kevade küngas») asub riigi lääneosas, palistades pika ning kitsa ribana Vahemere rannikut. Linn koosneb T. A.-st kitsamas mõttes ja Jaffast — maailma ühest vanemast asulast. T. A. asutati 1909. a. Jaffa eeslinnana. 1949. a. liideti mõlemad linnad ühise munitsipaliteediga administratiivkeskuseks.

Linna elanike arvu kasv: 1918. a. — u. 2000, 1922. a. — 12 000, 1934. a. — 110 000, 1946. a. — 180 000, 1965. a. — u. 400 000 in. Elanikkonna kiire kasv toimus peamiselt immigrantide juurdevoolu teel. Valdav enamik elanikkonnast on juudid; elab ka väike arv araablasi, peamiselt Jaffa rajoonis.

Majandus. T. A. on riigi suurim majanduskeskus. Siia on koondunud suurel arvul tööstusettevõtteid, enamik Iisraeli panku, kindlustuskompaniisid ja turismiagentuure. T. A.-s asub u. 30% riigi tööstustöölise üldarvust.

Tel Aviv. Vaade linnale.

Põhilisteks tööstusharudeks on metalli-, raadioelektronika-, keemia-, farmaatsia-, tekstiili-, naha-, toidu- ja maitseainete ning ehitusmaterjalide tööstus. Palju on käsitööstuslikke väike-ettevõtteid. Üksikud olemasolevad suured vabrikud ja tehased kuuluvad väliskapitaliga seotud aktsiakompaniidele. Osa tööstusest toodab ekspordiks. T. A-i sadamast veetakse välja tsitrusvilju, lihvitud teemante, tekstiili ja rõivaid; vähem ka külmustskappe, raadiovastuvõtjaid, plastmasstooteid ja usukultuse esemeid. T. A-i ja Jaffa sadamate veosekäive on kokku 400 000 t aastas.

T. A-i läheduses asub rahvusvaheline lennujaam Lod, mille kaudu Iisraeli saabub põhiosa turistidest (1964. a. — u. 200 000 in.). Sisemaiseid õhuvõtteid teenindab kohalik lennunduskompanii «Arkia».

T. A-l on raudteeühendus Haifa ja Jeruusalemmaga.

Viimaseil aastail toimusid linnas seoses esmajärguliste tarbe kaupade hindade ja korteriüüri tõusuga streigid, millest võtsid osa tööliste kõrval ka õpetajad, postiametnikud, tervishoiutöötajad jt.

Linna välisilme. T. A-i iseloomustab korduvate arhitektuurielementidega hoonete standardsus. Enamik maju on 4—5-korruselised. Viimaseil aastail toimub linnas laialdane elamuehitus. Mitu erakompaniid on asunud rea kõrghoonete püstitamisele. Turistide tuly stimuleerib uute võõrastemajade ehitamist ja vanade rekonstrueerimist. On rajatud niisugused esmaklassilised hotellid nagu «Sheraton» ja «Dan».

Haljasalasad on vähe. Leidub mõningaid väikesi kunstlikult rajatud skvääre ja bulvareid. Rida monumente on pühendatud põhiliselt natsismi ohvritele. Paljud tänavad on nimetatud sionistlike tegelaste järgi. Kõrvuti pisipoodidega, mis tihedalt ääristavad enamikku linna tänavast, on ehitatud ka mõni suurkauplus.

Kuumadel suveõhtutel paigutavad kohvikute ja restoranide omanikud laudad otse kõnniteele. Linnaelu kestab ööklubides, varieteedes ja restoranides hilisööni.

T. A-i äärelinnas võib sageli kohata linnakehvestu armetuid elamuid, eriti Jaffa araabia linnaosas.

Linna sisetranspordi põhivahendeiks on autod. Reisisjatevedu on koondunud peamiselt kahe kooperatiivse kompanii («Egged» ja «Dan») kätte. Enamik autosid on eravaldues. Siiani on säilinud kaupu transportivad moto- ja velorikšad. Tihti kajab linn tänavakaupmeeste hõigetest, kes veavad hobustel ja eesliitel laiali petrooleumi, kõõli ja puuvilja.

Kultuur. Linnas on tihe lasteaedade, alg- ja keskkõppeasutuste võrk. Rida koole on erakätes. 1953. a. asutati ülikool (loodus- ja humanitaarteaduste fakulteedide ning pedagoogilise osakonnaga). 1959. a. liideti ülikooliga T. A-i muusikaakadeemia. Õppejõude on 260, üliõpilasi — üle 2000 (1964/65. õ.-a.). On olemas koduloomuuseum, Vahemeremaade kunsti muuseum «Haaretz», maaligalerii ja mitu teatrit — sealhulgas rahvusteater «Habima» (asut. 1931. a.), «Ohel» (1925. a.) ja kammerteater (1944. a.). 1936. a. loodi filharmooniaorkester (üle 100 orkestrandiga). Teatri- ja tantsuansambel viljeleb jeemeni juutide algupäraseid tantse; tegutseb üle 30 kino ja väike loomaaed.

Linnas on mitu suurt haiglat: munit-sipaalhaigla, erakliinik «Asuta» jt. Praktiseerib hulgaliselt eraarste.

T. A-s ilmub iga päev u. 20 ajalehte, sealhulgas kaks õhtulehte. Enamik ajalehti on ivriidikeelsed.

TOKIO (Tōkyō)

— Jaapani pealinn — asub Honšiu saare kaguosas, Tokio lahe rannikul. Pindala on 2000 km², rahvaarv 11,5 milj. in. (1969). T. elanikkonna val-

dav enamik on jaapanlased. Linnas elab 91 000 välismaalast, kellest $\frac{2}{3}$ on korealased ja hiinlased.

T. elanike arvu kasv: 1920. a. — 3,7, 1940. a. — 7,3, 1950. a. — 6,3, 1960. a. — 9,9, 1963. a. — 10,4, 1969. a. — 11,5 milj. in.

Linna ajaloost. Linn asutati XV saj. keskel. 1457. a. ehitas väikefeodaal Ota Dokan kohale, kus praegu seisab keisripalee, kindluse ning andis sellele nimeks Edo (e. Yedo), s. t. «jõe-suu». 1590. a. hõivas kindluse keisri väepealik Jeyasu Tokugawa. Kui Jeyasu 1603. a. haaras võimu ning muutus riigi sõjaväeliseks valitsejaks, sai Edost Jaapani faktiline pealinn (nominiaalseks pealinnaks jäi Kioto, kus elasid võimu kaotanud keisrid). Linn kasvas kiiresti ning omas XVIII saj. lõpul juba miljon elanikku. 1868. a. kukutas lõpetamata kodanlik revolutsioon (Meiji) Tokugawa feodaaldünastiasse kuuluvate sõjaväeliste valitsejate võimu. Keiser Mutsuhito, Hirohito vanavanaisa, viis ametliku pealinna Kiotost Edosse ning nimetas linna ümber Tokioks, mis tähendab «idapealinn».

1897—98 tekkisid T-s esimesed ametiühingud. 1918. a. toimusid linnas Oktoobrirevolutsiooni mõjul «riisilestõusud» (esimene massiline revolutsiooniline liikumine Jaapanis). 1920. a-te algul organiseerusid pealinnas nagu teisteski Jaapani linnades kommunistlikud ringid ja grupid, mille baasil 1922. a. asutati Jaapani Kommunistlik Partei.

1. sept. 1923 osutus T. piirkond ennenägematu tugevusega maavärina epitsentriks. Maa-alused tõuked ja tulekahjud hävitasid poole hoonete arvust, hukkus 100 000 inimest.

Kahe maailmasõja vahelisel perioodil arendasid T-s oma tegevust mitmesugused reaktsioonilised organisatsioonid, kes valmistasid ette 1932. a. ja 1936. a. sõjaväelis-fašistlikud putšid.

II maailmasõda tekitas T-le ränki

purustusi. Ameerika lennuväe rünnakud muutsid varemeiks suure osa linnast.

Pealinna proletariaat on tähelepanuväärseks jõuks Jaapani poliitilises elus. T-s on praegusel ajal 1,4 milj. ametiühinguliiget (15% organiseeritud tööliste üldarvust riigis).

Paljud linnaosad on olnud tunnistajaks T. tööliste ennastalgavast võitlusest rahu ja sotsiaalse progressi eest. Üks niisuguseid kõhti on keisripalee esine väljak, mis sõjajärgseil aastail muutus tokiolaste I. mai demonstratsioonide paigaks. 1952. a. toimusid sellel väljakul ägedad ning verised kokkupõrked meelevaldajate ja politsei vahel. Praegu on tokiolaste I. mai miitingute traditsiooniliseks kohaks Meiji park.

Jaapani töötajale on meelde jäänud ka parlamendihoone ümbrus, mis 1960. a. juunis oli areniks Jaapani ajaloos ennenägematutele massidemonstratsioonidele Jaapani-Ameerika uue sõjalise liidu sõlmimise vastu.

1965. a. sept-s lõppes suure miitinguga T-s töötajate mitmepäevane retk Ameerika interventsiooni vastu Vietnamis ja Jaapani—Lõuna-Korea lepingu ratifitseerimise vastu.

T-s asuvad keisri residents, parla-

Tokio kesklinn.

ment, maa kõrgemad valitsus- ja riigiasutused.

Linna valitsemine. T. kuulub T. pealinnaringkonna koosseisu, mis koosneb 23 rajoonist linnas endas, 12 satelliitlinnast, 19 elavist, 10 külast ja 7 saarest. T. munitsipaliteet valitakse iga 4 aasta järel 120-liikmelises koosseisus. Kogu täidesaatev võim linnas kuulub neljaks aastaks valitavale pealinnaringkonna kubernerile, kes on ühtlasi linnapeaks.

Majandus. T. on Jaapani suurim tööstus- ja finantskeskus. Linnas asub «Jaapani Wall Street» — väike Marunouchi linnaosa ida pool keisripaleed. Marunouchis kanda kinnitanud monopolistid kontrollivad peaaegu veerandit kogu Jaapani kapitalist. 264 000 m² maa-ala kuulub kõige võimsamale monopolistlikule grupile — Mitsubishile, kes ehitab siia mitmekorruselised moodsad hooned ning üürib neid sadadele kompaniidele ja firmadele. Marunouchisse ning sellega piirnevatesse Otemachi ja Nihonbashi linnaosadesse on asunud ka Jaapani mõjukuselt teise monopolistliku grupi — Mitsui, samuti Sumitomo, Yasuda jt. finantsgruppide kompaniid ja pangad.

Tööstuslikud eeslinnad ümbritsevad T-t idast ja lõunast. Nende asukohta on kerge ära tunda õhus hõljuva smogi — tumeda suitsu- ja tahmaloori järgi. On välja arvestatud, et Jaapani pealinna territooriumi igale km²-le langeb kuus 23 t tolmuga kohalike tööstustevõtete korstnatest väljaheidetud tahma. Idas paiknevad tehased ja vabrikud Sumida jõe ning selle arvukate haru- ja lisajõgede ääres, lõunas — piki Tokio lahe rannikut. Viimane rajoon sulab ühte Kawasaki ja Yokohama linnadega, moodustades suurima tööstuskompleksi, mis 1960. a. andmeil andis 25% Jaapani tööstuse kogutoodangust. 1963. a. asus T-s 55 800 ettevõtet (11% Jaapani ettevõtete üldarvust). Eriti on arenenud toidu- ja maitseainete, polügraafia-, keemia-, elektrotehnika- ja

metallitööstus ning masinaehitus. T-s asuvad kompanii «Toshiba» elektrotehnikatehased, vagunitehas «Kokutetsu oi Kojo», firma «Ishikawajima» dokid, autotehased «Prince» ja «Hino», «Seiko» kellatehased jpt. 1963. a. oli T-s 4,5 milj. töölisi ja teenistujat. Neist oli 1,7 milj. rakendatud masinaehituses ja metallitööstuses, 1,3 milj. kaubanduses ja panganduses, 0,7 milj. teenindussfääris, 0,3 milj. ehituses, 0,3 milj. transpordis ja kommunaalmajanduses.

T. tööstuskompleksi koostisosaks on pealinna sadam, mis on suurimaid riigis. Sadam avati merelaevadele suhteliselt hiljuti — 1941. a., mil Tokio lahte kaevati sügavaveeline kanal. Põhiline eksportkaupade vool suundub siit USA-sse ja Kagu-Aasia maadesse, samast saabub ka suur osa importkaupu. Käsil on tööd sadama laiendamiseks.

T. on nii sisemaiste kui rahvusvaheliste lennuliinide tähtsaimaks keskuseks. Siin asub suur rahvusvaheline Haneda lennujaam.

Linna välisilme. Kui tõusta «Tokio Tawa» — Asia kõrgeima (333 m) televisioonimasti vaateplatvormile, näib T. ülalt vaadatuna väikeste kivikatusetega puumajakeste ääretu ookeanina. Paljude hoonete esimesel korrusel paiknevad mitmesugused pisipoed ja töökojad, teisel korrusel — eluruumid. Linna tsentrumis tõusevad sellest väikemajade ookeanist teravatipuliste kaljudena kaasaegsete raudbetoonhoonete kvartalid. Kuid needki pole kõrged. Alalise maavärinate ohu tõttu keelati T-s hoonete ehitamine, mille kõrgus ületab 31 m. See oli üks põhjustest, miks linn valgus laiali. Nimeetatud keeld tühistati alles 1964. a. jaanuaris, olümpiaaelse ehituspälviku ajal.

T-s üllatab hoonestuse kaootilisus. Raske on tabada mingit süsteemi tänavate asetuses. Ja ega tänavad ei paistagi eriti välja T. linnapildis, nende all on vaid tühine osa linna

territooriumist (1962. a. 10% New Yorgi 35%, Pariisi 26% ja Londoni 23% vastu). Jaapani pealinna tänavate üldpikkusest (19 000 km) on ainult pool kõva kattega; paljud tänavad on nii kitsad, et ei kõlba autoliikluseks.

Pealinna tsentrum on väga maaliline. Linnapildi hallilt põhifoonilt eralduvad siin ja seal eredalt parkide smaragdrohelistest laigud. «Tokio Tawa» lähedal, torni vaateplatvormilt hästi nähtavana, upub roheluse keisripalee. Seda piiravad laiad veega täidetud kraavid ja vanaaegsete kindlusemüüride jäänused. Siin asub keiser Hirohito residents. See on Chiyoda linnaosa — linna ajalooline keskus.

T-s on 27 suurt ja 40 väikest parki. Ühe linnaelaniku kohta tuleb 0,6 m² pargipinda (Londonis — 9 m²). Kõige kuulsam on Ueno park, kus asetsevad Jaapani Teaduste Akadeemia ja Rahvusmuuseum — tohutu kivihooned, mis on stiliseeritud traditsioonilise jaapani arhitektuuri laadis. Samas pargis, arhitekt Le Corbusier' ehitatud modernistlikus hoones asub Kaunite Kunstide Muuseum. Suure pargiala hõlmab Ueno loomaaed. Atraktsioonide poolest on kuulus Korakueni park. 1964. a. suvel avati seal Jaapani esimene ringpanoraamkino, mis on varustatud Nõukogude aparatuuriga. T. kaunimaid nurki on Meiji park. Siin asub üks suurimaid sintoistlikke (sintoism on Jaapani riigiusk) templeid, mis on püstitatud keiser Meiji auks. Meiji pargi välisaia territooriumil on palju spordiehitisi, sealhulgas suur staadion Jaapani populaarseima spordimängu — pesapalli harrastamiseks. Meiji pargis asub ka rekonstrueeritud rahvusstaadion, mis mahutab 100 000 pealtvaatajat. Siin toimub T. olümpiamängude pidulik ava- ja lõpptseremoonia.

Linna tsentrumis demonstreeritakse turistidele vaatamisväärsusena nn. väikest Londonit — väikest punaste telliskivihoonete kvartalit, mis ehitati

1898. a. XIX saj. Londoni City eeskujul. Samasuguseks vaatamisväärsuseks peetakse ka T. keskkvaksali hoonet, mis püstitati 1914. a. Amsterdami jaamahoone eeskujul. Vaatamata vanamoelisele välimusele laseb vaksal peilvas läbi ligi 2000 rongi ja üle miljeoni reisiija. Kanda linnaosas on säilinud vene-õigeusu missiooni poolt 1892. a. ehitatud katedraal.

Jaapani tähtsamad valitsusasutused on koondunud lõuna pool keisripalee asuvasse Kasumigaseki linnaossa. Ohe osa sellest moodustab Nagato-Cho kvartal, kus asuvad Jaapani peaministri ametlik residents ja parlamendihoone. Viimane on ehitatud (1936) raudbetoonist ning kaetud Hiroshima graniidiga. Hoone kõrge torniga kaunistatud keskosas asub paraadsissekäik, mille kaudu iga saadik traditsiooni kohaselt siseneb ainult üks kord — esmakordselt pärast valimisi.

Väga koloriitseks piirkonnaks on T. tsentrumis olev Ginza (Hõbedane tänav). See on T. traditsiooniline kaubanduskeskus, kuhu on koondunud pealinna suurimad universaalkaubamajad — Mitsukoshi, Shirokiya, Takashimaya, Matsuya, Matsuzakaya. Üldse on T-s 31 kaubamaja ja 151 000 kauplust, kus töötab 900 000 inimest. Ginza lugematud tänavakesed ja põiktänavad kujutavad endast baaride, ööklubide, kabareede ja spetsiaalsete patinkosaalide (*patinko'd* — mänguautomaadid) anfilaadi. 1963. a. oli Ginzas 1200 loetletud asutust; iga päev külastas neid 35 000 inimest. Ginza valgusreklaam ei jää suurejoonelisuse ning leidlikkuse poolest maha Broadway omast.

Kommunaalmajandus. Tänapäeva T. ees seisvatest probleemidest on kõige teravamad korteri- ja liiklusprobleem. 1963. a. oli linnas 2,2 milj. korterit. $\frac{4}{5}$ linna elamufondist moodustavad traditsioonilised jaapani puumajad, mis ei vasta kaasaegseile standardidele. Seetõttu elab ligi 80% Jaapani

pealinna elanikest kanalisatsioonita, 15% veevärgita ja valdav enamik keskkütteta hooneis. T. linnavalitsuse andmeil 1963. a-st oli linnas puudu 420 000 korterit, kuid samal aastal ehitati juurde ainult 7500 korterit. Linnavalitsus püüab korterikriisi lahendada 5—10-korruseliste raudbetoonist paneelmajade, nn *danti*'de (elamukommuunide) ehitamise teel. T. suurim *danti* asub Kitatama eeslinnas, Hibarigaoka rajoonis. Siia on ehitatud majad 2714 korteriga. Tüüpline korter *danti*'s koosneb kahest toast (üldpindalaga 19 m²) ja väikest köögist. Niisuguses korteris elab keskmiselt 3,5 inimest. Kõrge üüri tõttu ei ole need elanud kättesaadavad töölistele. Suur *danti*'de massiiv (1000 korteriga) ehitati viimaseil aastail Harumi rajooni. See uus linnaosa Sumida jõe suudmes on võidetud merelt pinnase pealeuhtumise teel ning hõlmab praegu u. 100 ha. Siin lajub ka rahvusvaheline näituste keskus, mille paviljonides 1961. a. korraldati esimene Nõukogude näitus T-s. Palju ebamugavusi valmistab tokio-lastele liiklusprobleem. 1964. a. oli linnas üle 850 000 auto, kusjuures nende arv kasvab pidevalt 5000—10 000 võrra kuus. Autoliikluseks sobivate tänavate ebapiisavuse tõttu muutub sõitmine linnas liikluse tippkoormuse tundidel piinarikkaks operatsiooniks. Seejuures tuleb transpordil (autobussid, trammid ja taksod) linna tohtu suure elanike arvu ja pindala tõttu päevas edasi toimetada kuni 22 milj. reisijat. Allmaatransport on nõrgalt arenenud. Alates 1927. a., mil rajati esimene metrooliin, on käiku antud ainult 60,8 km allmaateid, millel veetakse kuni miljon reisijat päevas. Vedude pearaskus langeb elektrirongidele, mis liiguvad linnatänavate kohale rajatud estakaadidel. Linna elektriraudteed kasutab iga päev kuni 7,4 milj. reisijat. Tõsine katse T. transpordiraskuste kergendamiseks võeti ette seoses siin 1964. a. toimu-

nud olümpiamängudega. Neile eelnenud aastate jooksul ehitati 23 nn. olümpiateed üldpikkusega 91 km, sealhulgas 8 tänavate kohale tõstetud kõrgteed kiirliikluseks. Uute kiirliikluse kõrgmagistraalide kasutamine on maksuline. Hanedast Hamamatsuchoni (T. torni piirkonda) ehitati Jaapani esimene monorelsstee, pikkusega 13 km.

Kultuur. 1963. a. oli T-s 1538 riiklikku alg- ja keskkooli, kus 28 600 õpetajat õpetas 1,2 miljonit õpilast. Tegutsesid ka 3 kooli pimedatele, 3 kooli halvatud lastele ja 3 kooli kurtummadele. Peale selle töötas 515 üldhariduslikku erakooli. T-s on 405 kõrgemat õppeasutust ja kolledžit ning ligi pool miljonit üliõpilast. Linna noorsoo hulgas on suurima populaarsusega Tokio Riiklik Ülikool, mille 10 teaduskonnas õpib 10 000 üliõpilast. On olemas ka eraülikoolid (Waseda, Keio, Meiji). Väikese Kanda linnaosa rahvarohked tänavad on täis kõige mitmekesisemaid raamatukauplusi ja -poode. Jaapanlased nimetavad seda T. Ladina kvartaliks. Tegutseb rida teadusliku uurimise instituute, tähtsat teaduslikku tööd tehakse ka ülikoolide laboratooriumides.

T-s on 600 kino, mis asetsevad enamasti Ginza, Asakusa, Shinjuku jt. rajoonides. Ginza läheduses paikneb ka ülemaailmse kuulsusega jaapani rahvuslik teater «Kabuki». T-s on üldse mitukümmend suurt ja väikest teatrit, mille lavadel etenduvad nii traditsioonilised jaapani lavastused kui ka kaasaegsed näidendid (teater «Haiyuzen») ja mitmesugused muusikalised revüüd. On olemas 20 muuseumi ning 53 riiklikku ja munitsipaalraamatukogu. 1963. a. tegutses T-s 662 riiklikku ja munitsipaalhaiglat ning 10 000 arstipunkti. Neid teenindas 14 665 arsti.

Yurakuchos (päris linna keskuses) asuvad Jaapani suurimate kodanlike ajalehtede — «Asahi», «Mainichi» ja «Yomiuri» toimetused. Nende arvele

langeb 62% kogu riigi ajalehtede tiraažist, mis 1963. a. ulatus 26,5 milj. eksemplarini (teine koht kapitalistlikus maailmas USA järel). Ajalehed ilmuvad väga operatiivselt.

Pealinn on Jaapani ringhäälingukorporatsiooni N. H. K. asukohaks. Selle poolametliku korporatsiooni käes on osa sisemaistest saadetest ning kõik paljudes võõrkeeltes toimuvad välisaated. Alates 1960. a. antakse T-s värvilisi televisioonisaaateid. Peale N. H. K. tegutsevad veel mõned nn. kommertsraadio- ja -televisiooni saatejaamad.

ULAN-BATOR (*Ulaanbaatar*)

— Mongoolia Rahvavabariigi pealinn — asetseb Selenga jõgikonda kuuluva Tola jõe laias orus, Bogd-Ula mäe jalamil, 1309 m kõrgusel merepinnast. 1967. a. elas U.-B-s 268 800 inimest.

Linna ajaloost. U.-B. tekkis XVII saj. vürstide rändresidentsina, mis hiljem jäi paigale Tola jõe paremale kaldale, Selbi-goli suubumiskohale. Residentsi nimetati Urgaks («peakorter») ehk Ih-hureks («suur klooster»). Järkjärgult muutus Ih-hure lamaismi keskuseks. Pärast Välis-Mongoolia koloniseerimist valisid mandžu-hiina asevalitsejad (ambanid) asula oma residentsiks, 1861. a. asus siia ka esimene Vene konsulaat. Urga jäi Venemaa ja Hiina vahelise kaubatee äärde. XVII saj. lõpul tekkinud väike kaubandusalev Maimatšen paiknes eesialgu kloostrist 7 km kaugusel, kuid mõnikümne aastat hiljem elasid kaupmehed ja käsitöölised juba laamadega külje külje kõrval. Pärast mandžude valitsuse kukutamist 1911. a. ja Mongoolia autonoomseks kuulutamist nimetati Urga ümber Niislehureks. 1919. a. novembris hõivasid linna jaapanlaste käsilase, hiina militaristi Xu Shu-Zhengi väed. 1921. a. veebruaris — Ungerni valgekaartlaste

Ulan-Bator. Suhe-Batori väljak.

jõugud. 1919. a. ühinesid Suhe-Batori ja Tšoibalsani põrandaalused revolutsioonilised ringid ning said 1921. a. loodud Mongoolia Rahvapartei (alates 1924 Mongoolia Rahvarevolutsiooniline Partei — MRRP) aluseks. 6. juulil 1921 vabastasid linna Mongoolia rahvaväed koos Ajutise Rahvalitsuse palvel saabunud Punaarmee osadega. 1924. a. novembris kokkutulnud esimene Suur Rahvahaal kuulutas välja Mongoolia Rahvavabariigi; Niislehure linn nimetati Ulan-Batoriks («Punane vägilane»).

Mongoolia rahvarevolutsiooni eel oli pealinnas mõnikümne tuhat elaniku. See oli savi- ja puumajakestega vahelduvate jurtade linn, mille keskel kõrgsüd saarekestena kuldsete katustega templid ja üksikud ühiskondlikud hooned. Linnas ei olnud õieti ei tööstust, ei kaasaegset transporti ega rahvuslikke kultuuriasutusi. Linn jagunes rajoonideks seisuslike, klassiliste ja rahvuslike tunnuste alusel (preestrite-laamade, vürstide, kaupmeeste ja käsitööliste rajoonid; hiinlaste ja venelaste rajoonid jne.).

Rahvavõimu aastail arenesid pealinna tööstus, transport, kaubandus ja side; avati tehnikumid ja instituudid.

U.-B. on Mongoolia poliitiline keskus; siin asuvad MRV valitsus ja MRRP Keskkomitee.

Linna valitsemine. U.-B-i kõrgemaks riigivõimuorganiks on linna tööraha saadikute huraal. Täidesaatvaks organiks on täidesaatev valitsus. U.-B. on jaotatud 13 horooniks (rajooniks), mida valitsevad horooni tööraha saadikute huraalid ja nende täidesaatev valitsused.

Majandus. U.-B. annab üle poole Mongoolia tööstuse toodangust. Pealinna põhilised ettevõtted on: tööstuskombinaat (ehit. 1934) — suur nahajalatsi-, nahkgalanterii-, villapesemis-, kammvilla-, vanutus- ja vilditööstuse kompleks; U.-B-i Elektri- ja Soojuskeskuse; automehaanika-, puidutöötlemis-, tellise- ja raudbetoonitehas; majaehituskombinaat, suur lihakombinaat, piimatööstus, jahukombinaat, kondiitritravabrik jt. U.-B. on maa transpordisõlm. Esimene raudtee (42 km) ehitati 1938. a. Nalaihha kaevanduste juurde, kust hakkas saabuma sütt pealinna elektri- ja soojuskeskustele. 1949—56 ehitati Transmongoolia raudteemagistraal, mis ühendab U.-B-t Moskva ja Pekingiga.

U.-B. on maanteed ja lennuliinide sõlm.

Plaanistus ja arhitektuur. Linn asetseb Tola jõe orus, piiratud neljast küljest kõrgete mägedega, milledest suurim on Bogdo-Ula.

U.-B-i vanades rajoonides, Selbi jõest lääne pool, rajatakse kloostride ja kaubandus-käsitöökohade kohale 3—4-korruseliste elumajade ja ühiskondlike hoonete heakorrastatud kvartaleid. Selles linnaosas asub kõige tähtsam vanadest ehitistest — Tsoižin-laama kloostride paleeansambel.

Uus U.-B. on põhiliselt ehitatud rahvavõimu aastail. Linna läbib läänest itta 20 km pikk Rahu prospekt. Pea-

magistraali ääres paiknevad kaasaegsed mitmekorruselised elamukvartalid, välisministeeriumi, Keskaubamaja jt. hooned.

Suhe-Batori suursuguse ausambaga Keskväljaku ääres paiknevad valitsuse ja MRRP Keskkomitee hooned, Suhe-Batori ja Tsoibalsani mausoleumid, Riiklik Ooperi- ja Balletiteater, hotell «Altai» jt. ehitused.

«Väike ring» — nii nimetatakse kaarekujulist tänavat, mis ümbritseb linna keskosa ja liitub Rahu prospektiga. Ringi idaküljel asub kõrgemate õppeasutuste kvartal, kuhu on koondatud rida instituute, ülikool, pioneeride palee ja spordihall.

Linna lääneossa on kasvanud raudteelinna mitmekorruseliste elamute, kultuuriasutuste ja elukondlike hoonetega. Linna keskusest suundub üle 250 m pikkuse kõrge kivisilla edelasse prospekt, mille ääres paiknevad tööstusrajoonid, sealhulgas tööstuskombinaadi linnaosa — üks ilusamaid pealinna uusi rajoonid. Tööstuskombinaadist ida pool on staadion, hipodroom ja paleemuuseum (Han-muuseum).

Linna kasvuga peavad sammu heakor-rastustööd. Kaugkütte- ja veevärgitorustike pikkus ulatub juba kümnetesse kilomeetritesse. Ehitatakse teist kaugküteliini ja veevärki tööstuse varustamiseks.

Linnatranspordis kasutatakse autobusse.

Õppe-, teaduslikud ja kultuurhariduslikud asutused. U.-B-s on üldhariduslikud koolid, mõned kutsehariduslikud õppeasutused (veterinaaria-, meditsiini- ja tööstustehnikum, rahanduskool, meditsiiniõppedekursused jm.), kõrgemad õppeasutused (sealhulgas majandus-, pedagoogiline, põllumajandus- ja meditsiiniinstituut), ülikool.

Teadusliku tööga tegeleb Teaduste Akadeemia, mille koosseisus on palju teadusliku uurimise instituute.

On olemas raamatukogud, muuseumid, kinod ja teatrid (ooperi- ja bal-

leti-, draama-, laste- nuku- ja estraaditeater), tsirkus.

Ajakirjandus, raadio ja televisioon. U.-B-s ilmub 12 ajalehte ja 19 ajakirja (1964. a.). Tähtsamad neist on: päevaleht «Unen» («Tõde») — Mongoolia Rahvarevolutsioonilise Partei ja MRV Ministrite Nõukogu häälekandja, ajaleht «Hodolmor» («Töö») — ametiühingute häälekandja.

1957. a. loodi ametlik telegraafiagentuur («Montsame»). Töötab raadio, 1967. a. avati televisioonikeskus.

VIENTJAN

— Laose Kuningriigi administratiivne pealinn (alates 1946. a-st) — asub Mekongi jõe vasakul kaldal. Pindala on u. 30 km². Administratiivselt jaguneb kvartaleiks. Elanikke on u. 130 000, põhiosa (üle 60%) moodustavad laod, ülejäänud on hiinlased, vietnamlased, siiamlased (taid), khmerid (kambodžalased) ja indialased.

Linna ajaloo. Esimesed teated V-st pärinevad X sajandist m. a. j. 1563. a. viis Lan-Xangi (Laose muistne nimetus) kuningas SETHTHATHIRAT pealinna Luang Prabangist V-i. XVI saj. teisel poolel rajati V-s väljapaistvaid ehitisi. Alates XVIII saj. algusest, mil Lan-Xang lagunes kolmeks iseseisvaks riigiks, oli V. samanimelise kuningriigi pealinnaks. Siiamlaste sissetungi ajal 1827—28 purustati V-s u. 6000 hoonet, sealhulgas üle 60 buda templi, millest paljud olid silmapaistvad arhitektuurimälestised; tuhandeid elanikke aeti Siiamisse. Prantsuse okupatsiooniga 1893. a. lakkas V. olema pealinn. II maailmasõja lõppedes muutus ta Prantsuse kolonialismi vastu suunatud rahvusliku vabastusliikumise üheks keskuseks. Juulis 1962 loodi V-s ajutine koalitsioonivalitsus prints Souvanna Phoumaga eesotsas.

V-s asuvad Kuninglik Nõukogu, Rahvuskogu, ministereeriumid jt. keskasutu-

Vientjan. That Luang.

sed. Siin on ka kuninga ajutine residents (alaline residents asub Luang Prabangis).

Majandus. Linna tööstus valmistab toodangut siseturu jaoks. Tööstus koosneb eraviisilisest kodutööstuslikust väiketootmisest (puidu töötlemine ja lihtsa mööbli valmistamine, käsitsikudumine, kuld- ja hõbeehete valmistamine, roost ja õlgedest tarbesemete punumine), käsitööstuslikest töökodadest (jalatsite ja rõivaste valmistamine, elektritarvete ja majapidamisinventari remont) ja autoremondigaraažidest. Tööliste (enamasti vietnamlaste) arv ühes ettevõttes ei ületa kümmet inimest.

V. on riigi väheste maanteed sõlmepunkt (raudteehendus puudub); vee-tee piki Mekongi jõe ühendab teda Luang Prabangiga põhjas ja Savannakhetiga lõunas. 1963. a. lõpetati uue lennujaama ehitamine, mis on kohandatud suurte lennukite vastuvõtuks ning rahvusvaheliste ja sisemaiste lennuliinide teenindamiseks.

V-i kaudu toimuvad kõik Laose väliskaubanduslikud (ekspordi- ja impordi-) operatsioonid. Sise- ja väliskaubandus

on erakaupmeeste (peamiselt hiinlaste ja indialaste) käes, kellele valitsus annab teatavaid litsentse kaupade sisseveoks. Finantsoperatsioone garanteerib Rahvuspank. Selle kõrval tegutsevad V-s Laose-Tai pank, Jaapani pank, kaks Laose erapanka ja prantslastele kuuluva Indo-Hiina panga osakond.

Linna välisilme. Ligikaudu $\frac{1}{3}$ linna hoonestikust moodustavad 2—3-, harvemini 4-korruselised majad ja villad; ülejäänud on ühekorruselised kerget tüüpi savi-, bambus- või laudhooned, mis on ehitatud madalaile tellisamastele või puitvaiadele. Linna keskosa rekonstrueeritakse: laiendatakse ning asfalteeritakse tänavaid, rajatakse väljakuid. On ehitatud mitu suurt neljakorruselist hotelli. Viimase 3—4 aasta jooksul on märgatavalt intensiivistunud elamuehitus: püstitatakse peamiselt kahekorruselisi villasid, mille juurde kuuluvad väikesed krundid. V-s on kaks väikest elektrijaama, mis ei suuda linna täielikult varustada. Terved kvartalid lülitatakse perioodiliselt elektrivõrgust välja. Öösiit valgustatakse vaid peatänavaid. Elektrienergia kõrge hinna tõttu eelistab äärelinna elanikkond kasutada petrooleumilampe ja isegi küünlaid. Põhiliikseks linnatranspordi liigiks on velotrikšad (peam. siiamlased); taksiautodid on vähe. 1964. a. rajati jaapanlaste abiga veevärk, kuid see ei ole veel täielikult eksploatatsiooni antud. Seetõttu jätkab fegutsemist ka vana veevarustuse süsteem: vesi võetakse panggedega linnakaevudest ning kutselised veevedajad veavad selle laiali käsi-vankritele paigutatud raudpaakides. Kanalatsioon linnas puudub. Enamik tänavaid ei ole küllaldaselt korrastatud, mistõttu kuival aastaajal (novembrist märtsini) vihjab linna tavaliselt tolmukate, vihmaperioodil aga kleepub jalgadele pori.

Kõigele vaatamata annavad laiad tänavad, troopilise taimestiku küllus, arvukad suursugused buda templid

(pagoodid) ja lõunamaise linna tänavaelu V-le omapärase ning kordumatu ilme.

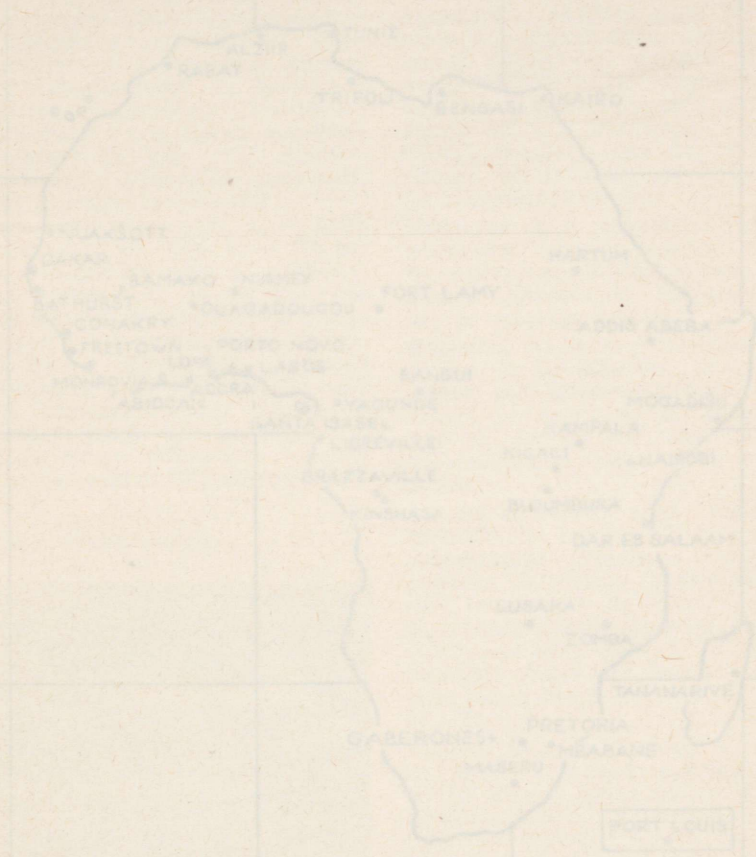
Kaasaegseid euroopalikke ehitisi iseloomustab vormide lihtsus ning elegantsus. Niisugused on Rahvuskoogu, linna lütseumi ja hotelli «Lan-Xang» hooned. Traditsioonilises rahvuslikus stiilis on püstitatud linna turuhoone (arhitekt prints Souvanna Phouma). Linnas on mitu silmapaistvat arhitektuurimälestist: That Luang (*that* — pühamu) — siseruumideta teravatipuline tornikujuline ehitis atsmelisel platvormil, mida piiravad hambulised müürid kahel terrassil ja sissepoole avaneva galeriaga piirdetara (ehitatud 1566. a.); Vat Phra Kèo (*vat* — pagood, tempel) — Buddha kujudega välisseinte ääres ja sammastikuga kõrgel treppidega soklil (ehitatud 1565. a., hävinud 1826. a. ja taastatud 1938. a.), alates 1942. a-st asub siin arheoloogiamuuseum; Vat Sisaket — suur tarastatud kompleks, mille välispiirde taga asuvad *that*'id, palvemajad ja keskne tempel sammastiku ja seinamaalidega ning mida ümbritseb sissepoole avanev galerii Buddha kujudega (ehitatud 1820. a.). 1827. a. purustatud Phya Vatist on säilinud hiiglaslik istuva Buddha kuju.

Kultuur. V-s on mitu algkooli, linna lütseum (ainus üldhariduslik keskkõrpeasutus), tehniline kutsekool, Õiguse ja Halduse Instituut, pedagoogiline kool (9 km kaugusel linnast), meditsiiniline kool, teatrikool «Natasing» (asut. 1959. a.), laose kunsti kool (avatud 1959. a.). Peale selle töötab Ong-Tu templi juures Budistliku Filosoofia Instituut (moodustatud Indo-Hiina Budismiinstituudist). Teadusliku asutuse õigustes tegutseb ka Loodusesõprade Selts.

Linnas on Rahvusraamatukogu (10 000 köidet), muuseum ja vanade raamatute arhiiv Vat Phra Kèo juures, est-raaditeater teatrikooli juures ja 5 kino, kus demonstreeritakse kõigi maade filme ning Laose kinokroonikat.

Tegutsevad riiklik keskhaigla ja väike filipiini hospital. Levinud on erapraksis (peamiselt hambaravi); linnas ei ole rohkem kui kümme arsti.
Lao keeles ilmuvad mõned eraisikute

poolt finantseeritavad ajalehed. Informatsiooniministeerium annab välja igapäevast bülletääni lao ja prantsuse keeles. On olemas raadiojaam.

AAFRIKA

• AAFRIKA

ALZIIIR
RABAT
TUNIS
TRIPOLI
BENGASI
KAIRO
HARTUM
ADDIS ABEBE
MOGADIŠU
KAMPALA
KIGALI
NAIROBI
BUJUMBURA
DAR ES SALAAM
LUSAKA
ZOMBA
TANANARIVE
PORT LOUIS

NUAKŠOTT
DAKAR
BAMAKO
NIAMEY
FORT LAMY
BATHURST
CONAKRY
FREETOWN
MONROVIA
ABIDJAN
LOMÉ
ACCRA
LAGOS
BANGUI
YAOUNDÉ
SANTA ISABEL
LIBREVILLE
BRAZZAVILLE
KINSHASA

GABERONES
PRETORIA
MBABANE
MASERU

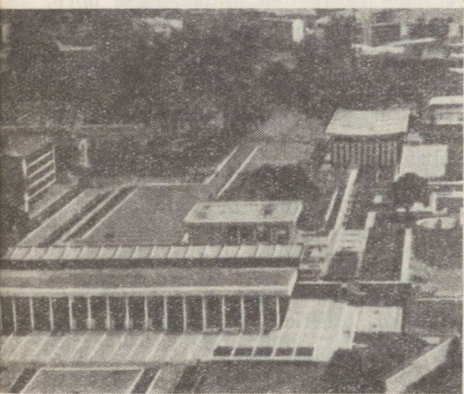
ABIDJAN (ka Abidžan)

— Elevandiluuranniku Vabariigi pealinn — asub maa kaguosas, Ebrié laguuni ääres Ginea lahe rannikul. Linn hõlmab territooriumi, mille pikkus põhjalõuna suunas on 25 km ja pindala u. 20 km². A-s elab u. 320 000 inimest (1965), peamiselt aafriklast, kes on enamasti pärit Elevandiluurannikult.

A. jaguneb 4 põhirajooniks: Port-Bouet, Treichville, Plateau ja Adjamé. U. 80% elanikkonnast on koondunud endistesse eeslinnadesse Treichville'i ja Adjamésse (neis elavad eranditult aafriklasted) ja alla 10% Abidžani poolsaarele — Plateau'sse (eurooplased ja jõukamad aafriklasted).

Elanike arvu kasv: 1928. a. — 5400, 1939. a. — 22 000, 1955. a. — 125 000, 1963. a. — 247 000, 1965. a. u. 320 000, **Linna ajaloost.** A. on uus linn, mis tekkis maad ülemereturgude ja endise metropoli — Prantsusmaaga ühendavatel teedel. Pärast maa hõivamist Prantsusmaa poolt (XIX saj. 80. a-il) tekkis koloniaalvõimudel vajadus regulaarse ja kindla side loomiseks metropoliga. Kõige sobivamaks sadamakohtaks ja raudtee lähtepunktiks Ebrié

Abidjan. Presidendipalee.

laguuni põhjarannikul osutus Abidžani poolsaar, mis andiski nime sinna hiljem kasvanud linnale.

1934 sai A. koloonia administratiivkeskuseks (senise Bingerville'i asemel). Sellest ajast peale hakkas poolsaarel kasvama euroopalik linn, viimase vastas, Petit-Bassami saarel aga Treichville'i eeslinn — aafriklastest kaupmeeste, ametnike ning teenijate asula. Samaaegselt arenes linna vastas servas, loodes, piki raudteed, esimene aafrika tööliste asula Adjamé. A-i eriti kiire kasv algas pärast 1950. a., millal lõpuks edukalt realiseeriti laguuni merega ühendava ning A-i esmaklassiliseks meresadamaks muutva Vridi laevasõidukanali projekt.

1960. a-st on A. sõltumatu Elevandiluuranniku Vabariigi pealinn.

A-s asuvad presidendi residents, parlament (ühekojaline Rahvusassamblee) ja vabariigi valitsus.

Majandus. A. on riigi tähtsaim kaubandus- ja liikluskeskus, mida läbib valdav osa Elevandiluuranniku ekspordist ja impordist. A-i kaudu toimub ka suurem osa Ülem-Volta ja märkimisväärne osa Mali transiitvedudest.

A-i on koondunud riigi majandust kontrollivate suurte välismaiste kaubakompaniide (Prantsuse *Compagnie française de l'Afrique Occidentale, Société commerciale de l'Ouest Africain* ja Inglise-Hollandi kontserni *Unilever* filiaal) kontorid, pangad ja kindlustusseltsid. A-s loodud Aafrika Arendamise Panga osanikeks on u. 30 Aafrika riiki.

Pealinna ja selle vahetusse ümbrusse on kontsentreerunud peaaegu kogu töötlev tööstus (peale saeveskite), mis tervikuna kuulub välismaisele, eeskätt Prantsuse kapitalile. On olemas leivatehas (aastane võimsus 20 000 t leiba), Prantsusmaalt sisseveetavat nisu töötlev jahuveski (aastane võimsus 40 000 t jahu), kalakonservitehas, lahustuva kohvi, õlle-, seebi-, margariini-, tiku-

plastmassjalatsite, trikootaazi-, õmblus- ja mööblivabrikud.

Hiljuti valmisid linnas esimesed masinaehitusettevõtted: laevatehas (laseb välja väikseid kaatereid ja lõbusõidu- jahte, toodab katlaid, valmistab masinate varuosasid ning remondib seadmeid, jalgrattamontaažitehas ja «Renault» automontaažitehas. Toodetakse ka metalltaarat, lehtalumiiniumi, tsisterne, rauakaupu ja metallist majapidamistarbeid. Hiljuti valmisid naftatöötlemistehas (võimsusega 750 000 t toornaftat aastas) ja šokolaadivõli vabrik. Linnas töötab kaheksa soojusjaama, kuid 1959. a-st on põhiliseks elektrienergiaga varustajaks Ayamé HEJ (20 000 kW), Bia jõel Gaana piiri lähedal. Samas lasti käiku veel teinegi jaam.

A. on Lääne-Aafrika suuremaid mere-sadamaid. Tema veosekäive oli 1966. a. 4,1 milj. t; 1962. a. jooksul viibis sadamas 2225 laeva, neist 700 Prantsuse lipu all. A-i rahvusvaheline lennujaam Port-Bouet on kohandatud raskete reaktiivlennukite vastuvõtuks.

Plaanistus ja arhitektuur. A-i peetakse Aafrika üheks kaunimaks linnaks. Eri-lise maalilisuse annab talle laguun oma avara veepeegli ja käärulise rannaga, mida palistavad sihvakad palmid.

Kõige heakorrastatumas linnaosas — Plateau's paiknevad valitsusasutused, presidendipalee, kohtupalee, suured euroopalikud kaubamajad, Euroopa spetsialistide ja jõukate aafriklaste kõigi mugavustega kotedžid.

Erinevalt Plateau'st, mis on hoonestatud moodsate mitmekorruseliste hoonete ning varjulistesse aedadesse ja parkidesse peitunud üksikelaanutega, on endised eslinnad Adjamé ja Treichville tüüpilised Aafrika bidonvillid — vineeri- ja plekitükkidest ning savist hurtsikute kaootilised kogumid, kus puuduvad elementaarsedki mugavused ja sanitaarhügieenilised seadmed. Rahvastiku tihedus on siin erakordselt suur. Viimastel aastatel on

alustatud nende linnaosade rekonstrueerimist ja ümberplaneerimist, kuid eelarveliste assigneringute nappuse tõttu toimub ehitamine aeglaselt.

Adjamé ja Treichville on tõelised aafrika linnaosad. Päevad läbi sumiseb siin mitmekeelne ja -palgeline kirev rahvahulk. Aafriklaste elu on päeva ajal koondunud õuedele ja tänavatele. Siin võib näha Elevandiluuranniku ja teiste Lääne-Aafrika maade kõigi etniliste rühmade esindajaid. Aafrika kvartalite kõige elavamad keskused on turud, kus väikekauplejate enamuse moodustavad naised.

Kultuur. 1963. a. algul loendati A-s 68 algkooli (neist 58 poistele), kus õppis 29 600 last (sealhulgas ainult 4800 tütarlast). Õpetus toimub nii riiklikes kui ka erakoolides (ilmalikes ja vaimulikes). On olemas lütseum, pedagoogiline kool, pedagoogilised kursused ja mitu tehnilist kutsekooli, kus valmistatakse ette kvalifitseeritud töölisi ja ametnikke tööstusele ning kaubandusele. A-i ülikoolis õppis 1963/64. õppeaastal 1592 üliõpilast, kellest suure osa moodustasid prantslased. See õppeasutus valmistab ette spetsialiste õigusteaduse, meditsiini, loodusteaduste ja filoloogia alal.

A-s tegutseb Dakaris asuva end. Musta Aafrika Instituudi filiaal, mis on maa ja tema rahvastiku mitmekülge uurimise organisatsiooniline keskus; etnograafiamuuseumil on rikkalik kollektsioon Elevandiluuranniku rahvaste etnograafia alalt.

1938. a. asutati Rahvusteater. Riigi kaheksast alalisest draama- ja tantsukollektiivist asuvad viis A-s. Neist on tuntumad Elevandiluuranniku Teatri-liit ja Aafrika Ballett. 1958. a. asutati A-s draamakunsti kool. Tegutsevad Rahvusraamatukogu ning mitu era-raamatukogu.

A-s peetakse võitlust malaaria, kollapalaviku, tuberkuloosi, sugu- jt. haigustega. Ent linlaste alalised kontaktid sisemaalanikega, kes ei saa efektiivset arstiabi, kajastuvad paratama-

tult A-i sanitaaroludes. Elevantiluuranniku kolmest suurest rajoonihaiglast paiknevad kaks A-s: keskhaigla Plateau's (262 voodikohta) ja haigla Treichville'is (800 voodikohta). Tegutseb ka erahaiglad.

Ilmuvad igahommikune päevaleht «Fraternité-Matin» ja nädalaleht «Fraternité». Ametlikuks häälekandjaks, kus avaldatakse seadused ja valitsuse määrused, on «Journal officiel de la Côte d'Ivoire». Kõik perioodilised väljaanded ilmuvad prantsuse keeles.

Raadiojaam rajati 1950. a-te algul; enamik saateid antakse prantsuse keeles, mõned ka kohalikes keeltes. On ehitatud televisioonikeskus (1963). Erakapitali osavõtul on loodud riigi poolt kontrollitav filmikompanii, kes toodab televisioonifilme ja kinoringvaateid.

ACCRA (ka *Akra*)

— Gaana Vabariigi pealinn — asub Ginea lahe rannikul, kergelt künklikul tasandikul. Linna ulatus piki randa on 10—12 km.

A. on Gaana suurim linn. 1921. a. loendati A-s u. 43 000, 1948. a. — 136 000, 1960. a. — 388 000, 1968. a. (hinnang) — 558 000 elanikku. Linna elanikkonnas on esindatud peaaegu kõik Gaana rahvad: domineerivad gaad, fantid ja eved. Mitteaafriklastest on enam inglasi, ent siin elab ka väljarännanud araabia maadest (peamiselt Liibanonist) ja Indiat.

Linna ajalooost. XV saj. lõpul tekkis Corle laguuni idarannal gaa rahva akra hõimu väike asula. XVI saj. I poolel ehitasid portugallased A. lähedale väikese kindluse, mille aafriklastel 1578 vallutasid ja purustasid. Ent samal aastal rajasid portugallased Osusse, Corle laguunist 4 km ida poole, uue kindluse. XVII saj. asutati siia inglise kindlus Fort James ja hollandi Fort Crèvecoeur (nüüd Ussher); Fort Osut aga hakati nimetama Christiansborgiks. XIX saj. keskel muudeti

praeguse Gaana (end. Kullaranniku) rannikualad Briti kolooniaks. 1876 viis Inglise valitsus oma koloonia administratiivkeskuse Cape Coastist A-sse. 1900 sai Fort Christiansborg inglise kuburneri residentsiks.

Kuni XIX saj. oli A. tähtis orjakaubanduse keskus.

XX saj. algul kasvas järsult A. kui kakao väljaveopunkti majanduslik tähtsus. 1905 algas A.—Kumasi raudtee rajamine. A. elanikkond hakkas kiiresti kasvama.

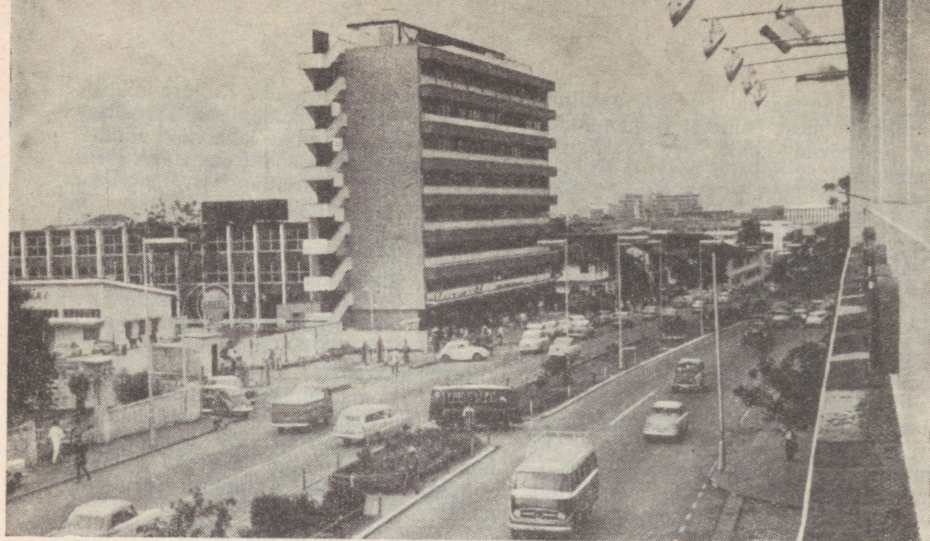
Pärast II maailmasõda muutus A. maa rahvusliku vabastusliikumise keskuseks. 6. märtsil 1957 oli Inglise imperialism sunnitud andma maale sõltumatuse ning A. muutus pealinaks.

Majandus. A. on Gaana tähtis kaubandus- ja tööstuskeskus.

Sõltumatuse aastatel on A-s ehitatud rohkesti töötleva tööstuse ettevõtteid. Töötavad mööbli- ja lauavabrikud, suur tikuvabrik, naelatehas, remondi- ja mehaanikaettevõtted, klaastoodete (peeglite, nõude jne.) vabrik, kondiitri- ja toiduainete tööstuse ettevõtteid; toodetakse kartongtaarat, õmblustooteid, vihmavarjusid jm.

A. sadamal on laevauhendus Londoni, Freetowni, Lagose jt. linnadega. Seoses Tema sadama valmimisega 1962 vähenes märksa A. tähtsus sadamalinna. Raudteed ühendavad A-t Kumasi, Takoradi ja Temaga, maanteed maa kõigi asulatega, samuti Togo Vabariigi pealinna Lomé ja Ülem-Volta Vabariigi pealinna Ouagadougouga. A-st 8 km kirdes paikneb rahvusvahelisse klassi kuuluv lennujaam. Lennuliinid seovad A-t nii Londoni, Kairo, Addis Abeba, Rooma ja Dakariga kui ka kohalike keskuste — Takoradi, Kumasi ja Tamalega; siseliinidel pole aga lennud regulaarsed.

Linna välisilme. A. on avar, roheline uppuv linn laiade prospektide ja avenüüdega. Viimastel aastatel on linna kerkinud parlamendi, Keskraamatukogu, Gaana Panga, Raadiomaja,

Accra.

Kakao Maja, hotelli «Ambassador» jt. uued suured hooned. Ookeani rannale on rajatud avar väljak Tundmatu Sõduri monumendiga.

Kõige enam on asustatud sadama ja Corle laguuni idarannaga külgnev linnaosa. Siin on palju administratiiv- ja finantsasutusi, kauplusi ning värvirikas Makole turg, mis on suurim linnas. Ida pool paikneb Victoria-borg paljude administratiivasutustega. Christiansborgi lossi naabrusesse on kerkimas suur elamurajoon väikestest kotedžitest, milliseid mõõduka hinna ja järelmaksuga müüakse linlastele. Linna keskosas paistab silma Ridge'i rajoon, sellest põhja poole jäävad Adabraka (endine muhameedlaste küla, mis liideti linnaga) ja Kaneshi. Ring Roadist põhja pool on kasvamas suur Uus-Accra linnaosa. Rohelusse uppuv Achimota on tähtis hariduskeskus, mille lähedale on tekkinud uus hästi planeeritud ülikoolilinnake Legon. Achimota raudteejaamast läheb haruliin Temasse.

A. tänavail on palju rohelist, paistavad silma pargid. Taimestik on

palju ilusate kreemide-õitega plumeeriaid, samuti kassiaid, mangopuid, melonipuid, kookospalme (rannikul), oleandreid, banaani- ja kiiresti kasvava A. tähtsamaiks probleemideks on elamuehitus, kanalisatsiooni moderniseerimine ja linnatranspordi organiseerimine. Praegu teenivad linna autobussid, kuid neid pole piisavalt. Kasutatakse ka taksosid.

Kultuur. A. on riigi kultuuriline keskus. Linnas on palju üldhariduslikke alg- ja keskkooli, samuti kutsekoole (pedagoogilised koolid, meditsiini-õdede kool, kaubanduskool jt.). 1961. a. avati Legonis riiklik ülikool, mille 5 teaduskonnas õppis 1964. a. 1400 üliõpilast. On loodud Gaana Teaduste Akadeemia. Rahvusmuuseumi on koondatud palju unikaalseid ajaloolis-arheoloogilisi ja etnograafilisi eksponaate. Ellu on kutsutud ka riigis esimene alaline draamastudio ning muusika- ja draamakool. 1964. a. avati laste nukuteater. Tegutseb Gaana filmikorporatsioon. Ilmuvad päevalehed «Ghanaian Times» ja «Daily Graphic», ajakirjad

«Ghana Review», «Ghana Trade Journal» jt.
Töötavad ringhääling ja televisioon.

ADDIS ABEBA

— Etioopia pealinn ja Soa provintsi administratiivne keskus — asub mägisel maastikul maa keskosas. Linn hõlmab pindala 250 km² ja on jaotatud 10 administratiivrajooniks. Elanike arv oli 1968. a. algul umbes 664 000 (1950. a. — u. 400 000, 1961. a. — kuni 450 000). A.A. on suurim linn Etioopias ja kogu Ida-Aafrikas. A. A-s elas (1965) üle 200 000 amhaara ja galla (maa kaks suurimat rahvast), paljude teiste Etioopia rahvaste (tigreed, sidamoad, arussid, guraged jt.) esindajad, samuti araablasi, armeenlasi, kreeklasi, indialasi jt.

Linna ajaloost. Linn asutati 1885. a. keiser (neegus) Menelik II poolt ning kandis esialgu Finfinnie nime, 1887. (mõningate andmete järgi 1889) nimetati ta ümber A.A-ks (tõlkes «uus linn»), 1936—41 oli Etioopia pealinn Itaalia fašistide okupatsiooni all, paljud hooned ja mälestusmärgid purustati. Pärast okupantide väljakihutamist algas valitsushoonete, asutuste, koolide, haiglate, mälestussammaste ja elamute ulatuslik ehitamine.

A. A-s asub riigipea, Etioopia keisri Haile Selassie I residents, riigi valitsus ja 1931. a-st tegutsev kahekojaline parlament.

A.A-s toimus 1963 Aafrika riigipeade ja valitsusjuhtide I konverents, mis võttis vastu Aafrika Ühtsuse Organisationsiooni harta. 1958. a-st töötab Etioopia pealinnas ÜRO Aafrika majanduskomisjon. Juulist 1964 on A.A. Aafrika Ühtsuse Organisationsiooni peakorter.

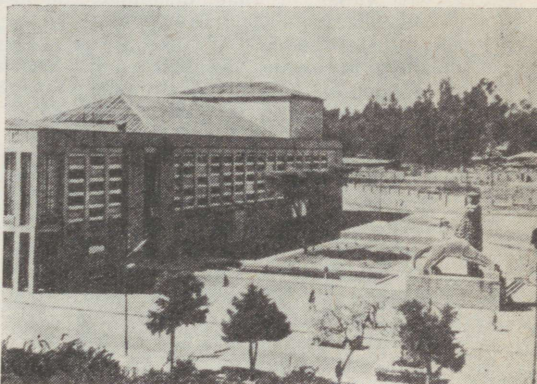
Majandus. A.A. on suuremaid tööstuskeskusi riigis. Siia on koondunud peamiselt kerge- ja toiduainete tööstuse ettevõtted: 7 puidutöötlemis- ja mööblivabrikut, mitu naha- ja jalatsitööstuse ettevõtet (kogutoodanguga

250 000—300 000 paari jalatseid aastas), sealhulgas Tšehhoslovakkia abiga ehitatud suur jalatsivabrik, rida jahu- ja õliveskeid, tapamaja, liha-konservi- ja veinitehased. Domineerivad väikesed vabrikud ja töökodad. Linnas on ka elektri jaam ning autoremondi- ja raudteetöökodad. On arenenud tekstiil-, nahk- ja metalltoodete käsitöenduslik tootmine.

A.A. on auto- ja õhustranspordi keskus. Suur raudteeliin ühendab Etioopia pealinna Djibouti sadamaga Adeni lahe ääres (Prantsuse Afari ja Issa territooriumil, end. Prantsuse Somaalimaal). A.A-l on maanteeühendus kõigi tähtsamate Etioopia linnadega. On olemas suur rahvusvaheline lennujaam.

1942 asutati A.A-s Etioopia Riigipank, mis 1963 jagati Etioopia Rahvuspankaks ja Etioopia Kommertsbankaks. 1951. a. rajati eratööstuse ja põllumajanduse finantseerimiseks Etioopia Arendamise Pank. Linnas on veel kaks erapanka ja Investeerimispank. Väliskapital (valdavalt Ameerika, Itaalia, Saksa, Prantsuse ja Hollandi päritoluga) on mahutatud peamiselt tekstiili- ja suhkrutööstusesse, teede- ja elektri jaamade ehitusse. Tegutseb

Addis Abeba. Adua väljak.

mitu välismaist kaubandus-, ehitus- ja transpordikompaniid (Angloaraabia Kaubakompanii, Rahvusvaheline Kaubanduskompanii, *Mitchell Cotts and Co.*, jt.).

Linna välisilme. A.A. välisilmes ühinevad vanad rahvuslikud arhitektuuritraditsioonid kaasaegse stiiliga. Domineerivad ühekorruselised savi- ja kivimajad, mis on laiali pillatud eeskätt linnaäärtele, kuid iga aastaga kasvab kaasaegsete betoonist, klaasist ja kergetest metallidest hoonete arv. Linnas on palju rohelist (eukalüptid, mimosid). Hoonete värvuses valitseb valge. Etioopia pealinnas on tähelepanuväärseid arhitektuuriansambleid. 5. Mai väljakut, kus asub linna Itaalia okupatsioonist vabastamise auks püstitatud monument, ümbritsevad ülikooli, haridusministeeriumi ja Etioopia turismiorganisatsiooni hooned. Juuda lövi (Etioopia rahvusembleem) skulptuuriga Adua väljakul (nimetatud etiooplaste võidu tähistamiseks itaallaste üle 1896. a. Adua linnakese juures) asuvad Haile Selassie I nim. Rahvus-teatri ja Rahvusmuuseumi hooned. Silmapaistva arhitektuuriansambli moodustavad keiser (neegus) Menelik II palee, keiser Haile Selassie tööresidents ja parlamendihooned. 5. Mai väljakult algab kuningas George'i nime kändev lai tänav, mille ääres paiknevad välis- ja rahandusministeeriumi, ülikooli mitme teaduskonna ning teiste asutuste hooned. Tänav viib A. A. ühele ilusamale väljakule, mille keskel kerkib Märtrite monument — mälestussammas veebruaris 1937 Itaalia fašistide poolt mahalastud linnaelanikele (ehitatud jugoslaavia skulptori Antun Augustinčići projekti järgi). Väljakuga külgnevad endise keisripalee hooned ja park. Teistest arhitektuuriliselt kaunitest ehitistest ja ansamblistest paistavad silma Püha Kolmainuse peakirik, Menelik II väljak ratsutava keisri kujuga ning lähedases pargis asuva Püha Georgi peakirikuga; samuti Aafrika Maja. Rikka-

likult ornamenteeritud Püha Kolmainuse peakirik on ehitatud 1930. a-il. Siia maetakse keiserliku perekonna liikmeid. Kirikut ümbritsevad park ja kalmistu, kus puhkavad etioopia rahva kangelaste põrmud. Püha Georgi kirik on etioopia rahvusliku ehituskunsti tüüpiline näidis. Okupatsiooniajal kannatas ta tulekahju läbi, kuid taastati pärast linna vabastamist. 1950. a-il kaunistati kirik silmapaistva etioopia kunstniku ning kujuri Afework Tekle ja kunstnik Milaff Heroiu poolt. Aafrika Maja on ÜRO Aafrika majanduskomisjoni peakorteriks. See on suur kaasaegne betoonist, klaasist, kergest metallist ja värvilistest kiviplaadidest ehitis. Aafrika Maja on tuntud oma mõõdetel (150 m²) ja värvikuselt unikaalse vitraaži «Aafrika enne, nüüd ja tulevikus» poolest, mis on valmistatud Afework Tekle eskiiside järgi ning vahetult juhtimisel.

Linnas rajatakse uusi ja rekonstrueeritakse vanu tänavaid ning väljakuid, ehitatakse eramaju, istutatakse parke ja lilleaedu, laiendatakse kaupluste, pesumajade, juukselõiklate ning mitmesuguste töökodade võrku. On olemas kaks turgu: vana, tüüpiliselt aafrikalik ning uus, mis kujutab endast passaažitüüpi hoonete rühma (avati 1963). Kommunaalmajanduse tase on A.A-s veel madal: enamikus linnaosades puudub kanalisatsioon ja veevõrk; linnas täheldatakse elanikkonna liigset kuhjumist.

Linnatransport koosneb autobussidest, veo- ja reisitaksodest.

Kultuur. 1963. a. loendati kuni 50 alg-, kesk- ja erikooli ning neli kolledžit. Haile Selassie I nim. ülikooli statsionaarses ja öhtuses osakonnas õpib üle 3000 üliõpilase, kelle hulgas on esindajaid paljudest Aafrika maadest. Riigis suurimaiks on ülikooli ja rahvusraamatukogu, samuti Haile Selassie I nim. keskkooli raamatukogu. Tegutsevad Rahvusmuuseum, ajaloo-etnograafiamuuseum (Etiopistika Instituudi juures), 5 kino, mitu klubi ja Rahvus-

teater, mille juurde on loodud sümfooniaorkester. 1963. a. avatud Etiopistika Instituut on Etioopia ajaloo, majanduse jt. elualade uurimise keskus.

Enam kui 15 ravi- ja meditsiinilise uurimisasutuse hulgas on mitu välismaa haiglat, kaasa arvatud Nõukogude Punase Risti haigla; tuberkuloosikeskus, malaariaga võitlemise keskus, Pasteuri Instituut (troopiliste ja mao-sooltehaigustega võitlemiseks ning nende uurimiseks). 1964. a. loendati üle 2500 voodikoha ja üle 200 arsti.

Antakse välja mitu ajalehte ja ajakirja. Suurimaiks ajalehtedeks on «Voice of Ethiopia» (amhaara ja inglise keeles), «Addis Zemen» (amhaara keeles) ja «Ethiopian Herald» (inglise keeles). Ajakirjad: «Ethiopia Observer», «Menen» jt. A.A. raadio kuulub informatsiooniministeeriumi süs-

teemi. Tegutseb ka raadiojaam «Evangeeliumi Häääl», mis asutati 1963 rahvusvahelise protestantliku organisatsiooni poolt. 1964. a-st töötab televisioon.

ALŽIIR

(arabia k. Al-Džazair, pr. Alger)

— Alžeeria Demokraatliku Rahvavabariigi pealinn — asub Vahemere ääres, väikese Alžiiri lahe läänerannikul.

A-s elab 943 000 inimest (1966). Linna elanikkonna arvus ja etnilises koosseisus on viimase 10 aasta jooksul aset leidnud suured muudatused: 1954. a. loendati linnas 361 000 elaniku (koos eeslinnadega 587 000), neist $\frac{2}{3}$ eurooplasi, peamiselt prantslasi;

Alžiiri sadam.

1960. a. ületas linna ja eeslinnade rahvaarv 800 000 piiri. Pärast maa iseseisvumist toimus 1962—63 prantslaste massiline lahkumine A-st Prantsusmaale ning kasvas järsult kohalike elanike juurdevool pealinna, kus nad praegu moodustavad elanikkonna enamuse.

Linna ajaloost. Antiikajal oli praeguse A-i kohal väike foiniikia, seejärel aga rooma sadam Icosium. Varasel keskajal, kui Põhja-Aafrikasse tungisid araablased, purustati linn peaaegu täielikult. X saj. valis üks kohalikke araabia valitsejaid Alžiiri lahe maalilise ranniku uue linna ja sadama ehituskohaks.

XVI saj. algul vallutasid A-i hispaanlased, järgneva kolme sajandi kestel oli ta aga Osmanite impeeriumisse kuuluva sõltumatu sõjalis-feodaalse Alžeeria riigi keskuseks.

5. juulil 1830 vallutasid A-i prantslased, pannes sellega aluse kogu maa koloniaalsele anastamisele ja orjastamisele. Üle 130 aasta oli A. Prantsusmaa tähtsaima koloonia keskuseks Aafrikas.

A-il 1943—1944. millal Prantsusmaa oli Saksa fašistliku armee poolt okupeeritud, asus A-s Prantsuse ajutise valitsuse residents.

Alžeeria rahva rahvusliku vabastusõja (1954—1962) ajal oli A. Prantsuse kolonisaatorite vastu peetava võitluse tähtsamaid pörandaaluseid keskusi. Pikeinat aega asus A-s vabastusliikumise keskjuhatus. Araabia elanikkonna massilised kolonialismivastased väljaastumised, mis toimusid 1960 A-s ja mujal, osutasid võimsat toetust rahva relvastatud võitlusele maa teistes osades.

1962. a-st on A. suveräänse Alžeeria vabariigi pealinn, kus asuvad valitsus jt. haldusorganid.

Majandus. XX saj. algusest ja eriti II maailmasõja ajast hakkasid A-s kujunema kaasaegse tööstuse alused. A-s toodetakse $\frac{1}{2}$ kogu maa töötleva tööstuse toodangust. Siin asuvad

põllumajandusmasinate, elektriseadmete ja instrumentide ning automontaaži- ja remonditehased, fosforväetiste, sooda ja hapete tootmise ettevõtted, samuti naftatöötlemistehas (töötleb u. 2,5 milj. t. naftat aastas, anti käiku 1964. a.). A-s on samuti ettevõtted, mis lasevad välja tsementi, tulekindlaid materjale, klaasi, telliseid ja katusekive, puidutöötlemiskäsitised, paberivabrik, mis töötab kohalikul toorainel (halfahein), mitu tekstiilivabrikut (puuvillaketrus- ja kudumine). Toiduainete tööstust esindavad rida konservivabrikuid (puu- ja köögivilja ning kala töötlemine), õli (oliiviõli) ja jahuveskid ning veini, seepi ja parfümeeriakaupu tootvad ettevõtted. Töötavad 2 soojuselektrijaama.

Osa tööstusettevõtteid on Alžeeria valitsuse poolt natsionaliseeritud.

A. on tähtis raudtee- ja maanteesõlm. Siin asub ka vabariigi suurim lennujaam, mis teenindab sise- ja rahvusvahelisi lennuliine (võtab aastas vastu 30 000—35 000 lennukit ning laseb läbi u. 1 milj. reisijat).

Riigi 8 meresadama hulgas on A-i sadam suurim, igal aastal võtab ta vastu 5000—6000 laeva; reisi- ja kaubakaide pikkus on üle 7 km, sadama veosekäive u. 4 milj. t aastas.

Linna välisilme. A. koos eeslinnadega sirutub küllaltki kitsa vööndina enam kui 15 km piki Vahemere rannikut. Linna keskosas ulatub hoonestus 5—7 km sisemaa poole. A. on rajatud kinkudele, mis tõusevad järk-järgult kõrgenevate astmetega amiteatrina peaaegu päris mererannalt. Enamik hooned on ehitatud kohalikest heledavärvilistest materjalidest, mis annavad linnale omapärase ilu.

A. koosneb kahest osast: vanalinnast (Kasba, s. t. Tsitadell) ja plaanilt ning arhitektuurilt euroopalikust uuslinnast. Prantsuse okupatsiooni aastail lubati alžeerlastel elada ainult Kasbas, kus täheldati elanikkonna

erakordselt suurt tihedust ning puudusid nii kanalisatsioon kui ka veevärk. Kasba linnaosas on säilinud iidised mošeed ja muud vanaaegsed hooned, mis on ehitatud XI—XIV saj. (Sidi Abdarrahmani mausoleum-mošee, Džami el-Džedidi mošee jt.).

Euroopalikul linnaosal on korrapärane plaan. Tänavad on sirged ning kulgevad sageli künkanõlvadel rööbiti peaaegu üksteise kohal, jättes endi vahele vaid kitsukese rea hooned. Keskosas asuvad Valitsuspalee, Rahvapalee, Alžiiri ülikooli ja Rahvusraamatukogu hooned. A-i kesklinna ja Kasba vahelisel kaldapealsel ja sellega paralleelsetel tänavatel paiknevad raekoda, pangad, suured kaubamajad, hotellid ja kinod. Suuremale osale sealsetest kvartalitest on iseloomulikud mitmekorruselised hooned, sealhulgas ka 20 ja enama korrusega «pilvelõhkujad». A-le tervikuna on aga tüüpilised ka väikesed üksikela-mud ja villad, mida ümbritsevad varjukad aiad ja pargid. Paljud neist kuulusid varemalt kolonisaatoritele, nüüd aga on natsionaliseeritud ning võetud põhiliselt riigiasutuste, diplomaatiliste esinduste jm. alla. Euroopalikus linnaosas on rohkesti puistikke, parke ja skvääre, dekoratiivpõõsaid ning lilli. 1964 alustati urgastes viirel-nud elanikkonna massilist ületoomist uutesse kaasaegsetesse majadesse, mis ehitati valitsuse kulul. Vahetu-seks vanadele, kolonisaatorite nimesid kandvatele tänav- ja väljakunimedele tulevad uued nimed, milledes jääd-vustatakse alžeerlaste rahvusliku va-bastusvõitluse kangelaste mälestus. Linnasisene transport: autobuss, trol-libuss, tramm, taksod.

Kultuur. A-s asub ülikool, põllumajan-duse instituut, kõrgem kommerts-kool, palju üldhariduslikke ja kesk-eriõppe-asutusi. A-i lähedal avati septembris 1964 NSV Liidu kaastegevusel raja-tud Aafrika Nafta- ja Tekstiilikeskus (hõlmab nafta- ja gaasiinstituudi koos tehnikumiga, kokku 2000-le inimesele),

ning tekstiilitehnikumi 500 inimesele). Taastatakse Rahvusraamatukogu. Teaduslikest ja kultuuriasutustest võib nimetada observatooriumi, Sahara Loodusvarade Uurimise Instituuti, Hüdretehniliste Uuringute Keskust, botaanikaaeda, mitmeid muuseume (kujutava kunsti, antiikkunsti, etno-graafia- ja Aafrika kunsti), rahvus-likku draamateatrit, 37 kino.

A-s ilmuvad ajalehed «El-Moudjahid» ja «Al-Chaab», ajakirjad «Révolution et Travail», «Révolution africaine» (prantsuse keeles) jt. Töötavad raadiojaam ja televisioonikeskus.

BAMAKO

— Mali Vabariigi pealinn — asub Niigeri kaldal, kohal, kus Niigeri ja Senegali orud teineteisele lähenevad.

B-sse on koondunud peaaegu pool Mali linnarahvastikust — u. 150 000 inimest. B. elanike arvu kasv: 1908. a. — 6000, 1931. a. — 20 000, 1953. a. — 80 000, 1967. a. — 286 000. Pea-

Bamako.

linna elanikkonna rõhuv osa on aafriklased (bambarad, malinked, sarakolled, somonod, peli hõimud, maurid jt.). Linnas elab väike hulk eurooplasi, liibanonlasi ja süürlasi.

Linna ajaloost. Suuliste legendide kohaselt tekkis B. XVII saj. Linna nime päritolu kohta on mitu seletust. Kõige levinuma järgi tähendab B. Krokodillijõe linna (*bamba* — krokodill, *ko* — jõgi). Mitte juhuslikult ei ole B. vapol kolm krokodilli. Esimesed kirjalikud ülestähendused B-st esinevad Inglise Aafrika-uurija Mungo Parki märkmetes, kes külastas B-t 1795 ja 1805. Ta kirjutab B-st kui väikesest külast, kus kaubeldi Sahara-st sisseveetud soolaga. XIX saj. lõpul lõpetas Prantsusmaa põhiliselt Mali territooriumi anastamise. B. linn tekkis ja arenes algul Prantsuse koloonia Ülem-Senegal—Niigeri ühe ringkonna administratiivkeskusena (1899), seejärel (1908) aga kogu Ülem-Senegal—Niigeri ja 1920. a-st Prantsuse Sudaani keskusena. Linna kasvu soodustas 1904 rajatud raudtee, mis ühendas teda Kayesiga.

1946 toimus B-s organisatsiooni «Aafrika Demokraatlik Ühendus» (RDA — *Rassemblement Démocratique Africain*) I asutatav kongress, kes seadis endale ülesandeks ühendada kõigi Aafrika rahvaste jõud võitluseks sõltumatuse eest. Siin toimus 1949 ka RDA II kongress ja 1957 III kongress, mis olid silmapaistvateks tähisteks võitlust sõltumatuse eest mitte kunagi katkestanud Prantsuse Aafrika-kolooniate rahvaste kolonialismivastases liikumises. 1960. sai B. seoses Mali sõltumatuks kuulutamiseiga vabariigi pealinnaks.

B. on maa poliitiline keskus, Mali kõrgemate riigivõimu ja valitsusasutuste asupaik.

Majandus. B. on Mali peamine kaubandus- ja rahanduskeskus.

B-s asuvad importkütusel töötav 6500 kW võimsusega elektrijaam, õlle-

vabrik, puuviljajooke ja mineraalvett tootvad ettevõtted. Riiklikule Puidutöötlemise ja Metallkonstruktsioonide Tootmise Ühingule (AMCOM) kuuluvais töökodades remonditakse liiklusvahendeid, teedeehitus- ja põllumajandusmasinaid. Aktsiaseltsi «Métal-Soudan» B-s asuvas tehases valmistatakse metallkonstruktsioone, ehitusdetalle ja metallmööblit, mida turustatakse Malis, Ülem-Voltas ja Niigeris. Selles ettevõttes töötab u. 200 inimest. On lõpetatud külmutusseadmetega tapamaja (võimsus 15 000 t liha aastas) ehitamine. Sotubas (6 km B-st) rajatakse paisu ja elektrijaama. Tähtis koht linna majanduses on käsitööstusel: kangru-, kingsepa-, rätsepa- ja puusepatöö, samuti kuld-ehete valmistamisel, puu- ja elevandi- luunikerdamisel.

B-s asub palju Prantsuse ekspordi-impordifirmasid, mille kontorite ja äride nimesiltidest kesklinn lausa kirendab. Pärast sõltumatuse kättevõitmist on nende firmade tegevus allutatud riigi kontrollile ning nende osatähtsus väliskaubanduses järsult langenud. On organiseeritud Mali Riiklik Impordi-Ekspordihing («SOMIEX»), kellele kuulub paljude tähtsate tööstus- ja põllumajanduskaupade sisseveo monopol.

B-s asuvad riigi peamised rahandus-asutused. 1962. a-st tegutseb Mali Vabariigi Pank (raha emissiooni ainuõigusega Mali territooriumil), mis seisab riikliku pangasüsteemi eesotsas. On olemas ka Mali Krediit- ja Deposiitpank, mis kujutab endast segaaktsiaseltsi Prantsuse kapitali osavõtuga. Aktsiate kontrollipakk (51%) kuulub Mali riigile.

B. on tähtis liiklussõlm. Teda läbib Dakar—Niigeri raudtee (lõpp-punkt Koulikoros, 60 km B-st ida pool), mis etendab tähtsat osa väliskaubanduses. Autoteed ühendavad B-t maa sisepiirkondadega (Ségou, Bougéné, Sikasso, San, Mopti), samuti naaberriikide Ginea, Ülem-Volta ja Elevandi-

luurannikuga. Pealinnas on suur kaasaegne lennujaam, mis teenindab kohalikke ja rahvusvahelisi lennuliine.

Linna välisilme. B-s, nagu enamikus koloniaalajastul kasvanud ja arenenud Aafrika linnades, on olemas nn. euroopa ja aafrika linnaosa (viimane kannab siin nime *kinda*). Euroopalik linnaosa hõlmab põhiliselt B. südalinna. Usna selgesti on siin võimalik eraldada kaubandus-, administratiiv- ja elamurajoone. Rida administratiivhooneid (linnavalitsus, haridusministeerium, kaubanduspalat jne.) asub linnas endas, Vabadusväljaku piirkonnas, ent tõeliselt administratiivkeskuseks on Koulouba, mis laubi samanimelisel kõrgustikul, linnast 3 km kaugusel. Siin asuvad presidendipalee ja enamik valitsusasutusi (välis-, sise-, kaitse-, rahandus- ja teised ministeeriumid). Südalinnas on võrdlemisi laiad asfalteeritud tänavad, mida varjavad mangopuude lopsakad võrad. Administratiivhooned on enamasti kahe- või ühekorruselised, elumajad — ühekorruselised avarad terrassidega villad, mis on ehitatud uussudaani stiilis, valgest armeeritud tsemendist.

Läänes ja idas hõlmavad suure osa linnast aafrika kvartalid, mille arv on pärast II maailmasõda märksa kasvanud. Need on Bolibana («jääme siia»), mille on endale elupaigaks valinud linna tööd otsima tulnud talupojad, Badialanko, Kodabougou ja Hamdalaye. Nad meenutavad tavalisi külasid.

Aafrika kvartalid on geomeetriliselt küllaltki korrapärase, kõige sagedamini täisnurksete väliskontuuridega. Savist ja õlgedest majadel on lamedad katused, vahel savist, vahel kaetud katusekividega. Elamuid ümbritseb bankomüür (banko — põletamata tellis) ja nad on küllaltki ühetüübilised. Ent kohtab ka hooneid, mille fassaade kaunistab voolitud ornament. Tänavanurkadel asuvad harilikult aaf-

riklastest väikekaupmeeste poed või müügilauad.

Kolonialismiajastul oli B. linnatranspord äärmiselt halvasti korraldatud. Eurooplased ja tühine osa jõukaid aafriklasi kasutasid isiklikke autosid ja taksosid, aafriklaste põhimassi teenindas aga mõni vana autobuss. Usna laialdaselt kasutatakse jalgrattaid. 1962. a. organiseeriti riiklik kompanii «TUB» (*Transport Urbain Bamakois*), kelle käsutuses on üle 50 mugava Ungaris valmistatud autobussi.

Kultuur. Peale üldhariduslike alg- ja keskkoolide on olemas lütseum, tehnikakolledž, naiskolledž (valmistab ette õpetajaid, meditsiiniõdesid ja ämmaemandaide), pedagoogiline kool, administratiivkool ja ühiskondlike tööde kool (kõrgem tehniline õppeasutus). 1965 avati tehnilise kutsehariduse keskus, mis ehitati NSV Liidu kaasabil. Suurt huvi pakub Rahvuslik Kunstiinstituut (kuni 1963 kunstilise käsitöö kool, nn. Käsitöölise Maja), mille juures on kujutava kunsti, muusika ja kunstilise käsitöö sektiioonid. Tegutsevad mitu kino, 2 haiglat, sünnitusmaja, dispanserid ja meditsiinilised laboratooriumid. Suur tähtsus mitte ainult Malis, vaid kogu Lääne-Aafrikas on Kliinilisel Leeprainstituudil ja Troopilisel Oftalmoloogia Kliinilisel Instituudil.

B-s asub raadiojaam. Ilmuvad (prantsuse keeles) päevaleht «l'Essor», ajakiri «Journal officiel de la République du Mali», igakuine informatsiooniajakiri «La Mali» jt.

BANGUI (*ka Bangi*)

— Kesk-Aafrika Vabariigi pealinn — asub Ubangi laevatatava alamjooksu alguses, kus jõgi väljub keskjooksu kärestike ja jugade tsoonist ning lasub Kongo nõo kesktasandikule.

B. on Kesk-Aafrika Vabariigi suurim linn. Elanike arv — 111 000 (1964);

rõhva enamuse linnaelanikest moodustavad mitmesuguste Aafrika rahvaste esindajad, kes kõnelevad kesk-sudaani rühma keeli (gbaja, mundungbaka jt.). Eurooplasi (põhiliselt prantslasi) on üle 5000 inimese.

B. linn kasvas välja väikesest sõjaväepostist, mille prantslased asutasid Ekvatoriaal-Aafrika koloniseerimise perioodil. 1894 hõivasid Prantsuse kolonisaatorid kogu Ubangi ja Sari jõgede vahelise ala. B. sai Prantsuse Ekvatoriaal-Aafrika koloniaalföderatsiooni koosseisu kuuluva Ubangi-Sari territooriumi administratiivkeskuseks. 1958. a-st on B. autonoomse Kesk-Aafrika Vabariigi (nii hakati nimetama Ubangi-Sari territooriumi pärast seda, kui ta sai autonoomse riigi — Prantsuse Ühenduse liikmesmaa staatus), 1960. a-st sõltumatu Kesk-Aafrika Vabariigi pealinn. Siin asuvad vabariigi presidendi residents, parlament (Rahvusassamblee) ja kõrgemad riigiasutused.

Tänu soodsale geograafilisele asendile Ubangi laevatatava osa algpunktis kujunes B. Kesk-Aafrika Vabariigi tähtsaimaks kaubandus- ja tööstuskeskuseks. Linnas ja selle ümbruskonnas asuvad õlletehas, sigareti-, jalatsi-, kudumis- ja õmblusvabrik, puuvillapuhastus-, alumiiniumtoodete ja jalgrattamontaažitehas, saeveskid, tapamaja, õliveskid ja seebivabrikud, mitmesugused remonditöökojad. Elektrienergiat saab pealinn väikeselt hüdrojõujamalt. B-s asuvad Prantsuse pankade osakonnad ja Kesk-Aafrika Vabariigi loodusvarasid ekspuaterivate Prantsuse kompaniide kontorid.

B. jõesadamat (aastane veosekäive u. 150 000 t) läbib praktiliselt kogu riigi väliskaubandus. B. sadama osa ei ole väike ka naabruses asuva Tšaadi Vabariigi ekspordis ja impordis. B. on suur autoteede sõlm; kuna riigis raudteed puuduvad, on autotranspordi osa eriti suur. Käsil on raudteede projekteerimine, mis ühendaksid B-t Kameruni ja Tšaadiga. Pealinna lähedal

asub rahvusvahelisse klassi kuuluv lennujaam.

Linn ääristab Ubangi kallast peaaegu 15 km ulatuses. B. keskosa, mis asub jõe ja linna kohal kõrguva metsase künka jalami vahel, on hoonestatud ilusate kaasaegses stiilis hoonetega; siin asuvad valitsusasutused, parimad kauplused, mugavad hotellid, restoranid, eurooplaste ja jõukate aafriklaste elamu. Mõõda jõe allavoolu sõites näeme sadamaga külgnevaid kaubandus- ja tööstuskvartaleid. Pealinna äärtel asuvad aafrika kehvikkonna rajoonid — korratud kuhjumid armetuid õlgedega kaetud savihütte, mis paiknevad ebatervislikes, soistes kohtades. Linna rahvaharidussüsteem koosneb mitmest alg- ja keskkoolist; on olemas geofüüsikajaam, 3 kino. Ilmuvad (prantsuse keeles) teataja «Journal officiel de la République Centrafricaine», päevaleht «La Presse» ja nädalaleht «Terre Africaine». Töötab ringhääling.

BATHURST

— Gambia pealinn — asub Lääne-Aafrikas, Gambia jõe suudmes Saint Mary saarel. Pindala koos eeslinnadega 73 km².

B. on Gambia suurim linn, kus 1964. a. elas 42 000 inimest (u. 1/8 riigi rahvastikust). Rõhva osa B-i elanikkonnast moodustavad aafriklasted, kes kuuluvad peamiselt volofi hõimu, esindatud on aga ka mandingo, aku, fulbe, džola ja sereri hõimud.

B. asutati aprillis 1816, millal Inglise ekspeditsioonisalga komandör kapten Grant ostis kohaliku hõimu pealikult Banjoli saare (mis nimetati ümber St. Maryks), et rajada sinna kindlustatud asula. Asulale anti nimi Briti asumaadeministri Bathursti järgi. Oma olemasolu esimestel aastakümnetel oli B. inglastele tugipunktiks mõju laiendamisel piki Gambia jõe ülesvoolu. 1888. a., pärast Gambia eralda-

mist Sierra Leonest ja iseseisvaks kolooniaks muutmist sai B. selle administratiivkeskuseks ning 1902. a., pärast Gambia protektoraadi loomist — koloonia ja protektoraadi keskuseks. 1946 moodustati B-s 20-liikmeline linnanõukogu. Rahvusliku vabastusliikumise survele, mis Aafrikas eriti tugevnes pärast II maailmasõda, oli Inglismaa sunnitud andma maale sõltumatuse. Veebruarist 1965 on B. sõltumatu Gambia riigi pealinn. Siin paiknevad ühekajaline parlament (Esindajatekoda) ning riigi kõrgemad valitsusasutused.

B. on riigi kaubanduslik, tööstuslik ja rahanduslik keskus. Siia on koondunud suur osa Gambia töötlevast tööstusest, sealhulgas õliveskid, maapähklite puhastamise ja töötlemise ettevõtted, jõekaartre ja paatide ehitamise töökodjad, kõikkõimalikud käsitöölad jt. B-s asub riigi ainuke pank — *Bank of West Africa*. Elektrienergiat saab B. väikeselt soojusjõujaamalt.

B. on suur meresadam, mille kaudu toimub peaaegu kogu riigi väliskaubandus. Sadamas on 2 kaid, mille ääres võivad sügavuse poolest silduda ka suured ookeanilaevad. B-i sadamat kasutatakse reisiliikluses. Siin asuvad 3 välismaise laevaagentuuri kontorid. Jõesadamana on B-l ühendus Basse linnaga Gambia jõe ülemjooksul.

Gambia jõe vasakul kaldal, B-st 25 km lõuna pool, asub Yundumi rahvusvaheline lennujaam. B-st lähtub maantee Dakari (Senegal) suunas. Gambia pealinna rahandus- ja majanduselu kontrollib Inglise kapital, esmajoones *Bank of West Africa*, *United Africa Company* ja 1949 keskusega B-s asutatud riiklik monopolistlik *Gambia Oilseeds Marketing Board*. Tegutsevad ka teiste Inglise, Prantsuse, India ja Liibanoni kompaniide filiaalid.

Välisilmelt on B. tüüpiline Aafrika linn, mis kannab endal kolonisaatorite hiljutise valitsemise pitserit. Fakti-

selt on linnas heakorrastatud ainult mõned kvartalid, kus paiknevad valitsus- ja haldusasutused ning kõrgema ametnikkonna residentsid. Kogu ülejäänud osa linnast kujutab endast tihedalt asustatud kvartaleid, mis on hoonestatud ühekorruseliste, peamiselt bambusest majadega. Seoses elanikkonna kiire kasvuga on viimasel ajal B-i lääne- ja lõunaosas muutunud küllaltki teravaks korteriprobleem. Kuivõrd $\frac{2}{3}$ St. Mary saarest on soostunud, kuivendatakse üksikuid maatükke B-i lääneserval. 1957 tekkis uus linnaosa Crab Island, mis asub soolt võidetud maal ning on hoonestatud uute kaasaegsete majadega sirgete tänavate ääres. Kuid B-i aafriklastest elanikkonna enamusele on üürid Crab Islandil liiga kõrged.

Vanalinnas, mis hõlmab St. Mary saare idaosa, lähtuvad tänavad linna suurimalt, Maccarthy väljakult. Siin leiavad tavaliselt aset ametlikud tseremoniad ja rahvapidustused.

Linna peatänavateks on Wellington Street, mille ääres paikneb enamik kauplusi, Buckle Street ja Stanley Street.

Koloniaaladministratsioon osutas vähe tähelepanu B-i heakorrastamisele, piirduti vaid tänavate rekonstrueerimisega 1950. a-il ning veevarustusüsteemi osalise ümberehitamisega.

B. on riigi tähtis kultuurikeskus. Linnas on üle 15 algkooli enam kui 5000 õpilasega, 3 keskkooli u. 1500 õpilasega, tehnikakool ja 2 mittetäielikku keskkooli. B-i eeslinnas Yundumis asub riigi ainuke õpetajate kolledž (valmistab aastas ette 30 õpetajat). Tegutsevad 2 kino, riiklik Victoria hospital 175 voodikohaga ning väike vaimuhaigete ravila.

On olemas raadiojaam.

Ilmuvad järgmised ajalehed ja bülletäänid: «Gambia Echo», «Gambia News Bulletin» ja «Gambia Outlook» (inglise keeles).

BENGASI (ka *Benghazi*)

on Liibüa Araabia Vabariigi pealinn ja ühe provintsi (riigis on neid kokku 10) keskus. Vastavalt konstitutsioonile on Liibüal 2 pealinna — Tripoli ja B., kumbki kordamööda iga 2 aasta järel. Kuni maini 1963 oli B. Kürenaika pealinn.

B. paikneb lõunast ja läänest Vahe-merega külgneva kaljuse neeme lõunatipus. Linna elanike arv — 140 000 (1967. a. hinnang), 1938. a. — 67 000. Linna ajaloost. B. rajati u. 500 a. e. m. a. kui vanakreeka koloonia Hesperides. Pärast Kürenaika alistamist Ptolemajoste poolt nimetati ta Berenikeks (keskajal Bernik). 1450. a. rajasid Liibüast Misurata linnast pärit araabia kaupmehed iidse linna varemetele kauba- ja ümberlaadimispunkti, mis nimetati Ben Ghaziks (araabia väejuhi Sidi Ben Ghazi auks). 100 aastat hiljem valutasid linna kui ka kogu Liibüa türk-lased-osmanid. A-st 1578 sai B. üheks Osmanite impeeriumi põhiliseks tugipunktiks selles Aafrika piirkonnas. 1711 kuni 1835 oli B. Karamanli dünastia pašade võimu all ning 1835 sattus uuesti türklaste-osmanite otsese valit-suse alla.

1911 okupeerisid linna Itaalia kolonisaatorid, kes muutsid B. oma peamiseksi mereväebaasiks Põhja-Aafrikas. II maailmasõja aastatel oli B. Itaalia ja Saksa vägede tugipunktiks ning sai võrdlemisi rängalt kannatada Inglise lennuväe rünnakute läbi. Detsembris 1942 vallutasid linna inglased. Sellest ajast kuni 1949. a-ni oli B. Briti sõjalisel administratsiooni keskuseks Liibüas. 1949 sai ta Kürenaika provintsi pealinnaks ja üheks Liibüa kahest pealinnast. 24. dets. 1951 kuulutati B-s välja Liibüa sõltumatus.

Majandus. B. on Tripoli järel suurelt teine Liibüa tööstus- ja kaubanduskeskus. Linna on koondunud u. 25% riigi tööstusettevõtete üldarvust. B-s asub palju kohalikke ja välismaiseid kaubandusfirmasid ning Liibüa

ja välismaa pankade agentuure ja osakondi. B-s võib hästi tunda riigi naftatööstuse pulssi: kesklinnas asuvad välismaiste naftamonopolide kontorid ja osakonnad, linna ümbruskonnas nende laod ja töökojad. Linna lääneserva on rajatud tohutud naftahoid-lad.

Riigi teiste linnade ja välisriikidega ühendavad B-t maismaa ja mereteed ning lennuliinid. Linna läbib põhiline maismaa liiklusarter — automagist-raal, mis kulgeb piki rannikut Tuneesia piirilt Egiptuseni. 2 kitsarööpmelist raudteeharu, mis ühendavad linna Soluki ja El-Mardžiga (Barkaga), käesoleval ajal ei funktsioneer. 15 km linnast idas asub rahvusvaheline Beniinna lennujaam. B. meresadam on Liibüas mõõtmeilt ja veosekäibelt 2. kohal. Meresadamat ja lennujaama praegu rekonstrueeritakse.

Linna välisilme. B. jaguneb kaheks osaks: läänest mere ning idast kuivanud soolajärvega piiratud maakitsusel asuvaks vanalinnaks ja lõuna pool iidsete Sabri, Berka ja Juliana linnade kohale tekkinud uuslinnaks.

Itaalia koloniaalvalitsuse ajal ehitati uuslinna hooned, mis on stiililt lähedased Lõuna-Itaalia ja Sardiinia ehitustele. Tähtsaim äritänav selles B. osas on Omar ibn-As (nimetatud esimese araabia päritoluga Liibüa vallutaja auks.). Sadamast algab ilus kaldapealne, mis lõpeb linna suurima hotelli «Berenice» hoonega. Linna keskuseks on Munitsipaliteedi väljak, mille ääres kõrgub B. suurima mošee minarett. Samale väljakule avaneb ka koloriitne idamaa turg, mis läheb üle kitsaste kõverate tänavakestega vana-deks araabia kvartaliteks.

B. on tugevasti kasvanud pärast II maailmasõda. Südalinnas on ehitatud rohkesti kaasaegseid 5—6 korruselisi hooned. B. kesklinnast 7 km kirdesse on kerkinud uus heakorrasstatud rajoon — Garden City. Siin asuvad välismaalaste (naftatöösturite), kohalike ülikute ja rahameeste üksikelamud ja

villad, samuti diplomaatiliste esinduste residentsid (B-s asuvad paljude Tripolisse koondunud välissaatkondade ja -missioonide filiaalid).

Tähtsaimaks ajaloomälestiseks linnas on Omar Muhtari mausoleum. See avati 1960. a. augustis pärast Itaalia kolonisaatorite poolt hukatud Liibüa rahvuskangelase põrmu ületoomist.

Kultuur. B-sse on koondunud rida õppeasutusi (Liibüa ülikooli 3 teaduskonda, kolledžid ja koolid), kümme-kond kino ja raamatukogud. On olemas valitsuse haigla. Linnas ilmub mitu araabiakeelset ajalehte: «Barka al-Džadida» («Uus Kürenaika»), «Al-Amal» («Töö») jt. ning ingliskeelne «Cyrenaica Weekly News». Tegutseb raadiojaam.

Brazzaville.

BRAZZAVILLE

— Kongo Rahvavabariigi (end. Prantsuse koloonia) pealinn — asub Kongo jõe ääres, selle järveaolise laiendi Stanley Pooli paremal kaldal, Kinshasa vastas.

B. on riigi suurim linn. Tema elanikkond, kes kasvas jõudsalt pärast II maailmasõda maalt linna asunute arvel, ulatus 1961. a. u. 130 000 ning 1963. a. u. 150 000 inimeseni (ligi pool Kongo linnarahvastikust ning u. 1/6 kogu rahvastikust). Elanikkonna põhimassi moodustavad mitmesugused bantu keeli kõnelevad rahvad ja hõimud (kongod, teked jt.). Eurooplasi (peamiselt prantslasi) loendati 1964. a. 7000 inimest.

Linna ajaloost. B-i rajas 1880. a. aafrika küla Ntamo kohale tuntud Aafrika-uurija ja kolonisaator, Prantsuse mereväehvitser Pierre Savorgnan de Brazza, kelle auks ta sai ka oma nime. Oma olemasolu esimestel aastakümnetel kujutas B. endast väikest kindlustatud vahiposti, mis oli baasiks Prantsusmaa koloniaalvallutustele Ekvatoriaal-Aafrikas. 1910 sai ta Prantsuse Ekvatoriaal-Aafrika föderatsiooni ad-

ministratiivkeskuseks ning oli samaaegselt ka föderatsiooni kuuluva Kesk-Kongo koloonia keskus.

II maailmasõja ajal oli B. liikumise «Vaba Prantsusmaa» keskus, kus formeeriti Prantsuse vabastusarmee. 1958 sai B. autonoomse Kongo Vabariigi (nagu sellest ajast hakati nimetama Kesk-Kongot) pealinnaks, augustis 1960 sõltumatu Aafrika riigi — Kongo Vabariigi pealinnaks. 1969. a. viimasel päeval kuulutati B-s välja Kongo Rahvavabariik.

B-s asuvad riigi kõrgemad valitsusasutused.

Majandus. B. on riigi peamine kaubandus-, tööstus- ja rahanduskeskus. Siia on koondunud enamik Kongo töötleva tööstuse ettevõttest; nad kuuluvad enamasti välismaisele (peamiselt Prantsuse) kapitalile, millel on maa majanduses võtmepositsioonid. Töötavad ketrus- ja kudumis-, õmblus-, õlle-, mahla- ja gaseeritud jookide, tehiskääd-, tiku-, sigareti- ja seebivabrik, tellisetehas, sae- ja õliveskid, riisipuhastamis-, kalakuivatamis- ja suitsutamisetevõtted, parkalitöökojad, laevaremonditehas, väikesed elektro-

mehaanika- ja valutöökojad, samuti ettevõtteid, kus valmistatakse metalltooteid, värve, jalatseid, mööblit jm. B. on kunstilise käsitöö (puulõiked ja keraamika) keskus. Elektrienergiat saab linn Djoué jõe (Kongo parempoolne lisajõgi) rajatud hüdroelektrijaamalt ning väikeselt soojuselektrijaamalt.

B. on suur jõesadam, laevasõidu algpunkt Kongo jõel. Liiklemist mööda veeteed B-st ookeani suunas takistavad karestikud ja joad Kongo alamjooksul (nn. Livingstone'i joastik). Sadama veosekäibes (üle 200 000 t aastas) on Kongo Rahvavabariigi import- ja eksportkaupade kõrval tähtsal kohal merelise väljapääsuta Kesk-Aafrika Vabariigi ja Tšaadi Vabariigi transiitveosed. B-s sõlmuvaid maanteid kasutatakse peamiselt kohalikeks vedudeks; kaugvedusid teenindab B.—Pointe-Noire'i raudteeliin, mis on üle 500 km pikk, samuti veeteed mööda Kongot ja selle lisajõgesid. Pealinnal on rahvusvahelise klassi kuuluv lennujaam (Maya-Maya). B-s asuvad Prantsuse pankade ja kindlustusseltside filiaalid.

Linna välisilme. Nagu paljud teised Aafrika linnad on ka B. kahepalgeline. B-i üheks paleks on südalinna asuv endine eurooplaste linnaosa laiade asfaltteeritud tänavate, hoolikalt läbi mõeldud kaasaegse stiilis arhitektuuriansamblite ja küllusliku haljastusega. Siin paiknevad valitsus- ja administratiivasutused, pangad, mitmesuguste kompaniide ja tööstusettevõtete juhatused, luksuslikud ärid, restoranid, kohvikud, hotellid ja jõukamate kihtide (koloniaalperioodil ainult eurooplaste, kaasajal ka aafriklaste) elamud. Linna keskosa koosneb mitmest rajoonist. Plateau' rajoonis asub vabariigi valitsuse residents. Valitsushooned vahelduvad mugavate villadega, mis on hajali keset lopsakat troopikarohelust. Plateau'st põhja ja kirde pool asub Tchadi kvartal ja Aiglioni elamurajoon. Nimetatud kolm rajooni moo-

dustavad ülalinna, mis paikneb Kongo jõe parempoolsetel kõrgetel kaldaterassidel. Madalamal, päris jõe ääres, asuvad Plaine'i kaubanduskvartalid ja Mpila tööstusrajoon, mis külgnevad B-i sadamaga.

B-i teiseks paleks on kesklinnaga kahele poolt liituvad aafrika kehvikkonna ülerahvastatud kvartalid — Bacongo läänes ja Poto-Poto idas. Prantsuse valitsuse ajal nimetasid kolonisaatorid, nagu soovides rõhutada ületamatut barjääri «valgete» ja «mustade» vahel, neid linnaosi küladeks, mõistes linna nime all ainult B-i euroopalikku osa. Poto-Poto ja Bacongo on urgaste rajoonid, kus suures ruumipuuduses elavad B-i töötajate mitmetuhandised hulgad. Nende elupaigaks on puitvõrestikule kinnitatud saviseinte ja õlgkatustega onnid.

Viimastel aastatel on mõningaid B-i äärealasid hakatud organiseeritult hoonestama standardsete kivimajadega (XV-aasta kvartal Poto-Potos. Tahiti kvartal Bacongos). Ent üldiselt jätkub B-s heakorrasemata rajoonide laienemine, mille põhjuseks on linnaäärsete tühjade maade stiihiline hoonestamine küladest ümberasunute poolt. Poto-Poto ja Bacongo elanikud on põhiliselt lihttöölised, teenindusfääris töötajad (ettekandjad, müüjad, hotelliteenijad jne.), pankade ja kontorete väikeametnikud, käsitöölised ja väikekaupmehed. Kvalifitseeritud tööliste osatähtsus linnarahvastikus on tühine.

Kultuur. Peale üldhariduslike alg- ja keskkoolide ning kutsekoolide tegutses 1960. a-st ka riigi ainuke kõrgem, ülikooli tüüpi õppeasutus. Poto-Potos asub aafrika maalikunsti keskus, mis ühendab mitmeid kaasaegseid kongo kunstnikke. Teadusliku uurimise asutustest väärivad nimetamist Kongo Uurimise Instituut, Geograafia Instituut (tegeleb peamiselt kaardistamisega) ja Pasteuri Instituut. On ka kinosid.

Linnas asuvad meditsiinasutused

(sealhulgas uus suur hajgla Aiglioni rajoonis) on maksulised ja teenindavad faktiliselt ainult elanikkonna kodanikke kihte.

Antakse välja (prantsuse keeles) ajalehti «Journal officiel de la République du Congo» ja «Le Courrier d'Afrique», nädalalehte «La Semaine africaine», kuukirja «l'Envol» jt.

Tegutseb kaks raadiojaama.

BUJUMBURA (ka Usumbura)

— Burundi Vabariigi pealinn — asub Ida-Aafrika Suurte järvede hulka kuuluva Tanganjika põhjatipu juures. Linn paikneb kitsal järveäärsel tasan-dikul, mis jääb kõrge mäeaheliku ja lamile.

B. (teise nimega Usumbura) elanike arv ulatus 1967. a. u. 67 000-ni. See on suurim ja tegelikult ainus linn Burundis, riigi ülejäänud linnades on kõige enam 2000—5000 elanikku ning nad kujutavad endast pigem aleveid. Enamus B. elanikkonnast kuulub rundi rahva hulka. Nende seas eristatakse 3 antropoloogilist ning etnilist rühma: tutsid, hutud ja batvad (pügmeed). Peale rundide elab B-s veel mõningate teiste bantu rühma kuuluvate rahvaste esindajaid — ruandad, bembad, regad, virad jt. B. väiksearvulise mitteaafrika elanikkonna seas on kõige enam belg-lasi, kes põhiliselt on mitmesugused ettevõtjad, kompaniide ja pankade ametnikud, misjonärid jt. Erilised maalaskonnad moodustavad peamiselt jaekaubandusega tegelevad araab-lased, indialased ja kreeklased.

Väike kaluriküla B., mille kohal seisab nüüd tema nime pärinud linn, eksis-teeris juba enne eurooplaste maale il-mumist. Tema elanikud olid feodaalse Burundi riigi kuninga (*mwami*) allu-vad. Pealinnaks oli Kitega, mis asub B-st idas kõrgel kiltmaal. XIX saj. lõpul, kui saksa imperialistid anasta-sid Burundi territooriumi ja liitsid sel-

le Saksa Ida-Aafrika koosseisu, asu-tati B-s sõjaväepost. Pärast Saksamaa lüüasaamist I maailmasõjas ja Saksa koloniaalimpeeriumi jaotamist võitnud riikide vahel valiti B., silmas pidades tema soodsat geograafilist asendit Tanganjika järve ääres, Belgia man-daatterritooriumi (pärast II maailma-sõda hooldusterritooriumi) Ruanda-Urundi administratiivkeskuseks.

B. oli peamisi rahvusliku vabastuslii-kumise koldeid sellel maal. 1962. a-st on B. sõltumatu Burundi Kuningriigi (1966. a. nov-st Burundi Vabariigi) pealinn.

B. on Burundi peamine majanduslik keskus. Linna on koondunud pangad ja välismaiste (peamiselt Belgia) kom-paniide juhatused, kes kontrollivad riigi juhtivaid majandusharusid.

Riigi majanduse agraarsel üldtaustal paistab B. silma tähtsa tööstuskesku-sena. Linnas on tsemendi- ja õllete-has, teki- ja võrguvabrik ning mitu väikest põllumajandusliku tooraine esmase töötlemise (kohvi puhastamise jne.) ettevõtet.

Ruzizi jõe (Kongo territooriumil) on ehitatud hüdroelektrijaam, mis annab B-le elektrit ja energiat.

Tähtis koht B. majanduses kuulub kalapüügile ja -töötlemisele. Peamine tööduskala on *ndakala*. Seda väikest maitsvat kala, mis meenutab anšoovist, võib kohata värskel, kuivatatud või suitsutatud kujul igal Burundi turul.

Ookeanile väljapääsu mitteomavale Burundile on B. väravaks välismaa-ilma. B. sadama (veosekäive u. 200 000 t aastas) kaudu toimub praktiliselt kogu Burundi, samuti ka naabermaa Ruanda väliskaubandus. Ohk B. sada-ma on läbi imunud püsivast kohvi aroomist — on ju kohv nende mõlema maa peamine eksportsaadus. B-st vee-takse välja ka puuvilla, püretrumi, toornahku, tina, volframi ja tantaal-kolumbiidi kontsentraate jne. Kõik need kaubad saadetakse veeteel Kigo-ma sadamasse järve idarannikul (Tan-

saania territooriumil) ja seejärel mööda raudteed Dar es Salaami sadamasse India ookeani ääres. Vastasuunas liiguvad importveosed — mitmesugused tarbekaubad, kütused, masinad, seadmed jm.

B. on tähtis autoteede sõlm (raudteid Burundis ei ole). Linna lähedal on suur rahvusvahelisse klassi kuuluv lennujaam.

Linnapildilt on B. sarnane teistele troopilise Aafrika endistele koloniaallinnadele. Kesktänavad on asfalteeritud, haljastatud ja ilusate kaasaegsete majadega hoonestatud. Siin asuvad valitsusasutused, välisriikide saatkonnad, jõukate välismaalastest ettevõtjate üksikelamud, kontorid, pangad, ärid, hotellid ja restoranid. Linnaäärtes, kus elavad aafriklastest töötajad (tööstustöölised, sadamalaadijad, pakikandjad, kalurid, müüjad, ettekandjad, väikeametnikud jt.), heakorras tugevalt puudub: tänavad on tolmu- ja sillutamata, majadel vaid armatud õlgkatused. On olemas suur turg. B-s on mitu üldhariduslikku alg- ja keskkooli ning tehnilist kutsekooli. 1964 avati ülikool, 1965 kõrgem pedagoogiline kool. Kinosaalid on hotellides. Arstiabi on kallis ja enamusele elanikkonnast kättesaamatu.

Antakse välja informatsioonibulletääni «Infor-Burundi». Tegutseb ringhääling.

CONAKRY (ka Konakri)

— Ginea Vabariigi pealinn — asub Atlandi ookeani rannikul, on riigi suurim linn ja peamine sadam. Elanike arv 1966. a. hinnangu järgi (koos eeslinnadega) u. 200 000; 1900. a. — 10 000, 1936. a. — 13 000, 1950. a. — 34 000, 1960. a. (ilma eeslinnadeta) — 45 000. C. elanikkonna põhiosa moodustavad ginealased, peamiselt susu hõimust. Eurooplasi elab alaliselt mitte üle 2000 inimese.

Linna ajaloo. 1885. a. oli kaasaegse C. kohal 2 väikest kalurikülakest, mis

asusid suhteliselt väikese Kaloumi poolsaare tipus. Prantsuse kolonisaatorid valisid selle paiga 1880. a-il sadama ja administratiivkeskuse ehitamiseks. Siit algas kolonisaatorite edasitung Ginea sisealadele, mis lõppes XX saj. maa täieliku orjastamisega. Sadam nimetati ühe külakese järgi Conakryks. 1890. a. ei ületanud C. elanikkond 1000 inimest.

1891 liideti C. vastas asuv Tumbo saar muldrammi abil Kaloumi poolsaarega, misjärel teda hakati kiiresti hoonestama. 1960 ühendasid Tumbot Kaloumiga juba 3 tamm, millest üht kasutab raudtee ja kaht ülejäänud autotee. 1960 algas tammidevahelise ala täitmine, mille tulemusel Tumbo muutus lõplikult Kaloumi osaks. Kasvanud kokku eeslinnadega Kaloumil, ulatub linn 12—15 km pikkusena ookeanist lennujaamani.

II maailmasõja järgesil rahvusliku vabastusliikumise tõusu aastail muutus C. korduvalt tormiliste poliitiliste meelevalduste — miitingute, demonstratsioonide ja kolonialismivastaste streikide areeniks. 1958. a-st on C. sõltumatu Ginea pealinn.

C-s asuvad presidendi residents, parlament (Rahvussamblee) ja vabariigi valitsus.

Maandus. C-s on arenenud peamiselt kerge- ja toiduainete tööstus; toodetakse puuviljajooke, -mahu ja -konserve, õlut, taimeõli. On olemas tapamaja, plastmasse ja plastmasstooteid ning keevitamiseks hapnikku ja asetüleenit valmistav vabrik, metallkonstruktsioonide tehas. Viimastel aastatel on sotsialistlike riikide abiga ehitatud sadamasse külmutushoone, mis laseb välja söögijääd, sigareti- ja tiku-kominaat, mööblivabrik (võimsusega 60 000 toodet aastas), väike betoon-toodete tehas ning tellisetehas.

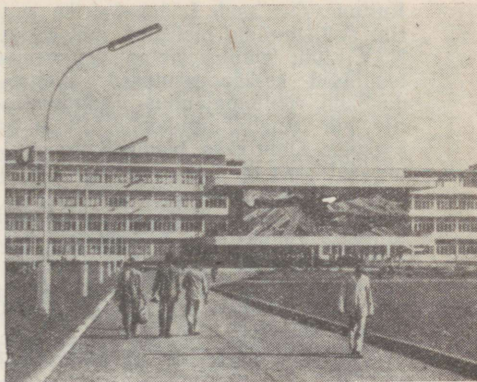
Linna vahetus läheduses asuvad suured mäetööstusettevõtted: Kaloumi poolsaarel kaevandatakse rauamaaki, Losi saartel boksiiti, karjäärides

murtakse graniiti jt. ehitusmaterjale.

Tähtsat osa C. majanduses etendab sadam, mille kaudu toimub faktiliselt kogu riigi väliskaubandus. Pärast sadama laiemdamist ulatub veosekäive üle 3 milj. t aastas. Sadama kaudu veetakse välja eriti boksiiti ja alumiiiniumoksiidi Fria kombinadist, mis asub C-st 150 km kaugusel ning on temaga ühendatud hiljuti rajatud raudtee abil. C-st algab riigi tähtsaim raudtee, mis seob pealinna suuruselt teise Ginea linna Kankaniga. Autoteed ühendavad C-d riigi kõigi tähtsamate piirkondadega. NSV Liidu kaasabil on C. lennujaam varustatud kõige kaasaegsemate seadmetega. Siit kulgevad rahvusvahelised lennuliinid mitmetesse Aafrika ja Euroopa maa-
desse.

Linna välisilme. C. on kena rannäärne linn, mille tänavad meenutavad botaanikaaeda. Piki poolringina linna vootavat kaldapealset seisavad kookospalmiread. Tänavatel ja väljakutel on säilinud niiskete troopikametsade hiiglapuid, mis künnevad kuni 30–40 meetri kõrguseni. Tänaväärsete puude lopsakad võrad moodustavad sageli tiheda katuse sõidutee kohal. Rohkesti on viigipuid ja akaatsiaid.

Linna keskosaks on endine Tumbo saar, mille pindala on kõigest 3–4 km². See C. osa on rangelt planeeritud: läänest itta viivad nummerdatud avenüüd, millega ristuvad samuti nummerdatud bulvarid. Rannapiestiku lõunaosas asub plaaz. Tillukesel, peaaegu kõigest külgedest veega ümbritsetud poolsaarel paikneb INRD — Teaduslike Uurimiste ja Dokumentatsiooni Rahvusinstituudi hoone, milles asuvad ka etnograafiamuseum, riigiarhiiv ja raamatukogu. Kõrval asub Epidemioloogiliste Uurimiste Instituudi hoone. Ookeani äärde ulatub ka endine kindralkubeneri palee (nüüd vabariigi presidendi residents). Palee ees asub Vabariigi väljak. Va-

Conakry. Polütehniline instituut.

remalt seisib selle keskel esimese prantsuse kubeneri pronkskuju, mis oma aja äraelanuna on nüüd koha leidnud muuseumi tagaüel. Teise prantsuse sõjaväelise ausamba asemel on nüüd range monument sõnades «Ginea Vabariigilt kõigile kolonialismi märtritele». Väljakult kulgeb läbi kogu kesklinna kuni tammideni lai 6. avenüü. Selle ja kõrvaltänavate ääres paiknevad ministriumide ja saatkondade hooned, kaubamajad ja kino.

Enamik elamuid selles linnaosas pole kahest-kolmest korrusest kõrgemad, rohkesti on ühekorruselisi maju. Palju on säilinud ka aafrika maju, mis on vahel isegi õlgkatusega. Eriti palju on neid endistes eslinnades Kaloumi poolsaarel. Kuid nende rajoonide pale muutub kiiresti seoses kaasaegsete hoonete ehitamise kasvuga. Siin asub Aafrikas praegu suurim P. Lumumba nim. Polügraafiakombinaat, mis on varustatud moodsa sisseseadega SDV-st. Kaloumi poolsaare põhjarannikule on kerkinud hotelli ilus hoone, mis ehitati NSV Liidu abil. Linnatranspordis kasutatakse autobusse ja taksoide.

Kultuur. C-s asub Lääne-Aafrika suurim polütehniline instituut, mis ehitati NSV Liidu tehnilise abiga. On olemas tehnilised keskkõppeasutused, üldhariduslikud, põllumajandus-, administratiiv- ja ametiühingukoolid. Palju on alkoole. Juhtivaks teaduslikuks uurimisasutuseks on juba mainitud INRD, mis uurib peamiselt maa ajalugu.

Ehitatakse Rahvateatri hoonet. Laialt tuntakse rahvuslikku balletitruppi, samuti rahvusliku ringhäälingu laulu- ja tantsuansamblit. Tehnilisel koostööl NSV Liiduga on rajatud 25 000 kohaga staadion.

Töötab rida dispansere ja kaks suurt haiglat.

Antakse välja päevalehte «Horoya» («Väärikus»). Kord kvartalis ilmub «Travailleur de Guinée».

C. lähedal töötab raadiojaam «Revolutsiooni Hääli», mille ehitas NSV Liit kingitusena Gineale.

DAKAR

— Senegali Vabariigi pealinn — asub Rohelise neeme poolsaarel, Aafrika mandri äärmises läänepiis, Euroopast Lõuna-Aafrikasse ja Lõuna-Ameerikasse viivate tähtsate mereteede ristmel. D-i sügav looduslik sadam on paremaid Aafrika lääne-rannikul.

1961. a. elas D-s (eeslinnadega) 374 700 inimest ehk 12% kogu Senegali rahvastikust. 90% linna elanikest on aafriklased (Senegali etniliste rühmade esindajad — volofid, lebud, tukulörid, fulbed ja sererid, samuti Gineast, Mauretaaniast ja Malist väljarännanud). Mitteaafriklastest elab linnas prantslasi, tulnukaid Süüriast ja Liibanonist jt.

D-i elanike arvu kasv: 1878. a. — 1600, 1921. a. — 33 400, 1936. a. — 92 000, 1948. a. — 185 400, 1961. a. — 374 700, 1968. a. — u. 500 000.

Linna ajaloo. D. tekkis XIX saj. keskel väikesest lebu hõimu kaluri-

külüst. XIX saj. II poolel alustas Prantsusmaa laialdasi vallutusi Lääne-Aafrikas. 1885. a. rajatud Saint-Louis—D-i raudtee avas Prantsuse koloniaalvägedele ja kaupadele tee Lääne-Aafrika sisepiirkondadesse. 1900. a-il sai D. Prantsuse Lääne-Aafrika administratiivkeskuseks, siia rajati mereväebaas ning ehitati kaubasadam. Pärast seda, kui 1923 lõpetati D.—Niigeri raudtee ehitamine, muutus linn 3 koloonia — Senegali, Sudaani (Mali) ja Mauretaania mereväeväevaks ning majanduslikuks keskuseks. D-i asusid suurte kaubakompaniide kontorid ja Lääne-Aafrika pank. Linna õppeasutustes valmistati ette kaadrit ka teiste Prantsuse asumaade koloniaaladministratsioonile.

Tööstuse areng D-s 1949—50. a-il soodustas tööliiklasi arvukuse ja organiseerituse kasvu. 1957 asutati Aafrika Sõltumatuse Partei — marksistliku programmiga töölispartei.

D. on Senegali Vabariigi Rahvuskogu ning kõrgemate valitsusasutuste asupaik.

Majandus. D. on Senegali tähtsaim tööstus- ja transpordikeskus. Linna ja selle lähikonda on koondunud üle 80% kõigist riigi tööstustevõtetest. Neis töötab üle 20 000 inimese.

Juhtivat osa etendab toiduõli- (Prantsuse kapitalile kuuluva *Leziers-Afrique'i* ja Peterseni tehased) ja seebitööstus (Inglise-Hollandi trusti *Unilever* kontrolli all), mis töötlevad Senegali põllumajanduse põhisaadust maapähkliid (läheb ekspordiks). D. õliveskid, mis on ehitatud 1940. a-il, annavad üle $\frac{3}{4}$ maapähkliõli toodangust Senegalis. 1963 tegutses D-s ja selle ümbruses 8 kalakonservitehas (üldvõimsusega üle 30 000 t toorkala), mis lasevad välja tuunikonserve, fileed ja külmutatud kala.

Aafrika turu jaoks töötavad suured jahuveskid (võimsusega 110 000 t jahu aastas), õlletehas (kuulub Prantsuse kompaniile), tubaka-, tiku-, puuvilla-, ketrus- ja kudumisvabrikud, väikesed

kondiitri- ja pagaritöökodaj. Enamik suurettevõtteist sõltub tooraine importist (nisu — Prantsusmaalt, tubakas — Elevandiluuranniku Vabariigist, puuvill — Malist, puit — Euroopast). On olemas metallkonstruktsioonide töökoda, keevitamiseks vajaliku atsetüleeni ja hapniku tehas, lõhkeainete tehas, soojuselektrijaam raketatud võimsusega 64 000 kW (toodab üle 90% kogu Senegali elektritenergiast) ja laevatehas.

D-i transpordisõlme koondub veoseid kaudu Senegalist. D.—Saint-Louis' raudtee ja automagistraal ühendavad linna Senegali oruga, D.—Thies—Niigeri raudtee maa idapiirkondade ja Mali Vabariigiga. Tähtis osa on automagistraalil D.—Ziguinchor. D-i meresadama aastane veosekäive ulatub 5 miljonit tonnini, reisijatekäive aga 600 000 inimeseni. Sadamas on suured naftahoidlad (üldmahuga u. 230 000 m³). 80% D-i sadamat läbivatest laevadest varustavad end siin kütuse, vee ja toiduainetega. Sadamas on spetsiaalsed kaid fosfaadi ja maapähklite väljaveoks; toorõli voolab õliveskeist torujuhtmeid kaudu otse erilistesse õliveolaevadesse. Rahvusvaheline tähtsus on ka D-i lennujaamal Yofil.

Linna välisilme. D. on teravate kont-rastide linn. Manueli poolsaarel kõidavad pilku mitmekorruselised ultramoodsad klaasist ja betoonist hooned, täisnurksed kvartalid ja rohelusse upuvad villad. See on linna esinduslik lõunaosa, kus paiknevad valitsus-asutused ja euroopalikud kvartalid. D-i põhjaosas aga laiuvad tihedasti asustatud, hoopiski heakorrastamata Medina kvartalid, kus leiavad ulualust aafrika kehvikud. Kui elanikkonna keskmine tihedus D-s on 8250 inimest km²-l, siis Medinas ulatub see 15 000-ni. Põhiliselt pärast II maailmasõda tekkinud euroopalike kvartalite ja aafrika Medina vahel asub vana ärilinnaosa kitsaste tänavate ja iganenud majadega. Siin paiknevad

suurte kaubakompaniide kontorid, kaubamajad ja väikekaupmeeste poed (nn. Liibanoni kvartalis). Sadama naabruses asub tööstustsoon õliveskite, kalakonservitehaste ja mitmesuguste remonditöökodadega. Linna elanikkonna kiire kasv ja elamispiinna puudus tingisid 1950. a-il uute elumassivide ehitamise D-i äärelinnadesse piki D.—Ouakam ja D.—Rufisque'i maanteid. Linnatranspordi põhi-liikideks on autobuss ja takso.

Kultuur. D-i ülikoolis (asut. 1950) on õigus-, arsti-, loodus- ja humanitaar-teaduskond (1963/64. õppeaastal 2290 üliõpilast). Ülikooli juures on organiseeritud kursused majandusteaduse, pediaatria, pedagoogika, haldusaparaadi töö ja islami uurimise alal. Linnas on tehniline lütseum, tütarlaste tehnikakolledž, mitu kesk- ja kutsekooli. Suur teaduslik instituut (end. Prantsuse Musta Aafrika Instituut) D-i ülikooli juures teostab ajaloolisi, etnograafilisi ja loodusteaduslikke uurimisi mitte ainult Senegalis, vaid ka teistes Lääne-Aafrika maa-des. Instituudil on ajaloo- ja okeanograafiamuseum Gorée saarel ning etnograafiamuseum D-s. D-i eeslinna Hannis asub Troopikamullastiku Uurimise Keskus ning loomaaed, kus on esindatud Senegali mitmesuguste looduslike võõndite loomad. D-i on koondunud riigi peamised raviasutused — «Danteque'i» haigla, polikliinik, sünnitusmaja, Pasteuri Instituut, Sotsiaalhügieeni Instituut, Aafrika Rahvastiku Toitumise Uurimise Instituut.

Ilmuvad päevaleht «Dakar-Matin» («Dakari Hommik»), nädalalehed «l'Unité africaine» («Aafrika Ühtsus»), «Afrique nouvelle» («Uus Aafrika») jt.

Tegutseb võimas raadiojaam, mis annab saateid nii rahvusvahelisel kui ka kohalikul programmil. A-st 1966 töötab televisioon.

DAR ES SALAAM

— Tansaania Ühinenud Vabariigi pealinn, riigi suurim linn ja tähtsaim sadam India ookeani rannikul — asub soodsa ja maalilise lahe ääres. 130 000 elanikust (1963) on 76% aafriklased (peamiselt idabantud), 20% india lased ja araablased; eurooplasi on ainult 5000. 1967. a. elas linnas 272 500 inimest.

Linna ajaloo. Araabia keeles tähendab D. e. S. rahu sadamat. Linna rajas väikese kaluriküla Mzizima lähedale 1862. a. Sansibari sultan, kelle kontrolli all oli Ida-Aafrika rannikuvöönd. 1887. a. anastas D. e. S-i Saksa Ida-Aafrika Kompanii. 1891. a-st kuni I maailmasõjani oli ta Saksa Ida-Aafrika valduste administratiivkeskus. XX saj. algul kasvas linn jõudsasti. Rajati sadam, 1905. a. algas raudtee ehitamine D. e. S-st Tanganjika järve äärde.

Pärast Saksamaa lüüasaamist I maailmasõjas sai D. e. S. Inglismaale antud Tanganjika mandaatterritooriumi ja 1946. a-st Inglismaa halduses oleva ÜRO hooldusterritooriumi administratiivkeskuseks. Detsembris 1961 kuulutati D. e. S. sõltumatu Tanganjika ja 1964. a., pärast Sansibari ühinemist Tanganjikaga, Tansaania Ühinenud Vabariigi pealinnaks.

Majandus. D. e. S. on riigi töötleva tööstuse keskus. Linna tööstus hakkas arenema pärast II maailmasõda ning on spetsialiseerunud peamiselt põllumajandusliku tooraine töötlemisele. Töötavad lihakonservivabrik, konservikarpide ja metalltaara tehas, 2 õlletehast, mitu veskit, tubakavabrik, paberkotte, seepi, lakke ja värve, mööblit ning jalatseid tootvad ettevõtted.

D. e. S. on riigi peamine sadam, mida läbib 23 rahvusvahelist laevaliini. Sadama veosekäive ulatub 600 000—700 000 tonnini aastas ($\frac{2}{3}$ riigi ekspordist). Sadamas on 3 suurt kaid. Raudteeliin D. e. S.—Kigoma (Tan

Dar es Salaam.

ganjika järve rannikul) võimaldab põllumajandussaaduste väljavedu järveäärsetest agraarrajoonidest ning ühendab sadamat tähtsate mäetööstusrajoonidega maa lääneosas.

Linnast 14 km edelas asub lennujaam, mis võib vastu võtta iga tüüpi kaasaegseid lennukeid. Lennuliinid seovad D. e. S-i kõigi Ida-Aafrika tähtsamate keskustega, Inglismaa, India ja Pakistaniga; ulatuslik on ka kohalike siseliinide võrk. Maanteed ühendavad D. e. S-i maa paljude suurte linnadega.

Juhtiva seisundi riigi ja pealinna majanduses on säilitanud Inglise kapital. Viimasel ajal on suurenenud Ameerika ja Lääne-Saksa kapitali ekspansioon. D. e. S-is asuvad Inglise pankade *Standard Bank, Barclay's Bank, National and Grindlay's Bank, Ottoman Bank* ning Hollandi panga *Nederlandsche Handel-Maatschappij* filiaalid.

Linna välisilme. Kõige vanem on linna põhjaosa. Siin on palju rohelust ja väikseid kivimaju. Mõne hoone arhitektuuris on tunda araabia kultuuri mõju, teised — madalad piklikud kivistustega majad — meenutavad tüüpilisi saksa ehitisi XX saj.

algusest. Siinses administratiivkeskuses asuvad presidendipalee, parlamendihoone, munitsipaliteet ja rida ministeeriume. Administratiivrajooniga liitub linna ärikeskus, mis on hoonestatud mitmekorruseliste kaasaegsete majadega. Siin asuvad pangad ja Euroopa firmade kontorid. Kaunid on linna kaldapealsed, mida raamivad kõrged kookospalmiread. Linna peatänavaks on Sõltumatuse avenüü, kus paiknevad pealinna parimad kaubamajad. Pärast iseseisvumist on ehitatud hulgaliselt uusi elamu.

Linnatranspordi korraldab kompanii *Dar es Salaam Motor Transport*. Peamisteks liiklusvahenditeks on autobussid ja taksod.

Kultuur. 1961. a. avati D. e. S-is ülikooli õigusteaduskond. On avatud ka tehnikakolledž, meditsiiniline kool, administratiivkaadri ettevalmistamise kolledž ja ajakirjanike kool. Ehitatakse ülikooli teiste teaduskondade hooneid, mais 1964 alustati pedagoogilise kolledži hoone rajamist.

D. e. S-is asub botaanikaaed, mis asutati juba XX saj. algul, ning ajaloo-etnograafiamuuseum Aafrika rituaalsete maskide ja muusikariistade suurepärase kollektsiooniga. Linnas on 7 kino. Pealinna lähedal asuvad 2 looduskaitseala, kus on esindatud Aafrika loomariik, ning Bagamoyo linn — vana orjakaubanduse keskus iidsete araabia kultuurimälestiste varemetega.

Linnas on mitu haiglat ja profülaktiilist keskust.

Ilmuvad ajalehed «Nationalist», «Uuhuru» («Vabadus»), «Tanzania Standard», «Daily Nation» jt. Töötab ringhääling.

FORT LAMY

— Tšaadi Vabariigi pealinn ja Chari-Baguirmi regiooni administratiivkeskus — asub maa edelaosas, Sari ja Logone jõe ühinemiskohal.

F. L. on riigi suurim linn — 150 000 el.

Fort Lamy.

1968. a. (I maailmasõja eel elas siin u. 3000 el.). Elanikkonna enamuse moodustavad kunagise võimsa saosuguharu järeltulijad; mitteaafriklastest elab riigis ka liibanonlasi, süür-lasi, armeenlasi, türklasi jt. rahvusi.

Linna ajalooost. F. L. asutati 1900. a. Prantsuse sõjalise ekspeditsiooni juhi Tantilly poolt. Nimetati Prantsuse väejuhi Lamy järgi, kes langes Tšaadi koloniseerimise ajal. 1920. a. kuulutati F. L. Prantsuse koloonia Tšaadi administratiivkeskuseks. II maailmasõja ajal oli F. L. kohaks, kuhu koonduis praeguses Kamerunis, Kongos (Brazzaville) ja Kesk-Aafrika Vabariigis formeeritud väed, kes olid ustavaks jäänud kindral Ch. de Gaulle'ile. F. L. lennuvälja kasutas sel perioodil laialdaselt Aafrikas asuv Ameerika-Inglise lennuvägi.

Sõjajärgse rahvavabastusliikumise surve oli Prantsusmaa sunnitud andma Tšaadile sõltumatuse. 1958. a. novembrist oli F. L. Prantsuse Ühendusse kuuluva Tšaadi Vabariigi pealinn, 1960. a. augustist aga suveräänse

Tšaadi pealinn. F. L-s asub riigi- ja valitsuse pea — presidendi residents, kõrgemad valitsusasutused ja ühekojaline Rahvuskogu.

Majandus. F. L. on riigi tähtsaim kaubanduslik, tööstuslik ja rahanduslik keskus. Edouard Renard'i avenüül, mida kohapeal nimetatakse ka «pankade tänavaks», asuvad Prantsuse pankade — Lääne-Aafrika Panga, Aafrika Kommertspanga, *Banque Nationale pour le Commerce et l'Industrie, Crédit Lyonnais* jt. filiaalid, samuti kindlustusseltsid ja kaubandusfirmad. Nende pankade käes on mitte ainult linna, vaid kogu riigi majanduselu. Linnas leidub suuri tapamaju, kus igal aastal tapetakse üle 35 000 veise, enam kui 16 000 lammast jt. loomi. Neis töötab ligi 450 töolist ja ametnikku. On ka mõnikümmend väikest toiduainetet tööstuse ettevõtet, nahaparkimistöökodad, elektrijaam jne. Suur tähtsus on autotranspordil ja autoremonditöökodadel.

F. L. lennuväli on Aafrika suuremaid, ta suudab vastu võtta iga liiki kaasaegseid transpordilennukeid. F. L-s on ka suur Prantsuse lennudeväebaas.

Linna välisilme. F. L. laiub piki Šari paremat kallast enam kui 10 km ulatuses. Koloniaalperioodi pärandina on linn rangelt eraldatud kaheks — eurooplaste ja aafriklaste linnaosaks. Nendevaheliseks piiriks on St. Martini kanal. Euroopalikku linnaossa on koondunud riigiasutused, linna- ja rajoonivõimud, välismaiste pankade ja firmade filiaalid, suured kauplused, peamised õppeasutused. Eurooplaste kõrval elab siin ka kohalikke ülikuid, kaupmehi jt.

St. Martini kanali taga asuvad vaeste aafriklastega asustatud kvartalid. Siin asuvad tööstusettevõtted, käsitöölise töökodad, turud, kirikud ja mošeed, savionnide rajoonid. Linn on väga tolmune, sest rõhuv osa tänavatest pole veel asfalteeritud.

Kultuur. F. L-s on üks kõrgem õppeasutus — juriidiline kool, 4 keskhari- dust andvat kutsekooli, Félix Eboué nim. lütseum (riigi suurim õppeasutus üle 600 õpilasega) ja 16 algkooli (neist 4 erakooli). Tapamaja juures asuvad laboratooriumid, kus valmistatakse igal aastal miljoneid doose seerumit karja vaktsineerimiseks ja tehakse uurimistööd ka tõuparanduse alal.

Linnas on suur 600-kohaline haigla kirurgia-, günekoloogia-, laste-, tuberkuloosi-, sise-, psühhiaatria- jt. osakondadega; 3 rajoonidisperserit ja üks polikliinik. Õpilaste tarbeks on hügieeni ja koolimeditsiini büroo. Töötab epideemiate ja nakkushaiguste teenistus, mis teeb linnaelanikkonna hulgas profülaktilist tööd (vaktsineerimine rüugete, kollapalaviku jt. vastu) ja ravib nakatunuid. On ka 100-kohaline leprosoorium.

1961. a. avati F. L-s raadiomaja, kus asub riiklik raadiojaam. Antakse välja iga päev ilmuvat informatsioonibülletääni, ajalehte «Unité» («Ühtsus»), ajakirja «Étoile du Chad» («Tšaadi Täht») jt.

FREETOWN

— Sierra Leone pealinn — asub Atlandi läänerannikul, Western Ario poolsaare põhjatipus. Pindala u. 8 km².

Elanikkond (1968. a. 132 000 inimest) koosneb mitmete aafrika suguharude ja rahvaste esindajatest, valdavaks on mended ja temved. Eurooplased (peam. inglased) ja tulnukad Aasiast moodustavad 2% elanikkonnast.

Linna ajaloo. F. (inglise k. — «vaba linn») asutati 1792. a. kohale, kuhu randusid Inglismaalt saabunud kolonistid («vabastatud orjad»). Hiljem lisandusid neile mulatid Jamaikalt ja Lääne-India saartelt. Nimetus «Sierra Leone» (Lövimägi) pärineb Portugali kolonisaatoreilt, kes esimestena tungi-

sid sellele alale 1462. a. F-s ja Sierra Leone jõgede kallastel on säilinud faktooriade jälgi ja vanglaid väljasaadetuile. 1808. a. hõivas Inglismaa Sierra Leone, muutes ta oma kolooniaks. F. sai Inglise kolonisaatorite peamiseks tugipunktiks Lääne-Aafrikas.

Sierra Leone rahvad ei leppinud kolonisaatoritest orjastajatega. Veebruaris 1955. a. toimus F-s tööliste ja ametnike suur streik. Streikijate üldarv ületas 9000. Toimus mitme tuhande osavõtjaga demonstratsioon, mille pihta avati püssituli. Ametlike teadete kohaselt tapeti 17 ja haavati 60 inimest. Mitme kuu vältel toimusid massilised talurahvarahutused. Rahvuslik vabastusliikumine sundis Inglise kolonisaatoreid tõsistele poliitilistele mõõndustele. 27. aprillil 1961. a. kuulutati välja Sierra Leone sõltumatus ja F. sai suveräänse maa pealinnaks. Siin asub kõrgeim seadusandlik organ — ühekojaline parlament ja valitsusasutused.

Majandus. F. on riigi peamine kaubandus-, tööstus- ja rahanduskeskus. Kaubanduse võtmepositsioonid on välismaise kapitali (peam. Suurbritannia, USA, Prantsusmaa, SLV) käes. Suurim kaubanduskoondis on *United Africa Company*, inglise-hollandi hiiglasliku kontserni «Unilever» filiaal. See ühendab ekspordi-impordimajandust töödega linnaehituse ja töötleva tööstuse alal. Riiki tungivad ka Ameerika ja Prantsuse monopolid, sealhgas *Société Commerciale de l'Ouest-Afrique*. Suurmonopolide kõrval tegutsevad ka väiksemad, peam. süürlastele ja liibanonlastele kuuluvad kaubanduskompaniid.

Tööstusettevõtteid on linnas vähe. On sigaretivabrik, hapnikku ja atsetüleenit, traati ja tsementi valmistavad ettevõtted. *United Africa Company* on koos mõne eraisikuga loonud parfümeeriakaupu tootva aktsiaseltsi. 1962. a. ehitati piirituse- ja õlletehas; linnas asub laevaremonditehas. Uute

tööstusettevõtete ehitamist piirab elektrienergia ja vee vähesus, sest F-i riiklike elektrijaamade koguvõimsus ei ületa 5000 kW.

F. on suur sadam (paremaid loodulikke sadamaid maailmas). II maailmasõja ajal leidsid Sierra Leone lahes varju Saksa allveelaevade eest kaubalaevade karavanid koos neid saatvate sõjalaevadega. 1954. a. rajati kai ookeanilaevadele. Igal aastal külastab F-i sadamat ligi 2000 laeva. F-st algab 336 km pikkune Bauya—Bo—Pendembu raudtee.

Rahvusvahelist Lungi lennujaama eraldab F-st lai laht. Lennuvälja maandumisrajad võimaldavad ka suurte reaktiivlennukite maandumist. Üheks uueks rahvusvaheliseks lennu-liiniks on F.—London.

Linna välisilme. F. ulatub kitsa vöötmena Clowntownist ikkade kuni Congotownini läänes. Linna keskrajoonid on säilitanud inglise provintsilinnakese ilme. Tänavate nimed on ingliskeelsed (Oxford Street, Water Street jne.). Nagu Inglismaal, valitseb siingi vasakpoolne liiklus.

Linna peatänavad laskuvad kõrgustikelt ookeani (kaide, Kru lahe ja Lamley ranna) suunas. Mitmete kvartalite kohalikud nimetused (Krutown, Maruntown, Congotown) viitavad linna asustamise käigule. Keskuses asuvad kindralkuberneri maja, kohtuhoone, administratiivhooned, pangad, kauplused ja vana kindlus. Linna vanamoodsat siluetti kaunistavad «Delco» kompanii administratiivhoone, hotell «Paramount», staadion ja raamatukogu kaasageses stiilis hoone.

Tööstusrajoonid asuvad linna idaosas, kus on raudteetöökodjad ja kaasagesse seadmestikuga sadamasillad. Piki kaljust randa ja osaliselt ka linna tänavail kulgeb kitsarööpmeline raudtee, mis ühendab sadama ladusid ja kaisid omavahel. Selles linnaosas asub ka Fourah Bay kolledži vana hoone, milles praegu on raudteekontor. Selle hoone kõrval on kivist vana-

aegne «Portugali trepp», mida mööda orjad laskusid ookeani äärde, kus nad laaditi galeeridele.

F-s on üksteist turgu, neist suurim ja vanim on Kuningas Jimmy turg (tõenäoliselt on turg nimetatud mõne kohaliku suhharupealiku auks). See asub sama lahe rannikul, kus maandusid esimesed asukad. Turg tõuseb ridadena vanast sadamast piki «Portugali treppi» Oxford Streetini, kus ta sulab ühte sealsete ridapoekestega. Kolm korda nädalas täitub laht purjekate ja piroogidega, mis sõidavad siia lahe vastaskaldalt. Kalurid ja talupojad toovad peamiselt toiduaaineid: kala, riisi ja puuvilja.

Kultuur. F. on Lääne-Aafrika kõrgema hariduse kodumaa. Fourah Bay koolledž asutati 1827. a., 1960. a. sai ta ülikooli kolledži staatuse. Kolledžis on humanitaar- ja loodusteaduste, majandusteaduste ja pedagoogika osakond, üliõpilaste arv ulatub 300–400-ni. F-s avati ka pedagoogiline kolledž, on alg- ja tehnikakoole. Tähelepanväärt osa koolidest kuulub misjoniorganisatsioonidele. Linnas asub 2 raamatukogu, muuseum, 2 kino ja klubid.

Elanike suur tihedus, majades valitsevad ebasanitaarsed tingimused ja joogivee vähesus soodustavad mitmesuguste nakkus- ja parasitaarhaiguste levikut. Tuntakse puudust arstidest ja teistest meditsiinitöötajatest.

Periodika (inglisekeelne): päevalehed «Shekpendeh» ja «Daily Mail», nädalalehed — «African Vanguard» jt.

Linnas on kohalik raadioringhääling; 1963. aastast töötab televisioon (väliskapitali kontrolli all olev *Sierra Leone Television Service*).

GABERONES (ka *Gaborone*)

— Botsvaana Vabariigi pealinn — asub riigi kaguosas Lõuna-Aafrika Vabariigi piiri lähedal Kaplinn—Salisbury raudtee ja Limpopo lisajõe Notwani

ääres. Linnas elab 18 000 inimest (1968). Muudeti Briti protektoraadi Betšuaanamaa administratiivkeskuseks 6. II 1965 senise Mafekingi asemel, mis paiknes Lõuna-Aafrika Vabariigi territooriumil. Seoses Betšuaanamaa kuulutamisega Botsvaana Vabariigiks (30. IX 1966) sai G. viimase pealinnaks. Pärast seda algas linnas ulatuslik ehitustegevus; püstitatakse nii ühiskondlikke ja administratiivhooneid kui ka elamuid. Järjest kasvab elanikkond.

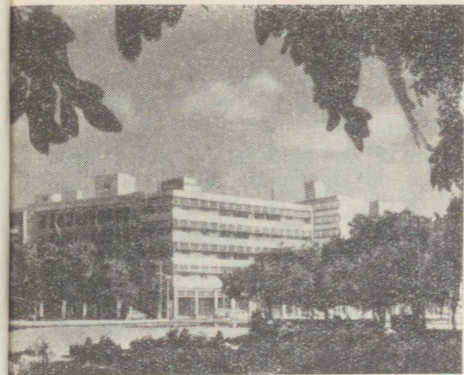
HARTUM (*Khartum*)

— Sudaani Demokraatliku Vabariigi pealinn ja H-i provintsi keskus — asub maa keskosas Valge ja Sinise Niiluse ühinemiskohal. Kujunes ajalooliselt kolmest linnast — H-st, Omdurmanist ja Põhja-Hartumist. Administratiivselt jaguneb «kolmeks pealinnaks», igaüks oma linnavalitsusega.

Suur-Hartumis elab üle 300 000 inimese, enamuses sudaanlased, kellele lisandub veel tulnukaid teistest maa-dest (egiptlased, süürlased, jeemenlased, liibanonlased, etiooplased, kreeklased, itaallased, inglased jt.).

Linna ajaloost. Hartumi küla asutas XVII saj. arabia mahassi suhharu Valge ja Sinise Niiluse vahele, elevandi lonti meenutava kujuga neemele. Siit on nähtavasti tulnud ka linna nimi (arabia keeles «lont»).

XIX saj. lõpul vallutas egiptuse paša Mohammed Ali Sudaani. 1825. a. muutis tema poeg Izmail-paša Hartumi Sudaani pealinnaks. XIX saj. lõpul hõivasid Sudaani Euroopa, eelkõige Inglise kolonisaatorid. 1881. a. alustasid sudaanlased rahvuskangelase Mohammed Ahmed Mahdi juhtimisel relvastatud ülestõusu välismaise rõhumise vastu. 1885. a. vallutasid mahdistid Hartumi, 1886. a. hävitati linn Mahdi järglase kaliif Abdulla käsul, ellu jäänud elanikud viidi Omdurmani, mis sai ajaloos esimese, 1898.

Hartum.

aastani eksisteerinud Sudaani rahvusriigi pealinnaks. 1898. a. vallutasid Inglise väed pärast verist lahingut Omdurmani lähistel maadistide pealinna ja tegid selle maatasa. Hartum ehitati uuesti üles ja muudeti nn. Inglise-Egiptuse Sudaani, formaalselt Inglise ja Egiptuse ühisvalduse, tegelikult Inglise koloonia adm. keskuseks.

Pärast II maailmasõda saab Hartum sõltumatuse eest peetava võitluse keskuseks. Kodanlik-natsionalistlike parteide kõrvale kujuneb progressiivseid organisatsioone ja parteisid, sealhulgas Sudaani Kommunistlik Partei. Sudaanlaste vabadusvõitlust kroonis edu: 1. jaan. 1956 kuulutati Hartumis välja sõltumatu Sudaani Vabariik. Hartumis asub parlament ja riigi kõrgemad võimuorganid.

Majandus. Tänapäeva Hartum on Sudaani suurim kaubandus-, rahandus- ja tööstuskeskus. Siin asuvad riiklike ja erapankade — Sudaani Panga, Tööstuspanga, Põllumajanduspanga ja Kommertspanga keskkontorid. Tegutsevad ka suured välismaised pangad: *Barclay's Bank*, Otomani pank, Araabia pank, «Misr», «Nilane»

(Sudaani ja Prantsuse kapital). Põhivad finantseerivad Sudaani pealinnas kontoreid omavate välis- ja kohalike firmade eksport-importoperatsioone. Linnas on riiklik nahavabrik, padrunitehas ja rahapada, teised ettevõtted kuuluvad erakapitalile: kaks suurt tekstiilivabrikut, klaasi- ja farmaatsiatehas, ettevõtteid, mis toodavad metallnõusid, värve, akumulaatoreid, seepi, tikke jne., toiduaineid (pagari- ja kondiitrisaadusi, nuudleid, karastusjooke, õlut, jahu).

Linnas asub diiselelektrijaam ja palju käsitööstuslikke ja poolkäsitööstuslikke ettevõtteid, kus kasutatakse laialdaselt laste tööjõudu.

Hartum on Sudaani suur liikluskeskus. Siit lähtuvad mitmed raudteeliinid (H.—Port Sudan, H.—Kassala, H.—el Obeid—Wau, H.—Vadi Halfa). On lennuväli.

Hartum on jõesadam. Peamine laevaliin ühendab pealinna Jubaga.

Linna välisilme. Hartumi kesklinn laiub Sinise Niiluse ääres. Kaldapealsel, mõlemal pool riigipea ametlikku residentsi — Vabariigi paleed (end. Inglise kindralkuberneri palee) — paiknevad ministeeriumide ja muude ametiasutuste hooned. Administratiivhooned hõlmavad ka Ülikooli tänavat — laia, kaldaga paralleelselt kulgevat prospekti. Tihedasti administratiivkeskuse külje alla on tunginud Hartumi city — mitu peaaegu täielikult kaupluste, apteekide, kontore, pankade ja kindlustusseltside poolt hõivatud tänavat. Samasse rajooni on koondunud ka valdav osa advokaatide kontoreist ja ajalehetööstustest. Sinist Niilust ületava silla lähedal paikneb Hartumi ülikooli ning loodus- ja etnograafiamuseumi hoonetekompleks. Südalinna ja administratiivkeskuse ümber laiuvad suurel pindalal ühe- ja kahekorruseliste elamute ja villade kvartalid. Hartumi keskosa on hästi planeeritud, puhas, kanalisatsiooni ja veevärgiga. Sellele on kontrastiks lõunapoolsed tööstus-

rajoonid. Siin elavad proletariaat ja väikeametnikud. Asustustihedus on suur, puuduvad elementaarsemadki mugavused ja sanitaarsed tingimused, vähe leidub rohelust ja asfaltteid.

Omdurman, rahvaarvult suurim linnaosa, on säilitanud rahvusliku koloriidi. Linnasüda asub munitsipaliiteedi kõrval. Selle läheduses on ka rahvuskangelase Mahdi haud, Niiluse kaldal on säilinud mahdistide kindlustiste varemeid. Valdav osa Omdurmanist kujutab endast vana idamaist linna savimajakestega ääristatud kitsaste tänavate ja umbtänavate labürintiga.

Põhja-Hartum on pealinna peamine tööstusrajoon. Välisilmelt on ta euroopaliku Hartumi ja sudaanipärase Omdurmani vahepealne.

Linnasiseses liikluses domineerivad erakompaniidele ja munitsipaliiteedile kuuluvad bussid ja taksod.

Kultuur. Hartumis asub riigi ainus ülikool 3600 üliõpilasega, tehniline ja pedagoogiline instituut, Kairo ülikooli filiaal ja suurem osa riiklikest ja erakoolidest ning religioossetest keskkoolidest. Pealinnas on Rahvusteater (Omdurmanis), 10 kino, loomaaed (Sinise Niiluse ääres), arheoloogia-, etnograafia- ja loodusmuuseum ning kaliif Abdulla muuseum Omdurmanis.

Hartumis asuvad suur kliiniline haigla, sõjaväehaigla, rindkere-, närvi- ja silmahaiguste haigla, mitu sünnitust maja. Linnas töötab rohkesti erarste, sealhulgas välismaalasi (kreeklased, itaallased).

Hartumis ilmub mitu päeva- ja nädalalalehte. Töötab suur raadiojaam («Omdurmani Hääl»). 1963. a. avati televisioonikeskus.

KAIRO (*El-Kahira*)

— Ühinenud Araabia Vabariigi (ÜAV) pealinn — asub Niiluse oru ja delta piiril.

Administratiivselt on K. koos lähi-

mate eeslinnadega eraldatud eri kubernerikonda (muhafaasi), mis jaguneb 6 ringkonnaks: Heliopolis, Heluan, Põhja-, Kesk-, Lõuna- ja Lääneringkond.

Elanikke on 4 566 000 inimest (1968). Linn on koondunud üle 13% riigi rahvastikust. K. on suurim linn mitte ainult ÜAV-s, vaid kogu Aafrikas.

K. elanike arvu kasv: 1907. a. — 678 000, 1917. a. — 791 000, 1927. a. — 1 065 000, 1937. a. — 1 312 000, 1947. a. — 2 100 000, 1960. a. — 3 300 000, 1961. a. — 3 418 000.

K. elanikkond koosneb peamiselt egiptlastest. Kuni 1952. a. revolutsioonini K-s elanud inglased ja prantslased, peamiselt ettevõtjad ning riigi- ja eraettevõtete suurametnikud, enamuses lahkusid maalt. Seoses Iisraeli riigi moodustamisega (1948) sõitsid sinna varem K-s elanud juudid. Linnas jäänud itaallased, kreeklased ja armeenlased moodustavad tühise osa elanikkonnast.

Linna ajaloo. K. rajasid X saj. araablased, kes olid vallutanud Ida-Rooma keisririigi koosseisu kuulunud Egiptuse. Linn on ehitatud ligikaudu samale kohale, kus varemalt asus rooma kindlus ja Misri nime kandnud jõesadam. Araablaste pealik Amr käsikis purustada kõik siinsed rooma ehitised ning nende kohale püstitada tema auks nimetatud Amri mošee (tänapäeval restaureeritud). K. kvartalid kasvasid ümber Amri mošee. Nendesse asusid elama araabia sõjamehed, käsitöölised ja kaupmehed. Legendis kõneldakse, et sel ajal kui linn ümber rajati müüri, jõudis seniiti Mars, mida araabia keeles nimetatakse El-Kahiraks («võidukas»). Seoses sellega hakatigi linna nime-tama El-Kahiraks.

X—XII saj. oli K. Araabia kalifaadi — laialdase feodaalse teokraatliku islamiriigi pealinn. Samasuguseks nagu K. esialgselt rajasid araablased, jäi linn üldjoontes 200 aastaks. 1168

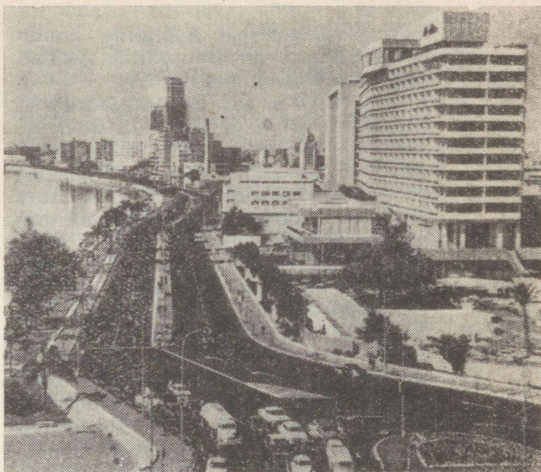
põletasid araablased K. maha, et linn ei satuks teda piiranud ristsõdijate kätte. Pärast ristsõdijate minemakihutamist ehitati K. jälle üles ning muutus suureks majandus- ja kultuurikeskuseks. XVI saj., Egiptuse sattumisega Osmanite impeeriumi valdusse, algas K. langusperiood. Märksa vähenes K-t läbiv transiitkaubandus, alla käis ka käsitöö. Sel ajal purustati palju ajaloomälestisi. Osmanite ülemvalitsus Egiptuses kestis kuni XIX sajandini.

XIX saj. teisel poolel lülitati Egiptus kapitalistliku maailmaturu orbiiti ning muudeti järkjärgult Briti tööstuse agraartooraine ripatsiks. K-sse asunud välismaa ja egiptuse kodanluse kätte koondusid tohutud rikkused. Linnas kerkisid suurepärase mitmekorruseliste hoonete kvartalid ja luksusvillad, tekkisid laiad kaasaegsed prospektid.

70 aastat pidas egiptuse rahvas visa võitlust sõltumatuse eest. Tohutud osa etendas seejuures K. proletariaat (Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni mõjul toimunud massiväljastumised, 1918—22 selgelt imperialismivastase iseloomuga streigid, miitingud ja demonstratsioonid 1946—52). 1952. a. juulirevolutsioon vabastas maa imperialistlikust orjusest ja kuningas Faruki pehkinud feodaalsest-monarhistlikust klikist.

K-s asuvad riigi kõrgemad valitsusorganid ning juhtivad ühiskondlikud ja poliitilised asutused. ÜAV pealinn on tähtis rahvusvaheline poliitiline keskus. Siin on toimunud neutraalsete maade, Aafrika ja Aasia maade solidaarsuse ja rida teisi konverentse.

Linna valitsemine. K-t haldab valitsuse poolt määratud kuberner (aseministri auastmes) koos munitsipaalnõukoguga. Viimane koosneb enamuses valitavaist saadikutest, kuid ka valitsuse poolt määratud ametnikest. Igas kuues ringkonnas on ringkonnanoökogu.

Kairo. Niiluse kaldapealne.

Majandus. K. koos eeslinnadega moodustab riigi suurima tööstuskeskuse. K. eeslinnades, eriti Heluanis, mida linnaga ühendavad elektriraudtee ja esmaklassiline maantee, asuvad riigi suurimad ettevõtted. 1957 valmis siin metallurgiatehase esimene järk kahe kõrgahju, terasevalamis-, valtsimis- jt. tsehhidega. Heluani metallurgiatehast laiendatakse märksa Nõukogude Liidu tehnilisel kaasabil, ehitatakse koksikeemia kombinaati. 1960 lasti käiku kompanii «Nasr» automontaažitehas, samuti lennukimontaažitehas.

Teised tähtsamad tööstusettevõtted toodavad vaguneid, jalgrattaid, külmutusseadmeid, elektrikaablit ja autokumme. Nõukogude Liidu abiga organiseeriti metallilõikepinkide tootmine. K-sse on ehitatud traktoriremonditehas. Linnas on palju toiduainete, tekstiili- ja õmblustööstuse ettevõtteid ning majapidamistarbeid valmistavaid töökodasid. K-sse on üldse koondunud u. 1/4 ÜAV tööstuslikust tootmisest.

Varem välismaisele kapitalile kuulunud tööstus- ja transpordiettevõtted on K-s natsionaliseeritud.

K. on ÜAV-s suurim transpordikeskus. K-st põhja, kirdesse ja loodesse suundub tiheda kimbuna raudteemagistraale, maanteid ja Niiluse harusid koos laevasõidukanalitega, ühendades pealinna Niiluse delta suurimate linnade ja sadamatega nagu Aleksandria, Port Said ja Suess. Linnast lõunasse suundub riigi suurim raudteemagistraal, mis ühendab K-t kiiresti kasvava tööstuskeskuse Assuaniga.

K. kuulub maailma tähtsamate õhuliiklussõlmede hulka. K. lennujaamu läbivad lennuliinid, mis ühendavad omavahel kõigi kontinentide suurimaid poliitilisi ja majanduskeskusi. Rahvusvahelisi lennuliine eksploateerivad enamasti suured välismaised lennukompaniid nagu Inglise *British Overseas Airways Corporation*, Prantsuse *Air France*, Ameerika *Trans World Airlines* jt.

Mitmeid rahvusvahelisi lennuliine, mis ühendavad K-t Aasia ja Aafrika suuremate linnadega, teenindab ÜAV lennuühing *United Arab Airlines*. K-l on lennuotseühendus Moskva ja mitme teise sotsialismimaa pealinnaga.

Suur tähtsus on K-l riigi elus rahandus- ja kaubanduskeskusena. Linna on koondunud suurimad pangad, mis finantseerivad riigi majandust (Egiptuse Rahvuspank, Egiptuse Tsentraalpank jt.). 1961. a. dekreedil põhjal on kõik pangad natsionaliseeritud. Pealinnas asuvad ÜAV suurimad kaubamajad jt. kaubandusettevõtted. Linna töötajate elatustase on madal; rohkesti on inimesi, kel puuduvad alatised elatisvahendid ja kes peavad läbi ajama juhusliku tööga.

Linna välisilme. Nagu paljud teised Aafrika ja Aasia linnad, jaguneb ka K. kaheks teravalt erinevaks osaks — uus- ja vanalinnaks. Uuslinna kvartalid hõlmavad pealinna lääne- ja loodeosa, kus laiad prospektid ja suured

väljakud vahelduvad suurepäraste puistike ja aedadega. See linnaosa on hoonestatud mitmekorruseliste majadega, kus paikneb suur hulk luksusärised, riigiasutusi, panku, kompaniide juhatusi, restorane ja kinosid. Kõige jõukam osa elanikkonnast elab suurepärase rohelusse varjuvais viljades. Uuslinna tänavail voogab vilgas liiklus, mille loovad kõige erinevamat marki autod ning arvukad auto- ja trollibussid; tramm on tõrjutud linna äärtele.

K. ida- ja lõunaosa hõlmav vanalinn koosneb arvukatest kitsastest ja kõvuratest tänavatest, mis on mõlemalt poolt täis kiilutud aja jooksul tuhmunud kahekorruselisi maju. Allkorrustel paiknevad sageli väikesed käsitöökodad ja poekesed, vahel mõlemad koos. Savist ja õlgedest majade laminate katuste kohal kerkivad taeva poole arvukate mošeede minareid. Paljudes vanalinnas majades puudub veevärk, kanalisatsioon ja elekter.

Kultuur. K. on suurimaid kultuurikeskusi ÜAV-s, araabia maailmas ja Aafrikas. Linnas on arvukalt üldhariduslikke koole ja tehnilisi erioppeasutusi. On organiseeritud spetsiaalsed tehnilise õpetamise keskused kvalifitseeritud tööstustöölise ettevalmistamiseks. Linnas paikneb maailmakuulus K. ülikool, millel on loodus-, õigus-, kaubandus-, arsti-, inseneri-, põllumajandus-, veterinaaria- jt. teaduskonnad ning samuti poliitiliste teaduste, žurnalistika, astronoomia ja meteoroloogia, arheoloogia jt. instituudid. Ülikoolil on filiaal Hartumis (Sudaan) ja arstiteaduskonna filiaal Mansuras. 1962/63 õppis ülikoolis 27 000 üliõpilast, sealhulgas rohkesti välismaalasi, eriti Araabia-Ida maadest.

Teine ülikool — Ain Sams — valmistab ette pedagooge ning eriteadlasi humanitaarainete ja tehnika alal (u. 23 000 üliõpilast). Töötavad samuti pedagoogiline instituut, kunstiinstituut jt. Laialt tuntakse Al-Azhari ülikooli, mis asutati juba X saj. ning on

islamimaailma üldtunnustatud teoloogiline keskus. Siin valmistatakse ette kõrgemaid islami vaimulikke mitte ainult UAV-le, vaid paljudele Aafrika ja Aasia maadele. Viimastel aastatel on lisaks traditsioonilistele islami- ja araabia keele teaduskondadele organiseeritud inseneri-, põllumajandus-, arsti- jt. teaduskonnad. Al-Azharil on rida filiaalinstiitute K-s ja maa teistes linnades (Asjutis, Damietta, Aleksandrias, Mansuras, Kenas jm.). Üldse õppis 1963. a. ülikoolis 3800 ja Al-Azhari instituutides 25 000 inimest.

K-s ja tema eeslinnades on rohkesti ajaloomälestisi ja muuseume, milliseid meelitavad ligi suurel hulgal turiste kõige erinevamatest maailma maadest. K. eeslinnas Gizas asuvad vaaraodeajast säilinud kuulsad vanaegiptuse püramiidid ja sfinks. Linnas endas on mitmeid araabia kultuuriajaloo mälestistena tähtsaid mošeesid (Amri, Ibn Tuluni jt.). Palju hinnalisi materiaalse kultuuri mälestisi on koondatud K. muuseumidesse, milliste hulgas erilist tähelepanu väärivad Egiptuse Muuseum, Kopti Muuseum, Islami Kunsti Muuseum, Põllumajandusmuuseum, Sõjamuuseum jt. Suurimaks raamatuhoidlaks on Rahvusraamatukogu (u. 1 milj. köidet). Tegutsesvad operiteater, mille hoone ehitati 1869 Suessi kanali avamise auks, mitmed teised teatrikollektiivid, kinostudio ja üle 1000 kino.

Ilmuvad ajalehed «Al-Ahram», «Al-Ahbar», «Al-Gumhuria» jt., samuti mitmed perioodilised väljaanded nagu «Ahbar al-Jom», «Aher Saa», «Al-Muh-tar», «Gilel-Gedid» jt.

K-s asuvad suur raadiojaam ja televi-sioonikeskus.

KAMPALA

— Uganda Vabariigi pealinn — asub riigi lõunaosas, 10 km kaugusel Victoria järvest.

K. on u. 62 000 elanikuga (1966. a.

hinnang) suurim linn Ugandas. 1959. a. elas siin 47 000 inimest, sealhulgas 24 100 aafriklast (peamiselt bantut), 3200 asiaati ja 19 300 eurooplast.

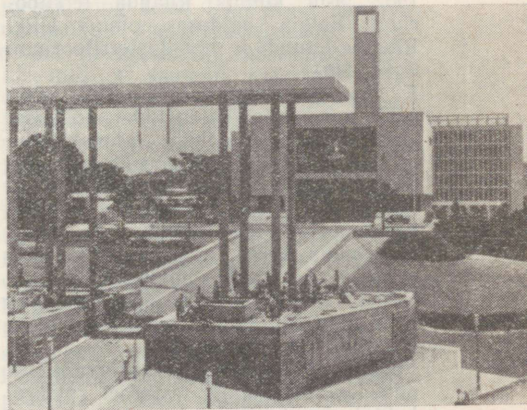
1962. a-st on K. sõltumatu Uganda (1894—1962 Briti protektoraat) pealinn. Siin asuvad presidendi residents, Rahvuskogu, osa valitsusasutusi (teine osa paikneb Entebbes — endises Uganda protektoraadi administratiivkeskuses).

K. on riigi tähtsaim kaubandus-, tööstus- ja rahanduskeskus. Siin asuvad väikesed ettevõtted (puuvilla puhastamise, tekstiili- ja nahavabrikud, õli- ja jahuveskid, kohvi- ja tubakavabrikud, saeveski ja tsemenditehas) kuuluvad peamiselt Inglise kapitalile.

K. on suur transpordikeskus. Raudtee ühendab Uganda pealinna Keenia sadamalinna Mombasaga India ookeani rannikul. Väike haruliin ühendab K-t Port Belliga Victoria järve ääres. Lennujaam asub 35 km kaugusel, Entebbes.

Linna territooriumi suurus on 8,5 ruutmiili. Südalinnas on laiad täna-

Kampala.

vad, mida ääristavad väheldased hooned. Linnas on rikkalikult rohelust. Peamised valitsushooned paiknevad rühmiti mõnel künkal.

K-s asuvad suur Makerere kolledž (1100 üliõpilast kõige erinevamatest rahvustest), tehnikakolledž, meditsiiniline kool, õpetajate ettevalmistuskolledž, etnograafiamuuseum (rahvuslike muusikariistade unikaalse koguga), Rahvusteater, mitu kino ja 2 suurt haiglat.

Ilumavad ajalehed «Uganda Argus» ja «People» ning nädalaleht «African Pilot». Tegutsevad raadio- ja televisioonisaatja.

KIGALI

— Ruanda Vabariigi pealinn ja ühe prefektuuri (riigis on neid kokku 10) administratiivkeskus — asub riigi keskosas.

Elanikke on u. 26 000 (1968. a. hinnang). Valdav osa neist kuulub huntu etnilisse rühma. 1962. a. elas linnas kõigest 2500 inimest, sealhulgas 200 välismaalast (peamiselt belglast).

1962. a. juulist on K. suveräänse Ruanda Vabariigi pealinn (kuni 1962. a-ni kuulus Ruanda territoorium Belgia halduses olnud ÜRO Ruanda-Urundi hooldusterritooriumi koosseisu).

K. on riigi majanduslik keskus. Siin asub mitu käsitööstuslikku töökoda, kus töödeldakse nahku, valmistatakse jalatseid, rõivaid, savinõusid ja majapidamisriistu. Linna ümbruses paiknevad suured kohviistandused ja tina-kaevandused. K-s toimub elav hulgi-kaubandus kohvi, nahkade ja kariloomadega. Tegutseb Rahvuspank.

Linna läbib autotee, mis ühendab teda maa kõigi suuremate asulatega. K. lähedal on lennujaam.

Enamus ehitistest on ühekorruselised puu- ja savimajad, vähesel määral kohtab ka tellishooneid. Tänavad on

enamasti kitsad. Viimaste aastate jooksul on seoses pealinna elanikkonna kasvuga laienenud ka elamuehitus.

Linnas on mitmeid alg- ja keskkooli, kino ja haigla.

Antakse välja ajalehte «Imwaho» ruanda keeles ja ametlikku bulletinäni «Rwanda Carrefour d'Afrique». Töötab raadiojaam.

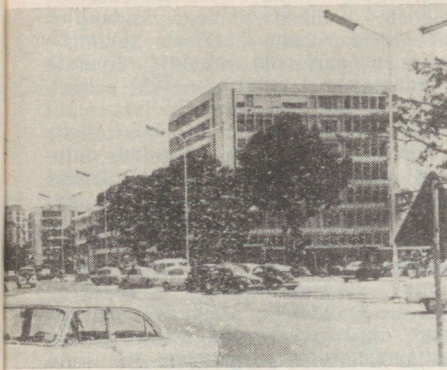
KINSHASA¹

— Kongo Demokraatliku Vabariigi (end. Belgia koloonia) pealinn. — asub Kongo jõe vasakul kaldal, ligikaudu 500 km selle suudmest, kohal, kus jõel esineb Stanley Pooli nime kandev järvetaoline laiend. Linna ulatus piki jõekallast on 15 km.

K. elanike arv, mis Kongo sõltumatusel väljakuulutamisel (1960. a.) moodustas 400 000, on viimastel aastatel maaelanike massilise juurdevoolu arvel peaaegu neljakordistunud. 1967. a. hinnati linna elanike arvu umbes 1 500 000-le. Valdava osa neist moodustavad kongolased. Eurooplasi (eeskätt belglasi) loendati koloniaalrežiimi viimastel aastatel veidi üle 20 000 inimese, kuid pärast sõltumatuse välja kuulutamist paljud neist emigreerisid. Kongo pealinnas võib kohata peaaegu kõigi maa hõimude ja rahvaste esindajaid — kongosid (kõige arvukamalt), ngalasi, jakasi, mongosid, tetelasi, luubasi, kubasi ja paljusid teisi.

Linna ajaloost. K. on noor linn, veidi üle 80 aasta vana. Ta tekkis Belgia kolonisatsiooniga algaastatel, perioodil, mis oli lahutamatu seotud tuntud Aafrika-uurija ja kolonisaatori Henry Stanley nimega. Stanley poolt Kongo rajatud arvukate sõjaväepostide ja kaubafaktooriade hulka kuulus ka K. Linn asutati detsembris 1881 ning

¹ Kuni 30. juunini 1966 Léopoldville. Tõlk.

Kinshasa kesklinn.

nimetati Belgia kuninga Léopold II auks Léopoldville'iks.

XIX saj. lõpul, pärast seda kui valmis Matadi meresadamast tulev raudtee, kasvas linna majanduslik tähtsus. Raudteejaama lähedal palmide all võib praegugi näha erilisel alusel seisvat väikest vedurit, mis vedas 1898 Matadist siia esimese rongi ning mida nüüd säilitatakse kui ajaloolist vaatamisväärsust. Sama perioodi meenutab ka linna ühel skvääril asuv väike mälestusmärk, mis kujutab kaevavaid mullatöölisi. Monument kannab pealiskirja «Léopoldville—Matadi raudtee hukkunud ehitajate mälestuseks», millele järgnevad ilmekad arvud — «20 valget ja 1800 pärismaalast».

1926 viidi Léopoldville'i üle Kongo koloniaalvõimude residents (senini oli maa administratiivkeskuseks Boma linnake Kongo suudmes). Järk-järgult kasvades neelas linn lähedased kalurikülad Kintambo ja Kinshasa. Ent kuni II maailmasõjani jäi linna kasvutempo äärmiselt aeglaseks.

Rahvuslik vabastusliikumine Kongos ei katkenud alates maa anastamisest Belgia kolonisaatorite poolt. Eriti laienes ja tugevnes see pärast II

maailmasõda. 1952 toimus Léopoldville'is rahvusliku sõltumatuse eest võitlemise loosungi all tööliste ja teenistujate suur streik. Jaanuaris 1959 tulistasid politseinikud Belgia ohvitseride käsul kongolastest linnaelanikke, kes olid kogunenud miitingule, kus pidid esinema Accras toimunud Aafrika rahvaste konverentsilt tagasijõudnud Kongo delegatsiooni liikmed eesotsas Patrice Lumumbaga. Koloniaalvõimude metsik arvetööendamise relvastamata inimestega kutsus rahva hulgas esile võimsa raevupuhangu. Linnas puhkes üldstreik, millele kolonisaatorid vastasid karmide repressioonidega. Léopoldville'i ülestõus oli signaaliks imperialismivastastele väljaastumisele kogu Kongos. Üle kogu maa veeres nagu sõjahüüd rahva üksmeelne nõue «Sõltumatus viivitamatult!». 30. juunil 1960 toimus Léopoldville'i Rahvuspaalees maa sõltumatuse väljakuulutamise pidulik tseremoonia.

Linnas asuvad vabariigi presidendi residents, parlament ja valitsus.

Majandus. K. majanduslik areng on tihedalt seotud linna kui riigi tähtsaima transpordisõlme osaga. K. on Matadi meresadamast lähtuva raudtee lõpp-punkt ja Kongo jõe keskjooksu ning tema lisajõgesid haarava ulatusliku laevateedesüsteemi algpunkt. K. sadam on veosekäibelt (üle 1,5 milj. t aastas) esikohal mitte ainult vabariigis, vaid kogu Kongo jõgikonnas. Riigi nende osadege, kus puuduvad veeteed, ühendavad pealinna autoteed. K. on tähtis sisemaiste ja rahvusvaheliste lennuliinide sõlm. Linnast 20 km eemal asuv N'Dola lennujaam (ehitati veidi aega enne Belgia koloniaalimpeeriumi kokkuvõimendamist) on võimeline vastu võtma kõige võimsamaid lennukeid.

K. võimepositsioon Kongo transpordisüsteemis on muutnud ta suureks kaubandus- ja jaotuskeskuseks. Kongo pealinna saabub kaugeetest sisemaapiirkondadest mitmesuguseid mine-

raal- ja taimseid tooraineid edasiseks ekspordiks. Siia saabub samuti valdav osa importkaupadest, mis seejärel jaotatakse laiali üle kogu maa.

K. on Kongo suuremaid tööstuskeskusi. Enne iseseisvumist oli tööstuses rakendatud $\frac{1}{3}$ pealinna palgatöölisest. Linnas on õli- ja jahuveskid, õlle- tehased, puuvilla-, trikootaži-, õmb- lus-, jalatsi- ja parkimisvabrikud, kee- mia- (hapniku- ja atsetüleeni-, glüt- seriini-, laki- ja värvi-) tehased, met- alli- ja puidutöötlemise ettevõtted, laevaehtus- ja laevaremonditehased ning raudteetöökodjad. Linna tööstuse ning kogu majanduse energiabaasiks on Zongo ja Sanga hüdroelektrijaam- ad Kongo vasakpoolsel lisajõel Inkisil.

K. on riigi rahanduslik keskus. Siia on koondunud Kongo suurimad pang- gad ja kindlustusseltsid, mis on säili- nud koloniaalajast ning on endiselt välismaiste, peamiselt Belgia finants- monopolistlike rühmituste kontrolli all. Välismaised monopolid valitsevad seniajani nii K. enda kui ka kogu Kongo vabariigi majanduses.

Linna välisilme. Nagu enamik troopi- lise Aafrika linnu, mis on tekkinud ja kasvanud koloniaalperioodil, jaotub ka K. teravalt 2 osaks, mida vare- malt tunti euroopa ja aafrika linna- osana. Nüüd on need nimetused vana- nenud: pärast koloniaalrežiimi likvi- deerimist tuli eurooplastel koomale tömbuda Kongo ühiskonna kõige jõu- kama osa — riigiaparaaadi kõrgemate ametnike, veel väikesearvulise rahvus-liku kodanluse jt. ees. Kongolastest linlaste vaesem põhimass jäi aga elama vanadesse aafrika kvartalitesse. Erinevused endise euroopa ja aafrika linnaosa elanikkonna koosseisus on nii- siis suurel määral kaotanud rahvus-liku iseloomu ning muutunud kapita- listlikule suurlinnale tavalisteks sot- siaalseteks kontrastideks.

K. endine euroopalik osa, mis asub vahetult jõe ääres, kujutab endast

kaasaegset linna mitmekorruseliste hoonete ja luksusvilladega, mida pro- jekteerisid rikaste belglaste tellimisel Euroopa parimad arhitektid. Avarate väljakute ja laiade avenüüde peegel- siledal asfaldil kihutavad lakkamatu vooluna autod. See on komfortsete konditsioneeritud õhuga hotellide, suu- repäraste kaubamajade ja elegantsete restoranide linn, neonreklaamtuudele õhtuse fantasmagooria linn. See osa Kongo pealinnast upub rohelusse: eravillasid ja kotedžeid ümbritsevad suurepärased aiad, pargid ja skväärid; sihvakaid palme, viigi- ja mango- puid täisistutatud tänavad loovad mulje tohutuist pargialleedest.

K. euroopaliku osa piires eraldatakse 4 põhirajooni, mis reastuvad läänest itta piki jõge. Läänerrajoon ehk Kin- tambo on kõige vanem linnaosa, mis tekkis Stanley poolt rajatud esialgse asula kohale (seepärast nimetatakse teda ka Vana-Léoks); nüüd on see K. jõukamate kihtide peamine elupaik. Ida pool asub valitsus- ja administ- ratiivrajoon Kalina, kus asuvad parla- ment jt. tähtsamad riigiasutused. Veel kaugemal idas laiuvad Ida-Léo e. päris-Kinshasa kaubandus- ja töös- tuskvartalid, mis rühmituvad ümber raudteejaama ja jõesadama. Rea lõpe- tab Ndolo tööstuspiirkond.

Teravaks kontrastiks sellele heakor- rastatud linnaosale on lõuna pool, jõest eemal asuvad aafrika kehvikute kvartalid. See on tohutu kogum ar- metuid hurtsikuid, mis väliselt mille- gagi ei erine aafrika külast. Siin ei ole asfalteeritud tänavaid, elektrit, vee- värki ega kanalisatsiooni. Savist ja õlgedest ehitatud onnide aknaid asen- davad augud. Ohus püsib õjedes või otse tänavail asuvate toiduvalmista- mislõkete ving, samasse onnide ette valatakse toidujäätmed. Elanikkonna äärmise kuhjumise, elementaarsete kommunaalnugavuste puudumise ja antisanitaarse olukorra tõttu kannata- vad K. hurtsikute asukad arvukate haiguste all.

Kultuur. K-s on arvukalt üldhariduslikke alg- ja keskkoole, mitmeid tehnilisi kutsekoole, üks kõrgem õppeasutus (1954. a. linna lähedal asutatud katoliiklik ülikool «Lovanium»), suur Aafrika kunsti ja käsitöö muuseum, arheoloogiamuuseum, raamatukogud, kinod, loomaaed. Kongo pealinnas on ka suur spordibaaside kompleks, kuhu kuuluvad 4 staadioni (üks neist 65 000 vaatajale), velodroom, golfi- ja jahtklubid, tenniseväljakud ja ujumisbasseinid.

Aafrika kehvikute meditsiiniline teenindamine on korraldatud küll paremini kui enamikus Kongo linnades, kuid ikkagi väga madalal tasemel. Kongo pealinnas leidub kvalifitseeritud arste ja haiglaid, kuid ravi on kallis ning jõukohane ainult eurooplastele ja kõige varakamatele aafriklastele.

K-s ilmuvad (prantsuse keeles) päevalehed «Le Progrès» ja «Le Courrier d'Afrique», nädalalehed «Actualités africaines», «Afrique chrétienne», «Présence congolaise» jt. Tegutseb suur raadiojaam.

LAGOS

— Nigeeria Föderatiivse Vabariigi, rahvaarvult suurima Aafrika riigi pealinn — asub Ginea lahest liivase maasäärega eraldatud L-e laguuni saartel (L. ehk Eko, Iddo, Ikoyi ja Victoria) ning mandril.

Administratiivselt moodustab pealinn koos eeslinnadega (Ebute Metta, Yaba, Apapa, Suru Lere) L-e föderaalterritooriumi pindalaga u. 70 km².¹ L-s tegutseb linnanõukogu eesotsas aastaks valitava linnapeaga. Föderaalterritooriumil on esindajad riigi parlamendis.

L. on elanike arvult Nigeeria teine

¹ Seoses 1967. a. toimunud Nigeeria administratiivse korralduse muutmisega moodustati Lagose osariik, mis on mõnevõrra suurem senisest föderaalterritooriumist. *Tõlk.*

linn (Ibadani järel). Elanike arvu kasv (koos eeslinnadega): 1901. a. — 41 800, 1931. a. — 126 000, 1961. a. — 379 000, 1967. a. — üle 700 000.

Üle poole pealinna elanikest on koonduvad L-e saarele, mis hõlmab kõigest 5 km². Rahvuslikus koostises domineerivad jorubad, ent on ka ibo, ibibio, hausa, tivi ja fulbe rahva esindajaid. Mitteaafriklaste arv on väga väike. Eurooplased, peamiselt inglased, on tegevad riigiteenijatena, mitmesuguste firmade ja kontorite ametnikena või misjonäridena. Tulnukad Aasiast — süürlased, liibanonlased ja indialased — tegelevad põhiliselt jaekaubandusega.

Linna ajaloo. Praeguse nime sai L. portugallastelt, kes esmakordselt raudusid Nigeerias XV saj. lõpul. XVI saj. keskpaigast kuni XX saj. I pooleni oli L. suureks orjakaubanduse keskuseks Orjarannikul. 1861 okupeeris Inglismaa orjakauplemisega võitlemise ettekäändel L-e. Briti ülemvalitsuse esimestel aastakümnetel valitseti L-t Freetownist, järgmistel aastakümnetel allus L. inglise võimudele Kullarannikul (nüüd Gaana). 1886

Lagos.

loodi L-e saarel iseseisev koloniaal-administratsioon ning saare territoorium koos väikese maa-alaga mandril nimetati L-e kolooniaks ja protektoraadiks. 1906 ühendati L-e koloonia Lõuna-Nigeeria protektoraadiga. Aastal 1914, kui ühendati Lõuna- ja Põhja-protektoraaat ning määrati kindlaks praeguse Nigeeria piirid, sai L. Nigeeria koloonia ja protektoraaadi administratiivkeskuseks, 1954 aga koloniaalse Nigeeria Föderatsiooni pealinnaks.

Koloniaalperioodil streikisid L-e sadamatöölised, raudteelased ja ehitajad ametiühingute juhtimisel korduvalt inglise administratsiooni vastu. Kõige suuremad väljaastumised leidsid aset 1945 (Nigeeria tööliste ja teenistujate üldstreik) ja 1949, millal protesti märgiks Enugu (Ida-Nigeeria) kaevurite rahuliku demonstratsiooni tulistamise vastu astus välja 10 000 L-e töelist. Rahvusliku vabastusliikumise surve olid koloniaalvõimud sunnitud tegema järeleandmisi. 1960. a. sügisel kuulutati välja maa sõltumatus ning L. sai suveräänse Nigeeria pealinnaks.

L-s asuvad parlamendi residents ning riigi kõrgemad valitsusasutused. L. on üks Aafrika kontinendi poliitilise elu keskusi.

Majandus. L. on Nigeeria tähtsaim kaubandus-, liiklus- ja tööstuskeskus. Apapa eeslinna on koondunud maa tähtsaimate tööstusharude — tekstiilija toiduainete tööstuse ettevõtted. 2 tekstiilivabrikut kuuluvad Nigeeria erakapitalile. Üks neist töötleb Põhja-Nigeeriat saabuvat puuvillakedrust, teine importkedrust. Viimastel aastatel on Lääne-Nigeeria Tootmise Arendamise Korporatsiooni ($\frac{1}{3}$ kapitalimahutustest) ning Itaalia-Sveitsi ja Ameerika firmade vahenditega ehitatud võrdlemisi suur ettevõte, võimsusega 16,5 milj. m² riidet aastas. Toiduainete tööstust esindavad palmiõlithesed ja -hoidlad, riigi suurimad margariini- ja seebivabrikud (kuuluvad Inglise-

Hollandi kontsernile *Unilever* ja selle tütarettevõttele *United Africa Company*) ning õlletehas (ehitanud *Nigerian Breweries Company*). Teistest ettevõtetest väärivad mainimist jahuveskid ja peekonivabrikud. Apapa eeslinnas on väikesed laevaremondi- ja laevaehitustehased, automontaaži- ja autoremondittevõtted ning naftahoidlad. Ebute Metta eeslinnas asuvad raudteetöökodjad, Iddo saarel töötab saeveski. Samas asub ka riigi tähtsaim soojusjõujaam võimsusega 100 000 kW.

L. on suur transpordisõlm. Siit algab Lääne-magistraalraudtee, mis seob pealinna paljude suurte linnadega Lääne- ja Põhja-Nigeerias. Linnast väljub mitu maanteed kakaopuu, õlipalmi, kautšukipuu jt. kultuuride viljelemise piirkondadesse. L-e mere-sadam on suuremaid Ginea lahe rannikul.

L-e lähedal Ikejas asub rahvusvahelise tähtsusega lennujaam.

Linna välisilme. Maalistel saartel asuv L. on tüüpiline troopikalinn. Kõige heakorrastatum magistraal on Marina bulvar. Siin asuvad föderaalparlament jt. valitsusasutused, mitmesuguste pankade ja kompaniide kontorid, katedraal. Marina, Broad Street, Victoria ja mõned teised kesk-tänavad erinevad tunduvalt linna ülejäänud osadest, mis kujutavad endast kokkusurutud kvartaleid sillutamata kitsaste tänavatega, ilma kanalatsiooniga jt. elementaarsete mugavusteta. Linna kesk-tänavail on intensiivne liiklus. Eriti elav on see Victoria tänaval, mis ühendab L-e saart Carteri silla kaudu Iddo saarega ning seejärel üle tammi mandriga. Ikoyi saarel elavad eurooplased ja jõukad aafriklased. Pärast Nigeeria sõltumatuks kuulutamist töötati välja linna rekonstrueerimise perspektiivplaan. L-e kesklinnas lammutatakse hurtsikud, elanikud aga asustatakse ümber uude Suru Lere eeslinna. Ikoyi ja Victoria saare soostunud osa kuivenda-

takse, saarte vahele rajatakse uus raudbetoonsild. Victoria saarele kavatakse ehitada valitsus- jt. hoonete kompleks.

Kultuur. 1962 avati pealinnas ülikool, mille juures on meditsiiniline kool. Tegutseb tehnikainstituut. Linnas on 147 üldhariduslikku ja erikooli 83 000 õpilasega. 1956 avati etnograafia- ja arheoloogiamuuseum. L-e elanikke teenindab üle 40 haigla (1980 kohaga) ja 28 dispanserit ning polikliinikut (1960).

L-s ilmub mitmeid päeva- ja nädalalehti, peamiselt inglise keeles. Päevalehed: «Daily Times», «Daily Express», «Morning Post», pühapäevaleht «Sunday Post» jt. Kord nädalas ilmuvad «Irohin Yoruba» ja «Nigerian Statesman».

Tegutsevad raadiojaam ja televisiooni-keskus.

LIBREVILLE

— Gabooni Vabariigi pealinn — asub Aafrika läänerannikul sügavalt mandrisse tungiva lahe ääres, keset tiheidaid troopikametsi. Geograafid tunnevad seda lahte Gabooni estuaari nime all (estuaar — lai lehtritaoline jõesuu), kuid lahe järgi nime saanud Gaboonis endas nimetatakse seda tavaliselt lihtsalt Estuaire'iks.

Elanike arvult — 1966 a. 50 000 inimest — on L. Aafrika pealinnade seas väiksemaid. Ent kõigest poolemiljonilise elanikkonnaga Gaboonis on L. suurim linn. Gabooni pealinna elanikud kuuluvad mitmesuguste bantu rahvaste hulka (peamiselt mpongved). Mitteaafriklaste (peamiselt prantslaste) arv ei ületa 2000 inimest.

Linna ajaloost. L-i rajas 1849. a. rühm aafriklastest orje, kelle prantsuse meremehed orjalaevalt vabastasid. Seda sündmust meenutab Gabooni pealinna nimetuski (prantsuse keeles «vaba linn»). L-i rajamine oli Prantsuse kolonisaatorite esimesi samme

oma ülemvalitsuse kehtestamiseks Ekvatoriaal-Aafrika rannikul. Varsti hakkas nimetus «vaba linn» kõlama kibeda ironiana. Prantsusmaa kasutas L-i koloniaalekspansiooni peabassina Ekvatoriaal-Aafrikas. Siit lähtusid XIX sajandi viimasel veerandil arvukad sõjalised ekspeditsioonid, mille tulemusena Prantsusmaa allutas oma kontrollile tohutud maa-alad Aafrika mandri sügavuses. XX saj. alguses sai L. Prantsuse Ekvatoriaal-Aafrika koloniaalföderatsiooni kuuluva Gabooni koloonia administratiivkeskuseks. II maailmasõja ajal tegutsesid L-s Vichy režiimi vastu võitleva «Vaba Prantsusmaa» relvastatud jõud.

Aastal 1958, pärast Prantsuse Liidu reorganiseerimist Prantsuse Ühenduseks, sai L. algul autonoomse, 1960. a-st aga sõltumatu Gabooni Vabariigi pealinnaks. Siin asuvad vabariigi presidendi residents, parlament (ühelkajaline Rahvusassamblee) ja kõrge- mad valitsusasutused.

Majandus. 80 km sügavusel mandrisse tungiva kuni 15 km laiune Gabooni estuaar kujutab endast suurepärast looduslikku sadamat, mis on kindlalt kaitstud lainete ja tuulte eest. Sobiva sadama olemasolu ühelt poolt ja troopilistest väärspuuliikidest rikkaste metsamassiivide lähedus teiselt poolt tingisid Estuaire'i piirkonnas suure metsatööstus- ja metsaekspordikompleksi kujunemise keskusega L-s.

Suur osa metsa eksporditakse töötlemata kujul; väiksem osa töödeldakse L-i ning ümbruse saeveskites ja vineerivabrikutes, mille toodang läheb samuti põhiliselt ekspordiks. Nii puudutöötlemise kui ka metsavarumise ettevõtted kuuluvad Prantsuse monopolidele, kes seniajani on Gabooni majanduses juhtpositsioonidel.

Estuaire'i piirkonna metsaekspordikompleksi kuulub peale L-i enda sadama veel sellest 16 km ülesvoolu jääv Ovendo sadam ja rida väikse-

maid randumissildu. Veosekäibelt (400 000—500 000 t aastas) on L.-Ovendo sadamakompleks Gaboonis teisel kohal (Port Gentili järel, mille veosekäive viimastel aastatel kasvab järsult seoses nafta ekspordiga). 90% L.-Ovendo veosekäibest langeb ekspordile, millest omakorda 90—95% moodustab mets.

Peale puidutööstuse on L-s laevatehased, kus ehitatakse puksiire, pargaseid ja väikesi kalalaevu, remondi- ja mehaanikatöökodjad ning rida põlumajandustoorainet töötlevaid pissettevõtteid (kohvi ja riisi puhastamine, palmiõli tootmine). Elektrienergiat saab linn väikeselt soojuselektritsentraalilt.

Gabooni sisepiirkondadega ühendavad L-i maanteed. Projekteerimisel on raudtee Ovendost Mékambo rauamaagileiukohani maa kirdeosas (nende leiukohtade eksploateerimisest on huvitatud USA kapital). L-i lähedal on lennujaam.

L. on Gabooni tähtis rahanduskeskus. Siin asuvad Ekvatoriaal-Aafrika riikide keskpanga ja rea Prantsuse pankade osakonnad, mis teostavad kõiki krediidi- ja rahandusoperatsioone.

Linna välisilme. Gabooni pealinn sirutub piki Estuaire'i põhjaranda enam kui 8 km ulatuses. Kaldapealsete ja sadamakaidega piirnevad vahetult ärikvartalid, kus asuvad pangad, metsatööstus- ja metsaekspordifirmade kontorid ning tööstusettevõtted. Rannast kaugemal, kinkudel paiknevad valitsus- ja administratiiv-asutuste hooned ja linnaelanike kodanliku ladviku (eurooplastest ettevõtjate ning jõukate aafriklaste, peamiselt riigiametnike) elamud. Kaasaegsete suurte raudbetoonist hoonete kõrval on säilinud möödunud sajandi puumaju, mis on niiskuse vältimiseks rajatud kivi- või raudpostidele ning ümbritsetud lahtiste rõdudega. Gabooni pealinna keskosa tervikuna on heakorrasstatud ja rikas rohelusest. Siin on häid kauplusi maitsekate vaa-

teakendega, mugavaid hotelle, restorane ning kinosid.

Äärelinn on hoonestatud puust või õlgedest ja savist onnidega, kus on leidnud ulualuse L-i aafriklastest töötajate enamik. Nad kannatavad alatoitluse ja arvukate haiguste all, mille laialdast levikut soodustavad anti-sanitaarsed elutingimused.

Kultuur. L-s on alg- ja keskkoole ning tehnikakolledž. 1960 avati Gabooni pealinnas riigi esimene kõrgem õppeasutus — kõrgem majanduskool, 1964 — polütehniline instituut. L-i lähedal asub okeanograafiline uurimiskeskus ja põllumajanduslikud katsejaamad.

Pealinna ajakirjandust esindavad prantsuskeelne nädalaleht «Gabon d'Aujourd'hui», kord kuus ilmuv «Journal officiel de la République Gabonaise», kuukirjad «Action et Vérité» ja «Patrie Gabonaise».

Tegutseb radiojaam.

LOME

— Togo Vabariigi pealinn — asub Ginea lahe rannikul. Linn on ühtlasi Ranniku administratiivrajooni ja L. ringkonna keskus.

Territooriumilt ja elanike arvult on L. suurim linn Togos. L. elanike arvu kasv: 1957. a. — 38 000, 1960. a. — u. 74 000, 1967. a. (hinnang) — 125 000. Mitteaafriklasi on ainult 2000 ümber, neist enamik eurooplased ja liibanonlased. Valdava enamuse L. elanikkonnast (üle 80%) moodustavad ginea keelerühma kuuluvad eved ja eve keelt või selle dialekte (mina, uatši, fon) kõnelejad.

Linna ajaloost. L. rajati XIX saj. lõpul vana eve asula kohale. XIX saj. viimasel veerandil laiendas Togos aktiivselt oma vallutusi Saksamaa. 1897 muudeti L. Togo (Saksamaa protektoraat 1884—1914) administratiivkeskuseks. Pärast Saksamaa lüüasaamist I maailmasõjas ning Togo

territooriumi jaotamist Inglismaa ja Prantsusmaa vahel sai L-st Prantsusmaa mandaatteritooriumi administratiivkeskus. 1946. a-st oli L. Prantsusmaa halduses olnud Togo hooldusterritooriumi administratiivkeskus, 1956. a-st autonoomse Togo Vabariigi pealinn. L. etendas suurt osa maa poliitilise elu keskusena. Nimelt siin tekisid 1940. a-il esimesed poliitilised parteid, kes astusid välja Prantsuse koloniaalrežiimi alt vabanemise eest. Riigi sõltumatuks kuulutamisega 27. aprillil 1960 sai L. Togo Vabariigi pealinnaks. L-s asuvad vabariigi presidendi residents, samuti teised kõrge- ja valitsusasutused ning ühiskondlike organisatsioonide juhtkonnad.

Majandus. L. on majanduslikult arenenuim linn Togos. Linnas ja ümbruses asub puuvillapuhastustehas, karastusjookide, seebi-, tehisižää- ja parfümeeriavabrikud, mitu raudtee- ja autoremontitöökoda. Kõik need ettevõtted on väikesed, poolkäsitöendusliku iseloomuga ja põhiliselt Prantsuse kapitali kontrolli all. Töötab väike soojuselektrijaam.

L. on suur transpordisõlm, kust lähtub 3 raudteed ja mitu maanteed. L. sadama läbib aastas kuni 150 000 t eksport- ja importveoseid. Linnast 8 km kaugusel on rajamisel (SLV krediidi abil) sügavaveeline mere-sadam. On olemas lennujaam.

L-sse on koondunud Togos tegutsevate välismaiste, peamiselt Prantsuse kompaniide agentuurid. Siin asuvad maa pangasüsteemi (välja arvatud raha emissioon) oma käes hoidvate Prantsuse pankade filiaalid.

L-s valitseb terav tööpuudus. Ainult ligikaudu 65% linna aktiivsest rahvastikust omab pidevat töökohta, täielikult töötute arv küünib 5000 inimeseni.

Linna välisilme. L. on väga maaliline. Linnale annab omapära rikkalik taimestik, eriti kookospalmid, mis peaaegu pideva lindina palistavad Ginea

Lomé.

lahe randa. Idast läände vöötab linna Ringpuiestee.

Põhja-lõunasuunaliselt linna läbib raudtee jaotab L. kaheks osaks. Lääneosa on koondunud administratiiv-asutused ning eurooplaste ja jõukate aafriklaste rohelusse upuvad elamud. Üks vaatamisväärsusi — Sõltumatuse monument — kujutab endast tohutut plaati, millesse on süvendina raiutud ahelaid purustava inimhiiglaste kontuur. Tema ees on tõrvikut käes hoidev naiskuju. Monument sümboliseerib vabastatud kodumaad, kes tänab oma päästjat — rahvast. Üks ilusamaid tänavaid linna lääneosas on Võidu avenüü, mis suundub valitsuse paleeni.

L. idaosas asub ärikeskus kaupluste, väliskompaniide agentuuride ja pankadega. Paljud neist paiknevad Kaubanduse tänaval, mis on siinse linnaosa peartereid. Selle naabruses asub suur turg — Togo pealinn kõige rahvaja kärarikkam koht. L. idaosa võtavad enda alla peamiselt aafrika kvartalid (Zongo, Abobokomé, Amutivé jt.), mis on järsuks kontrastiks administratiiv- ja euroopa kvartalitele. Tänavad on siin kitsad ning tolmu- sed, majad väikesed, sageli savist või

õlgedest. Ainult 3% majadest linnas omab veevärki ja kanalisatsiooni, ainult 15% hoonetest saab elektrienergiat. L. munitsipaliteet rakendab abinõusid linna heakorrastamiseks. Linnatranspordis on kasutusel ainult taksoid.

Kultuur. Peale algkoolide on L-s mitu keskkõppeasutust, kus õpib umbes 3500 inimest, s. o. 50% keskkooli- ja kolledžiõpilaste arvust kogu riigis. Eriõppeasutusteks on pedagoogiline kool, kaubanduskolledž ja mitu käsitöökooli. A-st 1959 töötab administratiivkool, kus valmistatakse ette rahvuslikku kaadrit riigiasutustele. On loodud Togo Humanitaarteaduste Instituut ja selle juurde Rahvusraamatukogu.

Ilmuvad mitu prantsuskeelset ajalehte, sealhulgas päevaleht «Togo-Presse». Tegutseb raadiojaam.

LUSAKA

— Sambia Vabariigi (endise Põhja-Rodeesia) pealinn — asub riigi keskosas.

Elanike arv (1965) — 122 000 inimest, neist 100 000 aafriklast-bantut. Mitteaafriklaste hulgas on arvukamad ing-

Lusaka.

lased ja tulnukad Aasia maadest. 1968. a. elas L-s 201 000 inimest.

L. rajati 1905. a. lenže hõimu samanimelise küla kohale, XIX saj. lõpul Briti kolonisaatorite poolt anastatud Rodeesia territooriumile. 1935 toodi Põhja-Rodeesia koloonia keskus Livingstone'ist üle L-sse. Rahvusliku vabastusliikumise survele oli Inglismaa sunnitud andma maale sõltumatus. 1964. a-st on L. suveräänse Sambia pealinn. Siin asuvad riigi presidendi residents, valitsus, parlament ja ülemkohus.

Majandus. L. on arenenud kaubandus- ja transpordikeskusena, mis teenindab suurt põllumajanduspiirkonda. Linnas asuvad riiklikud vilja- ja lihakokkuostu organisatsioonid (*Grain Marketing Board* ja *Cold Storage Commission*), hulgikaubandusfirmad, riiklikud pangad (*Land and Agricultural Bank* ja *Industrial Loans Board*) ja inglise erapankade (*Barclay's Bank* ja *Standard Bank*) osakonnad. Tähtsaim tööstusharu on toiduainete tööstus, peamiselt jahutööstus. Töötab lihakombinaat. Suurim tsemenditehas (võimsusega u. 300 000 t aastas) paikneb linnast 15 km lõuna pool Chilangas. On olemas veel riiklik automontaažitehas, väike elektrijaam, väikesed autode, põllumajandusmasinate ja majapidamistarvete remonditöökojad. Enamik ettevõtteist kuulub eurooplastele. L. on tähtis transpordikeskus, mida läbib mitu maanteed ja üks raudtee. On olemas lennujaam.

Linna välisilme. L. on hoonestatud ja planeeritud koloniaallinnana, kus eurooplaste, aafriklaste ja asiaatide jaoks on eraldi elamukvartalid. Sambia pealinna kõige nooblim osa paikneb raudteejaamast kagus asuval platool. Independence Avenue'l paiknevad valitsusasutused. Mõni aasta tagasi asustati linna idaosa — Woodlands. Varemalt elasid neis linnaosades eurooplased, kuna aafriklastele olid ette nähtud linnaosad Independence Avenue'st lõunas — madalas lohus ja

raudteest läänes asuval paljal lagedal platool. Enamik elumajadest on ühekorruselised. Nn. euroopa kvartalites domineerivad kõigi mugavustega üksikelamud, mida ümbritsevad avarad aiad; aafrika kvartalites aga on savihütid surutud võrdlemisi kitsale territooriumile, kus heakorrastuse tipuks on üks üldkasutatav veepump iga kvartali kohta.

Peaaegu kõik kaubandusettevõtted (suurte kompaniide kaubamajad ja Bombayst tulnukate väikesed poed) on rühmitunud piki Cairo Roadi.

Kultuur. L-s ja ümbruses asuvad Hodgsoni tehniline kolledž, Chalimbani õpetajate kolledž ja Munali kool. 1965 avati ülikool. Selle juurde kuulub Ühiskonnateaduste Instituut (end. Rhodes-Livingstone'i Instituut), mis on avaldanud palju töid, peamiselt Sambia ja naabermaade rahvaste etnograafia alalt.

Linnas on mitu haiglat.

L-s ilmuvad inglise keeles ajaleht «Central African Post» ja nädalaleht «Zambia Mail». Regulaarselt antakse välja Ühiskonnateaduste Instituudi teaduslikke töid.

L. on suur ringhäälingukeskus.

MASERU

— Lesoto Kuningriigi pealinn — asub riigi läänepiiril Oranje lisajõe Caledoni vasakul kaldal, enam kui 1500 m üle merepinna. Elanike arv — 9500 (1965). M. on vanimaid pealinnu Lõuna-Aafrikas. Linn asutati 1869. a. ja oli kuni 4. X 1966 Briti protektoraadi Basuutomaa administratiivkeskus; seoses Basuutomaa kuulutamisega sõltumatuks Lesoto Kuningriigiks sai M. viimase pealinnaks. Välja arvatud valitsushooned, koosnes linn seni põhiliselt aafriklaste onnidest. Tunduv osa elanikkonnast tegeleb põllumajandusega. Ilmuvad nädalalehed «Lesotho Times», «Makatolle»,

«Nketu», viimased suuto keeles. On olemas ringhääling.

MBABANE

— Svaasimaa pealinn — asub riigi lääneosas. Elanike arv — u. 14 000 (1967). Sai pealinnaks seoses Briti protektoraadi Svaasimaa iseseisvumisega 6. IX 1968. M. oli varem tavaline küla, mis kasvas linnaks seoses tinamaagi jt. ümbruskonnas esinevate maavarade ekspluateerimisega.

MOGADIŠU (ka Mogadiscio)

— Somaali Demokraatliku Vabariigi pealinn — asub India ookeani rannikul. M. on 160 000 elanikuga (1965. a. hinnang) suurim linn riigis. Elanikkonna põhiosa moodustavad somaalased; välismaalasi — araablasi, itaallasi, pakistanlasi jt. on 16 000 inimest. 1958. a. oli M-s umbes 90 000 elanikku. Pärast sõltumatu Somaali vabariigi moodustumist (1. juulil 1960. a.) on pealinna elanikkond märgatavalt kasvanud alevitest ja küladest sisserännanute arvel.

Linna ajaloo. M. (somaali nimetusega Hamar) rajati IX ja X saj. vahetusel. Al-Jakubi, esimesi araabia geograafe ja rändureid, kes külastas Somaaliat a-il 890—893, kirjutas, et M-s oli jõudsalt arenenud kaubandus. Ajavahemikus 1331—32 külastas M-t maailmarändur Ibn Battuta, kes nimetas M-t tähtsaimaks kaubalinnaks Aafrika idarannikul. 1499 ilmus Portugali eskaader Vasco da Gama juhtimisel M. reidile ning hakkas linna suurtükkidest tulistama. XVI saj. muutus Somaali poolsaar portugallaste ja türklaste vaheliste ägedate sõdade areeniks. XIX saj. astusid Ida-Aafrika koloniaalse jagamise pärast võitlusse Euroopa suurriigid. 1889 võttis Itaalia Somaali ranniku, sealhulgas ka M., oma protektoraadi alla. II maailmasõja ajal haaras sõja-

Mogadišu.

tegevus ka Somaalia territooriumi. 1941 hõivasid Briti väed pärast ägedaid lahinguid M. A-il 1950—60 oli M. Itaalia halduses olnud ÜRO hooldus-territooriumi administratiivkeskus. Rahvusliku vabastusliikumise survel andis Itaalia 1956 somaallastele sisemise omavalitsuse. 1. juulist 1960 on M. sõltumatu Somaali vabariigi pealinn.

M-s asuvad Somaali Demokraatliku Vabariigi kõrgemad riigivõimu-, valitsus- ja kohtuasutused.

Majandus. Linnas on mitu väikest tööstusettevõtet, millest suur osa kuulub Itaalia kapitalile: lihakonservitehas, õli- ja saeveski, gaseeritud ja puuviljajooke, tehisjääd, telliseid, mööblit ja jalatseid tootvad ettevõtted, väikesed auto- ja elektromehaanika töökojad. 1958 sulges itaalia administratsioon M-s maa ainsa tekstiilivabriku, mis töötas kohalikul toorainel. Nõukogude Liit ehitas ja andis Somaali vabariigile kingitusena üle trükikoja. NSV Liidu majandusliku abiga on M. lähedale ehitatud piimatöötlemise keskus. Väike soojus-

elektrijaam kuulub Itaalia-Somaalia segakompaniile.

M. on suur meresadam (31% riigi merevedude üldtonnaazist). Merelaevu lossitakse reidil ja veosed tuuakse maale mootorpargastega. Ookeani rannale ehitatud M. lennujaam võib vastu võtta reaktiivreisilennukeid. M. on ka maanteede sõlm, kust veetakse reisi- ja veoseid riigi perifeeriasse.

M-sse on koondunud peamised rahvuslikud rahandusasutused. Raha emissiooni teostab Somaali Rahvuspank. Krediidioperatsioonide tegeleb Somaali Krediitpank. M-s paiknevad ka välismaiste pankade — *Banco di Roma ja Banco di Napoli* (Itaalia) ning Port Saidi Panga (ÜAV) filiaalid.

Linna välisilme. Linnale annavad ilme põhiliselt 1—2-korruselised, enamasti valget värvi majad. Itaalia kolonisaatorite peremehtsemise aegdest on säilinud M. jagunemine kivi- ja puumajadega hoonestatud pärislinnaks ja savist ning õlgedest onnidega äärelinnaks. M-t läbib kaks teineteisega paralleelset kaunist magistraali — Vabariigi ja 1. Juuli tänav. Linna arhitektuuris võib täheldada lääneeuroopa (eelkõige itaalia) ja idamaa suuna segunemist. Nii kerkivad M. südalinnas kõrvuti muhameedlik minarett ja linna kõrgeim hoone — kahe torniline katoliku katedraal. M. keskosas asub valitsushoonete kompleks: valitsusjuhi residents, välis-, sise-, rahandus- jt. ministereeriumid jne. Samas asuvad kaubamajad, kinod, restoranid, kohvikud jm. Linna kõrgeimal kohal paikneb Villa Somalia — Somaali vabariigi presidendi residents. Elava liiklusega Vabariigi tänava ääres kõrgub Rahvuskogu hoone. Parlamendiesisel väljakul korraldatakse riiklikke ja ühiskondlikke üritusi. Somaalia valitsus teeb jõupingutusi pealinna heakorrastamiseks: rajatakse avalikke parke, haljastatakse tänavaid ja väljakuid, istutatakse rohkesti lilli. Joogivett saab linn kahest

veemagestusjaamast. Viimastel aastatel kasvab M. peamiselt kotedžite ehitamise arvel linna idaosas. Linnatransport koosneb autobussidest, taksiautodest ja mootorrataist.

Kultuur. M-s asuvad internaatkool (ehitatud NSV Liidu kingitusena), õpetajate kolledž, riiklik keskkool, tehnikum, itaalia keskkool ja Üli-kooliinstituut, kus õpetatakse ainult humanitaarteadusi. On olemas rahvusmuuseum «Garesa» (asutatud 1933), mis paikneb endises Sansibari sultani lossis, 10 kino ja teatri-trupp.

Kohaliku elanikkonna seas on levinud tuberkuloos, düsenteeria, malaaria jt. haigused. Meditsiinasutustest töötavad hospitalid «De Martino» ja «Rava», tuberkuloosihai gla «Forlani-ni» jt.

Antakse välja päevalehte «Corriere della Somalia» (itaalia keeles), nädalalehti «Somali News» (inglise keeles) ja «Wahda» (itaalia ja araabia keeles). Töötab Somaali Rahvuslik Pressiagentuur. 1965 hakkas tööle raadiojaam — NSV Liidu kingitus Somaali vabariigi rahvale.

MONROVIA

— Libeeria Vabariigi pealinn — asub Lääne-Aafrikas Mesurado neemel, kitsal maaribal, mida lõunast piirab Ginea laht ja põhjast Mesurado jõgi, 10 km kaugusel Libeeria suurima jõe Saint Pauli suudmest. Elanike arv (1966) — 180 000. 1905. a. loendati M-s umbes 2500 elanikku, enne II maailmasõda — umbes 6000.

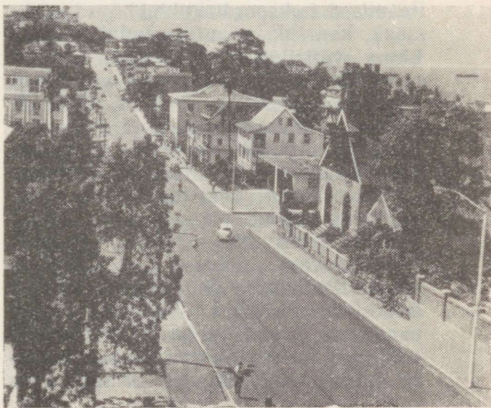
Linna ajaloost. M. asutasid 1822. a. USA-st ümberasunud neegrid. 1830 oli M-s 700 elanikku ja umbes 100 maja. Asula territoorium jagati veerandi aakri (0,1 ha) suurusteks maatükkideks, mis loodeti välja uusasunike vahel. 1835 loodi esimene munitsipaal-nõukogu — vanim seda liiki asutus Lääne-Aafrikas. 1847 kuulutati M. uue

riigi pealinnaks. 1855 toimusid esmakordselt linnapea valimised.

M. areng on toimunud kohalike põliselanike — dei, mamba, grebo, kruu, vai ja mandingo hõimude eksplua-teerimise ning rõhumise arvel. Mesur-ado poolsaare idaosa asustanud kruu hõim tõrjuti poolsaare põhjatippu, kus tekkis uus asula Krutown. Aastast 1835 maksustati Krutowni elanikud iga-aastase maksuga M. kasuks, 1916 aga liideti Krutown M-ga. Vai hõim, kes varemalt samuti elas Mesurado poolsaarel, tõrjuti kagusse; nende poolt rannikule rajatud Sinkori asula hõivasid samuti järk-järgult ümber-asujad.

Linn kasvas aeglaselt. M. arengu-tempo kiirenemisele andis tõuke meresadama rajamine (1948). Viimas-tel aastatel on valitsus pööranud suurt tähelepanu M. välisilmele ja heakorrastamisele. Eraldati suuri summasid tänavate rekonstrueerimi-seks, kaasaegse veevärgi ja kanalisat-siooni rajamiseks ning uute administ-ratiivhoonete ehitamiseks. On ehitatud rida mugavaid hotelle, kohalikule aristokraatiale ja bürokraatiale kuu-

Monrovia kesklinn.

luivad kalleid villasid ja kotedžeid. M. äärelinnas laieneb elamuehitus. M-s asuvad presidendi residents, parlament ja riigi kõrgemad valitsusasutused.

Majandus. Riigi majanduskeskusena on M. tähtsus suur. Siin asuvad rohkem kui 100 firma, sealhulgas 5 pangakontorid või agentuurid. Valdav osa neist asutustest kuulub välismaa (peamiselt USA) kapitalile.

Tööstusettevõtteid hakati M-sse rajama alles sõjajärgsel perioodil. Enamus neist paikneb Buchroadi saarel ja on oma sünni eest tänu võlgu sadama rajamisele. Siia on ehitatud väike metallitöötlemistehas, tellise- ja katuskivitehas, 2 hapnikutehast, 2 saeveskit, külmutushoone, autotöökojad jm. Tegutsevad ka väikesed mööbli-, pagari- ja remonditöökojad, samuti muud käsitööstusettevõtted.

M. on tähtis liiklussõlm ja ümberlaadimispunkt. Meresadamal on ühendus maailma kõigi suuremate sadamatega. M-s lõikuvad mitu tähtsat maanteed ja 2 raudteeharu. 3 km² suurune sadamaakvatoorium on loodud kunstlikult, 2,5 km merre ulatuvate kaitsemuulide ehitamisega. Kaijoone pikkus on umbes 600 m. 1962—63 ehitati sadamas veel 3 silda, mis kuuluvad kaevanduskompaniidele. Veosekäive ulatub 5 milj. tonnini aastas. Peamised ekspordiartiklid on rauamaak, kautšuk, palmituumad ja -õli.

Linna välisilme. M. koosneb 5 põhisosast: Buchroadi saar, Krutown, Camp Johnson, Sinkor ja Pärís-M. Viimane hõlmab Mesurado poolsaare loodepoole ja jaguneb omakorda 2 osaks: vanalinnaks ning uushoonestusega Mamba Pointi rajooniks. Vanalinn asub Mesurado jõe vasakul kaldal ning koosneb umbes 20-st täisnurkselt ristuvast tänavast. See on linna kõige tihedamini asustatud osa ning ärikeskus. Edelast kirdesse läbib vanalinna Broad Street — M. umbes 4 km pikkune peatänav. Broad Streetil asuvad mitmesuguste firmade kon-

torid, kauplused, restoranid, kinod jm. lõbustuskohad. Siin asub ka rahandusministeeriumi hoone. Mesurado jõe pool on Broad Streeti paralleeltänavaks Ashmun Street — riigiasutuste ja pankade tänav, kus paiknevad presidendi vana residents, riigidepartemang jt. valitsusasutused, peapostkontor, Century paviljon, Monrovia Pank, Libeeria Kaubandus- ja Arendamispank jne. Century paviljon ehitati 1947 Libeeria Vabariigi väljakuulutamise 100. aastapäeva tähistamiseks. Paviljoni juures olevasse parki on püstitatud monument pioneeridele (esimestele asunikele). Piki Mesurado kallast kulgeb linna vanim tänav — Water Street, mis on põhilisi äritänavaid.

Mamba Point hõlmab Mesurado neemeloodeosa kõrgendikke. Selle linnaosa väljaehitamine algas pärast II maailmasõda, millal Ginea lahe randa rajati M. suurim magistraal — Ühinenud Rahvaste prospekt. 15 aasta jooksul on Mamba Point muutunud saatkondade, esinduslike hotellide ja villade rajooniks.

Mesurado neeme põhjatipul asub Krutown, mis on säilitanud palju jooni XIX sajandist. Siin elab M. elanikkonna vaesem osa.

Camp Johnson on Pärís-M. kagupoolseks jätkuks ning hõlmab Mesurado neeme kõige kitsama maakaela. Camp Johnson on M. uus administratiivkeskus. Camp Johnson Road läheb üle M. teiseks tähtsamaks magistraaliks — umbes 6 km pikkuseks Tubmani puiesteeks. Viimastel aastatel on siin intensiivselt ehitatud uusi administratiivhooneid. 1957 lõpetati Mesurado neeme idaosas asuv kõrgendikul Libeeria parlamendihooned — Kapitooliumi ehitamine. Kapitooliumi vastas asub presidendi uus residents, Camp Johnsoni ja Sinkori piirile ehitati 1959 Linnanõukogu marmoralee. Viimase ja Kapitooliumi vahel asuvad Libeeria ülikool ja Tubmani-nim. park.

Kultuur. Mainida võib ülikooli (asu-

tati 1950. a., 350 üliõpilast), rohkem kui 10 kolledžit ja keskkooli, 3 suurt avalikku raamatukogu, Rahvusmuuseumi, Kunstikeskust ja 4 kino. Linnas asuvad 6 riiklikku haiglat ja rida erahaiglaid.

Ilmuvad ajalehed «Liberian Age», «Liberian Star» ja «Daily Listener» ning illustreeritud ajakiri «Liberian Review».

Tegutseb mitu raadiojaama.

NAIROBI

— Keenia Vabariigi pealinn — asub riigi kaguosas.

N. on Keenia suurim linn. Elanike arv (1967. a. üle 400 000) on viimastel aastatel maalt ümberasunute arvel jõudsalt kasvanud. (1907. a. elas linnas umbes 1000 inimest, 1955. a. 170 000). Aafrika rahvastiku hulgas domineerivad kikujud. 1961. a. oli linnas peale 130 000 aafriklase 25 000 eurooplast ja 96 000 asiaati.

Linna ajaloost. N. rajati 1899. a. kohale, kus paiknes Uganda—Mombasa raudtee ehitajate laager. Hiljem toodi sellesse piirkonda ehitustööde valit-sus.

I maailmasõja ajaks muutus N., tänu eeskätt häile kliimaatiliste ning looduslike tingimustele, võrdlemisi suureks administratiivkeskuseks, kust Briti koloniaalvõimud kontrollisid oma Ida-Aafrika valdusi. N-s paiknes suur sõjaväebaas, mida inglased kasutasid ulatuslikult võitluseks rahvusliku vabastusliikumisega Ida-Aafrikas. Sõjajärgseil aastail sai N-st keenia rahva inglise orjastajate vastu suunatud võitluse peamisi koldeid. Keenia elanikkonna mehise kolonialismivastase võitluse tulemusena kuulutati 12. detsembril 1963 maa sõltumatuks ja N. sai tema pealinnaks, 1964. a. detsembrist aga Keenia Vabariigi pealinnaks.

N-s asuvad parlament ning maa valitsus- ja riigiasutused.

Nairobi. Vaade linnale.

Majandus. N. on riigi tähtsaim kaubandus-, tööstus-, ja rahanduskeskus. Sii on koondunud enamik Keenia töötleva tööstuse ettevõtteid, mis kuuluvad peamiselt välismaisele (eeskätt Inglise) kapitalile. Elektrienergiat annab linnale naabermaa Uganda territooriumil paiknev Owen Fallsi HEJ. Linnas tegutsevad keraamikatöökodad, seebivabrik; mööblit, jalatseid, nahkesemeid, paberit, mootoreid ja ehitusmaterjale tootvad ettevõtted; mitu väikest õlevabrikut, lihakonservitehast ja jahuveskit.

N. lennujaam kuulub suurimate hulka Aafrikas. Keenia pealinnal on õhuühendus paljude maailma maadega. N-t läbib raudtee ühendab Aafrika sisealad India ookeani rannikuga (Mombasa sadamaga). Pealinnas asuvad suured pangad, mis kuuluvad Inglise kapitalile: *Barclay's Bank, Standard Bank, Commercial Bank of Africa* jt.

Linna välisilme. Kesklinnale on iseloomulikud laiad asfalteeritud tänavad, hoolikalt läbimõeldud kaasaegses stiilis arhitektuuriansamblid, haljasalade küllus. Siin asuvad valitsus- ja

rahandusasutused, mitmesuguste kompaniide juhatused, luksuslikud kaubamajad, restoranid, kohvikud, hotellid ja kinod. N. peatänavaks on Kenyatta Avenue. Enamik valitsusasutusi asub City Square'il, milleni viiv Government Road on hoonestatud linna kõrgeimate ehitistega. Nairobi Hilli piirkonnas vahelduvad valitsushooned mugavate villadega keset lopsakat troopikataimestikku. Põhjas ja loodes asuvad heakorrasstatud linnaosad Riverside ja Parklands, kus koloniaalvalitsuse ajal elasid jõukad ametnikud. Aafriklastest elanikkond oli koondunud Pumwani rajooni N. idaserval. Nagu soovides rõhutada üleatamatut barjääri valgete ja mustade vahel, ei lugenud kolonisaatorid seda rajooni linna osaks. Pumwanist mõnevõrra lõuna pool asub nn. Tööstusrajoon, kus paikneb enamik tööstus- ja käsitööttevõtteid.

Kvalifitseeritud tööliste osatähtsus linna rahvastikus pole suur. Märgataval osal aafriklastest linlastel puudub alaline elatusallikas.

Kultuur. Peale üldhariduslike ja kutsekoolide on linnas Ida-Aafrika Ülikooli kolledž ning veel mõned kõrgemad õppeasutused. Detsembris 1964 avati N-s Keenia Aafrika Rahvusliidu (KANU) parteitöötajate kool. Linnas on teater, mitu kino ja muuseum, kus on rikkalikult esindatud maa taime- ja loomariik.

Linna suurim raamatukogu on McMillan Memorial Library.

N-s asub rida meditsiinasutusi, sealhulgas 4 suurt haiglat. Ent olukorras, kus töötajate hulgas on laialdaselt levinud kõige erinevamad haigused, ei ole haiglate hulk ilmselt piisav. Arstiabi on tasuta.

Ilmuvad ajalehed «East African Standard» ja «Daily Nation», nädalalehed «Sunday Post» (inglise keeles) ja «Sauti ya Mwafrika» (suahiili keeles) ning rida teisi ajalehti ja ajakirju.

Tegutsevad raadiojaam ja televisioonikeskus.

— Niigeri Vabariigi pealinn ja ringkonna administratiivkeskus — asub riigi edelaosas Niigeri jõe vasakul kaldal.

Elanike arvult on N. Niigeri suurim linn. Siin elab u. 42 000 inimest (1964. a. algul) — peamiselt songaid ja džermad, aga ka hausad. Eurooplasi (peamiselt prantslasi) on üle 2000 inimese.

Linna ajaloost. XIX saj. lõpul oli nüüdse N. kohal väike mõnesaja elanikuga küla. 1892. a. rajasid Niigeri anastamist alustanud Prantsuse kolonisaatorid sellesse külla oma tugi-punkti. Erakordselt soodne asend kaubateede ristmel soodustas asula kiiret kasvu. 1925 toodi N-sse üle Prantsuse Niigeri koloonia keskus, mis senini oli olnud Zinderis. Sellest ajast hakkas N. märksa suurenema ning ehitustegevus linnas laienema.

Pärast II maailmasõda Aafrikas laieneva vabastusliikumise survele oli Prantsusmaa sunnitud tunnustama Niigeri sõltumatust. Augustist 1960 on N. sõltumatu Niigeri pealinn. N-s asuvad presidendi residents, kõrgemad valitsusasutused ning ühekojaline Rahvussamblee.

Majandus. N. on riigi kaubanduslik ja rahanduslik keskus. Tööstus on nõrgalt arenenud. Töötavad eksportapamaja, jahuveski, kondiitribrik, tellisetehas, 3 poolkäsitöenduslikku ettevõtet alkohoolita jookide tootmiseks, metalli- ja pagaritöökodjad. Enamikku mainitud ettevõtteist kontrollib Prantsuse kapital. Diiselkütusel töötav soojuselektriijaam võimsusega umbes 2800 kW kuulub samuti prantslastele. Laialdaselt on arenenud kunstiline käsitöö.

1961 rajati Tuneesia pangakoondise *Société Tunisienne de Banque* kaasabil Niigeri Vabariigi Arendamise Pank, mille asutamiskapitalist (150 milj. Aafrika franki) 55% kuulub Niigeri riigile, 10% *Société Tunisienne de*

Banque'ile, 29% Prantsuse pankadele ja 6% erahoiustajatele. Rahandusasutus *Crédit du Niger*, mille kapitalist 70% kuulub Niigerile ja 30% Prantsuse kapitalile, annab laene ja krediiti peamiselt põllumajanduskooperatiividele ja ehitusorganisatsioonidele. On loodud segakompaniid (riigi ja eraomanike osavõtul) mitmete põllumajandussaaduste kokkuostu ja turustamise kontrollimiseks, näiteks Kaubanduse ja Tootmise Rahvuslik Ühing (üle 50% kapitalist kuulub riigile), mis ostab kokku ja realiseerib välis- turul Niigeri põllumajandussaadusi. N-s paiknevad samuti mitme suure Prantsuse rahandusasutuse ja kaubandusfirma nagu *Banque de l'Afrique Occidentale*, *Compagnie française de l'Afrique Occidentale* jt. filiaalid; *Banque Centrale des Etats de l'Afrique de l'Ouest* filiaalile kuulub Niigeri valuuta — Aafrika frangi emissiooniõigus.

N. on Niigeri tähtis transpordikeskus ja veoste ümberlaadimispunkt. Siit- kaudu läheb magistraaltee Malist Tšaadi Vabariiki.

Siinne rahvusvahelise klassi lennu- jaam on parimaid Lääne-Aafrikas.

Linna välisilme. Linn paikneb piki Niigeri kallast, kusjuures tema pikkus on 7 km ja laius keskmiselt 2,5 km. Jõe kaldal, kus taimestik on rikkalikum kui kesklinnas, elavad kõige jõukamad aafriklased, samuti prantslased; siin asuvad tähtsamad kaubandusfirmad, hotellid, elektrijaam ja Rahvuslik Vabaõhumuseum. Samas paiknevad ka presidendipalee ja mõned riigiasutused. Ent peamine administratiivkvartal asub linna kõrgendikulises kirdeosas.

Paljudes kvartalites puuduvad elekter ja veevärk. 1961 asutati N-s riikliku ja erakapitali osavõtul Linnade Heakorrastamise ja Hoonestamise Niigeri Ühing, mis ehitab elamuid nii N-s kui ka teistes Niigeri linnades.

Linna ühiskondlik transport koosneb ainult taksodest. Väikese taksopargi

ekspluateerimiseks on loodud sega- kapitaliga (50% kuulub riigile, 50% Prantsuse firmale *Transafricaïn*) te- gutsev Niigeri Transpordiühing.

Kultuur. On olemas Rahvuslütseum, kus 1963/64 õppis üle 650 inimese, naiserakolledž «Mariama» (65 õpilast), samuti mitu algkooli ja mitte- täielikku keskkooli. Tegutsevad kiiren- datud kutseõpetuse keskus (mehaani- kute, elektrotehnikute, müürseppade jt. 9-kuulised ettevalmistuskursused), rahvusliku administratsiooni kool ja kaheaastane meditsiiniõdede kool (60 õpilast). N-s täheldatakse suurt puu- dust koolidest ja õpetajatest.

1964. a. lõpul asutati Niigeri humani- taarteaduste uurimiskeskus — riigi esi- mense teaduslik asutus.

On olemas Niigeri Rahvusmuuseum, loomaaed, 3 kino (kuuluvad prantslas- tele), mitu noorsoo kultuurimaja.

Tegutsevad 430 kohaga haigla (1964), tuberkuloosidisperser, sünnitusmaja, emade- ja lastekaitse keskus, mitu rajooni arstiabi punkti ja apteeki. Hü- gieeni- ja profülaktikateenistus peab võitlust mitmesuguste haigustega, milledest kõige levinumad on tuber- kuloos, troopikapalavik ja meningiit.

Ilmuvad igapäevane bülletään «Le Temps du Niger» ja illustreeritud nädalaleht «Le Niger».

N. raadiol on 2 saatejaama.

NUAKŠOTT (pr. *Nouakchott*)

— Mauretaania Islamivabariigi pea- linn — asub Aafrika läänerannikul, 320 km Senegali suudmest põhja pool.

N-s elab üle 20 000 inimese (1966). Elanikkonna põhiosa moodustavad arabia keele hassania dialekti kõnele- vad arabia-berberi päritoluga mau- rid. Eurooplasi (põhiliselt prantslasi ja hispaanlasi) on üle 1000 ini- mese.

Linna ajaloost. XVII saj. rajasid Portugalid vallutajad nüüdsest N-st 25 km kaugusele fordin. 1905 ehitati N-i juurde väike kindlustatud vahipost, mis sai prantslastele tugipunktiks edasitungimisel Mauretaania sise-maale. 1927 tekkis vahiposti ümber ligikaudu 100 elanikuga külake.

Kuni a-ni 1957 asus Mauretaania administratiivkeskus St. Louis's (Senegal). 24. juulil 1957 võeti vastu otsus keskuse ületoomiseks N-i. Linna sel ajal praktiliselt veel ei olnud ning otsuse täitmine osutus võimalikuks alles pärast valitsusasutuste ja ametkondade paigutamiseks hädavajalike ehitiste rajamist. Faktiliselt toodi pealinn üle juunis 1959. 1958. a-st on N. Prantsuse Ühendusse kuuluva Mauretaania riigi ja 1960. a-st sõltumatu Mauretaania Islamivabariigi pealinn.

Siin asuvad presidendi residents, parlament (ühekojaline Rahvuskogu) ja valitsus.

Majandus. N-s ei ole mingisuguseid tööstusettevõtteid (kui mitte arvestada elektrijaama). Arvukalt on ühinguid ja kompaniisid (peamiselt Prantsuse kapitali domineerival osavõtul), mis tegelevad ekspordi-impordiope-ratsioonidega, ehitustegevusega jne. Rida kompaniisid teostab operatsioone teenindussfääris. Mauretaania riiklikest aktsiaseltsidest võib nimetada lennukompaniid «Air Mauritanie» ja N-s ehitustöödega tegelevat Mauretaania Varustusühingut.

Mauretaania sisepiirkondadega seovad pealinna kohaliku tähtsusega teed. N-i sadamas on rajamisel merekai. On olemas lennuväli. 1963 avati uus lennuvaksal.

N-s asub *Banque Mauritanienne de Développement*, samuti Prantsuse pankade *Banque Nationale pour le Commerce et l'Industrie* ja *Banque de l'Afrique Occidentale* osakonnad. Raha emissiooni teostab *Banque Centrale des Etats de l'Afrique de l'Ouest*.

Linna välisilme. N. koosneb vanaiin-nast, nn. ksara'st (kindlustatud asula) ja uuslinnast, mille ehitamine algas pärast aastat 1957. Vanalinn kujutab endast tüüpilist Lääne-Sahara araabia asulat savist ja õlgedest ehitiste, korrapäratult paiknevate majade, sise-õuede ja mošeega. Uuslinnas põimuvad kaasaegse arhitektuuri elemendid traditsioonilise mauretaania ehituskun- stiga. Siin on laiad sirged asfalteeritud tänavad, mis omavahel täisnurkselt ristuvad.

N. on vähekorruseline linn; tema vil-lade tüüpi valged majad on teravaks kontrastiks pealinna ümbritsevale kollasele liivamererele. Valge ja kollane domineerivad, rohelist on linnas vähe. Üldfoonilt kerkivad esile mõned suu-remad hooned, kus paiknevad valit-susasutused, Rahvuskogu ning vaba-riigi presidendi palee. Viimastel aastatel püstitatakse rohkesti hooned

Nuakšott.

ametiasutustele ja elamuid riigiametnikele.

Peamine raskus, millega põrkub kokku linnamajandus, on mageda vee vähesus. On olemas kanalisatsioon, pööratakse tähelepanu linna haljastamisele, istutatakse eukalüpte.

Kultuur. N-s asuvad lütseum, naiskursused (annavad keskariduse), administratiivkaadri ettevalmistuskeskus ja veterinaarvetskrite kool. Ehitatakse kino.

Linnas on kirurgiakliinik ja sünnitusabi keskus. Rajatakse Rahvushospidali (230 voodikohaga) ning hügieeni- ja epidemioloogiakeskust. Arstid on peaegu eranditult prantslased. Pealinnas nagu kogu maalgi tuntakse teravat puudust raviasutustest.

Ilmuvad ajalehed «l'Évolution», «Le Peuple» (prantsuse keeles) ja «Tatavur» (araabia keeles), kaks korda kuus ilmub «Journal officiel» (prantsuse keeles).

Tegutseb raadiojaam.

OUAGADOUGOU (ka *Wagadugu*)

— Ülem-Volta Vabariigi pealinn ja ühe departemangu (riigis on neid kokku 4) administratiivkeskus — asub riigi keskosas.

O. on u. 115 000 elanikuga (1968) rahvaarvult suurim linn Ülem-Voltas. Linna elanikud on peamiselt mosi rahvusest, eurooplasi (peamiselt prantslasi) on u. 1500.

Esimesed riiklikud moodustised kujunesid Ülem-Volta territooriumil XI saj. Nende hulka kuulus Wagadugu impeerium (mosi hõimude riik), mille mõju oli selles Aafrika piirkonnas üsnagi suur. O. sai selle poolfeodaalse-poolsugukondliku impeeriumi keskuseks. 1897. a. kehtestasid Prantsuse kolonisaatorid impeeriumi üle oma protektoraadi. 1919. a-st oli O. Prantsuse koloonia Ülem-Volta (Prantsuse Lääne-Aafrika osa) administratiivkeskus. Rahvusliku vabastusliiku-

mise tõus Aafrikas pärast II maailmasõda sündis Prantsuse valitsust 5. augustil 1960 tunnustama Ülem-Volta iseseisvust. O. sai sõltumatu riigi pealinnaks.

O-s asuvad vabariigi presidendi residents, valitsus jt. kõrgemad riigi- ja valitsusasutused ning ühiskondlike organisatsioonide juhtkonnad.

O. on Ülem-Volta tähtis majanduskeskus. Siin on puuvillapuhastustehas (toodab 1500 t puuvillakiudu aastas), õmblusvabrik, 2 väikest tellisetehast, nahavabrik, metalli- ja mööblitöökodad, väike diiselkütusel töötav elektrijaam, pagaritöökoda, väike õlletehas (kus toodetakse ka karastusjooke ja tehishjaid) ja tapamaja. Enamik mainitud ettevõttest kuulub prantslastele.

1961 moodustas valitsus O-s tarbijate kooperatiivi (*Coopérative Centrale de Consommation de Haute-Volta*, a-st 1967 *Solvolcom*), mis ostab kokku põllumajandussaadusi ja realiseerib neid välisturul, samuti aga turustab oma müügivõrgu kaudu pealinnas jt. Ülem-Volta linnades importtoidukaupu.

O-s asub rahvuspank (*Banque Nationale de Développement*), mis tegutseb riikliku ja väliskapitaliga, samuti mitme suure Prantsuse rahandus- ja kaubandusorganisatsiooni (emissioonipank *Banque Centrale des États de l'Afrique de l'Ouest*, *Compagnie française de l'Afrique Occidentale*, *Société commerciale de l'Ouest Africain* jt.) filiaalid.

O. on suur transpordisõlm. Siin lõpeb Abidjanist (Elevandiluurannik) tulev 1145 km pikkune raudteeliin. Lennujaam kuulub rahvusvahelisse klassi.

O. on korrapärase plaaniga. Raudtee jaotab linna kahte ossa: lõunaosas asub enamik ametiasutusi, eurooplaste maju ja tähtsamaid firmasid; põhjaosas paiknevad aafriklaste kvartalid. Välja arvatud mõned peatänavad, on suurem osa O. tänavatest asfalteerimata. Ainult vähestes majades on vee-

värk, enamik elanikkonnast võtab vett pumpadest või lahtistest kaevudest. Pealinna kirdeosas asuv veehoidla oma veepuhastusseadmetega rahuldab vaevu linna nõudeid joogivee järele. Linna täielikust elektrifitseerimisest ollakse alles kaugel. Ainsateks üldkasutatavaiks transpordivahendeiks on taksod.

O-s on tehnikakolledž, meditsiiniõdede kool, kaheaastane administratiivkool, üldhariduslik lütseum, nais-erakolledž, protestantlik kolledž, katoliiklik keskkool ning veel mitu riiklikku mittetäielikku keskkooli ja algkooli. Täheldatakse pedagoogilise kaadri vähestust.

Pealinnas asuvad end. Prantsuse Musta Aafrika Instituudi filiaal koos muuseumi ja raamatukoguga, Noorte Maja ja kaks kino.

Tegutsevad keskhospital (500 voodikohaga), väike haigla, dispanser, mitu arstiabi punkti ja apteeki. Kõige sagedamad haigused on malaaria, kollane palavik ja düsenteeria.

Valitsuse informatsiooniteenistus annab välja igapäevast informatsiooni-bülletääni «Bulletin Quotidien d'Information» (paljundatakse rotaatoril) ja nädalalehte «Journal officiel de la République de Haute-Volta». Ilmub veel nädalaleht «Carrefour Africain». O. raadiokeskus on tihedais sidemets Prantsuse raadio ja televisiooniga.

PORT LOUIS

— Mauritiuse pealinn — asub India ookeani paikneva Mauritiuse saare looderannikul, mägedest piiratud väike-se lahe ääres. Koos eeslinnadega elab P. L-s 134 100 inimest (1966), s. o. u. 17% Mauritiuse rahvastikust. Elanikkonna moodustavad omal ajal Mauritiuse suhkruroostandikesse tööle värvatud india ja hiina kulide, Madagaskarilt ja Mosambiigist saarele veetud orjade ning prantsuse ja inglise kolonistide järglased.

Linna asutas 1735. a. Prantsuse kuberner Mahé de la Bourdonnais. Pärast Napoleoni impeeriumi kokkuvarisemist läks Ile de France, nagu prantslased saart nimetasid, inglaste valdusse ning sai 1814 Mauritiuse nime all Suurbritannia kolooniaks. Kuigi P. L. oli 150 aasta vältel Briti koloniaalvõimu keskuseks, säilis linnas siiski palju prantsuslikku. 12. märtsil 1968 kuulutati Champs-de-Marsi hipodroomil välja Mauritiuse sõltumatus ning P. L-st sai Mauritiuse riigi pealinn. Kui enne Suessi kanali valmimist oli P. L. tähtsaks vahesadamaks Euroopast Indiasse, Ida-Aasiasse ja Austraaliasse suunduvail laevaliinidel, siis tänapäeval piirdub P. L-i sadama tegevus eeskätt suhkru ja melassi väljaveoga. Linnas on arenenud toiduainete (veini-) tööstus, on olemas mehaanika- ja raudteetöökojad, sigarivabrik jt. ettevõtted.

Välisilmelt kujutab P. L. mitmepalgelist linna, kus on kõrvuti vana ja moodne, idamaa ja euroopa arhitektuur, viletsus ja luksus. Linna keskuseks on 1838. a. ehitatud tsitadell, tähelepanu pälvivad kaks katedraali: katoliiklaste Saint Louis ja anglikaanide Saint James.

Linnas on loodusmuuseum (asut. 1885), kunstigalerii, teater, mitu raamatukogu ja kolledžit.

Ilmub kümme-kond inglise-, prantsuse-, hiina- ja hindikeelset ajalehte, neist vanimad on «Le Cernéen» ja «Le Mauricien».

PORTO NOVO

— Dahomee Vabariigi pealinn ja Kagudepartemangu administratiivkeskus — asub Dahomee kaguosas, maalilises nõrgalt künklikus kohas Ginea lahe laguuni kaldal.

P. N. on elanike arvult Cotonou järel teine linn Dahomees; siin elab 77 100 inimest (1967. a. hinnang), sealhulgas u. 500 eurooplast, eeskätt prantslast. Elanikkond on märgatavalt suurene-

nud pärast II maailmasõda (1945. a. oli linnas u. 28 000 elaniku), peamiselt maarahvastiku juurdeveolule tõttu. P. N. piirkonnas elavad põhiliselt joruba rahvaste hulka kuuluvad anagod. **Linna ajaloost.** Esimesed andmed P. N-st on pärit XVII sajandist, millal see linn Adžatše-Ogbonu nime all oli samanimelise kuningriigi pealinnaks. Nime P. N. seostatakse Portugali kolonisaatorite ilmumisega Adžatše-Ogbonu piirkonda, kus nad organiseerisid Ginea lahe rannikul orjakaubanduse. Portugali vallutajad, märganud sarnasust Adžatše-Ogbonu ja Portugali linna Porto vahel, andsid Dahomee linnale nimeks Porto Novo (Uus Porto).

XIX saj. algul algas Prantsusmaa aktiivne sissetung Lõuna-Dahomeesse. 1883. a. lepinguga kehtestati Prantsusmaa protektoraat Dahomee üle. 1893 muudeti Dahomee Prantsusmaa kolooniaks, mille administratiivkeskuseks sai P. N. 1890. a-te algul astus Dahomee lõunaalade, sealhulgas ka P. N. elanikkond võitlusse kolonisaatorite vastu, kuid Prantsusmaal läks korda see ülestõus maha suruda. 1946 loodi P. N-s Dahomee esimene poliitiline partei — «Aafrika Demokraatliku Ühenduse» (Aafrika maade koloniaalikest vabastamise eest võidelnud massiorganisatsioon) sektsioon.

Pärast sõltumatuse väljakuulutamist (1. augustil 1960) sai P. N. Dahomee Vabariigi pealinnaks.

Riigiasutustest paiknevad P. N-s parlament, põllumajanduse, rahanduse, hariduse, tervishoiu, noorsoo-, spordi- ja turismiasjade ministriumid ning informatsiooniteenistus. Presidendipalee (ühtlasi ka Valitsushoone) ja enamik teisi ministriume ning ametiasutusi asuvad Cotonous.

Majandus. Majanduslikult on linn vähe arenenud. Väike Inglise firmale *Patterson* kuuluv seebivabrik (aastatoodanguga üle 150 t seepi) töötleb kohalikku toorainet — palmiõli. P. N. ümbruskonnas (Avrancou rajoonis) on

õlitehas (aastatoodanguga u. 6000 t palmiõli). Kuni 1961. a-ni kontrollis ettevõtet Prantsuse kapital, käesoleval ajal on ta natsionaliseeritud.

Linnas on veel mehaanika- ja autoremonditöökojad, mitu pagaritöötuba ja väike soojuselektrijaam. Mõningal määral on arenenud käsitööndus.

P. N-s tegutseb Prantsuse panga *Banque Nationale pour le Commerce et l'Industrie* filiaal ning mitme suure Prantsuse ja Inglise kaubanduskompanii osakonnad.

Dahomee majandusliku keskuse Cotonouga, samuti Pobé linnaga on P. N-l raudteeühendus. D. pealinn asub tähtsa magistraalmaantee ääres, mis kulgeb piki Ginea lahe rannikut ja ühendab rida Lääne-Aafrika riike. Lennujaam asub Cotonou lähikonnas. Tähtsaks elatusallikaks osale pealinna elanikkonnast on kalapüük laguunil. Linnaäärtel tegeldakse põllumajandusega (õli- ja kookospalmide ning maapähklite kasvatamine). Rahvastiku elatustase on võrdlemisi madal. Linnas on rohkesti töötuid, eriti linna teenistust otsima tulnud talupoegade seas.

Linna välisilme. Paeaegu kõik majad on ühe- ja kahekorruselised. Tänavad on enamasti asfalteerimata. Piki laguuni randa sirutuva linna võib jaoitada kaheks osaks: läänepoolseks, kus paikneb enamik administratiivhooneid, väliskompaniisid, kauplusi ja eurooplaste maju ning linna staadion, ja idapoolseks, kus asuvad aafrika kehvikute kvartalid. P. N. idakvartalistes võib sageli kohata savist ja õlgedest maju. Paljudes linnaosades pole kanaliseerimist, veevärki ega elektrit. P. N. linnavõimud rakendavad abinõusid elamuehituse laiendamiseks ja pealinna heakorramiseks. Ühiskondlik transport linnas puudub. On ainult eraomanikele kuuluvad taksod.

Kultuur. P. N-s asuvad 2 riiklikku lütseumi, üldhariduslik kolledž ning mitu kesk- ja algkooli. Umbes pooled koolidest kuuluvad katoliku ja protestandi

kirikule. Linnas on nn. Kõrgema Hari-
duse Keskus, mille prantslased avasid
Prantsusmaa ülikoolidesse suunduvate
dahomee üliõpilaste lühiajaliseks ette-
valmistamiseks. 1964 avati juriidiline
instituut. Prantsuse kompaniile kuulub
kino «Rex». Mitu rahvakunstitruppi
esitavad kohalikke tantse.
Tegutsevad väike haigla, dispanser,
mitu arstiabi punkti ja apteek.
Ilmub igapäevane informatsioonibülle-
tään. Teised ajalehed trükitakse Coto-
nous, kus asub ka raadiokeskus.

PRETORIA

— Lõuna-Aafrika Vabariigi (LAV)
pealinn ja Transvaali provintsi admi-
nistratiivkeskus — asub mittelaevata-
tava Apiesi jõe ääres, Bushveldi pla-
too lõunaserval.
Elanike arvult on P. riigis 4. kohal.

Pretoria.

1960. a. rahvaloenduse andmeil oli
P-s 304 000 (koos eeslinnadega
423 000) elanikke. 1968. a. hinnangu
järgi oli elanikke (koos eeslinnadega)
523 000. 1936—51 suurenes elanike
arv 112%, 1951—60 aga veel 48%
võrra. Aafriklaste (suutod, kosad,
suulud, tšuaanid, svaasid jt.) osa-
tähtsus ulatub 46%-ni P. ja eeslin-
nade elanikkonnast. Eurooplastest
moodustavad üle 1/3 buurid, u 1/3 ing-
lased. Rassistlik apartheidirežiim aval-
dub karmides politseikitsendustes,
mida rakendatakse aafriklaste suhtes
töö ja elukoha valikul, linnas liikumisel
jne.

P-s on toimunud elanikkonna massili-
sed protestikampaaniad (demonstrat-
sioonid, petitsioonid) rassistliku reži-
mi vastu.

Linna ajaloost. P. asutati 1855. a. üm-
berasujate-buuride kindlustatud asu-
lana ja nimetati A. Pretoriuse järgi,
kes juhtis kolonistide salku nende
sissetungimisel Matabele riigi maa-
dele. 1860. a-st on P. buuride Trans-
vaali vabariigi pealinn. 1897 ümbritseti
linn fortide rõngaga — kaitseks ing-
laste vastu, kes lausa ujutasid üle
Witwatersrandi, kus 1883. a-st laienes
kulla kaevandamine. Pärast Inglise-
Buuri sõda 1899—1902, mille käigus
Inglismaa vallutas Transvaali, säilitas
P. administratiivkeskuse funktsioonid.
1910. a-st on ta Lõuna-Aafrika Liidu
(1961. a-st Lõuna-Aafrika Vabariigi)
pealinn. Seoses läheduses asuva Jo-
hannesburgi — maa majandusliku
pealinna konkurentsiga, kasvas P.
esialgu äärmiselt aeglaselt. Murrang
saabus tänu Aafrika esimese lõpetatud
tootmistsükliga metallurgiakombinaadi
ehitamisele P-sse aastal 1934. II ma-
ailmasõja ajal hakkas arenema töötlev
tööstus. Paljusid ettevõtjaid meelitas
P-sse odava tööjõu allikate — aafrik-
laste reservaatide lähedus.

P. on LAV riigiaparaadi keskorganite
(välja arvatud parlament, mis tuleb
kokku Kaplinnas) ja välissaatkondade
residents.

Majandus. P. on LAV transpordivõrgu peamisi sõlmi: siin ristuvad 3 peamanteed ja 5 raudteed, mis ühendavad pealinna Rodeesia, ookeanisadamate ja Witwatersrandiga. Tsiviilennuliine teenindavad Wonderbomi (13 km P-st põhjas) ja Smutsi (43 km P-st lõunas) lennujaam. Põhiliseks tööstusaruks on must metallurgia. Kombinaat ISCOR annab umbes 40% riigi malmi-, terase- ja valtsmetallitoodangust (üle miljoni tonni terast aastas). Esialgu baseerus metallurgia kohalikel maakidel (Taimboll Hilli karjäärid linna lõunaserval), käesoleval ajal saabub aga 90% maagist Thabazimbi ja Sisheni kaevandustest. Rübusteid ja tulekindlaid materjale hangitakse P. ümbrusest. Veepuudus takistab metallurgia edasiarendamist. P-s on olemas metallitöötlemis-, klaasi-, tsemendi-, tekstiili- ja saagimistööstus, raudteetöökojad ja Šveitsi firma autotehas.

Tööstustöölise põhiosa moodustavad lokatsioonides elavad aafriklased. Administratiivtegevuse aladel võimaldatakse töötada ainult euroopa vähemusel.

Linna välisilme. Ametlikes piirides hõlmab P. 194 km² suuruse ala. Põhiosa sellest moodustab org, mida põhjast ja lõunast piiravad lääne-idasuunalised lamedate küngaste ahelad. Linna ärikeskus paikneb Church Square'i ümber ja paistab silma täisnurkse planeeringuga. Tema peateljek on P. Krügeri tänav, mis ühendab raudteejaama loomaaiaga. Sel tänaval asuvad raekoda, ülemkohus, politsei peavalitsus, fondi- ja maapank, rahapaja ja geoloogiamuseum. Kaubandusasutused on rühmitunud keskuse idaossa, kus kõrgub mitukümmend paljukorruselist hoonet. 3,5 km kaugusel keskuselt asuvad parkidega ümbritsetud valitsusasutused. Nende massiivsed, kreeka arhitektuuri stiilis kolonnaadide ja dekoratiivtornidega hooned asuvad Aapiasi jõe künklikul paremal kaldal ning domi-

neerivad linna siluetis. «Euroopa» kvartalid ümbritsevad ärikeskust poolringina põhjast ja idast. Ärikeskus ja kodanlaste kvartalid paistavad silma rikkaliku haljastuse poolest (1600 ha parke ja puistikke). Domineerivad palisandripuud, mis õitsemise ajal annavad linnale omapärase värviküllase koloriidi. Tänavail puudub elav liiklus ning linnal tervikuna on mõnevõrra provintslik ilme.

Aafriklaste asulad (Atteridgeville, Eastwood, Moyplats jt.) paiknevad tehaste lähedal nõest ja šlakist mustadel küngastel. Lokatsioonidesse on kokku surutud kuni 40 000 inimest 1 km² kohta. Domineerivad kasarmutüüpi hooned või vanadest kastidest, plekitükkidest ja muust kokkuloõud onnid. Vastavalt 1950.—52. a. rassistlikele seadustele asustatakse mitte-eurooplased sundkorras väljapoole linna piire; rida vanu aafrika kvartaleid on likvideeritud. Järk-järgult asustatakse kõik aafriklased kahte isoleeritud asulasse linnast 5 km ida ja 5 km lääne pool. Iga päev sõidavad kümned tuhanded aafriklased täiskiilutud autobussides tööle, enne pimeduse tulekut peavad nad aga vanglakaristuse ja trahvide ähvardusel oma asulatesse tagasi pöörduma.

Linnatranspordi põhilikideks on autobussid ja taksod.

Kultuur. P-s on umbes 10 000 üliõpilasega ülikool (11 teaduskonda), pedagoogiline ja tehnikakolledž, rida teaduslikke uurimisasutusi (metsanduse, kütuste, veterinaaria jt. aladel). Laialt on tuntud geoloogiamuseum Lõuna-Aafrika mineraalide kollektsiooniga. Linnas on suur loomaaed aafrika fauna haruldaste esindajatega, astronoomiaobservatoorium ja rahvuslik herbaarium. Arvukate ajaloomälestiste seas väärivad mainimist president P. Krügeri maja ja haud. Ooperiteater ja suur arv kinniseid klubisid («British League», «Hollandia», «Pretoria» jt.) on määratud ainult eurooplastele.

P. ametnikkonnas domineerivad buuri kodanluse kõige reaktioonilisemad natsionalistlikud rühmitused (riigiteenistusse võetakse ainult buuri keelt oskavaid isikuid, mistõttu inglaste arv on väike). Aafriklastele on sissepääs linna kultuuriasutustesse praktiliselt suletud, 1959. a-st on nad eemaldatud ka kõrgematest koolidest. Nende algupärane kunst avaldub ainult harva organiseeritavates traditsioonilistes tantsufestivalides. Lokatsiooni-elanike vaimne elu ning lastele kirjaoskuse andmine on kiriku kontrolli all.

P-s asuvad keskhaigla, sõjaväehospidal, ortopeediline ravila, psühhiaatriaigla, leeprainstituut ja rida erakliinikuid. Paljud haiglad teenindavad ainult valget elanikkonda.

Inglise keeles antakse välja bülletääni «Official Gazette» ja õhtulehte «Pretoria News».

RABAT

— Maroko Kuningriigi pealinn —
asub Atlandi ookeani rannikul, Bu Regregi jõe vasakul kaldal. R. on

Rabat. Vaade linnale.

samanimelise prefektuuri, mis hõlmab peale R-i enda kolm kogukonda (Buknadel, Temera, Tuarga) ja Salé linna, keskus.

R. on riigi suuremaid linnu u. 360 000 elanikuga (1967. a. hinnang). Põhiosa elanikkonnast on marokolased, eurooplasi esindavad peamiselt prantslased ja hispaanlased.

Linna ajaloost. R. rajati XII sajandil. Aastal 1150, kui Magribis (Araabia-Läänes) valitses Almohaadide dünastia, ehitati antiikse Sala asula varemete lähedale kindlus (praegune Kasba Oudaia), mis muutus uue asula tuumaks. Kindlustatud asula, millele anti nimeks Ribat al-Fath (araabia keeles «võidu laager»), oli araablastele baasiks sõjakäikudel Andalusi sisse ja hiljem vastupanu osutamisel välismaistele orjastajatele.

Linna kiire areng XVII saj. oli paljus seotud käsitöölise, kaupmeeste ja meresõitjate na osavate Andaluusia muhameedlaste (mauride) massilise ümberasumisega Hispaaniast. 1666. a-st kuulus R. Alauitiide dünastia valitsuse all Lääne-Magribis tekkinud šeriifiriigi koosseisu. XIX saj. oli R. Maroko tähtis poliitiline ja majanduslik keskus. Kuni 1912. a-ni, millal Prantsusmaa sundis maroko rahvale peale protektoraadilepingu, oli R. viimaseid kantse, mis pani vastu Prantsuse koloniaalagressioonile. 1912—56 oli R. protektoraadi Prantsuse tsooni administratiivkeskus ja marokolaste kolonialismivastase rahvusliku vabastusvõitluse koldeid. 1952. a. lõpul toimusid linna tänavail töötajate meeleavaldused Marokole ja kõigile Magribi maadele sõltumatust nõudvate loosungite all. Pärast seda, kui 2. märtsil 1956 kirjutati alla Prantsuse-Maroko protokollile Marokole sõltumatuse andmise kohta, sai R. suveräänse Maroko riigi pealinnaks.

R-s asuvad Maroko kuninga alaline residents (Dar es-Salaami palee), valitsus ja parlament.

Majandus. Töötleva tööstuse põhiharudeks on tekstiili- ja õmblus- (27% kõigist töolistest), toiduainete (20%), metalli- (18%), naha- ja jalatsi- (14%) ning puidutööstus (11%); nende kõrval ka polügraafiatööstus (koos paberitööstusega 4%). Linnas on terasevalamis- ja mehaanikatöökodad, mis toodavad põllumajandusmasinaid ja tuletõrjeseadmeid, tellistehased, puuvilla- ja õmblusvabrikud, õli- ja jahuveskid, vedelväetiste tehas, lauavabrikud ja mööblitöökodad, korgitamme koort ja taimekiudu töötleva ettevõtte ning puuviljakonservitehased. Domineerivad poolkäsitöenduslikud väikeetevõtted. Suurem osa neist on jäänud välismaise, peamiselt Prantsuse kapitali kontrolli alla. Arenenud on ka traditsiooniline kunstiline käsitöö: valmistatakse inkrusteeritud mööblit, vask- ja hõbenõusid, rahvariideid ja jalatseid (*babuš*), relvi, loore jm. Eriti kuulsad on rabati vaibad, mida iseloomustavad eredad värvid ja nurgelistest joonistest mustrid.

R. on tähtis transpordisõlm, millel on raudtee- ja maanteeühendus nii Maroko suuremate linnade kui ka Alžiiri ja Tunisega. Riigi suurima linna ja majandusliku pealinna Casablancaga ühendab R-i 100 km-ne piki rannikut kulgev automagistraal. R-i sadamal, mis ei asu kuigi kaugel riigi suurimaist sadamaist Casablancast ja Kenitrast, on kohalik tähtsus. Liivase leetseljaku tõttu pääsevad R-i sadamasse ainult väikesed laevad. Linna lähedal asub rahvusvahelise tähtsusega lennujaam.

R. on Maroko tähtis rahanduskeskus. Siia on koondunud paljud rahvuslikud ja välismaised pangad, nende filiaalid ja krediidi-asutused: Maroko Rahvuslik Emissioonipank, Majandusliku Arendamise Rahvuspank jt.

Linna välisilme. R. paistab silma ilusa plaanistuse, puhtuse ja haljasalade külluse poolest. R. koosneb vana- ja uuslinnast. Viiekilomeetrise müüri ümb-

ritsetud araabia vanalinn (*mediina*) on keskaegse ilmega. Kõverad kitsad tänavad silmuskevad madalate, korrapäraselt laialipillatud ning aja jooksul tuhmunud majade, poodide ja mošeede vahel. Siia, võrdlemise kitsale maa-alale, on koondunud u. 1/3 linna elanikkonnast — peamiselt käsitöölised, väikekaupmehed ja töölised. Marokolaste jõukam kiht ja eurooplased asustavad linna uusi kvartaleid, kus elanikkonna tihedus on märksa väiksem. R-i põhjaosas paikneb linna ajalooline tuumik — Kasba Oudaia kindlus, kus nüüd asub muuseum.

Lõunast ja põhjast liituvad mediinaga XX saj. rajatud uuslinna kvartalid. Laiade ja sirgete tänavate ääres asuvad 3—6 ja enama korrusega kaas-aegsed hooned, kus paiknevad riigi-asutused, teaduslikud instituudid, kinod, kohvikud, ärid, kaubandus- ja transpordiagentuuride kontorid. Linna kasv jätkub põhiliselt lõunasse ja edelasse, Casablanca suunas. Prantsuse protektoraadi perioodil kasvasid linnaservadele hartsikutest bidonvillid, kuhu asusid töötajad maalt linna tulnud elanikud, kes reeglina olid sunnitud elatama juhuslikust tööst. Rakendatakse abinõusid pealinna heakorrastamiseks ja bidonvillide likvideerimiseks.

Linna peamiste osade vahel ning Salé linnaga on autobussiühendus. Suur osa (üle 200 km) linna tänavast on kaetud asfalt- või kivisillutisega, mida regulaarselt puhastatakse.

Kultuur. R-i on koondunud iga liiki koole alates algkoolidest kuni kõrgemate koolideni, kaasa arvatud meditsiinilised ja kutsekoolid. R-i ülikoolil (avati 1957) on 5 teaduskonda. Töötab Maroko administratiivkool. Teaduslike asutuste seas on loodusteadustega tegelev Serifi Teadusliku Uurimise Instituut, Maroko Geograafia Selts, Rahvuslik Geograafia Komitee, Majanduslike, Sotsiaalsete ja Statistiliste Uurimiste Selts, Rahvusraamatukogu jt.

Linnas on palju ajaloomälestisi nagu Hassani mošee 69 m kõrguse minaretiga, Kasba Oudaia müürid ja väravad (XII saj.), Bab er-Rua värav, Sella müürid ja värav (1339) jt. Tegutsevad arheoloogiamuuseum, maroko kunsti muuseum, mis asub Kasba Oudaias, ja rida teisi.

R-s asub 1959 loodud rahvuslik presiaagentuur. Antakse välja mitmeid araabia- ja prantsuskeelseid ajalehti ja ajakirju: «Al-Alam» («Lipp»), «l'Opinion» («Arvamus») jt. On olemas rahvuslik raadio- ja televisioonikeskus.

SANTA ISABEL

— Ekvatoriaal-Ginea pealinn Ginea lahes asuva Fernando Póo saare põhjarannikul. Elanike arv — üle 37 000 (1960).

S. I. rajati 1820. a. A-il 1827—43, milal Fernando Póo oli ajutiselt loovutatud inglastele, kandis linn Port Clarence'i nime. Kuni 1909. a-ni oli S. I. Hispaania koloonia Fernando Póo, 1909—60 Hispaania Ginea administratiivkeskus. 1960 said Fernando Póo ja Rio Muni Hispaania Aafrika provintsi staatuse ja muudeti 1. jaan. 1964 Hispaania «autonoomseks» provintsi (Ekvatoriaal-Ginea). 12. okt. 1968 kuulutati Ekvatoriaal-Ginea sõltumatuks vabariigiks, mille pealinn sai S. I.

Linna majandus on tihedalt seotud sadamaga, mis on spetsialiseerunud eeskätt kakaoubade, kohvi, varase kõõgi- ja puuvilja (peamiselt banaanide) ning väärspuidu väljaveole. On olemas ka lennujaam. Linnas on saeveskid, puidutehased, toodetakse palmiõli ja -seepi. Musola jõel töötab hüdroelektrijaam. Ilmub päevaleht «Ebano».

ZOMBA

— Malaavi Vabariigi pealinn — asub riigi lõunaosas, Zomba mäe metsastel

nõlvadel, 900 m kõrgusel merepin-nast.

Linnas elab u. 20 000 inimest (1966), peamiselt aafriklast (kuuluvad bantu keelkonda); eurooplasi, peamiselt inglasi, on u. 1000 inimest.

Z. rajati aastail 1880—85 tee lähedale, mida mõõda aeti orje India ookeani rannikule. Varsti pärast rajamist sai Z. Briti koloniaalvõimude resident-siks ning omandas 1900 linna õiguse. 1932 see statuut kaotati, 1934 aga taastati. Kuni 1964. a. oli Z. Briti koloniaalvalduse Njassamaa (maa endine nimetus) administratiivkeskus, 1964. a-st on ta suveräänse Malaavi riigi pealinn.

Z-s asuvad kõrgemad riigi- ja valit-susatused, maa juhtivad poliitilised ning ühiskondlikud organisatsioonid.

Suur osa elanikkonnast töötab piima-farmides ja tubakästandustes, mis asuvad linna lähedal. On olemas põl-lumajanduslik katsejaam.

Z. on väheseid pealinnu maailmas, kus puudub raudtee. Lähim raudtee-jaam Blantyre asub linnast 60 km edelas. Pealinnast 14 km kaugusel on väike lennuväli.

Linn on hästi planeeritud ja väikeste mugavate majadega hoonestatud. Suurimaiks ehitisteks on parlamendi ja ministeeriumide hooned. Kenad on mitmesuguste puuliikide ja troopika-lilledega pargid. Peamiseks linnasise-seks transpordivahendiks on autobus-sid.

On olemas alg- ja keskkoolid, aafrika ja europa haiglad ning kino.

Z-s ilmub (inglise keeles) ajaleht «Malawi Government Gazette».

TANANARIVE

— Malagassi Vabariigi pealinn — asub Madagaskari sisemaal laialdasi alasid hõlmavate Kõrgplatooide põhja-osas.

T. on riigi suurim linn. 1967. a. elas

siin 342 500 inimest, valdavalt malagassid. Välismaalastest on arvukalt prantslasi, peale selle indialasi, hiinlasi jt. Malagasside seas domineerib merina etniline rühm (T. asub merinade levikuala keskuses). XIX saj. lõpul ei ulatunud linna elanikkond üle 50 000—60 000 inimese. 1950. a-te lõpul ületas aga 200 000 piiri.

Linna ajaloost. T. asutamisaeg pole teada. Kindlad teated tema olemasolust on pärit XVII—XVIII saj. piirilt, millal merina kindlustatud asulate hulgast esilekerkinud T. ümber moodustus merinade esimene varafeodaalne riik. XVIII saj. lõpul, kuningas Andrianampoinimerina ajal formaerus T. kindluse ümber arenenud feodaalsuhetega Imerina kuningriik. Oma valitsemisaja lõpul allutas Andrianampoinimerina endale kogu saare keskosa — peaaegu kogu Kõrgplatoode ala. Tema järeltulija Radama I ajal sai T. peaaegu tervet Madagaskarit hõlmava riigi pealinnaks.

T-s ja teistes linnades Arenes käsitöö ja tekkisid suured töökohjad. T. valitsejad kutsusid spetsialiste Inglis- ja Prantsusmaalt malagassi käsitöölisi õpetama. Arenes kultuur, avati kool, linn kasvas kiiresti.

XIX saj. lõpul alistas Prantsusmaa, vaatamata malagasside visale vastupanule, Madagaskari. T-st sai Prantsuse koloonia administratiivkeskus, kindralkuberneri residents. Linnas rajati mõned laiad tänavad, püstitati administratiiv- ja kaubandushooneid, koloniaalametnike ja ohvitseride üksiklamuid.

Prantsuse koloniaalvalitsuse perioodil muutus T. rahvusliku vabastusliikumise tähtsaks keskuseks. Malagasside seas 1920. a-te lõpul levinud kampaania kodanikuõiguste saamiseks leidis suurimat vastukaja T-s, kus 19. mail 1929 toimus massidemonstratsioon loosungite all «Vabadust!», «Sõltumatust!», «Madagaskar malagassidele!». 1936 toimus T. suurtes konservivabri-

Tananarive.

kutes esimene tööliste streik. Pärast rahvusliku vabastusvõitluse puhangut 1947—48 ja sellele kaasnunud veriseid repressioone tuli 1953 T-s kokku Madagaskari Solidaarsuskomitee esimene rahvuslik kongress, kes nõudis saarel piiramisreisukorra tühistamist ja 1947.—48. a. sündmustest osavõtnute resseerimise katkestamist. Malagassi rahva iseseisvusliikumise surveel kuulutati Madagaskar 1958 «autonoomseks» vabariigiks, 1960 kuulutati aga T-s välja Malagassi Vabariigi iseseisvus.

Majandus. T. majanduses kajastub Madagaskari majanduslik mahajäämus, mis on päritud koloniaalperioodist. T. tööstus koosneb väike- ja keskkettevõtteist, mis töötlevad põllumajandussaadusi (riisipuhastus-, piirituse- ja rummi-, naha-, tubaka- ja šokolaadivabrikud ning jahuveskid); peale nende võib mainida tsemendivabrikut, raudtee- ja mehaanikatöökodasid ning trükikoda. Linna lähedal on 3 väikest hüdroelektrijaama ja üks reservsoojusjõujaam. T. on riigi suurim tööstuskeskus nii ettevõtete kui tööliste arvult. Linnas paiknevad kesksed majandus-

ja rahandusametused, kaasa arvatud Madagaskari Pank (riiklik emissioonipank), samuti Prantsuse kompaniide esindused, mis on tihedalt seotud Prantsusmaa juhtivate monopolistlike koondistega. T. etendab tähtsat osa ka riigi kaubanduskeskuseks.

T. on saare autoteede sõlm, viimased ühendavad pealinna kõigi riigi provintsidega. Suur tähtsus on raudtee- ja autoühendusel Tamatave sadamaga, mida läbib peaaegu pool vabariigi väliskaubandusest. T.—Tamatave raudteeliinilt lähtuvad harud ühendavad pealinna tähtsate põllumajandusrajoonidega.

T-st 50 km kaugusel Arivonimamos asub riigi ainus rahvusvahelise klassi lennujaam. Teine pealinna lennujaam Ivatos teenindab siseliine, milliste võrk on küllaltki tihe.

Linna välisilme. T. väline omapära on tingitud tema asendist kaljustel küngastel, mis kerkivad laialdaselt tasandikult. See asjaolu loob suuri raskusi linnasisesele transpordile. Linna hoonestamine on toimunud süsteemilt. Kitsaste tänavakeste domineerimine komplitseerib kanalisatsiooni- võrgu väljaehitamist. Veevarustus on puudulik ning ebaregulaarne. Ja kõike seda üksikute linnaosade äärmise üle- rahvastuse tingimustes, kus 3—4-toalises majas leiab sageli peavarju 30—40 inimest. Pärast Madagaskari iseseisvumist on T. ilme vähe muutunud. On ehitatud peamiselt administratiivhooneid; elamufond aga on suurenenud aeglaselt, jäädes tugevasti maha linna elanikkonna kasvust.

Hommikuti muutuvad linna kesksed äri- ja kaubanduskvartalid kärarikaks vabaõhutoruks, mida täidavad tuhanded juba enne koitu küladest linna tulnud malagassid, kes kükitavad piki kõnniteid oma kauba juures.

T. linnatranspordis kasutatakse autobusse ja taksosid. Linnas on siiani säilinud rikšad.

Kultuur. 1961 avati T-s riigi esimene

ülikool (u. 1700 üliõpilast, sealhulgas 1200 malagassi). Tähtsast osa riigiasutustele rahvusliku kaadri ettevalmistamisel etendab Rahvuslik Administratiivkool. Linnas on samuti mitu kesk-eriõppeasutust (tehnika, kaubanduse, põllumajanduse jt. aladel), esimese ja teise astme kooli. Malagassi Vabariigi Teadusliku Uurimise Instituuti keskusega T-s tegeleb hüdroloogiliste, botaaniliste, entomoloogiliste, geograafiliste ja sotsioloogiliste uurimistega. Instituudi juures on botaanika- ja geoloogiamuuseum. T-s on veel ajaloomuuseum, käsitöö- ja rahvakunstimuuseum, rahvuslik avalik raamatukogu ning 7 kino.

Linnas paikneb Tervishoiuteenistuse Keskdirektioon ja kaks haiglat koos sünnitusosakondadega.

T-s ilmub mitu päevalehte («Le Courrier de Madagascar», «Imongo Vao-va», «Madagasikara Mahaleotena») ja nädalalehte («l'Avenir Malgache» jt.). Oe olemas ringhääling ja televisioon.

TRIPOLI (*Tarabulus el-Gharb*)

on Liibüa Araabia Vabariigi pealinn ja ühe provintsi (riigis on neid kokku 10) keskus. Vastavalt konstitutsioonile on ta vaheldumisi Bengasiga järgemööda 2 aastat Liibüa pealinnaks. Linn asub maa põhjaosas Vahemere rannikul.

T. on riigi suurim linn, kus elas 1951. a. — 140 000, 1955. a. — 158 000, 1960. a. — 183 500, 1963. a. — 202 700, ja 1968. a. (hinnang) — 246 000 inimest. Elanike põhimassi moodustavad araablased (1963. a. — 165 000). Linnas elab ka itaallasi, juute, kreeklasi jt.

Linna ajaloost. Kauges minevikus oli T. kohal üks foiniikia koloonia kolmest linnast — Oea. Aastal 46 e. m. a. läks ta Rooma provintsi Africa koosseisu. Meie ajaarvamise algul oli T. tuntud Vahemeremaade ühe suurema

majandus- ja kultuurikeskusena. Aastal 643 vallutasid T. araablased, 654 aga liideti Araabia kalifaadiga kogu praeguse Liibüa territoorium. 1510 vallutas linna Hispaania. 1528 läks T. Malta rüütliordu võimu alla. Ent 1551 vallutasid kogu Liibüa türklased-osmanid. 1711—1835 oli T. tollal Liibüas valitsenud Karamanli dünastia pealinn, 1835—1911 taas Osmanite impeeriumi administratiivkeskus.

Oktoobris 1911 vallutas Itaalia Tripolitaania, seejärel aga kogu Liibüa. Itaalia okupatsiooni perioodil muutus linn Itaalia Põhja-Aafrika valduste administratiivkeskuseks. II maailmasõja aastail, jaanuaris 1943 hõivasis T. Egiptusest edasitungivad Briti väed. 1951 saavutas Liibüa sõltumatus. Vastavalt konstitutsioonile sai T. riigi üheks pealinnaks, kus asub ka valitsus.

Majandus. T. on riigi tähtis kaubandus-, tööstus- ja rahanduskeskus. Linna on koondunud jahu- ja õliveskid, tekstiili, naha-, viina- ja kalakonservitööstuse ning paljud teised ettevõtted, mis töötlevad peamiselt põllumajandussaadusi; palju on ka käsitöonduslikke vaibakudumistöökodasid. Imperialistlike riikide suurtel kaubandus- ja tööstusfirmadel on T-s omad filiaalid. T. on Liibüa tähtsaim kaubanduskeskus, kus asub palju kohalikke ja välismaisi kaubanduskompaniisid ja -agentuure. Linnas asuvad 2 Liibüa panga (Rahvuspanga ja Põllumajanduspanga) osakonnad, samuti aga ka Inglise, Itaalia ja ÜAV suurpankade pooltosinat filiaali.

T-l on maanteeühendus kõigi Liibüa suuremate asulatega, samuti ÜAV, Tuneesia ja Alžeeriaga. Linna lähedal paikneb rahvusvaheline lennujaam, mis on suurim riigis. T. on suur meresadam, mille kaudu toimub üle 50% Liibüa merevedudest. Sadamat eraldavad merest 2 muuli.

Linna välisilme. T. loodeosa hõlmab araabia vanalinn kitsaste kõverate tänavate ja idamaa turu (*suk'i*) pik-

kade kaubaridadega. Majad on selles linnaosas ehitatud traditsioonilises araabia stiilis, ühe- või kahekorruselistena. Keset lamedate katuste merd kerkivad mošeede kuplid ja minaretid. Kirdes külgneb araabia linnaosaga lahe kaldal asuv linnakindlus. See on T. huvitavamaid ajaloomälestisi. Ehitatuna roomlaste kindluse kohale, oli ta XVI saj. hispaanlaste ja maltalaste tugipunkt. Kaasajal on osa kindlusest riigiasutuste käes, teine osa aga antud arheoloogiamuuseumile.

Linna peatänavad — Istikali, 24. Detsembri, Mizrani jt. — koonduvad kindluse kõrval asuvalle Maidan aš-Suhada väljakule (Vabaduse eest langenute väljak) nagu kiired fookusesse. Peatänavate äärsed hooned ei ole tavaliselt kõrgemad kui 4-korruselised ning meenutavad oma arhitektuurilt ehitisi Lõuna-Itaalia ja Sitsiilia linnades. Ent esineb ka kaasaegseid mitmekorruselisi betoonist, klaasist ja alumiiniumist hooned.

Maidan aš-Suhadalt kulgeb läände üks T. peatänavaid — Omar Muhtari prospekt, mis on nimetatud Liibüa rahvusangelase auks. Kindlusest itta suundub ümber lahe kaart tehes lai haljastatud Adrian Pelti kaldapealne. (Adrian Pelt oli 1949—51 ÜRO komisariks Liibüas ja valmistas ette Liibüale sõltumatused andmist.) T. noorimaid ja heakorrasstatumaid rajoone on Garden City, kus elavad jõukad liibüälased ja välismaalased ning asuvad paljude riikide saatkonnad.

Arhitektuurisaavutustest on silmapaistvamad kuningapalee Kasr el-Huld, Karamanli ja Gurdži mošeed ja itaallaste ehitatud katedraal. T. vaatamisväärsusi on 164. a. Rooma keisri Marcus Aureliuse auks ehitatud marmorskulptuuridega võidukaar, mis asub sadamasse sissepääsu juures.

Kultuur. T-s asuvad Liibüa ülikooli 4 teaduskonda (3 on Bengasis), mitu õpetajate kolledžit, meditsiiniõdede kool, rakenduskäsitöö kool, 3 raamatukogu ja kümmekond kino.

On olemas suur valitsuse hospital, mis siiski täielikult ei suuda rahuldada kõiki vajadusi, ning mitu erahaiglat. Rida välismaalastest arste peavad T-s erapraksist.

Antakse välja mitmeid ajalehti, sealhulgas päevalehti «Al-Alam» («Lipp») ja «Il Giornale di Tripoli».

Töötavad ringhääling ja televisioon.

TUNIS

— Tuneesia Vabariigi pealinn ja T-e provintsi administratiivkeskus — asub maa looderannikul suure järve ääres, mida läbib 10 km pikkune laevatatav kanal; viimane ühendab T-t tema eel-sadamaga Halk el-Uediga (end. La Goulette), mis asub T-e lahe rannikul.

T. on riigi suurim linn (u. $\frac{1}{6}$ kogu rahvastikust). Linna elanike arvu kasv: 1946. a. — 364 600, 1956. a. — 410 000, 1966. a. (hinnang) — u. 800 000. Suur osa T-e elanikkonnast on tuneeslased, eurooplastest on kõige rohkem prantslasi ja itaallasi. Pärast maa iseseisvumist 1956. a. toimus eurooplaste massiline emigreerimine.

Linna ajaloost. T. on maa vanimaid linnu. Antiikaja asulana oli T. (ladina keeles Tunes) tuntud mitu sajandit enne meie ajaarvamist. II saj. e. m. a. oli ta kindlustatud punkt, mis kaitses Kartaagot lõunast, seejärel muutus tema eeslinnaks. Araabia linn (araabia keeles Tunus) asutati VII saj. XIII sajandist oli T. Ida-Magribi Hafsiidide riigi, mis asutati 1229 ja nimetati linna järgi Tuneesiaks, pealinn. XIII—XV saj. kasvas T. märgatavalt ning muutus käsitöö, kaubanduse ja arabia teaduse suureks keskuseks.

1535 vallutasid linna ja röövisid ta tühjaks Hispaania kuninga Karl V väed. 1574 sattus linn Osmanite impeeriumi valdusse ning sai T-e provintsi (pašalõki) pealinnaks. Kuid XVII—XIX saj. muutus T-e sõltuvus Türgist üha nominaalsemaks ning

faktiliselt oli ta kohalike beide dünastia poolt valitsetava autonoomse riigi pealinn. Andaluusia muhameedlaste (mauride) massiline ümberasumine Hispaaniast XVII saj. algul soodustas linna edasist arengut ning kaubanduse ja käsitöö õitsengut. 1881 loendati T-s 110 000 elanikku.

XIX saj. lõpul vallutas riigi kohaliku elanikkonna relvastatud vastupanust hoolimata Prantsusmaa. T. sai Prantsuse protektoraadi (1883—1956) administratiivkeskuseks. 1911 toimus T-s Džellazi kalmistul elanike esimene massiline väljaastumine Prantsuse võimude vastu. 1950. a-te esimesel poolel toimusid T-s korduvalt maale sõltumatust nõudvad töötajate manifestatsioonid. Alates 20. märtsist 1956, mil kirjutati alla Prantsuse-Tuneesia kokkuleppele Tuneesiale sõltumatuse andmise kohta, on T. suveräänse Tuneesia riigi pealinn.

T-s asuvad presidendi ja valitsuse

Tunis. Vaade linnale.

residents, Rahvuskogu jt. tähtsamad riigiasutused.

Majandus. T. on maa peamine industriaalkeskus (üle 70% kõigist töötlevas tööstuses töötajaid ja $\frac{1}{2}$ riigi tööstusettevõttest). On arenenud toiduainete (jahu- ja õliveskid, konservi- ja õllefabrikud), metalli-, keemia-, tekstiili- jm. tööstus. Suurimad ettevõtted on superfosfaadi-, pliisulatus- ja tsemenditehas, samuti raudteetökojad. Suur soojuselektrijaam, mis töötab kohaleveetaval vedelkütusel, asub Halk el-Uedi sadama rajoonis.

Tuneesia on ammust ajast kuulunud käsitööstuse ja kunstikäsitöötoodete (rahvuslike jalanõude, rõivaste, hinnaliste ehete, vanaaegsete relvade jm.) poolest. Meistrite töötoad ja poekesed moodustavad terveid kvartaleid T-e kaubanduslikus osas — linna turul.

T. on tähtis raudtee- ja maanteeõlm, teed ühendavad pealinna nii sisemaaga kui ka naaberriikide Alžeeria ja Liibüaga. T. on ka riigi peamine merevärv, mille arvele langeb üle poole kõigi meresadamate veosekäibest, arvestatamata Sehira (Skhirra) sadamat, samuti $\frac{9}{10}$ kõigist merereisijatest. Linna lähedal asub rahvusvahelise tähtsusega El-Auina (El-Aouina) lennujaam (üle $\frac{1}{3}$ riigi õhuvõtte maast).

T-s asuvad suurimad rahvuslikud ja välismaised pangad ning krediitiasutused: T-e Keskpank (emissioonipank), Deposiitpank, Industrialiseerimise Pank, Väliskaubanduspank ja Rahvuslik Põllumajanduspank. Välismaine, peamiselt Prantsuse kapital jätkab rea tööstus-, kaubandus- ja rahandusettevõtete kontrollimist.

Linna välisilme. T. on ilusamaid linnu Põhja-Aafrikas. Linn asub keset parkide ja aedade rohelist. Künkalaal näeme vanaaegset Kasba tsitadelli mošee; selle ümber laiub araabia vanalinn (*mediina*), kus elab u. 230 000 tunislast. Siseõuedega valgete savimajade kvartalid moodustavad kitsaste kõverate tänavate ja käikude keeruka

labürindi. Mediina keskus — kuulub Suur mošee on VIII—IX saj. mälestis, kus nüüd paikneb islamiülikool.

Mediina ja järve vahel asuvad uuslinna kvartalid, milliseid hakati rajama alles XIX saj. Linna sellel osal on tüüpiline lõuna-euroopa pale: 2-, 4- ja 6-korruselised majad lamedate katustega, rõdude ja võrejate puidust aknalaukidega. Hooned on täisnurksed ja tänavad sirged. Linna peamagistraali — Habib Bourguiba prospekti ääres paiknevad riigiasutused, pangad, kaubandusfirmad, ärid, kinod, kohvikud jne. Elamukvartalid asuvad enamasti linna põhjaosas, Belvédère'i pargi pool. Töölisasulad on enamasti surutud ümber tööstuskvartalite, mis paiknevad kagus ja lõunas, sadama ja raudteejaama ümbruses.

Viimaste aastate jooksul on pealinna piirid märgatavalt laienenud, hõlmates nüüd mitmeid aguleid ja eeslinna (La Marsa, Ariana, Le Bardo, Manuba, Sidi Fath-allah jt.) Seoses maaelanike massilise siirdumisega linna on T-e lõunaservale viimase poolteise-kahe aastakümne jooksul tekkinud asulad armetutest osmikutest — bidonvillid, millistest suurim on Borgel. Siin leiavad peavarju kümned tuhanded inimesed, kellel enamasti puudub kindel sissetulek. Tuneesia võimud rakendavad abinõusid pealinna heakorrastamiseks ja bidonvillide likvideerimiseks. Pealinna tähtsamaid rajoone ja eeslinna seovad omavahel autobussi- ja trollibussiliinid. Piki randa kulgeb elektriraudtee.

T-s on rohkesti ajaloomälestisi. Mererannal linnast 12 km kirde pool asuvad maailma ühe vanima linna — Kartago varemed. Suur mošee (Džama as-Zaituna), mis on ehitatud 732. a. ja rekonstrueeritud IX saj., kajastab araabia varase keskaja arhitektuuri. Suurt huvi pakub El-Ksari mošee (XII saj.), Dar el-Bei ja Dar Hussein (XVIII saj.) paleed ning Bardo loss, kus nüüd asub antiik- ja islamikunsti muuseum.

Kultuur. T-s asuvad peaaegu kõik riigi põhilised õppe- ja kultuuriasutused. Kõrvuti traditsiooniliste õppeasutustega, nagu tuntud islamiülikool (tänapäeval T-e ülikooli teoloogiafakulteed), on olemas ka mitmesuguseid kaasaegset tüüpi koole: alg- ja kutsekoole, kolledžeid ja lütseume. 1960 avati T-e Riiklik Ülikool (õigus-, filoloogia-, arsti- ja täppisteaduste teaduskonnad). Tegutsevad ka rahvuslik administratiivkool (asut. 1956), kõrgem kunstikool (asut. 1922), kõrgem põllumajanduskool (asut. 1898), kõrgem kaubanduskool (asut. 1950) jne. 1962/63. õppeaastal õppis linna kõrge- mais koolides 3300 üliõpilast, neist 600 naist.

Kõige tuntumad teaduslikud asutused on Pasteuri Instituut, Agronoomiainstituut, Okeanograafiainstituut Salam-bos, Sotsiaalsete ja Majanduslike Uurimiste Instituut, Tuumafüüsika Instituut jt. ning samuti Rahvusraamatukogu.

Rahvuslikuks pressiagentuuriks on *Tunis Afrique Presse*. T-s ilmub valdav osa kõigist vabariigi ajalehtedest ja ajakirjadest. Iga päev ilmuvad araabia ja prantsuse keeles 5 ajalehte, nende seas «l'Action» ja «Al-Amal». Levinumad ajakirjad on «Aš-Saab», «Jeune Afrique», «Akbar» jt.

Töötab rahvuslik raadiojaam.

YAOUNDE

— Kameruni Föderatiivse Vabariigi pealinn, ühtlasi Ida-Kameruni pealinn ja Nyong-Sanaga departemangu administratiivkeskus — asub riigi lääneosas, umbes 300 km Ginea lahe rannikust.

Y. (u. 110 000 el. 1967. a.) on Douala sadamalinn (üle 210 000 el.) järel rahvaarvult riigis teisel kohal. Elanike rõhuva enamuse moodustavad aafrikalased, eurooplasi, peamiselt prantslasi, on ainult 5000. Aafrika elanikkonnast kuulub valdav osa bantoidissesse

evondo suguharusse; siin elab ka teisi, peam. beti keelt kõnelevaid bantu suguharusid, samuti maa põhjaosast ümberasunud sudaani suguharusid (Kamerunus nimetatakse neid *kirdi'deks*). Pärast II maailmasõda kasvas elanike arv seoses ulatusliku sisemigratsiooniga tunduvalt.

Linna ajaloost. Esimesed andmed Y-st pärinevad 1895. aastast, mil ta oli väike aafriklaste küla. 1903. a. loodi Y-sse Saksa sõjaväepost. I maailmasõja päevil okupeerisid Saksa protektorraadi Kameruni koos Y-ga Prantsuse ja Inglise väed. 1919. a. «jagased» Inglismaa ja Prantsusmaa omavahel Kameruni. Peatselt pärast II maailmasõja lõppu sai Y. Prantsuse Kameruni, 1946. a. aga Prantsuse haldusse antud ÜRO hooldusterritooriumi adm. keskuks. Kameruni rahva üha intensiivistuva vabadusvõitluse tingimustes oli Prantsusmaa sunnitud loobuma hooldusest. 1960. a. jaanuarist on Y. sõltumatu Kameruni riigi, 1961. a. oktoobrist aga, pärast osa Briti Kameruni liitumist, Kameruni Föderatiivse Vabariigi pealinn.

Y-s asub vabariigi presidendi residents ja kõrgemad valitsusorganid. Kameruni pealinnas töötab Aafrika-Malagassi Ühisorganisatsiooni peakorter.

Majandus. Liiklus- ja kaubateede ristumiskohal asuv Y. on Kameruni tähtis rahandus- ja kaubanduskeskus. Linnas tegutsevad Kameruni Keskpank, Kameruni Pangaühing, välismaiste, eelkõige Prantsuse pankade filiaalid, palju suuri kaubandusfirmasid, kindlustusseltse jne.

Tööstuse arengutasemelt jääb Y. tunduvalt maha sadamalinnast Doualast ja Edeast, kus asub suur alumiiniumi- ja energetikatööstuse kompleks. Y-s asuvad sigareti- ja seebivabrik, põllumajandusliku väikeinventari tehas, mööbli- ja tiseritöökojad. Töötab soojuselektrijaam.

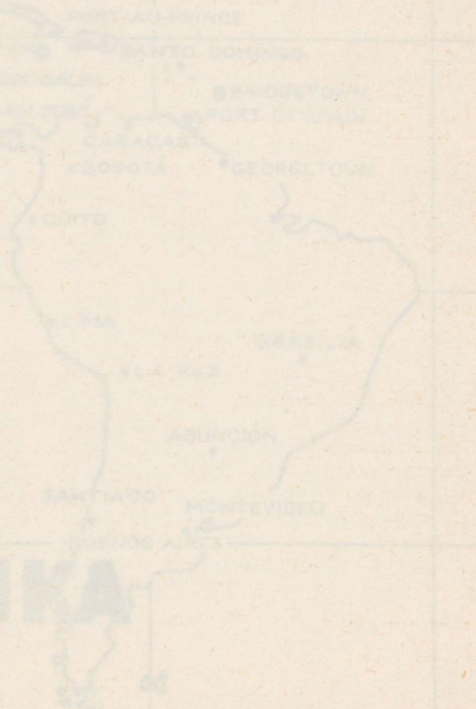
Raudtee (308 km) ühendab Y-d Doualaga. Tulevikus kulgeb läbi Y. lähemal

aastail rajatav Transkameruni raudtee, mis ühendab naabruses asuvat Tšaadi Vabariiki Doualaga. Kameruni suuremate linnadega seovad pealinna maanteed. On väike lennuväli; Doualas asuva suure lennuvälja kaudu on Y-l lennuühendus paljude maadega. Linna sisene transport on vähe arenenud, on ainult mõned bussiliinid ja neile lisaks taksod.

Linna välisilme. Maalilisel künklikul platool asuv Y. upub rohelusse ja lilledesse. Linna idaosas asub administratiivkvartal presidendi palee, ministerruumide ja mitmesuguste keskasutustega, sõjaväelinn suure haigla, Pasteuri Instituudi ning saatkondade ja konsulaatidega. Y. idaosas on ärikvartalid, turg ja pangad. See on nn. euroopalik linnajagu, kus on head sanitaartingimused ja mida järjekindlalt korrastatakse. Lääneossa on rajatud

tehisjärv, mis tõstab tunduvalt linna välisilmet. Euroopa kvartalitega liituvad rajoonid, kuhu on peitunud aafriklaste viletsus.

Kultuur. Y. on Kameruni suur kultuurikeskus. 1962. a. avati siin ülikool, kus õpib üle 800 üliõpilase nii Kamerunist kui ka teistest Aafrika maadest. Linnas asuvad ka teised kõrgemad õppeasutused: kõrgem põllumajanduskool, pedagoogiline instituut, kõrgema administratiivkaadri kool ja protestantlik usu-teaduskond. Avati kaks tehnikakolledžit ja mitu muud kesk-tehnikakooli. Y-s asub riigi suurim keskkool — Kindral Leclerc'i Lütseum 1200 õpilasega ja mõnikümmend kesk- ja algkooli. Linnas töötavad 2 kino, ööklubid, suur riiklik haigla, mitukümmend era- ja riiklikku meditsiinipunkti ja dispanseerit, lepra teadusliku uurimise instituut ja Pasteuri Instituut.

AMEERIKA

• AMEERIKA

OTTAWA

WASHINGTON

MÉXICO

HAVANNA

PORT-AU-PRINCE

KINGSTON

SANTO DOMINGO

GUATEMALA

TEGUCIGALPA

SAN SALVADOR

MANAGUA

SAN JOSÉ

BRIDGETOWN

PORT OF SPAIN

PANAMA

CARACAS

GEORGETOWN

BOGOTÁ

QUITO

LIMA

BRASILIA

LA PAZ

ASUNCIÓN

SANTIAGO

MONTEVIDEO

BUENOS AIRES

ASUNCIÓN

— Paraguai Vabariigi pealinn — asub Argentiina piiril, Paraguai jõe vasakul kaldal, seal, kus temasse suubub Pilcomayo. A. moodustab omaette administratiivühiku pindalaga 200 km². Pealinna elanike arv on viimase 15 aastaga suurenenud üle 2 korra (1967. a. andmeil 364 000). Valdav osa elanikest on mestiitsid.

Linna ajaloost. A. asutati 1536. a. ülestõusmispühal (sellest ka linna nimi — Nuestra Señora de Asunción, s. o. «Ülestõusmise Püha Jumalaema»). Praeguse linna kohale rajati esialgu kindlus kaitseks indiaanlaste kallaletungide vastu. Kindluse ümber kasvanud linn oli XVII sajandini La Plata kolooniate keskus ja hispaanlaste tugipunkt teel Perusse. 15. mail 1811 kuulutati A-s välja Paraguai sõltumatus.

A-i, nagu ka kogu riigi elanikud pidid taluma 2 sõja raskust ja kaotusi: 1865.—70. a. sõda Argentiina, Brasiilia ja Uruguai vahel, mille tulemusel hävitati suurem osa Paraguai elanikest ja tunduv osa territooriumist võeti ära, ning 1932.—35. a. Paraguai-Boliivia sõda, mis viis maa majanduselu laoseni. Pealinna töötajad võtavad aktiivselt osa vastupanuliikumisest 1954. a. riigis kehtestatud Stroessneri diktaatuuri vastu. Suurimaks väljaastumiseks kujunes 1958. a. augustis toimunud üldstreik, mis läks üle tänavalahinguteks. Streik suruti metsikult maha, üle 200 ametiühinguliidri saadeti välja.

Majandus. A. on riigi tähtsaim sadam. Igal aastal toimub selle kaudu 90% sisse- ja 75% väljaveost.

Linnas on mitu tekstiili- ja jalatsivabrikut, veskid, suhkru-, piirituse- ja viinatehased (toodavad suhkruroost üht rummisorti ja teisi alkohoolseid jooke), nahavabrik, tapamaja.

A-s asuvad suured rahvuslikud ja välismaised pangad: Keskpank, Rahvuslik Arendamispank, Argentiina Hüpooteegipank jt.

Pealinna ühendab Buenos Airesega

läbi Encarnacióni kulgev raudtee (Inglise kapitali kontrolli all), Montevideoga peetakse ühendust mööda jõge. Suurim maantee on A.—Coronel Oviedo. Pealinnast 13 km kaugusel paiknev lennuväli ühendab A-i mitmete riikide pealinnadega.

Linna välisilme. A-i iseloomustavad madalad, vanas hispaania-mauri stiilis ehitatud majad avara *patio* (siseõue) ja purskkaevudega. Tänavad algavad jõe äärest. Paljud hooned, pargid ja mälestusmärgid kannavad 1860. a-te sõjast osavõtnud diktaatorite ja kindralite nime.

Möödunud sajandi keskel ehitati A-i presidendipalee Louvre'i jäljendavas stiilis. Kangelaste väljakul kõrgub u. 75 aasta eest ehitatud panteon helesinisest fajansist kupliga. Üle 100 a. on vana Uruguayana väljakul paiknev jaamahoone — pikk ilus puust samastega ehitis. Linna ilusamates hoonetes paiknevad hotellid: president Lópezi endises palees, Sõltumatus väljakul asuvas 16-korruselises kaas-aegses hoones (hotell «Guarani»); hotell «Terraza» kerkib terrassidena jõe kaldajärsakul.

Agulis ja urgastes elavad paljud perekonnad lahtise taeva all (moskiitovõrguga kaetud voodid on pandud otse maapinnale). Jõeäärsete rajoonide elanikud kannatavad sageli üleujutuste tõttu.

Linnasiseses liikluses domineerivad bussid ja taksod; tänavail võib kohata ka koormatud härjavankreid.

Kultuur. A-s töötavad alg- ja keskkoolid. Algharidus on kohustuslik ja tasuta, ent paljud lapsed peavad vaesuse tõttu jätma kooli juba esimeste õppeaastate järel. Linnas on rahvuslik ülikool (asut. 1889), rida muuseumi, riiklik ajaloomuuseum, riiklik kunstimuuseum, sõjaajaloomuuseum, etnograafiamuuseum.

Ilmub 4 päevalehte, neist on suurim «La Tribuna».

BOGOTÁ

— Kolumbia Vabariigi pealinn — asub maa keskosas Ida-Kordiljeeride nõlvul, 2640 m üle merepinna. Pindala üle 600 km², elanikke 2,2 milj. (1967). Rahvuslik koostis — mestiitsid (ligi 50%), eurooplaste järeltulijad (26%), mulatid (15—20%), neegrid (1,5—2%).

Linna ajaloost. B. asutati 6. aug. 1538 Hispaania kubeneri Gonzalo Jiménez de Quesada poolt, sai 1717. a. Uus-Granada asekuningriigi (kuhu peale Kolumbia kuulusid veel Panama ja Ekuador) pealinnaks. 1810. a. puhkes B-s ülestõus hispaanlaste ülemvõimu vastu, 1813. a. võeti B-s vastu deklaratsioon Kolumbia sõltumusest. Lõplik vabanemine Hispaania võimu alt toimus siiski alles 1819. a., mil Ladina-Ameerika vabadusvõitluse juhte S. Bolívar tuli oma väega Venetsueelast ja purustas Hispaania väed. Seejärel moodustati Suur-Kolumbia riik eesotsas S. Bolívariga, pealinnaks sai B. Uude riiki kuulusid praegused Kolumbia, Venetsueela, Ekuador ja Panama. 1830. a. föderatsioon lagunes ja B. jäi Kolumbia pealinnaks.

Praegu kuulub B-le esmajärguline osa riigis toimuvast demokraatlikust ja progressiivses liikumisest. 1948. a. aprillis, B-s toimunud IX Panameerika konverentsi ajal, puhkes linnas üldrahvalik ülestõus protestiks kohaliku reaktsiooni ja Ameerika monopolide omavoli vastu, kelle süü läbi tapeti populaarne demokraatlik ühiskonnategelane Jorge Eliécer Gaitán. Tänavavõitluses purustati ja põletati kesklinn.

B-s asub Kolumbia presidendi residents ja parlament. Linna valitseb munitsipaliteet eesotsas linnapeaga, kes valitakse linna elanike poolt.

Majandus. Pealinna ja selle eeslinnadesse on koondunud palju tööstusi, kuigi B. pole riigi suurim tööstuskeskus (selleks on Medellín). B-s asuvad toiduainete, tekstiili-, jalatsi-, õmblus- ja tööstused. B. lähikonnas on kivisõekaevandused, mille sütt kasutatakse

tööstuses ja linna kütteks. Linnaserval paiknev Salto Nuevo elektriijaam kasutab B. jõel asuva Tequendama jõe veeenergiat. B. juures asuvad soodad tootev hiiglaslik keemiatehas, suur autokummitehas, riigile kuuluvad smaragdikaevandused ja ameeriklaste valduses olevad «Muzo y Chibori» kaevandused. Linnas asub veel ameeriklastele kuuluv õmblus- ja kirjutusmasinate tehas ja mitu automonteerimistehast, mis kuuluvad ameeriklastele ja inglastele.

B-st algavad kõik tähtsamad raudning maanteed ja kõik lennuliinid. Suurim tähtsus on raudteel, mis ühendab pealinna riigi peamise veetee, Magdalena jõe ääres asuva Girardotiga. Panameerika autotee viib läbi B. Venetsueela ja Ekuadori pealinna.

Linna välisilme. B-s on ülekaalus hispaania koloniaalarhitektuuri stiilis ehitatud ühe- ja kahekorruselised hooned. Säilinud on palju vanaaegseid kirikuid (üle 200). Kaasaegseid mitmekorruselisi raudbetoonelamuid on rajatud ainult kesklinna (põhiliselt pärast selle purustamist 1948. a. ülestõusu ajal). Neis paiknevad pangad, suurte firmade kontorid, valitsusasutused, kinod, kauplused ja hotellid.

B. keskväljakul asub Kapitoolium, kus parlament peab oma istungeid. Kapitooliumi vastas kõrgub hobuse seljas Kolumbia vabastaja ja esimese presidendi Simon Bolívari kuju. Väljakule ulatub oma esiküljega katedraal, mida tuntakse koloniaalperioodi kunsti suurte kogude poolest; selle kõrval asuv palee oli endise Hispaania asekuninga residents. Linnas on kaks suurt parki — Rahvus- ja Rahvapark ning härvajavõitluste areen. Pealinna eri paigus on püstitatud palju monumente, peamiselt Kolumbia vabadusvõitluse sangeritele. Rikastele kuuluvate luksusvillade kõrval on linnas palju vaeste armetuid elamuid.

B-s domineerib autotransport (põhiliselt USA päritoluga bussid ja sõidautod).

Kultuur. Kirjaoskajate protsent ulatub pealinnas 70—75-ni. On eraisikuteie, riigile ja katoliku kirikule kuuluvaid alg- ja keskkoole. B-s asub 10 ülikooli (neist suurim on riiklik ülikool), loodusteaduste, ajaloo-, keele-, arstiteaduse, õigusteaduse ja kujutava kunsti akadeemia, astronoomiaobservatoorium, rahvuslik raamatukogu, palju muuseume (Rahvusmuuseum, koloniaalperioodi kunsti muuseum jt.).

Linnas on üle 100 kino (linastatakse peamiselt ameerika filme) ja 7 teatrit.

Suuremad ajalehed on «El Tiempo», «El Espectador» ja «La República».

Linnas töötavad mitu raadiojaama ja televisioon.

BRASIILIA

— Brasiilia pealinn — asub föderaalringkonnas, mille territoorium oli varem Goiási osariigis, kolmnurgakujulisel platool 1172 m kõrgusel, platood piiravate Fundo, Gama, Bananali ja Torto jõe suudmes. Nende jõgede baasil loodi 42 km pikkune ja kuni 38 m sügavune tehisjärv. B. pindala on 15 000 ha, elanike arv 390 000 (1968).

Linna ajaloost. Alates 1500. aastast, hetkest, mil Portugali konkistadoorid maabusid Brasiilia rannikul, on Brasiilia pealinn seesmistest ja välistest poliitilistest ja majanduslikest põhjustest tingitult oma asukohta muutnud. Esimene pealinn oli Salvador. XVIII saj. keskpaiku tõi «kullapalavik» esile Rio de Janeiro küla, mis 1763. a. kuulutati pealinnaks. 1960. a. loovutas see Cidade Maravilhosa (Imeline Linn) oma õigused uuele linnale — Brasíliale, mis rajati maa keskosas, kus teda piiravad põhjast troopikametsad, lõunast tööstuspiirkonnad, idast Atlandi rannik ja läänest ääretud inimtühjad avarused.

Juba XIX saj. algul tärkas idee pealinna üleviimisest Keskplatoole. Pärast sõltumatus saavutamist (1822. a.) esi-

tati see seisukoht konstitutsioonilisele assambleele. Samal ajal soovitati nimetada uus pealinn Brasiiliaks, erinevalt maa ametlikust nimest Brasil. 1831. a. kajastus uue pealinna rajamine ka esimese vabariigi põhiseaduses. Ent alles 1922. a., seoses sõltumatus saavutamise 100. aastapäevaga astuti esimesed sammud selle idee elluviimiseks — kavandati üldjoontes tulevase pealinna piirid. Sellest ajast ilmus Brasiilia kaartidele maa keskosas värviline ruut nimetusega «Tulevane föderaalringkond». Pealinna üleviimine kajastus ka kõigis järgmistes (1934., 1937., ja 1946. aasta) põhiseadustes.

Pealinna üleviimist sisemaale tingis vajadus muuta ta riigi tõeliseks keskuseks, mis asuks maa südames, ja ühtlasi alustada Kesk-Brasiilia hiiglaslike viljakate maa-alade kasutuselevõttu.

Pärast II maailmasõda moodustati komisjon uue pealinna asukoha uurimiseks. Sinna kuulusid väljapaistvad poliitika- ning ühiskonnategelased ja geograafid. 1954. a. alustati Keskplatoot uurimisi. Linna rajamiseks valiti Rio de Janeirost linnulennult umbes 1000 km loodesse jääv avar platoo Goiási osariigis.

Uue pealinna rajamisel oli suur osa Brasiilia toleaegsel presidendil Juscelino Kubitschekil. 9. mail 1956 saatis president Kubitschek Rahvuskongressile spetsiaalse läkituse pealinna Rio de Janeirost üleviimise vajalikkusest. 19. septembril 1956. a. sanktsioneeris Kubitschek Rahvuskongressi mõlema koja poolt vastuvõetud seaduse uue pealinna ehitamisest. Ehitustööd anti presidendil algatusel selleks loodud kompaniile «NOVACAP».

Et kindlustada juurdepääsu ehitustööde rajooni, ehitati lennuväli ja rajati raudteid umbes 8000 km kogupikkusega. Need ühendasid uue pealinna pea-aegu sirgjoont pidi São Paulo ja teiste tööstuskeskustega.

1960. a. 21. aprillil, rahvuspühal, mis on pühendatud portugallaste poolt

Brasília. Rahvuskongressi hoone.

1792. a. hukatud Tiradentesel¹, Brasiilia vabadusvõitluse ühele juhile, toimus uue pealinna avamine. Piduliku tseremoonia ajal püstitati B. keskväljakule rajatud altarile Portugalist toodud raudrist, millega 460 aasta eest Portugali armadaa kapellaan Enrique de Coimbra pidas oma esimese missa Brasiilias. Sellega rõhutati, et uue pealinna rajamisega algab uus etapp maa ajaloos — hiiglaslike, peaaegu asutamata sisepiirkondade tsiviliseerimise etapp.

Käesoleval ajal kulgeb linna ehitamine aeglustatud tempos, sest ei jätku raha. Linnast on valmis ehitatud alles 15—20%. Üle on kolinud president koos oma kantseleiga, Rahvuskongress (parlament) ja Ülemkohus. Täidesaatsavad organid — ministereeriumid — asuvad veel Rio de Janeiro.

Linna välisilme. Erikomisjonile läbi vaatamiseks esitatud 26 projektist valiti tuntud brasiilia arhitekti Lucio Costa projekt «Plan piloto», mille järgi linna põhiplaan meenutab lennukit. Selle keres asuvad riigiasutused, administratiivhooned ja muud ühiskondlikud ehitised, tiibadel — elamukvartalid. Kere ja telg jagab linna kahte — põhja- ja lõunaossa. Mõlemal pool

seda kujutletavat telge asuvad ministereeriumid ja Kolme Võimu väljak, samuti linna süda — kolmekorruseline, maa-aluse põiktunneliga tee. Põiktunnel ühendab linna põhja- ja lõunaossa, pikiteid kasutatakse vajalikus suunas liiklemiseks ja autode parkimiseks. Selline planeerimine võimaldas lahendada mitu probleemi: mugavalt, peaaegu ühegi ristumiseta ühendada transpordiliinid ja viia elamukvartalid käärikastest peatänavatest ja väljakutest eemale.

«Plan piloto» eeltöid ja linna ehitamist viivad ellu linnaehitaja Lucio Costa ja brasiilia väljapaistvaim arhitekt Oscar Niemeyer Soárez Fila. Viimane on ka peamiste ühiskondlike hoonete kompleksi ja projekti autor.

B-s pole ette nähtud suurte tööstusettevõtete ehitamist. Linna põhiosa piirneb metsa ja spordiehitiste kompleksiga. B. põhjaossa rajatakse botanikaaed, lõunasse zoopark. Linna poolringina piirava tehisjärve kallastele püstitatakse saatkondade hooned, eramajad, spordi- (eeskätt veespordi-) ehitised, siia on juba ehitatud presidendi residents — Alvorada palee. Järvekaare välisküljel asub individuaalehitiste võond.

Linna täielik väljaehitamine kavatakse lõpetada 2000. aastaks. Selleks ajaks peab elanike arv ulatuma 700 000—800 000-ni.

Linna ümber 20—40 km raadiuses kavatakse ehitada mitu väikest satelliitlinna ehitajatele, töölisele ja teenis-tujatele. Linnad hoonestatakse ühekor-ruseliste elamutega, mida ümbritsevad viljapuuaiad.

Linna keskus hoonestatakse 6—7-kor-ruseliste vähimagi ilustuseta karpma-jadega, mis paiknevad ridamisi era-kordselt laiade prospektide ääres. Teis-tes rajoonides on majad väiksemad, kuid valitsevad samad sirgjooned. Sel-lises geomeetrisuses ja proportsio-naalsuses peitub omapärane ilu. Kolme Võimu väljakul paiknevad kongressi-hooned, Planalto palee, kus töötab

¹ Tiradentes (Hambatõmbaja) — Joaquim José da Silva Xavieri hüüdnimi. Toim.

president, Ülemkohus ja linna asutamise mälestuseks rajatud muuseummonument.

Rahvuskongressi hoonetekompleks on originaalne arhitektuuriline ansambel. Kahe risttahukakujulise pilvelõhkuja jalamil asuvad basseini ja kaetud galerii. Galerii viib kolmandasse parallelogrammi, mille katusel on kaks hiiglaslikku kaussi nagu kaks pallipoolit. Neist üks on kumerusega üles, teine allapoole. Kuplis peab istungeid senat, teises «kausis» saadikutekoda. Kahes pilvelõhkujas asuvad mitmesugused parlamendiasutused ja kongressi saadikute kabinetid.

Planalto palee, Ülemkohus ja Alvorada palee on ehitatud ühtses stiilis, palju on kasutatud klaasi. Erakordse õhulisuse mulje loovad fassaadil paiknevad kitsad, suuri valgeid luiki meenutavad korrapäratu kolmnurga kujulised toendid.

Kavandilt ja kujult omapärane on ehitatav katedraal, mis meenutab eelajaloolise eluka lõkkekujuliselt laotud hiiglaslikke roideid. Linnateater ehitatakse selliselt, et temast suurem osa asub maa sees; spetsiaalsete kilpide abil on teatrisaali võimalik kaheks jagada.

Skulptuurikaunistustena domineerivad abstraktsed kujundid. Kolme Võimu väljakul kõrgub skulptuurgrupp «Sõdalased» — 8—10 m kõrgused ebamäärased metallkujud. Teine skulptuurteos «Rütmid» meenutab kaht tõuklevat elevanti.

Käib töö valitsuse haigla ehitamisel (1962. a. lõpetati 250 kohaga põhikorpuse ehitus). Linnas on ka väike haigla tööstustöölilistele ja 25 kohaga heategev hospital pealinna lähedal São Vicente.

Ilmub päevaleht «Correio Brasiliense» ning presidendi kantselei ja Rahvuskongressi ametlik häälekandja «Diário Oficial», kus avaldatakse presidendi ja valitsuse dekreete ja korraldusi ning kongressi määrusi ja resolutsioone.

Linnas asuvad kaks telestuudiot ja raadiojaam.

BRIDGETOWN

— Barbadosse pealinn — asub saare edelarannikul Carlisle'i lahe ääres. Elanike arv — 11 400, koos eeslinna-dega 94 400 (1967). Linn rajati 1628. a., esialgu kandis ta Indian Bridge'i nime. Enne Barbadosse iseseisvumist (30. XI 1966) oli B. ühtlasi kogu Briti Lääne-India majanduslikuks ja poliitiliseks keskuseks. B. ja tema eeslinnad ümbritsevad poolkaarena maalilist Carlisle'i lahte. Välisilmelt on B. segu uuest ja vanast. Linna südameks on Trafalgar Square, mida ümbritsevad korall-lubjakivist ühiskondlikud hooned. Peamiseks äritänavaks on Broad Street. Silmapaistvamatest hoonetest väärivad mainimist Saint Michaeli katedraal (1780), mis rajati loteriisissetulekutega orkaanis varisenud vana hoone kohale, ja 18. saj. algusest pärit valitsushoone. B. on eelkõige sadamalinn, kust veetakse välja suhkrut, rummi ja puuvilja. Varemalt ei sobinud B. sadam suurte laevade vastuvõtmiseks ja viimaseid laaditi reidil, ent 1961 valmis uus sadam, mille kai äärde mahub korraga kuni 8 ookeanilaeva. Linnas töötab mitu suhkruvabrikut.

1963. a. lõpul avati B-s Lääne-India Ülikooli kolledž.

Ilmuvad päevalehed «The Advocate» ja «Barbados Daily News». Töötavad ringhääling ja televisioon.

BUENOS AIRES

— Argentiina Vabariigi pealinn — asub La Plata suudmes jõe paremal kaldal, umbes 200 km Atlandi ookeanist. Pealinn moodustab iseseisva administratiivüksuse, 185 km² suuruse föderaalringkonna. Elanike arv 3 227 000 (1964), eeslinnadega 7,2 miljonit (1965). Elanikkonna moodustavad peamiselt hispaania, itaalia, saksa,

tšehhi, poola jt. rahvustest sisserändajate järeltulijad, vähesel määral on ka hispaanlaste ja indiaanlaste segaverelisi järeltulijaid — mestiitse.

Linna ajaloo. Kohale, kus praegu asub presidendi palee, asutas La Plata esimene hispaanlasest valitseja Pedro de Mendoza 1536. a. kindluse. Indiaanlaste pealetungi tõttu pidid nad 1541. a. kindlusest lahkuma ja süütasid selle põlema. 1580. a. ehitas La Plata kuberner Juan de Garay linna uuesti üles ja nimetas ta «Püha Kolmainuse, Neitsi Maria ja Hea Öhu Sadamaks». Selline jumalik nimi anti linnale seoses Püha Kolmainuse päevaga (29. mai), millal Juan de Garay laevrandus esmakordselt Argentiinas. Lõpuks jäi pikast nimest järele «Hea õhk» (võib tõlkida ka «pärituul» või «värske tuul»).

Pärast hispaanlaste kukutamist La Platas (1810) sai B. A. 1816. a. La Plata Ühendprovintside, 1826-st aga Argentiina Vabariigi pealinnaks.

B. A. on Ladina-Ameerika töölisliikumise suurim keskus. Aastaid peavad Buenos Airese töölised visa streikivõitlust, mis sageli on üle kasvanud

kogu maad hõlmavaks üldstreigiks. Streikijad nõuavad elatustaseme tõstmist, välismaiste monopoliide võimuse lõpetamist, riigi rikkuste kasutamist rahva huvides. Argentiina pealinna töötajad on korduvalt välja astunud Kuuba revolutsiooni kaitseks. B. A-s asuvad presidendi residents ja Rahvuskongress.

Alates 1854. aastast juhib linna munitsipaliteet, kelle liikmed valitakse ottsel hääletamisel. Munitsipaliteeti juhib linnapea.

Majandus. B. A. on Argentiina merevärv. Siinse sadama kaudu kulgeb peaaegu $\frac{3}{4}$ riigi väliskaubanduse käibest ja toimub peaaegu kogu reisijate-liiklus välismaale. Looduslikku sadamat siin pole, juurdepääs suurtele ookeanilaevadele on võimalik ainult tänu sadama ja merekanalite pidevale süvendamisele. B. A. kaide ääres võib korraga peatuda üle 200 ookeanilaeva.

B. A-s on ligi 14000 tööstusettevõtet, mis annavad peaaegu poole riigi tööstustoodangust. Esikohal on põllumajandussaadusi töötlev tööstus (õliveskid, tapamajad-külmhooned, juustu-, seebi- ja jahutööstus jne.). Liha-tööstuses ja liha ekspordis on juhtival kohal USA ja Inglise kapital. Tähelepandavalt on arenenud tekstiili-, naha- ja jalatsi- ning õmblustööstus. Viimastel aastatel on käiku lastud mitu suurt sünteetilise riide vabrikut. Linnas on metallurgia-, naftatöötlemis- ja masinaehitustehased, peamiselt USA, Itaalia ja Lääne-Saksa firmade filiaalid. Pealinna on koondunud 50% riigi tööstustoodangust.

B. A. on Argentiina tähtsaim raudteesõlm. Siit hargneb sisemaale lehvikuna 18 raudteeliini. B. A. on ka Paranál ja Uruguay jõel toimuva reisijate- ja kaubaveo lähtepunkt. Linnast 40 km kaugusel asub rahvusvaheline lennujaam Ezeiza, Lõuna-Ameerika lennu-liikluse keskus.

B. A-s asuvad suuremad firmad, kon-torid, rahvuslikud pangad ja välis-

Buenos Aires.

maiste (peam. USA, SLV ja Itaalia) pankade filiaalid.

Linna välisilme. Argentiina pealinn on kuuluis kaunite, korrastatud parkide, laiade tänavate ja prospektide, avarate, paljude mälestussammastega väljakute ja kaldapealsete poolest.

B. A. planeering on lihtne. Linn on jagatud korrapärasteks ruutudeks või ristkülikuiks nagu malelaud. Ruudukujulise kvartali iga külje pikkus on 130 m ja sellel on 100 numbrit. Numbrid riputatakse maja iga sissekäigu kohale. Administratiivhooned ja elumajad seisavad tihedalt üksteise kõrval. Rõhuväljal enamusel on esimene korrus ja soklid kaetud graniidi või muu lihvitud kiviga. Koos kivitahvleist kõnniteede ja kaunite sissekäikudega loob see õdusa mulje.

20 km pikkune Avenida Rivadavia jagab linna kaheks — põhja- ja lõunaosaks. B. A. piirideks on La Plata ja Riachuelo jõgi ning General Pazi avenüü (kaherealine betoneeritud ringtee), mis hiiglasliku hobuserauana ümbriseb linna.

Linna keskuseks on Plaza de Mayo (Mai väljak). Siin asuvad presidendi residents Casa Rosada (Roosipalee), katedraal ja Cabildo — vanaaegne raekoda, kus pärast riigi sõltumatuks kuulutamist (1810) toimus esimene avalik rahvakoosolek. Alates 1938. aastast asub Cabildo hoones muuseum.

Plaza de Mayo keskele on püstitatud 13 m kõrgune Maipüramiid Argentiina sõltumatuse eest võidelnud patriootide mälestuseks. Esialgu koosnes püramiid kaheastmelisest soklist ja rippuva karniisiga pjedestaalst, millel asus dekoratiivne vaas. 1856. a. muudeti seda kujur J. M. de Pueyrredóni poolt: ülemisse ossa püstitati Vabaduskuju. Püramiidi jalamil võeti 1811. a. vastu Rio de La Plata provintsi sõltumatuse ajutine statuut, 1816. a. kuulutati välja La Plata Ühendprovintside sõltumatus.

Lai Avenida de Mayo ühendab Plaza

de Mayo Kongressi väljakuga, mille äärde ulatub Rahvuskongressi hoone — Kapitooliumi esikülg. Suuruselt teine on San Martíni väljak, kus kõrgub mälestussammas rahvuskangela-sele kindral San Martíniile — hispaanlaste vastu peetud vabadusvõitluse juhile.

B. A. kõige laiem tänav on Avenida Nueve de Julio. Sellele hiiglaslikule, veidi üle poole km pikkusele magistralile on Diagonal Norte ja Corrientese tänava ristumiskohale rajatud betoonist obelisk seoses Argentiina sõltumatuse sajanda aastapäevaga. Puiestee all on suur maa-alune garaaz, remonditöökoda ja bensiniijaamad.

Asfalttänavate kõrval on linnas siinseal veel säilinud kebratšost (väga kõva ja veest raskema puiduga) sõiduteid. Võib näha ka Rootsist toodud kividest ehitatud teid. Kõnniteed on ribilistest, kahhelkivisid meenutavatest kividest.

B. A-s asub mitu moodsat staadioni. Suuremad (50 000—120 000 pealtvaatajale) on «River Plate», «Boca Juniors» ja «Baracas». Mõnel staadionil ümbritseb jalgpalliväljakut raudtara ja eraldab pealtvaatajast 3 meetri sügavune ja 4 meetri laiune betoneeritud kraav. Tribüünid on jaotatud sektoriteks, mida üksteisest eraldavad raudvõred või pudelikildudega vooderdatud seinad. Palermo pargi juures asub suur spordikompleks hästisisustatud võimlate, tennisestaadionide ja muude spordiväljakutega. Spordikeskuse lähedal La Plata ääres asub linnavalitsusele kuuluv basseini mitmekümnele tuhandele inimesele. Buenos Aireses on ka 2 hipodroomi kokku 90 000 pealtvaatajale — maailmakuulus «Palermo» ja «La Plata».

B. A. kuulub nende kapitalistlike suurlinnade hulka, kus luksust elab kõrvuti viletsusega. Sadamarajoonis, Konstitutsiooni ja San Martíni väljaku kõrval ning mujal laiub agul — terved «linnad» akendeta onne pleki-, papi- ja lauatickest. Neis pole elektrit ega

veevärki. Puurkaevude juures seisavad tavaliselt lõputud järjekorrad. Ainult vähestes agulirajoonides leidub algkoole. Elanikkonna moodustavad sadamatöölised, ehitajad, raudteelased, põhiliselt aga töötud. Selliseid «linna» ümbritsevad kõrged massiivsed mägid, mida lõhestavates kitsastes läbikäikudes patrullivad pidevalt politseinikud.

Linna majandus. Buenos Aireses on olemas kõik linnatranspordi liigid: tramm, buss, takso, trollibuss ja metroo. Trammiliiklus toimub juba 1897. a-st. Busse on kaht liiki — suured kaasaegsed bussid ja väikesed vanamoodsad ühe uksega bussid, mida teenindab ainult juht, kes reisijate väljumisel kontrollib ka pileteid. Sõjajärgsetel aastatel on üha enam liikvel trollibusse. B. A. on ainus linn Lõuna-Ameerikas, kus on metroo (kohapeal kutsutakse seda «maa-aluseks» — *subterráneo*’ks ehk *subsuelo*’ks). Praegu töötab viis metrooliini, neist neli kulgevad peaaegu üksteisega paralleelselt idast läände, sadamast eeslinnadesse. Viies liin ristub nendega sadamarajoonis. Ükski liin pole teistega ühenduses. Metroo on puhas ja hea ventilatsiooniga.

Kommunaalmajanduse seisukohalt on B. A. heakorrasstatud kaasaegne linn (v. a. agul).

Kultuur. Linnas töötavad alg- ja keskkoolid. Põhiseadusega on kehtestatud kohustuslik kuueaastane algharidus. Õpetamise sisulist külge mõjutab tugevasti katoliku kirik. B. A-s asub Argentiina suurim ülikool; siin töötab ka rida teaduslikke asutusi ja organisatsioone: kirjandusakadeemia, rahvuslik majandusteaduste akadeemia, rahvuslik õigus- ja ühiskonnateaduste akadeemia.

B. A-s on üle 30 muuseumi, sealhugas riiklik ajaloomuuseum, mille väljapanekuis kajastuvad sündmused maa avastamisest kuni 20. sajandi alguseni, valitsuse muuseum (eksponeerib B. A-t käsitlevaid dokumente ja materjale), rahvuslik kunstimuuseum (sisal-

dab nii argentiina kui ka välismaa kunstnike maale, gravüüre, akvarelle ja skulptuure); loodusmuuseum, etnograafiamuuseum, dekoratiivkunsti muuseum, relvamuseum jne.

B. A. rahvusraamatukogus on üle 600 000 köite. Linnas asuvad botaanikaaed, loomaaed ja paviljonid igaaastaste karja- ja muude näituste jaoks.

B. A-s tegutseb ligi nelikümmend teatrit ja arvukalt asjaarmastajate truppe. Suurimaks teatriks riigis on (u. 4000 istekohta) Kolumbuse ooperiteater (Teatro Colón), mis avati 1908. a. 1962. a. avati 12-korruselise San Martíni teater, kus on kaks 1800-kohalist saali, kinosaal, teatrikool, tantsuja kunstinäituse saal. Retiro rajoonis paikneb Luna Park, 12 000—20 000 pealtvaatajale ette nähtud hoone est-raadi- ja tsirkuseetenduste, spordi- ja muude massiivsete läbiviimiseks. Linnas on palju kinosid (peamiselt Corrientese ja Lavallier’ tänaval ning Avenida Nueve de Julio lähedastes kvartalites). Lõviosa filmidest on pärit USA-st.

Ravimine on B. A-s valdavalt eraarstide käes. Riiklike raviasutuste arv on tühine: ligi kolmkümmend haiglat, kus teenindatakse igal aastal umbes 125 000 haiget. Tegelikult toimub ainult närvi- ja suguhaiguste ravi riiklikes haiglates. Pealinnas on ühiskondliku abi haigla, kliiniline haigla, närvi-, laste-, silma-, sõjaväekliinik, samuti inglise, prantsuse, itaalia, saksa ja juudi haigla, kus ravitakse eelkõige oma rahvuskoloonia liikmeid.

Ilmub 10 päevalehte, neist suuremad on «Clarín» («Sarvepuhuj»), «La Razón» («Mõistus»), «La Prensa», «La Nación» jt.

B. A-s töötavad 6 raadiojaama ja televisioonikeskus.

Caracase kesklinn.

CARACAS

— Venetsueela Vabariigi pealinn — asub Lõuna-Ameerika põhjaserval, 13 km Kariibi merest, Ranniku-Andide orus 950 m kõrgusel. Elanike arv ulatub koos eeslinnadega 1,96 miljonini (1968). Eriti kiire on olnud linna kasv pärast II maailmasõda (50 aastaga kolmekordistus elanike arv). C-e elanike hulgas on palju hispaanlasi ja itaallasi.

Linna ajaloost. C-e rajasid hispaanlased 1567. a. karaakase indiaanlaste asula kohale ja kandis esialgu Santiago de León de Caracase nime. 1577. a. sai C. Hispaania kubeneri residentsiks. Linn sattus XVI saj. lõpul ja XVII saj. algul korduvalt inglise piraatide rünnaku ohvriks, 1880. a. aga piirati ümber siin maabunud prantslaste poolt. Hispaania kolooniate vabadussõjas (1810—1826) käis C. korduvalt käest kätte. Praeguse Venetsueela, Kolumbia, Boliivia ja Ekuadori territooriumil juhtis võitlust hispaanlaste vastu C-st pärit kindral Simón Bolívar, kelle väed 1813. a. hõivasidki

linna. Venetsueela kuulutati vabariigiks ja presidendiks sai Bolívar. Järgmisel aastal pidi vabariiklaste armee hispaanlaste ülekaalukate jõudude survele taanduma linnast. Juba 1819. a. purustas Bolívar Hispaania väed Kolumbias ja vabastas 1821. a. C-e lõplikult kolonisaatoreist. Samal aastal sai Bolívar hispaanlaste käest vabastatud maadel loodud Suur-Kolumbia vabariigi juhiks. 1830. a., pärast Venetsueela eraldumist Suur-Kolumbiast sai C. Venetsueela pealinnaks.

Kaasajal võitlevad C-e töötajad mehiselt valitsuse reaktioonilise poliitika ja riiki orjastava USA kapitali vastu. USA tollaegse asepresidendi R. Nixoni (1960) ja president J. Kennedy külaskäigu ajal (1961) kujunes C-s niivõrd pingeline õhkkond, et valitsus kuulutas linnas välja sõjaseisukorra. Kõrgete külaliste korteeži kaitseks toodi kohale langevarjurid, soomusmasinad ja helikopterid; alarmeeritud olid armee ja politsei.

C-s asuvad presidendi residents, parlament ja kõrgemad valitsusasutused.

Majandus. C. on riigi majanduslik keskus. Tema eeslinnades töötavad toiduainete, tekstiili-, naha- ja jalatsi-, kummi-, keemia-farmaatsia-, paberi-, naftatöötlemis- ja tsemenditööstuse ettevõtted. C-s asuvad suurte rahvusvaheliste naftakompaniide nagu *Standard Oil*, *Royal Dutch Shell*, *Gulf Oil* jt. filiaalid, mis valitsevad Venetsueela tähtsaimat majandusharu — naftatööstust.

Linna on koondunud ka suuremad pangad: Riigipank, mille kontrollaktiivid on riigi käes, Caracase Pank, Tööstuse Arendamise Korporatsiooni Pank, Põllumajanduspank jt. Välismaist kapitali esindavad *Chase National Bank* (Rockefelleri grupp), Prantsuse-Itaalia Pank, Briti Pank ja hulk teisi.

Raudteed ja maantee ühendavad C-t La Guaira sadamaga, mis varustab

pealinna laiatarbekaupade ja toiduainetega, sest 75% neist kaupadest veetakse sisse, põhiliselt USA-st. C-st algavad Suur-Andide autotee, mis ühendab C-t Bogotága (Kolumbia) ning Ciudad Bolívari viiv Idatee. 16 km pealinnast paikneb suur rahvusvaheline Maiquetía lennujaam.

Linna välisilme. C. paikneb amfiteatrina väikese Guaire jõe vasakpoolsel oruveerul ja on tugevasti välja venitatud lääne-ida suunas. Läänes on pärast sõda kasvanud tööliiskvartalid — Nueva Caracas, Barrio Nuevo, Barrio Obrero jt. Avenida Sucre ühendab neid vanalinna keskosaga. C-e vanemat, esialgselt hispaania koloniaalarhitektuuri stiilis hoonestatud linnaosa on põhjalikult moderniseeritud. On kerkinud kümned uued kõrghooned, rajatud laiad prospektid (Bolívari, Andrés Bello jt. nime kandvad), ehitatud arvukalt estakaade ja tunnelid ristteedele.

Ka idas liituvad vanalinnaga uued kvartalid (Los Caobos, La Florida, San Bosco), kus kaunid kaasaegsed hooned vahelduvad rohelusse peitunud villadega. Veelgi kaugemal idas on tekkinud luksuslikud eeslinnad Palos Grandes, Cebucán, Dos Caminos jt. Kesklinna vahetus läheduses, kõrgematele nõlvadele on kinnitunud tuhanded armetud hütid (*ranchos*), kus kehvuses ja mustuses elutsevad vaesed.

C-e peaväljakuks on Plaza Bolívar, mille keskele on püstitatud rahvuskangelase ratsanikukuju. Väljakule koonduvad neli prospekti: Põhja, Lõuna, Ida ja Lääne prospekt, mis täisnurgi lõikuvad läbi kesklinna. Plaza Bolívaris ääres paiknevad kõik tähtsamad administratiivhooned — Kollane Maja (välisministeeriumi hooned), Mirafloresi palee (presidendi residents), Justiitspalee, mille üht saali kaunistab tuntud venetsueela kunstniku maal, millel on jäädvustatud riigi sõltumatuse pidulik väljakuulutamine. Bolívaril väljakust ede-

lasse jääb Rahvuskongressi hoone — Kapitoolium, pseudoklassitsistlikus stiilis ehitatud pikk ja madal maja. Vanematest ehitustest paistavad silma veel Panteón, kus puhkab Bolívaril põrm, rahvusraamatukogu, kunstimuuseum, rahvusmuuseum ja Bolívaril muuseum.

Kaasaegsele C-le muutuvad üha iseloomulikumaks mitnevärvilised kõrghooned ja kõige moodsamad arhitektuurilised ansamblid. Selline on Silencio, linna peatänava algus. Silencio peamiseks kaunistajaks on kahest 27-korruselisest tornmajast koosnev ansambel (Centro Simón Bolívar), mille alt kulgeb tänav.

C. on autode linn. Linnasisest ühiskondlikku transporti teenindavad marsruuttaksod ja bussid.

Kultuur. Suurim kõrgem õppeasutus C-s on riiklik Keskülikool oma kolme suure osakonnaga (filosoofia ja kirjandus, matemaatika ja füüsika, bioloogiateadused). Siin õpib ligi 20 000 üliõpilast. Meedikuid valmistatakse ette ülikooli meditsiinikoolis ja eksperimentaalmeditsiini instituudis. Pedagoogiline instituut annab õpetajaid koolidele ja lütseumidele.

C-e teatrite hulgas omab juhtivat kohta alalise draamatrupiga rahvus-teater.

Raviasutuste võrk on küllalt hästi arenenud. Vanimaks haiglaks on Vargase hospital (asut. 1880. a.), kus ravitakse igal aastal tuhandeid patsiente. C-e lähedal asuvad 1000-kohaline Algodanali tuberkuloosisanatoorium, ortopeediline lastehaigla ja mitmed teised raviasutused.

Perioodikas domineerivad ajalehed, neist on suurimad «Nacional», «Universal», «Esfera», «Ultimas Noticias».

Tegutsevad ligi 30 raadiojaama (põhiliselt eraettevõtetena) ja mitu televisioonistuudiot.

GEORGETOWN

— Guajaana Vabariigi pealinn — asub maa põhjaosas Atlandi rannikul Demerara jõe suudmes. Linnas koos eeslinnadega on 168 000 elanikku (1967), peamiselt indiaalased ning inglise keelt kõnelevad neegrid ja mulatid. G. on end. Briti Guajaana administratiivkeskus, mis sai pealinaks seoses maa iseseisvumisega 26. V 1966.

Linna asutasid 1782. a. prantslased, kes olid okupeerinud siinsed hollandlaste valdused. Esialgu oli see väike kindlustatud asula, millele prantslased andsid nime Lauchan. Järgmisel aastal tagasi tulnud hollandlased jätkasid ehitustöid ning rajasid kanalitest läbitud korrapärase tänavatevõrguga linna, mille nimetasid Stabroekiks. Pärast koloonia üleminekut inglaste kätte 1814. a. nimetati Stabroek Inglise kuninga George III auks ümber Georgetowniks. 1882. a. valmis suur kaldatamm, mis alatiseks lõpetas merevee sissetungimise linna ja selle lähikonda. Drenaazikanalite süsteem eksisteeris G-s 1923. a-ni, millal rajati allmaakanalisatsioon ja suurem osa kanalitest aeti kinni.

Tööstusettevõtetest on G-s mainitavad suhkruvabrik, saeveski, õmblusvabrik, kookosõliveski, õlletehas ja elektri- jaam. Sadamast veetakse välja suhkrut, rummi, puitu, samuti boksitiit, kulda ja teemante. G-i ja New Amsterdami vaheline raudtee on vanimaid Lõuna-Ameerikas (ehit. 1848).

XX saj. on G. tunduvalt laienenud, ulatudes nüüd 3 km piki Demerara kallast ja 2 km mööda ookeani randa. Kõige paremini avaneb linna panorama Demerara suudmesse sissesõidul. Jõekaldale ulatuvad vanalinna laiad tänavad. Valge hoonestus kontrasteerib taimestiku rohulusega. Huvitav on linna keskväljak, mis hoonestati uuesti pärast 1945. a. suurt tulekahju, milles hävis kogu südalinn peale 1892 ehitatud katedraali (viimast peetakse

suurimaks puukirikuks maailmas). Katedraaliväljaku lähedal paikneb enamik kaubamaju, kõrge gooti torniga hollandi stiilis turuhoone ja viimase vastas kuninganna Victoria aegses klassitsistlikus stiilis valitsushoone. Peatänav Main Street kujutab endast rohkem villadega ääristatud puiesteed, temaga paralleelselt kulgeb aga piki randa Water Street, mille ääres asuvad kauplused, metsa- ja koprakaupmeeste* kontorid, laeva- ja kindlustusseltside agentuurid. G. nagu teisedki Guajaana linnad on ehitatud põhiliselt puidust. Majad on reeglina ühe- ja kahekorruselised, enamik neist on ilma igasuguste elukondlike mugavusteta.

G-s asuvad ülikool (avatud 1963, 675 üliõpilast) ja tehnikainstituut.

Ilmuvad päevalehed «Guyana Graphic», «Evening Post» ja «Mirror». Tegutseb ringhääling.

GUATEMALA (Ciudad de Guatemala)

— Guatemala Vabariigi pealinn — asub Guatemala mägisemaal läbivas laias orus 1502 m kõrgusel. Elanike arv on kiiresti kasvanud: 1940. a. —

Guatemala.

165 000, 1957. a. — 360 000, 1963. a. — 437 000, 1967. a. — 577 000. Valdavalt indiaanlased ja kreoolid, leidub ka neegreid ja eurooplasi, peamiselt hispaania sisserändajate järeltulijaid.

Linna ajaloost. Esmakordselt rajati G. Hispaania konkistadoori Alvarado poolt. Agua vulkaani purskel 1541. a. mattus linn tuha alla. Pealinn viidi üle Antiguasse, mille 1773. a. purustas maavärin. Hispaania kuninga Carlos III dekreedil alusel hakati 1776. a. linna endises kohas uuesti üles ehitama. Lõplikult taastati linn 1779. aastaks. Purustavad maavärinad det. 1917—jaan. 1918 hävitasid linna pea-aegu täielikult, kuid ta ehitati uuesti üles vana, koloniaalperioodil koostatud plaani järgi.

G. on olnud korduvalt hispaanlaste vastu toimuva revolutsioonilise liikumise areeniks. 1821. a. kuulutati siin välja sõltumatu Guatemala Vabariik. Kaasajal juhivad pealinna töötajad guatemala rahva võitlust valitseva kodanlik-feodaalse oligarhiaga, keda toetavad USA imperialistlikud ringkonnad.

G-s asub presidendi residents ja valitus.

Linna juhib munitsipaliteet. Administratiivne võim on kubeneri käes, kelle määrab president.

Majandus. Linnas on arenenud eelkõige kergetööstuse harud: toiduainete, tekstiili-, naha- ja jalatsi- ning mööblitööstus. Tegutsevad ka raudteetöökojad ja tsemendivabrikud. Enamus ettevõtteid on väikesed, palju on käsitöölisi.

G. on tähtis raudteesõlm, kust kulgevad raudteeliinid Kariibi mere äärde Puerto Barriose sadamasse, San José ja Champerico sadamasse Vaikse ookeani rannikul, aga ka naabermaade pealinnadesse — Méxicosse ja San Salvadori. G. lennujaam peab ühendust Ameerika kõikide suuremate linnadega. Viiest lennukompaniist on ainult üks rahvuslik.

Pealinn on keskuseks, mille kaudu

toimub lõviosa riigi sisse- ja väljaveost (kaubandussuhted on enam kui 12 maaga, peamiselt aga USA ja SLV-ga).

G-s asuvad suurimad rahvuslikud ja välismaised pangad: Guatemala Pank (asut. 1924), Inglise Londoni ja Montreali Kompanii Pank (asut. 1919), *Banco Agrícola Mercantil* (asut. 1926) ja Ameerika Pank (asut. 1957).

Linna välisilme. G. on vanahispaania koloniaalarhitektuuri kohaselt rajatud täisnurkse põhiplaaniga. Domineerivad ühekorruselised hooned. Linna keskses asuvad park ja presidendipalee (ehit. 1943). Siin paikneb ka katoliku katedraal (ehit. 1792—1815). Selle lähedal on Keskurg. Linna põhjaosas, ääretult maalilise reljeefiga paigas, laiub Minerva park. Ka lõuna-rajone kaunistavad pargid — Aurora ja Morasana (viimases on C. Kolumbuse monument). Sellesse rajooni on ühtlasi koondunud enamus tehastest, siin asuvad raudtee- ja lennujaam. Pealinnlaste seas on suure populaarsuse võitnud linna lõunaosas paiknev hipodroom, mille areenil toimuvad härjavõitlused.

Kultuur. G-s on alg- ja keskkool, neist esimestes on õppimine kohustuslik ja tasuta. Püha Carllose nim. Guatemala Ülikool on Kesk-Ameerika vanimaid (rajatud 1676). Kõrvuti sellega tegutsevad veel kõrgem polütehnikakool, sõjaväeakadeemia, majanduskool, õigus- ja ühiskonnateaduste kool, žurnalistika- ja teatrikunsti kool ning Kesk-Ameerika rahvuslik konservatoorium.

1930. a. rajati Teaduste Akadeemia, 1945. a. avati Indiaani Kultuuri Uurimise Rahvuslik Instituut, 1946. a. antropoloogia- ja ajalooinstituut, 1949. a. Kesk-Ameerika ja Panama Instituut. 1925. a. rajati meteoroloogia ja seis- moloogia observatoorium.

Guatemala vanimas, 1880. a. rajatud arhiivis säilitatakse ligi 200 000 dokumenti maa ajaloo

Rahvuslikus raamatukogus (asut. 1879) on üle

75 000 raamatu. Linnas töötab kolm muuseumi: koloniaalperioodi muuseum (asut. 1936), rahvuslik ajaloo- ja kunstimuuseum (asut. 1935) ning arheoloogia- ja etnograafiamuuseum. G-s on mitu kino ja ööklubi, kus rahvas lõbuteb marimba helide saatel (marimba on G-s leiutatud hiiglaslik ksülofon, millel võib üheaegselt mängida 4–9 inimest).

G-s ilmuvaist päevalehtedest on suurim «La Prensa Libre». Tegutsevad ringhääling ja televisioon.

HAYANNA (*La Habana*)

— Kuuba Vabariigi pealinn — asub Kuuba saare loodeosas Mehhiko lahe ääres.

H. kuulub Ladina-Ameerika kaunimate linnade hulka. Suur-Havanna (siia kuuluvad veel Marianao ja Guanabacoa linn ning hulk eeslinna — Regla, Bauta, Santiago de las Vegas, Santa María del Rosario jt.) pindala on ligi 200 km². Administratiivselt jaotub H. 43 rajooniks. Suur-H. elanike arv on 1 680 000 (1966), seega enam kui 1/5 kogu Kuuba rahvastikust. Rahvaarvu kasvu dünaamika on järgmine: 1899. a. elas H-s enam kui 240 000, 1935. a. 550 000 ja 1953. a. üle 1,2 milj. inimese.

Linna ajaloost. Havanna asutas Hispaania konkistador Diego de Velázquez 1515. a. Esialgne asulakoht osutus mitte päris soodsaks ebatervisliku kliima tõttu ja a-il 1519—21 viidi linn üle praegusele asukohale. XVI saj. keskpaiku tuli H-l sageli taluda inglise, prantsuse ja hollandi piratide kallaletunge. Linna kaitsmiseks mere poolt rajati Hispaania kuninga Philippe II käsul (1589) rannakindlustused. 1592. a. sai H. linnaõigused ja muutus Hispaania kubermeri ametlikuks residentsiks. XVI saj. lõpust alates kujunes H. Hispaania peamiseks sadamaks Antillidel ja üheks tähtsamaks transiitsadamaks Uues Maailmas. Sadamas, võimsate kindluste

Havanna.

varjus peatusid ja formeeriti ümber laevakaravanid, mis viisid Hispaaniasse konkistadoride poolt üle kogu Uue Maailma kokkuriisutud kulla ja hõbeda. Havanna ajalugu XVI—XVIII saj-ni peegeldab ühtlasi Kuuba ajalugu, mille valitsemise pärast käis visa võitlus Euroopa juhtivate riikide vahel. 1762. a. hõivasisid inglased Havanna ja kogu Kuuba, järgmisel aastal aga anti viimane hispaanlastele vastutasuks Florida eest.

Havanna kasvu XVIII—XIX saj. soodustas saarele suurte suhkruroostanduste rajamine, mis põhinesid Aafrikast toodud neegerorjade halastamatul ekspluateerimisel. H. oli Antillide suuremaks orjakaubanduse keskuks.

Havannalased võtsid aktiivselt osa Kuuba rahva võitlusest algul hispaanlaste, seejärel ameeriklaste ülemvõimu vastu. 1898. a. lendas H. reidil õhku USA ristleja «Maine». See sai Hispaania-Ameerika sõja üheks formaalseks ajendiks. Pärast seda kui USA sidus Kuuba nn. Platti parandusega, mis muutis maa sisuliselt kolooniaks, sai H-st USA palgasulaste

Machado, Batista jt. USA imperialistide huvides tegutsevate diktaatorite alaline residents. Igal aastal sõitsid Havannasse sajad tuhanded jõukad turistid Ühendriikidest ja mujalt. Nende tarvis ehitati hulk luksushotelle, kasiinosid, baare ja muid lõbustusasutusi. Turismijuhtides nimetati H-t Ameerika Pariisiks. Samal ajal elutsesid töölised äärelinna viletsates hüttides ebasanitaarsetes tingimustes.

H. on revolutsiooniliste traditsioonidega linn. Korduvalt on töölised, üliõpilased ja progressiivne intelligents korraldanud suuri väljaastumisi reaktsooniliste ja müüdavate valitsuste vastu ja see on etendanud olulist osa rahvarevolutsiooni võidus Kuubal. Havannas elasid ja töötasid Kuuba rahvuskangelane, väljapaistev poliitik José Martí ja Kuuba Kommunistliku Partei rajaja Julio Antonio Mella.

2. jaan. 1959 marssis H-sse Batista diktatuuri kukutanud ülestõusnute armee F. Castro juhtimisel. H. ja kogu maa ajaloos avanes uus lehekülg. Pealinna valitsemine läks rahva kätte. Maalt põgenenud rikaste majadesse asustati ümber tuhanded töölisperekonnad. Paljudes tühjaks jäänud villades ja paleedes ning mõnes hotellis avati koolid ja lasteaiad. Algas ulatuslik ehitustegevus. Esmakordselt kogu oma ajaloos vältel töötab H-s tõeliselt rahvalik, revolutsiooniline valitsus eesotsas peaminister F. Castroga.

Majandus. H. on riigis esikohal tööstuse kogutoodangult ja tööstusharude mitmekesisuselt. Valdav osa tööstusettevõtetest paikneb tööstuseeslinnades (Regla jt.).

Enam arnenud on tekstiili- ja toiduainete tööstus. Suur-Havannas asuvad ka nafta- ja metallitöötlemis-, laevaremondi-, keemia- ja farmaatsiatehased, õmblus- ning naha- ja jalatööstused. Valmis autoremonditehas, lõpetatakse kalasadamade rajamist.

H. on riigi suurim liiklussõlm. Ta asub tuulte eest hästi varjatud lahe ääres. H. sadam suudab vastu võtta ka suuri ookeanilaevu.

Suurte laevade pääsuks peamiste kaide juurde on rajatud kanalid lahesuust kaideni. H. sadama kaudu kulgeb üle $\frac{3}{4}$ Kuuba sisseveost ja ligi $\frac{1}{4}$ väljaveost. H-t läbivad riigi peamine raud- ja maantee, mis kulgevad läänest itta läbi kogu saare. H-st itta, Varadero kuurordini, ja läände (Marieli linnani) kulgeb suurepärase autostrada (Vía Blanca), millel pole ühtki ristteed. H. edelaserval asub rahvusvaheline lennujaam «José Martí». Kuuba, samuti mitme välismaise lennukompanii (Nõukogude, Tšehhoslovakkia, Hispaania) lennukid ühendavad H-t läänepoolkera ja Euroopa suuremate linnadega (México, Pariis, Praha, Moskva, Madrid jt.).

H-s asuvad riigi tähtsaimad kaubandus- ja rahandusettevõtted.

Linna välisilme. H. kuulub läänepoolkera kaunimate linnade hulka. Kui laev ligineb H. sadamale, avaneb reisijatele pilvelõhkujatest ja vanahispaania stiilis majadest koosneva suurlinna majesteetlik panoraam, mis troopilise roheluse ja eresinise mere taustal mõjub väga maalilisena.

H. põhiplaan on üpris keeruline, mis on tingitud linna suurtest mõõtmetest ja asukohast lahe ümber. Pikka ja kitsast sissepääsu lahte valvab kaks vana kindlust — El Morro ja vastaskaldal La Punta. Viimase juures liitub kaks linna tähtsaimat tuiskoont — Paseo de Martí (Prado) ja kaldapealne, mis ühendab linna vanemat idaosa uue, läänes asuva Vedado rajooniga (varem aristokraatide linnaosa). Kaldapealse kõrval pargis kõrgub mälestusmallas Kuuba rahvuskangelasele Maceole. Vedado rannapoolses osas kerkib rida kaasaegses stiilis mitmekorruselisi maju. Rajooni teistes osades, samuti Vedadost läände jäävas Miramaras, asuvad peamiselt luksuslikud üheperekoonaelamud, kus praeg-

gu on enamasti koolid ja lasteaiad või siis töötajate korterid.

Vedadost lõunas paikneb suur Revolutsiooni väljak, mille keskel kerkib José Martí mälestussamba kõrge viietahuline obelisk. Obeliski tipust, kuhu viib lift, avaneb imekaunis vaade H-le. Obeliski vastas, ruudukujulises pilvelõhkujas asub Agraarreformi Rahvuslik Instituut. Väljaku kõrval on staadion, kirdes Havanna ülikooli hooned.

Havanna vanalinna keskuseks on Paseo de Martí (Prado). Tänavad on kitsad, hooned ehitatud hispaania koloniaalarhitektuuri stiilis (kaunimustriliste võredega rõdudel ja galeriiga ümbristsetud siseõuega *patio*). Prado äärde ulatub oma fassaadiga Kapitooliumi majesteetlik hoone, mis on mõõtmelt Washingtonis asuva Kapitooliumi järel läänepoolkera suurim. Kapitooliumi lähedale, rohkem mere poole, jääb Presidendipalee. Selle kõrval asub kunstipalee, milles peale maaligalerii on veel teater. Lahekurku ääristaval kaldapealsel seisab mälestussammas kindral Máximo Gómezele, kes oli Kuuba armee ülemjuhataja 1895.—98. a. hispaanlaste vastu peetud vabadussõjas.

Hoopis teistsugune on pilt H. tööstuslinnades, kus domineerivad uued hooned. Lahe alla rajatud tunnel ühendab H. kesklinna Habana del Estega, mille ehitamist alustati alles rahvavõimu aastail. Havannalased tunnevad õigustatult uhkust sinnete heledate kõrghoonete kvartalite üle. Rahvavõimu aastail on juba kümned tuhanded perekonnad üle kolinud utesse mugavatesse korteritesse.

H. transpordis on peamiseks bussid ja taksod.

Kultuur. Pärast revolutsiooni võitu mitmekordistis arv. Praegu on H. täieliku kirjaoskusega linn (enne revolutsiooni oli $\frac{1}{5}$ elanikkonnast kirjaoskamatu). 1728. a. asutatud Havanna ülikool on suurim Lääne-Indias. Selles on viis

teaduskonda: täppisteaduste, humanitaarteaduste, tehnoloogia, põllumajandus- ja arstiteaduskond. Üliõpilasi on ligi 14 000. 1964. a. lõpul avati uues idarajoonis üliõpilaslinnake «José Antonio Echeverría». Pealinnas asub ka Kuuba Teaduste Akadeemia.

Mõne alaliselt tegutseva teatri kõrval leidub linnas palju kinosid, klubi- sid, raamatukogusid (neist suurim José Martí nimeline) ja muuseumid. Revolutsiooniline valitsus osutab suurt hoolt elanike meditsiinilise teenindamise parandamiseks. Linnas on avatud uusi polikliinikuid ja arstipunkte. Suureneb arstide ja haiglakohtade arv.

Suurimad päevalehed on «Granma», Kuuba Kommunistliku Partei Keskkomitee häälekanaja, «El Mundo» («Maailm») jt. H-s asub 1959. a. rajatud informatsiooniagentuuri Prensa Latina juhatas.

H-s töötavad raadiojaam ja kaks televisioonistuudiot.

KINGSTON

— Jamaika pealinn — asub Jamaika lõunarannikul, merest pika kitsa Pali- sadoose poolsaarega eraldatud laia Kingstoni lahe sopis. 1966. a. elas Kingstonis (koos eeslinnadega) 493 619 inimest, neist ligi $\frac{3}{4}$ moodustavad Aafrikast pärit neegerorjade järglased. Ulejäanute hulgas on ülekaalus mulatid. Linnas elab ka indiaanlasi ja hiinlasi, peamiselt XIX saj. Indiast ja Hiinast lepingu alusel Jamaika istandustesse tööle sõitnute järglasi; samuti kuubalasi, inglasi, šotlasi, iirlasi, sakslasi ja portugallasi.

Ajaloo. K. rajati 1693. a. Suur tulekahju 1703. a., mil hävis peaaegu kogu linn, aeglustas küll, kuid ei peatanud linna arengut. K. sai XIX saj. algul saare peamiseks majanduskeskuseks, kuid ametlikuks pealinnaks kuulutati ta alles 1872. a. K. on tugevasti

kannatanud mitte ainult tulekahjude, vaid ka maavärinate tõttu. Eriti suuri purustusi tekitas 1907. a. tugev maavärin, mis nõudis ligi 1500 inimest. Vanainglise stiilis ehitatud purunenud hoonete asemele rajati hoopis kaas-aegsemaid ehitisi.

K-s asub valitsuse residents ja siin peab istungeid parlament.

Majandus. K-sse on koondunud valdav osa Jamaika töötlevast tööstusest. Siin toodetakse searasva, margariini, seepi kohalikust koprast, rummi, õlut, puuviljakonserve, leiba ja kondiitrisaadusi, valmistatakse sigareid ja sigarette, õmblustooteid, jalatseid, mööblit, tikke ja kosmeetikakaupu. K-i eeslinnas Rockfortis töötab kohaliku kipsi baasil tsemendivabrik. K. on ka kohvi müügi ja väljaveo keskus.

Pealinn on Jamaika tähtsaim liiklusõlm. Siit algavad raudtee ja mitu maanteed. K-i sadamat loetakse Lääne-India paremate hulka. Avar ja sügavaveeline sadam (möötmel maailmas seitsmendal kohal) ja arvukad kaid võimaldavad siin peatuda samaaegselt mitmel suurel laeval. K-i sadama kaudu toimub peaaegu kogu sissevedu ja tähelepanev osa riigi väljaveost. Siin peatuvad Euroopast ja Ameerika idaranniku sadamatest Panama kanalisse suunduvad laevad, samuti need, mis sõidavad Põhja-Ameerikast Lõuna-Ameerikasse. Pali-sadoese poolsaarel asuvas eeslinnas on lennujaam, mida kasutab mitu välismaist lennukompaniidi.

K-s kuj Jamaika peamises kaubanduskeskuses asuvad Inglise, USA ja Kanada suurte pankade filiaalid ning kohalike kindlustuskompaniide kontorid, samuti välismonopolide — Inglise suure puuviljakompanii *Tate and Lile* ja USA kontserni *United Fruit* esindused.

Linna välisilme. Keskne, vana linnaosa on täisnurkse tänavastikuga. Paljud põhja-lõunasuunalised tänavad jõuavad otsaga sadamakaideni. Arhi-

Kingston.

tektuurimälestiste poolest on linn vaene, mis on osaliselt 1907. a. maavärina tagajärg. Kesklinn on hoonetatud kaasaegses stiilis ehitistega, kus paiknevad hotellid, pangad ja kontorid. Siin on kõige enam rahvast tulvil King Street (Kuninga tänav), kuhu on koondunud suuremad ärid, kohvikud, restoranid ja müügilaud.

King Streetil asub Jamaika peamisi vaatamisväärsusi — St. Thomase kirik, mis ehitati 1699. a. (taastatud pärast 1907. a. maavärinat). Duke Streetil paikneb Jamaika valitsuse residents — Headquarters House. Linna idaosas on säilinud XVII saj. lõpul ehitatud, kraaviga piiratud Rockforti kindlus.

II maailmasõja järel kasvas K-i pindala kiiresti. Liguanea tasandikule linna külje all ja ümbritsevate küngaste nõlvadele tekkisid uued eeslinnad aedadest ümbritsetud luksuslike villadega.

Hoopis teisiti näevad välja St. Andrew' tööliskvartalid, mis hõlmavad sadamapiirkonna, ning sadamast läände ja loodesse jäävad rajoonid. Siia on püstitatud ühetoonilised näotud hooned. Tuhanded elavad lahe ääres mere poolt kaldale uhtud materjalist tehtud hüttides. Linnavõimud on korduvalt lasknud need «külad» buldooseritega maatasta teha, kuid mõne päeva pärast on nad jälle seal-

samas. Elamukitsikus, koloniaal-teravõid sünge pärand, on linnas teravamaid probleeme.

Liikluses domineerivad bussid ja takso.

Kultuur. Linnas töötavad alg- ja keskkoolid (nii riiklikud kui ka erakoolid) ning tööstusele ja põllumajandusele spetsialiste ettevalmistav tehnikakool. Monas, 11 km K-st, asub Lääne-India ülikool, mis on tihedalt seotud Inglismaa ülikoolidega. Ülikooli haigla on pealinna suurim raviasutus.

Kultuurhariduslikest asutustest on tähtsaim Jamaika Instituut (koosneb raamatukogust, muuseumist ja alalisest kunstinäitusest). K-s töötavad mitu kino ja väike draamateater.

Ilmub kaks ingliskeelset ajalehte: mõjukas «Daily Gleaner» ja õhtuleht «Star».

Radio ja televisioon on erakompanii *Radio Jamaica Limited* ja riikliku *Jamaica Broadcasting Corporation* kätes.

LA PAZ

— Boliivia Vabariigi faktiline pealinn ja La Pazi departemangu administratiivkeskus (ametlikuks pealinnaks loetakse Sucret). Asub Andides Boliivia mägisemaal, kuristikus, kus voolab La Pazi jõgi (Amazonase jõgikond), 3400 m üle merepinna. L. P. on kõige kõrgemal asuv pealinn. Üksikud eeslinnad ulatuvad isegi 4100 meetri kõrgusele. L. P-i enam kui 400 000 elaniku põhiosa moodustavad indiaanlased ja mestiitsid.

Linna ajaloo. Hispaanlased asutasid linna 1548. a. toetuspunktiks indiaanlaste maade edasisele koloniseerimisele. La Paz tähendab hispaania keeles rahu. Linn nimetati nõnda maa vallutajate järeltulijate vahelise pikajalise vaenu lõppemise auks. Ent L. P-i elanikud pole peaaegu kunagi teadnud, mis on rahu. Indiaani suguharud osutasid hispaanlastest vallu-

tajatele meeleheitlikku vastupanu, nad piirasid mitu korda pealinna. Suuremaid ülestõuse toimus 1780—83. a. Tupac Amaru juhtimisel. Linnas eneses kestis vallutajate järglaste vahel pidev võitlus võimu pärast, millega kaasnesid ülestõusud, mässud, paleepöörded. Võitlus jätkus ka pärast Boliivia iseseisvumist 1825. a. Sõltumata väljakuulutamisest alates on riigis vahetunud ligi 130 presidenti ja iga sorti diktaatorit. Boliivia faktiliseks pealinnaks sai L. P. 1898. a.

1952. a. aprillis puhkes pealinna diktaator H. Bollandi Rojase vastu suunatud relvastatud ülestõus, mis haaras kogu maa. Vallutanud relvalao, pidasid pealinna töölised kolm päeva lahinguid valitsusvägedega, mille tagajärjel hukkus ligi 1000 inimest ja üle 3000 sai haavata. Kaotusele vaatamata jätkavad töötajad võitlust oma õiguste eest.

L. P-s asub presidendi residents ja valitsus.

Majandus. Soodne asend Boliivia mägisemaal ja Ida-Kordiljeeride põllumajandus- ja mäetööstuspiirkondadesse viivatel teedel ning läheduses asuvad kulla- ja hõbedamaardlad soodustasid L. P-i kujunemist riigi suurimaks linnaks. Siin töötavad väikesed tekstiili-, naha- ja jalatsi-, mööbli-, keemia-, farmaatsia-, paberi-, tsemendi- ja klaasitööstuse ettevõtted, mis annavad peaaegu 3/4 riigi töötleva tööstuse kogutoodangust. Tekstiilitööstuse kiireim areng toimus käesoleva saj. II poolel, millal rajati moodsa sisseseadega vabrikud villase, puuvillase ja siidriide tootmiseks. L. P-s on ka plastmasside, vaiba-, õlle- ja viinatehas.

L. P. on sisemaise huigi- ja jaemüügi-keskus ja osalt ka ümberlaadimispunkt kaupadele, mis lähevad välja veoks Tšiili ja Peruu sadamatesse. Vaikse ookeani rannikul. 90% välja veost moodustavad mäetööstuse tooted (tina, plii, hõbe, volfram jt.).

L. P-s asub rida suuri panku: Boli-

via Keskpank (asut. 1929), riigi-, kommersi-, hüpoteegi-, põllumajandus- ja mäetööstuspank. Tähtsal kohal on välismaa pangad.

Raudtee ühendab L. P-i Tšiili sadamate Arica ja Antofagastaga, Peruu sadama Mollendoga, Titicaca-äärse Guaquiga ja Buenos Airesega. Peruu piirilt läbi L. P-i kulgeb Panameerika autotee. Pealinnal on regulaarne lennuühendus kõigi departemangukeskustega, samuti mitme välismaa linnaga. El Alto lennujaam (asub 4110 m kõrgusel) on tähtis lennuliinide sõlmpunkt Lõuna-Ameerika sädames. Betoonist maandumisradade ja elektrivalgustuse puudumise tõttu töötab lennujaam ainult päeval.

Linna välisilme. L. P. on tohutute kontrastide linn. Juba üksinda kvartalite paigutus peegeldab ilmekalt sotsiaalset ebavõrdsust elanike vahel. Kuristikus sügavuses 3000 m kõrgusel, kus õhus on rohkem hapnikku ja niiskust, asub aristokraatide rajoon Colocoto. Siin on tiheda roheluse ja kaljuringaste vahele ehitatud villasid (presidendi residents, diplomaatilise korpuse ja kohaliku koorekihi majad). Veidi kõrgemale jääb hotellide, kaupamajade, pankade ja advokaatide kontorite rajoon. Linna keskel kõrguvas Sapocachi mäest ja ida pool asuvad ärikvartalid, valitsuse ja Rahvuskongressi hooned. L. P-i suurimaks vaatamisväärsuseks on XVI—XVIII saj. ehitatud kirikud oma skulptuurirohket fassaadidega ning vanas koloniaalstiilis ehitatud hooned, millede juures võib märgata mauri arhitektuuri sümboleid. Suurem osa neist asub Murillo väljakul, mis on ühtlasi linna ajalooline keskus. Väljaku lähedal on väike maja, kus Boliivias viibimise ajal elas Ladina-Ameerika vabadusvõitluse väljapaistvamaid juhte S. Bolívar. Linna kesk- ja madalamasse ossa on viimastel aastatel ehitatud palju uusi maju.

Mida kõrgemale linna keskusest, seda järsumalt pilt muutub. Ärirajoonidest

La Paz.

kõrgemal algavad kvartalid, kus elavad väikeametnikud ja jõukamad töölised. Kanalisatsiooni siin enam pole. Sillutamata tänavad, põletamata tellistest majad. Mõnisada meetrit kõrgemal algab laialdane agul, mis ulatub kõrgele mägedesse, kattes ahelikud, kaljunukid ja -lohud. See on viletsate osmikute rajoon, kus pole veevärki, elektrit ega teid. Paljud hütid on nagu kotkapedad kaljude keskel, ainult lihtne katusealune ilma seinte, akende ja usteta.

Tänavaliikluses on kõige rohkem autobusse ja taksosid.

Kultuur. L. P-s töötavad esimese ja teise astme algkoolid, keskkoolid ja tehnikumid ning ülikool.

Linnas on observatoorium, kunstiakadeemia, rahvusmuuseum, näitusesaal «Casa de Murillo», põllumajanduslik katsejaam, riiklik arheoloogiamuuseum. 1960. a. asutati teaduste akadeemia, L. P-s töötab mitu teatrit (tuntuim «Cineza») ja kino.

Viimastel aastatel on pealinnas ehitatud mitu haiglat, polikliinikut ja arstipunkti.

Ilmub mitu päevalehte, sealhulgas «El Diálogo», «La Nación». Töötavad ringhääling ja televisioon.

LIMA

— Peruu Vabariigi pealinn — asub rannikumadalikul Kordiljeeride läänejalamil, 12 km Vaiksest ookeanist. 2,5 milj. el. (1965). Indiaanlaste ja mestiitside kõrval elab L-s rohkesti ka Euroopa päritoluga rahvaid — hispaanlasi, sakslasi jt. Üsna tähelepanuväärne on jaapanlaste ja hiinlaste koloonia.

Linna ajaloost. L. asutas 1535. a. Hispaania konkistadoor Francisco Pizarro, kes andis talle ühtlasi nimeks Ciudad de los Reyes (Kuningate linn). Järgnevad sugupõlved andsid linnale tema praeguse nime (linnaserval voolava Rímaci jõe moonutatud nimest).

Pärast Peruu sõltumatuks kuulutamist (1821), sai L. selle pealinnaks ja muutus XX saj. alguseks riigi suurimaks asulaks.

L. on tööliste revolutsiooniliste väljaastumiste ja streigivõitluse keskus. Viimastel aastatel on L-s korduvalt toimunud võimsad demonstratsioonid Peruu orjastamisele suunatud USA imperialistliku poliitika vastu, revolutsioonilise Kuuba kaitseks jne. Pealinnas asub presidendi residents ja valitsus.

Majandus. L-sse ja selle eeslinnadesse on koondunud arvukalt tööstusettevõteteid (metallurgiatehased, tekstiili-, õmblus- ja jalatsivabrikud, toiduainete ja keemiatööstuse ettevõtted jne.), mis annavad u. 80% Peruu töötleva tööstuse kogutoodangust. On arenenud käsitöendus.

Suurem osa rahvuslikke ja välismaiseid (peam. USA ja Prantsuse) firmasid tegutseb pealinnas.

L. on ka tähtis liiklussõlm (palju raudteid, Panameerika autotee jne.). Linna lähedal asub rahvusvaheline

Lima. Plaza San Martín.

lennujaam ning Callao sadamalinn, mida linnaga ühendavad raud- ja maantee ning tramm.

Linna välisilme. Linnas on säilinud palju hispaanlaste valitsusajal ehitatud hooneid, sealhulgas ka selliseid, mille autoriteks on hispaania tuntud arhitektid ja kunstnikud. Viimastel aastakümnetel on ehitatud üsna palju kaasaegses stiilis hooneid. Linna peaväljakut — Plaza de Armas (Relvade väljak) piiravad rikkalikult kaunistatud fassaadidega paleed. Siin asuvad ka raekoda (*cabildo*), Pizarro ajal rajatud presidendi palee, mida praegugi veel valvab palee vahtkond, seljas vanaaegsed mundrid; peapiiskopi loss oma pitsiliste puurõududega ja selle kõrval Lima majesteetlik katedraal. Väljaku keskel seisab linna asutaja F. Pizarro pronkskuju. Kui Plaza de Armas on elavaks mälestuseks koloniaalajastust, siis teine suurem väljak, Peruu Vabariigi rajaja järgi nimetatud Plaza San Martín, sümboliseerib vabariigi tormilist esimest aastasada. Väljakutevahelisi vanemaid, enamasti ühekorruseliste majade kvartaleid läbib elava liiklusega äritänav

Girón Unión. Seda kitsast, ühesuunalise liikumisega tänavat kaunistavad hiiglaslikud kinoreklaamid, välisfirmade mitmevärvilised neonreklaamid ja mitmesugused propagandistliku sisuga transpandid, mis moodustavad tänav kohale peaaegu katkematu baldahhiini. Luksuskaupluste ja moodsaate kinode kõrval võib siin kohata antikvaaride, juveliiride ja hõbeseppeade pisipokeesi.

L. ärila keskuseks on hiiglasuur ümmargune Plaza de Mayo, kust algab 7 laia avenüüd kaunite puistikega keskel. Üks avenüüdest, mida kõige elavamalt liiklese pärast kutsutakse Colmenaks (Mesipuu), ühendab seda seitsmeharulist karusselli Plaza San Martíniga. Colmenat ääristavad klaasist, terasest ja betoonist kõrghooned, kus paiknevad kontorid ja asutused.

Linna lõuna- ja edelaosa on luksusviljade rajoon, siinsetes kvartalites (Barranco, Miraflores, San Isidoro ja Magdalena) elab Peruu koorekiht. Siiasamasse on koondunud ka välisriikide saatkonnad. Loode- ja põhjarajoonid, kus elavad töölised, on täis ehitatud vineerist ja metallist kokkuklopsitud barakke. Ülejäänud osa moodustab vanaaegne L. oma kitsaste, malelauda meenutava asetuse ja ühesuunalise liiklusega tänavate ja süngete väravaalustega ühe-, harva ka kahekorruseliste majadega.

Elamuehitus toimub ainult piiratud ulatuses. Keskossa püstitatakse modernistlikke karpmaju hotellide, pankade ja firmade jaoks. Samal ajal ei võeta midagi ette töötajate elutingimuste parandamiseks.

Tänavaliikluses domineerivad trammid ja bussid.

Kultuur. L-s töötab 3 ülikooli — San Marcose nim. ja katoliiklik ülikool ning põllumajanduskolledž. Kõrgemas koolis õppimine nõuab suuri kulutusi ja on tegelikult kättesaadav ainult jõukamatele. Linnas valitseb terav koolide puudus, ei jätku ka õpetajaid.

L-s on suur raamatukogu, arvukalt museume, sealhulgas riiklik arheoloogiamuseum, kus on rikkalikult väljapanekuid muistse Peruu meistritelt. Töötab rahvusteater, palju on kinosid.

Linnas asub kaks kliinilist haiglat: «Arcobispo Loyaza» (765 voodikohaga) ja «Dos de Mayo» (675 voodikohaga), psühhiaatriaiaigla «Victor Larco Erera» ja «Santo Toribio de Mogrobeyo» haigla. Ravimine on tasuta.

L-s ilmub üle kümne päevalehe, suurima tiraažiga on: «La Prensa», «Ultima Hora» («Viimane Tund»), «El Comercio», «La Crónica».

Linnas töötab mitu raadiojaama ja 5 televisioonisaatjat.

MANAGUA

— Nikaraagua Vabariigi pealinn — asub Managua järve kagurannikul, Panameerika autotee ääres, kohvistandike piirkonnas. Elanike arv on kasvanud järgmiselt: 1950. a. 163 000, 1954. a. 176 600, 1958. a. 183 700, 1967. a. 296 000 el. Mestiitsid moodustavad 70% elanikkonnast, peale nende elab M-s veel kreole, neegreid, indiaanlasi ja eurooplasi.

Linna ajaloor. Praeguse M. kohal oli varem suur indiaani küla, mille XVI saj. vallutasid hispaanlased. Koloniaalperioodil kuulus M. Granada ja Leóni krahvkonda. Sõltumatus saavutamise järel sai M-st 1846. a. linn ja 1855. a. Nikaraagua pealinn. Linna on mitmel korral tabanud loodusõnnetused ja laastavad sõjad: üleujutus 1876. a., maavärin 1885. a., arsenali plahvatamine 1902. a. ja kodusõda 1912. a. Eriti suuri purustusi tekitasid 1931. a. märtsis toimunud maavärin ja tulekahjud. Praegu on linn uuesti üles ehitatud.

M. on riigis kehtiva diktaatorliku režiimi vastu võitlemise keskus. Linnas asub presidendi residents, siin

töötavad valitsusasutused ja peab istungeid kahekojaline parlament.

Majandus. Tööstust esindavad laiatar- bekaupu (seepi, küünlaid, sigarette, riiet) tootvad ettevõtted. Töötavad ka naftatöötlemis- ja tsemenditehased ning raudteetöökodad. Linnas on 6 pank, mis kuuluvad peamiselt välismaalastele. Rahvuslikest pankadest on suurim Nikaraagua Vabariiklik Pank. M-s sooritatakse ka põhilised eksporditehingud.

Raudtee ühendab M-t Vaikse ookeani rannikuga ja Nikaraagua järvega. Linna lähedalt möödub Panameerika autotee. M. lennujaamast algavad nii kohalikud kui ka rahvusvahelised lennuliinid.

Linna välisilme. M. on lihtsa põhi- plaaniga. Põhjust lõunasse, Managua järvest Tiscapa künkani kulgeb Roosevelti prospekt, mille ääres asuvad linna ilusamad majad. Kesklinna, järve lähedale on rajatud malelaua- kujuliselt planeeritud park, mida ümbri-itsevad Riigipalee, raekoda, kated- raal jt. Roosevelti prospektist kirdesse jääb 50 000 pealtvaatajat mahutav staadion. Uuematest hoonetest on silmapaistvam tribüünidega sõjaväe- akadeemia.

Kultuur. Linnas töötavad alg-, kesk- ja kutsekoolid. Õppimine algkoolis (6—14-aastastele) on tasuta ja kohus- tuslik, ent osa lapsi jääb vaesuse tõttu siiski koolist eemale. Kõrgema- test koolidest töötavad M-s katoliku ülikool, õpetajate instituut ja Leóni ülikooli kaks teaduskonda (inseneri- ja õigusteaduskond); siin asuvad Nikaraagua Teaduste Akadeemia (asut. 1934), Nikaraagua geograafia ja ajaloo akadeemia, 6 raamatukogu, sealhulgas suurim — riigiraamatu- kogu, Nikaraagua ajaloo muuseum. M-s on 15 kino, 20 klubi ja muusika- teater.

Arstiabi on valdavalt tasuta. Pari- maks raviasutuseks on Leóni ülikooli kliinik.

Ilmub 5 päevalehte, sealhulgas «Nove- dades» («Uudised») ja «La Prensa». Linnas töötavad mitu raadiojaama ja televisioonisaatja.

MÉXICO (*Ciudad de México*)

— Mehhiko (Mehhiko Ühendriikide) pealinn — asub Mehhiko kiltmaa lõu- naosas, 2278 m üle merepinna, lume- ga kaetud Popocatepetli ja Ixtacihuatli lähedal. Ta hõlmab 30—40 km pikkuse ja 20—25 km laiuse maa-ala ning moodustab koos naaberasulatega oma- ette föderaalringkonna (*Distrito Fe- deral*). Linn jaguneb rajoonideks. 1950. a. elas M-s 2 milj., 1968. a. 7,4 milj. el. (16% riigi rahvastikust). M. on kosmopoliitne linn, kus elab erine- vaid rasse ja rahvusi, kõige enam on hispaanlaste ja kohalike indiaanlaste abielust sündinud mestiitse.

Linna ajaloost. M. rajati 1325. a. asteekide poolt, kes nimetasid ta Tenochtitlániks ja muutsid asteekide riigi pealinnaks. Asteegid ehitasid pealinna suure järve keskele väikesele Texcoco saarele. 1519.—21. a. Hispa-

México. Kolumbuse väljak.

nia konkistadoor Cortés vallutas ja hävitas linna.

XVI saj. sai M. Uus-Hispaania ase- kuningriigi keskuseks. Siin toimusid korduvalt (1624 ja 1692) hispaania- vastased ülestõusud, mis aga koloni- saatorite poolt julmalt alla suruti. Hispaania Ameerika kolooniate vaba- dussõja tulemusel sai M-st 1821. a. iseseisva Mehhiko pealinn. Ameerika- Mehhiko sõja ajal 1846.—48. a. oku- peerisid M. USA väed. 1863. a. hõiva- sid linna Prantsuse intervendid, ent 1867. a. vabastati linn mehhiko vaba- riiklike vägede poolt. 1910.—1917. a. toimunud Mehhiko revolutsiooni ajal hõivasid M. 1914. a. talupoegade par- tisaniväed. Pärast II maailmasõda asetleidnud tähtsate sotsiaal-majanduslike abinõude (maareform, nafta- tööstuse natsionaliseerimine jm.) tule- musel hakkas M. kiiresti arenema. 1949. a. septembris toimus M-s Ameerika rahupooldajate kongress. M. on Mehhiko töölis- ja ametiühingu- liikumise keskus.

Linnas asub presidendi residents ja siin peab istungeid parlament. M-t juhib föderaalringkonna ülem, kes määratakse presidendi poolt mi- nistri auastmes. Sellele lisaks on linna rajoonide esindajatest koosnev nõukogu, kellel on nõuandvad funktsioonid.

Majandus. M. on riigi põhiline töös- tuskeskus, mis annab üle 35% Meh- hiko tööstustoodangust. Siia on koon- dunud toiduainete, tekstiili-, elektro- tehnika-, metallitöötlemis-, automon- teerimis-, tsemendi-, polügraafia- ja keemiatööstus. Atzacaptzalco eeslinnas asub suur naftatöötlemistehas, mis rajati 1943. a. Tehas varustab pealinna bensiini, diislikütuse ja vedelgaasiga. Kuna tehas on suuremaid riigis, rahul- dab ta ligi 30% kogu Mehhiko nafta- vajadusest.

M. on raudtee- ja autoteedesõlm, siit kulgevad teed põhja suunas, Mehhiko lahe ja Vaikse ookeani äärde. Linnas

on 5 raudteejaama ja rahvusvaheline lennujaam.

M-s asuvad suuremad rahvuslikud ja välismaised firmad ning ta on kuju- nenud riigi suurimaks kaubandus- keskuseks. Siin asuvad ka riigi suuri- mad pangad: riiklik emissioonipank, *Banco de México*, väliskaubanduspank, samuti peamine krediidiorganisatsioon «*Financiera nacional*», mis tegeleb välisriikidest saadud krediitide ja nende jaotamisega Mehhikos.

Linna välisilme. M. on püstitatud lii- vade ja soodele, tema all asub ulatus- lik «veepardi». See valmistab arhitek- tidele ja ehitajatele palju raskusi. Suured hooned vajuvad pikkamööda (nii näiteks on kunstipalee «*Bellas Artes*» 1935. a. alates vajunud 1,5 m). Küllalt sageli esineb ka maavärinaid. Nii ulatus 1957. a. maavärina tugevus 9 pallini. Osa maju varises kokku, paljudesse tekkisid praod. 1961. a. maavärin kordus. Seetõttu ehitatakse uued hooned maavärinakindlatena.

M. kesklinnas on säilinud hispaania koloniaalarhitektuuri stiilis hooneid (Rahvuspalee, katedraal, rahvusraa- matukogu, kõrgem meditsiinikool, San José ja Santo Domingo kirik). Koloniaalperioodi arhitektuuriliste ansamb- lite kõrval paiknevad moodsad ehitu- sed (saadikutekoja hoone, posti- ja telegraafipalee, pangamaja, pedagoog- ilise instituudi ja ülikooli hoone). Linnas on palju mälestussambaid. Enamasti on nad pühendatud Mehhiko vabadusvõitluse või 1910.—17. a. kodanlik-demokraatliku revolutsiooni juh- tidele: vaimulik Hidalgoles, kes 1810. a. pani aluse mehhiklaste vabadusvõitlu- sele hispaanlaste ülemvõimu vastu; B. Juárezile, Mehhiko presidendile mõõdunud sajandist; Mehhiko sõltu- matusele pühendatud Sõltumatuse sammas jt.

Linnas leidub kauneid väljakuid, prospekte ja tänavaid. Kesklinnast suundub Chapultepeci mäele 3 km pikkune Paseo de la Reforma puiest- tee, mis rajati XIX saj. Pariisi

Champs Elysées' eeskujul. Prospekt läbib seitse väljakut, sealhulgas ka selle, kus asub Sõltumatuse sammas, ja teda palistavad mõlemalt küljelt kaunitesse aedadesse ja puudealudesse peitunud villad, millest paljud on ehitatud hispaania stiilis. Omamoodi ilu poolest paistavad silma 22 km pikkune linna põhja-lõuna suunas läbiv Avenida Insurgentes, Juárezi ja Revolucióni puisteed jt. Chapultepeci mäe ümbritseb linna suurim park, kus kasvavad datlilalimid, eukalüptid ja indiaanlaste poolt viie sajandi eest istutatud hiiglaslikud sooküpressid. Härjavõitlusteks on mitu staadioni (Arena de México jt.).

M. on välisturistide hulgas populaarsemaid linnu. Turism toob igal aastal sisse, peamiselt küll erakapitalile — 900—1000 milj. USA dollarit välisvaluutas. M-s on kuni 500 hotelli ja võõrastemaja, tuhandeid restorane ja kohvikuid. Valitsus ja eraettevõtjad mahutavad suuri summasid uute maanteede, hotellide, baaride, restoraniide, kohvikute ja muude ajaviitekohade ehitamiseks.¹

Kultuur. M. on mehhiko kultuuri ja teaduse keskus. Siin töötavad alg-, kesk- ja erakoolid, pedagoogilised õppeasutused. Pealinnas on kirjaoskajate protsent suurim (kuni 75% elanikkonnast). M-s asuvad Ladina-Ameerika suurim — Mehhiko ülikool (asut. 1551), töölis- ja naisülikool. Siia on koondunud ka suurimad teaduslikud asutused, nagu Rahvuslik Teaduste Akadeemia, Rahvuslik Meditsiiniakadeemia, Mehhiko Õigusteaduste Akadeemia, Mehhiko Teaduste, Kunstide ja Tööstuse Akadeemia, Rahvuslik Geograafia- ja Ajalooakadeemia, konservatoorium, Kirurgia-

akadeemia, Mehhiko astronoomia-observatoorium; linnas asub 1,5 miljonit trükist sisaldav Rahvusraamatukogu, perioodikakogu, Teaduste Akadeemia, parlamendi, ülikooli (üle 1 milj. kõite) ja hulk teisi avalikke raamatukogusid.

M-s töötab palju kinosid. Ühes neist («Versailles») linastatakse pidevalt nõukogude filme. Teatritest on tuntumad draamateater, «Bellas Artes», kus mängitakse oopereid ning oopereid ja kus toimuvad kontserdid, ning estraaditeater. Linnas on mitu näitusesaali.

Puudust tuntakse raviaasutustest ja arstidest. Ravimine on põhiliselt tasuta.

Ajalehtede ja ajakirjade päevane tiraaž ulatub pealinnas 800 000-ni. Suurimad ajalehed on «La Prensa», «Excelsior», «Novedades», «El Nacional».

Töötavad mitu raadiojaama ja televisioon.

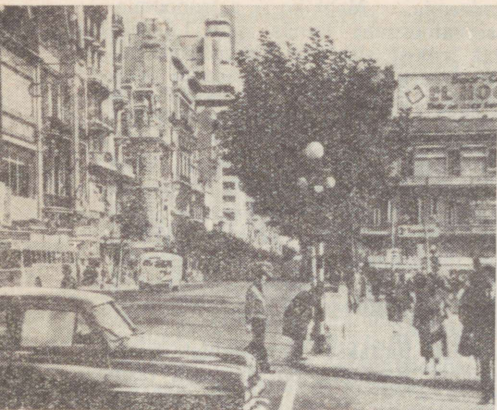
MONTEVIDEO

— Uruguai Idavabariigi pealinn — asub Atlandi ookeani rannikul, La Plata lahe vasakul kaldal. Pindala 540 km², el. arv 1,25 milj. (1967). Sisserännanute hulgast on arvukamad hispaanlased, portugallased ja itaalased.

Linna ajaloost. Linna nimi on tulnud tema lähedal asuva nimetu mäe (hisp. *monte*) järgi. Esimesed hispaania kartograafid märkisid mägesid roonuma numbriga, lisades sellele asendi ida või lääne suhtes. Kaardile kantud «Kuuks mägi lääne suunas» — «Monte VI de O» (O tähendab läant, hisp. *oeste*) saigi linna nimeks.

Esimestena peatusid M. piirkonnas portugallased, kes 1702. a. rajasid mäele kindluse. Peatselt vallutasid selle hispaanlased, kes 1726. a. asutasid mäe kõrvale linna, millest sai aastakümneteks Portugali ja Hispaania

¹ Sügisel 1968 toimusid M-s XIX olümpiamängud. Nende ettevalmistamise käigus ehitati põhjalikult ümber või rajati täiesti uutena arvukalt spordibaase, millistest tuntumad on mängude peareen «Estadio Olímpico», jalgpallistaadion «Azteca» ja spordipark «Magdalena Mixhuc». Toim.

Montevideo peatänav.

vaheline tüliõun. 1806. a. okupeerisid inglased M., ent juba aasta pärast olid nad uruguai vabadusvõitlejate survel sunnitud lahkuma.

Uruguailaste võitlust oma sõltumata eest juhtis José Gervasio Artigas. Neli aastat väldanud sõja järel hispaanlastega hõivasid Artigase väed 1815. a. M., kuid pidid selle Brasiiliast tungivate portugallaste survel varsti maha jätma. Hispaania kolooniate vabadussõja võiduka lõpu järel sai M-st 1828. a. pealinn uuesti loodud riigile, mis 1830. a. võttis vastu vabariigi põhiseaduse.

M. on Uruguai töolisliikumise keskus. Viimastel aastatel on suure ulatuse saavutanud streigivõitlus, mis hõlmab peale proletariaadi ka üliõpilasi, õpetajaid ja riigiametnikke.

M-d valitseb 65-liikmeline departemangu hunta, mille eesotsas on 7 nõunikust koosnev nõukogu.

Majandus. M. on riigi majandus- ja kaubanduskeskus. Siia on koondunud suuremad tööstusettevõtted, mis annavad 75% riigi tööstuse kogutoodangust. M-s töötab 4 külmhoonet (liha-saadused moodustavad Uruguai välja-

veo põhiosa). Suurimas riigile kuulavas külmhoones «*Frigorífico nacional*» töötab ligi 3000 töolist. M. äärelinnades asuvad tsemendi-, keemia-, naftatöötlemis- ja elektrotehnikatehased, tekstiili-, farmaatsia- ja toiduainete tööstuse ettevõtted. Tähtis koht kuulub väliskapitalile (ameeriklaste naftakompaniid *Esso Standard Oil and Company* ja *Texas Company*, tekstiiliettevõtted *Sudamtext* ja *Angroo Export-Import*, riigi suurim paberivabrik jne.; inglaste eksportitapamaja «*Anglo*», naftakompanii *Shell Mex. Limited*, gaasitootmise ja söe sisseveo kompanii, pangad ning kindlustusseltsid).

M. on raud- ja maanteesõlm. Siit algavad laevateed Uruguai ja Paraná jõel. M. eslinnas Carrascos asub rahvusvaheline lennujaam. Linnas on suur, hästi varustatud kaubasadam, mille kaide kogupikkus ületab 4 km. M-s asuvad riigi suurimad pangad ja ekspordikontorid, nende hulgas ka välismaised.

Linna välisilm. Oma põhiplaaniilt, hoonestuselt, haljastuselt ja tänavate üldilmelt on M. Lõuna-Ameerika kaasaegsemaid linnu. Ta koosneb kolmest osast: tööstus- ja tööliskvartalitega (Cerro jt.) vanalinnast, mis ulatub mäeni, uuest linnaosast, administratiiv- ja ärikeskusest, mis asub sadamast lahest eraldaval ja kaarena kirdesse kulgeval poolsaarel ja kirdes paiknevas suvituspriirkonnast, kus asuvad elegantseid eslinnad Pocitos, Malvin ja Carrasco.

Vanalinn on ehitatud hispaania koloniaalarhitektuuri stiilis.

Uue linnaosa sirgete ja üpris laiade tänavate ääres kõrguvad enamasti moodsad, kaasaegsed stiilis hooned. M. peatänaval, Avenida del 18 de Julio asuvad ministeeriumide ja riiklike ning erakompaniide hooned, hotellid, kindod. Peatänav ühendab linna tuntu- maid väljakuid — Plaza de la Constitucióni ja Plaza de la Independenciat. Viimasel asub departemangunõukogu

hoone, mille ette kõrgele pjedestaalile on püstitatud rahvuskangelase José Gervasio Artigase ratsurikuju. Väljaku teises servas kõrgub M. kõrgeim hoone — 27-korruseline Palacio Salvo. Keslinna läbival teisel liiklusarteril, Avenida Agraciadal, asub monumentaalne graniidist ja marmorist parlamendihoone.

Linnavaadete lahutamatuks osaks on roheline, parkide ja puisteede küllus. Paistab silma kaunite lillede, pöösaste ja puude erakordne liigirikkus. Prado pargis, mis on vanimaid ja kaunimaid M-s, kasvab üle 800 roosisordi. Pargis korraldatakse igal aastal rahvuslikke põllumajandusnäitusi. Battle pargis asub suur spordiehitiste kompleks, kuhu kuulub ka 80 000 kohaga staadion.

M-s on hulgaliselt mälestussambaid, millest paljud on pühendatud lihtsatele inimestele («Gautšo», «Kündja», «Indiaanlane», «Neegerori» jt.). Eriti tuntus on saanud «La Carreta», mis kujutab kolonisti-ümberasuja härjarakendit.

M. kommunaalmajandus (veevärk, transport, post, telegraaf, telefon) allub riigile. Tänavaliikluses valdavad trollibussid ja autobussid.

Kultuur. Kõrgema hariduse keskuseks M-s on ülikool (asut. 1849). Töötavad veel rahvuslik hügieeniinstituut ja meditsiinikool ning üldhariduslikud koolid.

Museumidest on tuntuimad Linna-, Kunsti-, Loodus- ja Okeanograafiameuseum. Suurem osa muuseumiest paikneb suuremates parkides.

Linnas töötab mitu teatrit: riiklik komöödiateater «Comedia Nacional», Rahvusteater, ülikooli teater, «El Galpón», «La Máscara» jt.

M. paistab teiste Ladina-Ameerika pealinnade hulgas silma meditsiinilise teenindamise kõrge taseme poolest. Linnas on mitukümmend haiglat, neist 2000 voodikohaga kliinilise haigla kõrghoone kuulub M. vaatamisväärsuste hulka. Hästi tuntud on ka rah-

vuslik toitlustusinstituut ja endokrioloogia instituut.

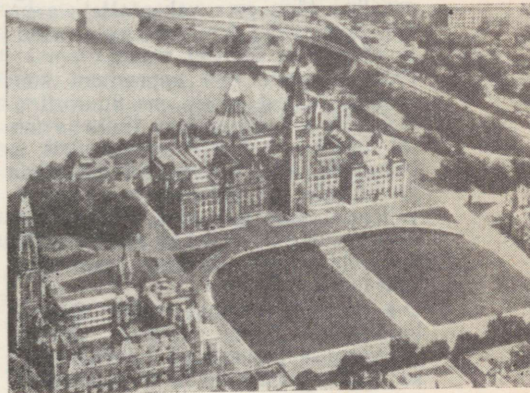
M. ajalehtedest on suurema tiraažiga «El Día», «El País» ja «El Diálogo». Linnas tegutseb u. 20 raadiojaama ja televisioonistuudiot.

OTTAWA

— Kanada pealinn — asub Quebeci ja Ontario provintsi eraldava Ottawa jõe kaldal maastikuliselt kaunis paigas. Pindala 112 km², elanike arv Suur-Ottawas (Ottawa koos Hulli ja veel ligi 60 eraldi omavalitsusega eeslinnaga) 600 000 (1969). O-s elavad peamiselt Euroopast sisseännanute järeltulijad, eelkõige inglased ja prantslased (viimased mood. u. 1/3 elanikkonnast).

Linna ajaloost. Enne Kanada koloniseerimist oli O. indiaanlaste kokkutuleku- ja kauplemiskohaks. Linna nimi tulebki algunkini sõnast, mis tähendab tõlkes «vahetus». Valge rassi esindajaid jõudsid 1613. a. Prantsuse karusnahakompanii esindajad esimestena O. piirkonda. Prantslaste asulat siia küll

Ottawa. Parlamendihoone.

ei tekkinud, kuid poolteist sajandit oli O. karusnahakompanii ekspeditsioonidele **üंबरlaadimispunktiks.**

O. asutajaks loetakse Philemon Wrighti, kes ilmus O. orgu 1799. a. ja rajas järgmise aasta märtsis praeguse Hulli eeslinna kohale 25 perekonnast koosneva koloonia. Wright pani aluse metsakauplemisele, läkitades 1807. a. esimese parve O-st Quebeci. Linna ilme saavutas O. alles 1827. aastaks, mil siia rajati sõjaväelaager seoses Rideau' kanali ehitamisega (1826—32), mis pidi kindlustama ohutu liikluse O. jõest Ontario järve. Kanali ehitustööd toimusid sõjaväeinseneri kolonel By juhtimisel. Tema järgi sai linn ka oma esialgse nime — Bytown. Veetranspordi areng soodustas O. muutumist suureks metsatööstuskeskuseks. 1854. a., mil Bytowni elanike arv ulatus üle 10 000, sai ta ka linna õigused ja nimetati O-ks.

Kahe majanduslikult kõige enam arenenud Inglise koloonia (prantslastega asustatud Ülem- ja inglastega asustatud Alam-Kanada) ühinemise ajaks oli mõlemas osas O-st suuremaid linnu, kuid kuninganna Victoria valis 1857. a. pealinnaks siiski O. Aktis Briti-Ameerikast (Kanada põhiseaduses), mille Inglise Parlament andis välja 1867. a., kuulutati O. Kanada dominiiooni pealinnaks. Selle eest võlgnes linn tänu oma vahepealsele asendile dominiiooni konkureerivate osade (prantsuse ja inglise) vahel.

1932. a. toimus O-s impeeriumi konverents, millest võtsid osa Suurbritannia, selle dominiioonid ja India ja mis sai tuntuks O. konverentsina. 1964. a. kogunesid siia konverentsile Kanada provintside peaministrid ja föderaalvalitsuse esindajad. Jõuti kokkuleppele klausli suhtes, mis lubab muuta Kanada põhiseadust Inglise Parlamenti pöördumata.

O-s endas pole rohkearvulist tööstusproletariaati, kuid poliitilise võitluse teravnemise perioodidel tulevad tööliised erirongidel Kanada tööstuskeskus-

test (Torontost, Montrealist ja mujalt) demonstratsioonmarsile O-sse. Selliseid käike, mis toimuvad mitmesuguste majanduslikke ja poliitilisi nõudmisi esitavate loosungite all, korraldavad ka farmerite organisatsioonid. Nii toimusid 1964. a. USA saatkonna ees töötajate demonstratsioonid Kanada sõjaväe tuumalaengutega varustamise ja USA valitsuse muude imperialistlike aktioonide vastu.

O-s asub Inglise kindralkuberneri residents ja siin peab istungeid parlament. O-t valitseb munitsipaliit, kes kooskõlastab oma tööd föderaalvõimude ja Suur-O. koosseisu kuuluvate eeslinna-de linnavalitsustega.

Majandus. O. majanduselus on tähtsal kohal kohaliku tööstuse harud, eelkõige saagimis-, puidutöötlemis- ja tselluloosi- ning paberitööstus. Seoses O. kui pealinna kasvuga omandasid suure tähtsuse linna spetsiifiliste vajaduste rahuldamisega seotud tööstusharud. O-s toodetakse bürooseadmeid, siin on arenenud polügraafia-, toiduainete, tekstiili-, keemia- (eriti parfümeeria- ja kosmeetikatarvete), metalli-, elektroja raadiotehnika jm. tööstus. Tehased paiknevad peamiselt eeslinnades (Hull, Eastview jt.). Ainult kuni 15% tööhõivelistest elanikkonnast töötab tööstuses, 1/3 moodustavad riigiametnikud ja teised isikud, kes saavad palka riigi eelarvest.

O. on tähtis liikluskeskus. Siin ristub 10 raudteeliini ja 6 maanteed. Uplandi lennujaamast algavad regulaarsed lennuliinid, mida teenindavad nii kodukui ka välismaised lennukompaniid.

Linna välisilme. Elanikkonna kiire juurdekasv (1941. a-ga võrreldes on elanike arv kahekordistunud) tõi pävakorrale linna rekonstrueerimise probleemi. Seoses Kanada 100-aastase juubeliga (1967) loodi 1959. a. pealinna rekonstrueerimisega tegelev rahvuslik komisjon kõigi Kanada provintside esindajate osavõtul ja kinnitati generaalplaani. Rekonstrueeritav piirkond hõlmab 4500 km², millest pool

jääb Quebeci, pool Ontario provintsi. Plaani koostamisel oli põhiprintsiibiks «avamaastike» sissetoomine linna üldpilti. Komisjonile anti õigus muuta O. jõe kallas 60 km ulatuses parkideks ja puisteedeks. Projekt nägi ette Stratcone'i, Sandy Hilli, Rockcliffe'i jt. parkide rekonstrueerimist, Hullist loodes asuva Gatineau' pargi (30 000 ha) muutmist peamiseks puhketsooniks. O. rekonstrueerimise tähtsaks lüliks oli valitsusasutuste paigutamine eeslinnadesse (näiteks Hulli on rajatud Kanada valitsuse kirjastuskeskuse hoonete kompleks) ja O-t ümbritseva haljasvööndi rajamine kesklinnast 15 km kaugusele. Rekonstrueerimisplaani kohaselt lõpetati raudtee ja depoo üleviimine linnaserva. Sel viisil vabanenud maa-alal kasutati autoteede ja muude ehitiste rajamiseks, mis võimaldasid liikluskorrumust tänavatel vähendada. Rekonstrueerimine on kujundanud O-st väliselt tõelise pealinna. Linna keskuse moodustavad Confederation Square sõjaohvrite mälestussambaga, üle kanali kulgevad suured viaduktid ja hotelli «Château Laurier» kõrge ja lossuhke hoone koos tagaplaanil asuvate parlamendihoonetega. Lääne pool, Wellington Streeti ääres seisavad Confederation Building, kus paikneb mitu ministeeriumi, Ülemkohus ja Kanada Pank. Linna põhjaosas, Rideau' jõe taga asub Rideau Hall, Kanada kindralkuberneri residents. O. peamine äri-rajoon hõlmab Sparks Streeti, sellega ristuva Bank Streeti ja naabertänavad. Kesklinnast otse kirdesse jääb O. turg. Linna luksuslikum kvartal asub Rockcliffe'i pargi ümbruses. Siin on Kanada peaministri residents ja välissaatkonnad. Samal ajal on O-s veel säilinud vana Bytowni pärandina agulikvartaleid.

Pealinnas paistab silma kaunite kirikute rohkus, sealhulgas anglikaani Christchurchi katedraal ja rooma-katoliku Notre Dame'i basiilika. O. on ka sildade linn — nelja silla kaudu toimub auto- ja raudteehendus O. ja

Hulli vahel, ligi 10 silda viivad üle Rideau' jõe ja 6 üle laevakanali.

O. on tuntud oma parkide (looduslik Rockcliffe'i park ja Landsdowni park, kus toimub iga-aastane O. näitus) ning kilomeetrite viisi piki Rideau' kanalit kulgevate puisteede poolest. Kevaditi istutatakse puisteedele ligi miljon tulpi, mille sibulatest enamuse kinkis O-le Hollandi kuninglik perekond tänuks siinveedetud evakuatsiooniaastate eest. Mai lõpul, tulpide õitsemise ajal sõidab O-sse tuhandeid turiste USA-st ja Kanada teistest piirkondadest.

O. arhitektuur ja selle traditsioonid peegeldavad elanikkonna rahvusliku koostise iseärasusi. Tuntuim hotell «Château Laurier» on ehitatud prantsuse losside stiilis, parlamendihooned aga on täpne (pisut vähendatud) koopia Inglise Parlamendi hoonest. Parlamendiväljakut katab inglise muru. Linnatranspordis on põhiliseks autobuss.

Kultuur. O-s töötavad mittetäielikud (9-aastase õppeajaga) ja täielikud keskkoolid (13-aastase õppeajaga). 9-aastane õppimine on kohustuslik ja tasuta. Linnas on kaks ülikooli: Ottawa ülikool, kus õpetamine toimub prantsuse ja inglise keeles, ning ainult ingliskeelne Carletoni ülikool. O-s asuvad ka National Research Council (teaduste akadeemia), observatoorium, rahvusmuuseum, rahvusgalerii ja rahvusraamatukogu.

Arstiabi on tasuta.

Ilmub kolm päevalehte: prantsuskeelne «Le Droit» («Tõde»), ingliskeelsed «Ottawa Journal» ja «Ottawa Citizen». O-s töötavad üks prantsuskeelne (Hull) ja kolm ingliskeelset raadiojaama ning inglise ja prantsuse televisiooni-studio.

Panama. Santa Ana väljak.

PANAMA

— Panama Vabariigi pealinn — asub Panama lahe ääres, Panama kanali suudmes. Pindala 32 km², administratiivselt jaotub 6 munitsipaliteediks (rajooniks). Elanike arvult on P. riigis esikohal, siin elab veidi vähem kui 1/4 riigi rahvastikust. Ülekaalus on mulatid, järgnevad neegrid ja Euroopast, Aasiast ja Aafrikast tulnud sisserändajate järeltulijad. P. on kirev ja mitmealgeline linn. Elanikkonna kasv on toimunud järgmiselt: 1950. a. 174 000, 1960. a. 245 000, 1964. a. 300 000, 1967. a. 373 000 el.

Linna ajaloost. Linn, mis on nüüdse Panama Vabariigi pealinnaks, rajas 15. aug. 1518. a. Hispaania konkistador Pedro Arias de Avila indiaani kaluriküla kohale (sellest ka linna nimi, mis tähendab indiaani keeles «kaluriküla ja rikkalik kalaturg»). Ajaloolaste andmeil oli see ilus linn, mida nimetati Hispaania kuningriigi

«kullast lukuks». Ta oli tähtis lüli siidepidamisel Hispaania ja selle põhjaniing lõunapoolsete asumaade vahel ning ühtlasi baas Peruu vallutamiseks. Just selle linna kaudu vedasid konkistadoorid Uuest Maailmast Hispaaniasse kokkuriisutud varasid. 28. jaan. 1671. a. vallutasid inglise piraadid eesotsas Henry Morganiga «kuldse luku». Nad põletasid ning purustasid suurema osa linnast ja röövisid kokku aardeid. Hispaania vaimulikel õnnestus alles hoida vaid kuldaltar, mis hiljem paigutati uude San José katedraali. 1673. a. asutasid hispaanlased endisest veidi lääne pool uue pealinna, mis sai samuti P. nime.

Pärast Hispaania ülemvõimu alt vabanemist (28. nov. 1821) ja ühinemist Kolumbiaga oli P. pikemat aega Kolumbia Vabariigi departemangukeskus. XIX saj. II poolel ja XX saj. tuli linlastel läbi elada tormilisi sündmusi seoses kanali ehitamisega ja USA-st sõltuva vabariigi moodustamisega, mille pealinnaks P. sai 3. nov. 1903. a.

P. elanikel on tugevad revolutsioonilised traditsioonid. Nad peavad alalist ja visa võitlust Ameerika imperialismi rõhumise vastu, Panama kanali kohta 1903. a. sõlmitud orjastava kokkuleppe muutmise ja Panama suveräänsete õiguste taastamise eest Kanalitsioonis. Eriti visaks ja teravaks muutus võitlus 1959. a. novembrist alates. Kõrgpunkti ja suurima poliitilise vastukaja saavutas see 1964. a. jaanuaripäevadel, mil Ameerika võimud paiksisid panamalaste vastu sõjaväelasi, kes 4. Juuli prospektil tulistasid koolihoonele rahvuslippu heiskama minevaid patrioote. P-s asuvad presidendi ja valitsuse residents.

Linna valitseb presidendi määratud linnapea, rajoonides tegutsevad linnanoõukogud, mille liikmed valitakse rahva poolt.

Majandus. Pealinna majanduselu on tihedas sõltuvuses reisijate- ja kauba-veoga kanalil. Linnas arenenud toidu-

ainete, õlle-, õmblus-, naha- ja jalatsi- ning müübitööstus rahuldab peami- selt kohaliku elanikkonna ja kanali ning raudtee vajadusi.

P-s on mitmesuguseid sadamaehitisi, sealhulgas ka dokid ja remonditööko- jad, ent sadam on madalaveeline ja siia pääsevad ainult väiksemad lae- vad.

Linnas tegutsevad Panama Rahvus- pank (asut. 1904), Põllumajandus- ja Tööstuspank (asut. 1942), Panama- Sveitsi Pank jt.

Colóni sadamaga ühendavad P-t raud- tee (kuulub USA-le) ja autotee. P. on tähtis lennuliinide sõlmpunkt. Linna keskusest 27 km kaugusel asuvat Tocu- meni lennuvälja läbibvad USA-d ja Euroopat Lõuna-Ameerikaga ühenda- vad lennuliinid. Kohalik finantsoligar- hia ja temaga tihedalt seotud Ameerika monopolid (*United Fruit* jt.) kont- rollivad riigi rahandust, pankasid, kaubandust ja tööstust, telefoni- ja telegraafisid, naftatööstust ja linna- transpordi.

Linna välisilme. Kunagise sadama ümbruses on säilinud osa vanalinnast. Siin jutustavad paljud hooned (kated- raal, paleed, kirikud, kloostrid) P. iid- ses pealinnas valitsenud hiilgusest ja toredusest.

P. kesklinnas kerkib palju uusi hoo- neid, sealhulgas hiiglaslik moodne hotell «El Panamá». Linnas on palju väljakuid ja parke (Sõltumatuse väl- jak, Santa Ana väljak ja Jardín de la Pazi park («Rahu aed») jt.). Varjulised aiad ümbritsevad villasid Bella Vista, Vista Hermosa, Vista del Mari ja La Cresta luksuskvartaleis. Hoopis teist- sugused on äärelinna urkad — Chorillo, Caledonia jt., kus elab ligi 60% kanalitsooni töötajatest, kelle töö- tasu on üpris napp. Ülejäänud tööta- jad elavad nende rajoonide naabruses asuvais viletsates küldes (Río Abajo, Pueblo Nuevo), kus majad on akende- ta, veeta ja igasuguste sanitaarsead- meteta.

Pealinnas eraldab Kanalitsoonist 4.

Juuli prospekt, mida sageli võrreldakse USA Suure kanjoniga, niivõrd terava piiri moodustab ta. Pärast 1964. a. 9. jaanuari sündmusi nimetas rahvas selle Märtrite tänavaks.

Linnas on märgata ameerika elulaadi tunduvat mõju (baaride, restoranide, õlleputkade ja avalike majade suur hulk). Töötab palju klubisid ja kinosid. Linnatranspordis on põhilised trolli- buss, buss ja takso.

Kultuur. Linnas on mitu keskkooli, kesk-eriõppeasutust ja kolledži ning Rahvusülikool (asut. 1935). 1943. a. organiseeriti viimase baasil Ameerika ülikool. Töötavad ka Rahvusmuuseum (asut. 1925) ja Rahvusraamatukogu (asut. 1892).

Trükisõna on põhiliselt valitsuse kont- rolli all ja tihedalt seotud Ameerika kapitaliga. Peaaegu kõik ajalehed ilm-uvad hispaania ja inglise keeles. Neist on suuremad «Panamá-Ameri- can», «La Estrella de Panamá» («Pa- nama Täht»), «La Hora» («Tund»). P-s töötavad 3 raadiosaatjat ja tele- visioonikeskus.

PORT-AU-PRINCE

— Haiti Vabariigi pealinn — asub Haiti saare edelaosas, Kariibi mere Gonäve lahe sopol. Administratiivselt jaotub 6 rajooniks (*divisiones*). Rah- vaarvult (1965. a. 260 000) on P.-a.-P. riigi suurim linn, kus elab enam kui $\frac{1}{20}$ kogu riigi rahvastikust. Domineerivad neegrid, järgnevad mulatid. Vä- hesel arvul elab linnas ka süürlasi, ameeriklasi ja eurooplasi. Elanike arv on kasvanud järgmiselt: 1950. a. 115 000, 1960. a. 200 000, 1965. a. 260 000.

Linna ajaloost. 1706. a. purjetas Gonä- ve lahte Prantsuse eskaadri lipulaev «Prince», mille kapten andis lahele ni- meks Port-au-Prince («Printsi» sa- dam). Hiljem rajasid prantsuse kolo- nistid siia asula, mis kauaks jäi pro- vintsilinnaks. 13. VII 1749. a. kuuluta-

sid koloniaalvõimud P.-a.-P-i Haiti pealinnaks.

Suurte neegriülestõusude (rahvuskangelaste P. T. Toussaint-l'Ouverture'i jt. juhtimisel) tulemusel tõrjuti Prantsuse väed Haitist välja ja 1. jaan. 1804. a. sai P.-a.-P. vabariigi pealinnaks.

Vastuseks USA interventsioonile (1915) algas P.-a.-P-s rahvavabastusliikumine, mis 1918.—20. a. muutus ülestõusuks okupantide vastu. Rahva surve viis USA 1934. a. oma väed Haitist välja, kuid säilitas mõju majanduse ja riigikaitse tähtsamates lõikudes. Viimastel aastatel võitlevad pealinlased koos kogu saare rahvaga 1957. a. võimule tulnud ja eluaegseks presidendiks kuulutatud François Duvalier' reaktiivse režiimi vastu.

P.-a.-P-s asuvad presidendi ja valitsuse residentsid.

Majandus. Linna elulaad ja majandus on seotud põllumajanduse ja tööstusega, sadama teenindamise ja turismiga. Majanduselu on allutatud Ameerika kompaniide ja kohaliku kodanluse huvidele.

Pealinn on ühtlasi riigi tähtsaim sadam, kus asuvad ka dokid ja remonditöökojad. Siia sõidavad moodsad kauba- ja reisilaevad, sadama kaudu kulgeb 90% Haitit väljaveost ja ligi 80% sisseveost.

P.-a.-P-sse on koondunud riigi põhiliste tööstusharude ettevõtted: suhkru-, konservi-, viina- ja piiritusetehased, seebi-, tubaka-, naha- ja jalatsivabrikud, tsemenditehas jt.

P.-a.-P. on rahvusvaheliste ja kohalike lennu- ja raudteeliinide sõlmpunkt (linnast algab kaks ameeriklastele kuuluvat raudteed).

Linna välisilme. P.-a.-P. paikneb amfi-teatrina maailma ühe maalilisema ja laevasõiduks sobivama lahe ääres. Rikkalikult haljastatud kesklinn on hoonestatud esinduslike valgete majadega. Eriti paistavad silma Champs-de-Mars (Marsi väljad, omapärane kombinatsioon pargist ja sõjaväepa-

raadide väljakust) ja Sõltumatus väljak. Viimasele on maetud vabadusvõitluse sangarid A. S. Pétion ja J. J. Dessalines. Siin asuvad ka presidendipalee, luksushotellid ja peapostkontor. Pargis toimuvad rahvusvahelised põllumajandusnäitused.

Tööliskvartaleis domineerivad urkad. P.-a.-P. on ülerahvastatud linn, kus aktiivset rahvastikut kuni 40% moodustavad töötud. Tänavail kohtab sageli kerjuseid, isehakanud giide, loteriipiletite müüjaid ja väikekaubitsejaid. Kommunaalmajandust, sealhulgas elektrienergia jaotamist, autotransporti jne. kontrollib Ameerika kapital.

Kultuur. Õpetus on organiseeritud Prantsusmaa eeskujul, tegutsevad riiklikud alg- ja keskkoolid, tehnikumid ja pedagoogilised koolid. Algharidus on kohustuslik ja tasuta, kuid koolis käib siiski ainult 1/4 kooliealistest lastest. Töötab ka ülikool (asut. 1943).

Tervishoid on väga madalal järjel, 10 000 elaniku kohta tuleb 1 arst.

Päevalehtedest on suuremad «Voix du peuple» («Rahva Häääl»), «Haiti-Journal», «Le Matin» («Hommik»).

Töötavad mitu raadiojaama ja kaks televisioonikeskust.

PORT OF SPAIN

— Kariibi meres asuva Trinidad ja Tobago pealinn.

Riigi suurim linn ja sadam asub Trinidad saare läänerrannikul Paria lahe ääres, kõrgaste keskel. Eeslinnadega on P. o. S-i elanike arv 140 000 (1967. a.). Teiste Lääne-India pealinnade hulgas paistab P. o. S. silma elanikkonna väga kireva rahvusliku koostisega. 4/5 moodustavad neegrid ja indiaanlased, ülejäänud osa mulatid ning inglise, prantsuse, portugali ja hiina immigrandite järeltulijad.

Linna ajaloo. Praeguse P. o. S-i kohale kujunes esimene hispaanlaste asula XV ja XVI saj. vahetusel, varsti pärast saare avastamist Kolumbuse

poolt. Enne hispaanlaste tulekut oli siin väike indiaaniasula Conquerabia. Hispaania konkistadoorid ei leidnud saarelt loodetud väärismetalle ja asula kasvas seetõttu aeglaselt. XVI—XVII saj. oli Trinidad Hispaania mahajäetumaid kolooniaid. P. o. S-i ja selle lähedasi istandikke rüüstasid korduvalt inglise, hollandi ja prantsuse piraadid. Linn hakkas märgatavamalt kasvama alles XVIII saj. lõpul, mil Hispaania võimud andsid privileege prantsuse katoliiklastele, kes põgenesid revolutsiooniliselt Prantsusmaalt ja selle valdustest. 1783. a. kuulutati P. o. S. Trinidadi pealinnaks. 1797. a. hüvitasid saare inglased ja 1802. a. sai ta lõplikult Briti kolooniaks. Plantaažimajanduse tähelepanitava arenguga Trinidadil kaasnes ka pealinna kasv.

Perioodil, mil Trinidad ja Tobago kuulus Suurbritannia poolt moodustatud Lääne-India Föderatsiooni, asusid P. o. S-s föderatsiooni valitsusorganid. Pärast sõltumatus saavutamist (31. aug. 1962) on linnas uue riigi valitsuse residents.

Majandus. P. o. S-i tööstust iseloomustab nn. teenindavate tööstusharude areng (peam. toiduainete ja tekstiilitööstus). Siin toodetakse kohalikust suhkuroost suhkrut ja rummi, õlut, riiet (sisseveetava tooraine baasil), margariini ja muid rasvaineid kookosõlist, tubakasaadusi, ehituspaneele, õmblustooteid, seepi ja puuviljakonserve (saarel kasvatatud tsitruselitest jt. puuviljadest). Enamus ettevõtteid asub linna idaserval või sellest veelgi ida pool, 25 km raadiuses.

P. o. S-st algab raudtee ja mitu auto- teed. Linnast 25 km kaugusel (Piarcos) on rahvusvaheline lennujaam, mida läbivad paljud läänepoolkera lennuliinid.

P. o. S. on Lääne-India suuremaid sadamaid. Siin on mitu muulidega kaitsitud kaid, mille ääres võivad peatuda ka keskmise tonnaažiga laevad. Sadama sügavus on 10, laius 300 ja pikus 1830 m. P. o. S-i kaudu kulgeb

Port of Spain.

peaaegu kogu Trinidadi sissevedu ja lõviosa väljaveost (peam. kohalikust ja Venetsueela naftast töödeldud naftatooted).

P. o. S. on ka riigi suurim põllumajandusturg. Kesklinnas asuvad Suurbritannia ja USA pankade kontorid ja välismaa monopolide (inglaste puuviljakompanii *Tate and Lile*, USA ja Suurbritannia naftakompaniide jne.) esindused. Ärilinnaosas on ka kohalike kindlustusseltside kontorid.

Linna välisilme. Välisilmelt kuulub P. o. S. Lääne-India kaasaegsemate linnade hulka (enamus kvartaleid ehitati XX sajandil). Paistab silma parkide ja skvääride rohkus ning tänavate puhtus.

Kesklinnas asub suur Queen's Park Savannah, mille juurest algab enamus tähtsamatest tänavatest, sealhulgas suurimate kauplustega Frederick Street ja selle jätk Charlotte Street, mida tuntakse tema turgude ja väikekaupluste järgi; Cipriani Boulevard, Marli Street ja St. Clair Avenue, mille ääres asuvad peamiselt elamud.

Queen's Park Savannah' ümber paiknevad valitsuse hoone (1820. a. asut.

kuningliku botanikaiaa territooriumil), katoliku peapiiskopi palee, mitu administratiivhoonet (Whitehall, Nously jt.). Selles rajoonis asuvad ka Victoria instituut, ülemkohus, muuseum ja kontserdisaal. Park, skväärid ja valdav osa hooneid on rajatud inglise eeskujul.

Põhiline administratiivhoone — Punane Maja —, kus toimuvad valitsuse istungid, asub Woodford Square'i ääres. Lõuna poolt ulatub väljakule majesteetliku anglikaani Holy Trinity katedraali fassaad.

Linna kirikute arhitektuur on väga mitmekesine. Kõrvuti euroopalike kirikutega võib siin leida ka mošeesid ja hindude templeid.

Transpordis domineerivad diiselauto-bussid ja taksod.

Kultuur. Üldhariduslike keskkoolide kõrval on linnas ka kõrgemaid koole, nagu Queen's Royal College, Fatima College ja St. Mary's College ning Kingstonis (Jamaika) asuva Lääne-India ülikooli väike filiaal.

Ravimine on põhiliselt tasuta. Päevalehtedest ilmuvad «Daily Mirror», «Trinidad Guardian» ja «Evening News».

Töötavad raadiojaam ja televisiooni-stuudio.

QUITO

— Ekuadori Vabariigi pealinn — asub Pichincha vulkaani lõunanõlval olevas nõos. Q. on La Pazi järel teine 3000 meestri kõrgemal paiknev pealinn maailmas ja suuruselt teine linn riigis (Guayaquilil järel). Elanike — peam. mestiitside ja indiaanlaste arv kasvab kiiresti: 1944. a. 166 000, 1955. a. 237 000, 1962. a. u. 350 000, 1966. a. 463 000 inimest.

Linna ajaloost. Q. kuulub vanemate indiaani linnade hulka. Nimi pärineb maa iidse pärisrahva, quito suguharu nimest. 1470. a. hõivasid inkad Q. ja muutsid selle samanim. kuningriigi

pealinnaks. 1534. a. liideti kuningriik Hispaaniaga. Koloniaalvõimu perioodil, 1563. a. sai Q-st Peruu asekuninga residents, 1721. a. läks linn Uus-Granada asekuningriigi koosseisu. Linnas toimus korduvalt ülestõuse hispaanlaste vastu (1765. a., 1809—11. a.). 1822. a. Pichincha juures toimunud lahingus purustas revolutsiooniline kindral A. J. de Sucre hispaanlased ja vabastas linna nende ülemvõimu alt. Esialgu läks Q. Suur-Kolumbia vabariigi koosseisu, ent juba 1830. a. mais kuulutati Q-s välja Ekuadori iseseisvus ja sellest alates on Q. Ekuadori pealinn.

Praegu on Q. muutunud imperialismi ja feodaalike vastase võitluse keskuseks riigis. Siin toimuvad töötajate massidemonstratsioonid valitsuse rahva-vaenuliku poliitika vastu.

Q-s on presidendi residents ja valitsuse asupaik.

Majandus. Majanduslikult tähtsusest jääb Q. maha Guayaquilist, sadamalinna Vaitse ookeani rannikul. Q. on Ekuadori tekstiilitööstuse keskus. Sellele lisaks on linnas arenenud õlle- ja jahutööstus; toodetakse nahkesemeid, mööblit, keraamikat, kuld- ja hõbesemeid, raua- ja sünteetilisi kaupi. Q-s tegutseb kaks suurt riigipanka ja kuus erapanka.

Raudtee ja õhuliinid ühendavad pealinnat riigi suurima linnaga — Guayaquiliga. Linna läbib Panameerika autotee (Bogotá—Lima lõik). Lennuühendust peetakse Bostoni, Panama, New Yorgi ja teiste Ameerika linnadega.

Linna välisilme. Q. on ääretult maaliline linn. Ta asub lopsaka taimestikuga orus, mida ümbritsevad mäeahelikud. Linnale on iseloomulikud laiad puiesteed, kaunid väljakud, õitsvad aiad ja pargid. Palju on säilinud vana, koloniaalperioodile omast. Linna vanims, edelaosas, on kitsad ja käärulised, munakivisillutisega tänavad, mis lõpevad süvenditega. Kunagi oli neis vesi ja nende kohale olid ehitatud via-

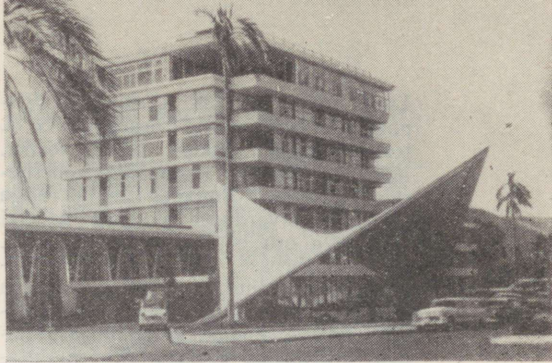
duktid. Seda linnaosa läbib kiirevooluline Machangora jõgi. Läänes suleoru madal Cerro Panechillo mägi (Väike Leivapäts), mille nõlvu palistavad ajaviite- ja lõbustuskohad. Mäetipult avaneb suurepärase vaade linnale, seda piiravatele mägedele ja lumega kaetud vulkaanile. Vana linnaosa hoonestavad peamiselt indiaanlaste madalakatuselised kivimajad, mis on väljastpoolt vooderdatud kas punaste telliste või valgendatud kividega.

Linna südameks on Vabaduse väljak, kus kõrgub sünye, hallist kivist portaalide ja roheliste kuplitega katedraal. Selle seintesse on raiutud linna asutajate nimed, kirikus puhkab Sucre, suure indiaani kunstniku Caspicara (Manuel Chili) jt. põrm. Katedraali vastas asub peapiiskopi palee, väljaku lõunasopis linnavalitsuse hoone ja sammaskäikudega kaubapassaaz. Valitsuse hoone, madal koloniaalstiilis palee, paikneb väljaku põhjaserval ja selle siluett eraldub hästi Pichincha mäe taustal.

Vabaduse väljakult algab kaks peatänavat — Carrela Venezuela ja Salla García, mis suunduvad Panechillo poole, kus teisipäeviti peetakse indiaaniturgu. Väljakust läände jääb San Francisco väljak, mille peamiseks ehteks on samanimeline klooster ja La Compañía kirik oma ülikalikul skulptuuridega kaunistatud portaali ja toretseva sisemusega. Veidi kirde pool paikneb La Marcedi kirik, kus asub Q. vanim kell (valmistatud 1817. a.).

Linna kaunistavad rahvuskangelaste püstitatud suurejoonelised mälestussambad. Varjulises Alameda pargis asub monument Simón Bolívari ja keset Santo Domingo väljakut Sucre monument, viimast on kujutatud uhkelt osutamas Pichincha nõlvule, kus ta saavutas võidu ja pani aluse uuele Ekuadorile.

Kultuur. Linnas töötavad alg- ja keskkoolid. Kuigi algharidus on tasuta, ei käi kõik lapsed koolis. Q-s on 2 ülikooli, riiklik polütehnikakool, naisõpe-

Quito. Hotell «Quito».

tajate instituut, sõjaväeakadeemia, ajakirjanike ettevalmistuse Ladina-Ameerika keskus, Ladina-Ameerika kunsti- ja muusikakool, riiklik muusika-, kunsti- ja balletiakadeemia. Suurimaks teaduslikuks asutuseks on Ekuadori Teaduste Akadeemia.

Q-s asub 5 muuseumi (kunsti- ja ajaloomuuseum, rahvusmuuseum, etnograafia-, ajaloo- ja arheoloogia- ning ülikooli keskmuseum), 4 suurt raamatukogu, botaanika- ja astronoomia-observatoorium jt. asutused. Tegutsesvad Sucre-nim. teater ja mitu kino. Pealinnas ilmub 4 päevalehte, neist suurim «El Comercio». Töötavad raadio ja televisioonisaatja.

SAN JOSÉ

— Kostariika Vabariigi pealinn — asub Keskplatool (Mesa Central) laiadase nõo keskel (1165 m üle merepinna), Panameerika autotee ääres. Jaguneb 9 rajooniks. Viimase 15 aastaga on elanike arv suurenenud ligi neli korda (1948. a. 70 000, 1952. a. 118 000, 1960. a. 151 000, 1964. a. 250 000, 1965. a. 280 000 el.). Rõhuva enamuse moodustavad kreoolid, leidub ka mestiitse, neegreid, indiaanlasi (kogu riigis on neid ainult mõni tuhat järele jäänud).

Linna ajaloost. 1738. a. ehitasid Hispaania kolonisaatorid praeguse S. J. territooriumile väikese S. J. kiriku. 1755. a. Cartago (hispaania kuberneri residentis) linnapea küsil ja range karistuse ähvardusel asustati Asserri ja Eredia oru elanikud ümber S. J. kiriku naabrusesse. See panigi aluse linnatekkele. Tänu soodsale asendile ja kliimale jõudis S. J. oma arengus peatselt järele vanematele koloniaallinnadele. Kostariika sõltumatuks kuulutamise (15. apr. 1821) algas Cartago ja S. J. vahel visa võitlus pealinna õiguste pärast, mis 1838. a. lõppes S. J. kasuks.

Ameerika kapitali domineerimine riigi (ja pealinna) majanduses on põhjustanud pealinna töötajate lakkamatuid väljaastumisi rahvuslike huvide kaitseks. Need väljaastumised on suunatud ka kohaliku finantsoligarhia vastu, kes töötab käsikäs USA imperialistidega.

Kuna S. J. asub vulkaanilises piirkonnas, kannatab ta sageli maavärinate läbi. Linnast 30 km loodes kõrgub Irázú (3432 m) ja selle kõrval Turrialba vulkaan (3328 m), veelgi loode pool asub Poás (2678 m).

S. J-s asub presidendi residents ja siin peab istungeid ühekojaline parlament (Asamblea Legislativa).

Linna juhib kaheks aastaks valitav nõukogu, mille koosseisust pool uuenetakse igal aastal.

Majandus. S. J. on kohvikasvatuspriirkonna keskus, kus on arenenud ainult kohaliku tähtsust omavad (tarbekaupu tootvad) tööstusharud. Töötavad väikesed naha- ja jalatsivabrikud, tekstiili- ja toiduainete tööstuse ettevõtted, viina- ja piiritusetehased, tubakavabrikud ja veskid. S. J-sse on koondunud põhiosa hulgi- ja jaekaubandusest, samuti suuremad pangad. S. J. majanduselus omavad tähtsast kohta Põhja-Atlandi maade monopolid.

Riigile kuuluv elektriraudtee (140 km pikk) ühendab pealinna Vaikse ookeani rannikul asuva Puntarenase

sadamaga; inglastele kuuluv raudtee viib pealinnast Kariibi mere äärde Limóni sadamasse. S. J-st 24 km kaugusel asub El Coco lennujaam.

Linna välisilme. S. J. plaan meenutab malelauda. Läänest itta kulgevad puisteed, põhjast lõunasse tänavad, moodustades sel viisil nelinurksed kvartalid. Kvartalite pindala on suur, hooned enamasti ühekorruselised, ehitatud kergest materjalist ja ümbritsetud aedade ja skvääridega. Hispaania koloniaalarhitektuur liitub kaasaegse ehitusstiiliga. Linna tänavad on väga puhtad.

Avenida Centrali ja kesktänava ristumiskohal asub Plaza General koos keskpargiga. Väljaku keskel paikneb muusikapaviljon, kus regulaarselt toimuvad linna sümfooniaorkestri kontserdid. Avenida Centralil leidub arvuvalt raamatukauplusi. Plaza Generali lähedal paiknevad 1882. a. asutatud Rahvusraamatukogu oma ligi 100 000 köitega, Rahvuspaalee, kus peab istungeid Rahvuskongress; Munitsipaalpaalee koos muuseumiga (sisaldab linna ajalugu käsitlevaid eksponaate); Rahvusmuuseum (asut. 1887), säilitab kollektioone koloniaalperioodist ja indiaani kultuurist. Keskpark oma kõrgete varjukate puude ja purskkaevudega ning mosaiikplaatidest teedega on õhtuti jalutajate lemmikuks. Linna keskust iseloomustab avarus ja otse väikesele külale omane vaikus.

Plaza Generalist idas kõrgub katedraal, mis ehitati 1860. a-il kohale, kus varem asus S. J. kirik. Kesklinnast mitte eriti kaugele jääval väikesel Juan Mora Fernándezel väljakul paikneb «Grand Hotel», moodne 5-korruselise hoone, mille fassaadi katvad võlvkaared pakuvad külalistele varju. Linnas on palju parke. 3. avenüü ja 7. tänav ristumiskohal, Morazáni pargis asub muusikapalee. S. J. on oma muusikakultuuri poolest ette jõudnud enamikust Ladina-Ameerika linnadest. Siin töötab muusikakool, tegutsevad oma heliloojad ja dirigendid; suurt

tähelepanu pööratakse noorte muusikalisel kasvatusele.

S. J-s valitseb suur korteripuudus. Äärelinnas (Torrese jõe käärus) lõusuvad vanadest laudadest, lainelisest plekist, papist ja katkistest tellistest kokkuklopsitud hurtsikud.

Kommunaalmajandus on linnas küllaltki arenenud. Esimene valgustusvõrk seati sisse juba 1850. a-il. 1880. a-il ilmusid elekter, autod ja telefon. Praegu on transpordis põhilised busid ja isiklikud sõiduautod.

Kultuur. Tegutsevad 5-aastased tasuta keskkoolid, mis on tööliste lastele kättesaadatud. 1945. a. avati pealinnas 12-klassiline kool koorekihi võsudele, kus õpetamine toimub inglise keele ja õpetajad on pärit USA-st. Kooli eesmärgiks on ette valmistada õppijaid USA ülikoolidele. 1941. a. avati rahvuslik ülikool.

Pealinnas puuduvad alatised teatrid, palju on kinosid. Suurimad meditsiini-asutused on riiklik San Juan de Diose haigla (1400 voodikohaga) ja keskhaiгла (444 voodikohaga). Neile lisaks töötavad veel mitu väiksemat erakliinikut ja 15 ambulatooriumi.

Ilmub 9 päevalehte, sealhulgas «La Nación», «La Prensa Libre», «La República».

S. J-s töötavad mitu raadiosaatjat ja televisioon.

SAN SALVADOR

— Salvadori Vabariigi pealinn — asub Panameerika autotee ääres vulkaanilisel mägismaal Las Hamacase orus 700 m kõrgusel. Pindala 80 km², administratiivselt jaguneb 7 munitsipaliiteediks (rajooniks). Elanike arv 305 000 (1967).

Elanike arvult on S. S. riigis esikohal, siin elab umbes 1/6 kogu Salvadori rahvastikust. Kõige enam elab linnas mestiitse, kellele järgnevad maa põlisasukad — indiaanlased; vähesel arvul

võib kohata veel hispaanlasi ja kreooli.

Linna ajaloost. S. S-i asutas 1525. a. hispaanlane Diego de Alvarado, selle maa alistaja Pedro de Alvarado vend. Esialgul rajati pealinn indiaanlaste tähtsama keskuse Cuscatláni kohale, 1528. a. viisid hispaanlased pealinnale sobivasse kohta, Suchitoto mäe juurde, 1539. a. aga rajasid sinna kõrvale uue linna, S. S-i, mis on jäänudki samasse kohta püsima. 1854. a. hävitas maavärin peaaegu kogu linna.

S. S. on kohaliku reaktsiooni ja Inglise-Ameerika monopoliide poliitilise ja majandusliku võimutsemise vastu peetava võitluse keskuseks. Pealinnas toimivate kõige tähelepanuväärseteks saavutusteks sel alal on olnud: 1944. a. 2. aprillil sõjalis-poliitiline liikumine Martíneze diktatuuri vastu ja sellele järgnenud üldstreik, mis lõppes reaktsioonilise režiimi kukutamisega; üldstreik 26. sept. 1946. a.; liikumine

San Salvador.

J. M. Lemuse reaktioonilise režiimi vastu (august-oktoober 1960), mis lõppes selle kukutamiselega.

S. S-s asub presidendil residents; siin peab istungeid Rahvuskongress.

Linna juhib linnapea, rajoonides tegutsevad rahva poolt valitud linna-nõukogud.

Majandus. S. S-sse on koondunud ligi 500 ehk u. 20% kogu riigi tööstusettevõtetest. Linnas töötavad väikesed tekstiili-, tubaka-, seebi-, mööbli-, naha- ja jalatsivabrikud, jahuveskid ja puidutöötlemistehased, suhkruvabrikud ning suur köie- ja kotivabrik, mis kasutab sisalkiudu ja rahuldab täielikult riigi taaravajadused.

Töötajate elatustase on madal. Raskeks probleemiks on töötaolek, millega võitluseks on S. S-s loodud Salvadori töötute rahvuslik liit.

Pealinnas paiknevad riigi peamised pangad: Keskreservpank, Salvadori Hüpoteeqipank, Lõuna-Ameerika ja Londoni Pank, Põllumajanduspank, Kaubanduspank jt. Pealinnast 13 km kaugusele jääb Ilopango lennuväli.

S. S-i sadamaks on La Libertad, mida pealinnaga ühendab korralik asfalttee. Pealinna läbib Guatemalaalse ja Atlandi ookeani äärde viiv raudtee.

S. S-i, nagu kogu riigigi majanduselu on allutatud USA monopolide huvidele. Neile kuuluvad elektrijaamad, sadamad, raudtee. Kaudsel teel kontrollivad monopolid ka telefoni-sidet, telegraafi, laeva- ja lennuliine. Kohalik finantsoligarhia liidus Ameerika kapitaliga on allutanud oma kontrollile pangad, krediidid, väliskaubanduse ja töötleva tööstuse.

Linna välisilme. S. S-i arhitektuuris peegeldub Euroopa ja Põhja-Ameerika kaasaegsete ehitusstiilide mõju. Eriti märgatav on see kesklinnas, kus paistab silma kvartalite korrapärane põhiplaan, hooned on antiseemilised ja madalad. Kesklinn on hästi haljastatud. Siin kerkivad linna kaunimad hooned — Palacio Nacional (valitsusasutuste hoone), San Salvadori ka-

tedraal; hulk mälestussambaid, sealhulgas hispaania kirjanikule M. Cervantesele, Salvadori presidendile kindral G. Barriosele. Linna serval aedade roheluses asuvad jõukate kvartalid (nn. *colonias*). Mitmetes eri paikkondades kõrguvad moodsad hotellid («El Salvador», «Intercontinental», «Astoria», «Imperial», «Paris» jt.) ja pensionaadid.

Kauni ilme annavad linnale arvukad pargid ja aiad (Cuscatlán, Barrios, Bolívar, Centenario, Libertad, Infantil ja zoopark). Leidub rohkesti restorane, kohvikuid, ööklubisid ja kino-sid.

Kultuur. Pealinnas töötavad alg-, kesk- ja erikoolid (pedagoogilised, meditsiinilised ja tehnilised). 6-aastane algharidus on tasuta ja kohustuslik. Tegutsevad Salvadori rahvuslik autonoomne ülikool ja põllumajandusülikool, kus õpivad ka teiste Kesk-Ameerika maade noored.

Arstiabi on madalal järjel. Viimase 50 aasta vältel pole linnas ehitatud ühtki haiglat.

Suurimad päevalehed on «La Prensa Gráfica», «La Tribuna Libre» ja «Diario Latina».

Raadio- ja televisioonisaatjad kuuluvad erakompaniidele.

SANTIAGO (*Santiago de Chile*)

— Tšiili Vabariigi pealinn — asub laias orus liivaküngaste vahel, 520 m üle merepinna. Läheduses kerkivad peaaegu kogu aasta lumiste tippudega Andide külgahelikud. Linna pindala on u. 600 km². Jaguneb 10 rajooniks: Providencia, San Miguel, Quinta, Normal, Conchali, Ñuñoa, Renca, La Granga, La Cisterna, Las Condes ja Barrancas. S. on elanike arvult (1968. a. 2,5 milj.) Lõuna-Ameerikas neljandal kohal. Kõige enam elab linnas hispaania, itaalia ja saksa immigrantide järglasi.

Linna ajaloost. S. asutas Hispaania

konkistadoor Pedro de Valdivia 1541. a. XVIII saj. lõpuni oli linn Hispaania kindralkubernerite residents, pärast Tšiili sõltumatuse väljakuulutamist (1818) sai S. vabariigi pealinnaks ja hakkas kiiresti kasvama.

Käesoleval ajal on S. Ladina-Ameerika töolisliikumise üks keskusi.

Linnas asub presidendi residents ja peab istungeid parlament.

Majandus. Pealinna tööstus (metallitöötlemine, tekstiili-, toiduainete, nahaja jalatsi-, polügraafia- ja õmblustööstus, mehaanikatöökodad jm. ettevõtted) annavad 55% Tšiili töötleva tööstuse toodangust.

S. on tähtis raudteesõlm. Siit kulgeb raudtee Valparaisosse, Vaikse ookeani rannikule San Antoniosse ja Rancaguaesse (see linn ühendab pealinna riigi lõunarajoonidega). Linna läbib ka Panameerika autotee. 11 km kaugusel pealinnast asub rahvusvaheline lennujaam Los Serillos.

S-s paiknevad suuremate firmade ja pankade juhatused, sealhulgas ka

Santiago.

nende välismaa, eelkõige USA kompaniide omad, mis on hankinud endale õiguse eksploateerida Tšiili maavarasid.

Linna välisilme. S. kuulub Lõuna-Ameerika kaunimate linnade hulka. Tšiillased kutsuvad teda Pariisi nooremaks vennaks. Linnas on säilinud palju ehitisi hispaanlaste valitsemisajast (nn. hispaania koloniaalarhitektuuri näidised); nende kõrval kerkib ka kuni 12-korruselisi ultra-moodsaid klaasist ja terasest hooneid. Linna vaatamisväärsuseks on Santa Lucia mäe tiheda taimkattega terrassid, Cerro San Cristóbal metsased järsakud sinna püstitatud hiiglasliku madonnakujuga ning samuti arvukad puisteed ja pargid (Bustamante, Forestal, Pedro de Valdivia park, Inglise park jt.). Linna kõigis rajoonides leidub palju kirikuid.

Läbi linna idast läände voolab Mapocho jõgi, mida siin ületab 5 silda. Paremal kaldal kõrguva Cerro San Cristóbal (kuhu viib köisraudtee) vastas asub linna keskus — hiiglaslik Plaza de Armas (Relvade väljak), mida kaunistab lopsakate puude roheline. Bulnesi väljaku ääres asub La Moneda — presidendi palee. Selle lähedal paiknevad ka Rahvuskongressi, Riigiraamatukogu ja Riigiarhiivi hooned. Kesklinna väljakutest tuleks mainida veel Plaza Boquedano (Itaalia väljakut), mida ääristavad moodsad elamud, kus elab pealinna koorekiht. Jõe ning peamise liiklussoone, Avenida Bernardo O'Higgins (Alameda) vahele jääb ärilinnaosa oma pankade ja suurfirmade kontoriga, aga ka Tšiili ülikooli ja katoliku ülikooliga.

Elamuehitus on põhiliselt erafirmade käes. Töötajad kannatavad elamispinna suure puuduse käes ja on sunnitud elama viletsates urgastes, mis paiknevad peamiselt linna lõunaosas.

Tänavaliikluses on ülekaalus tramm, autobuss ja takso.

Kultuur. S-s töötavad alg- ja keskkoolid, kuid palju lapsi ei käi koolis. Linnas on 3 ülikooli, kus õppimine on tasuta.

Rahvusraamatukogus säilitatakse üle 700 000 köite. Linnas on arvukalt muuseume, sealhulgas rahvuslik kunstimuuseum, ajaloomuuseum, moodsa kunsti muuseum jt.

Suurimad meditsiini-asutused on El Juan de Diose haigla (asut. 1552), El Salvadori ja ülikooli haigla, lastehaigla Manuel Arriaran; arstiabi on tasuta.

S-s ilmub 10 päevalehte, sealhulgas «El Mercurio», «La Nación» ja «Las Ultimas Noticias».

Töötavad mitu raadiosaatjat ja televisioon.

SANTO DOMINGO

— Dominikaani Vabariigi pealinn — asub Haiiti saare kagurannikul, Ozama jõe suudmes. Pindala u. 140 km²; administratiivselt jaguneb 10 rajooniks (*delegaciones*). Elanike arvult (1967. a. 577 371) on S. D. riigi suurim linn, kus elab üle 1/8 kogu maa rahvastikust. Rahvastiku koostis: pea-

miselt mulatid, neegrid. Ülemkihi moodustavad kreoolid; väikeste rühmadena elab linnas veel immigrante Jaapanist, Hiinast, Suurbritanniast ja mõnedest araabia maadest. Rahvarvu kasv: 1937. a. 71 300, 1954. a. 182 000, 1960. a. 367 100 el.

Linna ajaloost. S. D. on Uue Maa ilma iidseim linn. Linna asutas 1496. a. C. Kolumbuse vend Bartolomeo Kolumbus sellele kohale, kuhu hispaanlased saarel esmakordselt maabusid 6. dets. 1492. a. Linn nimetati asutaja isa ja püüpäeva auks (püüpäeval asetati esimene kivi linna kohale).

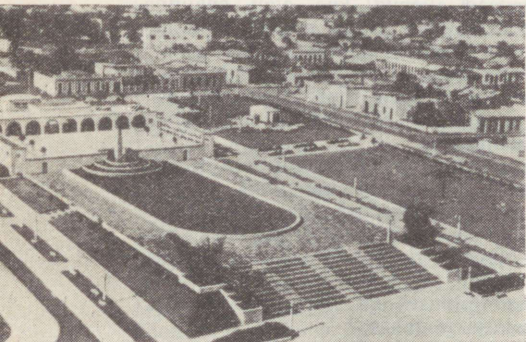
Hispaanlaste kavatsuste kohaselt ehitati S. D. Ladina-Ameerika koloniaalvõimude tsitadelliks. Mitte juhuslikult ei nimeta ajaloolased S. D-d XVI saj. hispaania koloniaallinna musternäidiseks. Siin loodi Hispaania kolooniate esimene asekingriik. S. D. oli baasiks, kust avantüristidest, vaimulikest ja sõduritest koosnevad salgad siirdusid naabermaid alistama. Linn on tuntuks saanud sellega, et siin 1493. a. toimus esimene lahing indiaanlaste ja hispaanlastest anastajate vahel. S. D-s oli ka suur rahvaülestõus Enriquezillo juhtimisel, kellega Hispaania kuningas Karl V oli sunnitud 1533. a. sõlmima kokkuleppe.

S. D. sai esmakordselt pealinnaks 1. detsembril 1821. a. Lõplikult fikseeriti riigi sõltumatus alles 27. veebruaril 1844. a., pärast dominikaanlaste pikaajalist võitlust Prantsuse ja Hispaania kolonisaatorite vastu.

3. sept. 1930. a. hävitas orkaan suurema osa vanalinnast, 1936. aastaks taastati linn täielikult. 1936. a. anti linnale nimeks Ciudad Trujillo, aga 1961. a. taastati esialgne nimi.

S. D. tööliste ja üliõpilaste revolutsioonilises liikumises on tähtsal kohal 1930. a-st alates toimuv võitlus ameeriklaste poolt võimule üpatatud diktaator Trujillo reaktsoonilise režiimiga, pärast Trujillo tapmist (1961) aga tema järglastega. Väljapaistvaimaks sündmuseks sel alal olid 1965. a. mais

Santo Domingo.

toimunud tänavalahingud konstitutsioonilist valitsust pooldavate vägede ja Ameerika sõjaväele toetuva reaktiivisoonilise hunta vahel.

S. D. ringkonda, kuhu kuulub ka pealinn, juhib 10-liikmeline administratiivnõukogu, kelle president määrab 4 aastaks.

Majandus. Majanduselu on seotud peamiselt põllumajanduse, tööstuse, sadamamajanduse ning linna kui rahvusvahelise kuurordi ja turismikeskuse vajadustega. Linna on koonduvad ülekaalukas osa riigi tööstusest: kohvi-, piirituse-, või- ja tubakatehased, seebi-, vaha-, jalatsi- ja mööblivabrikud. Toodetakse ka väetisi, tsementi, suhkrut, töötavad puidutöötlemisettevõtted. Riigi tähtsamad tööstusharus, suhkrutööstuses, töötab 75% tööstustöolistest. Majanduselu on allutatud nii kohalike kapitalistide ja mõisnike kui ka USA monopolide (*United Fruit Company* jt.) huvidele. Ameerika kapital juhib suhkrutööstust. Talle kuulub ka hulk kergetööstusettevõtteid.

S. D-s paiknevad riigi tähtsamad pangad: Keskreservpank (omab emissiooniõigust), Põllumajanduse ja Tööstuse Arendamise Pank, Kuninglik Kanada Pank ja Novascotia Pank.

Pealinn on ühtlasi tähtis sadam kaasaegsete dokkide ja laevaremonditöökodadega. Siia sõidavad sisse suured reisi- ja kaubalaevad. S. D. sadama kaudu toimub $\frac{2}{3}$ maa sisseveost ja suur osa väljaveost. Pealinn on ka rahvusvaheliste ja kohalike lennuliinide ning mereteede sõlmpunkt.

Linna välisilme. Linna keskpunktiks on Sõltumatuse väljak, kus katedraali ees kõrgub C. Kolumbuse, kongressihoone vastas aga rahvuskangelase Juan Pablo Duarte mälestussammas.

Peatänavad — George Washingtoni, Independencia ja Bolívari avenüü — on hoonestatud moodsate majadega, mida ääristavad palmide read. Selles rajoonis asuvad ka Rahvus-

palee (valitsuse asukoht), palju parke, luksushotelle («Jaragua», «Ambassador» jt.), pansionaadid, restoranid, kinod, klubid, turismikeskus. Siinsamas paikneb ka ärila oma pankade, kontorite ja muude asutustega. Linna keskel asuvad botaanika- ja loomaaed, spordikompleksiga suur lastepark «Ramfis», ligi 50 ha pindalaga rahvusvaheline park jne.

Linna aristokraatlikus sektoris (Mella park jt. tänavad) paiknevad varjulistes aedades suurejoonelised villad. Hoopis teise välimusega on töölikvartalid (San Carlos, Villa Francisca jt.), eriti aga linnaserv, kus istandike töölisel ja töötud elutsevad elementaarseistki mugavusist ilma jäetud hüttides.

Linnas on säilinud ka mõned varasema perioodi mälestusmärgid, sealhulgas «Alcazar Columbia» palee, esimese asekinga residents; suur Santo Domingo katedraal (ehit. 1512), kuhu on maetud C. Kolumbus. Kesklinnas leidub veel teisigi, peamiselt suurte geograafiliste avastuste ajastuga seotud arhitektuurimälestisi: Torre de Omenaje torn (1503—07), arvukalt kirikuid, San Nicolas de Bari haigla ja teised ehitised, mis annavadki linnale tema omapära. Tänavaliikluses on peamised autobuss ja takso. Kogu kommunaalmajandus on USA kapitali kontrolli all.

Kultuur. Pealinnas töötavad riiklikud algkoolid, kesk- ja pedagoogilised koolid. Küllaltki suur osa kooliealistest ei õpi. S. D-s töötavad ka rahvuslik ülikool (asut. 1538), katoliku ülikool, rahvuslik maalipalee, rahvusmuuseum ja riigiraamatukogu. Linnas leidub palju kinosid ja klubisid.

Arstiabi on pealinnas nagu kogu riigis tasuta. Tegelikult ei hõlma see kahjuks kogu elanikkonda.

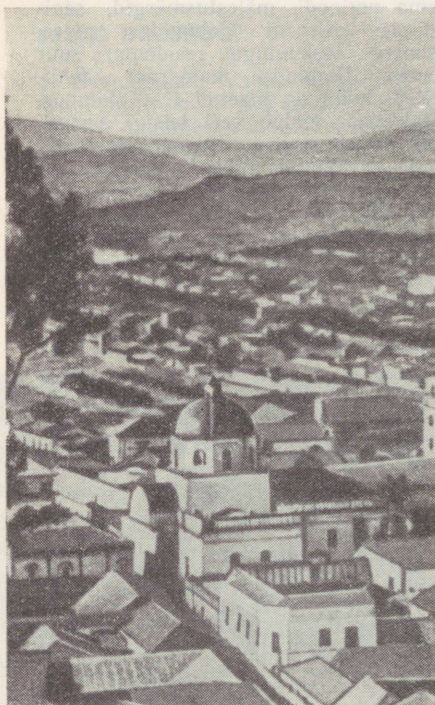
Suuremad ajalehed on «El Caribe» («Kariibi Leht»), «La Nación». Linnas tegutsevad enam kui 10 raadiojaama ja 2 televisioonikeskust.

TEGUCIGALPA

— Honduurase Vabariigi pealinn — asub riigi keskosas mägedevahelises Choluteca orus 975 m üle merepinna. Elanike arv koos eeslinnadega u. 195 319 (1967). Ligi $\frac{9}{10}$ elanikkonnast moodustavad mestiitsid, ülejäänud osa — indiaanlased, kreoolid, neegrid.

Linna ajaloost. T. kohal asus asteekide linn, mille hispaanlased hõivasid praeguse Honduurase territooriumi vallutamise ajal. Linna kasvu stimuleeris kulla- ja hõbedakaevanduste

Tegucigalpa.

lähedus. Alates Honduurase sõltumatuks kuulutamise (1838) käis T. ja Comayagua vahel visa võitlus pealinna õiguste pärast. 1880. a. kuulutati T. lõplikult Honduurase pealinnaks ja seejärel liideti mõlemad linnad administratiivselt.

T. on riigis valitsevate USA monopoliide (*United Fruit Company* jt.) ning reaktioonilise valitsuse ameerikameelse poliitika vastu suunatud võitluse keskus.

T-s asub presidendi residents ja siin peab istungeid Rahvuskongress (*Congreso Nacional*).

Majandus. Tööstust esindavad lauvabrikud ja väikesed tekstiili-, jalatsi-, õmblus-, mööbli-, tubaka- ja toiduainete (jahu, või, õlu, piiritus, konserve) tööstuse ettevõtted. Toodetakse ka telliseid ja marmorplaate. Töötajate elatustase on väga madal.

T-s asuvad riigi suurimad rahandus- ja kaubandusettevõtted: Rahvuslik Majanduse Arendamise Pank ja mitmete USA pankade filiaalid. Siin sõlmitakse lepinguid välismaa ettevõtjatega, kes sõidavad T-sse selleks, et saada kontsessioone siinsete punasest ja roosast puust, seedrist ning teistest hinnalistest liikidest koosnevate metsade raiumiseks.

Teistest Ladina-Ameerika pealinnadest erinevalt pole T-l raudteeühendust. Linna läbib maantee, mis viib Vaikse ookeani rannikule Fonseca lahe ääres asuvasse San Lorenzo sadamasse (96 km pealinnast). Ookeani lähedal, Jicaro Galani juures ristub see Panameerika autoteega. Lähinud Comayagua linna ja veel mitu asulat, lõpeb maantee Potrerrillose juures, kust raudtee suundub Kariibi mere äärde Puerto Cortesi sadamasse. 6,5 km T-st lõunas Toncontinis asub rahvusvaheline lennujaam.

Linna välisilme. T. paikneb El Picacho mäe jalamil ja nõlvul. Osa tänavaid oma laiade astmetega meenutab mäkke tõusvaid kivitreppe.

Kolm üle Choluteca jõe viivat kivi-

silda, millest üks ehitati juba koloniaalperioodil, ühendavad T. mägist osa Comayagua kiltmaal asuvate linnajagudega.

Linnas on säilinud palju vanahispaania stiilis kauneid kahekorruselisi maju, millel on üksainus sissepääs, mis viib galeriidega ääristatud siseõue (*patio*). Maju kaunistavad mustri- lise võre- ja rõudud. Kaasajal on vana- de madalate majade vahel rajatud ka mõni moodne kõrghoone.

Linna peaväljakuks loetakse Plaza Francisco Morazáni, millel asub dünaamilises poosis ratsurikuju — mälestussammas kindral F. Morazánile, kes etendas tähtsat osa Kesk-Ameerika kolooniate vabadusvõitluses. Väljaku äärde ulatub ka XVIII saj. lõpul ehitatud suur katedraal, linna peamine arhitektuurimälestis ja riigi kauneim hoone. Katedraal on kuulnud oma hõbealtariga, koloniaalperioodil välja- paistvaima kunstiteosega. Linnas on veel viis kirikut, millest igäihel on mingi eriline tunnus (meloodilise kõla- ga kellad jne.).

Morazáni väljaku põhjaosa läbib pea- tänav Avenida Paz Baralona, mille äärde on koondunud linna esindusli- kumad kauplused. Paistab silma hotel- lide rohkus.

Põhilised liiklusvahendid on autobuss ja takso. T. tänavastik vajab rekonst- ruerimist, sama kehtib ka kanalisat- siooni ja veevärgi kohta (linnas on tihti veepuudus), parandada tuleb ka sanitaarset olukorda. Eeslinnades toi- muvale ehitustegevusele vaatamata valitseb linnas terav korteripuudus. Paljud väikeametnike ja töölisperekon- nad elavad varisemisohus hurtsikutes, kus puuduvad kõige elementaarsemad mugavused.

Kultuur. T-s töötab ülikool (asut. 1847) ning mitme kolledži ja viie üldharidus- liku kooliga Keskinstituut. Koolis käib ainult pool kooliealistest. U. 50% pea- linlastest on kirjaoskamatud.

Linnas töötab ka kunsti- ja käsitöö-

kool (koolil on kaasaegse maali ja tarbekunsti kollektsoon); kinodes li- nastatakse peamiselt ameerika filme. Ilmub 5 päevalehte: «El Día», «El Cro- nista», «El Nacional», «El Pueblo» ja «La Gaceta». Linnas töötab raadio- jaam.

WASHINGTON

— Ameerika Ühendriikide pealinn — asub USA Atlandi ranniku keskosas, Potomac'i jõe alamjooksul, kohas, kus viimasesse suubub Anacostia jõgi. Administratiivselt ühtivad Washing- toni ametlikud piirid Columbia distrikti omadega, viimase pindala on 160 km². Tegelikult on Washington ammu ületanud oma ametlikud piirid, hõlma- tes osa naabruses asuvate Marylandi ja Virginia osariigi territooriumist ja liites endaga mitmeid väikesi linnu (Arlington, Bethesda, Silver Spring, Alexandria jt.). Columbia distrikti piires elab 815 000 in., eeslinnadega ulatub elanike arv üle 2,7 miljoni (1968). Viimastel aastatel võib märgata elanik- konna kiiret kasvu eeslinnades ja selle mõningat vähenemist kesklinnas. 1950.—60. a. kasvas kogu W-i elanike arv 36,7%, sealjuures vähenes see linna ametlikes piires aga 4,8%, suu- renedes samal ajal eeslinnades 87%. W-i elanike rahvusliku koostist mõ- jutab linna asend vastu Lõunat, kuhu on koondunud suurem osa riigi nee- gerrahvastikust. W-s kui Lõuna lähe- mas naabruses asuvas suurlinnas pea- tub osa paremate elutingimuste otsin- guil Põhja ümberasuvatest neegritest. Šeetõttu suureneb pealinnas neegrite osatähtsus pidevalt ja moodustab vii- mastel aastatel 54% elanikkonnast. Teatud mõju rahvuslikule koostisele avaldavad ka W-i kui pealinna funk- tsioonid. Riigiasutustesse võetakse töö- le peamiselt sajabrotsendilisi ameerik- lasi, põliseid USA kodanikke, välis- maal sündinud isikute protsent on tun- duvalt madalam kui enamikus teistes

Washington. Vaade linnale.

suurlinnades. 1960. a. oli see 5, samal ajal New Yorgis aga 15.

Linna ajaloost. Esimestel aastatel pärast föderatsiooni väljakuulutamist polnud USA valitsusel alalist asukohta. Iga osariik taotles, et pealinn asuks tema territooriumil. Lõpuks saavutati kokkulepe, et pealinn tuleb rajada mitte ühelegi osariigile kuuluvale föderaalmaale. Valitsevad ringkonnad püüdsid selle poole, et pealinn oleks eemal suurtest tööstus- ja kaubanduskeskustest — proletariaadi kontsentreerumise rajoonidest.

USA Kongress ostis Marylandi ja Virginia osariigilt Potomac'i jõe äärde maatüki, eraldades selle omaette föderaalseks administratiivühikuks — Columbia distriktiks. Pealinna asukohta valis välja USA esimene president George Washington, kelle järgi ka pealinn nimetati.

1792. a. pandi esimene kivi Valge Maja vundamenti, 1800. a. aga siirdus valitsus rajatavasse pealinna, mis 1802. a. sai linna õigused. Inglise-Ameerika sõja ajal 1814. a. põletati suur osa hoonetest Inglise dessandi poolt.

Kogu XIX saj. vältel jäi W., kuigi pealinn, väikeseks, vaikseks ja halvasti korrastatud linnaks, mis hakkas kasvama alles seoses USA astumisega imperialismi staadiumi ja tema muutmise suuimaks kapitalistlikuks riigiks. Riigiaparaadi ühtesulamine monopolidega soodustas esimese kolosalset paisumist ja bürokraatliku valitsemisemasina laienemist.

Poliitilise olukorra teravnemisel saabub W-i mitmesuguste organisatsioonide esindajaid ja üksikisikuid, organiseeritakse miitinguid ja demonstratsioone, valitsusasutuste piketeerimist (näiteks 1965. a. kevadel piketeeris ligi kümme neegri-, üliõpilas- ja religioosset organisatsiooni mitu päeva Valget Maja ja Kohtuministeeriumi, nõudes valitsuselt abinõusid lõunaosariikide rassistide määramise vastu).

Linna valitsemine. USA pealinna elanikel pole linnaomavalitsust. Linna valitsemine toimub sel viisil, nagu selle USA Kongress 1878. a. kindlaks määras. Linnaasju juhivad kolmeliikmeline komisjon, kuhu kuulub kaks vähemalt kolm aastat Columbia distriktis elanud isikut ja üks sõjaväeinsener. Komisjoni

koosseisu määrab USA president kolmeks aastaks ja see kinnitatakse Kongressi poolt. Komisjoni kompetentsi kuulub maksude kogumine, linna heakorrastus jne. Tähtsamad küsimused lahendatakse vahetult Kongressis, mille mõlemas kojas on spetsiaalsed alatised komisjonid Columbia föderaalringkonna jaoks.

W-i elanikel puuduvad mõningad poliitilised õigused. Neil pole oma esindajaid USA Kongressis, sest kehtivate seaduste kohaselt ei võta W-i (föderaalringkonna piires) elanikud osa Kongressi valimistest (eeslinnade elanikud hääletavad oma osariikides). Kuni 1960.a. polnud pealinlastel (föderaalringkonna piires) õigust osa võtta presidendivalimistest; nüüd on neile see õigus tagatud USA põhiseaduses tehtud spetsiaalse, 23. parandusega. 3. novembril 1964 võtsid nad esmakordselt osa presidendivalimistest. Ja lõpuks, W-i elanikel pole seaduse järgi õigust streikida.

Majandus. W-i tööstuslik ja kaubanduslik tähtsus riigi elus on tühine. Püüdes näidata W-i kui omamoodi «klassidest kõrgemal olevat» linna, pidurdavad USA valitsevad ringkonnad tööstuse arengut linnas. W-s pole ka suurte kompaniide ja pankade juhatusi. Kõik linnas on allutatud riigivalitsemise funktsioonidele. Ameerika geograafi R. Smithi järgi on W-i peamiseks toodanguks seadused ning määrused, väljaveos domineerivad valituse ringkirjad, teated ja uudised.

Tööstust esindavad põhiliselt need harud, mis toodavad kaupu kohalikuks tarbimiseks (leib, sai, kondiitritooted, karastusjoogid, piimasaadused jne.) või siis mitmesuguseid suveniire. Erandi moodustavad ainult suured valituse trükikojad. 1962. a. töötas viiesajast tööstusettevõtetest ligi 40 000 töölisi (5% aktiivsetest elanikkonnast), sealhulgas üle 15 000 poliigraafiaatööstuses. Hästi on arenenud teenindusettevõtete võrk (linnas on üle 130 hotelli jne.).

Pärast II maailmasõda toimusid W-i majanduslikus struktuuris mõningad muutused. Riigile mitmesuguste materjalide hankimiseks ning teaduslikeks uurimusteks ja tehnilisteks katsetusteks lepinguid sõlmivate asutuste koondumine W-i meelitas siia mitmeid laboratooriume ja konstrueerimisbüroosid. Seda soodustas ka suurte, tuvega teadusliku kaadriga ülikoolide olemasolu W-s. Laboratooriumide järel rajati linna tööstusi teadusliku ja spetsiaalse elektronaparatuuri tootmiseks.

Aktiivne rahvastik ulatus W-s 1962. a. ligi 800 000-ni. Sellest umbes $\frac{1}{3}$ (250 000) moodustasid föderaalvalituse ametnikud, üle 50 000 töötas kohalikes võimuorganeis, kaasa arvatud politsei. Kokku moodustasid «valgekraed» (ametnikud) peaaegu 60% kõigist tööhõivelistest pealinlastest. Ülejäänud osa rahvastikust teenindab ametnike ja turistide armeed (aastas külastab W-i kuni 8 milj. turisti). Ametlikult on rassiline diskrimineerimine linnas keelatud, tegelikult on see aga laialdaselt levinud. Neegrid teevad kõige mustemat ja madalamapalgalist tööd. Riigiametnike seas on neegreid vähe, kõrgemate ametnike hulgas ainult üksikuid.

W. on suur liiklussõlm. Siia koondub viis raudteemagistraali ja kümneid lennuliini. Suurte autoteede süsteem ühendab teda riigi kõikide tähtsamate keskustega.

Linna välisilme. W. erineb välisilmeeltunduvalt teistest Ameerika linnadest. Siin pole pilvelõhkujaid, sest Kapitooliumist kõrgemate hoonete ehitamine on seadusega keelatud. Kesklinnas, peamiselt Valge Maja piirkonnas, kerkitab palju imposantseid hooned, kus asuvad ministeeriumid ja arvukad föderaalasutused. Linna arhitektuuris võib märgata Euroopa klassitsismi mõju — paljud tänavad meenutavad nurgakesi Pariisist või Roomast. Samal ajal on enamus ehitisi madalad ja ilmetu välisusega. W. on maailma

rohelistemaid pealinnu. Siin on palju puisteid ja varjulisi skvääre, mille keskele on püstitatud mälestussambad riigimeestele. Parkide pindala ületab 2500 hektarit. Piki Potomac'i vasemat kallast, Rock Creeki suudmest Anacostia suudmeni, enam kui kuue kilomeetri ulatuses laiuvad West ja East Potomac'i pargid, eraldatud teineteisest suure läbivoolutiigiga. West Potomac'i pargis kõrgub suur valge hoone — Abraham Lincoln'i mausoleum. Seda kaunistab 36 dooria stiilis marmorsammast (sammaste arv vastab osariikide arvule sel ajal, kui president roimarlikult tapeti). Mausoleumis asub istuvat Lincoln'i kujutav skulptuur, mille valmistas kujur D. Ch. French. Mausoleumi juurest algab kesklinna üks peapuustikke — lai Mall Street, mis suundub itta, Kapitooliumi poole. East Potomac'i pargis tiigi kaldal asub president Thomas Jeffersoni mausoleum. Linna loodeosas laiub paljude kilomeetrite pikkuselt Rock Creeki (pindala 720 ha), idas aga Anacostia park (440 ha). Mõlemad on pealinlaste armastatud puhkepaigad.

Linna arhitektuurilise ansambli keskpunktis on Kapitoolium, USA Kongressi asupaik. Ta seisab madalal Jenkinsi künkal suure skvääri keskel. Hoone ehitamist alustati 1793. a. arhitekt W. Thornton'i projekti järgi. Kapitooliumi ümbritsevad Esindajatekoja ja Senati tööhooned, Ülemkohus ja Kongressi raamatukogu. Kapitooliumi väljakult läände, itta, põhja ja lõunasse kulgevad tänavad, mis jagavad linna neljaks: loode-, edela-, kirde- ja kagurajooniks. Kõik rajoonid on korrapärase põhiplaaniga, koosnedes täisnurki lõikuvatest põhja-lõuna ja idaläänesuunalistest tänavatest. Põhja-lõunasuunalised tänavad on tähistatud järgarvudega, idast läände kulgevad aga tähtedega. Igas rajoonis valitseb oma numeratsioon ja seepärast tuleb W-i kirjutamisel arusaamatuste vältimiseks märkida alati ka rajoon. Ruudukujulist tänavastikku läbivad

diagonaalselt laiad avenüüd. Linna suurim — Pennsylvania Avenue — ühendab Kapitooliumi Valge Majaga. Valdav osa avenüüdest kannab osariikide nimesid.

Valitsusasutused ja äriala asuvad looderajoonis. Siia on koondunud suurem osa riigiasutusi, välissaatkonnad ja missioonid, siin asub ka linna kaubanduskeskus oma luksüüride, hotellide ja suurte kinodega. Edelarajoonis paiknevad jõesadam, laod, naftahoidlad jne. Mõlemad idapoolsed rajoonid koosnevad valdavalt elamukvartaleist, kuhu on ehitatud üsna üksluise välimusega tellishooned.

Tähelepanav osa W-st ulatub Columbia distrikti piirest väljapoole. Eeslinnades domineerivad täielikult madalad majad. Kotedžeid ja villasid ümbritsevad roheline muru ja iluhekid. Sellistes asulates elavad tävaliselt kõrgepalgalised riigiametnikud, restoraniomanikud, ärimehed, äritegevusest loobunud bisnesmenid jt.

Sõjajärgne maapuudus ja kruntide kallinemine kesklinnas soodustas ka mõnede riigiasutuste ülekolimist eeslinnadesse. Esimestena rajati Arlingtoni, Potomac'i paremale kaldale Pentagoni hoone. Seejärel kolisid eeslinnadesse aatomienergiakomisjon, statistikabüroo jt.

Tänavaliikluses on valdavalt eraautod. Palju reisijaid veetakse ka bussidega. Liikluse organiseerimine W-s on muutunud raskeks probleemiks, eriti seoses eeslinnade kasvuga.

Kultuur. W. on riigi tähtsamaid teaduse- ja kultuurikeskusi. Linnas töötab üle 10 kõrgema õppeasutuse, sealhulgas Georgetowni, George Washingtoni, Howardi (rajatud spetsiaalselt neegritele) ja Ameerika ülikool, kõrgem põllumajanduskool, sõjaväeakadeemia, rahvuslik sõjaväe- ja sõjaväeinseneride kolloid. W-s asuvad USA teaduslike uurimistöde juhtivad organid — rahvuslik teaduste akadeemia, Teaduse Arendamise Ameerika Assotsiatsioon (*The American Association*

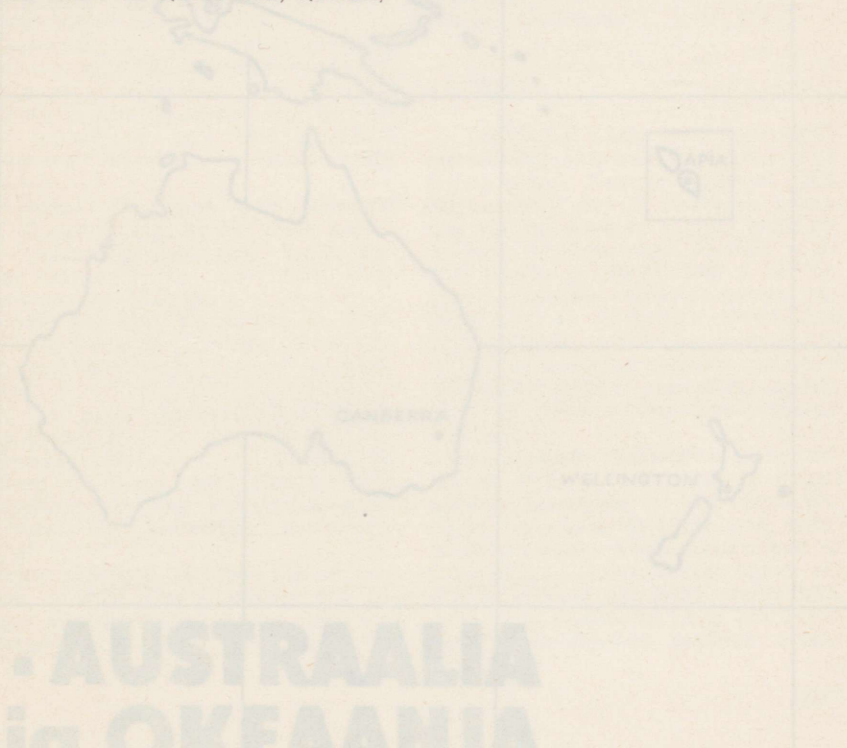
for the Advancement of Science), Carnegie', Brookingsi ja Smithsoni instituut. W-i eeslinnas Beltsville'is paikneb põllumajandusministeeriumi suur uurimiskeskus. W-s tegutsevatest teaduslikest ühinguist on tuntumad: Ameerika Keemia Selts, Ameerika Geograafia Selts, Ameerika Looduskaitse Selts jt.

Kongressi raamatukogu on suuremaid maailmas. Tema fondides on üle 36 miljoni raamatu, ajakirja ja dokumendi. Suure väärtusega on ka ministeeriumide ja muude asutuste raamatukogud, Rahvuslik Meditsiiniline Raamatukogu, Geograafia Seltsi raamatukogu, Rahvusliku Arhiivi fondid.

Arvukalt on linnas muuseumi ja maaligaleriisid. Suurim kunstikogu on Rahvuslik Kunstigalerij (*National Gallery of Art*) enam kui 26 000 eksponaadiga, kus ameerika kunstnike teoste kõrval leidub ka Rembrandti, Rubensi,

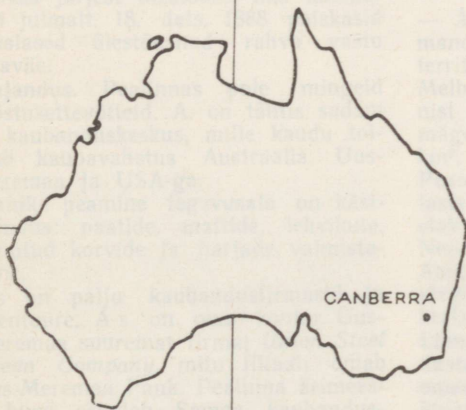
Tiziani jt. maale. Galeriis on välja pandud Raffaeli «Madonna Alba». Tuntuim on ka Corcorani ja Freeri maaligalerii ja Phillipsi memoriaal-galerii. W-s on ligi 80 kino.

Ülemaalse tähtsusega ajalehti ja ajakirju W-s peaaegu ei ilmugi. Tuntuimaks on saanud «Washington Post and Times Herald». Oma mõjujõult jääb see kaugele maha New Yorgis ilmuvatest ajalehtedest «New York Times» ja «New York Herald Tribune». W-s ilmuvatest ajakirjadest on suurima populaarsuse saavutanud rikkalikult illustreeritud «National Geographic», antakse välja mõjukat poliitilist ajakirja «United States News and World Report». W-s töötab 6 erinevatele ringhäälingukompaniidele kuuluvat raadiojaama, televisioonisaated toimuvad neljal kanalil, neist üks on värviline.

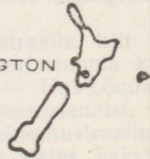

YANGOR

WELLINGTON

- AUSTRALIA ja OKEAANIA

APIA

— Lääne-Samoa pealinn — asub Vaikses ookeanis Upolu saare põhjatipus. 1966. a. elas linnas 25 000 inimest, neist enamus on Euroopa päritoluga.

Polüneeslased asustasid Lääne-Samoa saared meie ajaarvamise esimestel sajanditel. Esimese eurooplaseks jõudis siia 1722. a. hollandlane Roggeveen. XIX saj. II poolel puhkes saarte pärast äge võitlus Suurbritannia, USA ja Saksamaa vahel. 1889. a. märtsis tulistasid A-t Briti ja USA sõjalaevad. 1899. a-st sai Lääne-Samoa Saksamaa kolooniaks. Oma positsioonide kindlustamiseks alustas Saksamaa A-s kindlustuste, sõjaväekasarmute ja muude sõjaliste objektide ehitamist.

Pärast I maailmasõda läks Lääne-Samoa Uus-Meremaa haldusse esialgu mandaat-, hiljem (1947) haldusterritooriumina. 1962. a. 1. jaanuarist on Lääne-Samoa iseseisev riik.

Kolonisaatorite pika valitsusperioodi vältel astusid A. elanikud korduvalt välja oma orjastajate vastu. Linnas puhkes järjest ülestõuse, mis lõppes 18. detsembril 1888 paiskasid saksilased ülestõusnud rahva vastu sõjaväe.

Majandus. Pealinnas pole mingeid tööstusettevõtteid. A. on tähtis sadam ja kaubanduskeskus, mille kaudu toimub kaubavahetus Austraalia, Uus-Meremaa ja USA-ga.

Elanike peamine tegevusala on käsitööndus: paatide, mattide, lehvikute, punutud korvide ja harjade valmistamine.

A-s on palju kaubandusfirmasid ja agentuure. A-s on oma kontor Uus-Meremaa suuremal firmal *Union Steel Shean Company*, mitu filiaali omab Uus-Meremaa Pank. Pealinna ärimees- te huve esindab Samoa kaubandus- palat.

Linna välisilme. A. asub 396 m kõrguse A. mäe jalamil, laiudes piki liivast mereranda ligi 6 km ulatuses. Elamud on peamiselt puust ja kaetud

banaanilehtedega. Linn koosneb seitsmest üksteisega ühte kasvanud rohelusse uppuvast asulast. Apia jõgi, millesse omakorda suubub kaks jõekest, on suhteliselt madal, selles leidub korallrahudis ja ta pole hävitavate põhjatuulte eest kaitstud. 1950. a-tel süvendati sadamat, rajati uusi sadamaehitisi ja suurendati tunduvalt sadama territooriumi.

A-s töötab elektrijaam, linna on rajatud veevõrk ja kanalisatsioon.

Kultuur. 1902. a. ehitati A-sse geofüüsika laboratoorium maavärinate uurimiseks (A. piirkonnas asub tegevulkaan). Linnas on üks paiki- ja kaks rändkino. Töötab riiklik haigla, kus ravitakse peamiselt valgeid. A-s tegutsesid mõned alg- ja keskkoolid. Riiklikes koolides on õppimine tasuta.

A-s ilmuvad nädalalehed «Western Samoa Official Gazette» ja «Samoa Bulletin».

Töötab raadiojaam.

CANBERRA

— Austraalia Liidu pealinn — asub mandri kaguosas pealinnale eraldatud territooriumil. Kaugus Sydneyst 238, Melbourne'ist 607 ja Vaiksest ookeanist 121 km. Linn on rajatud madalate mägede vahelisse orgu. Pindala u. 31 km², elanike arv 30. VI 1967. a. 103 600. Peale Austraalia esimeste asukate, inglaste, šotlaste ja iirlaste järeltulijate elab pealinnas palju uusi immigrante. Need kõik kuuluvad valgesse rassi, sest Austraalias kehtiva rassistliku seaduse järgi on teiste rasside immigratsioon keelatud.

Linna ajaloost. Austraalia Liit moodustati 1901. a. Suurbritannia kuuest omaette kolooniast — Uus-Lõuna-Walesist, Victoriast, Queenslandist, Lõuna-Austraaliast, Lääne-Austraaliast ja Tasmaaniast. Sellest alates hakati endisi kolooniaid nimetama osariikideks. Juba enne Austraalia Liidu moodustamist kerkis küsimus pealinna asuko-

hast. See jäi kauaks (XIX saj. lõpul ja käesoleva alguses) lahendamata. Selline olukord seletub suurte vastuoludega kolooniate põllumajandus- ja tööstusringkondade vahel. Palju pooldajaid leidis seisukoht, et tuleb luua täiesti omaette föderaalpealinn, et Austraalia tulevane valitsus ei alluks kohalikele mõjutustele ja teda ümbritseva osariigi valitsuse, poliitiliste ja rahandusringkondade survele.

1897.—98. a. töötas rahvuslik föderaal-konventsioon välja riigi põhiseaduse projekti ja otsustas, et Austraalia Liidu valitsus peab asuma selleks eraldatud omaette föderaalterritooriumil, mille asukohta määrab parlament.

1909. a. sai föderaalvalitsus kokkuleppel Uus-Lõuna-Walesi valitsusega viimaselt 939 ruutmiili suuruse maatuiki osariigi kaguosas, et sellele rajada uus pealinn.

Pärast pealinna asukohta kindlaksmääramist kuulutas valitsus välja rahvusvahelise konkursi pealinna parimale projektile. Esimese preemia sai Chicago elav noor ameerika arhitekt Walter Barley Griffin. Ta kutsutigi Austraaliasse oma projekti ellu viima.

12. märtsil 1913. a. asetati Campi künkal pidulikult maasse nurgakivi, mis sümboliseeris ehitustööde algust. Samal päeval anti linnale nimeks Canberra. See pärineb Austraalia päriselanike sõnavarast. Tal on õieti kaks tähendust — ühel juhul tähistab ta koosolekute paika, teisel juhul pealinna territooriumil voolava Molonglo jõe üht looget.

Pealinna rajamine kulges aeglaselt, mis on seletatav Austraalia osavõtuga mõlemast maailmasõjast ja riigi suurte raskustega majanduskriisi aastail. Ehitustööde finantseerimisega seotud küsimustes tekkisid valitsuse ja Griffini vahel lahkkelid ja viimane lahkus ehitustelt, hakates Melbourne'is erapraksisega arhitektiks.

1920.a. alustati parlamendihoone ehitamist, mis kestis seitse aastat. 1927. a. mais toimus C-s esmakordselt parla-

mendi istungjärg. Sellest aastast sai C. ka valitsuse asukohaks. Esialgul meenutas uus pealinn oma madalate, kiiruga kokkulõõdnud puust barakkide ja departemanguhoonetega veel küla. II maailmasõja alguseks olid ainult mõned riigiasutused pealinna üle kolunud, ülejäänud jäid Melbourne'ni.

Tänapäeval asuvad C-s peaaegu kõik valitsusasutused: kindralkuberneri residents, peaministri kantselei, kahekojaline föderaalparlament.

Linna haldab rahvuslik arendamise komitee.

Majandus. C-s pole suuri tööstusettevõtteid. Siin töötavad ainult väikesed autoremondi- ja mehaanikatöökodad, töötajate üldarvuga veidi üle 2000. Eeslinnades asuvad farmid, mis varustavad pealinna toiduainetega.

8 km pikkune raudteelõik ühendab C-t Uus-Lõuna-Walesi raudtee võrguga. See lõik avati kaubaveoks 1914. a., reisijateveoks 1923. a. C. ümbruses paikneb ka lennuväli.

Linna plaanistus ja arhitektuur. Arhitektuurilt ja planeerimiselt erineb C. teistest suhteliselt vanadest Austraalia

Canberra. Parlamendihoone.

tööstuslinnadest nagu Sydney, Melbourne jt.

Ärilinnaosas ehitatakse või on juba püstitatud kõrghooneid. Parlament asub pikas kahekorruselises valges kivihoones, mille ühte tiiba jääb senat, teise saadikutekoda. Elamurajoonides on ülekaalus 1—2-korruselised aedadega piiratud kivimajad (kotedžid). Siin-seal on säilinud veel 1920.—30. a-te barakke.

Parlamendihoonest avaneb vaade monumentaalsele Austraalia Sõjamuuseumile ja ärilinnaosale (Civic Centre). Sõjamuuseum on püstitatud I ja II maailmasõjas langenud Austraalia sõjaväelaste mälestuseks. See ranges stiilis monumentaalne ehitis laoti hallist kivist. Keskse kohal muuseumis on memoriaalsaal, mida ümbritsevatele galeriidele on välja pandud lahinguväljadelt toodud reliikviad ja trofeed. Muuseumi on kogutud sõjamaale ning jooniseid, fotosid ja filme sõjategevusest. Saale kaunistavad värviiline klaas ja mosaiigid. Muuseumis näeme ka Austraalia väejuhtide skulptuure. Muuseumi kõrval õues on välja pandud Jaapani allveelaev, mille austraallased lasksid oma rannikuvetes põhja. Muuseumi ümbritsevad hoolikalt põetud muruväljakud on pühapäeviti pealinlaste armastatumaks puhkepaigaks.

Sõjamuuseumi lähedal kerkib 66 m kõrgune sammad kotka kujuga kapiiteelil. Selle püstitasid austraallased tänuks ameeriklastele nende sõjalise abi eest II maailmasõja päevil. Mälestussamba avas 1954. a. veebruaris kuninganna Elizabeth II. Föderaalparlamendi peasissekäigu vastas asub Suurbritannia kuninga George V kaju (kõrgus üle 5 m, kaal 2,5 tonni).

Teistest C. vaatamisväärsustest tuleks mainida Austraalia Teaduste Akadeemia madalat kuplitaolist hoonet, anatoomia instituuti jt. ehitisi.

Kultuur. 31. dets. 1963. a. seisuga tegutses C-s 17 riiklikku ja 16 erakooli. Viimased kuuluvad mitmesugustele

kiriklikele organisatsioonidele ja neis õppimine on tasuta. Umbes 1/3 kooliealistest käib erakoolides.

C-s asub Austraalia ülikool (siin toimuvad ka uurimused tuumafüüsika valdkonnas) ja University College. Tegutsuvad Teaduste Akadeemia, riigi ja kogu lõunapoolkera suurim observatoorium Mount Stromlo, Austraalia teadusliku uurimise organisatsioon (tegeleb tööstuse ja riigikaitse teaduslike probleemidega), anatoomia instituut jne.

Pealinnas on kolm kino ja mitu isetegevuslikku teatritruppi. Sissesõitnud teatritel pole C-s võimalik esineda, sest sinne ainus saal nn. Albert Hall oma väikese lava ja saaliga sobib ainult sooloesinemisteks. Linnas on mitu hiipdroomi ja hulk kirikuid.

C-s paikneb moodne kliiniline haigla 318 voodikohaga (ehit. 1962), kus töötavad 80 arsti ja 287 õde. Linnas praktiseerib mitukümmend eraarsti.

Ilmub kaks ajalehte: «The Australian» ja «The Canberra Times».

Pealinnas töötavad kolm kesklainesaatjat, mis on spetsialiseerunud põhiliselt reklaami- ja muusikasaadetele, ning üks rahvuslik ja üks kommerts-telestuudio.

WELLINGTON

— Uus-Meremaa pealinn — asub Cooki väina põhjarannikul lainetud varjatud Port Nicholsoni lahe ääres. Pindala u. 125 km². Elanike arvu kasv: 1916. a. 84 200, 1921. a. 92 700 (neil aastail pole maooore rahvastiku hulka loetud), 1951. a. 133 400, 1961. a. 150 500, 1963. a. 155 400 el. 1. apr. 1967 elas linnas 170 500 inimest. Elanike arvult on W. riigis kolmandal kohal Aucklandi (u. 500 000 el.) ja Christchurchi (240 000 el.) järel. Inglise, šotlastest ja iirlastest immigrandide järeltulijate kõrval elab linnas u. 5000 praegust immigranti

(peamiselt Euroopa riikidest). Uus-Meremaa põlisasukaid — maooridid — on ainult mõnisada järele jäänud, enamus neist on europiseerunud ja töötab ehitustel, kaubanduses, transpordis, sideteenistuses ja teenindusettevõtetes. **Linna ajaloo**st. 1839. a. elasid praeguse linna kohal maoori suguharud ning üksikud valged — meremehed ja vaalaplüüdjad. Sama aasta septembris rändus väljarändajate laev «Tory» Petone küla juures (praeguse W. naabruses), et omandada maooridelt püsside, laskeemoona ja muu kauba eest suur maatükk. Pärast seda kui Suurbritannias loodi Uus-Meremaa koloniseerimise kompanii, algas 1840. a-il massiline sisserändamine saartele. Esimese asula rajas kompanii 1840. a. Port Nicholsoni lahe äärde. Uus rannikuküngastele rajatav asula sai nimeks Wellington. Eurooplaste asulad tekkisid Uus-Meremaa kogu territooriumile, W-i asend aga muutis ta liiklusteede keskuseks.

1865. a. viidi valitsus Aucklandist üle W-i ja viimane sai koloonia ametlikuks pealinnaks. Linna kiire laienemine tekitas vajaduse melioratsioonitööde järele. Kuivendati Hutt'i jõe äärsed sood, kuhu kujunes Lower Hutt'i tööstusrajoon, mis hiljem sai iseseisva linna õigused. Laidlasi alasid võideti merelt, mille kohale pärast täitmist rajati kaubasadam ladude ja kaubakontoritega. W-i kõrgetel küngastel alustati elamuehitust. Maju ehitati nii puust kui kivist, arvestades ehitamisel rajooni seismissusega (Cooki väina piirkonnas esineb sageli maavärinaid). W-s asuvad valitsusasutused ja parlament.

Administratiivselt kuulub W. iseseisvate linnade hulka, mida juhib linnaõukogu.

Majandus. Tähtsam tööstusharu on toiduainete tööstus (piima ja liha töötlevad ettevõtted, õllevabrikud, külmhooned, leiva- ja pagaritööstused); masinaehitust ja metallitöötlemist esindavad peamiselt monteerimis-

Wellington.

ja remonditehased, millest suuremad on raudteetöökojad ja W-i läheduses asuv Fordi autotehas. Sadamarajoonis asuvates laevatehastes ehitatakse kala- ja rannasõidulaevu.

Laiad automagistraalid ühendavad W-i tema eeslinnade ja teiste suuremate linnadega. Pealinnast algab raudteeliin, mille üks haru suundub Aucklandi, ületades oma teel vulkaanilise plaato, teine aga ühendab pealinna Napieri ja Gisborne'iga. W-i lähistel asub kaks lennuvälja: kohaliku tähtsusega Paraparaumu ja 1953. a. rajatud suur Rongotai lennujaam, kust algavad nii sise- kui ka välismaised lennuliinid.

W. on Uus-Meremaa suurim sadamalinn. Siinses sadamas tunnevad suured ookeanilaevad end igal aastaajal kaitsuna. Kaasaegsete laadimismehhanismidega sadamasillad (kogupikkusega üle 8 km) on lõunapoolkera täiuslikumaid. Sadamaehitiste hulka kuulub ka ujuvdokk, mis võib vastu võtta suuri liinilaevu. Raudtee viib kaini, kust kaubad laaditakse otse vagunisse. W. sadama kaudu veetakse sisse mitmesuguseid tööstustooteid, naftasaadusi, toiduaineid; väljaveos on ülekaalus

põllumajandussaadused (liha, või, vill, rasv, nahad, kanep, puuvili).

Linna plaanistus ja arhitektuur. W. meenutab asendilt amfiteatrit, laskudes ümbritsevalt künkailt lahe suunas. Vanade majade taustal kerkivad moodsad kõrghooned. Tänavad on pikad, kuid kitsad ja käärulised; kord tõusevad nad järsult mäkke, kord looklevad küngaste ja terrasside keskel, siis jälle laskuvad orgu, läbides tulleid ja ületades sildu. Ärilinnaosa külgneb sadamaga. Ta hõlmab kaldapealse ja peatänavad — Lambton Quay, Cuba Street, Willis Street ja Manners Street. Neid ääristavad suured kauplused, kinod, kaubakontorid, pangad, hotellid, sadama naabruses aga hiiglasuured laod. Lambton Quayl asuvad valitsusasutused ja parlament. Linnas on palju rohelist, varjulisi parke ja aedu. Pealinlaste armastatuimaks paigaks on kujunenud kauni liivarannaga Oriental Bay kaldapealne.

Parlamendihoone on ehitatud kohalikest kivist ja Nelsonist toodud marmorist. Peasissekäiku ehib antiikkreeka stiilis sammastik. Vestibüüli sambad on värvilisest marmorist; hoone lõpus asuvat Maori komitee tuba kaunistavad originaalsed maori freskod ja puulõigetega paneelid. Parlamendihoone projekteerisid arhitektid D. Campbell ja C. E. Patton, esimene kivi pandi alusmüüri 23. märtsil 1912. a. Maja ehitati osade kaupa ja ta koosneb kolmest omaette ehitusest: peahoone, kus parlament peab istungeid, raamatukogu ja vana puitehitis.

Valitsuse hoonet, kus paikneb arvukalt riigiasutusi, peavad uusmeremaalased lõunapoolkera suurimaks puitehitiseks. Ta on ehitatud 1876. a. ja pärast seda korduvalt laiendatud. Ehitamisel kasutati vastupidava puiduga liike Tasmaania ja Uus-Meremaa metsadest. Linna suurimad hooned on ehitatud tellistest, mitmesugustest ehituskividest ja raudbetoonist. Erasikuile kuuluvad üksikelaumud ja villad on põhiliselt puidust ja aedadega ümbritsetud.

Põhilisteks liiklusvahenditeks on linnas buss ja trollibuss. Kesklinnast võib Kelborni linnaossa köisraudtee.

Kultuur. W. on riigi teaduse ja kultuuri keskus. Siin leidub hulgaliselt mitmesuguseid õppe-, teaduslikke ja kultuuriasutusi: ülikool, naiskool, põlütehniline instituut, rida põllumajanduslikke uurimisasutusi, suur avalik raamatukogu, ooperiteater, moodsad kinod.

Rahvusmuuseumis eksponeeritakse maoride ehituste säilinud osi, kanuuseid ja maori puulõikekunsti unikaalseid näidiseid. Harulduseks on Havaisaartelt pärit kollektsioon linnusulgedest valmistatud esemest. Muuseumi kogud sisaldavad ka Uus-Meremaa loomariigi esindajate topiseid ning siinseid mineraale. Muuseumi fassaadi ees kõrgub kellatorn, mis on püstitatud I maailmasõjas langenud uusmeremaalaste mälestuseks.

Linna botaanikaaias tehakse katseid puude ja põõsaste aklimatiseerimisel. Eriti huvipakkuv ja ilus on aia see osa, kus on puutumatult säilitatud antud piirkonna looduslik taimkate.

W-s ilmub 2 päevalehte: «The Dominion» ja «Evening Post». Uus-Meremaa Kommunistliku Partei häälekandja on «Peoples' Voice».

Linnas asub informatsiooniagentuur *New Zealand Press Association*, 1926. a. alustas tööd esimene raadiojaam, 1961. a. juulis telestudio.

YANGOR

— Nauru Vabariigi pealinn — asub Nauru saare läänerannikul. Kuivõrd 31. I 1968 Austraalia, Suurbritannia ja Uus-Meremaa hoolduse alt vabanenud Nauru kuulub maailma kõige väiksemate riikide hulka (pindala 21 km², elanike arv u. 5600), siis on ka arusaadav, et Y. ei ole tegelikult linn, vaid kohaliku tähtsusega väike asula,

kus paiknevad saareriigi võimud. Y-i kõrval on administratiivne tähtsus samuti kagurannikul asuval Menengil, mida mitmed teatmeteosed käsitlevad

Nauru peaaasulana. Osa käsiraamatuid ei tõsta aga esile kumbagi asulat ning nimetab riigi keskusena saare nime Nauru.

ARTIKLITE TÄHESTIKULINE REGISTER

- Abidjan 173
Accra 175
Addis Abeba 177
Alžiir 179
Amman 107
Amsterdam 7
Andorra la Vella 9
Ankara 108
Apia 287
Asunción 239
Ateena 10
- Bagdad 110
Bamako 181
Bangkok 112
Bangui 183
Bathurst 184
Beirut 114
Belgrad 14
Bengasi 186
Berliin 17
Bern 21
Bogotá 240
Bonn 22
Brasília 241
Brazzaville 187
Bridgetown 243
Brüssel 24
Budapest 27
Buenos Aires 243
Bujumbura 189
Bukarest 30
- Canberra 287
Caracas 247
Colombo 116
Conakry 190
- Dakar 192
Damaskus 118
Dar es Salaam 194
- Delhi 120
Djakarta 122
Dublin 34
- Er-Rijad 125
- Fort Lamy 195
Freetown 196
- Gaberones 198
Georgetown 249
Guatemala 249
- Hanoi 127
Hartum 198
Havanna 251
Helsingi 36
- Kabul 130
Kairo 200
Kampala 203
Katmandu 132
Kigali 204
Kingston 253
Kinshasa 204
Kopenhaagen 39
Kuala Lumpur 134
Kuveit 136
- Lagos 207
La Paz 255
Libreville 209
Lima 257
Lissabon 42
Lomé 210
London 45
Lusaka 212
Luxembourg 50
- Madrid 52
Malé 138
Managua 258

Manila 139
Maseru 213
Mbabane 213
México 259
Mogadišu 213
Monaco 56
Monrovia 215
Montevideo 261
Moskva 56
Nairobi 217
Niamey 218
Nikosia 141
Nuakšott 219
Oslo 66
Ottawa 263
Ouagadougou 221
Panama 266
Pariis 70
Peking 142
Phnom Penh 146
Phönjan 148
Port-au-Prince 267
Port Louis 222
Port of Spain 268
Porto Novo 222
Praha 74
Pretoria 224
Quito 270
Rabat 226
Ranguun 151
Rawalpindi 153
Reikjavik 78
Rooma 79
Vatikan 84

Sana 153
San José 271
San Marino 85
San Salvador 273
Santa Isabel 228
Santiago 274
Santo Domingo 276
Singapur 155
Sofia 86
Stokholm 89
Saab 157
Zomba 228
Tananarive 228
Tegucigalpa 278
Teheran 157
Tel Aviv 159
Tirana 92
Tokio 160
Tripoli 230
Tunis 232
Ulan-Bator 165
Vaduz 94
Valletta 95
Varssavi 96
Vientjan 167
Viin 100
Washington 279
Wellington 289
Yangor 291
Yaoundé 234

AUTORITE NIMESTIK

V. Agapov, J. Aleksandrov, S. Aleksejev, V. Annenkov, V. Antipov, N. Assojan, E. Beilina, J. Berger, S. Birjulev, L. Blohlin, V. Bulavin, I. Dementjev, N. Dlin, N. Dubrovskaja, R. Fjodorov, A. Galin, V. Galitski, T. Galkina, V. Gavrilin, J. Georgijev, V. Gohman, M. Gornung, R. Hamidulin, G. Issajev, D. Iskanderov, G. Ivanov, M. Ivanov, N. Jefimov, J. Jevsejev, V. Judintsev, L. Karpov, A. Kimov, M. Kostin, D. Kravtšenko, O. Kudinov, J. Lebedev, N. Leonov, J. Lipets, J. Lossev, I. Martõnov, J. Medvedkov, A. Melik-Sahnazarov, J. Mihhejev, V. Nerubailo, A. Oksankin, I. Oleinikov, L. Ovtšinnikova, V. Pankratjev, V. Pankratov, D. Pastuhhov, J. Petrov, J. Pivovarov, V. Pohlebkın, A. Pokrovski, G. Radtšenko, J. Rahmaninov, N. Rodin, V. Rubin, J. Sanžak, V. Sergejev, V. Sigajev, I. Simantovski, B. Sorokin, V. Stõtškov, N. Seikin, V. Sirokov, B. Zabirev, A. Zassuhhin, A. Timašev, N. Timofejev, Z. Tokareva, G. Tšešev, V. Tšivelev, B. Tšudinov, D. Tšumitšev, V. Trubitsõn, G. Utkiņ, J. Uširenko jt

SISUKORD

EUROOPA

Amsterdam	7
Andorra la Vella	9
Ateena	10
Belgrad	14
Berliin	17
Bern	21
Bonn	22
Brüssel	24
Budapest	27
Bukarest	30
Dublin	34
Helsingi	36
Kopenhaagen	39
Lissabon	42
London	45
Luxembourg	50
Madriid	52
Monaco	56
Moskva	56
Oslo	66
Pariis	70
Praha	74
Reikjavik	78
Rooma	79
Vatikan	84
San Marino	85
Sofia	86
Stokholm	89
Tirana	92
Vaduz	94
Valletta	95
Varssavi	96
Viin	100

AASIA

Amman	107
Ankara	108
Bagdad	110
Bangkok	112
Beirut	114
Colombo	116
Damaskus	118
Delhi	120
Djakarta	122

Er-Rijad	125
Hanoi	127
Kabul	130
Katmandu	132
Kuala Lumpur	134
Kuveit	136
Malé	138
Manila	139
Nikosia	141
Peking	142
Phnom Penh	146
Phõnjan	148
Ranguun	151
Rawalpindi	153
Sana	153
Singapur	155
Saab	157
Teheran	157
Tel Aviv	159
Tokio	160
Ulan-Bator	165
Vientjan	167

AAFRIKA

Abidjan	173
Accra	175
Addis Abeba	177
Alžiir	179
Bamako	181
Bangui	183
Bathurst	184
Bengasi	186
Brazzaville	187
Bujumbura	189
Conakry	190
Dakar	192
Dar es Salaam	194
Fort Lamy	195
Freetown	196
Gaberones	198
Hartum	198
Kairo	200
Kampala	203
Kigali	204
Kinshasa	204

Lagos	207	Caracas	247
Libreville	209	Georgetown	249
Lomé	210	Guatemala	249
Lusaka	212	Havanna	251
Maseru	213	Kingston	253
Mbabane	213	La Paz	255
Mogadišu	213	Lima	257
Monrovia	215	Managua	258
Nairobi	217	México	259
Niamey	218	Montevideo	261
Nuakšott	219	Ottawa	263
Ouagadougou	221	Panama	266
Port Louis	222	Port-au-Prince	267
Porto Novo	222	Port of Spain	268
Pretoria	224	Quito	270
Rabat	226	San José	271
Santa Isabel	228	San Salvador	273
Zomba	228	Santiago	274
Tananarive	228	Santo Domingo	276
Tripoli	230	Tegucigalpa	278
Tunis	232	Washington	279
Yaoundé	234		

AMEERIKA

Asunción	239
Bogotá	240
Brasília	241
Bridgetown	243
Buenos Aires	243

AUSTRALIA JA OKEAANIA

Apia	287
Canberra	287
Wellington	289
Yangor	291
Artiklite tähestikuline register	293
Autorite nimestik	295

СТОЛИЦЫ СТРАН МИРА. (Справочник). На эстонском языке. Издательство «Ээсти Раамат», Таллин, Пярнуское шоссе, 10. Toimetaja E. Ingar. Kunstiline toimetaja A. Jõers. Tehniline toimetaja H. Kruustee. Korrektorid L. Golberg ja T. Kuusik. Laduda antud 31. I 1969. Trükkida antud 21. IV 1970. Paber 60×84₁₆. Trükipaber nr. 1 — Staicele Paberivabrik, Läti NSV. Trükipoognaid 18,5. Tingtrükipoognaid 17,20. Arvestuspoognaid 25,91. Trükiarv 12 000. Tellimise nr. 242. Trükkikoda «Punane Täht», Tallinn, Pikk tn. 54/58. Hind rbl. 1.17. 2—8—1.

Rbl 117

~~A~~

30859

5240694

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00524069 4